ACTA MVSEI PETRODAVENSIS

MEMORIA ANTIQVITATIS

XXIII

www.cimec.ro

wwww.cimec.ro

BIBLIOTECA
MUZEULUI
ARHEOLOG
PIATRA NEAMȚ
Nr. 13289

COMPLEXUL MUZEAL JUDEȚEAN NEAMȚ

MEMORIA ANTIQUITATIS

XXIII

Muzeul de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț
2004

www.cimec.ro

COLEGIUL DE REDACŢIE:
Dr. Gheorghe Dumitroaia – redactor responsabil;
Roxana Munteanu – secretar de redacţie;
Dr. Marius Alexianu, Dr. Dan Monah, Dorin Nicola, Constantin Preoteasa

Tehnoredactare:
Roxana Munteanu
Constantin Preoteasa

ISSN: 1222-7528

MEMORIA ANTIQUITATIS
– Acta Musei Petrodavensis –
Revista Muzeului de Istorie şi Arheologie
Piatra-Neamţ

Corespondenţa se va trimite pe adresa:
MUZEUL DE ISTORIE
ŞI ARHEOLOGIE
Str. Mihai Eminescu, nr. 10
610029 Piatra-Neamţ
România
Tel. / Fax: (40)233-217496
E-mail: muzeu.pneamt@csc.ro

MEMORIA ANTIQUITATIS
– Acta Musei Petrodavensis –
Revue du Musée d'Histoire et Archéologie
Piatra-Neamţ

Toute correspondance sera envoyé à l'adresse:
MUZEUL DE ISTORIE
ŞI ARHEOLOGIE
Str. Mihai Eminescu, nr. 10
610029 Piatra-Neamţ
Roumanie
Tel. / Fax: (40)233-217496
E-mail: muzeu.pneamt@csc.ro

Editura „Constantin Matasă"
Piatra-Neamţ
wwww.cimec.ro

2004 MEMORIA ANTIQUITATIS XXIII

CUPRINS
SOMMAIRE - CONTENTS

ANIVERSARE

GHEORGHE DUMITROAIA – *Muzeul de Istorie şi Arheologie Piatra-Neamţ – 70 de ani de existenţă* 7

IN HONOREM

Dr. Dan Monah la 60 de ani! (Gheorghe DUMITROAIA) 31

Dr. Vasile Ursachi la 70 de ani! (Gheorghe DUMITROAIA) 41

MATERIALE ŞI CERCETĂRI ARHEOLOGICE

MARIN CÂRCIUMARU, GERALDINE LUCAS, MIRCEA ANGHELINU, OVIDIU CÂRSTINA, MARIAN COSAC, MONICA MĂRGĂRIT, LOREDANA NIŢĂ, MARIANA PLEŞA şi FLORIN DUMITRU – *Gravetianul de la Piatra-Neamţ-„Poiana Cireşului"* 49

Le Gravettien de Piatra-Neamţ-„Poiana Cireşului" 66

CORNELIU BELDIMAN – *Parures préhistoriques de Roumanie: dents percées paléolithiques et épipaléolithiques* 69

VASILE CHIRICA – *Teme ale reprezentării „Marii Zeiţe" în arta paleolitică şi neolitică* 103

Thèmes de la représentation de "la Grande Déesse" dans l'art paléolithique et néolithique 123

NICOLAE URSULESCU et FELIX-ADRIAN TENCARIU – *Aménagements de culte dans la zone des foyers et des fours de la culture Precucuteni* 129

SERGIU BODEAN, ILIE BORZIAC şi VEACESLAV BICBAEV – *Un fragment de vas antropomorf cucutenian de la Bulboci I, jud. Soroca* 145

Le fragment d'un vase anthropomorphe cucutenien de Bulboci I, dép. de Soroca 151

MIRCEA-RĂZVAN CIACÂRU – *Regula „dreptunghiului de aur" aplicată la restaurarea unor vase-binoclu aparţinând culturii Cucuteni* 153

The "Golden Rectangle" Principle applied for the Restoration of some binocular-vessels belonging to the Cucuteni Culture 165

VICTOR SOROCHIN – *Aşezările cucuteniene de tip Solonceni* 167

Cucuteni Settlements of Solonceni type 201

wwww.cimec.ro

NECULAI BOLOHAN şi CRISTINA CREŢU – *Materiale arheologice din aşezarea Cucuteni A-B şi B de la Mărgineni, jud. Neamţ* 203
Some Artefacts from the Cucuteni A-B and B Settlement from Mărgineni, Neamţ County 221
DUMITRU BOGHIAN, SORIN IGNĂTESCU, ION MAREŞ şi BOGDAN-PETRU NICULICĂ – *O locuinţă Cucuteni B de la Feteşti-„La Schit", jud. Suceava* 223
Une habitation Cucuteni B de Feteşti-„La Schit", dép. de Suceava 239
SERGIU HAIMOVICI – *Un lot de faună mamaliană din aşezarea Cucuteni-„Cetăţuia"* 241
Un lot de faune mammalienne de l'établissement Cucuteni-„Cetăţuia" 251
VICTOR SOROCHIN – *Aşezarea cucuteniană de la Petreni, jud. Bălţi. Un secol de la descoperire* 253
L'établissement cucutenien de Petreni, dép. de Bălţi. Un siècle depuis son découverte 263
VALERIU CAVRUC – *Câteva precizări privind perioada timpurie a epocii bronzului din sud-estul Transilvaniei* 265
Some Considerations concerning the Early Bronze Age in South-Eastern Transylvania 274
ANCA POPESCU şi RADU BĂJENARU – *Cercetările arheologice de la Costişa, jud. Neamţ, din anii 2001-2002* 277
The 2001-2002 Archaeological Researches from Costişa, Neamţ County, ... 294
MIHAI IRIMIA – *Unelte agricole de corn din epoca bronzului descoperite în Dobrogea* 295
In der Dobrudscha aufgefundene bronzezeitliche Landwirtschaftswerkzeuge aus Horn 301
CRISTIAN F. SCHUSTER – *The Fire and the World of the Living in the Bronze Age and the Hallstatt Period of Romania* 303
VEACESLAV BICBAEV şi EUGEN SAVA – *Interpretarea fotografiilor aeriene ale unor situri Noua* 335
The Explanation of the Air-mappings of some Noua Settlements 353
VALERIU SÎRBU – *Figurine de cai din epoca fierului la tracii nordici* 355
Figurines des chevaux chez les thraces septentrionaux de l'Age du Fer 365
OLEG LEVIŢKI – *Apartenenţa culturală a necropolei tumulare hallstattiene de la Trinca, jud. Edineţ* 369
The Cultural Affiliation of the Hallstatt Barrow Burials from Trinca, Edineţ County 389
Культурная принадлежность гальштатского курганного могильника у с. Тринка, Единецкого уезда 391
DAN GH. TEODOR – *Depozitul de unelte şi arme medievale timpurii de la Gârbovăţ, jud. Galaţi* 395
Le dépôt des outils et des armes du début du Moyen Age de Gârbovăţ, dép. de Galaţi 406

www.cimec.ro

DAN MIHĂILESCU – ***Un tezaur de monede medievale târzii de la Rediu, com. Bâra, jud. Neamţ*** 407
A Late Medieval Coin Hoard from Rediu, Bâra Commune, Neamţ County 418
VITALIE JOSANU – ***Un depozit medieval târziu de vase din metal de la Mânăstirea Secu, jud. Neamţ*** 419
Un dépôt médieval tardif de vases en métal du Monastère Secu, dép. de Neamţ 429

CRONICA

GHEORGHE DUMITROAIA – ***Săpături arheologice sistematice şi periegheze din judeţele Neamţ, Bacău şi Suceava (2002-2003)*** 431

VIAŢA ŞTIINŢIFICĂ

Expoziţia itinerantă ***„Artă eneolitică. Cucuteni"***, Muzeul Naţional Cotroceni şi Muzeul Judeţean de Istorie Braşov (Adrian CIOBANU) 451
Conferinţa Internaţională ***„Giant Settlements of Tripolian Culture"***, Talianki, Ucraina, 5-8 august 2003 (Gheorghe DUMITROAIA) 457
Expoziţia temporară ***„Poduri-Dealul Ghindaru. O Troie în Subcarpaţii Moldovei"***, Piatra-Neamţ, noiembrie-decembrie 2003 (Adrian CIOBANU) 466
Colocviul Internaţional ***„La Spiritualité"***, Liège, Belgia, 10-12 decembrie 2003 (Corneliu BELDIMAN) 475

IN MEMORIAM

Marin-Marcel Drăgotescu (1934-2002) (Gheorghe DUMITROAIA) 481

RECENZII

V.A. KRUTS, A.G. KORVIN-PIOTROVSKIY, S.N. RYZHOV, ***Трипольское поселение-гигант Тальянки. Исследования 2001 г. / Talianki – settlement-giant of the Tripolian culture. Investigations in 2001***, Kiev, 2001, 110 p. + 32 pl. (Constantin PREOTEASA) 485
D. Ja. TELEGHIN, A.L. NECITAILO, I.D. POTEHINA, Ju. V. PANCENKO, ***Srednestogovskaja i Novodanilovka kul'tury eneolita Azovo-Cernomorskogo reghiona***, Lugansk, 2001, 152 p. (Sergiu BODEAN) 488
Archéologie du sel. Techniques et sociétés dans la Pré- et Protohistoire européenne (ed. OLIVIER WELLER), Leidorf, 2002, 260 p. (Dorin NICOLA) 491
ION MAREŞ, ***Metalurgia aramei din neo-eneoliticul României / The Metallurgy of Cooper in the Romanian Neo-Eneolithic***, Editura „Bucovina Istorică", Seria Arheologie, Suceava, 2002, 482 p. + 7? + 18 h. (Alin FRÎNCULEASA) .....
M. Ju. VIDEIKO, ***Tripil'ski protomista. Istorija doslidjeni Culture Proto-Cities: History of Investigations***, Kiev, 20 (Sergiu BODEAN) .....

wwww.cimec.ro

NECULAI BOLOHAN şi CRISTINA CREŢU – *Materiale arheologice din aşezarea Cucuteni A-B şi B de la Mărgineni, jud. Neamţ* 203
Some Artefacts from the Cucuteni A-B and B Settlement from Mărgineni, Neamţ County 221
DUMITRU BOGHIAN, SORIN IGNĂTESCU, ION MAREŞ şi BOGDAN-PETRU NICULICĂ – *O locuinţă Cucuteni B de la Feteşti-„La Schit", jud. Suceava* 223
Une habitation Cucuteni B de Feteşti-„La Schit", dép. de Suceava 239
SERGIU HAIMOVICI – *Un lot de faună mamaliană din aşezarea Cucuteni-„Cetăţuia"* 241
Un lot de faune mammalienne de l'établissement Cucuteni-„Cetăţuia" 251
VICTOR SOROCHIN – *Aşezarea cucuteniană de la Petreni, jud. Bălţi. Un secol de la descoperire* 253
L'établissement cucutenien de Petreni, dép. de Bălţi. Un siècle depuis son découverte 263
VALERIU CAVRUC – *Câteva precizări privind perioada timpurie a epocii bronzului din sud-estul Transilvaniei* 265
Some Considerations concerning the Early Bronze Age in South-Eastern Transylvania 274
ANCA POPESCU şi RADU BĂJENARU – *Cercetările arheologice de la Costişa, jud. Neamţ, din anii 2001-2002* 277
The 2001-2002 Archaeological Researches from Costişa, Neamţ County, ... 294
MIHAI IRIMIA – *Unelte agricole de corn din epoca bronzului descoperite în Dobrogea* 295
In der Dobrudscha aufgefundene bronzezeitliche Landwirtschaftswerkzeuge aus Horn 301
CRISTIAN F. SCHUSTER – *The Fire and the World of the Living in the Bronze Age and the Hallstatt Period of Romania* 303
VEACESLAV BICBAEV şi EUGEN SAVA – *Interpretarea fotografiilor aeriene ale unor situri Noua* 335
The Explanation of the Air-mappings of some Noua Settlements 353
VALERIU SÎRBU – *Figurine de cai din epoca fierului la tracii nordici* 355
Figurines des chevaux chez les thraces septentrionaux de l'Age du Fer 365
OLEG LEVIŢKI – *Apartenenţa culturală a necropolei tumulare hallstattiene de la Trinca, jud. Edineţ* 369
The Cultural Affiliation of the Hallstatt Barrow Burials from Trinca, Edineţ County 389
Культурная принадлежность гальштатского курганного могильника у с. Тринка, Единецкого уезда 391
DAN GH. TEODOR – *Depozitul de unelte şi arme medievale timpurii de la Gârbovăţ, jud. Galaţi* 395
Le dépôt des outils et des armes du début du Moyen Age de Gârbovăţ, dép. de Galaţi 406

www.cimec.ro

DAN MIHĂILESCU – ***Un tezaur de monede medievale târzii de la Rediu, com. Bâra, jud. Neamț*** 407
A Late Medieval Coin Hoard from Rediu, Bâra Commune, Neamț County 418
VITALIE JOSANU – ***Un depozit medieval târziu de vase din metal de la Mânăstirea Secu, jud. Neamț*** 419
Un dépôt médieval tardif de vases en métal du Monastère Secu, dép. de Neamț 429

CRONICA

GHEORGHE DUMITROAIA – ***Săpături arheologice sistematice și periegheze din județele Neamț, Bacău și Suceava (2002-2003)*** 431

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Expoziția itinerantă ***„Artă eneolitică. Cucuteni"***, Muzeul Național Cotroceni și Muzeul Județean de Istorie Brașov (Adrian CIOBANU) 451
Conferința Internațională ***„Giant Settlements of Tripolian Culture"***, Talianki, Ucraina, 5-8 august 2003 (Gheorghe DUMITROAIA) 457
Expoziția temporară ***„Poduri-Dealul Ghindaru. O Troie în Subcarpații Moldovei"***, Piatra-Neamț, noiembrie-decembrie 2003 (Adrian CIOBANU) 466
Colocviul Internațional ***„La Spiritualité"***, Liège, Belgia, 10-12 decembrie 2003 (Corneliu BELDIMAN) 475

IN MEMORIAM

Marin-Marcel Drăgotescu (1934-2002) (Gheorghe DUMITROAIA) 481

RECENZII

V.A. KRUTS, A.G. KORVIN-PIOTROVSKIY, S.N. RYZHOV, ***Трипольское поселение-гигант Тальянки. Исследования 2001 г. / Talianki – settlement-giant of the Tripolian culture. Investigations in 2001***, Kiev, 2001, 110 p. + 32 pl. (Constantin PREOTEASA) 485
D. Ja. TELEGHIN, A.L. NECITAILO, I.D. POTEHINA, Ju. V. PANCENKO, ***Srednestogovskaja i Novodanilovka kul'tury eneolita Azovo-Cernomorskogo reghiona***, Lugansk, 2001, 152 p. (Sergiu BODEAN) 488
Archéologie du sel. Techniques et sociétés dans la Pré- et Protohistoire européenne (ed. OLIVIER WELLER), Leidorf, 2002, 260 p. (Dorin NICOLA) 491
ION MAREȘ, ***Metalurgia aramei din neo-eneoliticul României / The Metallurgy of Cooper in the Romanian Neo-Eneolithic***, Editura „Bucovina Istorică", Seria Arheologie, Suceava, 2002, 482 p. + 73 pl. + 18 h. (Alin FRÎNCULEASA) 499
M. Ju. VIDEIKO, ***Tripil'ski protomista. Istorija doslidjeni / Tripillya Culture Proto-Cities: History of Investigations***, Kiev, 2002, 144 p. (Sergiu BODEAN) 503

wwww.cimec.ro

DOINA CIOBANU, ***Exploatarea sării în perioada marilor migrații (sec. I-XIII e.n.) în spațiul carpato-dunărean***, Editura „Alpha", Buzău, 2002, 242 p. (George HÂNCEANU) 507
DUMITRU PROTASE, ***Obreja. Așezarea și cimitirul daco-roman. Secolele II-IV. Dovezi ale continuității în Dacia***, Editura „Neremia Napocae", Cluj-Napoca, 2002, 356 p. (George HÂNCEANU) 511
Cercetări arheologice în Republica Moldova (2000-2003), vol. I, Chișinău, 2004, 132 p. (Sergiu BODEAN) 517

CREȘTEREA COLECȚIILOR
Publicații străine intrate în biblioteca muzeului (2000-2003) 521
Materiale arheologice și numismatice provenite din transferuri, donații și achiziții (2001-2004) 531

ABREVIERI 535

wwww.cimec.ro

MUZEUL DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE PIATRA-NEAMŢ 70 DE ANI DE EXISTENŢĂ

de Gheorghe Dumitroaia

Parte integrantă şi constituind muzeul de bază al Complexului Muzeal Judeţean Neamţ înfiinţat în anul 1978[1], din care fac parte încă 14 unităţi muzeale (Muzeul de Ştiinţe Naturale Piatra-Neamţ, Muzeul de Artă Piatra-Neamţ, Muzeul de Etnografie Piatra-Neamţ, Muzeul Memorial *Calistrat Hogaş* Piatra-Neamţ, Expoziţia Curtea Domnească Piatra-Neamţ, Galeriile de Artă *Lascăr Vorel* Piatra-Neamţ, Muzeul de Istorie Roman, Muzeul de Ştiinţele Naturii Roman, Muzeul de Artă Roman, Muzeul de Istorie şi Etnografie Târgu Neamţ, Cetatea Neamţ – Târgu Neamţ, Casa Memorială *Veronica Micle* Târgu Neamţ, Muzeul Memorial *Ion Creangă* Humuleşti – Târgu Neamţ şi Muzeul de Istorie Bicaz), Muzeul de Istorie şi Arheologie Piatra-Neamţ se înscrie în categoria celor mai prestigioase instituţii de profil din România. Contribuţia sa la cercetarea, conservarea, restaurarea, gestionarea, evidenţa şi valorificarea patrimoniului istoric şi arheologic din estul ţării este absolut remarcabilă, aşa după cum este şi activitatea sa cultural-educativă.

Considerat din punct de vedere oficial ca făcând parte din categoria muzeelor judeţene, aşa după cum rezultă din clasificarea stabilită în urmă cu un an pentru Complexul Muzeal Judeţean Neamţ în întregul său[2], Muzeul de Istorie şi Arheologie Piatra-Neamţ este – prin numărul şi valoarea colecţiilor aria de cercetare, activitatea desfăşurată, baza materială etc. –, fără discuţie, o instituţie muzeală de importanţă zonală.

Înfiinţarea

Asupra începutului muzeului de arheologie din Piatra-Neamţ, al cărui ctitor – părintele Constantin Matasă – face parte din galeria celor mai luminoase figuri de intelectuali ai judeţului Neamţ, s-au scris suficiente rânduri până acum. Aspectele generale şi particulare legate de apariţia şi conţinutul acestei instituţii de cultură au fost consemnate de către Constantin Scorpan[3], Constantin Matasă[4], Ştefan Cucoş[5], Virgil

[1] Decizia nr. 100/1978 a Consiliului Popular al Judeţului Neamţ.
[2] Legea nr. 311/2003 a Muzeelor şi Colecţiilor, anexa 3, nr. 29.
[3] C. Scorpan, *Muzeul Arheologic Piatra-Neamţ*, în *ArhMold*, IV, 1966, p. 361-369.
[4] C. Matasă, *Istoricul Muzeului Arheologic Piatra-Neamţ*, în *MemAntiq*, I, 1969, p. 399-404.
[5] Şt. Cucoş, *Expoziţia permanentă a Muzeului Arheologic Piatra-Neamţ*, în *MemAntiq*, II, 1970, p. 558-576.

wwww.cimec.ro

Mihăilescu-Bîrliba[6] şi de noi înşine[7], în cadrul expoziţiei permanente deschisă în 1992, care poartă numele creatorului său, fiind prezentate principalele etape de evoluţie ale muzeului.

Actul de naştere al acestei instituţii, autentificat prin mărturia scrisă a părintelui Constantin Matasă, datează fără îndoială din anul 1934. Chiar dacă distinsul cercetător Virgil Mihăilescu-Bîrliba propunea, cu mai bine de un deceniu în urmă, anul 1938 ca dată de înfiinţare a muzeului, întrucât în 1934 *„nu existau nici clădire pentru muzeu, nici expoziţie, nici săpături arheologice, adică într-un cuvânt nici o activitate"* şi *„întrucât din anul 1935 s-au dispus cele dintâi săpături arheologice, materialele expoziţionale acumulându-se treptat, abia în 1938 având loc confirmarea oficială despre existenţa unor vitrine cu obiecte expuse"*[8], este bine să redăm, în continuare, pentru clarificare, câteva pasaje din însemnările fondatorului muzeului:

„La 26 mai 1929 a avut loc solemnitatea inaugurării noului local (al Casei Naţionale, n.n.) *în care s-au organizat 18 şezători cu caracter educativ* (...) *În anii următori, 1932-1935, numărul şezătorilor şi conferinţelor a mers descrescând, fiindcă sporea tot mai mult activitatea arheologică, care la început avea ca scop descoperirea de noi staţiuni preistorice ca şi identificarea culturilor cărora le aparţineau* (...) *Pe măsură ce sporea activitatea arheologică şi se dezvolta muzeul, se răreau reuniunile educative Această stare de lucruri a început să se observe chiar de prin 1933, când am pus în lucru primul mobilier pentru muzeu. Astfel, în anul următor* (1934, n.n.) *am şi instalat cele dintâi vitrine, în 1935 alte două, încât din 1936 nu s-a mai putut organiza în cadrul Casei Naţionale nici o conferinţă, fiindcă scosesem toate scaunele..."*[9]

Tot în *Însemnările* sale, ceva mai înainte de aceste rânduri, Constantin Matasă consemna: *„În 1934 am transformat localul Casei Naţionale, ridicat de mine în 1929, cu bani colectaţi de ici de acolo şi am aşezat în el Muzeul Arheologic Regional..."*[10]

Fără a reprezenta un act de înfiinţare oficial, această însemnare reprezintă, totuşi, certificatul de naştere al muzeului, la care, vrem-nu vrem, ne vom referi întotdeauna.

Denumirea

Iniţial, după organizarea primei expoziţii de bază, date fiind conţinutul acesteia şi raza de activitate, instituţia creată de preotul Constantin Matasă a primit titulatura de Muzeu Regional de Arheologie, fiind singurul muzeu – până în 1957, când s-a înfiinţat muzeul din Bacău – dintre Carpaţi şi Siret. După 1960 s-a numit Muzeul Arheologic Piatra-Neamţ, ca mai apoi, din 1970, să se numească Muzeul Judeţean de Istorie Piatra-Neamţ[11], iar din 1978 Muzeul de Istorie Piatra-Neamţ. Ultima denumire a reflectat, timp de aproape două decenii, doar conţinutul expoziţiei de bază şi activitatea cultural-educativă, patrimoniul de bază (peste 90%) şi cercetarea ştiinţifică având conţinut

[6] V. Mihăilescu-Bîrliba, *Începuturile Muzeului Arheologic Piatra-Neamţ*, în *MemAntiq*, XVIII, 1992, p. 315-325.

[7] Gh. Dumitroaia (coord.), *In memoriam Constantin Matasă*, *BMA*, X, Piatra-Neamţ, 2001, *passim*.

[8] V. Mihăilescu-Bîrliba, *op.cit.*, p. 320.

[9] Gh. Dumitroaia (coord.), *op. cit.*, p. 118.

[10] *Ibidem*, p. 106.

[11] Prin decizia nr. 408/1970, muzeul de istorie devine şi administatorul unic al Muzeului de Ştiinţe Naturale, al Muzeului Memorial *Mihail Sadoveanu* Vânători-Neamţ şi al expoziţiei de la Durău.

wwww.cimec.ro

arheologic. Reorganizarea muzeului, iniţiată şi coordonată de noi din 1990 până în 1991, făcută absolut pe criterii ştiinţifice şi în funcţie de inventarul existent, a permis reflectarea reală a specificului muzeului, astfel că revederea titulaturii muzeului, care se numeşte în prezent Muzeul de Istorie şi Arheologie Piatra-Neamţ, nu a fost decât un lucru firesc, ce reflectă însăşi modul în care a fost receptat şi consemnat acesta la scară naţională.

Subordonarea instituţiei

După desfiinţarea Casei Naţionale şi trecerea instituţiei în proprietatea statului, muzeul de arheologie din Piatra-Neamţ a funcţionat în baza deciziilor sfaturilor / consiliilor populare local, regional sau judeţean, a dispoziţiilor emise de către Comitetul / Inspectoratul de Cultură (şi Artă) al Judeţului Neamţ, în perioada în care acesta a fost coordonatorul şi ordonatorul principal de credite, a dispoziţiilor Ministerului Artelor / Culturii sau ale Consiliului Culturii şi Educaţiei Socialiste, a Decretului nr. 703/1973 a Consiliului de Stat, a Legii nr. 63/1973 privind ocrotirea patrimoniului cultural naţional, a altor legi şi hotărâri de guvern valabile până la promulgarea Legii nr. 182/2000 privind protejarea patrimoniului cultural naţional mobil, a Legii nr. 122/2001 privind protejarea monumentelor istorice şi a Legii nr. 311/2003 a muzeelor şi colecţiilor. În ultimul deceniu, Muzeul de Istorie şi Arheologie Piatra-Neamţ, ca şi celelalte muzee din cadrul Complexului Muzeal Judeţean Neamţ, a fost subordonat Consiliului Judeţean Neamţ[12].

De-a lungul existenţei sale, în funcţie de resursele financiare avute la dispoziţie, pregătirea şi gradul de înţelegere a importanţei muzeului pentru societate de către şefii ierarhici, instituţia a cunoscut un traseu plin de obstacole, dar şi de conjuncturi favorabile, care i-au permis dezvoltarea.

La 10 aprilie 1947, răspunzând unei circulare adresată de ministrul artelor, Constantin Matasă consemna:

„Muzeul de Arheologie din Piatra-Neamţ a fost, până a fi preluat de stat, o instituţie particulară, localul fiind construit de subsemnatul din colecta publică a Casei Naţionale „Regina Maria" din acest oraş, pentru că nu puteam să-l construiesc pe numele meu (...) Prin legea din 1946, muzeul acesta, după dorinţa subsemantului, figurează printre cele ce intră în colecţia statului. Dar pentru ca acest principiu să fie trecut în fapt, în mod regulat, ar fi fost necesar ca Onor Minister să trimită un împuternicit în localitate spre a cunoaşte precis valoarea bunurilor ce intră în patrimoniul statului cum şi sarcinile şi nevoile muzeului, deci îndatoririle pe care statul trebuie să şi le asume prin această achiziţie. Care este astăzi situaţia acestui muzeu? Nici un fond pentru întreţinere şi administraţie, iar subsemnatul, care am creat şi conduc această instituţie să fiu nevoit a mă reîntoarce din nou la mijloacele de la început: colecte, cotizaţii şi sacrificii proprii. N-am alt personal decât doi paznici, retribuiţi de stat"[13]

Situaţii de acest gen vor exista mulţi ani[14], instituţia fiind lăsată aproape permanent în voia sorţii, de către mai marii diriguitori culturali ai vremii, doar

[12] Hotărârea nr. 29/1998 a Consiliului Judeţean Neamţ.
[13] Gh. Dumitroaia (coord.), *op.cit.*, p. 171, 172.
[14] Vezi, în acest sens, arhiva instituţiei din anii '50-'60 ai secolului trecut.

wwww.cimec.ro

profesionismul şi dăruirea exemplară a slujitorilor săi contribuind la dezvoltarea şi afirmarea pe tărâmul cercetării istorice.

„La început, câtva timp, deşi avea un caracter precis regional, muzeul a fost lăsat în grija Sfatului Popular. Aici, la secţia culturală, cu care aveam de această dată stricte legături de serviciu, nu găseam adesea cuvenita înţelegere, din care pricină întâmpinam dificultăţi mari, punându-se personalul la alte lucrări, cu totul străine de preocupările muzeului. Şi doar nu eram decât trei persoane: directorul, restauratorul şi omul de serviciu. Din fericire această situaţie penibilă nu a durat prea mult, deoarece regiunea, înţelegând greutăţile ce ni le creaseră, a luat muzeul sub grija sa directă"[15]

Un rezultat al acestei conlucrări a fost mutarea muzeului în localul din Piaţa Libertăţii nr. 1, care a fost deosebit de potrivit cu patrimoniul şi proiectele de expoziţie realizate de către specialişti.

Până în 1978 nu se poate vorbi de o structură organizatorică complexă în cadrul muzeului, în principal datorită activităţii restrânse şi a numărului mic de salariaţi. După acest an, ca urmare a dezvoltării fără precedent a activităţilor din cadrul Complexului Muzeal Judeţean Neamţ, odată cu angajarea unui număr dublu de salariaţi şi intensificarea cercetărilor de teren, în cadrul muzeului apar o secţie de istorie, laboratorul de restaurare-conservare şi serviciul de relaţii cu publicul.

Cu doi ani înainte însă, în cadrul instituţiei începuse să-şi desfăşoare activitatea Oficiul pentru Patrimoniul Cultural Naţional[16], care s-a ocupat, timp de aproximativ un sfert de secol, de evidenţa bunurilor culturale mobile şi imobile (fişarea obiectelor, distribuirea declaraţiilor, întocmirea listelor cu obiecte de la deţinătorii particulari, metodologie, transferul fişelor la Bucureşti, controale la deţinători, eliberări de certificate etc.), starea de conservare a bunurilor mobile (verificarea şi testarea microclimatului, tratamente, amenajarea depozitelor deţinătorilor de bunuri etc.), concentrarea bunurilor culturale din teritoriu (cărţi şi icoane vechi) la depozitele legale de la Agapia şi Secu, prelucrarea legislaţiei, legătura cu colecţionarii, conlucrarea cu organele de poliţie, acţiuni culturale şi valorificarea a patrimoniului prin expoziţii şi publicaţii etc.

Din anul 1995, în cadrul Muzeului de Istorie şi Arheologie Piatra-Neamţ, a început să funcţioneze Centrul Internaţional de Cercetare a Culturii Cucuteni, deservit de un număr restrâns de salariaţi proprii, dar şi de colaboratori externi. Centrul Cucuteni şi-a propus, de la început, reunirea tuturor eforturilor pentru o cunoaştere cât mai bună a acestei civilizaţii, iniţierea şi realizarea unor programe importante pe baza investigaţiilor de teren şi a studiilor interdisciplinare, întocmirea unei bănci de date şi a unei bibliografii generale, facilitarea organizării unor stagii de documentare pentru specialişti, organizarea de reuniuni ştiinţifice internaţionale, valorificarea cercetărilor prin publicaţii şi expoziţii, susţinerea schimburilor de publicaţii şi de informaţii ştiinţifice, difuzarea prin mijloace media a rezultatelor cercetării şi a patrimoniului culturii Cucuteni etc. Organizarea, în anii care au trecut, a trei reuniuni ştiinţifice importante, a unei expoziţii de mare valoare în străinătate şi a două expoziţii itinerante în ţară, colaborarea la alte expoziţii, editarea a 10

[15] *Regiunea*, care era atât de înţelegătoare, nu era altcineva decât Iulian Antonescu, pe atunci director al Muzeului Regional Bacău!

[16] În baza Legii nr. 63/1974.

wwww.cimec.ro

lucrări de specialitate ale salariaţilor şi colaboratorilor săi, efectuarea cercetărilor de teren în fiecare an, prelucrarea şi inventarierea materialelor etc. sunt activităţi cu care s-ar mândri, desigur, chiar şi un institut de arheologie!

Statul de funcţii

A evoluat odată cu dezvoltarea şi intensificarea activităţilor acestuia. Până în 1942 nu se poate vorbi de existenţa unui stat de funcţii, cu atât mai mult cu cât era vorba de un muzeu particular, susţinut de către Constantin Matasă. În acel an exista un director neplătit şi doi paznici remuneraţi de către Ministerul Culturii şi Artelor[17], în 1947 salariaţii muzeului fiind: Constantin Matasă – director, Sofia Platon – preparator şi un paznic. Peste patru ani muzeul avea cinci salariaţi (director, asistent, contabil, laborant şi îngrijitor), în 1956 erau şapte salariaţi (printre care muzeografii Mihai Zămoşteanu şi Ioana Tudose), în 1960 avea 10 salariaţi (între care şi muzeograful Constantin Scorpan), iar în 1965 existau 14 oameni. În anul 1974 statul de funcţii al instituţiei cuprindea 22 de posturi, dintre care opt cu studii superioare. După patru ani, ca urmare a constituirii Complexului Muzeal Judeţean Neamţ au loc numeroase angajări de personal, astfel că în 1980 existau 52 de salariaţi, dintre care 18 muzeografi. În anul 1982 erau 58 de salariaţi, după care numărul acestora s-a diminuat, dar nu va scade niciodată sub 50. Din totalul de 111 posturi existente la ora actuală în cadrul Complexului Muzeal Judeţean Neamţ, după desfiinţarea Oficiului pentru Patrimoniu Cultural Naţional, în Muzeul de Istorie şi Arheologie Piatra-Neamţ există 51 de posturi, însumând funcţii de conducere şi de execuţie, pe care, la 1 aprilie 2004 funcţionau: Dumitroaia Gheorghe – cercetător ştiinţific gr. I, director; Minuţ Adolf – muzeograf gr. I A, director adjunct; Păstrăv Maria – contabil şef; Ursu Vasile – muzeograf gr. I A, şef secţie relaţii cu publicul; Mihăilescu Dan – muzeograf I A, şef secţie istorie; Ciacâru Mircea-Răzvan – muzeograf gr. I, şef laborator restaurare-conservare; Munteanu Elena-Roxana – muzeograf I, şef secţie; Cojocariu Elena – muzeograf gr. I A; Mâţă Lucia – muzeograf gr. I A; Nadler Emanuel – muzeograf gr. I A; Chiribuţă Paula – muzeograf gr. I A, conservator; Enechiuc Ecaterina – muzeograf gr. I A, restaurator; Bostan Dumitru – muzeograf gr. I; Nicola Ciprian-Dorin – cercetător; Preoteasa Constantin – cercetător; Niţu Ion – subinginer; Niculiţă Cristinian – programator; Tofan Viorica – contabil; Cârstoiu Mihaela – referent; Tcaciuc Maricela – referent; Mihai Constantin – şef depozit; Macoveiu Florin-Ion – conservator; Urse Nicolae – desenator; Poenaru Gicuţa – restaurator; Pavel Delia – restaurator; Cozma Ion – restaurator; Mandache Lucia – custode; Pascu Rada – custode; Şuhan Elena – custode; Zbihlea Floarea – custode; Amăriucăi Nicoleta – supraveghetor; Dragu Mihaela – supraveghetor; Pintilie Mihaela – supraveghetor; Miron Daniela – îngrijitor; Isbândă Cornel – conducător auto; Ciupercă Vasile – muncitor; Cuiejdeanu Neculai – muncitor; Grama Ion – muncitor; Topoliceanu Vasile – muncitor; Pradaiş Ion – muncitor; Marin Andrei – muncitor; Luchian Ion – paznic; Ciudin Neculai – paznic; Lupu Gheorghe – paznic; Rugină Gheorghe – paznic; Tofan Cristinel – paznic; restul posturilor fiind vacante.

[17] Vezi arhiva din 1942, din muzeu.

wwww.cimec.ro

Conducerea instituţiei

De la înfiinţare şi până în 1971, în fruntea Muzeului (Regional) de Arheologie Piatra-Neamţ s-a aflat preotul-arheolog Constantin Matasă, secondat între 1968-1971, de către Virgil Mihăilescu-Bîrliba ca director adjunct. La început, deşi s-a ocupat în mod direct de întreaga activitate din instituţie, Constantin Matasă nu a deţinut oficial funcţia de director. Prestigiul său ştiinţific, calităţile sale de preot şi protoiereu al judeţului erau suficiente pentru a-i conferi autoritatea necesară pentru a conduce o instituţie care – cu toate greutăţile începutului – nu presupunea totuşi eforturi deosebite. În anul 1947, odată cu trecerea muzeului în proprietatea statului, Constantin Matasă este numit mai întâi inspector, apoi director, funcţie pe care a deţinut-o până la trecerea sa în nefiinţă, la venerabila vârstă de 93 de ani. După dispariţia sa, la conducerea muzeului rămâne Virgil Mihăilescu-Bîrliba, care deţine funcţia de director până în 1974. Deşi calităţile sale profesionale fuseseră probate încă de la venirea sa în muzeu, tânărul arheolog afirmându-se prin rigoare şi iniţiative ştiinţifice deosebite, în locul său va fi adus ziaristul Cătălin Stupcanu. Cutoate că a fost o persoană onorabilă, instituţia nu s-a remarcat însă prin lucruri deosebite între 1974-1978, activitatea acestuia fiind mai mult de natură birocratică. În aprilie 1978, ca urmare a propunerii deosebit de lăudabile şi îndrăzneaţă pentru acel timp, făcută de prof. Gheorghe Bunghez, pe atunci preşedinte al Comitetului de Cultură, se crează o nouă formulă administrativă – Complexul Muzeal Judeţean Neamţ, în fruntea căruia a fost numit Ştefan Cucoş. Primii ani de directorat ai acestuia au coincis cu reorganizarea totală a Muzeului Judeţean de Istorie, care a fost mutat într-un nou local, anul 1980 fiind un moment de referinţă în devenirea instituţiei noastre. În iulie 1985 dr. Ştefan Cucoş este schimbat din funcţie, locul său fiind luat de dr. Ionel Marin, fost activist de partid şi profesor în învăţământul liceal, bun manager, care a avut meritul de a fi contribuit la traversarea mai uşoară a unei perioade deosebit de dificile din punct de vedere economic. În primele luni ale anului 1990, în tumultul alegerilor democratice care au avut loc după revoluţie, la conducerea muzeului vine Vasile Ursu, ce fusese în ultimii ani şeful secţiei de istorie. Acesta rămâne în funcţie până în martie 1992, când Inspectoratul pentru Cultură al Judeţului Neamţ deleagă pentru funcţia de director al Complexului Muzeal Judeţean Neamţ pe poetul Adrian Alui Gheorghe, inspector la amintita instituţie. Din mai 1993 funcţia de director al instituţiei este deţinută de autorul acestor rânduri, fost şef de secţie şi director adjunct între 1990-1993, director adjunct fiind colegul Adolf Minuţ.

Foşti salariaţi

De-a lungul anilor, în muzeu au mai funcţionat: Mihai Zămoşteanu – muzeograf, Aurel Buzilă – muzeograf-restaurator, Constantin Gavriliu – contabil şef, Ştefan Scorţanu – muzeograf, şef secţie, Vasile Tudose – funcţionar, trecuţi din păcate în lumea umbrelor, precum şi: Dumitru Bârlădeanu – funcţionar, pensionar, Ioana Zămoşteanu – muzeograf, pensionar, Petronius Hălăucescu – muzeograf, pensionar, Ion Vatamanu – muzeograf-şef secţie, pensionar, Constantin Scorpan – muzeograf, pensionar, Elena Coman – muzeograf, pensionar, Maria Lăcătuşu – contabil şef, pensionar, Marcela Tenchiu – funcţionar, pensionar, Petru Arhire – muzeograf-şef

wwww.cimec.ro

laborator, pensionar, Elena Petrişor – muzeograf, pensionar, Mihai Chiuaru – artist plastic, Bacău, dr. Dan Monah – cercetător la Institutul de Arheologie Iaşi, dr. Marius Alexianu – lector la Universitatea *Al. I. Cuza* Iaşi, dr. Marina Sabados – cercetător la Institutul de Istoria Artei Bucureşti, Elena Ciubotaru – muzeograf, consilier la DCCP Neamţ, Niculina Iliescu – cond. Arhitect, consilier la DCCP Neamţ ş.a., pentru a-i aminti doar pe cei cu un stagiu mai îndelungat de activitate.

Patrimoniul

Patrimoniul deţinut de către instituţie are o valoare excepţională, acesta fiind, în mare parte, cel care a dat renumele muzeului din Piatra-Neamţ. Chiar dacă sub raport numeric piesele înscrise în inventarul muzeal nu impresionează (doar 60.123 de obiecte în 2003, din care peste 55.000 din domeniile arheologie şi numismatică), ca urmare a reţinerilor care au existat referitor la bunurile care trebuie înregistrate, patrimoniul mobil este mult mai numeros. Peste 3/4 din patrimoniul arheologic inventariat al muzeului aparţine neo-eneoliticului (cultura Cucuteni, îndeosebi).

Finanţarea

Sumele necesare pentru salarizarea personalului, întreţinere şi activităţi cultural-ştiinţifice curente şi dezvoltare au provenit, de-a lungul anilor, din subvenţii de la buget şi venituri realizate din taxe de intrare, prestări servicii, valorificare standuri şi sponsorizări. Cu toate eforturile făcute, chiar şi în deceniul cel mai sever de autofinanţare (1981-1989), ponderea veniturilor extrabugetare a fost sub 18% din bugetul total folosit. În general, nivelul bugetelor a fost crescător, îndeosebi ca urmare a amplificării activităţii instituţiei de la an la an, dar şi ca urmare a ritmului inflaţiei. Pentru înţelegerea câtorva aspecte privind modul de finanţare şi cheltuirea fondurilor, prezentăm mai jos un tabel referitor la execuţia bugetară pentru perioada 1993-2003, la nivelul întregului Complex Muzeal Judeţean Neamţ, specificând că procentul revenit Muzeului de Istorie şi Arheologie a fost în raport cu numărul salariaţilor, spaţiul expoziţional şi activităţile realizate.

AN	VENITURI		CHELTUIELI		
	bugetare	extrabugetare	de personal	materiale	investiţii
1993	97.000.000	5.431.000	71.748.000	25.451.000	5.232.000
1994	293.305.000	19.527.000	167.622.000	132.697.000	12.513.000
1995	434.000.000	50.091.000	236.000.000	237.490.000	10.601.000
1996	580.000.000	77.095.000	416.727.000	230.368.000	10.000.000
1997	1.070.000.000	132.159.000	846.985.000	355.174.000	–
1998	1.950.000.000	205.755.000	1.357.828.000	697.927.000	100.000.000
1999	2.986.000.000	306.128.000	2.208.000.000	1.084.128.000	–
2000	4.895.578.000	456.585.000	3.850.337.000	1.501.826.000	–
2001	7.978.920.000	765.278.000	6.594.568.000	2.050.238.000	99.392.000
2002	9.177.000.000	982.209.000	7.556.153.000	2.434.564.000	168.492.000
2003	12.420.000.000	1.099.111.000	9.704.979.000	3.776.634.000	137.498.000

BIBLIOTECA MUZEULUI

www.cimec.ro

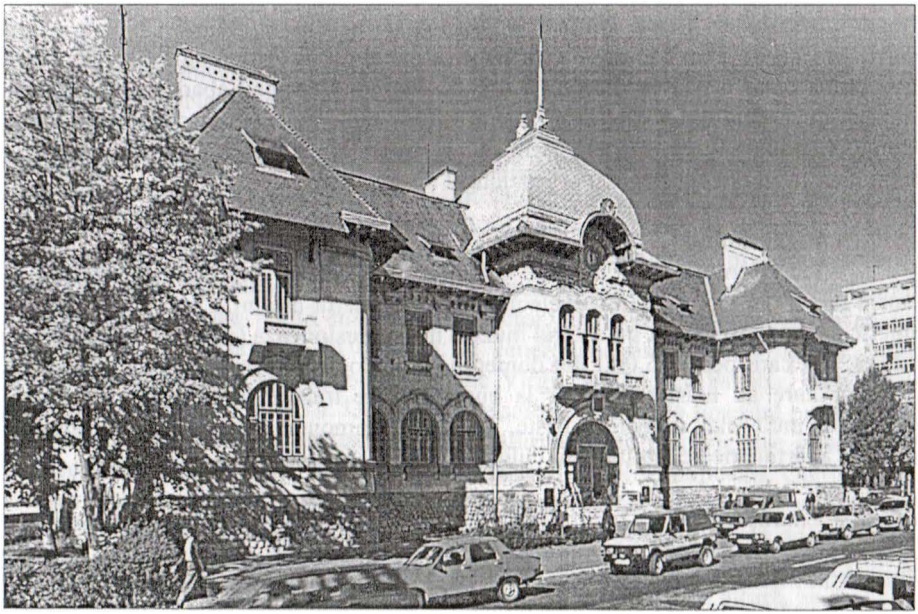

Clădirea Muzeului de Istorie şi Arheologie Piatra-Neamţ

Imagine din expoziţia permanentă a muzeului

wwww.cimec.ro

Expoziţia permanentă

De la început şi până în 1960 muzeul a avut o singură sală de expunere, de dimensiuni relativ mari, care a devenit însă neîncăpătoare odată cu creşterea colecţiilor şi înmulţirea vitrinelor. Erau expuse materiale rezultate din periegheze, donaţii şi săpături sistematice, efectuate în regim propriu sau în colaborare cu arheologii Radu şi Ecaterina Vulpe, sau Hortensia şi Vladimir Dumitrescu. După mutarea în sediul situat în Piaţa Libertăţii, instituţia a avut un spaţiu expoziţional format din cinci săli, cu o suprafaţă de peste 400 mp, situaţie care a permis etalarea unei cantităţi mult mai mari de material arheologic, prezentat de această dată în raport cu celelalte descoperiri asemănătoare din zonă[18] În sala 1 erau expuse pentru prima dată materiale paleolitice din staţiunile de pe Valea Bistriţei, explorate intens în acea vreme, pe baza cărora se încerca să se explice originea şi evoluţia celor mai vechi culturi est-carpatice. De dimensiuni reduse şi în număr mic faţă de descoperirile neo-eneolitice, materialele tridimensionale şi cele auxiliare din segmentul alocat paleoliticului nu putea ocupa întregul spaţiu al sălii 1. Ca urmare, în aceeaşi încăpere au fost expuse cele mai importante obiecte din neoliticul timpuriu şi artefacte din primele etape de evoluţie ale culturii Cucuteni. În următoarele două săli (2 şi 3) erau prezentate descoperirile de la *Frumuşica*, Izvoare, Traian, Calu ş.a., care au făcut din muzeu un punct deosebit de atractiv pentru grupurile de turişti care vizitau oraşul. Descoperirile din epoca metalelor erau expuse în ultimele vitrine ale sălii 3, sala 4 fiind rezervată La Tène-ului târziu, mileniului 1 d.Hr. şi evului mediu. Sala 5 a fost folosită pentru expoziţia permanentă ulterior.

În preajma anului 1980, cu prilejul pregătirilor pentru sărbătorirea la nivel naţional a 2050 de ani de la constituirea statului dac centralizat şi independent condus de Burebista, s-a luat iniţiativa, aprobată de conducătorii acelor vremuri, de a se organiza sărbătoarea *Petrodava-2000*. În acest context s-a dispus mutarea muzeului în clădirea primăriei Piatra-Neamţ, din strada Chimiei (azi Mihai Eminescu) nr. 10 şi – după o muncă titanică, de cca. un an şi jumătate, cu investiţii semnificative şi efortul mai multor instituţii – s-a deschis o nouă expoziţie permanentă. Proiectată, în cea mai mare parte, pe baza indicaţiilor primite din partea PCR-ului, expoziţia deschisă în cele 32 de săli ale muzeului răspundea mai mult scopurilor urmărite de propaganda de partid decât adevărului istoric, realităţile din teren fiind prezentate insuficient, trunchiate şi numai în lumina aşa-zisei concepţii a secretarului general al partidului asupra istoriei patriei! Deşi se extinsese ca suprafaţă expoziţională cu mai mult de 600 m^2, spaţiul rezervat neo-eneoliticului s-a redus cel puţin de trei ori, epocile avantajate din acest punct de vedere fiind doar cea dacică şi contemporană. Exagerat de mare a fost segmentul atribuit deceniilor care au urmat actului istoric de la 23 august 1944, perioada 1945-1980 cuprinzând numai puţin de 15 săli. Iniţial a existat următoarea structură a expoziţiei de bază: sala 1 – paleoliticul şi neo-eneoliticul; sala 2 – perioada de tranziţie de la eneolitic la epoca bronzului şi epoca bronzului; sălile 3-6 – epoca geto-dacică; sala 7 – civilizaţia daco-carpică, Sântana de Mureş şi străveche românească; culoarul dintre sălile 7-8 – secolele X-XIII; sala 8 – apariţia statelor medievale româneşti; sala 9 şi hol sala 9-10 – epoca Ştefan cel Mare; sala 10 – statele

[18] Şt. Cucoş, *op.cit.*

wwww.cimec.ro

medievale româneşti în secolul XVI; hol sala 11 – cultura medievală; sala 11 – secolele XVI-XVII; sala 12 – prezentarea evenimentelor de la 1821, 1848, 1859 şi 1877; sala 13 – apariţia mişcării muncitoreşti; sala 14 – cultura în epoca modernă; sala 15 – primul război mondial, Marea Unire din 1918 şi crearea PCR; sala 16 – perioada interbelică; sala 17 – al doilea război mondial şi „Revoluţia antifascistă şi antiimperialistă de la 23 august 1944"; sala 18 – anii 1945-1947; sala 19 – proclamarea RPR; sălile 20-21 – anii 1948-1965; sala 22 – congresele IX-XI ale PCR; sala 23 – societatea socialistă multilateral dezvoltată; sala 24 – industria energiei electrice; sala 25 – industria chimică; sala 26 – industria lemnului; sala 27 – industria textilă; sala 28 – agricultura socialistă; sala 29 – sportul şi *Daciada*; sala 30 – Festivalul *Cântarea României*; sala 31 – ultimul congres al PCR; sala 32 – macheta municipiului Piatra-Neamţ şi planul de sistematizare. Au fost, fără discuţie, mistificări şi abordări neştiinţifice, care nu aveau legătură cu muzeografia adevărată. După vizita efectuată de Nicolae şi Elena Ceauşescu la 26 septembrie 1980, expoziţia de bază a început să fie restrânsă, exagerările făcute şi nevoia de spaţiu impunând corecţii şi comprimări de până la cinci săli, care – sesizate fiind – au adus admonestări conducerii muzeului. Indiscutabil, chiar şi în aceste condiţii, muzeul a intrat într-o nouă etapă de dezvoltare şi, cu toate greutăţile ivite după 1980, s-a ocupat intens de cercetarea arheologică. După 1982, reducerea fondurilor a impus eforturi disperate pentru autofinanţare. Concomitent cu aceasta, mulţi dintre muzeografi erau antrenaţi în activităţile politico-ideologice din cadrul cabinetului de partid, astfel încât revoluţia din 1989 a devenit „eliberatoare" din acest punct de vedere.

De la 1 aprilie 1990 a început reorganizarea expoziţiei permanente. Timp de cca. un an s-au eliminat segmentele expoziţionale necorespunzătoare, au fost făcute reparaţii şi igienizări, transferuri de mobilier şi panouri necesare noii expoziţii, modificări în sistemul de iluminat, reconstituiri, restaurări, realizarea de materiale ilustrative etc. Folosindu-se la maximum obiectele tridimensionale existente, rezultate din săpături, achiziţii şi donaţii, s-au expus toate obiectele de valoare, încercându-se să se redea cât mai corect realităţile din teren şi adevărul istoric.

În momentul actual Muzeul de Istorie şi Arheologie Piatra-Neamţ are organizată şi structurată expoziţia permanentă în felul următor: sala 1 – paleoliticul şi neoliticul; sălile 2-4 – cultura Cucuteni, faza A; sala 5 – reconstituirea unei locuinţe cucuteniene; sala 6 – faza Cucuteni A-B; sălile 7-8 şi holul dintre acestea – faza Cucuteni B; sala 9 – perioada de tranziţie şi epoca bronzului, perioada timpurie şi mijlocie; sala 10 – cultura Noua; holul 10-11 – Hallstatt-ul; sălile 11-13 – geto-dacii; sălile 14-15 – dacii liberi; sala 16 – culturile tumulilor carpatici, Sântana de Mureş, civilizaţia veche românească şi secolele X-XIII. La etaj: sala 17 – secolele XIV-XV; sala 18 – secolele XVI-XVIII; sala 19 – cultura în evul mediu; sala 20 – anii 1821, 1848 şi 1859; sala 21 – Războiul de independenţă; sala 22 – Marea Unire de la 1918 şi perioada interbelică; sala 23 – cel de-al doilea război mondial; sala 24 – arme albe şi de foc; sălile 25-26 – cabinetul numismatic; sala 27 – expoziţia *Constantin Matasă*; sala 28 – expoziţiile temporare.

În ultimii ani expoziţia de bază a fost renovată şi actualizată parţial, această acţiune urmând să continue.

wwww.cimec.ro

Expoziţiile temporare

Deşi au fost numeroase de-a lungul timpului, acestea au fost inegale ca valoare. Debutul lor are loc în perioada „mijlocie" de existenţă a muzeului, respectiv anii 1952-1956[19], când erau impuse de la „raion" sau „regiune" diverse expoziţii cu iz partinic, marxist-leninist, ce trebuiau să combată exploatarea omului de către om, să preamărească regimul puterii populare, superioritatea ideologiei comuniste etc. Acestora, ca şi celor care trebuiau să omagieze zilele de 1 mai, 8 mai, 23 august sau 30 decembrie, li se deturnau însă deseori sensul de către personalul muzeului, fiind prezentate pe baza descoperirilor arheologice!

Expoziţii temporare încep să fie organizate odată cu anii '70, când sunt valorificate rezultatele cercetărilor arheologice şi numismatice. După expoziţia organizată în 1977 (*Centenarul independenţei de stat a României*) remarcăm: *Plastica neolitică din România* (1981); *Arta culturii Cucuteni* (1984); *Poduri-Dealul Ghindaru* (1986); *Cetăţile dacice din Moldova*, organizată cu prilejul celui de-al XI-lea Simpozion Naţional de Tracologie (1987); *Plastica cucuteniană*, organizată în colaborare cu Institutul de Arheologie Chişinău (1991); *Descoperiri arheologice din Moldova – campania 1990*, organizată cu prilejul celei de-a XXV-a Sesiune Naţională de Rapoarte Arheologice (1991); *Heraldica Unirii* şi expoziţia laboratorului de restaurare (1993); *Vase antropomorfe cucuteniene*, organizată cu prilejul colocviului internaţional *Cucuteni – un miracol în epoca de piatră* (1994); *In Memoriam g-ral Nicolae Dăscălescu*, organizată în colaborare cu Muzeul Militar Naţional (1994); *Artă populară chiliană*, în colaborare cu Ambasada Republicii Chile (1994); *Cahle medievale din Moldova* în colaborare cu Muzeul Bucovinei, Suceava (1995); *I.I.C. Brătianu – personalitate a României moderne*, organizată în colaborare cu Biblioteca Academiei Române (1995); *Colecţii şi colecţionari de numismatică* (1996); *80 de ani de la intrarea României în Primul Război Mondial* (1996); *Perioada de tranziţie de la eneolitic la epoca bronzului în Moldova* (1997); *Ctitorii muşatine* (1997), expoziţie de medalii, organizată în colaborare cu Muzeul Militar Naţional (1998); *Parcul Naţional Ceahlău* (1998); *Colecţii şi colecţionari* (1999); *Cultura Costişa în contextul epocii bronzului din România*, organizată în colaborare cu Muzeul Carpaţilor Răsăriteni Sfântu Gheorghe (2001); *Artă populară din Africa, Oceania şi Caraibe* (2001); *Retrospectiva Nicolae Milord* (2001); *Expoziţia naţională de cartofilie* (2002); *Istoria în laborator*, expoziţie de restaurare (2003); *Valori ale ortodoxiei* (2003); *Poduri-Dealul Ghindaru. O Troie în Subcarpaţii Moldovei*, organizată în colaborare cu Institutul de Arheologie Iaşi (2003).

Dintre expoziţiile temporare organizate în ţară, integral sau cu colaborarea muzeului, remarcăm: *Poduri-Dealul Ghindaru – o staţiune de excepţie*, organizată la Bacău (1995); *Cultura Sântana de Mureş la est de Carpaţi*, organizată la Suceava, în colaborare (1995); *Meşteşug şi artă în Moldova lui Ştefan cel Mare*, organizată la Bacău, în colaborare (1995); *Ceramica neolitică pictată din România*, în colaborare (1996); *Cultură şi civilizaţie în Carpaţii Răsăriteni*, organizată la Sfântu Gheorghe, în colaborare (1998); *Artă şi spiritualitate în cultura Cucuteni*, organizată la Suceava, în colaborare (1998); *O lume regăsită. Satul cucutenian de la Poduri*, organizată la Bucureşti, în colaborare (2000); *Păuleni-Dealul Cetăţii. O aşezare preistorică din*

[19] Vezi caietele de evidenţă ale vizitatorilor în expoziţiile volante, pe anii respectivi.

wwww.cimec.ro

Depresiunea Ciucului, organizată la Miercurea Ciuc, în colaborare (2002); *Artă eneolitică. Cucuteni*, expoziţie itinerată la Bucureşti şi Braşov (2002).

Începând cu anul 1994, instituţia a participat cu piese şi personal la câteva expoziţii internaţionale, coordonate de Muzeul Naţional de Istorie a României, după cum urmează: *Der Doem der Daciërs*, Rotterdam / *Goldhelm Schwert und Silberschätze*, Frankfurt-am-Main (1994); *I Daci*, Florenţa şi Trieste (1997); *Gods and Heros of the Bronze Age. Europe at the time of Ulysses*, Copenhaga (1998) / *Götter und Helden der Bronzezeit. Europe im Zeithalter der Odysseus*, Bonn (1999) / *L'Europe au temps d'Ulysse. Dieux et héros de l'Age du Bronze*, Paris (1999) / *ΘΕΟΙ ΚΑΙ ΗΡΩΕΣ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ. Η Ευρώπη στις ρίζες του Οδυσσέα*, Atena (2000). Evident, anul 1997 a constituit un moment de vârf pentru muzeu, acesta fiind organizatorul expoziţiei *Cucuteni. The Last Great Chalcolithic Civilization of Europe / Ο ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΣ ΜΕΓΑΛΟΣ ΧΑΛΚΟΛΙΘΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ*, care a fost deschisă la Thessalonik în lunile septembrie-decembrie. A fost un moment de apogeu al activităţii noastre expoziţionale, efortul muzeului şi colaboratorilor săi direcţi (dr. Cornelia-Magda Mantu şi dr. Dan Monah) fiind răsplătit de interesul publicului vizitator şi comentarii pozitive din partea presei prezente în capitala culturală, din acel an, a Europei.

Primirea şi îndrumarea vizitatorilor

Deşi muzeul din Piatra-Neamţ a fost vizitat de un număr mare de persoane încă de la începuturile sale, nu se poate vorbi de existenţa unui serviciu de îndrumare decât din anii '60 ai secolului trecut. Mutarea în centrul oraşului, lângă cunoscutele monumente care datează din timpul lui Ştefan cel Mare, precum şi reorganizarea expoziţiei de bază a permis vizitarea muzeului de către un număr sporit de persoane de toate vârstele. Până la constituirea Complexului Muzeal Judeţean Neamţ nu avem însă date concludente referitoare la numărul anual al vizitatorilor, în tabel fiind prezentate situaţii a unor ani din perioada 1978-2003:

Anul	1978	1981	1985	1988	1992	1997	2001	2003
Nr. vizitatori	41.211	103.289	105.000	106.680	21.841	23.318	17.664	9.443

Dacă vom lua în consideraţie cifrele raportate la direcţia de statistică, constatăm o scădere dramatică a numărului de vizitatori după 1990, deşi aceştia s-au redus în realitate la cca. o treime. Desigur, cunoscând „practica" de dinainte de 1989, când deseori erau raportate cifre false, avem îndoieli cu privire la autenticitatea lor, deşi toate şcolile aveau obligaţia de a trimite elevii în muzee. Pe de altă parte, nu putem ascunde faptul că, la ora actuală, pe lângă lipsa de interes a profesorilor de a îndruma elevii spre muzee, instituţia nu deţine mijloacele şi metodele cele mai bune de atragere a publicului, chiar dacă conţinutul expoziţiei este deosebit de interesant.

Evidenţa şi gestiunea patrimoniului

Numărul mare de piese rezultate din săpături, achiziţii şi donaţii impune permanent operaţiuni multiple pe linia inventarierii, reinventarierii, fotografierii, fişării şi clasării, din partea tuturor muzeografilor şi cercetătorilor. De-a lungul anilor s-au

wwww.cimec.ro

întocmit zeci de mii de fişe analitice de evidenţă (cel puţin trei tipuri!), care s-au înregistrat şi transmis către Centrul de Calcul / CIMEC de la Bucureşti, fără a contribui în mod esenţial la buna desfăşurare a activităţii din instituţie. Pentru a înţelege efortul specialiştilor muzeului în domeniul întocmirii FAE consemnăm doar faptul că la 1 iunie 1995, în situaţia centralizată privind numărul total de fişe, Complexul Muzeal Judeţean Neamţ deţinea *locul I pe ţară*, cu 46.942 de fişe! Evident, un număr foarte mare dintre acestea au fost întocmite de către Muzeul de Istorie şi Arheologie Piatra-Neamţ[20]

Restaurarea, conservarea şi întreţinerea patrimoniului

Acest capitol de bază al activităţii muzeului a început să se afirme odată cu venirea în instituţie a regretatului restaurator Aurel Buzilă. Din 1954, timp de 30 de ani, acesta a creat la Piatra-Neamţ o adevărată şcoală de restaurare, îndeosebi în domeniul ceramicii şi metalelor, laboratorul muzeului fiind locul în care s-au pregătit, mai ales după 1978, mai multe serii de restauratori din ţară. Între 1985 şi 1993 laboratorul muzeului, ce deserveşte cea mai mare parte a unităţilor care fac parte din Complexul Muzeal Judeţean Neamţ, a fost condus de către Petre Arhire. De la venirea lui Mircea Ciacâru ca şef al laboratorului, activitatea acestuia s-a extins, alături de operaţiunile cotidiene (prelucrări de materiale provenite din cercetări sistematice, achiziţii şi donaţii, restaurări, conservări, fişări, pregătirea obiectelor pentru expoziţii şi aprovizionarea standurilor muzeale cu diverse replici etc.) fiind organizate trei expoziţii de restaurare (în 1999, 2000 şi 2003). De la constituirea Complexului Muzeal Judeţean Neamţ, conservarea patrimoniului mobil este asigurată de către Paula Chiribuţă, care – în măsura existenţei aparaturii şi a substanţelor necesare – este preocupată de asigurarea micro-climatului optim din depozite şi expoziţii. Din acest an, în cadrul laboratorului va funcţiona şi un restaurator de obiecte din lemn.

Întreţinerea patrimoniului cultural imobil, respectiv a spaţiilor de depozitare şi a expoziţiilor este o activitate permanentă, de care se ocupă atât conducerea instituţiei, cât şi personalul specializat din subordinea laboratorului. Reparaţiile curente şi capitale (din 1960, 1980 şi cele de la acoperiş, din 1998-2000) au necesitat alocarea unor fonduri semnificative, asigurate din venituri proprii şi de la buget, din partea Consiliului Judeţean Neamţ.

Funcţia cultural-educativă a muzeului

Aceasta impune organizarea, pe lângă manifestările expoziţionale tradiţionale, a unor activităţi specifice: conferinţe, colocvii, dezbateri, mese rotunde, seri muzeale, prezentarea unor noutăţi editoriale, omagierea unor personalităţi, sărbătorirea unor evenimente istorice, comemorări etc. de care publicul este interesat şi prin care acesta poate fi atras în muzeu. În cele şapte decenii de existenţă, personalul muzeului a organizat foarte multe activităţi de acest gen, multe dintre ele realizate în colaborare cu alte instituţii: şcoli generale şi licee, Arhive, biserici, mănăstiri, asociaţii, fundaţii, muzee, uniuni de creaţie, armată, alte instituţii ale statului etc.

[20] *Contribuţii la baza naţională de date*, CIMEC, Bucureşti, 1995.

wwww.cimec.ro

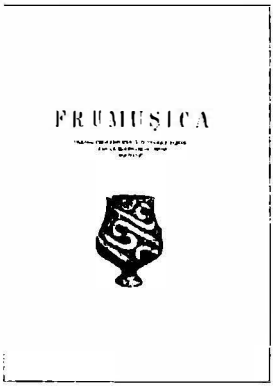

1

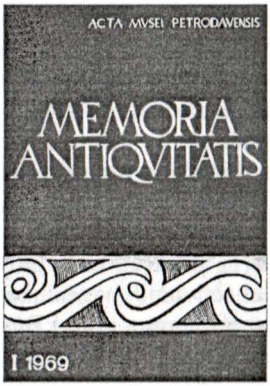

2

3

4

5

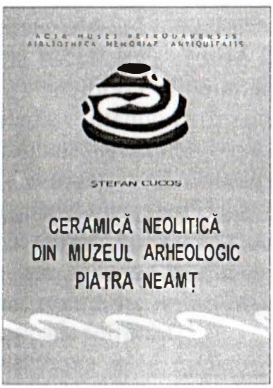

6

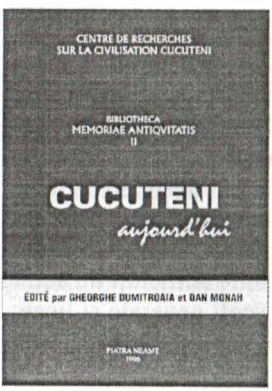

7

8

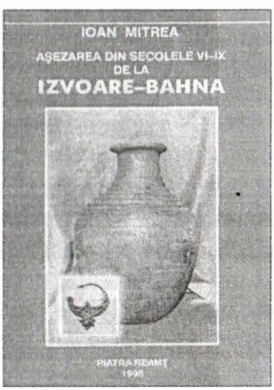

9

Volumele cele mai importante apărute până în 1989 (1-4), catalogul expoziției de la Thessalonik (5) şi numerele I-IV din *Bibliotheca Memoriae Antiquitatis* (6-9)

wwww.cimec.ro

Cercetarea ştiinţifică

A constituit sursa de bază în formarea patrimoniului instituţiei, de la fondare şi până în prezent acesta fiind domeniul prin care muzeul este cel mai bine cunoscut în ţară şi străinătate. Cercetările arheologice sistematice şi perieghezele, efectuate în situri preistorice şi protoistorice de referinţă, au asigurat atât piesele expoziţiei permanente, cât şi un volum impresionant de date şi informaţii care au fost folosite la întocmirea unor lucrări de specialitate importante.

Pentru paleolitic nu există o tradiţie a cercetărilor, deşi investigaţiile care au avut loc pe Valea Bistriţei au atras în zonă personalităţi de marcă ale cercetării acestei epoci: C. Nicolăescu-Plopşor, Al. Păunescu, Fl. Mogoşanu, M. Bittiri, M. Cârciumaru.

Cu siguranţă, domeniul cel mai bine reprezentat este neo-eneoliticul (culturile Starčevo-Criş, ceramicii liniare, Precucuteni, Cucuteni), studiat mult mai bine decât în altă parte a ţării. Pentru acest segment remarcăm săpăturile de la: Bodeşti-*Frumuşica* (C. Matasă), Borleşti-*Capu Dealului* (Şt. Cucoş), Costişa-*Dealul Bisericii* (C. Matasă), Cucuieţi-*Slatina Veche* (Gh. Dumitroaia, R. Munteanu, D. Nicola, C. Preoteasa), Dobreni-*Dealul Mătăhuia* (Vl. Dumitrescu, Gh. Dumitroaia şi colab.), Ghelăieşti-*Nedeia* (Şt. Cucoş, D. Monah, A. Niţu), Ghigoieşti-*Trudeşti* (C. Matasă, S. Marinescu-Bîlcu), Ghindăoani-*Dealul Ivaşcu* (Gh. Dumitroaia), Girov-*Mănioaia* (Şt. Cucoş), Hlăpeşti-*Dealul Dactei* (Şt. Cucoş), Izvoare-Dumbrava Roşie (R. Vulpe, Şt. Cucoş, D. Monah, Gh. Dumitroaia, S. Marinescu-Bîlcu), Lunca-*Poiana Slatinei* (Gh. Dumitroaia), Negriteşti-*Movila Flocoasă* (Gh. Dumitroaia), Oglinzi-*Băi* şi *Cetăţuia* (Gh. Dumitroaia), Petricani-*Ravaru* (C. Matasă, Şt. Cucoş, D. Monah), Piatra-Neamţ-*Cetăţuia Văleni* (H. Dumitrescu, Şt. Cucoş), Piatra-Şoimului (Calu)-*Horodiştea* (Şt. Cucoş, S. Marinescu-Bîlcu), Poduri-*Dealul Ghindaru*, jud. Bacău (D. Monah, Gh. Dumitroaia, Şt. Cucoş, C. Preoteasa, R. Munteanu, D. Nicola), Răuceşti-*Munteni* (Şt. Cucoş, Gh. Dumitroaia), Solca-*Slatina Mare*, jud. Suceava (Gh. Dumitroaia, D. Monah, D. Nicola, R. Munteanu, C. Preoteasa), Tg. Neamţ-*Pometea* (Gh. Dumitroaia, C. Preoteasa, R. Munteanu, D. Nicola), Tg. Ocna-*Podei*, jud. Bacău (C. Matasă), Traian-*Dealul Fântânilor* (Vl. Dumitrescu, H. Dumitrescu, C. Matasă), Vânători-Neamţ-*Izvoare* (Gh. Dumitroaia), Urecheni-*Fundătură* (Gh. Dumitroaia).

Pentru epoca bronzului (culturile Costişa şi Noua) au fost efectuate săpături la: Borleşti-*Dealul Carpăn* (V. Mihăilescu-Bîrliba), Costişa-*Cetăţuie* (C. Matasă, Al. Vulpe), Doina (M. Alexianu), Oglizi-*Faţa Slatinei* şi *Cetăţuia* (Gh. Dumitroaia), Piatra-Neamţ-*Ciritei* (A.C. Florescu), Săveşti-*Izvoare* (Gh. Dumitroaia), Siliştea-*Pe Cetăţuie* (N. Bolohan, R. Munteanu, Gh. Dumitroaia).

Pentru epoca fierului (Hallstatt şi La Tène) s-au efectuat cercetări la: Ghelăieşti-*Sat* (Şt. Cucoş, M Babeş), Negriteşti-*Izvorul de slatină* (Gh. Dumitroaia), Piatra-Neamţ-*Bâtca Doamei* (N. Gostar, V. Mihăilescu-Bîrliba, S. Sanie), Piatra-Neamţ-*Lutărie* (I. Zămoşteanu, M. Zămoşteanu), Piatra-Şoimului (Calu)-*Horodiştea* (V Mihăilescu-Bîrliba), Tg. Ocna-*Tiseşti* (C. Matasă).

În ceea ce priveşte civilizaţia daco-carpică, remarcabile au fost cercetările de la: Cândeşti-*Dealul Varniţelor* (C. Matasă), Homiceni-*Bendeasca* (E. Petrişor), Goşmani-*Dealul Morii* (E. Petrişor), Vlădiceni-*Cânechişte*, *Ţarna Ţâganului* şi *Bâtca* (M. Alexianu), Pânceşti-*La Olaru* (E. Petrişor), Piatra-Neamţ-*Lutărie* (I. Zămoşteanu, M. Zămoşteanu), Răuceşti-*Trofineşti* (M. Alexianu).

www.cimec.ro

Secolele IV-X sunt cunoscute pe baza cercetărilor de la: Borşeni (I. Mitrea, Gh. Dumitroaia, E. Ciubotaru), Brăşăuţi-*La Şcoală* (V. Spinei, D. Monah), Davideni-*La Izvoare* (I. Mitrea), Dulceşti-*Între pâraie* (Şt. Scorţanu), Nemţişor-*Branişte* (V. Mihăilescu-Bîrliba), Târzia-*La intrarea în sat* (V. Mihăilescu-Bîrliba).

Mult mai restrânse au fost investigaţiile pentru evul mediu (sec. XIV-XVII): Bodeşti-*Corni* (I. Vatamanu, E. Ciubotaru), Izvoare-Dumbrava Roşie (V. Spinei, Şt. Scorţanu), Mănăstirea Tazlău (Şt. Scorţanu), Orţeşti-*La Temelie* (A. Bătrâna, Şt. Scorţanu, I. Vatamanu), Piatra-Neamţ-*Curtea Domnească* (C. Matasă, Eug. Neamţu, A. Bătrâna), Piatra-Neamţ-*Dărmăneşti* (V. Spinei, D. Monah), Podoleni-*Buciuleşti* (E. Ciubotaru).

În domeniul numismaticii, anii de pionerat aparţin preotului Constantin Matasă, care a venit în contact şi a valorificat primele tezaure monetare. Locul de onoare îi revine însă dr. V. Mihăilescu-Bîrliba, care a publicat mai multe lucrări de referinţă pe baza descoperirilor care au fost făcute în judeţul Neamţ, la: Ghindăoani, Puriceni, Bârgăoani, Mastacăn, Traian, Târpeşti ş.a.

În ceea ce priveşte cercetările arheologice de teren, efectuate mai mult sau mai puţin organizat, remarcăm campaniile perieghetice ocazionate de lucrările de investiţii din judeţul Neamţ (în bazinele Câlneş, Râşca, Valea Neagră şi Bozianca, în spaţiul dintre Roman şi Răchiteni, jud. Iaşi, zona Negriteşti ş.a.); perieghezele făcute în preajma izvoarelor de apă sărată din zona de salifer a Moldovei, de la Solca (jud. Suceava) până la Poduri (jud. Bacău), prilejuite de aplicarea Proiectului *Brâncuşi*, ca şi cercetările de suprafaţă din apropierea unor situri arheologice investigate sistematic, pe baza cărora au fost publicate deja câteva micro-repertorii.

Despre studierea unor aspecte ale vieţii cotidiene, a evenimentelor şi personalităţilor istorice ale evului mediu nu se poate spune aproape nimic, la fel ca şi pentru epocile modernă şi contemporană, deşi pentru ultimele contribuţia lui A. Minuţ este meritorie în ceea ce priveşte creşterea şi organizarea pe temeiuri ştiinţifice a fondurilor muzeale.

Reuniunile ştiinţifice

Atât de obişnuite în ultimul deceniu, acestea îşi au începutul în anul 1978, când Ştefan Cucoş a organizat prima sesiune a muzeului de istorie. Incluse destul de târziu în programul de activitate, ca urmare a resurselor financiare insuficiente, întâlnirile ştiinţifice (sesiuni, colocvii, simpozioane) trebuiau să fie aprobate, în perioada comunistă, de către partid şi de Consiliul Culturii şi Educaţiei Socialiste. Din acest motiv, multe subiecte interesante nu erau admise, unii cercetători care deveniseră indezirabili din motive aşa-zis politice neavând posibilitatea să-şi prezinte preocupările. Dacă, iniţial, la sesiunea muzeului au fost admise comunicări din toate domeniile cercetării istorice, cu timpul s-a ajuns la o anumită specializare a întâlnirilor.

După 1980, când s-a organizat sesiunea ştiinţifică *Petrodava-2000*, au avut loc numeroase întâlniri: colocviul *Plastica neo-eneolitică din România* (1981); sesiunea ştiinţifică internaţională *Cultura Cucuteni în context european*, organizată la Iaşi şi Piatra-Neamţ, în colaborare cu Institutul de Arheologie din Iaşi (1984); sesiunile de comunicări *Cercetarea istorică – permanenţă a vieţii sociale* (1985) şi *Muzeul în actualitate* (1986); *Cel de-al XI-lea Simpozion Naţional de Tracologie*, organizat în colaborare cu Institutul Român de Tracologie (1988); *Cea de-a XXV-a Sesiune Naţională de Rapoarte Arheologice* (1991); sesiunea *75 de*

wwww.cimec.ro

ani de la Marea Unire, în colaborare cu Arhivele Naţionale (1993); colocviul internaţional *Cucuteni – un miracol în epoca de piatră*, dedicat aniversării a 110 ani de la descoperirea aşezării eponime a culturii Cucuteni, care a reunit participanţi din România, Republica Moldova, Ucraina şi Rusia (1994); colocviul internaţional *Fenomenul indo-europenizării în estul Europei*, desfăşurat în paralel cu sesiunea *Muzeul de Istorie Piatra-Neamţ, 60 de ani de activitate* şi la care au participat cercetători din România, Republica Moldova, SUA, Costa Rica, Lituania şi Rusia (1994); sesiunea naţională *Piatra-Neamţ – şase secole de istorie*,în colaborare cu Comisia Naţională pentru Studierea Oraşelor (1995); colocviul internaţional *Tell-urile, axe cronologice ale preistoriei* organizat în colaborare cu Institutul de Arheologie din Iaşi, la Bacău-Tescani-Poduri (1995); masa rotundă *Paralele albanezo-române*, la care au participat instituţii din România, Albania, Rusia, Republica Moldova şi Bulgaria (1996); colocviul internaţional *Componenta pre-indoeuropeană a lumii trace. Complexul cultural Cucuteni-Tripolie*, cu participanţi din România, Germania, Republica Moldova, Ucraina şi Serbia (1997); colocviul *Constantin Matasă – personalitate a arheologiei româneşti. 120 de ani de la naştere* (1998); sesiunea ştiinţifică *In Memoriam Ştefan Cucoş* (1999); colaborare la organizarea simpozionului *Carpaţii Răsăriteni în contextul proceselor etno-culturale din epoca bronzului* de la Sfântu Gheorghe (2000); colocviul internaţional *Carpaţii Răsăriteni în epoca bronzului. Complexul cultural Costişa-Komarov*, desfăşurat la Piatra-Neamţ şi Miercurea Ciuc, organizat în colaborare cu Muzeul Carpaţilor Răsăriteni (2001); sesiunea *In Memoriam Constantin Matasă* (2002); *Sesiunile de Comunicări Ştiinţifice ale Complexului Muzeal Judeţean Neamţ* (2002 şi 2003).

Publicaţiile

Cu precădere, prin volumele şi articolele publicate de către personalul Muzeului de Istorie şi Arheologie Piatra-Neamţ, s-au valorificat cercetările efectuate pe teritoriul judeţului Neamţ şi în zonele învecinate. Preotul C. Matasă, care până în 1934 a publicat câteva volume şi reviste de cultură importante (*Călăuza Judeţului Neamţ* – 1929; *Petrodava* – 1931), a fost şi pe această linie deschizător de drumuri. După câteva articole apărute în *Anuarul Liceului Petru-Rareş*, publică *Palatul Cnejilor* în 1938, *Cercetări din preistoria judeţului Neamţ* în 1940 şi *Frumuşica. Village préhistorique à céramique peinte dans la Moldavie du Nord, Roumanie* în 1946. Din 1947, până în 1969 nu pot fi semnalate însă decât câteva articole şi volumul *Prin Moldova de sub munte*, datorate tot lui C. Matasă, precum şi contribuţiile muzeografilor Ioana şi Mihai Zămoşteanu, publicate în *Arheologia Moldovei* şi *Materiale şi Cercetări Arheologice*.

Din 1969, muzeul pietrean publică *Memoria Antiquitatis. Acta Musei Petrodavensis*, revistă care s-a impus în literatura arheologică de specialitate prin contribuţiile deosebit de valoroase ale colaboratorilor săi. Dacă pentru primele patru volume (I/1969, II/1970, III/1971 şi IV-V/1976) redactor responsabil a fost V. Mihăilescu-Bîrliba, secondat de către Şt. Cucoş ca secretar de redacţie, pentru vol. VI-VIII (1981) redactor responsabil a fost Ştefan Cucoş şi secretar de redacţie M. Alexianu, după care au urmat trei volume (IX-XI/1985, XII-XIV/1986, XV-XVII/1987) coordonate de către I. Marin (redactor responsabil) şi M. Alexianu (secretar de redacţie). Toate volumele amintite, împreună cu primul număr din *Bibliotheca Memoriae Antiquitatis*, publicat în 1973, însumează cu puţin peste 4.000 de pagini.

wwww.cimec.ro

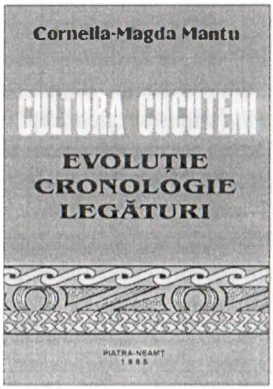
Cornelia-Magda Mantu
CULTURA CUCUTENI
EVOLUȚIE
CRONOLOGIE
LEGĂTURI
PIATRA-NEAMȚ
1995

1

ȘTEFAN CUCOȘ
FAZA CUCUTENI B
PIATRA-NEAMȚ

2

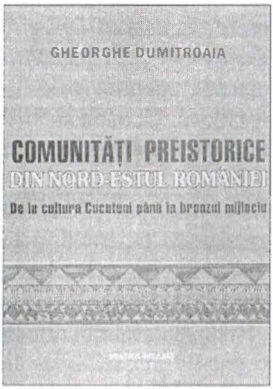
GHEORGHE DUMITROAIA
COMUNITĂȚI PREISTORICE
DIN NORD-ESTUL ROMÂNIEI
De la cultura Cucuteni până la bronzul mijlociu

3

DRAGOMIR NICOLAE POPOVICI
Cultura
Cucuteni
Faza A
Repertoriul
așezărilor (I)
PIATRA-NEAMȚ
2000

4

IOAN MITREA
COMUNITĂȚI SĂTEȘTI LA EST DE CARPAȚI
ÎN EPOCA MIGRAȚIILOR
AȘEZAREA DE LA DAVIDENI
DIN SECOLELE V-VIII
PIATRA NEAMȚ
2001

5

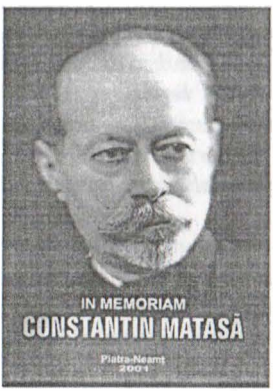
IN MEMORIAM
CONSTANTIN MATASĂ
Piatra-Neamț
2004

6

VICTOR SOROCHIN
ASPECTUL REGIONAL
CUCUTENIAN
DRĂGUȘENI-JURA
PIATRA-NEAMȚ
2002

7

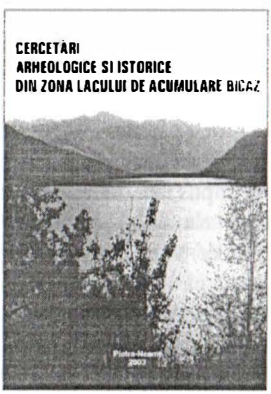
CERCETĂRI
ARHEOLOGICE ȘI ISTORICE
DIN ZONA LACULUI DE ACUMULARE BICAZ
Piatra-Neamț
2003

8

PODURI - DEALUL GHINDARU
O TROIE ÎN SUBCARPAȚII MOLDOVEI
Piatra-Neamț
2003

9

De la preluarea revistei de către noi, în calitate de redactor responsabil şi secretar de redacţie, au fost publicate volumele XVIII/1992, XIX/1994, XX/1995, XXI/1997 şi XXII/2001. Toate acestea, împreună cu numerele II-XIII din *Bibliotheca Memoriae Antiquitatis* (*Cucuteni aujourd'hui*, Gh. Dumitroaia, D. Monah (éds.) II, 1996; D. Monah, *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie*, III, 1997; I. Mitrea, *Aşezarea din secolele V-IX de la Izvoare-Bahna*, IV, 1998; C.-M. Mantu, *Cultura Cucuteni. Evoluţie, cronologie. legături*, V, 1998; Şt. Cucoş, *Faza Cucuteni B în zona subcarpatică a Moldovei*, VI, 1999; Gh. Dumitroaia, *Comunităţi preistorice din nord-estul României. De la cultura Cucuteni până în bronzul mijlociu*, V II, 2000; D.N. Popovici, *Cultura Cucuteni. Faza A. Repertoriul aşezărilor (I)*, VIII, 2000; I. Mitrea, *Comunităţi săteşti la est de Carpaţi în epoca migraţiilor. Aşezarea de la Davideni. din secolele V-VIII*, IX, 2001; Gh. Dumitroaia (coord.), *In Memoriam Constantin Matasă*, X, 2001; V. Sorochin, *Aspectul regional cucutenian Drăguşeni-Jura*, XI, 2002; M. Petrescu-Dîmboviţa, V. Spinei (coord.), *Cercetări arheologice şi istorice din zona lacului de acumulare Bicaz*, XII, 2003; D. Monah, Gh. Dumitroaia, F. Monah, C. Preoteasa, R. Munteanu, D. Nicola, *Poduri-Dealul Ghindaru. O Troie în Subcarpaţii Moldovei*, XIII, 2003), *Monografia Judeţului Neamţ*, apărută în 1994 (redactor responsabil Gh. Dumitroaia şi coordonator general L. Strochi), catalogul de expoziţie *Cultura Costişa în contextul epocii bronzului din România* (coord. V. Cavruc şi Gh. Dumitroaia) şi catalogul *Artă eneolitică. Cucuteni* însumează peste 7.300 de pagini.

Este evident că în spatele acestei cifre stau atât eforturile autorilor, cât şi ale editorilor, activitatea redacţională desfăşurată în ultimii ani de către tinerii noştri colegi (C. Preoteasa, R. Munteanu şi D. Nicola) fiind deosebit de intensă.

Schimbul de carte

După apariţia volumului I al anuarului *Memoria Antiquitatis*, la iniţiativa dr. V Mihăilescu-Bîrliba au fost puse bazele schimbului de carte cu instituţiile similare din ţară şi străinătate. În acest fel, biblioteca muzeului s-a mărit de la an la an (de la cca. 2.500 de volume în 1969, la 5.509 în 1978, 11.807 volume în 1987, 14.611 volume în 1998 şi 16.565 volume în 2003). În timp, din cauza întârzierilor care au apărut în apariţia revistei, generate de fondurile insuficiente şi materiale necorespunzătoare pentru tipar, au intervenit întreruperi şi încetări ale schimburilor, astfel că acestea au scăzut simţitor în ultimul deceniu şi jumătate.

Numărul partenerilor din ţară este relativ mic, situaţia datorându-se lipsei de interes ale managerilor şi bibliotecarilor faţă de aceste schimburi, inexistenţei unor publicaţii la instituţiile similare şi neputinţei unităţilor de învăţământ şi a institutelor de cercetare din subordinea Academiei Române de a ne trimite cărţi la schimb.

Cu străinătatea, numai în 2003 s-au realizat schimburi de cărţi cu peste 100 de instituţii interesate (muzee, institute, universităţi, fundaţii) din următoarele ţări şi oraşe: Austria (Viena şi Graz), Belgia (Rekken şi Flémalle), Bulgaria (Varna, Russe, Tîrnovo), Cehia (Opava), Croaţia (Zadar), Elveţia (Neuchâtel, Zürich, Berna şi Sion), Franţa (Paris, Saint Germain, Besaçon, Marsilia, Roanne), Germania (Darmstadt, Halle, Hannovra, Speyer, Stuttgart, Weimar, Bonn, Saarbrüchen şi Heidelberg), Marea Britanie (Londra, Newcastle şi Durham), Danemarca (Aarhus), Grecia (Thessaloniki, Atena şi Kavala), Irlanda (Dublin), Italia (Roma, Bordighera, Bari, Udine, Perugia,

wwww.cimec.ro

Napoli şi Trento), Republica Moldova (Chişinău), Olanda (Amersfort, Rotterdam şi Amsterdam), Polonia (Poznań, Cracovia, Varşovia, Wroclaw, Gdansk, Szczecin, Łódz, Zielona Góra, Bytom, Katowice), Portugalia (Coimbra), Rusia (Sankt Petersburg), Serbia (Novi Sad, Belgrad şi Čačak), Slovacia (Bratislava), Slovenia (Liubliana), Spania (Zaragoza, Madrid, Barcelona, Salamanca), Statele Unite ale Americii (Washington, Berckley, San Francisco, Harvard), Suedia (Uppsalla), Ucraina (Kiev şi Lvov), Ungaria (Budapesta, Miskolc, Győr, Szentendre, Székesfehérvár, Kápuvar, Debrecen).

În cursul anului trecut s-au primit, doar din aceste ţări, peste 170 de titluri, cu un număr de aprox. 300 de volume, care au fost incluse în circuit, fiind oferite cercetătorilor şi altor persoane interesate. Pe lângă schimbul oficial dintre instituţii, au existat, desigur, schimburi personale permanente de literatură între specialişti ai muzeului şi colegi din ţară şi străinătate.

În perioada următoare va trebui să reluăm legăturile cu foşti parteneri din Albania (Tirana), Australia (Sydney), Cehia (Brno), Chile (Valdivia), Irak (Bagdad), Israel (Ierusalim), Maroc (Rabat), Olanda (Leiden), Spania (Oviedo şi Vallalloid), Suedia (Götteborg), Turcia (Istanbul) ş.a., care au dispărut din schimburile realizate după 1991.

Colaboratorii instituţiei

De-a lungul anilor, de la părintele C. Matasă şi până în prezent, muzeul din Piatra-Neamţ s-a bucurat de colaborarea avută cu diverse alte instituţii de profil şi personalităţi din domeniul arheologiei şi istoriei.

Dintre instituţiile din ţară trebuie reţinute: Institutul de Arheologie din Iaşi; Institutul de Istorie *A.D. Xenopol* Iaşi; Institutul de Arheologie *Vasile Pârvan* din Bucureşti; Muzeul Naţional de Istorie a României, Bucureşti; Institutul Român de Tracologie, Bucureşti; Muzeul de Istorie *Iulian Antonescu*, Bacău; Muzeul Carpaţilor Răsăriteni, Sfântu Gheorghe; Muzeul de Istorie a Bucovinei, Suceava; Muzeul Judeţean de Istorie Botoşani; Muzeul Judeţean *Ştefan cel Mare*, Vaslui; Muzeul Judeţean de Istorie Braşov; Muzeul Judeţean Buzău; Muzeul de Istorie a Moldovei, Iaşi; Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca; Facultatea de Istorie, Universitatea *Al. I. Cuza*, Iaşi; Facultatea de Istorie, Universitatea Bucureşti; Arhivele Naţionale ş.a.

Au existat şi există, pe lângă contactele dintre instituţii, un permanent schimb de informaţii şi colaborări individuale cu cercetători de la alte muzee şi institute, cadre didactice din universităţi, pe baza cărora s-au realizat diferite programe de cercetare, manifestări ştiinţifice şi schimburi de informaţii.

Remarcabile au fost în toţi aceşti ani relaţiile muzeului cu diverse personalităţi ale arheologiei şi istoriografiei româneşti, precum: regretaţii Radu Vulpe, Vladimir Dumitrescu, Hortensia Dumitrescu, Alexandru Păunescu, Eugenia Neamţu, Adrian Florescu, Bucur Mitrea, Florea Mogoşanu sau Iulian Antonescu, cât şi cu venerabilii profesori şi cercetători Mircea Petrescu-Dîmboviţa, Silvia Marinescu-Bîlcu, Alexandru Vulpe, Petre Roman, Mircea Babeş, Victor Spinei, Dan Gh. Teodor, Ioan Mitrea, Ioan Caproşu, Marin Cârciumaru, Adrian Bătrâna, Attila László, Nicolae Ursulescu, Rodica Popovici ş.a. Mai mult decât o simplă colaborare este relaţia instituţiei cu colegii Dan Monah, Virgil Mihăilescu-Bîrliba, Felicia Monah, Marius Alexianu, Dragomir Popovici, Valeriu Cavruc, Radu Ştefănescu ş.a.

wwww.cimec.ro

Relaţii speciale bazate pe interese ştiinţifice şi limba comună s-au stabilit cu Institutul de Arheologie şi Universităţile din Chişinău, ai căror reprezentanţi (Vsevolod Marchevici, Victor Sorochin, Eugen Sava, Oleg Levitki, Valentin Dergacev, Ilie Borziac, Vasile Haheu, Ion Niculiţă, Gheorghe Postică, Teodor Obadă, Veaceslav Bicbaev ş.a.) au devenit colaboratori apropiaţi, prezenţi atât în publicaţiile apărute după 1990, cât şi la manifestările cultural-ştiinţifice organizate de instituţie.

Din ţările occidentale au colaborat cu instituţia noastră personalităţi ca Linda Ellis (San Francisco), John Nandriş (Londra), John Chapman (Durham), Olivier Weller (Paris) ş.a.

Fundaţia cultural-ştiinţifică „Constantin Matasă"

A luat fiinţă în 1994, pe lângă Muzeul de Istorie şi Arheologie Piatra-Neamţ, cu scopul de a contribui, prin mijloace specifice, la stimularea activităţilor instituţiei. Potrivit statutului său, *Fundaţia* este persoană juridică non-guvernamentală, cu caracter non-profit şi nelucrativ[21]. Referitor la obiectul său de activitate şi mijloacele financiare, reţinem:

- acţiunile şi manifestările cultural-ştiinţifice organizate urmăresc cunoaşterea aprofundată a istoriei locale, valorificarea cercetărilor şi lucrărilor fondatorului muzeului, preotul şi arheologul Constantin Matasă; stimularea cercetării în domeniile în care a activat acesta, cunoaşterea, conservarea şi valorificarea turistică a monumentelor istorice şi de artă, a rezervaţiilor şi siturilor arheologice; elaborarea şi editarea unor lucrări care să pună în valoare investigaţiile din domeniile amintite etc.
- resursele financiare ale *Fundaţiei* sunt constituite din sponsorizări, donaţii, editarea şi valorificarea unor lucrări ştiinţifice şi materiale publicitare, taxe de înscriere;
- mijloacele băneşti sunt folosite pentru sprijinirea acţiunilor şi a manifestărilor iniţiate de către *Fundaţie* şi a celor organizate de Complexul Muzeal Judeţean Neamţ în general şi a Muzeului de Istorie şi Arheologie Piatra-Neamţ, în special, pentru cercetarea ştiinţifică, expoziţii, editarea unor lucrări, achiziţionarea de materiale documentare, funcţionarea fundaţiei etc.

În cei 10 ani de activitate care au trecut de la înfiinţarea sa, *Fundaţia cultural-ştiinţifică „Constantin Matasă"* s-a implicat, prin membrii şi simpatizanţii săi, atât cât i-au permis mijloacele financiare şi timpul avut la dispoziţie, la iniţierea şi sprijinirea acţiunilor culturale şi ştiinţifice. Practic, toate manifestările care au fost organizate de către Muzeul de Istorie şi Arheologie Piatra-Neamţ, amintite mai sus, au fost susţinute de către *Fundaţie*, prin conducerea sa executivă (Gh. Dumitroaia şi D. Mihăilescu, îndeosebi).

Editura „Constantin Matasă" a fost autorizată să funcţioneze din luna aprilie 1999. În momentul de faţă urmează se fie acreditată de către CNSIS. Prin intermediul său sunt puse în aplicare obiectivele înscrise în statutul *Fundaţiei cultural-ştiinţifice „Constantin Matasă"*, respectiv editarea şi valorificarea lucrărilor de arheologie, istorie, muzeografie sau ştiinţe ale naturii. Existenţa *Editurii „Constantin Matasă"* a permis economisirea unor sume importante de către muzeu, efortul celor care au activat în cadrul editurii fiind fundamental pentru instituţie.

[21] Gh. Dumitroaia (coord.), *op.cit.*, p. 255-260.

wwww.cimec.ro

Recunoaşterea internă şi internaţională

Este evident că la renumele unei instituţii muzeale contribuie, în primul rând, valoarea patrimoniului şi activităţile cultural-ştiinţifice desfăşurate de slujitorii săi. La fel de importante sunt, însă, şi „mărturiile" unor personalităţi din lumea academică şi literatura de specialitate care certifică, într-un fel, calitatea unui muzeu.

Cât priveşte Muzeul de Istorie şi Arheologie Piatra-Neamţ, constatăm cu plăcere că acesta a fost apreciat în mod constant de cei care i-au trecut pragul şi l-au studiat, importanţa sa fiind cunoscută relativ bine pe plan intern şi internaţional.

„Pot mărturisi fără exagerare că Muzeul creat de Părintele Matasă (...) este Muzeul de preistorie cel mai interesant din România (...). În special pentru cercetări ştiinţifice, Muzeul prezintă o valoare nepreţuită. Nicăieri nu se poate mai bine ca aici să se studieze numeroasele şi complicatele probleme ale complexului de civilizaţii Cucuteni-Tripolie, care în neolitic caracterizau aria geografică a Moldovei şi Ucrainei, reprezentând, în acele îndepărtate şi anonime timpuri, o strălucire artistică unică în Europa. Nicăeri, în nici un alt Muzeu, aceste civilizaţii înrudite şi succesive, nu sunt atât de variat şi de complex reprezentate, fiindcă rare sunt regiunile în care aşezările neolitice cucuteniene să fie atât de dese ca în Neamţu", nota, la 12 august 1948, profesorul universitar Radu Vulpe.

Consemnări de acest gen există şi din anii următori, când instituţia din Piatra-Neamţ a fost vizitată de diverşi specialişti din domeniu, mulţi dintre aceştia rămânându-i prieteni pentru totdeauna. Câteva decenii mai târziu, apreciind importanţa colecţiei eneolitice de la muzeul nostru, profesorul Vladimir Dumitrescu consemna: *„ni se pare că cea mai indicată recunoaştere din partea noastră a ceea ce a reprezentat cultura Cucuteni în istoria străveche a patriei noastre ar constitui-o organizarea unui mare muzeu dedicat acestei culturi într-unul din oraşele moldoveneşti cu bogate colecţii cucuteniene. Şi ne gândim în primul rând la Muzeul de Istorie Piatra-Neamţ, despre care se poate spune că a fost primul muzeu care şi-a consacrat activitatea cercetării culturii Cucuteni şi adăposteşte la ora actuală una dintre cele mai valoroase şi mai variate colecţii cucuteniene din toată ţara"*[22]

Considerând că propunerea celei mai mari personalităţi care a studiat această civilizaţie este pe cale să se materializeze, spre onoarea tuturor celor care vor sprijini un proiect din care judeţul Neamţ are numai de câştigat, nu putem să nu subliniem câteva dintre lucrările din ţară[23] şi străinătate[24], reprezentând cursuri universitare, albume, lucrări de istorie a religiilor, teze de doctorat, enciclopedii sau tratate de arheologie şi istorie care au avut ca subiect de studiu patrimoniul cel mai de preţ al instituţiei.

---

[22] Vl. Dumitrescu, *Arta culturii Cucuteni*, Bucureşti, 1979, p. 96.

[23] Vl. Dumitrescu, *Arta Preistorică din România*, Bucureşti, 1974; Idem, *Arta culturii Cucuteni*, Bucureşti, 1979; M. Petrescu-Dîmboviţa, *Scurtă istorie a Daciei preromane*, Iaşi, 1978; I. Miclea, R. Florescu, *Preistoria Daciei*, Bucureşti, 1980; *Istoria Românilor*, I. *Moştenirea timpurilor îndepărtate*, coord. M. Petrescu-Dîmboviţa, Al. Vulpe, Bucureşti, 2001.

[24] *Eneolit SSSR* (sub redacţia V.M. Masson, I. Ia. Merpert), Moscova, 1982; L. Ellis, *The Cucuteni-Tripolye Culture: A Study in Technology and the Origins of Complex Society*, *BAR. International Series*, 217, Oxford, 1984; Marija Gimbutas, *The Language of the Goddess*, San Francisco, 1989; *L'Art de l'Antiquité. I. Les origines de l'Europe*, red. B. Holtzmann, Paris, 1995 ş.a.

wwww.cimec.ro

Cu siguranţă, Muzeul de Istorie şi Arheologie Piatra-Neamţ nu este apreciat numai prin contribuţia adusă la cercetarea şi valorificarea culturii Cucuteni. Chiar dacă sunt mai puţin spectaculoase, exponatele datate în epoca bronzului, cele care aparţin civilizaţiilor geto-dacică, veche românească, medievală sau epocilor modernă şi contemporană produc aceeaşi emoţie vizitatorului şi constituie obiect de studiu pentru specialişti, prin aceştia renumele muzeului căpătând noi valenţe.

Intrat în conştiinţa publică locală prin patrimoniul deţinut şi activităţile culturale pe care le desfăşoară, Muzeul de Istorie şi Arheologie Piatra-Neamţ mai are multe etape de parcurs pentru a fi cunoscut cu adevărat pe plan extern.

Este evident că literatura de specialitate transmisă la schimb nu este cunoscută decât într-o mică măsură, iar muzeul, chiar dacă apare în *Enciclopedia Muzeelor Lumii* şi are pagină pe internet (http://www.neamt.ro/cmj/istorie/mipn.html) este foarte puţin mediatizat şi cunoscut, nefiind inclus în circuit de către operatorii de turism.

De-a lungul existenţei sale, muzeul din Piatra-Neamţ a fost apreciat de către autorităţile administraţiei locale şi judeţene, de instituţiile academice şi Ministerul Culturii şi Cultelor, contribuţia salariaţilor şi colaboratorilor săi la promovarea imaginii oraşului, cercetarea arheologică şi valorificarea patrimoniului prin publicaţii sau expoziţii fiind răsplătită prin diplome de recunoştinţă, trei premii ale Academiei Române şi Premiul „Adrian Rădulescu" pentru arheologie (în 2003).

Proiecte

Pentru anul 2004 sunt prevăzute a avea loc în organizarea Muzeului de Istorie şi Arheologie Piatra-Neamţ următoarele manifestări cultural-ştiinţifice:

- sesiunea ştiinţifică naţională *Muzeul de Istorie şi Arheologie Piatra-Neamţ – 70 de ani de activitate*, programată în zilele de 24-25 iunie 2004. Vor fi invitaţi foşti şi actuali salariaţi şi colaboratori, personalităţi ale vieţii cultural-ştiinţifice din ţară şi Basarabia, muzeografi, cadre universitare, autorităţi locale, care au contribuit şi contribuie la buna desfăşurare a activităţilor din cadrul instituţiei. Cu acest prilej va fi redeschis cabinetul numismatic al muzeului şi se va lansa volumul XXIII al anuarului *Memoria Antiquitatis*.
- simpozionul comemorativ *Ştefan cel Mare şi Sfânt – 500 de ani de la moarte* va coincide cu sesiunea aniversară a muzeului. Vor participa, în calitate de invitaţi, personalităţi ale arheologie şi istoriografiei româneşti, preocupate de viaţa şi epoca marelui voievod. Simpozionul va fi însoţit de vernisajul unei expoziţii foto-documentare intitulată *Ctitorii muşatine*, precum şi al unei expoziţii de cartofilie. Totodată, ve fi actualizată şi expoziţia permanentă de la Curtea Domnească Piatra-Neamţ şi reeditată lucrarea *Cetatea Neamţ – pagini de istorie şi literatură*.
- programul interdisciplinar *Izvoarele de apă sărată din estul României* va continua în lunile iunie-iulie, când se vor face investigaţii etno-arheologice în preajma izvoarelor de apă sărată din Moldova, în vederea obţinerii de informaţii cu privire la vechimea şi intensitatea exploatării lor. Programul are caracter internaţional şi se desfăşoară în colaborare cu Centre National des Recherches Scientifiques (Besançon-Franţa), reprezentat de dr. Olivier Weller, şi Institutul de Arheologie Iaşi, reprezentat de dr. Dan Monah.
- colocviul internaţional *Cucuteni – 120 de ani de cercetări. Timpul bilanţului* este programat pentru 24-25 octombrie 2004 şi va reuni majoritatea cercetătorilor din

wwww.cimec.ro

România şi din străinătate, preocupaţi de studiul civilizaţiei cucuteniene. Această manifestare va fi însoţită de expoziţia *Cucuteni – aşezarea eponimă*, care va avea la bază descoperirile din punctele *Cetăţuia* şi *Dâmbul Morii*, aflate la Muzeul de Istorie a Moldovei şi Institutul de Arheologie din Iaşi. Cu acest prilej va fi editat şi catalogul expoziţiei, precum şi monografia aşezării de la Cucuteni-*Cetăţuia*, avându-l ca principal autor pe reputatul acad. Mircea Petrescu-Dîmboviţa, şeful şantierului.

- colocviul internaţional *Arheologia pre- şi protoistorică a sării* va fi organizat în colaborare cu dr. Olivier Weller şi dr. Dan Monah se va desfăşura concomitent cu lucrările colocviului *Cucuteni – 120 de ani de cercetări. Timpul bilanţului*. Cu acest prilej sunt aşteptate la Piatra-Neamţ personalităţi de prestigiu ale arheologie sării de pe continent. De asemenea, va fi realizată o expoziţie foto-documentară prin care vor fi evidenţiate sursele de apă sărată din zona subcarpatică a Moldovei, cercetările sistematice, perieghezele şi observaţiile etno-arheologice, care demonstrează faptul că slatinele au fost exploatate intens încă din neoliticul timpuriu.
- în cea de-a doua parte a anului expoziţia itinerantă *Poduri-Dealul Ghindaru. O Troie în Subcarpaţii Moldovei*, realizată în anul 2003 la Piatra-Neamţ, îşi va continua periplul prin ţară, urmând să fie găzduită de o serie de instituţii importante de profil.

Pentru perioada 2005-2007 sunt avute în vedere următoarele:

- realizarea mult-aşteptatului *Repertoriu Arheologic al Judeţului Neamţ*;
- continuarea cercetărilor arheologice din cadrul staţiunilor de la Lunca, Oglinzi, Cucuieţi, Poduri ş.a.;
- continuarea sondajelor arheologice din preajma izvoarelor de apă sărată din Moldova;
- pregătirea monografiei *Lunca-„Poiana Slatinei"*;
- realizarea unor lucrări referitoare la habitatul culturii Cucuteni şi al unor civilizaţii din bronzul mijlociu din Moldova;
- apariţia volumului XXIV al anuarului *Memoria Antiquitatis*;
- reactualizarea şi modernizarea expoziţiei permanente;
- pregătirea spaţiului şi deschiderea expoziţiei permanente cu tema *Arta culturii Cucuteni* în incinta imobilului atribuit prin H.G. nr. 109/2004.

În loc de concluzii

Nu putem şti dacă datele şi informaţiile prezentate mai sus sunt suficient de convingătoare pentru cei care vor să cunoască contribuţia celui mai important muzeu al judeţului Neamţ la cercetarea arheologică şi istorică din această parte de ţară, în cei 70 de ani de existenţă pe care îi aniversează. Cu siguranţă, mai există şi alte aspecte semnificative, pot fi făcute comentarii, inclusiv de natură critică, dar din lipsă de spaţiu acestea nu pot fi consemnate în totalitate.

Singura observaţie pe care o mai putem face este aceea că, dincolo de realizări şi împliniri se află pasiunea şi devotamentul slujitorilor muzei Clio din instituţie, de ieri şi de azi, sprijinul celorlalţi colegi din muzeele Complexului Muzeal Judeţean Neamţ, al colaboratorilor apropiaţi şi al autorităţilor, cărora le aducem prinosul nostru de recunoştinţă.

wwww.cimec.ro

DR. DAN MONAH LA 60 DE ANI!

Numeroasele activităţi cultural-ştiinţifice şi administrative din 2003 au făcut imposibile redactarea şi apariţia revistei noastre în anul în care colegul şi prietenul dr. Dan Monah a împlinit frumoasa vârstă de şase decenii. Ar fi fost locul şi momentul cel mai potrivit pentru a exprima – şi pe această cale – felicitările proprii şi ale instituţiei faţă de una dintre personalităţile proeminente ale arheologiei neo-eneoliticului european, în a cărei apropiere ne aflăm şi de a cărui colaborare beneficiem de aproape un sfert de secol. Oricum, chiar dacă omagiul nostru în formă scrisă vine cu întârziere, gratitudinea şi sentimentele faţă de persoana sa sunt la aceleaşi cote!

Dr. Dan Monah s-a născut la Mogoşeşti-Siret, jud. Iaşi, la 11 februarie 1943, unde distinşii săi părinţi au fost învăţători. A urmat clasele primare şi gimnaziale în mai multe locuri, inclusiv în oraşul de la poalele Pietricicăi, unde familia sa a fost nevoită să se mute, datorită vremurilor tulburi care au urmat după război. Stabilit ulterior definitiv în Piatra-Neamţ, împreună cu părinţii, între 1956-1960 urmează studiile medii la Liceul *Petru Rareş*. Între 1963-1968 frecventează cursurile de zi ale Facultăţii de Istorie-Filosofie a Universităţii *Al. I. Cuza* din Iaşi, secţia Istoria României, sub-secţia Istorie Veche şi Arheologie. Anii de studiu au însemnat o perioadă hotărâtoare pentru formarea sa ca arheolog, vacanţele studenţeşti petrecându-le pe diverse şantiere de cercetări sistematice, astfel încât a avut posibilitatea să cunoască numeroase personalităţi în domeniu, situri arheologice de referinţă, situaţii şi metode de săpătură.

După terminarea facultăţii, timp de un an, a funcţionat ca profesor de istorie la Liceul Militar *Ştefan cel Mare* din Câmpulung Moldovenesc, după care s-a apropiat definitiv de arheologie. În octombrie 1969 este angajat muzeograf la Muzeul Regional de Arheologie din Piatra-Neamţ, care îl avea ca director, încă, pe venerabilul părinte

wwww.cimec.ro

LISTA LUCRĂRILOR ŞTIINŢIFICE

I. Cărţi:

- *Aşezările culturii Cucuteni din România*, Ed. Junimea, Iaşi, 1985, 218 p.
- *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie*, *BMA*, III, Ed. Constantin Matasă, Piatra-Neamţ, 1997, 523 p.
- *Cucuteni. The Last Great Chalcolithic Civilization of Europe / CUCUTENI. Ο ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΣ ΜΕΓΑΛΟΣ ΗΛΛΚΟΛΙΘΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΕΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ*, Ed. Athena Publishing & Printing House, Bucureşti, 1997, 245 p. (în colab.).
- *Poduri-Dealul Ghindaru. O Troie în Subcarpaţii Moldovei*, *BMA*, XIII, Ed. Constantin Matasă, Piatra-Neamţ, 2003, 248 p. (în colab.).
- *Istoria românilor*, Vol. I, *Moştenirea timpurilor îndepărtate* (coord. acad. M. Petrescu-Dîmboviţa, Al. Vulpe, membru corespondent al Academiei Române), Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 2001, p. 169-210.

II. Editări:

- *La civilisation de Cucuteni en contexte européen. Session scientifique dédiée au centenaire des premières découvertes de Cucuteni* (Iaşi-Piatra Neamţ, 24-28 septembre 1984), *BAI*, I, Iaşi, 1987, 339 p., XXII pl. (în colab.).
- V. Chirica, *The Gravettian in the East of the Romanian Carpathians*, *BAI*, III, Iaşi, 1989, 239 p.
- *Le Paléolithique et le Néolithique de la Roumanie en contexte européen*, *BAI*, IV, Iaşi, 1991, 471 p. (în colab.).
- *Cucuteni aujourd'hui*, *BMA*, II, Piatra-Neamţ, 1996, 371 p. (în colab.).
- Şt. Cucoş, *Faza Cucuteni B în zona subcarpatică a Moldovei*, *BMA*, VI, Piatra-Neamţ, 1999, 304 p. (în colab.).
- *Artă eneolitică. Cucuteni*, Piatra-Neamţ, 2002, 91 p. (în colab.).
- V. Sorochin, *Aspectul regional cucutenian Drăguşeni-Jura*, *BMA*, XII, Piatra-Neamţ, 2002, 410 p. (în colab.).

III. Studii, articole, note:

- *Un topor de tip Jászládany descoperit la Bistriţa (jud. Neamţ)*, în *MemAntiq*, I, 1969, p. 299-303.
- *Aşezarea prefeudală de la Brăşăuţi*, în *MemAntiq*, II, 1970, p. 371-387 (în colab.).
- *Ghelăieşti (Piatra Neamţ) I. Săpăturile din 1969 în aşezarea cucuteniană „Nedeia"*, în *MemAntiq*, III, 1971, p. 11-64 (în colab.).
- *Şantierul arheologic Brăşăuţi, jud. Neamţ*, în *MCA*, X, 1973, p. 270-279 (în colab.).
- *Tezaurul de denari romani imperiali de la Blăgeşti, judeţul Bacău*, în *Carpica*, VII, 1975, p. 31-44 (în colab.).

wwww.cimec.ro

– *Câteva observaţii asupra vaselor neo-eneolitice cu tub de scurgere*, în *MemAntiq*, IV-V (1972-1973), 1976, p. 265-275, 399-403.
– *Sondajul de salvare din aşezarea neo-eneolitică de la Vermeşti-Comăneşti (I)*, în *Carpica*, VIII, 1976, p. 7-29.
– *Datarea prin C^{14} a etapei Cucuteni A_2*, în *SCIVA*, 29, 1978, 1, p. 33-41.
– *Vase-coşuleţ cucuteniene*, în *Carpica*, X, 1978, p. 45-53.
– *„Idoli en violon" din cultura Cucuteni*, în *CercIst*, SN, IX-XI, 1978-1979, p. 163-175.
– *Topor de tip Monteoru descoperit la Mileştii de Sus, judeţul Bacău*, în *Carpica*, XI, 1979, p. 159-164.
– *Vechi comunităţi umane pe Valea Trotuşului*, în *Documente noi descoperite şi informaţii arheologice*, Bucureşti, 1979, p. 8-10 (în colab.).
– *Aşezarea de la Mărgineni-Cetăţuia*, în *Documente noi descoperite şi informaţii arheologice*, Bucureşti, 1979, p. 29-35.
– *Raport preliminar de cercetare arheologică la Podei-Tg. Ocna*, în *MCA*, XIII, 1979, p. 75, 76 (în colab.).
– *Raport preliminar de cercetare arheologică la Mărgineni-Cetăţuia*, în *MCA*, XIII, 1979, p. 79-81.
– *Date asupra agriculturii cucuteniene din Moldova*, în *CAM*, 1, 1980, p. 133-136 (în colab.).
– *Raport preliminar asupra cercetărilor arheologice din comuna Poduri, jud. Bacău*, în *MCA*, 1980, p. 86-99 (în colab.).
– *O importantă descoperire arheologică*, în *Arta*, 7-8, 1982, p. 11-13.
– *Câteva observaţii asupra cauzelor şi efectelor exploziei demografice cucuteniene*, în *Carpica*, XIV, 1982, p. 33-38.
– *Săpăturile arheologice din tell-ul cucutenian Dealul Ghindaru, com. Poduri, jud. Bacău*, în *CA*, V, 1982, p. 9-22 (în colab.).
– *Cercetările arheologice de la Poduri-Dealul Ghindaru*, în *CA*, VI, 1983, p. 3-22 (în colab.).
– *Cucuteni ti Yang-Shao (I)*, în *Lomania*, 5, 1984, p. 24-28 (în lb. chineză).
– *Cucuteni ti Yang-Shao (II)*, în *Lomania*, 6, 1984, p. 25-29 (în lb. chineză).
– *Par delà les millénaires*, în Revue Roumaine, 9 (38), 1984, p. 17-30.
– *Messages over Millenia*, în *Romanian Review*, 9, 1984, p. 17-31.
– *Послание из глубины тысячелетий*, în *Румынская Литература*, 9 (37), 1984, p. 17-28.
– *Noi date C^{14} din nivelurile aparţinând culturii Precucuteni din staţiunea de la Poduri-Dealul Ghindaru*, în *CA*, VIII, 1986, p. 137-142 (în colab.).
– *Topoare de aramă şi bronz din judeţele Neamţ şi Bacău*, în *MemAntiq*, XII-XIV (1980-1982), 1986, p. 31-40.
– *La datation par C^{14} du complexe culturel de Cucuteni-Tripolie*, în M. Petrescu-Dîmboviţa şi colab. (eds.), *La civilisation de Cucuteni en contexte européen*, *BAI*, I, 1987, p. 67-79.
– *Grande Mère – la persistance d'un archétype*, în V. Chirica (ed.), *La gènèse et l'évolution des cultures paléolithiques sur le territoire de la Roumanie*, *BAI*, II, 1987, p. 157-164.
– *Observaţii asupra compoziţiei depozitelor de cereale din aşezarea Precucuteni III de la Poduri-Dealul Ghindaru*, în *MemAntiq*, XV-XVII (1983-1985), 1987, p. 249-261 (în colab.).

www.cimec.ro

- *Plante folosite de populaţiile neo-eneolitice de pe teritoriul Moldovei în mileniile IV-III î.e.n.*, în *Culegere de studii şi articole de biologie*, Iaşi, 3, 1987, p. 156-159 (în colab.).
- *Raport preliminar asupra săpăturilor arheologice de la Poduri-Dealul Ghindaru (1984-1985)*, în *MemAntiq*, XV-XVII (1983-1985), 1987, p. 9-19 (în colab.).
- *Unele caracteristici ale depozitelor terigene din staţiunea arheologică Poduri-Dealul Ghindaru, jud. Bacău*, în *MemAntiq*, XV-XVII (1983-1985), 1987, p. 245-248 (în colab.).
- *Între iluzie şi deziluzie*, în *MagIst*, SN, XXIV, 6 (279), 1990, p. 8-10 (în colab.).
- *L'exploitation du sel dans les Carpates Orientales et ses rapports avec la culture Cucuteni-Tripolye*, în V. Chirica, D. Monah (eds.), *Le Paléolithique et le Néolithique de la Roumanie en contexte européen*, *BAI*, IV, 1991, p. 387-400.
- *Influences ou tradition Vinča dans la plastique anthropomorphe de Cucuteni-Tripolye*, în *Die Vinča Kultur – Rolle und ihre Beziehungen*, în *Banatica*, 11, 1991, p. 297-304.
- *Енеолитическии телль Подурь-Дялул Гиндару*, în *Древнейшие общности земледельцев и скотоводов Северного Причерноморя (V Тыс. до н.э. - V в.н.э.)*, Kiev, 1991, p. 30-32.
- *Археоботнические исследования энеолита Карпато–Прутского региона*, în *Древнейшие общности земледельцев и скотоводов Северного Причерноморя (V Тыс. до н.э. - V в.н.э.)*, Kiev, 1991, p. 33-35 (în colab.).
- *Villages de la civilisation de Cucuteni-Tripolye en Roumanie*, în *Un monde villageois. Habitat et milieu naturel en Europe de 2000 à 500 av. J.-C.*, Besançon, 1991, p. 1-22.
- *Les villages de la civilisation Cucuteni-Tripolye: typologie et organisation interne*, în Cl. Mordant, A. Richard (eds.), *Habitat et l'occupation du sol a l'Age du Bronze en Europe. Actes du colloque international de Lons-le-Saunier 16-19 mai 1990*, Paris, 1992, p. 391-406.
- *Cercetări perieghetice pe valea Siretului, la nord de municipiul Roman*, în *MemAntiq*, XVIII, 1992, p. 145-173 (în colab).
- *Grands thèmes religieux reflétés dans la plastique anthropomorphe Cucuteni-Tripolye*, în *MemAntiq*, XVIII, 1992, p. 189-199.
- *Exploatarea surselor de apă sărată din Moldova: o abordare etnoarheologică*, în *TD*, XIII, 1992, 1-2, p. 159-167 (în colab.).
- *L'exploitation des sources salées dans l'est de la Roumanie: un démarche ethnoarchéologique*, în: J. Pavúk (ed.), *Actes du XIIe CISPP*, Bratislava, 1-7 septembre 1991, Bratislava, 1993, p. 88-90 (în colab.).
- *Cucuteni, dernière grande civilisation énéolithique du sud-est de l'Europe*, în *Anatolica*, XVIII, 1993, p. 151-165.
- *Practici rituale în vremea culturii Cucuteni*, în *Teologie şi viaţă*, SN, III (LXIX), 1993, 4-7, p. 20-28.
- *Topoare de aramă eneolitice din Moldova*, în *ArhMold*, XVI, 1993, p. 275-277 (în colab.).
- *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni* (rezumatul tezei de doctorat), Iaşi, 1995, 25 p.
- *Macroresturi vegetale descoperite în nivelurile Cucuteni A_2 şi B_1 de la Poduri-Dealul Ghindaru*, în *ArhMold*, XVIII, 1995, p. 311-319 (în colab.).
- *Un vase à silhouettes anthropomorphes peintes découvert à Poduri-Dealul Ghindaru*, în Gh. Dumitroaia, D. Monah (eds.), *Cucuteni aujourd'hui*, *BMA*, II, 1996, p. 39-48 (în colab.).

www.cimec.ro

Macrorestes végétaux découvertes dans les niveaux Cucuteni A_2 et B_1 de Poduri-Dealul Ghindaru, în Gh. Dumitroaia, D. Monah (eds.), *Cucuteni aujourd'hui*, *BMA*, II, 1996, p. 49-62 (în colab.).

Cereals i pa a l'Europa de l'Est i Central, în *Cota Zero. RAC*, 12, 1996, p. 76-88.

Découvertes du Bronze Moyen dans la station de Poduri-Dealul Ghindaru, în *The Thracian World at the Crossroads of Civilization*, Bucureşti, 1996, p. 267, 268 (în colab.).

Archaeobotanical materials from Moldavia and Dobrudja (millennia 1st B.C. 1st A.D.), în P. Roman, S. Diamandi, M. Alexianu (eds.), *The Thracian World at the Crossroads of Civilizations, I, Proceedings of the Seventh International Congress of Thracology*, Constanţa-Mangalia-Tulcea, 20-26 May 1996, Bucureşti, 1997, p. 620-627 (în colab.).

Stadiul cercetărilor arheobotanice pentru eneoliticul din Moldova de Vest, în *MemAntiq*, XXI, 1997, p. 297-316 (în colab.).

- *Cercetarea ieşeană asupra neo-eneoliticului din Moldova în perioada 1949-1999*, în *ArhMold*, XXII, 1999, p. 149-156.
- *The Exploitation of Salt in the Prehistory of Moldavia, Romania*, în *ArchRep*, 23 (1999/2000), 2000, p. 10-20 (în colab.).
- *Poduri, com. Poduri, jud. Bacău. Punct: Dealul Ghindaru*, în *CCAR. Campania 2000*, 2001, p. 190-198 (în colab.).
- *L'exploitation préhistorique du sel dans les Carpates Orientales*, în O. Weller (ed.), *Archéologie du sel: techniques et sociétés, Internationale Archäologie, ASTK*, 3 *Colloque 12.2, XIVe Congrès UISPP*, Liège, sept. 2001, 2002, p. 135-146.
- *Cucuteni – un fenomen în preistorie / Cucuteni – a phenomenon into the prehistory*, în Gh. Dumitroaia, D. Monah (eds.), *Artă eneolitică. Cucuteni*, Piatra-Neamţ, 2002, p. 9-26, 35-62.
- *Poduri, com. Poduri, jud. Bacău. Punct: Dealul Ghindaru*, în *CCAR. Campania 2001*, 2002, p. 242-246 (în colab.).
- *Les céréales cultivées par les populations néo- et énéolithiques de la Moldavie*, în *Pain, fours et foyers des temps passés. Archéologie et traditions boulangères des peuples agriculteurs d'Europe et du Proche Orient, Civilisations*, 49/1-2, 2002, p. 67-76 (în colab.).
- *Découvertes de pains et de restes d'aliments céréaliers en Europe de l'Est et Centrale*, în *Pain, fours et foyers des temps passés. Archéologie et traditions boulangères des peuples agriculteurs d'Europe et du Proche Orient, Civilisations*, 49/1-2, 2002, p. 77-99.
- *Idei religioase la triburile Cucuteni-Tripolie (mileniile V-IV î.H.)*, în *Prelegeri academice*, vol. 1, nr. 1, Academia Română-Filiala Iaşi, Iaşi, 2002, p. 19-36.
- *Lunca, com. Vânători-Neamţ, jud. Neamţ. Punct: Poiana Slatinii*, în *CCAR. Campania 2002*, 2003, p. 183, 184 (în colab.).
- *Poduri, com. Poduri, jud. Bacău. Punct: Dealul Ghindaru*, în *CCAR. Campania 2002*, 2003, p. 243-245 (în colab.).
- *Quelques réflexions sur les trésors de la culture Cucuteni*, în *SAA*, IX, 2004, p. 129-140.

www.cimec.ro

IV. Cronici:

- *Cultura Cucuteni în context european – colocviu internaţional*, în *MemAntiq*, XII-XIV, 1986, p. 311-315.
- *Colocviul internaţional „Animales et pratiques religieuses. Les manifestations matérielles, Compiègne"*, în *ArhMold*, XIII, 1990, p. 263, 264.
- *Călătorie de documentare ştiinţifică în Franţa şi Republica Federală Germania (1988)*, în *ArhMold*, XIII, 1990, p. 264-266.
- *Préface*, în *Cucuteni aujourd'hui*, *BMA*, II, Piatra-Neamţ, 1996, p. 5-7 (în colab.).
- *Colocviul Internaţional „Pains, fours et foyers des temps passés, Treignes (Belgique), 6-8 octobre 1995*, în *ArhMold*, XIX, 1996, p. 335, 336.
- *Colocviul internaţional „Le bassin du Bas Danube entre les V-III-e millénaires avant notre ère, 13-15 nov. 1996*, în *MemAntiq*, XXI, 1997, p. 451-453 (în colab.).
- *Prefaţă*, în Şt. Cucoş, *Faza Cucuteni B în zona subcarpatică a Moldovei*, *BMA*, VI, Piatra-Neamţ, 1999, p. 7, 8 (în colab.).
- *Prefaţă*, în V. Sorochin, *Aspectul regional cucutenian Drăguşeni-Jura*, *BMA*, XII, Piatra-Neamţ, 2002, p. 15-17 (în colab.).
- *In memoriam Victor Sorochin*, în V. Sorochin, *Aspectul regional cucutenian Drăguşeni-Jura*, *BMA*, XII, Piatra-Neamţ, 2002, p. 9-14 (în colab.).
- *Prefaţă*, în I. Mareş, *Metalurgia aramei în neo-eneoliticul din România*, Suceava, 2002, p. 15, 16.
- *Le Symposium „Recherches interdisciplinaires dans le néo-énéolithique de Moldavie: réalisations te perspectives", Iaşi, 15 Juin 2002*, în *SAA*, IX, 2003, p. 539, 540.

V. Necrologuri:

- *Hortensia Dumitrescu (1901-1982)*, în *MemAntiq*, IX-XI, 1985, p. 741-743.
- *Aurel Buzilă (1924-1986)*, în *MemAntiq*, XV-XVII, 1987, p. 297-299.
- *Nicolae Vlassa (1934-1984)*, în *ArhMold*, XII, 1988, p. 353-355.
- *Vladimir Dumitrescu (D. Vlad)*, în *MemAntiq*, XVIII, 1992, p. 327-332.
- *Ştefan Cucoş (1936-1992)*, în *ArhMold*, XVI, 1993, p. 343, 344.
- *Alexandra Bolomey (1932-1993)*, în *ArhMold*, XVIII, 1995, p. 351-353.
- *Anton Niţu (1911-1995)*, în *MemAntiq*, XXI, 1997, p. 459-463.

VI. Recenzii, prezentări:

- Şt. Cucoş, *Ceramica neolitică din Muzeul Arheologic Piatra-Neamţ / Céramique néolithique du Musée Archéologique de Piatra Neamţ, BMA, I*, în *Carpica*, VI, 1973, p. 241, 242.
- Al. Păunescu, P. Şadurschi, V. Chirica, *Repertoriul arheologic al judeţului Botoşani*, în *Carpica*, X, 1978, p. 422-425 (în colab.).
- M. Petrescu-Dîmboviţa, *Scurtă istorie a Daciei preromane*, în *Carpica*, XI, 1979, p. 331-334.
- *Banatica, IV*, în *Carpica*, XI, 1979, p. 345-347.

wwww.cimec.ro

- *Suceava. Anuarul muzeului județean, V*, în *Carpica*, XI, 1979, p. 337-339.
- G. Rachet, *La Gaule celtique. Des origines à 50 av. J.-C.*, în *MemAntiq*, VI-VIII, 1981, p. 361, 362.
- L. Ellis, *Laboratory techniques in Archaeology. A Guide to the Literature (1920-1980)*, în *MemAntiq*, IX-XI, 1985, p. 747-749.
- *PACT. Journal of the European Study Group on Physical, Chemical, Mathematical and Biological Techniques to Archaeology. ^{14}C and Archaeology*, în *MemAntiq*, XII-XIV, 1986, p. 327-331.
- V. Chirica, M. Tanasachi, *Repertoriul arheologic al județului Iași*, în *MemAntiq*, XII-XIV, 1986, p. 323-325.
- Vl. Dumitrescu, *El arte prehistorica en Rumania*, în *MemAntiq*, XV-XVII, 1987, p. 315.
- L. Ellis, *The Cucuteni-Tripolye Culture. A Study in Technology and the Origins of Complex Society*, în *MemAntiq*, XV-XVII, 1987, p. 311-314.
- W.G. Mook, H.T. Waterbolk, *Handbooks for Archaeologist. Radiocarbon Dating*, în *MemAntiq*, XV-XVII, 1987, p. 315.
- N.M. Vinogradova, *Plemena Dnestrosko-Prutskogo meždureč'ja v period rascveta tripol'skoj kul'tury*, în *MemAntiq*, XV-XVII, 1987, p. 310.
- B. Deppert-Lippitz, *Griechischer Goldschmuck*, în *MemAntiq*, XV-XVII, 1987, p. 314-315.
- I. Vörös, *Lion remains from the Neolithic and Copper Age of the Carpathian Basin, Folia Archaeologica*, în *MemAntiq*, XV-XVII, 1987, p.310.
- S. Marinescu-Bîlcu, *Tîrpești. From Prehistory to History in Eastern Romania*, în *MemAntiq*, XV-XVII, 1987, p. 301-304.
- J. Lichardus, M. Lichardus-Itten et G. Baillaud, J. Cauvin, *La Protohistoire de l'Europe. Le Néolithique et le Chalcolithique*, în *ArhMold*, XII, 1988, p. 325, 326.

wwww.cimec.ro

wwww.cimec.ro

DR. VASILE URSACHI LA 70 DE ANI!

Într-adevăr, cercetătorul Vasile Ursachi, director încă de acum 47 de ani al Muzeului de Istorie Roman şi director adjunct al Complexului Muzeal Judeţean Neamţ, din 1998, va împlini, pe 30 decembrie, şapte decenii de viaţă. Pentru toţi cei care îl cunosc, datele înscrise în buletin sunt nerelevante, căci vivacitatea, optimismul şi tăria cu care crede în destinul său ştiinţific şi muzeografic îl prezintă mult mai tânăr!

S-a născut în Havârna (judeţul Botoşani), unde a absolvit şi şcoala generală. În anii 1946-1953 a urmat Şcoala Pedagogică din Şendriceni-Dorohoi, iar apoi cursurile Facultăţii de Istorie a Universităţii *Al. I. Cuza* din Iaşi, pe care a absolvit-o în 1957. De la 1 septembrie, acelaşi an, activează la Roman, unde a fost repartizat, cu sarcina de a pune bazele unei instituţii muzeale, inexistente până la acea dată. În anul 1986, ca un corolar al activităţii sale ştiinţifice, şi-a susţinut teza de doctorat, sub conducerea acad. Mircea Petrescu-Dîmboviţa.

Considerat, pe drept cuvânt, un veteran al muzeografiei româneşti, dr. Vasile Ursachi are în spate o carieră ştiinţifică de excepţie, contribuţia sa la apariţia, dezvoltarea şi buna funcţionare a muzeului de istorie, dar şi a celorlalte muzee din Roman, fiind absolut remarcabilă. Cercetările arheologice sistematice, pe care le-a promovat şi susţinut permanent timp de aproape cinci decenii, îndeosebi în aşezările geto-dacice de pe Valea Siretului, au devenit de referinţă pentru istoria veche a României, numele său fiind recunoscut de confraţi şi citat într-un număr important de lucrări de specialitate.

Iniţierea lui Vasile Ursachi în domeniul arheologiei a început încă din 1953. În paralel cu frecventarea cursurilor universitare, a participat mai întâi la săpăturile

wwww.cimec.ro

sistematice de la Valea Lupului (jud. Iaşi), unde a colaborat cu prof. Dinu Marin, iar apoi – în vacanţele de vară – la şantierele de la Truşeşti (jud. Botoşani) şi din zona lacului de acumulare de la Bicaz, conduse de acad. Mircea Petrescu-Dîmboviţa şi C.S. Nicolăescu-Plopşor. La scurt timp după angajare a condus sau a colaborat la diverse şantiere din zona Romanului, aşa cum au fost cele de la: Văleni-Boteşti (1959-1969); Butnăreşti şi Poiana Dulceşti (1961, 1962), unde a colaborat cu Institutul de Arheologie din Bucureşti; Gabăra-Moldoveni (1957-1960), unde a conlucrat cu Iulian Antonescu; Buda-Buhuşi (1960, 1961), în colaborare cu C.S. Nicolăescu-Plopşor; Secuieni-*Aldeşti* (1961-1963); Cetatea Nouă a Romanului de pe malul Siretului (1961, 1962). Dar cea mai importantă contribuţie pe care a adus-o Vasile Ursachi o constituie cercetările sistematice de la Brad-Negri (din 1963 până în prezent), care – împreună cu alte două şantiere (Răcătău şi Moineşti), unde a colaborat cu prietenul său Viorel Căpitanu – îl recomandă ca unul dintre cei mai mari specialişti în domeniul civilizaţiei geto-dace. De asemenea, a efectuat cercetări în aşezările de la Izvoare-Bahna (1965, 1967), Săbăoani (un număr de 18 campanii, începute în 1965), David-Văleni (1967), Tămăşeni (1968-1970), Dulceşti (1988), Pânceşti şi Bozieni (1989), Episcopia Romanului (1998, 1999, 2003) ş.a.

Pe parcursul anilor 1963-2002 a realizat numeroase cercetări de suprafaţă, pe baza cărora a descoperit peste 300 de puncte şi staţiuni arheologice. Din cuprinsul acestora, dar şi din săpăturile sistematice a recoltat peste 250.000 de obiecte, multe dintre ele fiind etalate în expoziţia de bază a instituţiei la care activează.

Este evident că alături de cercetarea sistematică, din faţa căreia nu s-a dat la o parte niciodată, indiferent cât de grele au fost condiţiile de lucru, o mare realizare a dr. Vasile Ursachi este Muzeul de Istorie Roman, al cărui patrimoniu este legat, în proporţie de cel puţin 95%, de acest specialist, avatarurile facerii, dezvoltării şi înfloririi acestei unităţi muzeale de prestigiu fiind trăite la intensitate maximă de fondatorul său.

Dacă la venirea sa în Roman nu existau decât 8 (opt) piese, care proveneau dintr-o descoperire întâmplătoare, astăzi instituţia romaşcană depăşeşte ca patrimoniu şi preocupări multe muzee judeţene şi chiar unele aşa-zis naţionale. Cea mai importantă realizare muzeistică a sa o constituie organizarea expoziţiei de bază a instituţiei, deschisă în 1995 într-un local complet renovat (*Palatul Nevruzzi*), la care se adaugă expoziţia referitoare la situl arheologic de la Brad, premiată în calitate de cel mai bun proiect de expoziţie pe anul 1996. Referitor la patrimoniul şi activitatea instituţiei, la care veghează neclintit de atâta vreme, luptând cu o înverşunare exemplară cu cei care i-au fost potrivnici, trebuie să menţionăm faptul că de-a lungul anilor a organizat la sediu peste 150 de expoziţii temporare, multe dintre ele itinerante, a colaborat la întocmirea a peste 10 expoziţii regionale sau naţionale şi a patru expoziţii internaţionale. A participat la peste 200 de sesiuni ştiinţifice cu caracter zonal sau naţional, de cinci ori fiind prezent la congrese internaţionale.

O mare parte din cercetările efectuate au fost valorificate prin cele peste 110 note, articole şi studii ştiinţifice, care au fost publicate în reviste de specialitate, precum *Memoria Antiquitatis*, *Carpica*, *Materiale şi Cercetări Arheologice*, *Thraco-Dacica*, *Studii şi Cercetări de Istorie Veche* (*şi Arheologie*), *Arheologia Moldovei*, *Hierasus*, *Crisia*, *Studii şi Cercetări de Antropologie*, *Cercetări Agronomice în Moldova*, *Magazin Istoric* etc., sub semnătură proprie sau în colaborare cu alte personalităţi. Dintre cărţile

wwww.cimec.ro

publicate, o importanţă cu totul aparte o au volumele *Văleni. O mare necropolă a dacilor liberi*, realizată în colaborare, care în 1991 a primit premiul *Vasile Pârvan* al Academiei Române şi *Zargidava. Cetatea dacică de la Brad*, o monografie foarte consistentă şi deosebit de apreciată de către specialişti.

Nu mai puţin importantă este activitatea desfăşurată pe tărâm cultural-educativ, în cadrul căreia a susţinut sute de conferinţe şi expuneri referitoare la istoria locală şi naţională, a scris articole şi a acordat interviuri în presa scrisă, la radio şi televiziune. După 1990 a fost ales preşedinte al Societăţii Culturale *Roman Muşat*, calitate în care a contribuit în mod esenţial la organizarea manifestărilor din anul 1992, prilejuite de aniversarea a şase secole de la prima atestare documentară a Romanului, dar şi la alte acţiuni omagiale şi comemorative.

Apreciat şi stimat de către oamenii de cultură din ţară pentru spiritul civic şi ardoarea cu care militează pentru apărarea valorilor trecutului, dr. Vasile Ursachi a primit de curând (în 2004) medalia *Meritul Cultural*, în grad de comandor.

În pragul aniversării frumoasei vârste de 70 de ani, nu ne rămâne decât să-i mulţumim călduros pentru tot ce a făcut şi va face pentru ştiinţa şi muzeografia românească, urându-i sănătate, un călduros *La Mulţi Ani!* şi realizarea tuturor proiectelor care îl animă.

Gheorghe Dumitroaia

LISTA LUCRĂRILOR ŞTIINŢIFICE

I. Cărţi:

- *Ghidul monumentelor istorice din judeţele Bacău şi Neamţ*, Bacău, 1971, 128 p. (în colab.);
- *Roman – mic îndreptar turistic*, Bucureşti, 1977, 70 p.;
- *Văleni. O mare necropolă a dacilor liberi*, Iaşi, 1988, 200 p. (în colab.);
- *Zargidava. Cetatea dacică de la Brad*, Bucureşti, 1995, 600 p.;
- *Situl arheologic de la Brad*, Bucureşti, 1996, 42 p.

II. Studii şi articole:

- *Săpăturile de la Buda (r. Buhuşi)*, în *MCA*, VIII, 1962, p. 141-144 (în colab.);
- *Noi date arheologice privind riturile funerare la carpo-daci*, în *SCIV*, 17, 2, 1966, p. 213-226 (în colab.);
- *Notă asupra unui tezaur de monede romane de la începutul Imperiului, descoperit la Bozieni (r. Roman)*, în *SCIV*, 17, 4, 1966, p. 703-707 (în colab.);
- *Nouvelles données archéologiques concernant les carpo-daces*, în *Actes du VII-e CISPP*, 2, Praga, 1966, p. 1022-1024 (în colab.);

wwww.cimec.ro

– *Cercetări arheologice efectuate de Muzeul de Istorie din Roman în zona râurilor Siret şi Moldova*, în *Carpica*, I, 1968, p. 111-188;
– *O nouă cetăţuie dacică pe Valea Siretului*, în *Carpica*, II, 1969, p. 93-130 (în colab.);
– *Două tezaure romane imperiale descoperite în Moldova*, în *Carpica*, II, 1969, p. 143-156 (în colab.);
– *Contribuţii la problema ritului de înmormântare la carpo-daci*, în *Carpica*, II, 1969, p. 199-201;
– *Contribuţii la problema aşezărilor dacice de pe Valea Siretului*, în *MemAntiq*, I, 1969, p. 105-119;
– *Piese de harnaşament descoperite în aşezarea daco-carpică de la Săbăoani*, în *MemAntiq*, I, 1969, p. 327-331;
– *Studiul resturilor osoase din mormintele cimitirelor birituale de la Gabăra-Moldoveni şi Săbăoani I (jud. Neamţ) din sec. II-III e.n.*, în *SCA*, 6, 1, 1969, p. 7-15 (în colab.);
– *Săpăturile arheologice de la Văleni (jud. Neamţ)*, în *MCA*, I, 1970, p. 263-270;
– *Două tezaure de denari romani republicani descoperite la Răcătău şi Pânceşti*, în *Carpica*, IV, 1971, p. 167-195 (în colab.);
– *Descoperiri geto-dacice în judeţul Bacău*, în *Crisia*, 1972, p. 97-114 (în colab.);
– *Noi descoperiri de monede antice în judeţul Bacău*, în *Carpica*, VII, 1975, p. 45-58 (în colab.);
– *Brad und Răcătău, zwei getisch-dakische befestigte Siedlungen (Kreis Bacău)*, în *TD*, 1976, p. 271-277 (în colab.);
– *Contributions au problème des établissements daces de la Vallée du Siret: „La dava" de Brad*, în *Actes du II-e CIT*, Bucureşti, 1976, p. 140, 141;
– *La nécropole carpe des II-III siècles de n.e. à Văleni*, în *IAR*, 1977, f. 9 (R52-R63, 14 f.) (în colab.);
– *Elemente şi influenţe romane la est de Carpaţi în secolele II-III e.n.* în *Hierasus*, I, 1978, p. 147-185;
– *Descoperiri arheologice aparţinând epocii bronzului din judeţul Bacău*, în *Carpica*, XI, 1979, p. 135-148 (în colab.);
– *Noi elemente de fortificaţii în aşezarea dacică de la Brad, jud. Bacău*, în *MCA*, XIV, 1980, p. 178-182;
– *Principaux résultats des fouilles archéologiques de Brad*, în *Actes du II-e CIT*, II, Bucureşti, 1980, p. 61-70;
– *Zargidava*, în *Roumanie, pages d'histoire*, VI, 3-4, 1981, p. 149-152;
– *Cetatea dacică de la Brad*, în *SympThr*, 1, 1983, p. 59-61;
– *Sanctuarul de la Zargidava*, în *MagIst*, XVIII, 3 (204), 1984.
– *Cetatea de la Brad*, în *SympThr*, 2, 1984, p. 11;
– *Cele mai vechi dovezi ale practicării agriculturii la Brad, judeţul Bacău*, în *CAM*, 2 (70), 1985, p. 159-162;
– *Elemente ale spiritualităţii geto-dacice în contextul descoperirilor de la Brad (jud. Bacău)*, în *SympThr*, 3, 1985, p. 84-86;
– *Tezaurul cucutenian de la Brad*, în *MagIst*, XX, 6 (231), 1986, p. 7, 8;
– *Sanctuarul din cetatea dacică de la Brad, com. Negri, jud. Bacău*, în *MemAntiq*, XII-XIV (1980-1982), 1986, p. 93-104;

www.cimec.ro

– *Rituri şi ritualuri de înmormântare în aşezarea de la Brad*, în *MemAntiq*, XII-XIV (1980-1982), 1986, p. 105-152;
– *Dovezi de scriere la geto-daci*, în *SympThr*, 4, 1986, p. 72, 73;
– *Din istoricul construcţiilor de pe Stânca de la Brad, jud. Bacău*, în *CAM*, XX, 1 (77), 1987, p. 145-149 (în colab.);
– *Fortificaţii dacice pe Valea Siretului*, în *Carpica*, XVIII-XIX (1986-1987), 1987, p. 31-51;
– *Cetatea dacică de la Moineşti*, în *Carpica*, XVIII-XIX (1986-1987), 1987, p. 53-69 (în colab.);
– *Ceramica dacică pictată din Cetatea de la Brad, com. Negri, jud. Bacău*, în *MemAntiq*, XV-XVII (1983-1985), 1987, p. 43-97;
– *Cetatea dacică de la Brad*, în *TD*, VIII, 1-2, 1987, p. 100-126;
– *Elemente ale spiritualităţii geto-dacice în cetatea de la Brad (com. Negri, jud. Bacău)*, în *SympThr*, 5, 1987, p. 149-151;
– *Tezaurul de monede romane descoperit la Traian, judeţul Neamţ*, în *ArhMold*, XII, 1988, p. 117-130 (în colab.);
– *Unelte agricole ale dacilor din cetăţile de pe Valea Siretului*, în *SIRAR*, 1988, p. 12, 13;
– *Cetatea dacică de la Moineşti*, în *SympThr*, 6, 1988, p. 88 (în colab.);
– *Obiecte de podoabă descoperite în cetatea dacică de la Brad*, în *SympThr*, 6, 1988, p. 102-104;
– *Importuri greco-romane în Cetatea dacică de la Brad*, în *SympThr*, 7, 1989, p. 281-283;
– *Le dépôt d'objets de parure énéolithique de Brad, com. Negri, dép. de Bacău*, în *BAI*, IV, 1990, p. 335-386;
– *Cetatea dacică de la Brad*, Chişinău, 1991, p. 38-42;
– *Iulian Antonescu – o mare personalitate a zilelor noastre*, în *Carpica*, XXII, 1991, p. 171, 172;
– *Descoperiri monetare din aşezarea dacică de la Brad*, în *ArhMold*, XV, 1992, p. 97-105 (în colab.);
– *Depozitul de obiecte de podoabă eneolitice de la Brad, com. Negri, jud. Bacău*, în *Carpica*, XXIII/1, 1992, p. 51-103;
– *Vasile Pârvan şi „davele" de pe Siret*, în *Carpica*, XXIII/1, 1992, p. 125-130;
– *Necropola carpică de la Poiana-Negri, jud. Bacău*, în *Carpica*, XXIII/2, 1992, p. 143-149 (în colab.);
– *Dava geto-dacică de la Brad, jud. Bacău*, în *MCA*, 1992, p. 115-120;
– *Cercetări de suprafaţă pe Valea Siretului, la nord de municipiul Roman*, în *MemAntiq*, XVIII, 1992, p. 145-176 (în colab.);
– *File de preistorie*, în *Istoria oraşului Roman*, Bacău, 1992, p. 15-29;
– *Monumente religioase şi laice din Roman*, în *Istoria oraşului Roman*, Bacău, 1992, p. 104-130 (în colab.);
– *Dovezi ale practicării agriculturii la daci. Descoperiri din zona Romanului*, în *SIRAR*, 1993, p. 7-9;
– *Cetatea dacică de la Brad*, în *CCA*, 1994, p. 8;
– *Săbăoani-„La Izvoare"*, în *CCA*, 1994, p. 56;
– *Necropola din sec. IV de la Săbăoani*, în *MemAntiq*, XIX, 1994, p. 261-278;

www.cimec.ro

– *Conservarea şi depozitarea produselor agricole în cetatea dacică de la Brad*, în *CAM*, 1994, p. 136, 137;
– *Elemente decorative ale cănilor geto-dacice*, în *ArhMold*, XVIII, 1995, p. 33-43;
– *Săpăturile de la Brad*, în *CCA*, 1995, p. 13, 14;
– *Muzeul de Istorie din Roman*, în *RevMuz*, 6, 1995, p. 3-14;
– *Din istoria apiculturii în zona Romanului*, în *SIRAR*, 1995, p. 601-603;
– *Brad-„La Stâncă"*, în *CCA*, 1996, p. 14, 15;
– *Contribuţia cercetărilor din cetatea dacică de la Brad la cunoaşterea geţilor est-carpatici*, în *LSA*, 1996, p. 84, 85;
– *La cité géto-dace de Brad*, în *The Thracian World at the Crossroads of Civilization*, Bucureşti, 1996, p. 356-358;
– *Contribuţia cercetărilor arheologice din cetatea dacică de la Brad la cunoaşterea culturii geţilor est-carpatici*, în *Carpica*, XXVI/1, 1997, p. 43-49;
– *Tezaurul de monede romane de la Tămăşeni*, în *Carpica*, XXVI/1, 1997, p. 123-138;
– *Şantierul arheologic Brad*, în *CCA*, 1997, p. 10, 11;
– *Şantierul arheologic Răcătău*, în *CCA*, 1997, p. 78-80 (în colab.);
– *Săbăoani, necropola din sec. IV d.H.*, în *CCA*, 1997, p. 50, 51;
– *Muzeul de Istorie Roman*, în *Prix Européen du Musée de l'Année – des candidats*, 1997, p. 60;
– *Săpăturile de la Răcătău*, în *CCA*, 1998, p. 62, 63 (în colab.);
– *Săpăturile de la Săbăoani-„La Izvoare"*, în *CCA*, 1998, p. 67;
– *Săpăturile de la Brad*, în *CCA*, 1998, p. 89;
– *Săpăturile de la Brad*, în *CCA*, 1999, p. 15;
– *Cercetările de la Răcătău*, în *CCA*, 1999, p. (în colab.);
– *Săpăturile de la Săbăoani*, în *CCA*, 1999, p. 101;
– *Aşezarea dacică de la Pânceşti*, în *Carpica*, XXIX, 2000, p. 83-112;
– *Săpăturile de la Brad*, în *CCAR. Campania 1999*, 2000.
– *Săpăturile de la Roman*, în *CCAR. Campania 1999*, 2000.
– *Un nouveau motif décoratif sur la poterie dace peinte*, în *SAA*, VII, 2000, p. 345-350;
– *Aşezarea dacică de la Gâdinţi, com. Sagna, jud. Neamţ*, în *Carpica*, XXX, 2001, p. 9-38;
– *Săpăturile de la Brad*, în *CCAR. Campania 2000*, 2001, p. 45, 46;
– *Săpăturile de la Roman*, în *CCAR. Campania 2000*, 2001, p. 208;
– *Aşezarea dacică de la Tămăşeni, judeţul Neamţ*, în *MemAntiq*, XXII, 2001, p. 219-289;
– *Tezaurul de monede divizionare poloneze de secol XVII, descoperit la Săbăoani, judeţul Neamţ*, în *MemAntiq*, XXII, 2001, p. 321-332 (în colab.);
– *Un nou element al procesului de urbanizare la daci, descoperit la Brad, jud. Bacău*, în *Adevărul, omeneşte posibil*, volum omagial Sever Dumitraşcu, Oradea, 2001, p. 145-153;
– *Zargidava, campania de săpături 2001*, în *CCAR. Campania 2001*, 2002, p. 63;
– *Săpăturile de la Săbăoani*, în *CCAR. Campania 2001*, 2002.
– *Zargidava – centrul politic al regilor daci*, în *Zargidava*, Bacău, 2002, p. 7-16;
– *Iulian Antonescu – viaţa şi opera*, în *Iulian Antonescu şi dreptul la neuitare*, Bucureşti, 2002, p. 105-108;
– *Fortificaţiile dacilor pe Valea Siretului Mijlociu*, în *BMMN*, 1, 2, 2003, p. 46-53;
– *Săpăturile de la Brad, com. Negri, jud. Bacău*, în *CCAR. Campania 2002*, 2003, p. 60, 61;

www.cimec.ro

- *Săpăturile de la Răcătău de Jos, com. Horgeşti, jud. Bacău*, în *CCAR. Campania 2002*, , 2003, p. 249-251;
- *Un mormânt hallstattian descoperit la Aldeşti-Secuieni*, în *Mousaios*, 6, 2001, p. 37-46;
- *Contribuţii la problema dispariţiei aşezărilor de tip „dava"*, în *Istoria ca lectură a lumii. Omagiu lui Alexandru Zub, la împlinirea a 60 de ani*, Iaşi, 20, p. 75-83.

III. Coordonări de volume:

- *Istoria oraşului Roman*, Bacău, 1992, 400 p.

IV. Colaborator la realizarea unor cataloage de expoziţie:

- *Iliri şi daci*, Belgrad, 1971;
- *Civilizaţia traco-geto-dacică şi continuitatea sa în epoca formării poporului român*, Bacău, 1980;
- *Civilizaţia geto-dacilor din Bazinul Siretului*, Bacău, 1992;
- *Rădăcini ale civilizaţiei strămoşeşti în Muntenia de Răsărit, Moldova de Sud şi de Centru în sec. III-XI d.H.*, Bârlad, 1995;
- *Civilizaţia geto-dacilor din Bazinul Siretului*, Bacău, 1997;
- *I Daci*, Florenţa, 1997;
- *2000 de ani de creştinism*, Bucureşti, 2000.

wwww.cimec.ro

wwww.cimec.ro

GRAVETIANUL DE LA PIATRA NEAMȚ - *POIANA CIREȘULUI*

**de Marin Cârciumaru,
Géraldine Lucas, Mircea Anghelinu,
Ovidiu Cârstina, Marian Cosac,
Monica Mărgărit, Loredana Niță,
Mariana Pleșa și Florin Dumitru**

1. Introducere

Situl paleolitic *Poiana Cireșului* se află amplasat pe un rest al terasei de 45 m altitudine relativă, de pe partea dreaptă a Bistriței, la poalele masivului Cernegura[1], la 4 km de municipiul Piatra-Neamț (fig. 1).

Primele cercetări în această așezare paleolitică au fost întreprinse în anul 1963, materializându-se într-un sondaj de 15 m², cu adâncimea de 0,90-1,40 m. În urma acestor prime săpături arheologice, efectuate de C. Scorpan, s-au descoperit, în cadrul a patru straturi geologice, resturi de combustie și faunistice, precum și 2162 piese litice, considerate ca aparținând unui singur orizont cultural, definit – conform schemei culturale acceptate în anii '60 – drept *aurignacian superior răsăritean*[2].

Un al doilea sondaj, efectuat în anul 1968, a ajuns până la adâncimea de 1,50 m, cu acest prilej fiind identificate cinci straturi geologice care includeau trei niveluri de locuire, atribuite de data aceasta gravetianului[3].

Un nou sondaj a fost realizat, în 1989, de către M. Bitiri-Ciortescu și R. Dobrescu, însă rezultatele obținute în acel an au rămas deocamdată inedite.

Interpretarea inițială a rezultatelor cercetărilor din acest sit a suferit diverse modificări de-a lungul timpului. Astfel, părerea lui C. Scorpan[4], precum că locuirea de la *Poiana Cireșului* ar aparține unui *aurignacian superior răsăritean*, a fost modificată de V. Chirica[5], care o atribuie simplu aurignacianului, pe motiv că: *No Gravettian specific tools (Gravette points and "à bord abattu" blades and bladelets) were found*[6].

---

[1] M. Bitiri-Ciortescu, V. Căpitanu, M. Cârciumaru, *Paleoliticul din sectorul subcarpatic al Bistriței în lumina cercetărilor de la Lespezi-Bacău*, în *Carpica*, XX, 1989, p. 23.

[2] C. Scorpan, *O nouă așezare paleolitică pe Valea Bistriței*, în *MemAntiq*, IV-V (1972-1973), 1976, p. 255-257.

[3] V. Căpitanu, *Descoperiri paleolitice în județele Neamț și Vaslui*, în *Carpica*, II, 1969, p. 7-11.

[4] C. Scorpan, *op.cit.*

[5] V. Chirica, *The Gravettian in the East of the Romanian Carpathians*, *BAI*, III, 1989, p. 102.

[6] *Nu s-au găsit unelte specifice Gravetianului (vârfuri „La Gravette", lame și lamele „à bord abattu").*

wwww.cimec.ro

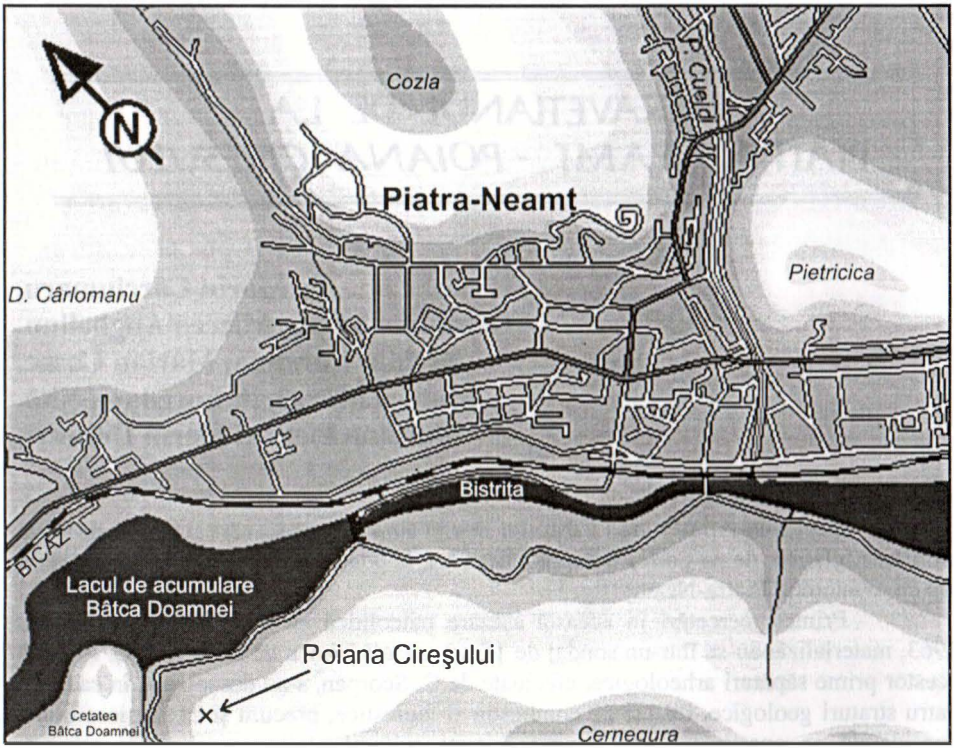

Fig. 1 - Amplasarea sitului *Poiana Cireşului*

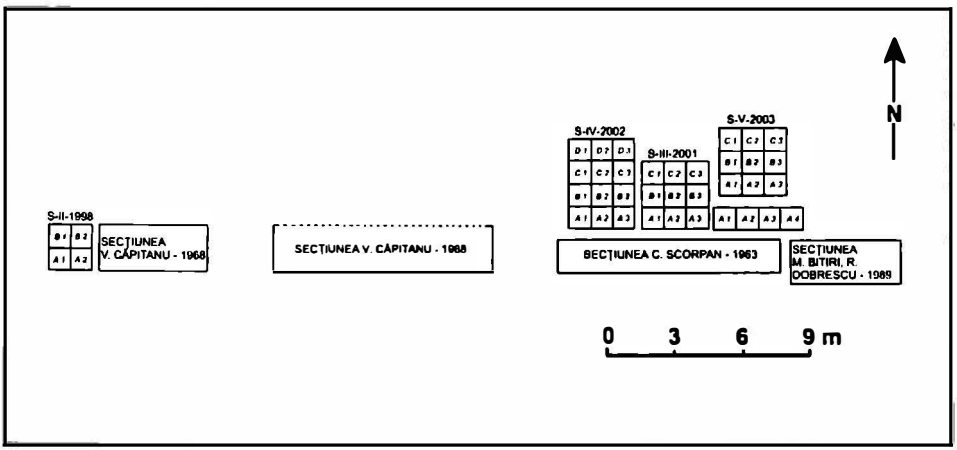

Fig. 2 - Planul săpăturilor

wwww.cimec.ro

O altă opinie susţine prezenţa a trei niveluri de locuire, aparţinând gravetianului mijlociu, superior şi final[7] În sfârşit, conform unei scheme a cărei validitate trebuie supusă unui examen critic, situl de aici ar aparţine *etapei a VII-a de evoluţie a gravetianului de pe valea Bistriţei*[8]

Începând cu 1998, pe parcursul a patru campanii de săpături (1998, 2001-2003), situl de la *Poiana Cireşului* a fost cercetat de un colectiv condus de Marin Cârciumaru (Universitatea *Valahia*, Târgovişte), în colaborare cu Muzeul de Istorie şi Arheologie Piatra-Neamţ şi Complexul Naţional Muzeal *Curtea Domnească* Târgovişte. Prezentul articol încearcă să ofere stadiul actual la care au ajuns cercetările noastre în urma celor patru campanii de cercetare. Întrucât suprafaţa cercetată a rămas mică – în raport cu potenţialul arheologic estimat al sitului –, iar prelucrarea informaţiei arheologice se află în curs, concluziile noastre vor păstra, desigur, un caracter preliminar (fig. 2).

2. Principii metodologice

Dată fiind densitatea deosebită a materialului litic şi osteologic, ca şi prezenţa unor structuri de locuire – toate menţionate de cercetările anterioare şi confirmate pentru început de sondajul realizat de noi înşine în 1998 –, colectivul nostru a fost nevoit să reflecteze serios asupra metodologiei de exploatare a informaţiei arheologice prezente în acest sit.

Într-adevăr, timp de decenii, cercetarea paleoliticului din România s-a rezumat, în majoritatea situaţiilor, la o concepţie generală specifică paleontologiei: delimitarea ansamblurilor litice se realiza pe baza *fosilelor directoare*, în vederea delimitării succesiunii culturale din respectivul sit. În completare, metoda stratigrafică înţeleasă – cu excepţia siturilor de mari dimensiuni – drept o sondare a nivelurilor geologice, stabilea de obicei poziţia cronologică a acestor ansambluri. În foarte puţine situaţii, în general atunci când densitatea materialului o impunea, secţiunile înguste erau lărgite, în vederea unei cercetări planimetric-topografice. Recuperarea materialului osteologic, realizată consecvent îndeosebi în ultimele decenii, urmărea doar reconstituirea parametrilor climatici, în foarte puţine situaţii studiile arheozoologice contribuind la înţelegerea relaţiilor dintre om şi mediul său, precum şi modul cum ar fi vizibile acestea în strategiile de asigurare a subzistenţei.

În opinia noastră, aceste obiective de cercetare nu numai că nu satisfac curiozitatea istorică şi rigorile arheologiei paleoliticului în Europa, dar – prin viziunea lor verticalistă – compromit un volum important de informaţie arheologică. Cu atât mai nepotrivită ar fi fost perpetuarea unui astfel de sistem în cazul unui sit precum cel de la *Poiana Cireşului*. Prin urmare, aşezarea de aici permite înţelegerea unui întreg set de fenomene, de la organizarea sitului şi comportamentul cultural al vânătorilor gravetieni, până la semnificaţia diverselor *faze* şi *etape* ale gravetianului, delimitate până acum doar pe principii tipologico-stratigrafice. Astfel motivaţi, vom renunţa, deocamdată, la

[7] M. Brudiu, *Paleoliticul superior şi epipaleoliticul din Moldova. Studiu arheologic*, *BA*, seria complementară, 2, 1974, p. 100, 101.

[8] Al. Păunescu, *Paleoliticul şi epipaleoliticul de pe teritoriul Moldovei cuprins între Carpaţi şi Siret. Studiu monografic*, vol. I/1, Bucureşti, 1998, p. 280.

www.cimec.ro

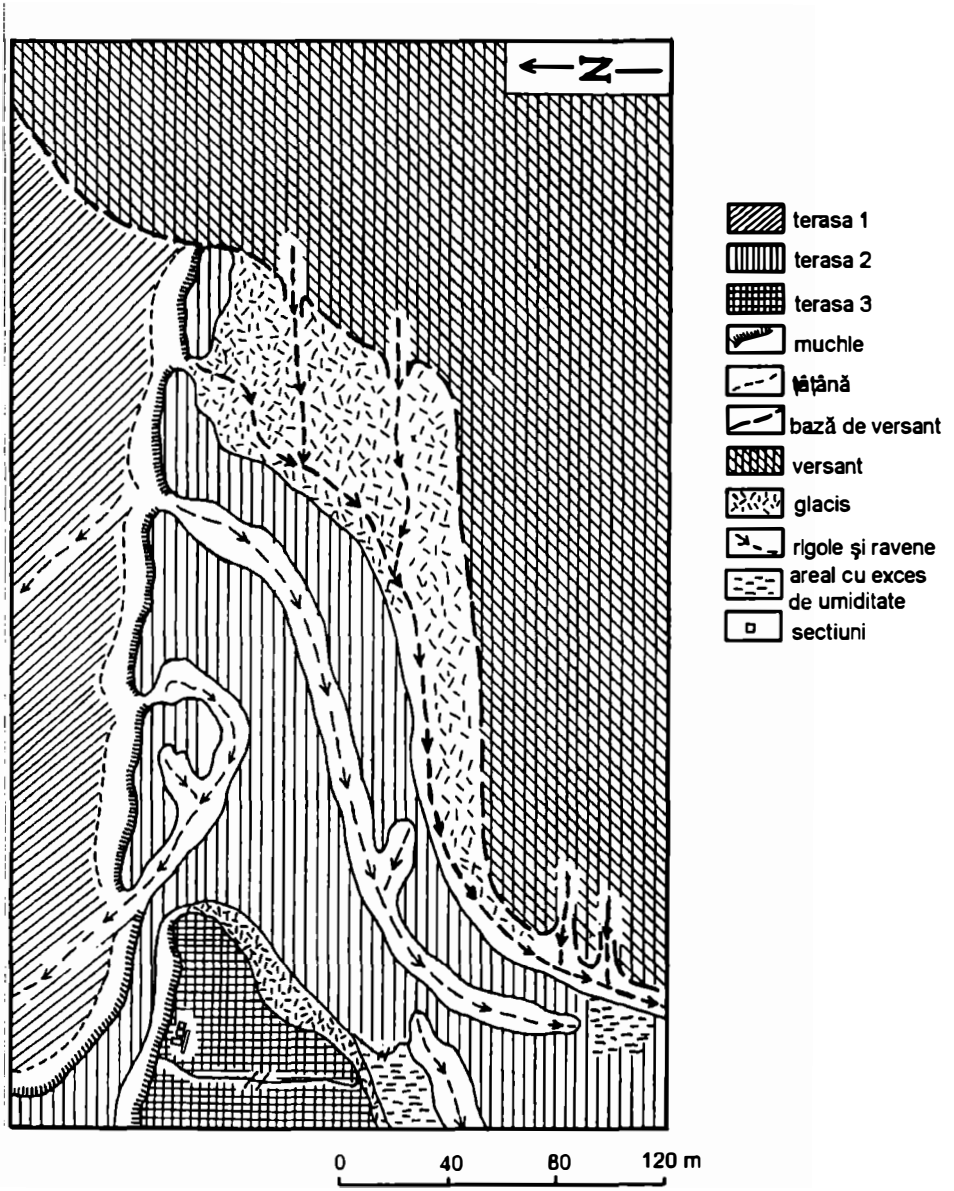

Fig. 3 - Harta geomorfologică a zonei în care este amplasată *Poiana Cireşului* (realizată de F. Păunescu)

www.cimec.ro

plasarea locuirii de aici în ansamblul gravetianului de pe Valea Bistriţei, încercând – în această etapă – să înţelegem dinamica internă a sitului.

Obiectivelor de cercetare – paleoetnografice – nu le putea corespunde decât o metodă de cercetare care să permită dezvelirea atentă a solurilor de locuire, recuperarea integrală a materialului arheologic şi studiul intensiv, pluridisciplinar, al documentaţiei. Pentru studierea depozitului au fost deja recuperate eşantioane palinologice şi peste 40 de eşantioane pentru datări radiocarbon. Colectivul nostru îşi propune, în cadrul campaniilor ulterioare, un studiu sedimentologic al întregului depozit.

Principalul obiectiv urmărit de săpătură a fost dezvelirea planimetrică a nivelurilor antropice şi înregistrarea fidelă a relaţiilor spaţiale dintre diferitele artefacte şi structuri de locuire. Gruparea secţiunilor a căutat, deocamdată, să exploateze suprafaţa poienii neafectată de cercetările anterioare. În ciuda avantajelor pe care le poate avea deschiderea unei suprafeţe mai mari, dimensiunea acestora a rămas modestă (maxim 3 x 4 m), din considerente obiective: topografia poienii, regimul de proprietate şi finanţarea.

Suprafaţa cercetată a fost permanent împărţită în carouri de 1 x 1 m, iar înregistrarea s-a realizat în funcţie de un punct 0 unic. Decaparea s-a realizat în niveluri minimale impuse doar de dimensiunea artefactelor (în medie 2 cm), fiind permanent însoţită de înregistrarea tridimensională, desenarea pe hârtie milimetrică (în culori de cod), fotografierea tuturor situaţiilor arheologice care o solicitau şi trecerea prin sită (0,5 mm) a sedimentului. Sistemul de înregistrate a oferit posibilitatea alcătuirii unei baze de date, care să permită modelarea informatică a rezultatelor.

3. Stratigrafia geologică

Stratigrafia geologică a sitului, extrem de complexă şi serios afectată de fenomenele periglaciare, poate fi urmărită de-a lungul a şapte depozite diferite (numerotate de jos în sus) (4, 5):

- stratul 1 – depozit nisipos cu pigmentaţii ferimanganice şi slabe acumulări de carbonat de calciu în partea superioară, unde componenta lutoasă este mai bogată; textura este în general prăfoasă şi oarecum compactă în partea inferioară;
- stratul 2 – depozit lutos, cu scurgeri de carbonat de calciu permanente, ceea ce îi conferă o structură pseudo-miceliană; vetrele din cadrul său îi modifică pe alocuri compoziţia şi faciesul;
- stratul 3 – este un orizont de tranziţie spre stratul următor, întrucât contactul său cu stratul 2 este foarte net, punând în evidenţă o posibilă discontinuitate sedimentologică; aspectul său este lutos, dar nu atât de compact faţă de stratul care îl suprapune şi îi conferă o oarecare autonomie în cadrul coloanei stratigrafice;
- stratul 4 – puternic argilos, cu bogate depuneri ferimanganice, care îi conferă o structură glomerulară şi desprinderi prismatice; caracterul puternic argilos şi bogăţia mai mare de depuneri ferimanganice se realizează către mijlocul acestui strat; uniformitatea sa este întreruptă de pătrunderi cenuşii, scăpate pe canalele de rădăcini care pătrund aici; el ar putea reprezenta orizontul B al solului actual (suprapus probabil de o serie de orizonturi fosile), în timp ce stratul pseudo-micelian ar putea reprezenta orizontul C al solului actual;

www.cimec.ro

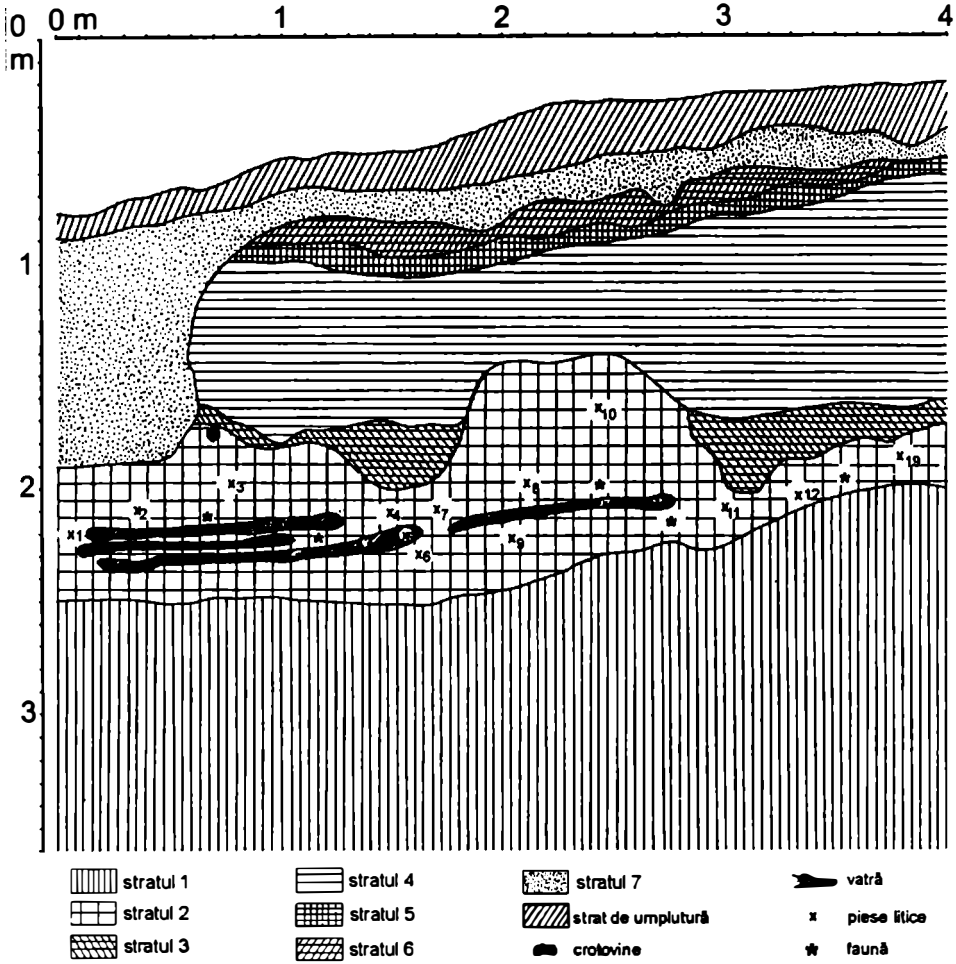

Fig. 4 - *Poiana Cireşului*. Profilul de est al secţiunii IV-2002

wwww.cimec.ro

- stratul 5 – depozit lutos şi foarte compact, de culoare mult mai deschisă faţă de stratul subiacent; el poate constitui un orizont de tranziţie între orizontul B şi orizontul A al solului actual; în accepţie pedologică, el poate fi notat cu A' sau AB;
- stratul 6 – orizont brun-pal, care stă la baza solului actual, dar este mult mai compact, atât faţă de orizontul subiacent, cât şi faţă de orizontul A;
- stratul 7 – reprezintă orizontul de acumulare de humus, altfel spus orizontul A al solului actual, cu structură grăunţoasă şi lipsit de compactitate.

4. Succesiunea culturală

Cercetările noastre au condus la reevaluarea serioasă a interpretărilor anterioare. Astfel, partea superioară a depozitului – unităţile geologice 7, 6 şi 5 – conţine materiale arheologice amestecate: resturi de debitaj, lame fragmentare, toporaşe şlefuite, atribuite în întregime unei tradiţii neolitice. Tot în neolitic pot fi încadrate fragmentele unei râşniţe, ceramica corodată (nedecorată), ca şi resturile unei locuinţe (o podea, chirpic puternic degradat, lemn carbonizat, fragmente ceramice şi litice), descoperite la o adâncime de 0,95 m, în campania 2003. De altfel, analiza ceramicii descoperite în acest an – ca şi în anii anteriori, la aceeaşi adâncime –, realizată de către dr. Gh. Dumitroaia, permite încadrarea acestor ultime artefacte în cultura Starčevo-Criş.

Prezenţa neoliticului la adâncimea de 0,95 m – în condiţiile în care nici o perturbare stratigrafică de origine geologică sau antropică nu apare în profil – pune serios în discuţie cronologia întregii părţi superioare a depozitului de aici, considerat – ca de altfel în toate siturile paleolitice de pe valea Bistriţei – ca fiind de vârstă pleistocenă. Posibilitatea ca ele să poată fi atribuite holocenului trebuie luată serios în calcul, cu atât mai mult cu cât ea presupune o severă spălare a depozitelor pleistocene subiacente, cu importante consecinţe în privinţa încadrării geocronologice a materialului paleolitic. Sperăm ca observaţiile paleopedologice şi cele palinologice să poată clarifica, în viitor, această problemă.

În orice caz, date fiind perturbările stratigrafice evidente, amestecul serios de material din partea superioară a depozitului, ca şi prezenţa unei structuri neolitice nederanjate, ipoteza unor nivele superioare aparţinând gravetianului este cel puţin improbabilă.

Cu totul alta este situaţia bogatei ocupări gravetiene plasate, în medie, între 1,70-2,10 m adâncime (de la caroiaj), în unitatea geologică 2, asupra căreia cercetările noastre s-au concentrat cu deosebire. Acest nivel cultural cuprinde cel puţin trei soluri de locuire, după cum o arată urmele lenticulare de vetre sesizate foarte clar în profilul estic al secţiunii IV, şi face dovada unei intense activităţi antropice (fig. 4).

În acest nivel sunt foarte bogate urmele de combustie, diseminate sau concentrate sub forma unor vetre subţiri, uşor alveolate, uneori suprapuse. Aceste vetre par a fi funcţionat o perioadă notabilă, orizonturi de pământ ars la roşu şi resturi de combustie diseminate apărând practic pe întreaga grosime a stratului de cultură.

Din cadrul acestui nivel au fost recuperate bogate resturi faunistice de erbivore – după dentiţie, preponderent ren, însă nu lipsesc şi speciile de mai mari dimensiuni – şi un volum impresionant de material litic. Lor li se alătură diverse dovezi de artă mobilieră, un fragment de răşină, fragmente de coloranţi minerali (ocru)

wwww.cimec.ro

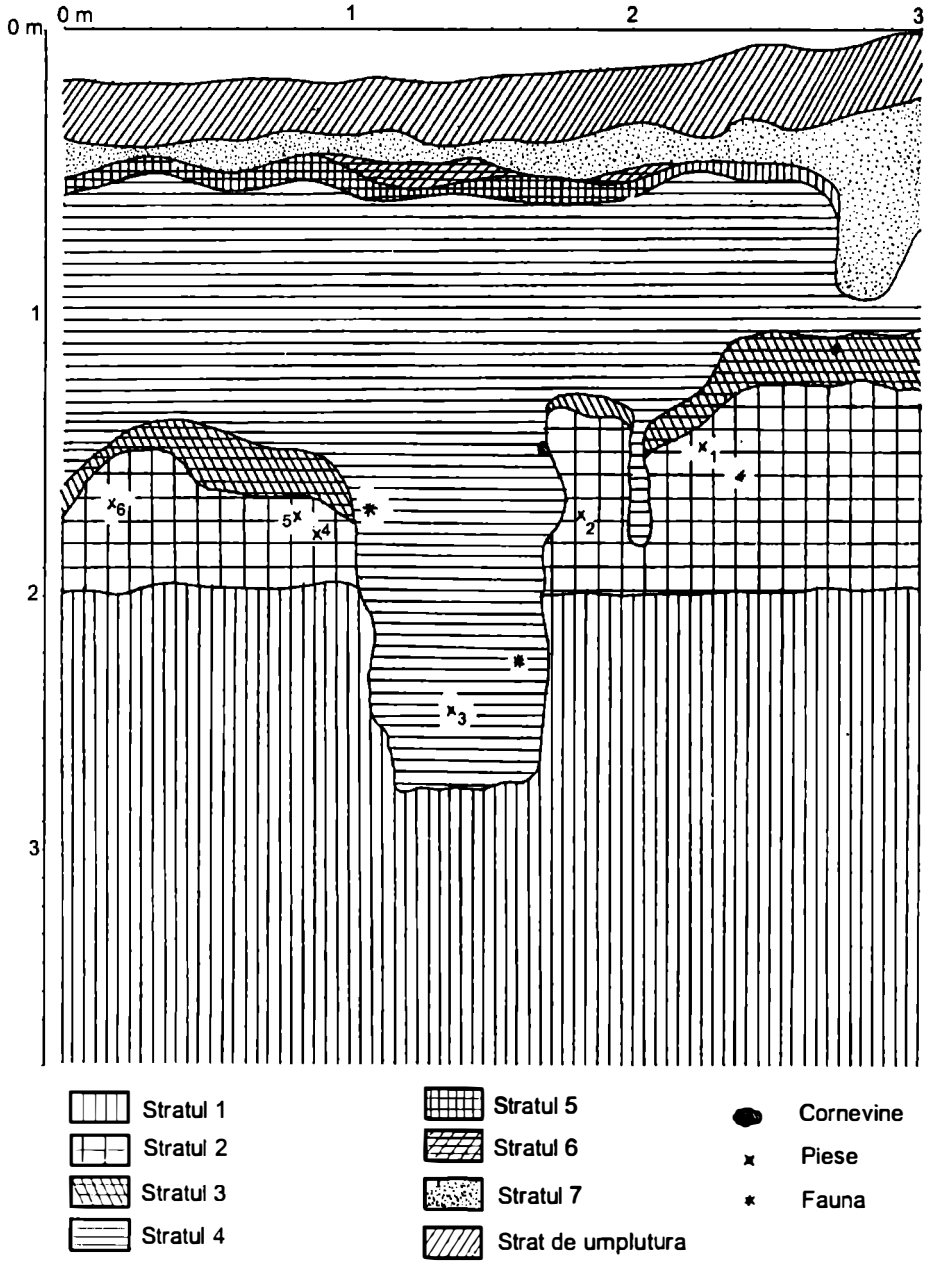

Fig. 5 - *Poiana Cireşului.* Profilul de sud al secţiunii IV-2002

wwww.cimec.ro

şi câteva zeci de galeţi plaţi, de dimensiuni variabile, a căror funcţionalitate nu este clară. De la diverse adâncimi au fost prelevate mai multe eşantioane de cărbune şi os ars, în vederea efectuării unor datări radiocarbon.

Aglomerarea deosebită de material ne-a împiedicat, până în acest moment, să reuşim delimitarea fidelă a fiecărui sol de locuire, cu atât mai mult cu cât este foarte probabil ca fiecare nouă ocupaţie să fi afectat solurile de locuire anterioare. Din acest motiv, studiul repartiţiei spaţiale se află în curs. Sperăm, însă, că utilizarea unor programe informatice adecvate şi sistemul de înregistrare ne vor permite delimitarea orizonturilor de concentrare insesizabile macroscopic.

În orice caz, cu titlu preliminar, putem susţine că această etapă de ocupare a sitului este arheologic omogenă şi aparţine unei tradiţii gravetiene. Această încadrare este susţinută de armăturile, destul de rare (lamele *à dos*), de tipologia generală a utilajului şi de tehnologia utilizată. Modesta amenajare a vetrelor poate presupune şi o funcţionare protejată a acestora, deşi nu au fost delimitate direct structurile de locuire responsabile de acest fapt (cu excepţia unor pietre de mari dimensiuni, aduse cu certitudine în sit de oamenii paleolitici). Durata acestor ocupaţii (sezoniere?) este, deocamdată, greu de estimat. Sperăm ca studiile arheozoologice şi cele sedimentologice să ne ofere, în viitor, răspunsuri şi în această privinţă.

Al doilea nivel de concentrare a dovezilor de locuire paleolitică este cel plasat între 3,50-3,70 m adâncime. Atribuirea iniţială – aurignacian –, realizată de noi în 1998, pe baza dimensiunii şi a caracterului general al inventarului, avea la dispoziţie un eşantion limitat. Studiile tehnologice ulterioare au demonstrat că şi acest nivel aparţine gravetianului, după cum sugerează mai multe lamele *à dos* şi vârfuri fragmentare.

Acest nivel, mult mai sărac decât primul, este lipsit de resturi faunistice, dar atestă, diseminat, existenţa unor urme de combustie. Materia primă presupune o varietate mult scăzută faţă de nivelul superior: statistic, gresia silicioasă cu glauconit este preponderentă.

În concluzie, în raport cu estimările cercetărilor anterioare, rezultatele noastre de la *Poiana Cireşului* au evidenţiat existenţa a două etape de ocupare a sitului: prima, de tip repetitiv şi probabil sezonier, este plasată între 1,70 şi 2,10 m adâncime; ce-a de-a doua, mult mai puţin intensă, nu a fost remarcată cu prilejul săpăturilor anterioare.

Întrucât, în acest stadiu al cercetării atenţia noastră a fost reţinută îndeosebi de nivelul superior, vom prezenta, în continuare, observaţiile privind utilajul şi obiectele de artă care provin din cadrul acestuia.

5. Materia primă

În ciuda cercetărilor de teren, efectuate într-un areal de 5-10 km în preajma sitului, identificarea surselor de materie primă a fost foarte dificilă, motiv pentru care observaţiile noastre păstrează acelaşi caracter preliminar. O dificultate importantă a fost determinată de construcţia lacului de acumulare de lângă Piatra-Neamţ, care a acoperit albia iniţială a Bistriţei. Prin urmare, ne este imposibil să cunoaştem calitatea şi cantitatea rocilor exploatate, în epocă, din prundişul râului.

wwww.cimec.ro

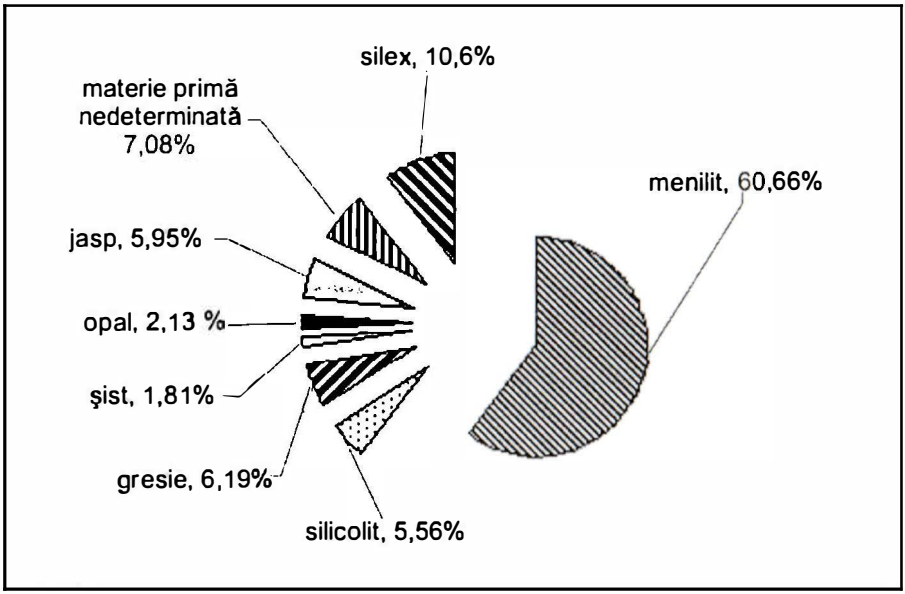

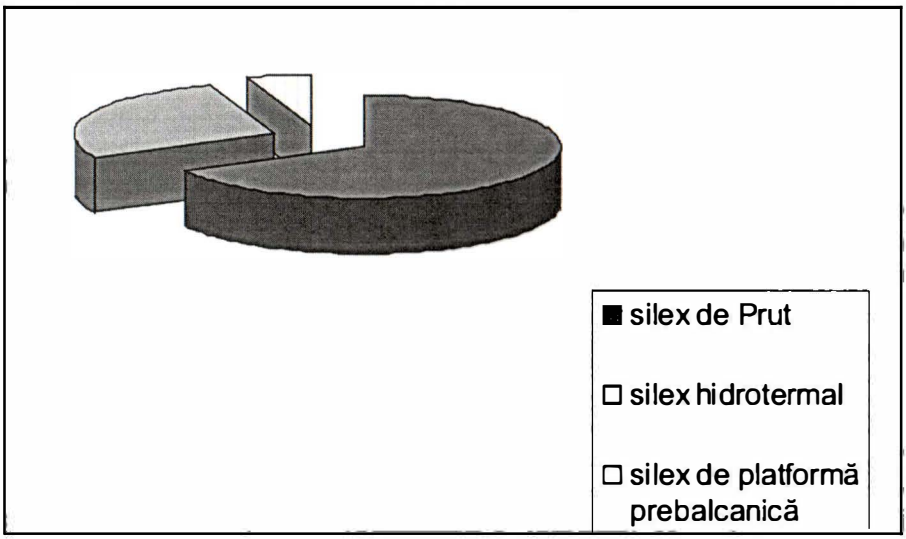

Fig. 6 - *Poiana Cireşului.* Diagrame reprezentând diversele categorii de materie primă utilizată

wwww.cimec.ro

În orice caz, nivelul superior al gravetianului de la *Poiana Cireşului* sugerează un spectru foarte larg de aprovizionare cu materie primă litică, incluzând atât surse locale, cât şi roci alogene (fig. 6).

Menilitul (rocă sedimentară silicioasă, de culoare neagră sau brună, cu aspect vărgat) are o origine strict locală (o arie de maxim 2 km). Un alt tip de rocă este *silicolitul*, care împreună cu menilitul acoperă aproximativ 66% din ansamblul litic de aici. Aceeaşi origine locală o are şi *gresia silicioasă*, prezentă însă într-un procent mai modest. Aşchiile corticale ne arată că aceste roci au fost exploatate fie sub formă de bulgări şi plachete, fie sub formă de galeţi rulaţi.

Rocile alogene sunt reprezentate de *jasp*, *opal*, *agat*, *cuarţit*, *şist negru* (zis *de Audia*) şi mai multe varietăţi de *silex* (silex *de Prut*, silex *de platformă prebalcanică*, silex hidrotermal alburiu, provenit probabil din Transilvania).

Chiar dacă, în stadiul actual al cercetărilor, identificarea precisă a surselor de materie primă este departe de a fi realizată, rămâne cert faptul că situl de la *Poiana Cireşului* atestă un areal de aprovizionare larg, extins în mai multe direcţii.

6. Analiza tehno-tipologică a utilajului litic

În această etapă a fost supus studiului tehno-tipologic un eşantion de 4411 piese, dintre care 130 sunt unelte. Întrucât distingerea solurilor de locuire nu a fost deocamdată posibilă, iar conţinutul eşantionului este foarte omogen pentru întregul nivel, am considerat edificatoare o analiză tehno-tipologică unică.

6.1. Identificarea diferitelor tipuri de producţie

Date obţinute din analiza nucleelor (fig. 7)

Identificarea tipurilor de producţie litică porneşte de la două criterii: morfologia suprafeţei de debitaj şi numărul planurilor de lovire. Morfologia suprafeţei de debitaj determină forma suportului şi este, la rândul său, direct dependentă de numărul şi poziţia planurilor de lovire.

Nucleele cu un singur plan de lovire şi suprafaţa plată sau îngustă şi arcuită apar în proporţie de 63% şi par să reflecte o schemă operatorie frecvent abordată.

Date obţinute din analiza lamelor şi lamelelor neretuşate (fig. 8)

În această categorie au fost incluse şi lamelele tip *chute de burin*, considerate produse obţinute intenţionat şi nu resturi de debitaj, datorită prezenţei retuşelor pe unele dintre ele. Diferenţierea dintre cele obţinute în scopul retuşării şi cele rezultate din reamenajarea uneltelor de tip *burin* este la fel de greu de operat ca şi diferenţierea dintre uneltele-*burins* şi nucleele-*burins*.

Lamele şi lamelele clasice au între 5 şi 20 mm lăţime, iar lamelele tip *chute de burin* au, în majoritate, sub 10 mm lăţime.

Date obţinute din analiza uneltelor (fig. 9)

Uneltele tip *grattoir* şi *burin* apar în proporţie de 60%, având drept suporturi lame late şi plate, de lungimi variind între 25 şi 35 mm (*grattoirs*), sau între 35 şi 40 mm (*burins*).

wwww.cimec.ro

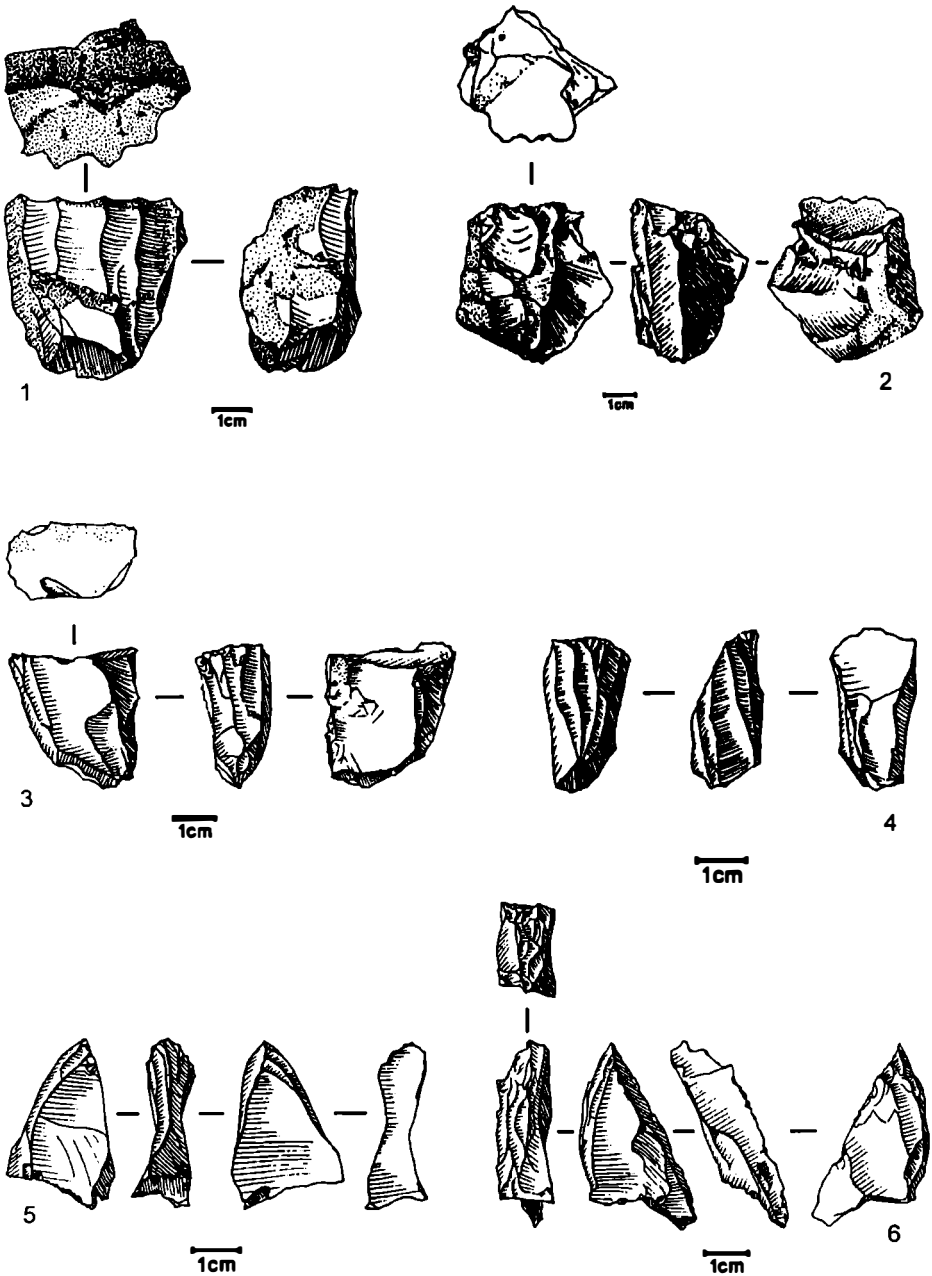

Fig. 7 - *Poiana Cireşului*: 1-6 - nuclee

wwww.cimec.ro

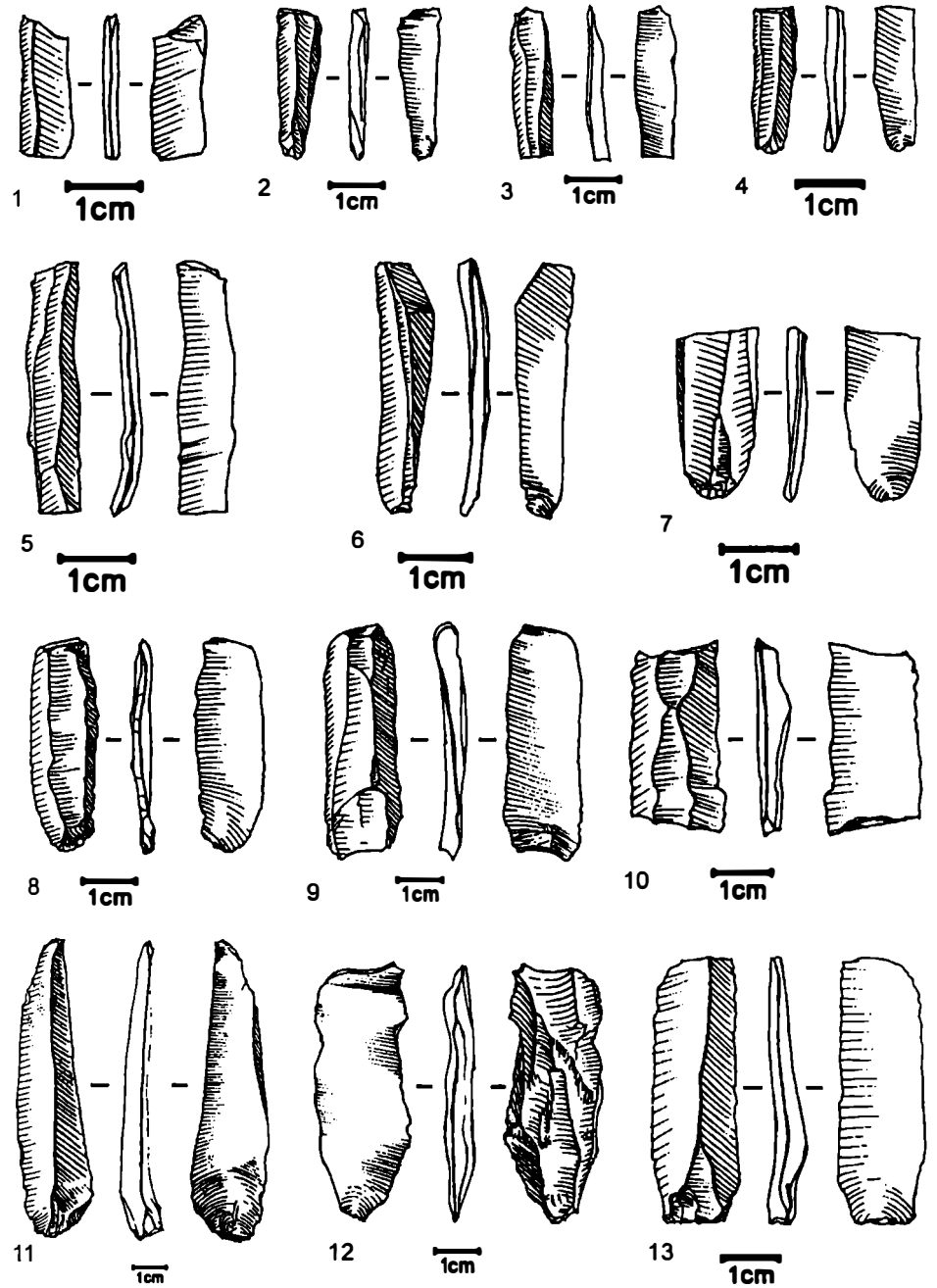

Fig. 8 - *Poiana Cireşului*: 1-4 - lamele; 5-13 - lame neretuşate

wwww.cimec.ro

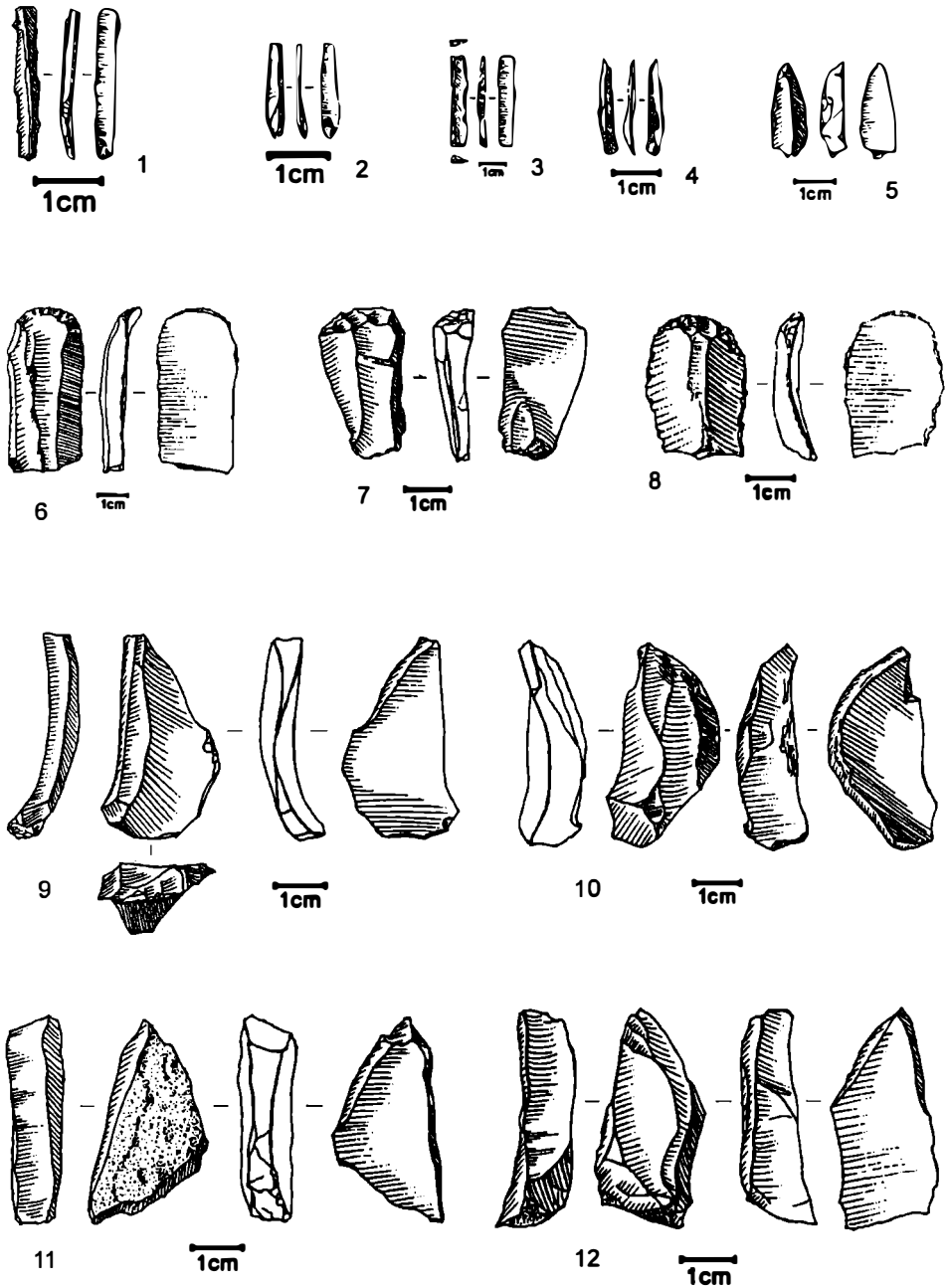

Fig. 9 - Unelte de la *Poiana Cireşului*: 1-5 - lamele neretuşate; 6-8 - *grattoirs*; 9 - *grattoir-burin*; 10-12 - *burins*

wwww.cimec.ro

Printre lamelele retuşate au fost identificate patru lamele *à dos*, având ca suport lamele plate, cu lăţimea mai mare de 5 mm, şi 13 lamele cu retuşe fine pe una sau pe ambele margini, având ca suport lamele *torses*, cu lăţimea mai mică de 5 mm. Numărul lamelelor este surprinzător de mic, comparativ cu numărul nucleelor susceptibile de a fi produs suporturile.

Din datele prezentate până acum, se conturează două tipuri de producţie litică: obţinerea, pe de o parte, a lamelelor *à dos* şi a lamelor plate şi late, pentru realizarea uneltelor tip *grattoirs / burins* şi, pe de altă parte, obţinerea de lamele înguste, *torses*, pentru o ulterioară retuşare foarte fină.

6.2. Descrierea principalelor tipuri de producţie

Lame şi lamele plate şi late

Menilitul şi silicolitul apar sub forma blocurilor corticale şi rotunjite sau non-corticale şi paralelipipedice, iar aşchiile de tip *entame* din acest material au o frecvenţă redusă. Gresia apare sub forma galeţilor de râu, de la care provin numeroase aşchii tip *entame* caracteristice. Silexul apare sub formă de blocuri deja decorticate, probabil la locul de origine, după cum o indică dimensiunea aşchiilor şi pieselor *à crête*.

Lamele *néocrête* şi *sous-crête*, care apar, au servit probabil la lărgirea suprafeţei de debitaj, la accentuarea unei nervuri-ghid sau la facilitarea unei desprinderi ulterioare unui accident.

Planul de lovire, unic pentru majoritatea nucleelor, este reprezentat fie de suprafaţa unei spărturi naturale, fie de o suprafaţă amenajată, uneori total sau parţial reamenajată. În unele cazuri, a fost exploatată o a doua suprafaţă, opusă sau perpendiculară pe prima.

Lamele torses înguste

Principala diferenţă între primul şi al doilea tip de producţie litică se regăseşte în morfologia suprafeţei de debitaj. Al doilea tip de producţie exploatează fragmente mici de nuclee, mici blocuri paralelipipedice / rotunjite natural sau aşchii şi lame groase. Tehnica de reamenajare afectează întreaga suprafaţă de lovire, prin desprinderea unei *tablette* laminare, de tip Thèmes.

6.3. Discuţii şi concluzii

Identificarea lanţurilor operatorii de la *Poiana Cireşului* evidenţiază câteva aspecte importante:

- diferenţierea dintre nucleele cu o formă apropiată de aceea a pieselor tip *burin* şi piesele tip *burin* folosite ca unelte;
- diferenţierea dintre lamelele provenite din nucleele-*burins* şi lamelele tip *chute de burin*;
- asemănarea dintre lamelele obţinute din nucleele-*burins* şi lamelele Dufour aurignaciene.

În privinţa ultimului punct, asemănarea se opreşte la nivelul dimensiunilor şi al morfologiei, iar diferenţierea poate fi operată la nivelul retuşelor: retuşa lamelelor Dufour este alternă, pe când în cazul de faţă, retuşa este directă.

În concluzie, gravetianul de la *Poiana Cireşului* se recomandă prin câteva elemente tehno-tipologice proprii: raritatea armăturilor gravetiene propriu-zise, bogăţia

wwww.cimec.ro

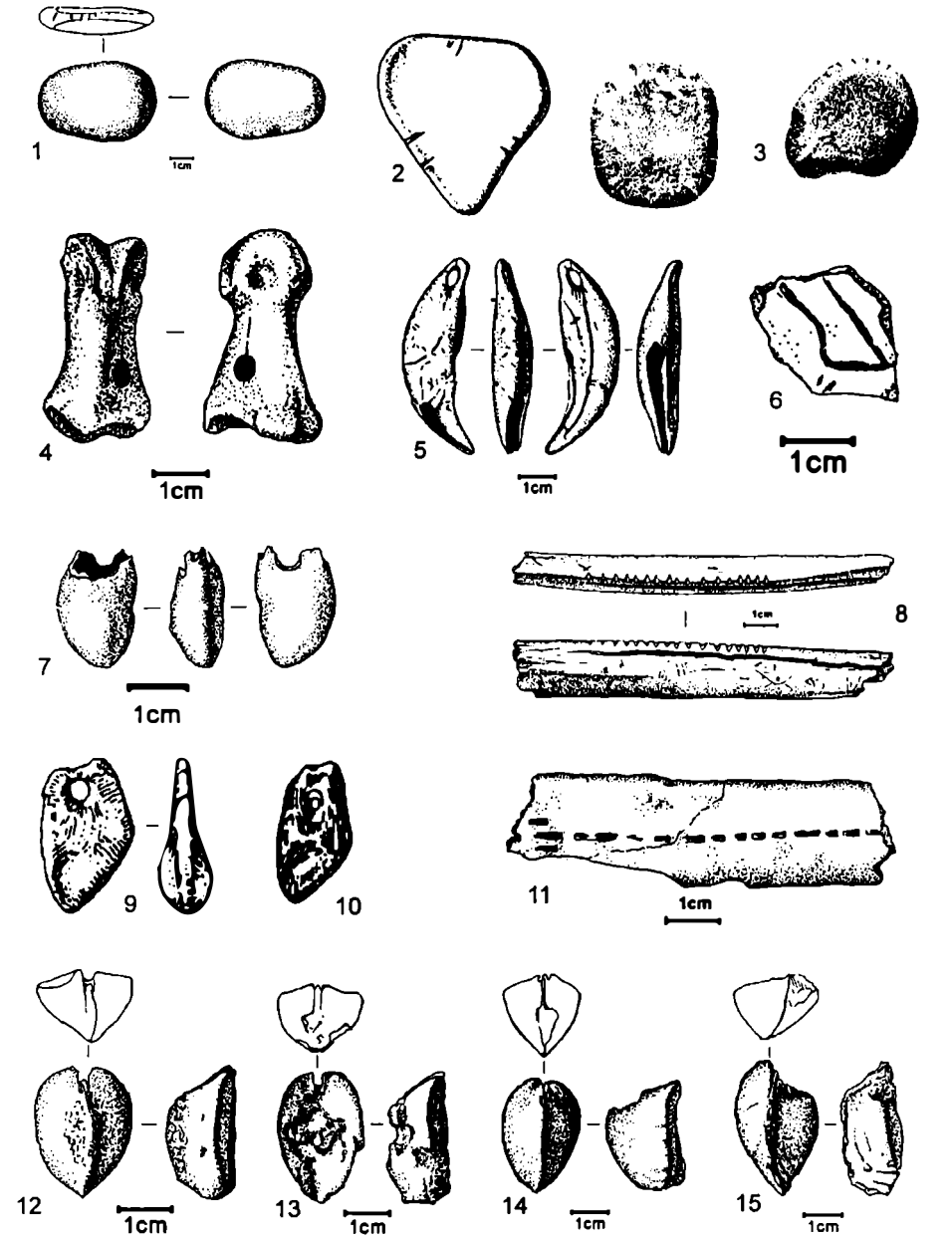

Fig. 10 - Artă mobilieră gravetiană: 1, 4-8, 11-15 - *Poiana Cireşului*; 2 - Predmosti şi 3 - Brno II (după K. Valoch, 1996); 9 - *Gura Cheii*-Râşnov (după Al. Păunescu, 1991); 10 - Timonovka (după Z. Abramova, 1995)

wwww.cimec.ro

uneltelor de tip *grattoirs* şi *burins*, existenţa a două tipuri de producţie litică şi, mai ales, prezenţa unor lamele de foarte mici dimensiuni, retuşate abraziv şi a căror funcţionalitate este deocamdată necunoscută.

7. Obiecte de artă mobilieră

Studierea atentă a materialului osteologic, imposibilă în condiţiile în care materialul este extrem de friabil, iar condiţiile de cercetare pe teren dificile, s-a realizat în laborator. Cu prilejul acestei prelucrări (spălare, marcare, conservare preliminară) s-a reuşit identificarea unor obiecte de artă mobilieră, unice pentru paleoliticul de pe teritoriul României. Toate obiectele descrise în continuare au fost recuperate în cuprinsul stratului gravetian menţionat.

În cursul campaniei din 1998, a fost descoperit un fragment de os gravat cu o copită de animal (fig. 10/6). Pentru arta mobilieră din România o reprezentare zoomorfă este excepţională; chiar şi la nivelul gravetianului din Europa Centrală şi de Est, gravurile figurative zoomorfe sunt o excepţie, animalul fiind reprezentat în special prin statuete din fildeş, marnă sau pământ ars.

În timpul cercetărilor desfăşurate în 2001 au fost descoperite două obiecte de artă mobilieră. Primul este un galet din cuarţit, cu cinci incizii profunde pe una din margini, urmate de o a şasea, superficială, toate prezentând urme de ocru în interior (fig. 10/1); galetul poate fi asimilat tipologic celor doi galeţi din marnă (fig. 10/3), descoperiţi în mormântul de la Brno II şi galetului plat din şist de la Predmosti (fig. 10/2), toate purtând incizii marginale[9].

Al doilea obiect descoperit este un dinte de cerb perforat, fragmentat din păcate chiar la nivelul perforaţiei (fig. 10/7). În România un astfel de exemplar este atestat în nivelul gravetian de la *Gura Cheii*-Râşnov, datat la 22190 ± 90 B.P. (fig. 10/9)[10]. În Europa Centrală şi de Est dinţii de cerb apar în număr destul de restrâns; la Dolni Vestoniče predomină cei de lup şi de vulpe[11]; totuşi, un dinte de cerb este menţionat la Timonovka (Rusia) (fig. 10/10)[12].

Seriei obiectelor de artă mobilieră i se adaugă descoperirile din anul 2002: un canin de lup perforat (fig. 10/5), analog celor descoperiţi în număr mare la Dolni Vestoniče, sau la Eliseevici, Avdeevo, Sungir şi Kostenki 4 Alexandrovka[13]; un fragment de diafiză de os lung (metapod), cu 17 incizii triunghiulare profunde pe una din margini (fig. 10/8), asemănătoare celor observate pe piese din os provenind de la Climăuţi (Republica Moldova), sau Khotilevo II (Rusia)[14]; o falangă de ren, perforată

---

[9] K. Valoch, *Le Paléolithique en Tchéquie et en Slovaquie*, în *Collection L'Homme des Origines*, Grenoble, 1996, p. 144-146.

[10] Al. Păunescu, *Paleoliticul din peştera Gura Cheii-Râşnov şi unele consideraţii privind cronologia locuirilor paleolitice din sud-estul Transilvaniei*, în *SCIVA*, 42, 1-2, 1991, p. 5-20.

[11] J. Kozlowski, *L'art de la Préhistoire en Europe Orientale*, 1992, p. 54, 55.

[12] Z. Abramova, *L'art paléolithique de l'Europe Orientale et de Sibérie*, în *Collection L'Homme des Origines*, Grenoble, 1995, p. 60.

[13] *Ibidem*, p. 151, 169.

[14] *Ibidem*, p. 125, 159.

wwww.cimec.ro

doar pe o parte, care s-a dovedit a fi un instrument de suflat (fig. 10/4), în genul celui descoperit la Dolni Vestoniče[15]

În cursul campaniei din anul 2003 a fost descoperit un fragment de corn, cu o serie de incizii dispuse liniar pe una din suprafeţe şi care par să se multiplice spre partea fragmentată (fig. 10/11).

Alături de acesta, menţionăm descoperirea a patru cochilii bivalve, aparţinând probabil speciei *Congeria* şi provenind dintr-un nivel miocen sau pliocen inferior. Nu este exclusă posibilitatea ca aceste cochilii să fi fost recuperate şi păstrate datorită formei lor – care amintesc o vulvă –, dacă luăm în calcul importanţa acordată simbolurilor sexuale feminine în ansamblul artei paleolitice (fig. 10/12-15).

Desigur, seria fragmentelor din os care prezintă incizii profunde, dispuse aparent ritmic pe una sau ambele suprafeţe, este mult mai mare, dar nu putem afirma cu certitudine caracterul intenţionat al producerii lor.

8. Concluzii

Datele prezentate mai sus, deşi păstrează un caracter preliminar, determinat de stadiul cercetărilor întreprinse până acum, sunt suficiente pentru a conferi aşezării de la *Poiana Cireşului* o poziţie binemeritată în cadrul siturilor gravetiene din România. Poziţia specială a acestui sit este justificată, pe de o parte, de plasarea sa într-o zonă de mare densitate a locuirilor gravetiene (Valea Bistriţei), care permite extrapolarea rezultatelor obţinute aici cu cele din siturile similare din vecinătate. Pe de altă parte, măsura în care conservă dovezile activităţilor umane permite aşezării de aici să devină un sit-cheie în înţelegerea variabilităţii culturale a gravetianului din zonă (prin analiza organizării habitatului, studiul lanţurilor operatorii litice sau al exploatării resurselor animale). În acest sens, analiza repartiţiei spaţiale, ca şi studiul arheozoologic, vor fi completate de analiza traseologică a unui eşantion de utilaje. De asemenea, avem în vedere studiul microscopic al obiectelor de artă mobilieră, al căror număr este impresionant, în raport cu suprafaţa restrânsă cercetată până acum.

LE GRAVETTIEN DE PIATRA-NEAMŢ – *POIANA CIREŞULUI*

Résumé

Le site paléolithique de *Poiana Cireşului* se trouve à 4 km de la ville de Piatra-Neamţ, sur la rive gauche de la rivière de Bistriţa. En 1963, 1968 et 1989 on y a effectué des sondages dont les résultats se sont avoués peu satisfaisants. A partir de 1998, notre collectif a repris les recherches, en changeant autant les objectifs que la manière de

[15] B. Klima, *Dolni Vestoniče II. Ein Mammutjägerrastplatz und seine Bestattungen*, în *ERAUL*, 73, 3, 1995, p. 173, fig. 126.

wwww.cimec.ro

fouiller. Ainsi, on a suivi le décapage planimétrique de différents sols d'habitat et l'établissement des relations spatiales entre les artefacts et les structures d'habitat.

Au long de sept dépôts géologiques on a identifié une succession culturelle assez complexe: la partie supérieure du dépôt, fortement dérangée (unités géologiques 7, 6 et 5), contient des matériels archéologiques mélangés, appartenant au néolithique; l'occupation gravettienne se trouve à 1,70-2,10 m de profondeur (unité géologique 2) et contient des traces de combustion éparpillées, des foyers minces, alvéolés, quelque fois même superposées, plusieurs restes osseux, quelques fragments d'ocre, certains objets qu'on a attribué au domaine de l'art mobilier et plus de 4000 des pièces lithiques; le deuxième niveau d'occupation, toujours appartenant au gravettien, se trouve à 3,50-3,70 m de profondeur, mais n'approche guère la richesse culturelle du premier.

C'est justement à cause de cette richesse remarquable que nous avons envisagé pour l'avenir des démarches pluridisciplinaires, dont les résultats devront éclaircir la variabilité culturelle du gravettien de la région.

LÉGÉNDE DES FIGURES

Fig. 1 – Emplacement du site *Poiana Cireşului*.
Fig. 2 – Plan des fouilles.
Fig. 3 – Carte géomorphologique de *Poiana Cireşului* (faite par E. Păunescu).
Fig. 4 – *Poiana Cireşului*. Profile de l'est de la section IV-2002.
Fig. 5 – *Poiana Cireşului*. Profile du sud de la section IV-2002.
Fig. 6 – *Poiana Cireşului*. Diagramme représentant les diverses catégories de matière prime utilisée.
Fig. 7 – *Poiana Cireşului*: 1-6 – nuclés.
Fig. 8 – *Poiana Cireşului*: 1-4 – lames; 5-13 – lamelles non-retouchées.
Fig. 9 – Outils de *Poiana Cireşului*: 1-5 – lamelles non-retouchées; 6-8 – grattoirs; 9 – grattoir-burin; 10-12 – burins.
Fig. 10 – Art mobilier gravettien: 1, 4-8, 11-15 – *Poiana Cireşului*; 2 – Predmosti et 3 – Brno II (*apud* K. Valoch, 1996); 9 – *Gura Cheii*-Râşnov (*apud* Al. Păunescu, 1991); 10 – Timonovka (*apud* Z. Abramova, 1995).

wwww.cimec.ro

wwww.cimec.ro

PARURES PRÉHISTORIQUES DE ROUMANIE: DENTS PERCÉES PALÉOLITHIQUES ET ÉPIPALÉOLITHIQUES

par Corneliu Beldiman

1. Introduction: but, méthodes, matériel

En dépit des recherches archéologiques, qui se sont déroulées systématiquement depuis un demi-siècle dans des dizaines de grands sites, de plein air ou en grotte, du paléolithique supérieur en Roumanie, les découvertes qui concernent le domaine de l'art mobilier et celui de la parure, pour cette partie de l'Europe, se sont avérées rares, voire exceptionnelles.

L'ouvrage qui suit propose une approche extensive sur les objets paléolithiques et épipaléolithiques de parure en Roumanie, respectivement les dents percées. Il s'agit d'un premier essai de synthèse sur les découvertes paléolithiques (aurignacien, gravettien oriental, environ 25.000-13.000 B.P.) et épipaléolithiques (épigravettien, environ 12.000-10.000 B.P.) de ce pays.

La présente démarche a pour but l'essai d'intégration des aspects actuels de la recherche du domaine (répertoire, typologie, technologie), en appliquant les modèles inspirés des *Fiches typologiques de l'industrie osseuse préhistorique* et utilisant les résultats des approches roumaines récentes. Ainsi, on peut essayer de définir les premières manifestations de ce phénomène dans les Carpates et le Bas Danube et de retracer les grandes lignes de l'évolution paléotechnologique et chronoculturelle du domaine (Beldiman, 1999; 2001a; 2003a-f; 2004).

Les lots d'objets étudiés et / ou discutés comportent 39 pièces, ce qui représente la totalité de l'effectif connu jusqu'alors. Cependant, il faut préciser qu'actuellement sur la parure paléolithique et épipaléolithique de Roumanie, on dispose encore d'informations de valeur inégale, ce qui affecte, sans aucune doute, la validité des conclusions complètes sur le phénomène étudié. En premier lieu, certains objets sont bien repérés stratigraphiquement et chronologiquement et disponibles pour un examen complet, par des moyens optiques ordinaires, y compris à la loupe binoculaire – ce qui c'est déjà fait. Ensuite, on a des découvertes anciennes ou récentes, relativement peu ou plus accessibles à l'examen direct mais publié, en bénéficiant de descriptions plus ou moins détaillées et illustrées. Enfin, il y a des situations où les artefacts sont seulement signalés dans les publications diverses ou brièvement décrites sans dessins, ni photos.

Nous considérons que la présente démarche s'avère utile et très nécessaire, dans les conditions ou les découvertes paléolithiques et épipaléolithiques d'art et de

wwww.cimec.ro

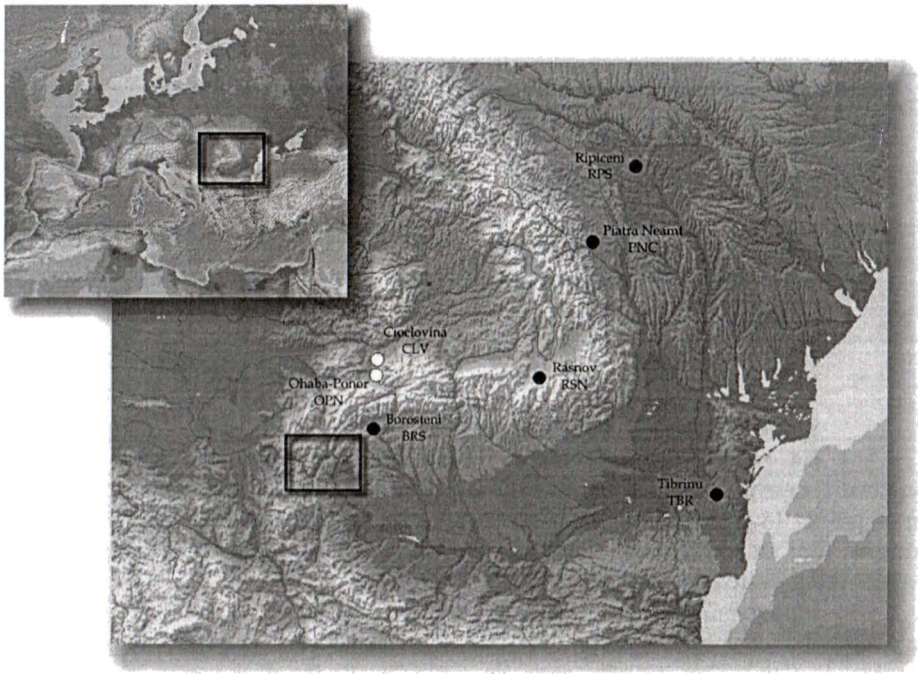

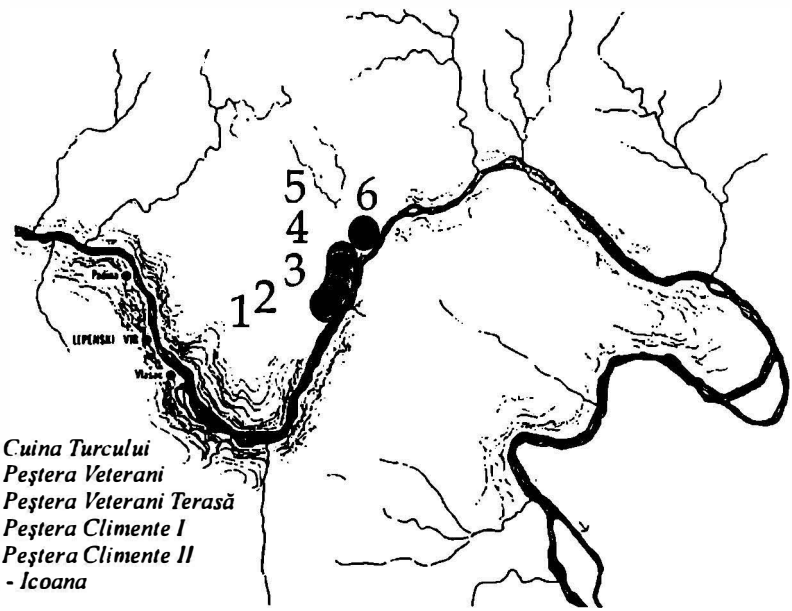

1 - Dubova - *Cuina Turcului*
2 - Dubova - *Peştera Veterani*
3 - Dubova - *Peştera Veterani Terasă*
4 - Dubova - *Peştera Climente I*
5 - Dubova - *Peştera Climente II*
6 - Ogradena - *Icoana*

Fig. 1 – Objets de parure paléolithiques et épipaléolithiques en Roumanie - répartition des découvertes

wwww.cimec.ro

parure de Roumanie, malgré leur petit nombre, constituent l'expression matérielle d'un phénomène distinct dans l'espace envisagé. Tout à la fois, les artefacts en discussion ont sans aucune doute une grande importance documentaire au niveau régional (Beldiman, 1999; 2001a, b; 2003a-f; 2004). Mais, en dépit de cette évidence, les documents de l'art des origines et de parure, en provenance de Roumanie, sont encore absents ou méconnus dans les ouvrages de synthèse récents roumains ou internationaux (Bosinski, 1990; Kozłowski, 1992; Djindjian, Kozłowski, Otte, 1999; Cârciumaru, 1999; Păunescu, 2001a). En revanche, les dernières approches du domaine fournissent des données supplémentaires sur quelques découvertes et ont été utilisées pour compléter la documentation de cette étude (Păunescu, 2000; 2001b).

2. Paléolithique supérieur (N. total = 12)

Les découvertes attribuées au paléolithique supérieur proviennent de sept sites, appartenant à l'aurignacien (deux sites) et au gravettien oriental (cinq sites), dont cinq en grotte et deux en plein air – terrasse; ils sont localisés en Moldavie, en Dobroudja, en Olténie et en Transylvanie (fig. 1). L'effectif total compte 12 objets (cinq aurignaciens et sept gravettiens). Parmi les objets d'art et de parure de Roumanie les pendeloques et les dents percées dominent quantitativement (Beldiman, 1999; 2001a, b; 2003 a-f; 2004) (tab. 1-4; graph. 1-5).

Aurignacien (N. total = 5)

CIOCLOVINA (CLV, N. = 4)

A l'occasion des fouilles de 1912, menées par M. Roska dans la grotte de Cioclovina-*Peştera Mare* (com. de Boşorod, dép. de Hunedoara), ont été récoltées trois dents de lait d'*Ursus spelaeus*, sur lesquelles on ne dispose pas d'autres précisions d'identification anatomique. Selon M. Roska, les dents portent des traces de perforation à la base de la couronne; on mentionne aussi une canine d'*Ursus spelaeus* fendue et façonnée. Les dents sont attribuées à l'aurignacien. On ne dispose d'autres précisions sur cette découverte, qui est restée signalée par l'auteur des recherches. Le crâne d'*Homo sapiens fossilis* retrouvé probablement dans la couche aurignacienne de la grotte pendant les travaux d'exploitation du guano a été daté récemment de 29.000 ± 700 B.P. (LuA-5229) (Roska, 1925; Păunescu, 2001b, p. 80, 86, 230).

OHABA PONOR (OPN, N. = 1)

Dans le site en grotte de Ohaba Ponor-*Peştera din Bordu Mare* (com. de Pui, dép. de Hunedoara, partie sud-ouest de la Transylvanie), les fouilles de 1955, dirigées par C.S. Nicolăescu-Plopşor, ont mis en lumière un faible niveau d'occupation (V) daté de paléolithique supérieur et attribué à l'aurignacien; de ce niveau provient un objet de parure, c'est-à-dire une canine percée de loup (diamètre de la perforation: env. 2 mm) (Nicolăescu-Plopşor, 1957; Nicolăescu-Plopşor, Păunescu *et alii*, 1961; Beldiman, 1999; Păunescu, 2001b, p. 80, 296, 297) (fig. 2/1). D'après les données disponibles à l'heure actuelle, il semble que l'on ait à faire à la plus ancienne découverte indubitable d'un objet de parure en matière dure animale, connue jusqu'à présent en Roumanie, et le plus ancien

wwww.cimec.ro

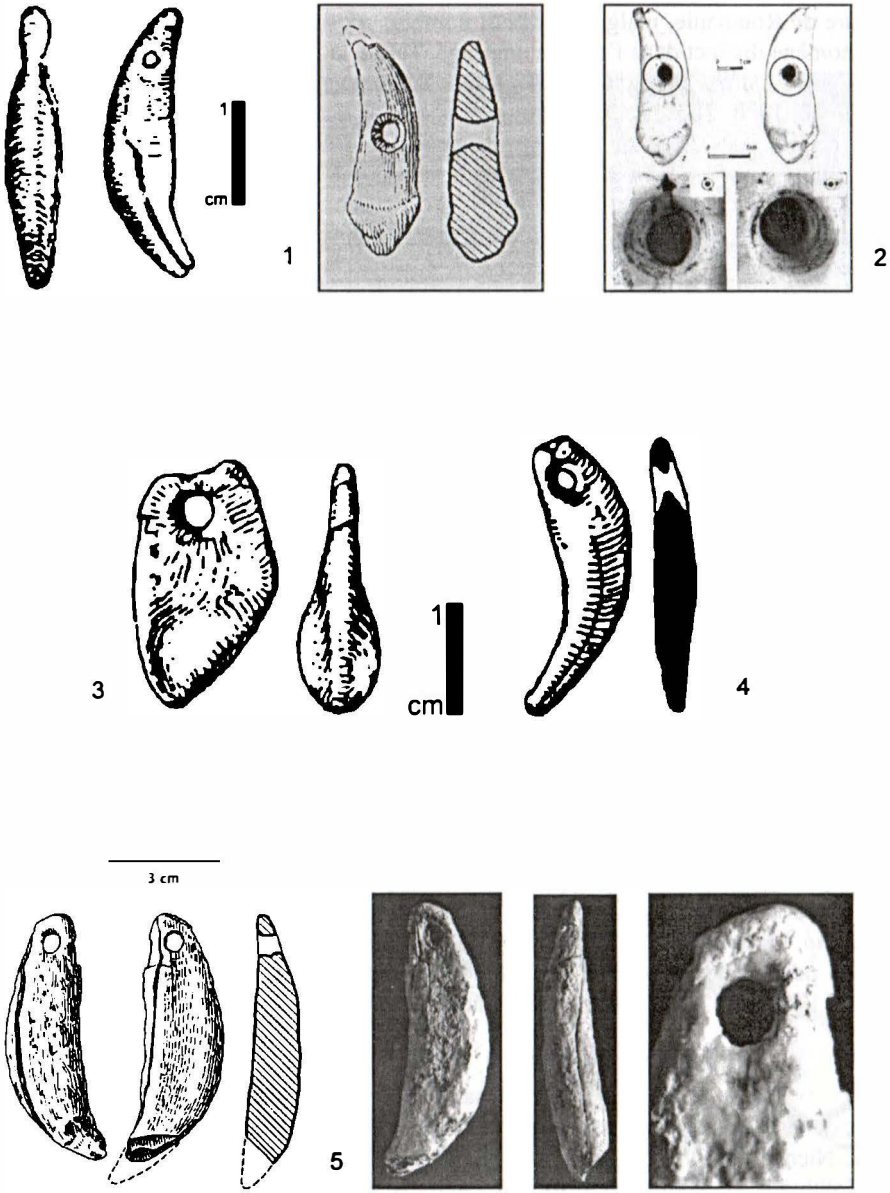

Fig. 2 – Dents percée du paléolithique supérieur en Roumanie: 1 - canine de loup de Ohaba-Ponor (*apud* Nicolăescu-Plopşor *et alii*, 1957); 2 - incisive d'ours de Boroşteni (*apud* Cârciumaru, Otte *et alii*, 1996); 3 - canine de cerf de Râşnov; 4 - canine de renard de Râşnov (*apud* Nicolăescu-Plopşor, Păunescu *et alii*, 1962); 5 - canine d'ours de Ţibrinu (dessins d'après Păunescu, 1999)

wwww.cimec.ro

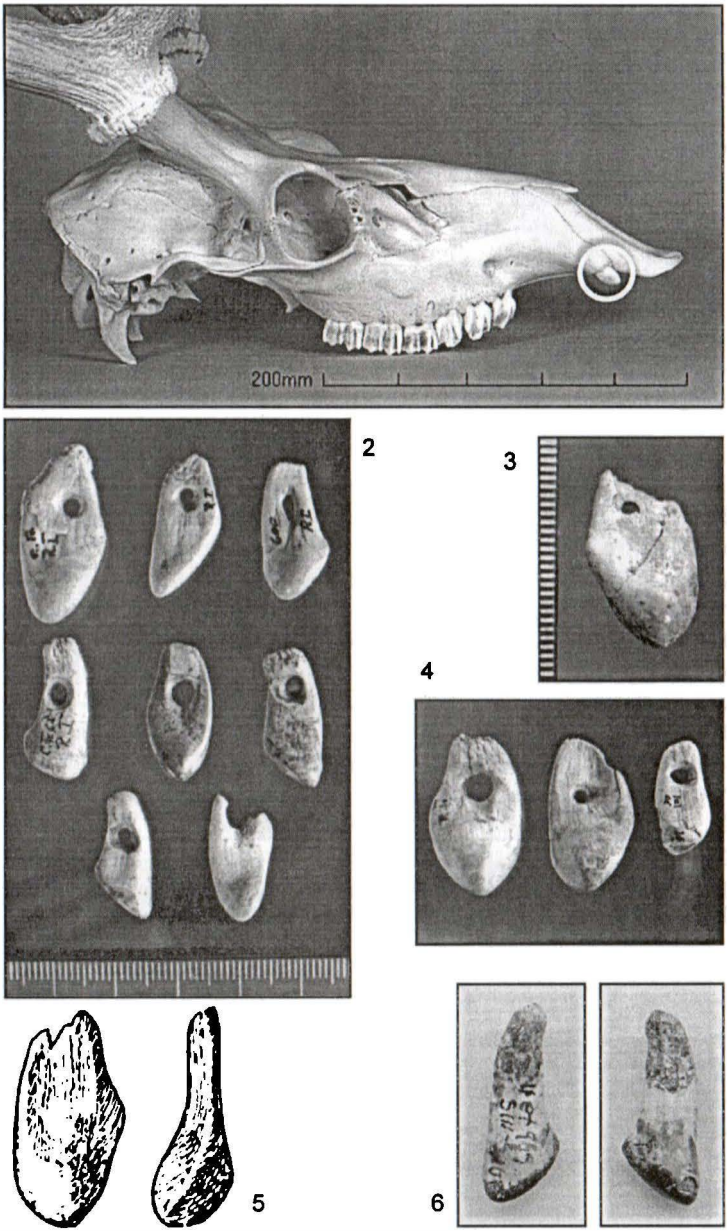

Fig. 3 – Canines de cerf de l'épipaléolithique en Roumanie:
1 - origine anatomique; 2-4 - Dubova-*Cuina Turcului*; 5 - Ogradena (*apud* V. Boroneanţ, 1970b); 6 - Dubova-*Peştera Veterani-Terasă*

wwww.cimec.ro

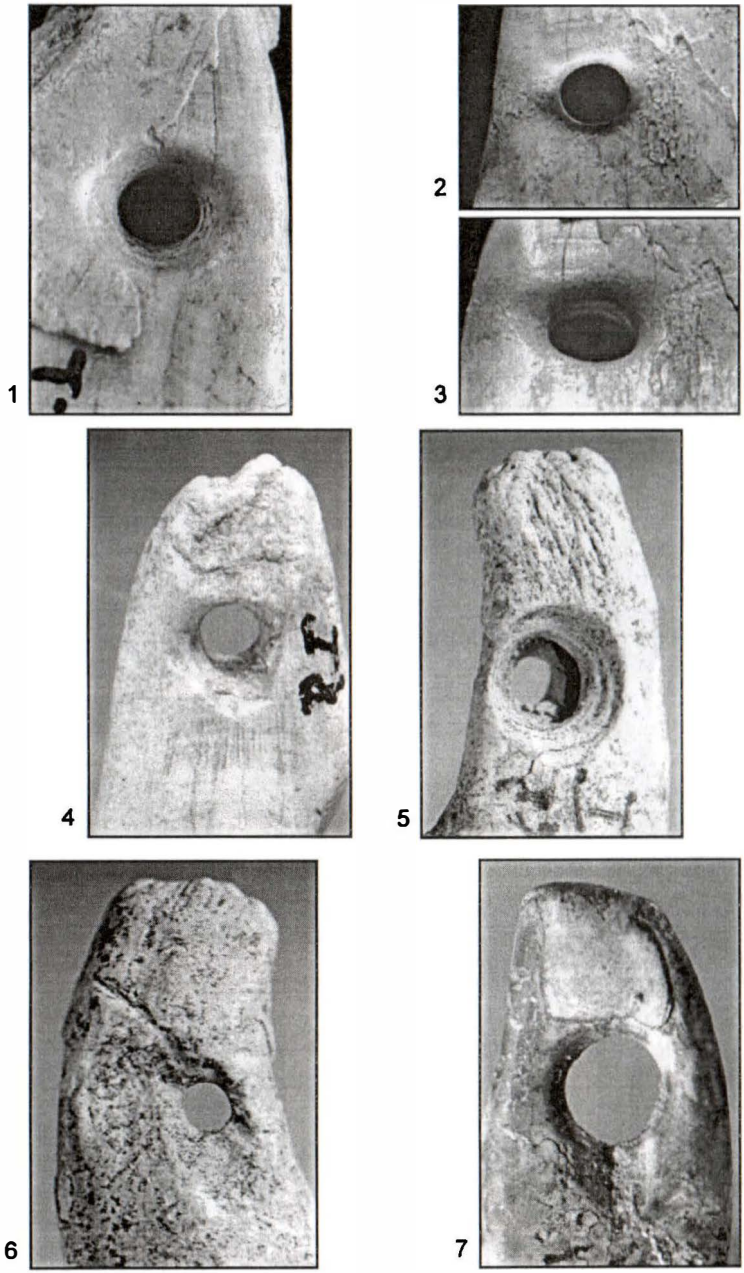

Fig. 4 – Dubova-*Cuina Turcului*. Canines de cerf de l'épipaléolithique en Roumanie: 1-7 - vue de détail des perforations

wwww.cimec.ro

objet perforé de cette contrée. Sur le plan paléotechnologique, la découverte atteste la plus ancienne utilisation de la rotation alternative sur deux faces et de la préparation bilatérale préalable par raclage axial ou par grattage en cuvette (Beldiman, 1999). On ne dispose pas de repère de chronologie absolue pour le niveau aurignacien; la partie supérieure du niveau moustérien directement sous-jacent (IV b) a été daté de 28.780 ± 290 B.P. (GrN-14627) (Păunescu, 2001b, p. 297).

Gravettien (N. total = 7)

BOROŞTENI (BRS, N. = 1)

Le site en grotte de Boroşteni-*Peştera Cioarei* (com. de Peştişani, dép. de Gorj, partie de nord de l'Olténie) est déjà bien connu par sa riche séquence d'occupation moustérienne à plusieurs couches (Cârciumaru, 2000). En contraste, la couche O, attribuée au gravettien oriental, documente une occupation assez faible; en dépit de cela il a déjà livré, à deux reprises, sept objets de parure divers. A l'occasion des fouilles de 1995, conduites par M. Cârciumaru sur une surface approximative de 75 cm^2, on a récupéré les trois premiers artefacts, parmi lesquels se trouvent deux pendeloques et une perle calcaire; il faut y ajouter une autre perle sur fragment de stalactite, récupérée ultérieurement lors du tri des restes paléofauniques. Les fouilles de 1996 ont mis à jour, dans la même couche O trois autres objets de parure. Parmi eux se trouve une petite pendeloque, une perle en os et une dent percée, utilisée comme objet de parure (fig. 2/2). Il s'agit d'une incisive supérieure trois d'*Ursus spelaeus*, perforée dans sa partie médiane / apicale (diamètre de la perforation: 3/5-6 mm). La morphologie de la perforation est identique à celle de deux autres objets retrouvés dans le même niveau et mentionnés plus haut (la pendeloque en grès et la pendeloque sur phalange); selon notre opinion, cette constatation inattendue permet d'envisager l'hypothèse de l'exécution probable des perforations par le même individu (Cârciumaru, Otte *et alii*, 1996; Cârciumaru, Dobrescu, 1997, p. 57-59; Cârciumaru, 2000; voir aussi récemment D'Errico et Vanhaeren, 2002; Beldiman, 2004).

Les dates radio-métriques de la couche O indiquent un âge compris entre 25.900 ± 120 B.P. (GrN-15051) et 23.570 ± 230 B.P. (GrN-15050) (Cârciumaru, Dobrescu, 1997, p. 61; Cârciumaru, 2000).

PIATRA-NEAMŢ (PNC, N. = 2)

Le site paléolithique supérieur de Piatra-Neamţ est situé dans la partie centrale de la région de Moldavie (partie est de la Roumanie). Il occupe un endroit nommé *Poiana Cireşului*, placé dans la partie ouest de la ville, sur la rive gauche – haute terrasse – de la rivière Bistriţa. Le site est attribué à une étape évoluée du gravettien oriental. Les recherches ont été effectuées en 1998 et 2001-2003 par une équipe sous la direction de prof. dr. M. Cârciumaru (Université de Târgovişte, Faculté de Sciences Humaines); les fouilles consistent en l'exploration de quatre surfaces permettant la définition de la stratigraphie et des aires d'occupation à plusieurs reprises (foyers, aires de débitage du matériel lithique, paléofaune etc.). A la suite de l'étude systématique des riches restes fauniques récupérés on a pu identifier plusieurs artefacts de la catégorie des *objets symboliques* ou d'art mobilier et de parure; ces objets appartiennent à quatre catégories

wwww.cimec.ro

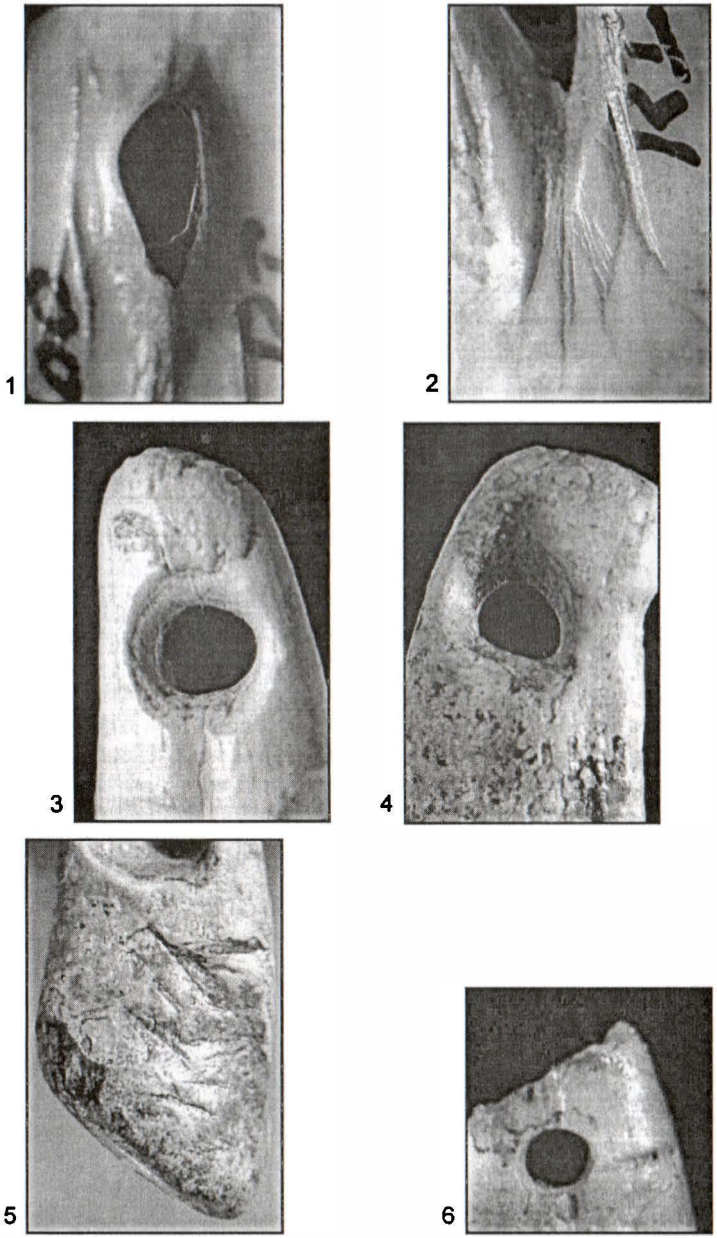

Fig. 5 – Dubova-*Cuina Turcului*. Canines de cerf de l'épipaléolithique en Roumanie: 1-6 - vue de détail des perforations et des traces d'extraction

wwww.cimec.ro

1

2

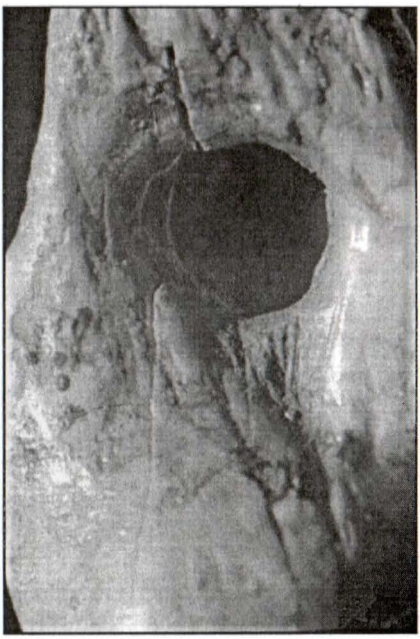

3

Fig. 6 – Dubova-*Cuina Turcului*. Canines de cerf de l'épipaléolithique en Roumanie: 1-3 - vue de détail des perforations

wwww.cimec.ro

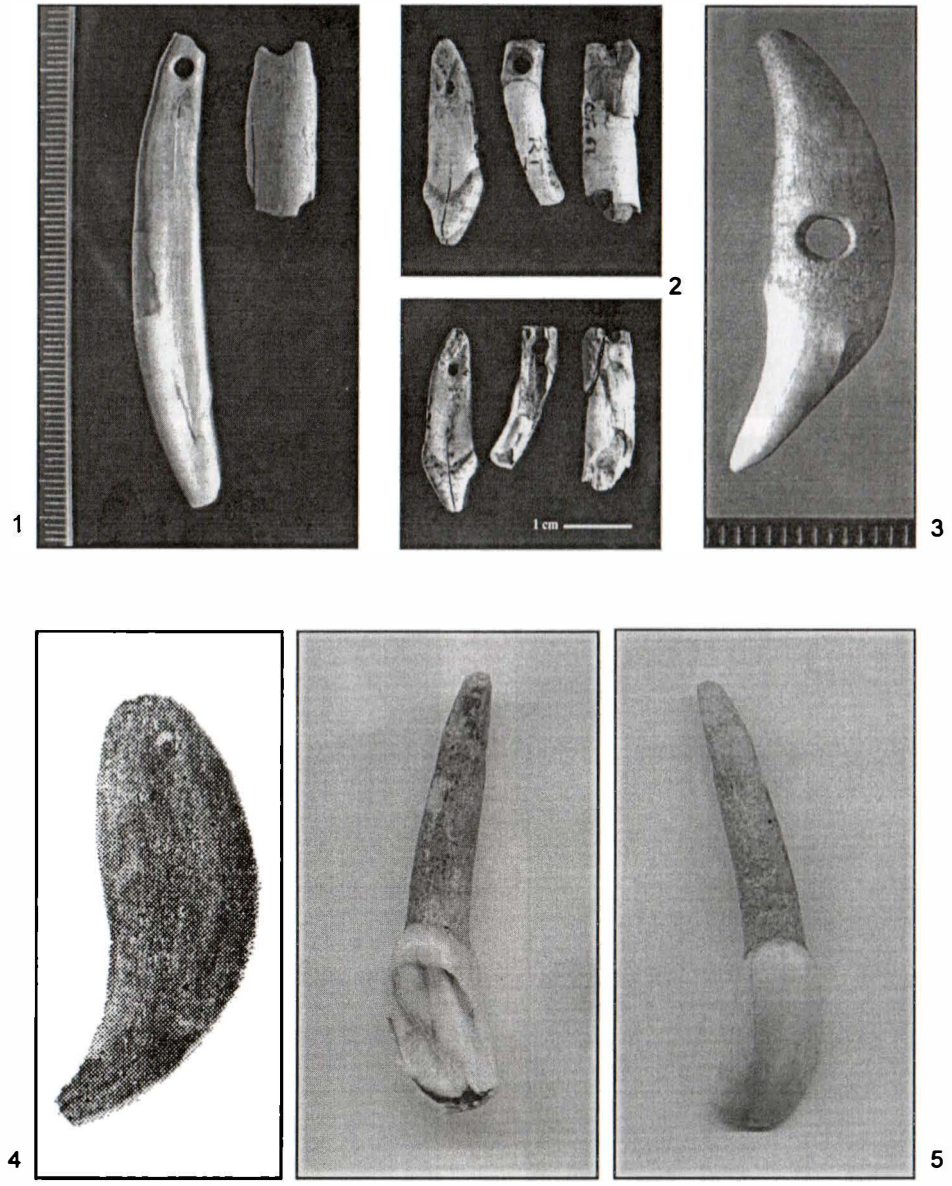

Fig. 7 – Dents percées de l'épipaléolithique en Roumanie:
1 - incisive d'herbivore et défense de sanglier; 2 - incisive de loup, incisive d'herbivore, incisive de castor; 3 - canine de renard (toutes de Dubova-*Cuina Turcului*); 4 - canine d'ours de Dubova-*Peştera Veterani* (*apud* V. Boroneanţ, 1979); 5 - incisive de cerf de Dubova-*Peştera Veterani Terasă*

wwww.cimec.ro

typologiques: deux dents perforées; des os encochés et portant de traces linéaires gravées; un galet encoché; deux lamellibranches fossiles – coquilles bivalves. Les dents percées sont: une canine entière de loup et une croche de cerf dont la partie proximale à été cassée dans l'antiquité au niveau de la perforation. D'après les indices fournis par les images qui accompagnaient la communication présentée au colloque de Liège en décembre 2003, il s'agit des perforations bilatérales ovales, aménagées par rotation alternative (Cârciumaru, Anghelinu *et alii*, 2003, p. 228, 229; Cârciumaru, Mărgărit *et alii*, 2003, p. 19).

RÂŞNOV (RSN, N. = 2)

Dans le site en grotte de Râşnov-*Peştera Gura Cheii* (dép. de Braşov, partie sud-est de la Transylvanie) pendant les fouilles de 1959 conduites par C.S. Nicolăescu-Plopşor, a été décelé un niveau d'occupation (IV) attribué au gravettien oriental. De ce niveau ont été récupérées deux canines: une de cerf (fig. 2/3) et l'autre de renard (fig. 2/4). Les pièces sont perforées au niveau de leur partie proximale / apicale par rotation alternative de deux côtés (diamètre de la perforation de la canine de cerf: 3/4-5/6 mm; diamètre de la perforation de la canine de renard: 1,5/2-3/4 mm). Sur les échantillons prélevés ultérieurement par Al. Păunescu le niveau IV est daté de 22.160 ± 90 B.P. (GrN-14621) (Nicolăescu-Plopşor, Păunescu *et alii*, 1961; Păunescu, 2001b, p. 336-344).

RIPICENI (RPS, N. = 1)

Le seul site paléolithique en grotte connu en Moldavie roumaine était celui de Ripiceni-*Stânca*, dép. de Botoşani. Il a été détruit par l'exploitation de la pierre calcaire dans les années '20 du dernier siècle. A l'occasion de ses fouilles de 1925-1926 dans le site, N.N. Moroşan signalait la découverte dans le niveau V (attribué ultérieurement au gravettien oriental) d'une canine de loup qui porte des traces probables de perforation. On ne dispose pas de données supplémentaires en ce sens (Moroşan, 1938, p. 17; Păunescu, 1993; 1998).

ŢIBRINU (TBR, N. = 1)

A Ţibrinu (com. de Mircea Vodă, dép. de Constanţa, partie d'ouest de Dobroudja, sud-est du pays) au bord d'un lac aménagé sur un ruisseau, a été découvert en 1993 par Eug. Mihail un petit site de plein air (nommé ultérieurement par Al. Păunescu *Point III*) ayant deux niveaux d'occupation, attribué à une étape évoluée du gravettien oriental; à cette occasion, on a trouvé, dans les sédiments de la falaise écroulé, deux objets d'art en matières dures animales, associés avec des outils gravettiens en silex. Le sondage de 1996, effectué par Al. Păunescu, a établi la succession stratigraphique et a permis, en même temps, de récolter un inventaire archéologique significatif en plan typologique et chrono-culturel (outillage lithique, restes de débitage et de macrofaune). L'auteur du sondage accepte, hypothétiquement, l'attribution des objets d'art au niveau I, où les restes squelettiques sont, comme les objets en discussion, préservés en conditions meilleures que dans le niveau II. Un des objets, entièrement façonné, est une pendeloque prise sur éclat diaphysaire d'os long d'un grand herbivore. Le deuxième est une pendeloque ou élément de collier réalise sur canine inférieure gauche d'*Ursus spelaeus* (fig. 2/5). L'objet a comme aménagement

wwww.cimec.ro

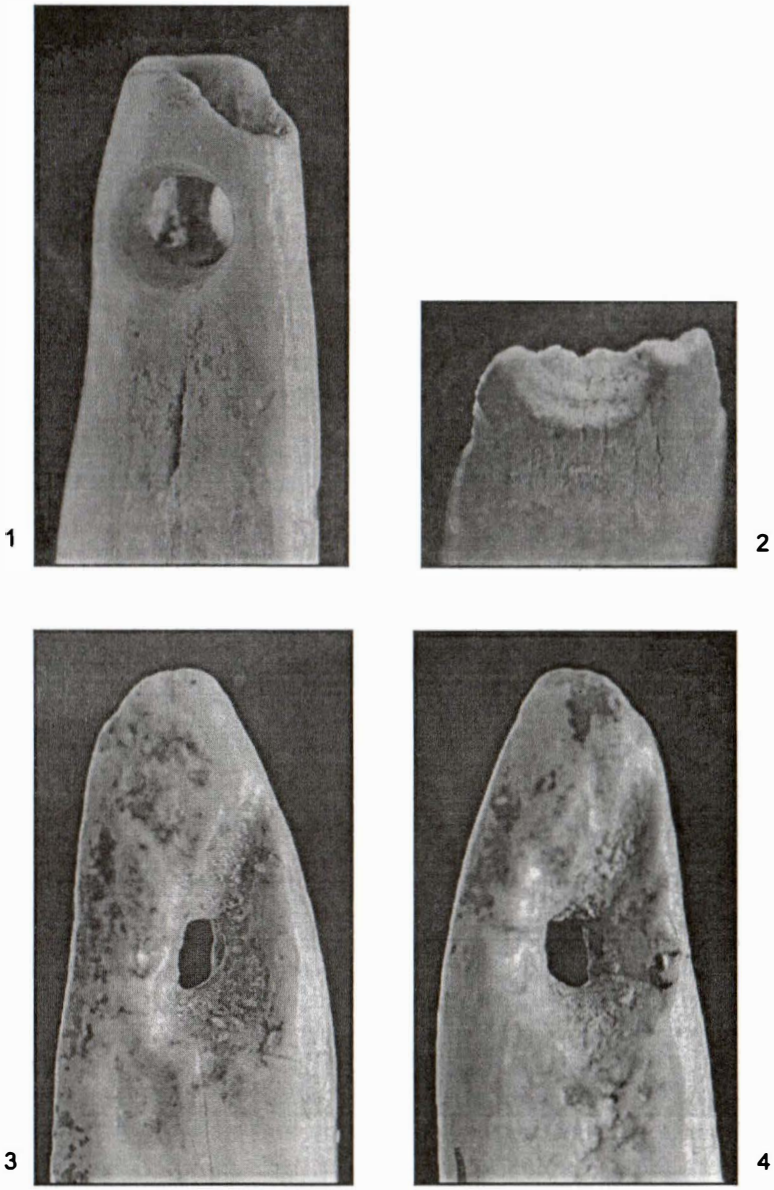

Fig. 8 – Dubova-*Cuina Turcului*. Dents percées de l'épipaléolithique en Roumanie: 1-4 - vue de détail des perforations

wwww.cimec.ro

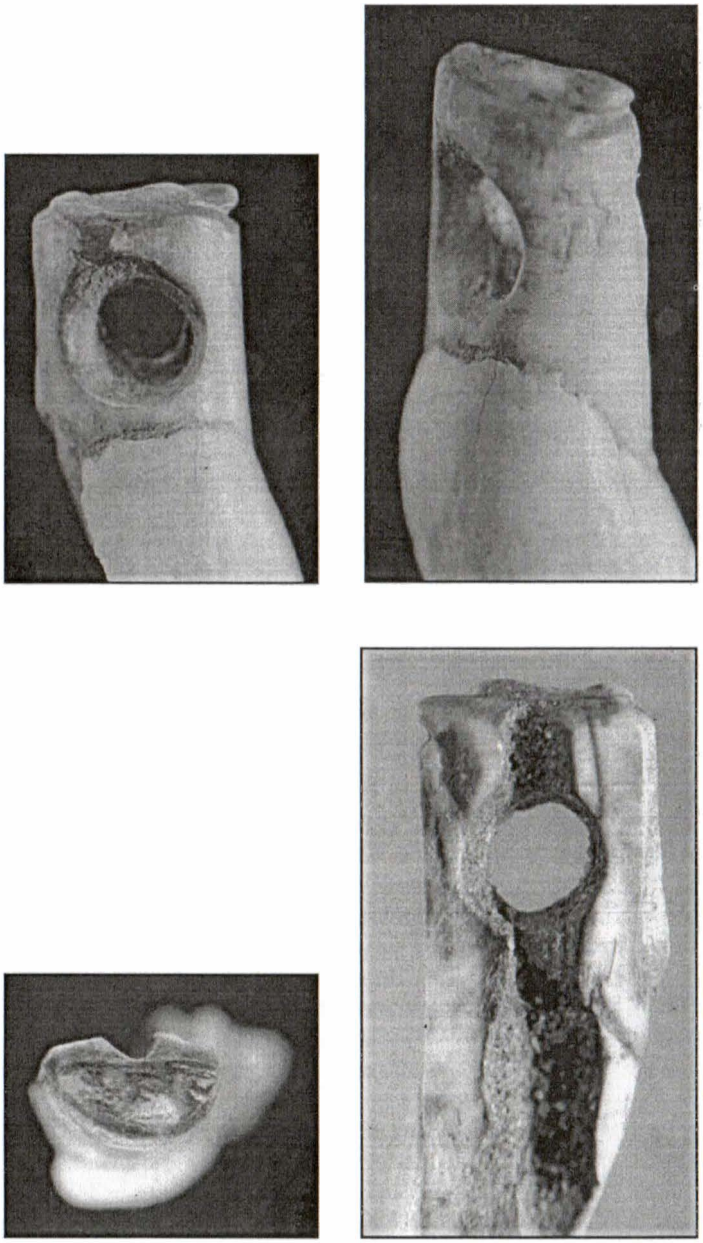

Fig. 9 – Dubova-*Cuina Turcului*. Dents percées de l'épipaléolithique en Roumanie: 1-2 - vue de détail des traces de débitage et des perforations

wwww.cimec.ro

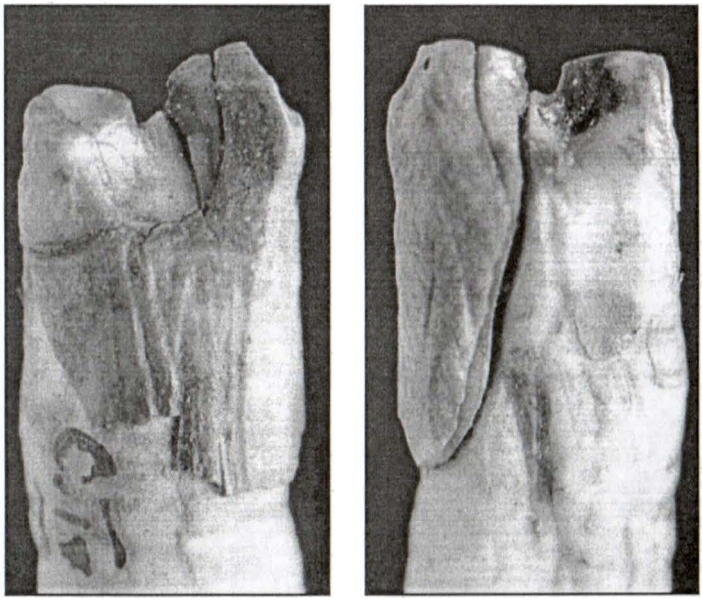

1

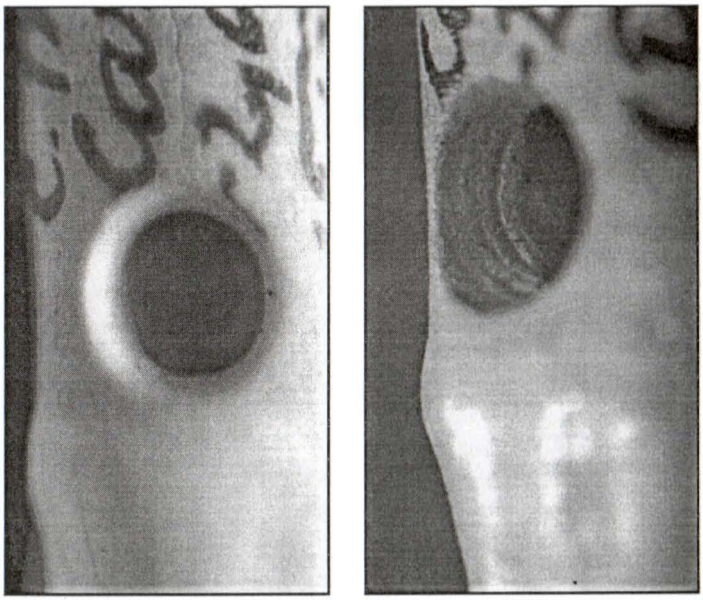

2

Fig. 10 – Dubova-*Cuina Turcului*. Dents percées de l'épipaléolithique en Roumanie: 1-4 - vue de détail des perforations

wwww.cimec.ro

unique sur la partie proximale / apicale un trou de suspension (diamètre 5/6-5,5/7 mm) ovale en plan et biconique en section, obtenu par rotation alternative sur les deux côtés; les surfaces ont été préalablement aménagées par raclage ou rainurage axial faible (Păunescu, 1999a, p. 44-47; Beldiman, 2003a).

L'estimation de l'âge absolu sur des bases radio-métriques indique pour le niveau I une date de 18.350 ± 200 B.P. (GrN-23073) et pour le niveau II une date de 13 760 ± 170 B.P. (GrN-23074) (Păunescu, 1999a, p. 44-47; Beldiman, 2003a).

3. Epipaléolithique (N. total = 27)

Les dents percées attribuées à l'épipaléolithique, respectivement à l'épigravettien (ou tardigravettien d'aspect / de type méditerranéen, selon la dénomination proposée par Al. Păunescu; Păunescu, 1989; 2000) proviennent de six sites, dont deux sont en abris sous roche, trois en grottes et un de plein air – occupant des lieux sur la terrasse gauche du Danube. Tous les sites se trouvent dans la partie sud-ouest du pays dans la région des Portes de Fer (dép. de Mehedinţi) (fig. 1). Il s'agit d'un lot d'artefacts relativement important, comptant 27 objets, parmi lesquels s'imposent ceux récupérés dans le grand abri sous roche de Dubova-*Cuina Turcului*. Les dents percées et le coquillage percé dominent nettement l'effectif des objets épipaléolithiques d'art et de parure (tab. 5-9; graph. 1, 6-8). Il faut rappeler que tous les matériaux archéologiques de ces sites ont, entre autres, de fortes ressemblances avec les découvertes de l'Italie (Romanellien) et de France (Magdalénien final et Azilien). Il s'agit, en effet, du plus consistant lot d'objets d'art et de parure de l'Age de la Pierre taillée en Roumanie (Boroneanţ, 1969; 1996; Beldiman, 1999; 2001a; 2003a-f; 2004; Păunescu, 2000).

Epigravettien (N. total = 27)

DUBOVA-*Cuina Turcului* (DCT, N. = 18)

Les fouilles dans l'abri sous roche de Dubova-*Cuina Turcului*, com. de Plavişeviţa, dép. de Mehedinţi conduites par V. Boroneanţ en 1964 et par Al. Păunescu en 1965-1969 ont mis en lumière l'existence des deux consistantes couches attribuées à l'épigravettien et datées de la fin du tardiglaciaire et du début du postglaciaire: niveau I à la fin du Bölling-Dryas II; niveau II au Dryas III. La riche industrie des matières dures animales inclut, entre autres, un important inventaire d'objets de parure et d'art. Parmi ces artefacts on retrouve un effectif de dents percées relativement consistant issu de deux couches attribuées à l'épigravettien. Les dents proviennent de six espèces (cerf, loup, renard, grand herbivore indéterminé, castor, sanglier) parmi lesquels le plus fréquent est le cerf (tab. 8, 9; graph. 7, 8). L'identification squelettique indique la nette domination des canines résiduelles de cerf (croches, craches; N = 12), suivies par les incisives diverses (N = 4) et les canines de renard et de sanglier (N = 2) (fig. 3-10). Quatorze objets ont été recueillis de la couche I et trois de la couche II; une canine de cerf n'a pas d'attribution stratigraphique précisée. La majorité des pièces sont entières; cinq d'entre elles ont été cassées dans l'antiquité au niveau de la perforation. En ce qui concerne l'identification des 12 canines de cerf par sexe et par bilatéralisme on peut

www.cimec.ro

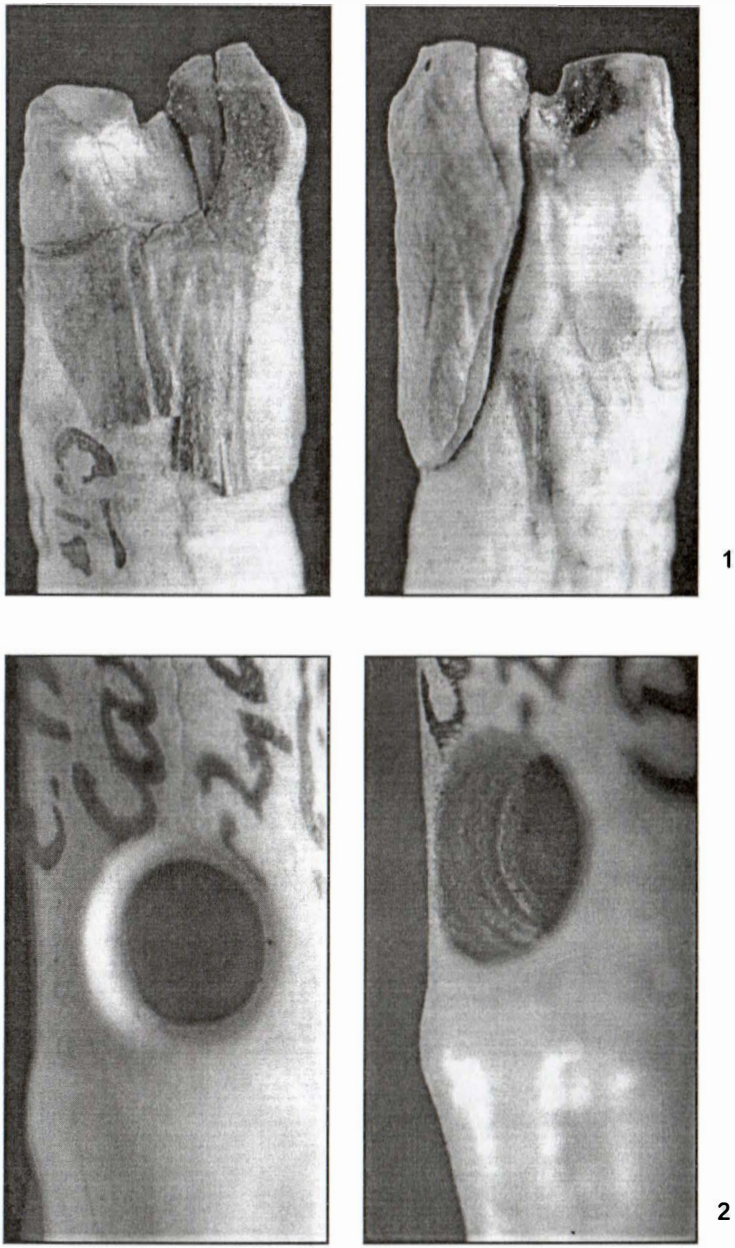

Fig. 10 – Dubova-*Cuina Turcului*. Dents percées de l'épipaléolithique en Roumanie: 1-4 - vue de détail des perforations

wwww.cimec.ro

unique sur la partie proximale / apicale un trou de suspension (diamètre 5/6-5,5/7 mm) ovale en plan et biconique en section, obtenu par rotation alternative sur les deux côtés; les surfaces ont été préalablement aménagées par raclage ou rainurage axial faible (Păunescu, 1999a, p. 44-47; Beldiman, 2003a).

L'estimation de l'âge absolu sur des bases radio-métriques indique pour le niveau I une date de 18.350 ± 200 B.P. (GrN-23073) et pour le niveau II une date de 13 760 ± 170 B.P. (GrN-23074) (Păunescu, 1999a, p. 44-47; Beldiman, 2003a).

3. Epipaléolithique (N. total = 27)

Les dents percées attribuées à l'épipaléolithique, respectivement à l'épigravettien (ou tardigravettien d'aspect / de type méditerranéen, selon la dénomination proposée par Al. Păunescu; Păunescu, 1989; 2000) proviennent de six sites, dont deux sont en abris sous roche, trois en grottes et un de plein air – occupant des lieux sur la terrasse gauche du Danube. Tous les sites se trouvent dans la partie sud-ouest du pays dans la région des Portes de Fer (dép. de Mehedinţi) (fig. 1). Il s'agit d'un lot d'artefacts relativement important, comptant 27 objets, parmi lesquels s'imposent ceux récupérés dans le grand abri sous roche de Dubova-*Cuina Turcului*. Les dents percées et le coquillage percé dominent nettement l'effectif des objets épipaléolithiques d'art et de parure (tab. 5-9; graph. 1, 6-8). Il faut rappeler que tous les matériaux archéologiques de ces sites ont, entre autres, de fortes ressemblances avec les découvertes de l'Italie (Romanellien) et de France (Magdalénien final et Azilien). Il s'agit, en effet, du plus consistant lot d'objets d'art et de parure de l'Age de la Pierre taillée en Roumanie (Boroneanţ, 1969; 1996; Beldiman, 1999; 2001a; 2003a-f; 2004; Păunescu, 2000).

Epigravettien (N. total = 27)

DUBOVA-*Cuina Turcului* (DCT, N. = 18)

Les fouilles dans l'abri sous roche de Dubova-*Cuina Turcului*, com. de Plavişeviţa, dép. de Mehedinţi conduites par V. Boroneanţ en 1964 et par Al. Păunescu en 1965-1969 ont mis en lumière l'existence des deux consistantes couches attribuées à l'épigravettien et datées de la fin du tardiglaciaire et du début du postglaciaire: niveau I à la fin du Bölling-Dryas II; niveau II au Dryas III. La riche industrie des matières dures animales inclut, entre autres, un important inventaire d'objets de parure et d'art. Parmi ces artefacts on retrouve un effectif de dents percées relativement consistant issu de deux couches attribuées à l'épigravettien. Les dents proviennent de six espèces (cerf, loup, renard, grand herbivore indéterminé, castor, sanglier) parmi lesquels le plus fréquent est le cerf (tab. 8, 9; graph. 7, 8). L'identification squelettique indique la nette domination des canines résiduelles de cerf (croches, craches; N = 12), suivies par les incisives diverses (N = 4) et les canines de renard et de sanglier (N = 2) (fig. 3-10). Quatorze objets ont été recueillis de la couche I et trois de la couche II; une canine de cerf n'a pas d'attribution stratigraphique précisée. La majorité des pièces sont entières; cinq d'entre elles ont été cassées dans l'antiquité au niveau de la perforation. En ce qui concerne l'identification des 12 canines de cerf par sexe et par bilatéralisme on peut

wwww.cimec.ro

Site	Contexte			Culture		Région				Datation absolue
	Grotte	*Abri*	*Terrasse*	*Aurignacien*	*Gravettien*	*Moldavie*	*Dobroudja*	*Olténie*	*Transylvanie*	
CLV	■			■					■	29.000 ± 700 B.P. (LuA-5229)
OPN	■			■					■	< 28.780 ± 290 B.P. (GrN-14627)
BRS	■				■			■		25.900 ± 120 B.P. (GrN-15051); 23.570 ± 230 B.P. (GrN-15050)
PNC			■		■	■				–
RPS	■				■	■				–
RSN	■				■				■	Niveau IV: 22.160 ± 90 B.P. (GrN-14621)
TBR			■		■		■			Niveau I: 18.350 ± 200 B.P. (GrN-23073) Niveau II: 13.760 ± 170 B.P. (GrN-23074)

Tab. 1 – Parures (dents percées) du paléolithique supérieur en Roumanie: sites, contexte, cultures, distribution régionale et datations absolues

wwww.cimec.ro

constater qu'on a huit exemplaires en provenance de mâles et quatre de biches; en proportions égales (6 + 6) sont représentés les croches droites et gauches (fig. 3-6). On constate aussi l'absence des paires et la grande variabilité de la morphologie anatomique du lot (D'Errico, Vanhaeren, 2002). Sur deux croches se conservent des traces d'extraction du maxillaire à l'aide d'un outil lithique (fig. 5/5, 6). La morphologie des perforations des dents découvertes à Dubova-*Cuina Turcului* est marquée de la même variabilité; elles ont en plan des formes circulaires, ovalaires irrégulières, ovalaires allongées dans l'axe. Les trous ont en profil une forme biconique asymétrique (plus large sur la face supérieure / buccale dans la majorité des cas). Le diamètre extérieur des perforations varie entre 4 et 6 mm et celui intérieur entre 2 et 3 mm (fig. 4-6). Les techniques de réalisation du dispositif de suspension appliquées sur les dents en provenance de ce site sont les suivantes: la perforation par rotation complète / continue (6 cas); la perforation par rotation alternative (6 cas); la perforation par rainurage axial / oblique suivi de rotation alternative (4 cas); la perforation par rainurage axial / oblique (un cas); la perforation par rotation complète / continue et pression (un cas) (fig. 4-6). La perforation de l'incisive de grand herbivore a été précédée par une préparation très précise en appliquant le fendage; l'extrémité proximale a été ensuite modelée par sciage transversal et fracturation par flexion dont les stigmates s'observent très bien (fig. 9). Les traces d'utilisation sur les dents de Dubova-*Cuina Turcului* se manifestent par un fort lustrage des surfaces, l'émoussement et la déformation des bords des perforations par l'action du lien. Les orifices sont étirés dans le sens de la traction; on a des traces qui affectent la partie supérieure des perforations, ce qui indique l'attache en position verticale (fig. 4, 6); on constate aussi souvent la présence des secteurs latéraux alternés sur les deux faces fortement affectées, ce qui est un indice d'un attachement horizontal ou noué (fig. 5).

La couche I est datée de 10.650 ± 120 B.C. (Bln-803); 10.100 ± 120 B.C. (Bln-804); 11.960 ± 60 B.P. (GrN-12665). La couche II est datée de 8.175 ± 200 B.C. (Bln-802) (Nicolăescu-Plopşor, 1970; Păunescu, 1978, p. 15-27, fig. 8/5; 2000, p. 62, 63, 336-361; Beldiman, 1993; 1999; 2001a).

DUBOVA-*Peştera Climente I* (DPC, N. = 1)

Les fouilles menées dans cette grotte par V. Boroneanţ en 1965 et 1968-1969 ont mis en évidence l'existence à la base de la stratigraphie d'un faible niveau d'occupation de l'aurignacien suivi par un autre attribué à l'épigravettien. Parmi les restes de la paléofaune de ce dernier niveau la paléontologue El. Terzea mentionne l'existence d'une canine d'ours brun qui présente une incision sur la face médiale affectant la base de la couronne et partiellement la racine; on a probablement à faire avec des traces d'extraction de maxillaire et cela en vue de transformation possible de la dent en objet de parure. Ce fait nous a déterminé à l'insérer dans le présent répertoire. On ne dispose pas d'autres détails sur cette découverte ni d'images. Le niveau épigravettien ne dispose pas de datation absolue (Boroneanţ, 1979; Terzea, 1979; Beldiman, 1993; 1999; 2001a).

wwww.cimec.ro

Site	Effectif N. total	Effectif culture	
		Aurignacien	Gravettien
CLV	4	4	–
OPN	1	1	–
BRS	1	–	1
PNC	2	–	2
RPS	1	–	1
RSN	2	–	2
TBR	1	–	1
Total	*12*	*5*	*7*

Tab. 2 – Parures (dents percées) du paléolithique supérieur en Roumanie: effectifs et répartition par cultures

Site	Effectif N. total	Identification spécifique				Identification anatomique	
		Cerf	Ours	Loup	Renard	Incisive	Canine
CLV	4	–	4	–	–	–	4
OPN	1	–	–	1	–	–	1
BRS	1	–	1	–	–	1	–
PNC	2	1	–	1	–	–	2
RPS	1	–	–	1	–	–	1
RSN	2	1	–	–	1	–	2
TBR	1	–	1	–	–	–	1
Total	*12*	*2*	*6*	*3*	*1*	*1*	*11*

Tab. 3 – Parures (dents percées) du paléolithique supérieur en Roumanie: identification spécifique et anatomique

Site	Technologie de perforation
CLV	?
OPN	R RA B
BRS	RC B
PNC	RA B
RPS	?
RSN	RA B
TBR	R RA B
Total	*12*

Tab. 4 – Parures (dents percées) du paléolithique supérieur en Roumanie: technologie

wwww.cimec.ro

Site	Contexte			Datation absolue
	Grotte	Abri	Terrasse	
DCT				Couche I: 10.650 ± 120 B.C. (Bln-803); 10.100 ± 120 B.C. (Bln-804); 11.960. ± 60 B.P. (GrN-12665) Couche II: 8.175 ± 200 B.C. (Bln-802)
DGP				–
DPC				–
DVP				–
DVT				–
OGI				–
Total	*3*	*2*	*1*	–

Tab. 5 – Parures (dents percées) de l'épipaléolithique en Roumanie: sites, contexte et datations absolues

Site	Effectif N. total
DCT	18
DGP	4
DPC	1
DVP	1
DVT	2
OGI	1
Total	*27*

Tab. 6 – Parures (dents percées) de l'épipaléolithique en Roumanie: effectifs par sites

Site	Dents percées	
	Façonnage	*Perforation*
DCT	F ST	Rn RA B RC B PR
DGP	?	?
DPC	?	?
DVP	?	Rn RA
DVT	?	?
OGI	?	?

Tab. 7 – Parures (dents percées) de l'épipaléolithique en Roumanie: technologie de perforation

wwww.cimec.ro

Site	Effectif N. total	Cerf						
		Incisives N. = 1	*Canines N. = 17*					
			Male	Femelle	Indéterminé	Droite	Gauche	Indéterminé
DCT	12	–	8	4	–	6	6	–
DGP	3	–	–	–	3	–	–	3
DPC	–	–	–	–	–	–	–	–
DVP	–	–	–	–	–	–	–	–
DVT	2	1	–	1	–	–	1	–
OGI	1	–	1	–	–	–	1	–
Total	*18*	*1*	*9*	*5*	*3*	*6*	*8*	*3*

Tab. 8 – Parures (dents percées) de l'épipaléolithique en Roumanie (cerf): identification anatomique

Site	Effectif N. total	Incisives	Canines	Espèce					
				Herbivore indéterminé	Sanglier	Loup	Renard	Ours brun	Castor
DCT	6	4	2	1	2	1	1	–	1
DGP	1	1	–	–	–	1	–	–	–
DPC	1	–	1	–	–	–	–	1	–
DVP	1	–	1	–	–	–	–	1	–
DVT	–	–	–	–	–	–	–	–	–
OGI	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Total	*9*	*5*	*4*	*1*	*2*	*1*	*1*	*2*	*1*

Tab. 9 – Parures (dents percées) de l'épipaléolithique en Roumanie (espèces diverses): identification spécifique et anatomique

wwww.cimec.ro

DUBOVA-*Peştera Climente II* (DGP, N. = 4)

Ce site en grotte a été découvert par V. Boroneanţ en 1964 et recherché par plusieurs sondages en 1968-1969. La grotte est connue aussi comme *Peştera nr. 1* de *Gura Ponicovei*. On a constaté l'existence à la base de la stratigraphie d'un niveau d'occupation attribué à l'épigravettien. Parmi les objets de l'industrie osseuse mentionnés dans ce niveau (et toujours sommairement décrits dans les publications) on retrouve quatre dents percées, dont trois canines de cerf et une incisive de loup; l'auteur des fouilles précise aussi que deux pièces sont décorées mais il ne nous offre pas plus de détails. Du niveau épipaléolithique, on publie une tombe sans inventaire; le squelette est accroupi et déposé sur un épais dépôt d'ocre rouge. On signale aussi la présence dans le même niveau de quelques fragments de la boîte crânienne d'un enfant. Sur la base de la typologie de l'inventaire des outils lithiques le niveau a été attribué à la première phase de l'épigravettien des *Portes de Fer* du Danube, peut être à une date plus ancienne par rapport à la datation générale de la couche I de Dubova-*Cuina Turcului*; en ce sens il faut préciser qu'on n'a pas de datations absolues (Boroneanţ, 1970a; 1979; Beldiman, 1993; 1999; 2001a; Păunescu, 2000, p. 62, 63, 367-373).

DUBOVA-*Peştera Veterani* (DVP, N. = 1)

En 1968-1969 des fouilles extensives ont été effectuées dans l'importante fortification médiévale de cet endroit qui inclut la grotte nommée *Veterani* fortifiée par un système complexe de murs en pierre à la fin du XVIIe siècle – étant aussi une des premières grottes du monde pour laquelle on dispose d'un plan. Les travaux ont été menés par C.S. Nicolăescu-Plopşor, V. Boroneanţ et D.V. Rosetti et ils ont conduit à la récupération de matériaux archéologiques riches et divers, y compris d'artefacts datables à l'épipaléolithique. Parmi les découvertes issues du niveau épigravettien présumé sur la présence des objets mais non décelé sur terrain, V. Boroneanţ fait mention d'une dent perforée, soit une canine d'*Ursus arctos*; il ne nous offre pas plus de détails. L'image qui accompagne l'étude publiée permet d'observer une perforation ovalaire prise probablement par deux côtés, faite par rotation alternative sur une petite surface aménagée probablement par rainurage axial. La perforation a un diamètre de 2-3 mm environ (fig. 7/4). Sur la base de la typologie de l'inventaire des outils lithiques le niveau a été attribué à la première phase de l'épigravettien des *Portes de Fer* du Danube, peut être à une date plus ancienne par rapport à la datation générale de la couche I de Dubova-*Cuina Turcului*; en ce sens il faut préciser qu'on n'a pas de datations absolues (Boroneanţ, 1973; 1979, p. 161, 178-181, pl. XXX/7; Beldiman, 1993; 1999; 2001a; Păunescu, 2000, p. 62, 63, 374-376).

DUBOVA-*Peştera Veterani-Terasă* (DVT, N. = 2)

Les fouilles extensives effectuées dans l'importante fortification médiévale de cet endroit et conduites par C.S. Nicolăescu-Plopşor, V. Boroneanţ et D.V. Rosetti en 1964-1969 ont offert en 1968-1969 l'occasion de réaliser quelques sondages sur la terrasse située à la base du massif rocheux cantonnant la grotte. Ainsi on a recueilli des riches matériaux archéologiques parmi lesquels on a pu déceler ceux typiques de l'épipaléolithique. La conclusion de l'étude des artefacts fait par V. Boroneanţ et

wwww.cimec.ro

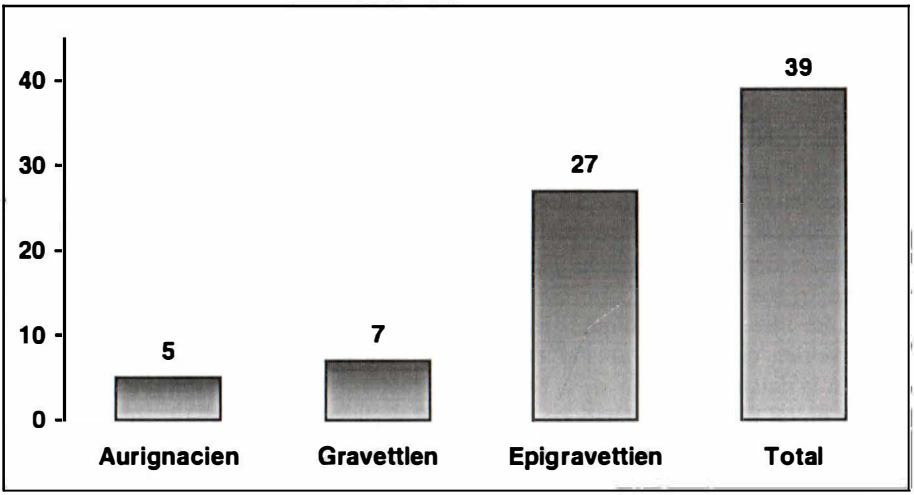

Hist. 1 – Parures (dents percées) du paléolithique supérieur et de l'épipaléolithique en Roumanie: effectifs et cultures

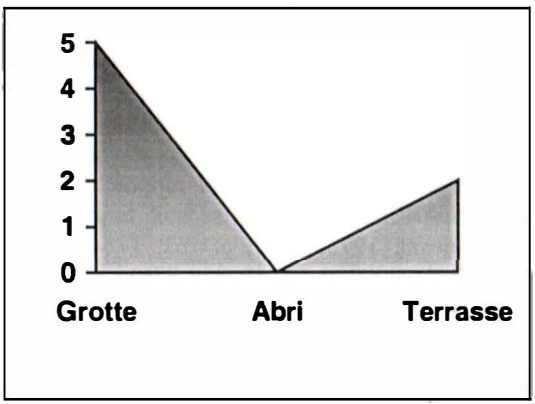

Hist. 2 – Parures (dents percées) du paléolithique supérieur en Roumanie: distribution des sites par contextes

wwww.cimec.ro

Al. Păunescu permet d'envisager l'existence dans cet endroit d'un niveau d'occupation datant de l'épigravettien. Parmi les objets en matières dures animales en provenance de ce niveau, on retrouve deux dents de cerf isolées, respectivement une canine gauche de biche (fig. 3/6) et une incisive qu'ils ont été probablement extraits de maxillaire en vue de transformation en objets de parure. Sur cette dernière dent s'observent à la base de la couronne deux incisions superficielles parallèles qui semblent être faites à l'occasion de cette opération présumée (fig. 7/5). Ces objets sont restés inédits jusque récemment, étant retrouvés dans la collection de l'Institut d'Archéologie *Vasile Pârvan* de Bucarest et mis à notre disposition pour étude par Al. Păunescu. Sur la base de la typologie de l'inventaire des outils lithiques, le niveau a été attribué à la première phase de l'épigravettien des *Portes de Fer* du Danube, peut être à une date plus ancienne par rapport à la datation générale de la couche I de Dubova-*Cuina Turcului*; en ce sens il faut préciser qu'on n'a pas de datations absolues (Boroneanţ, 1979; Beldiman, 1993; 1999; 2001a; Păunescu, 2000, p. 376-379).

OGRADENA (OGI, N. = 1)

A l'occasion des fouilles de 1967-1969, menées par V. Boroneanţ dans l'abri sous roche situé sur le territoire de ce village, au point nommé *Icoana* au bord du Danube, dans le niveau épigravettien a été recueillé une canine gauche non perforée de cerf (fig. 3/5). Il est possible que l'artefact soit extrait du maxillaire en vue de transformation en objet de parure. Dans le niveau épipaléolithique on signale la présence des deux squelettes et d'un crâne sans autres précisions. Le niveau épigravettien ne dispose pas de datation absolue (Boroneanţ, 1970a, p. 131, n. 13; 1979; Beldiman, 1993; 1999; 2001a; Păunescu, 2000, p. 398, 399).

4. Synthèse des données

Contexte

L'analyse des données montre que les objets de parure paléolithiques et épipaléolithiques de Roumanie proviennent premièrement des sites en grottes (sept situations) suivies des sites en plein air / terrasse (six situations). La distribution régionale des sites est discontinue; on favorise nettement l'épigravettien de la partie sud-ouest du pays (Olténie / Banat, dép. de Mehedinţi), où sont localisés six sites; ensuite se placent le territoire intra-carpatique – Transylvanie (trois sites aurignaciens et gravettiens) et le territoire oriental de cette contrée – la Moldavie (deux sites gravettiens); l'Olténie et la Dobrogea n'ont qu'un site chaque (fig. 1; tab. 1, 5; graph. 1-3, 6).

Effectifs et typologie

La plupart de l'effectif total de 39 dents percées appartit à l'épigravettien (27 des pièces) tandis que les parures du paléolithique supérieur comptent seulement 12 objets. On peut retrouver la répartition quantitative par sites dans les tableaux 1, 5 et les graphiques 1-3, 6. Les découvertes d'art mobilier et de parure attribuée à l'aurignacien de Roumanie sont rares; les parures sont stéréotypes typologiquement (uniquement des dents percées – deux pièces) et ne disposant toujours d'informations très claires sur le

wwww.cimec.ro

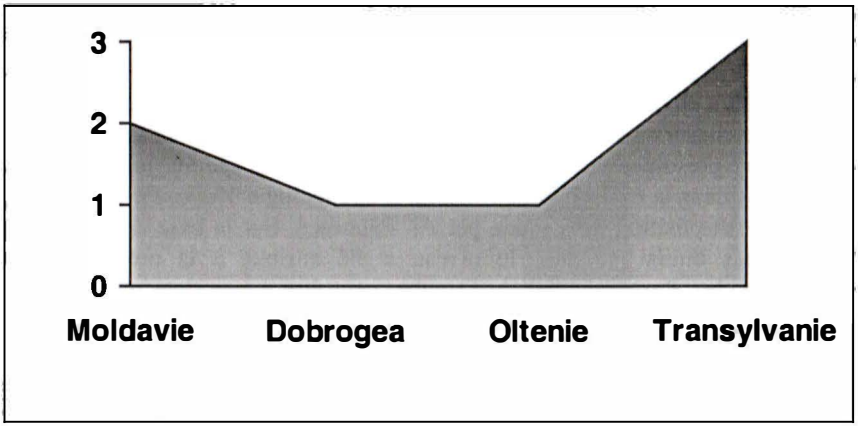

Hist. 3 – Parures (dents percées) du paléolithique supérieur en Roumanie: distribution régionale des sites

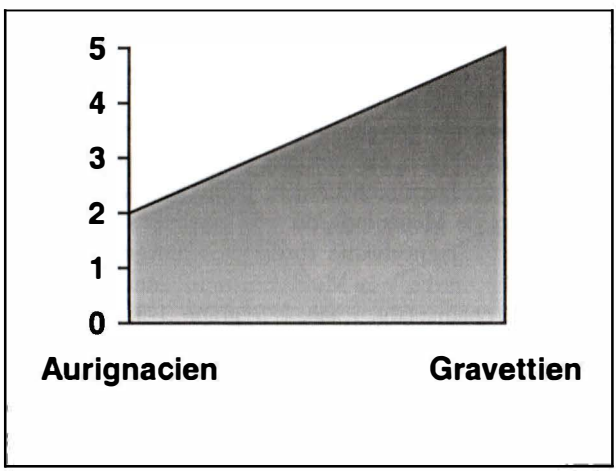

Hist. 4 – Parures (dents percées) du paléolithique supérieur en Roumanie: distribution des sites par cultures

wwww.cimec.ro

contexte de provenance. A partir du gravettien la situation change dans le sens de l'attestation – en proportions variables – de plusieurs catégories typologiques d'objets symboliques: pendeloques, rondelles, perles, dents percées et coquillage percé (Barge-Mahieu, Taborin, 1991b). Pour le gravettien les pendeloques et les dents percées sont relativement bien représentées (le dernier type avec sept pièces). La situation est différente pour la période suivante où le coquillage et les dents percées sont les objets de parure les plus fréquents.

Matières premières

En ce qui concerne les matières dures animales utilisés en général à la confection des objets symboliques paléolithique et épipaléolithique de Roumanie on constate la présence de quatre catégories: os (os longs, phalange, vertèbres); bois de cervidés; dents (incisives et canines); coquilles entières. Les dents sont parmi les catégories les plus fréquentes, comptant 39 objets répertoriés. Parmi les espèces qui ont fourni les dents pour la parure on retrouve sur premières places le cerf et l'ours de caverne, suivis par les herbivores indéterminés, le loup et le sanglier. Les espèces rares comme fournisseurs des matières premières sont l'ours brun, le renard et le castor (tab. 3, 8, 9; graph. 5, 7, 8).

Fabrication

Le débitage comporte d'habitude plusieurs opérations de prélèvement de la matière première et d'obtention de la forme brute de l'objet. Dans la plupart des cas, le façonnage a totalement effacé les traces du débitage; c'est, par exemple, le cas des pendeloques. Parmi les situations où on a pu déceler les traces de cette étape de la chaîne opératoire de fabrication, rappelons celles des deux canines de Dubova-*Cuina Turcului* qui conservent les stigmates d'extraction de maxillaire. En revanche, le façonnage est attesté par plusieurs procédés facilement décelables: le raclage axial ou oblique, technique commune au paléolithique supérieur et à l'épipaléolithique; le sciage transversal, utilisé pour modeler les extrémités: fendage des coquilles et des dents (à l'épigravettien). Le décor est absent sur les dents percées analysées (tab. 4, 7). Les procédés appliqués pour l'aménagement du dispositif de suspension sont les plus variés et illustrent l'adaptation optimale à des paramètres dimensionnels et de dureté de la matière première. Au paléolithique supérieur on a: préparation des surfaces par raclage; rotation alternative; rotation complète / continue; alésage par grattage ou rotation (tab. 4) (Barge-Mahieu, Taborin, 1991a; Barge-Mahieu, 1991; Taborin, 1991; Bellier, Bott, Cattelain, 1991; Terzea, Beldiman, 2003). Une situation spéciale et inhabituelle est celle des trois objets perforés de Boroşteni, travaillés en matières premières diverses: pendeloque en pierre, sur phalange et sur incisive d'ours; sur ces pièces on constate clairement la morphologie identique des perforations. Ainsi on peut envisager leur réalisation par le même individu.

A l'épigravettien les perforations sont obtenues par: fendage, abrasion, pression / percussion (pour les coquilles) (Taborin, 1991; 1993); rainurage; pression / percussion; rotation alternative; rainurage axial combiné sur la même face avec la rotation alternative – relativement fréquent; rotation continue sur une des faces et pression/percussion sur l'autre – rarement; c'est le cas d'une canine de Dubova-*Cuina*

wwww.cimec.ro

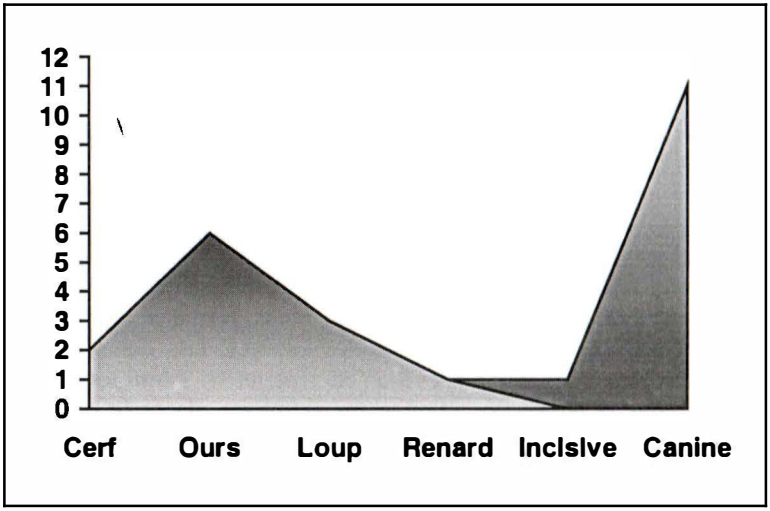

Hist. 5 – Parures (dents percées) du paléolithique supérieur en Roumanie: représentation des espèces et détermination anatomique

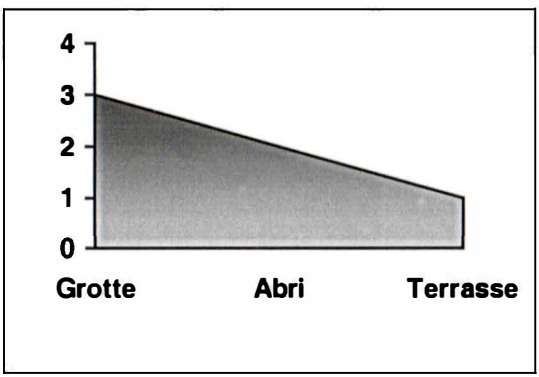

Hist. 6 – Parures (dents percées) de l'épipaléolithique en Roumanie: distribution des sites par contextes

wwww.cimec.ro

Turcului (pour les pendeloques et les dents percées). Le rainurage axial combiné avec la rotation alternative est relativement fréquent; la rotation continue sur une des faces et pression/percussion sur l'autre se retrouve rarement; c'est le cas d'une canine de Dubova-*Cuina Turcului*. Les procédés de perforation sont appliqués des deux côtés sur la plupart des objets épais et durs, tandis que pour les coquilles entières on préfère la face extérieure. Pour l'épipaléolithique on peut remarquer le recours à des procédés attestés pour la première fois sur ces territoires: l'abrasion (sur coquilles) et la perforation par rainurage sur les dents – en formule unique où combiné avec la rotation alternative (tab. 7) (Barge-Mahieu, Taborin, 1991a; Taborin, 1991). L'effectif relativement grand des canines de cerf de Dubova-*Cuina Turcului* (12 pièces) est hétérogène en plan technique; il n'a pas permis l'identification des paires ni l'application constante des procédés de perforation identiques. C'est le cas aussi d'autres dents en provenance de ce site. Par conséquent, on peut envisager leur origine aléatoire (procuration par échange?) (D'Errico, Vanhaeren, 2002).

Utilisation

En ce qui concerne le contexte, la plupart des objets ont été recueillies dans la couche sans aucune relation mentionnée avec un complexe ou aménagement quelconque. L'attestation des découvertes de restes humains de Dubova-*Cuina Turcului*, Dubova-*Peştera Climente II* et Ogradena peut soutenir dans une certaine mesure l'existence d'un éventuel contexte funéraire détruit pour la parure en provenance de ces sites; mais pour cela on n'a aucun autre indice.

Les traces d'utilisation sont communes pour la plupart des objets de parure: émoussement et déformation des perforations plus ou moins marquée; lustrage des surfaces et des bords. La localisation des zones d'usure peut indiquer la position d'attache de quelques parures: verticale pour pendeloques et quelques-unes des dents; latérale pour quelques autres dents; enfilage simple pour le coquillage percé (Barge-Mahieu, Taborin, 1991a; Taborin, 1991; 1993).

Analogies

A cette occasion il suffit de mentionner quelques ouvrages qui rassemblent des découvertes faites strictement dans les régions voisines (les territoires actuels de l'Hongrie, Ukraine, République de Moldavie, Bulgarie, Serbie) et peuvent nous fournir quelques repères typologiques suggestifs pour le contexte régional, plus large, de la parure du paléolithique supérieur et de l'épipaléolithique de Roumanie.

Il faut d'abord préciser que la pendeloque de Ţibrinu, chargée de hautes significations esthétiques (mise en œuvre d'un décor structuré en symétrie parfaite), magiques et sociales (objet de prestige) est un *unicum* spectaculaire pour ces régions, rattachant le territoire du pays à l'aire continentale de manifestations notables de l'art mobilier au paléolithique supérieur.

Pour le paléolithique supérieur on peut mentionner les pendeloques, les rondelles, les dents percées et le coquillage percé de: Bacho Kiro, Kozarnica et Temnata Dupka, sites aurignaciens et gravettiens en grotte de Bulgarie (Kozłowski, 1992; Ginter, Kozłowski *et alii*, 2000); Cosăuţi, important site gravettien en plein air de chasseurs de

wwww.cimec.ro

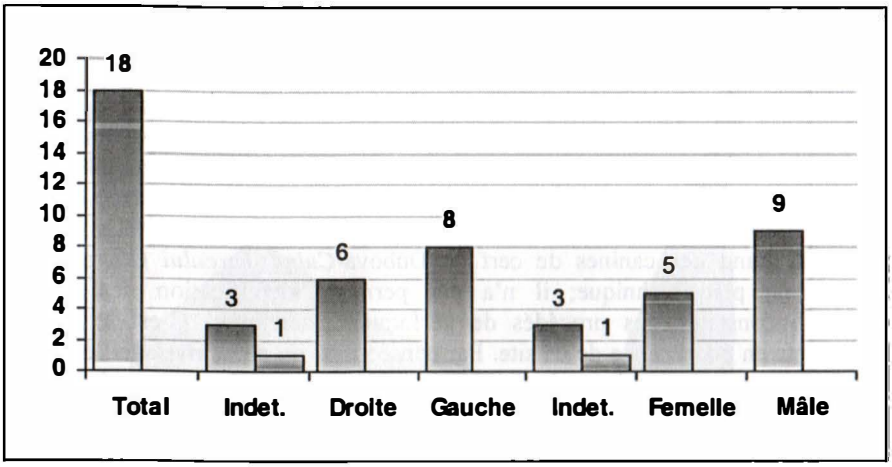

Hist. 7 – Parures (dents percées) de l'épipaléolithique en Roumanie (cerf): détermination anatomique et par sexe

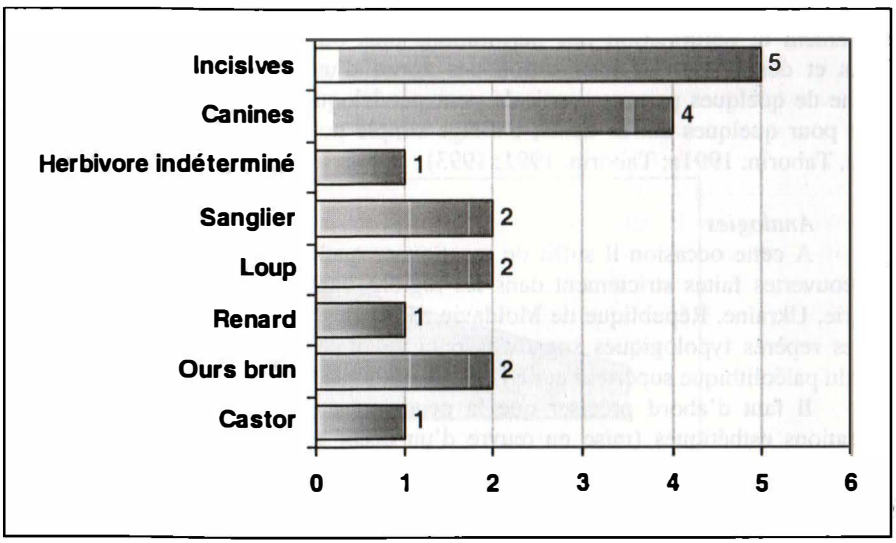

Hist. 8 – Parures (dents percées) de l'épipaléolithique en Roumanie: représentation des autres espèces et détermination anatomique .

wwww.cimec.ro

renne, placé au bord du Dniestr, République de Moldavie (Borziac, 1993; 1994); Molodova cinq au bord du Dniestr, Ukraine (Kozłowski, 1992); Arka, Csákvár, Pilismarot, Ságvár, Szob, Tarcal, sites en abri sous roche et de plein air de l'Hongrie (Lumley, 1984; Kozłowski, 1992).

Les analogies les plus proches pour la parure de l'épigravettien des *Portes de Fer* du Danube et spécialement de Dubova-*Cuina Turcului* proviennent des sites placés sur le bord opposé du fleuve, parmi lesquels Lepenski Vir et Vlasac occupent une des places les plus importantes (Srejović, 1969; 1972; Srejović, Babović, 1981; Srejović, Letica, 1978; Radovanović, 1996).

5. Conclusion

Cet article essaie de proposer une image cohérente et complète sur les plus anciennes manifestations du phénomène lié à la parure – dents percées au paléolithique supérieur et à l'épipaléolithique de Roumanie. En profitant de la masse documentaire, encore faible par rapport à d'autres régions de l'Europe, mais augmentée ces dernières années, on utilise toutes les données disponibles jusqu'alors. L'analyse a concerné tous les aspects quantifiables et traités d'en point de vue statistique: contexte, types, matières premières, fabrication – prélèvement, débitage, façonnage, techniques de percement; utilisation. Les plus expressives, sur le plan de la paléotechnologie, sont les procédés de percement, illustrés par plusieurs solutions appliquées en formule unique ou combinée et adaptée toujours à la nature de la matière première. L'étude détaillée des dents percées a permis, entre autres, quelques utiles précisions d'ordre technique et fonctionnel – à savoir les hypothèses d'utilisation par attachement en position verticale, horizontale ou par enfilage simple.

Toutes les données présentées sont accompagnées toujours par les dates radiocarbone disponibles et par l'illustration exhaustive; à noter aussi qu'une bonne partie des photos sont publiées pour la première fois à cette occasion dans une revue de Roumanie. Ces données permettent de couvrir d'ici là, sur presque 15 millénaires, l'histoire du phénomène des parures des origines dans les régions des Carpates et du Bas Danube, comme les plus anciennes manifestations de la spiritualité dans cette contrée ainsi que de suivre les directions de l'évolution typologique et paléotechnologique dans l'important et sensible domaine de la parure, chargé de multiples significations techno-culturelles et sociales.

Tout à la fois, les données complètes présentées dans cet article peuvent être intégrées dans les analyses plus larges de la parure en contexte macro-régional et continental.

Finalement, malgré leur petit nombre relatif, les objets de parure paléolithiques et épipaléolithiques de Roumanie (dents percées) sont aptes à prouver l'intégration de l'aire en discussion en l'Europe Est-Centrale et du Sud-Est de l'époque.

wwww.cimec.ro

BIBLIOGRAPHIE

BARGE-MAHIEU, H. (1991) – *Fiche dents diverses (1.5.)*, in H. Camps-Fabrer (dir.), *Fiches typologiques de l'industrie osseuse préhistorique. Cahier IV. Objets de parure, UISPP, Commission de nomenclature sur l'industrie de l'os préhistorique*, Publications de l'Université de Provence, Aix-en-Provence.

BARGE-MAHIEU, H.; TABORIN, Y. (1991a) – *Fiche canines résiduelles de cerf (1.1.)*; *Fiche incisives de bovinés (1.2.)*; *Fiche canines de canidés (1.3.)*, in H. Camps-Fabrer (dir.), *Fiches typologiques de l'industrie osseuse préhistorique. Cahier IV. Objets de parure, UISPP, Commission de nomenclature sur l'industrie de l'os préhistorique*, Publications de l'Université de Provence, Aix-en-Provence.

BARGE-MAHIEU, H.; TABORIN, Y. (1991b) – *Fiche générale des dents percées (1.0.)*, in H. Camps-Fabrer (dir.), *Fiches typologiques de l'industrie osseuse préhistorique. Cahier IV. Objets de parure, UISPP, Commission de nomenclature sur l'industrie de l'os préhistorique*, Publications de l'Université de Provence, Aix-en-Provence.

BELDIMAN, C. (1993) – *Les dents percées dans le Paléolithique et le Néolithique de la Roumanie. Approche technologique*, in H. Camps-Fabrer, Cl. Bellier, P. Cattelain, M. Otte, R. Orban (dir.), *Industries sur matières dures animales. Evolution technologique et culturelle durant les temps préhistoriques, Colloque international (Pré-Actes)*, Treignes / Oignies-en-Thièrache, p. 46.

BELDIMAN, C. (1999) – *Industria materiilor dure animale în paleoliticul superior, epipaleolitic, mezolitic şi neoliticul timpuriu din România*, Teză de doctorat, (*L'industrie des matières dures animales au Paléolithique supérieur, à l'Épipaléolithique, au Mésolithique et au Néolithique ancien de Roumanie*, Thèse de doctorat).

BELDIMAN, C. (2001a) – *Arta mobilieră paleolitică şi epipaleolitică din România. De la gest la reprezentare* (*L'art mobilier paléolithique et épipaléolithique de Roumanie. De geste à la représentation*), ms.

BELDIMAN, C. (2001b) – *Arta mobilieră în paleoliticul superior din Transilvania* (*L'art mobilier au Paléolithique supérieur de Transylvanie, Roumanie*), *Analele Universităţii Creştine „Dimitrie Cantemir"*, Seria Istorie (*Annales de l'Université Chrétienne „Dimitrie Cantemir"*, Série Histoire), 4, p. 53-62.

BELDIMAN, C. (2003a) – *Arta mobilieră în paleoliticul superior din Dobrogea* (*L'art mobilier au Paléolithique supérieur de Dobroudja, Roumanie*), *Analele Universităţii Creştine „Dimitrie Cantemir"*, Seria Istorie (*Annales de l'Université Chrétienne „Dimitrie Cantemir"*, Série Histoire), 5, p. 23-45.

BELDIMAN, C. (2003b) – *L'ivoire au Paléolithique supérieur de Roumanie*, in V. Dujardin (éd.), *Table Ronde sur le Paléolithique supérieur récent. Industrie osseuse et parures du Solutréen au Magdalénien en Europe*, Angoulême (Charente, France), 28-30 mars 2003, *Pré-Actes*, Angoulême, p. 46, 47.

wwww.cimec.ro

BELDIMAN, C. (2003c) – *Parures paléolithiques et épipaléolithiques de Roumanie (25.000-10.000 B.P.): typologie et technologie*, in V. Dujardin (éd.), *Table Ronde sur le Paléolithique supérieur récent. Industrie osseuse et parures du Solutréen au Magdalénien en Europe*, Angoulême (Charente, France), 28-30 mars 2003, *Pré-Actes*, Angoulême, p. 22, 23.

BELDIMAN, C. (2003d) – *Bone and antler industry in the Upper Palaeolithic of Romania: projectile points, in* H. Luik, L. Maaldre (eds.), *4th Meeting of the Worked Bone Research Group, ICAZ*, Institute of History in Estonia, 26-31 of August 2003, *Pre-Acts and Poster*, Tallin, p. 12.

BELDIMAN, C. (2003e) – *La parure au Paléolithique supérieur en Roumanie: les pendeloques*, in M. Otte, (éd.), *La Spiritualité*. Colloque organisé par le Service de Préhistoire de l'Université de Liège, *UISPP, 8e Commission: Paléolithique supérieur*, 10-12 décembre 2003, *Pré-Actes*, Liège, p. 14.

BELDIMAN, C. (2003f) – *Art mobilier au Paléolithique supérieur en Roumanie*, in M. Otte, (éd.), *La Spiritualité*. Colloque organisé par le Service de Préhistoire de l'Université de Liège, *UISPP, 8e Commission: Paléolithique supérieur*, 10-12 décembre 2003, *Pré-Actes*, Liège, p. 18, 19.

BELDIMAN, C. (2004) – *Arta mobilieră în paleoliticul superior din Oltenia* (*L'art mobilier au Paléolithique supérieur d'Olténie, Roumanie*), *Analele Universităţii Creştine „Dimitrie Cantemir"*, Seria Istorie (*Annales de l'Université Chrétienne „Dimitrie Cantemir"*, Série Histoire), 6 (sous presse).

BELLIER, Cl.; BOTT, S.; CATTELAIN, P. (1991) – *Fiche rondelle*, in H. Camps-Fabrer (dir.), *Fiches typologiques de l'industrie osseuse préhistorique. Cahier IV. Objets de parure, UISPP, Commission de nomenclature sur l'industrie de l'os préhistorique*, Publications de l'Université de Provence, Aix-en-Provence.

BORONEANŢ, V. (1969) – *Découverte d'objets d'art épipaléolithique dans la zone des Portes de Fer du Danube*, in *RSP*, 24, 2, p. 283-298.

BORONEANŢ, V. (1970a) – *Un mormânt din perioada de trecere de la paleoliticul superior la epipaleolitic*, in *SCIVA*, 21, 1, p. 129-132.

BORONEANŢ, V. (1970b) – *La période épipaléolithique sur la rive roumaine des Portes de Fer du Danube*, in *PZ*, 45, 1, p. 1-25.

BORONEANŢ, V. (1973) – *Recherches archéologiques sur la culture Schela Cladovei de la zone des „Portes de Fer"*, in *Dacia*, NS, 17, p. 5-39.

BORONEANŢ, V. (1979) – *Descoperiri arheologice în unele peşteri din Defileul Dunării* (*Découvertes archéologiques dans les grottes des Portes de Fer du Danube*), in T. Orghidan, Şt. Negrea (dir.), *Speologia* (*La Spéléologie*), Bucureşti, p. 140-185.

BORONEANŢ, V. (1996) – *The Art of Epipalaeolithic / Mesolithic in the South-West of Romania*, in A. Beltrán, A. Vigliardi (dir.), *CISPP*, Forlì, 8-14 September 1996, *Art in the Palaeolithic and Mesolithic. Colloquium XV: The Problem of the Transition between Palaeolithic and Mesolithic Art*, Forlì, p. 53-65.

wwww.cimec.ro

BORZIAC, I.A. (1993) – *Les chasseurs de renne de Kosoioutsy, site paléolithique tardif à plusieurs niveaux, sur le Dniestr moyen, Rapport préliminaire*, in *L'Anthropologie*, 97, 2/3, p. 331-336.

BORZIAC, I.A. (1994) – *Paleoliticul şi mezoliticul în spaţiul dintre Nistru şi Prut (Le Paléolithique et le Mésolithique dans l'interfluve Dniestr-Prut)*, in *TD*, 15, 1-2, p. 19-40.

BOSINSKI, G. (1990) – *Homo sapiens. Histoire des chasseurs du Paléolithique supérieur en Europe (40 000-10 000 av. J.-C.)*, Paris.

CÂRCIUMARU, M. (1999) – *Le Paléolithique en Roumanie*, in *Collection Le Paléolithique en Europe*, J. Millon, Grenoble.

CÂRCIUMARU M. (2000) – *Peştera Cioarei Boroşteni. Paleomediul, cronologia şi activităţile umane în paleolitic (La Grotte du Corbeau à Boroşteni Paléoenvironnement, chronologie et activités humaines au Paléolithique)*. Târgovişte.

CÂRCIUMARU, M.; ANGHELINU, M. *et al.* (2003) – *Piatra Neamţ, jud. Neamţ. Poiana Cireşului*, in *CCAR. Campania 2002*, p. 228, 229.

CÂRCIUMARU, M.; DOBRESCU, R. (1997) – *Paleoliticul superior din Peştera Cioarei (Boroşteni) (Le Paléolithique supérieur de la Grotte du Corbeau à Boroşteni)*, in *SCIVA*, 48, 1, p. 31-62.

CÂRCIUMARU, M.; MĂRGĂRIT, M. *et al.* (2003) – *Les découvertes d'art mobilier paléolithique de Poiana Cireşului-Piatra Neamţ (Roumanie)*, in M. Otte (éd.), *La Spiritualité*. Colloque organisé par le Service de Préhistoire de l'Université de Liège, *UISPP, 8e Commission: Paléolithique supérieur*, 10-12 décembre 2003, *Pré-Actes*, Liège, p. 19.

CÂRCIUMARU, M.; OTTE, M. *et alii* (1996) – *Objets de parure découverts dans la grotte Cioarei (Boroşteni, dép. de Gorj, Roumanie)*, in *PE*, 9, p. 403-415.

D'ERRICO, F.; VANHAEREN, M. (2002) – *Criteria for identifying Red Deer (Cervus elaphus) age and sex from their canines. Application to the study of Upper Palaeolithic and Mesolithic ornaments*, in *JAS*, 29, p. 211-232.

DJINDJIAN, F.; KOZŁOWSKI, J.K.; OTTE, M. (1999) – *Le Paléolithique supérieur en Europe, Collection U Histoire*, Paris.

GINTER, B.; KOZŁOWSKI, J.K. *et alii* (dir). (2000) – *Temnata Cave. Excavations in Karlukovo Karst Area, Bulgaria*, vol. 2, part 1, Cracovia.

KOZŁOWSKI, J.K. (1992) – *L'art de la Préhistoire en Europe orientale*, Paris.

LUMLEY, H. de (dir.) (1984) – *Art et civilisation de chasseurs de la Préhistoire (34.000-8.000 ans av. J.-C.)*, Catalogue d'exposition, Paris.

MOROŞAN, N.N. (1938) – *La station paléolithique de grotte de Stânca Ripiceni*, in *Dacia*, 5-6, 1935-1936, p. 1-21.

NICOLĂESCU-PLOPŞOR, C.S. *et alii* (1957) – *Şantierul arheologic Ohaba-Ponor (reg. Hunedoara, r. Haţeg) (Le chantier archéologique de Ohaba-Ponor, dép. de Hunedoara)*, in *MCA*, 3, p. 41-49.

NICOLĂESCU-PLOPŞOR, C.S.; PĂUNESCU, Al. *et alii* (1961) – *Săpăturile din Peştera Gura Cheii-Râşnov (Fouilles archéologiques dans la grotte Gura Cheii-Râşnov)*, in *MCA*, 8, p. 113-121.

www.cimec.ro

NICOLĂESCU-PLOPŞOR, D. (1970) – *Expertiza antropologică asupra osemintelor umane descoperite în straturile romanello-aziliene de la Cuina Turcului* (*Diagnose anthropologique des restes humaines découvertes dans les couches d'âge romanello-azilienne de Cuina Turcului*), in *SCIVA*, 21, 1, p. 35, 36.

NOTE, M.; BELDIMAN, C. (1995) – *Sur les objets paléolithiques de parure et d'art en Roumanie: une pendeloque en os découverte à Mitoc, dép. de Botoşani, Roumanie*, in *MemAntiq*, XX, p. 35-70.

NOTE, M.; CHIRICA, V. *et alii* (1995) – *Sur les objets paléolithiques de parure et d'art en Roumanie: une pendeloque en os découverte à Mitoc, dép. de Botoşani, Roumanie*, in *PE*, 5, p. 119-152.

PĂUNESCU, Al. (1978) – *Epipaleoliticul de la Cuina Turcului-Dubova* (*Le site épipaléolithique de Dubova-Cuina Turcului*), in *Tibiscus*, 5, p. 11-56.

PĂUNESCU, Al. (1989) – *Le Paléolithique et le Mésolithique de Roumanie (un bref aperçu)*, in *L'Anthropologie*, 93, 1, p. 123-158.

PĂUNESCU, Al. (1993) – *Ripiceni-„Izvor". Paleolitic şi mezolitic. Studiu monografic* (*Ripiceni-„Izvor". Paléolithique et Mésolithique. Monographie archéologique*), Bucureşti.

PĂUNESCU, Al. (1998) – *Paleoliticul şi epipaleoliticul de pe teritoriul Moldovei cuprins între Carpaţi şi Siret. Studiu monografic* (*Le Paléolithique et l'Epipaléolithique de la Moldavie entre les Carpates et la rivière Siret. Monographie archéologique*), Bucureşti.

PĂUNESCU Al. (1999a) – *Paleoliticul şi mezoliticul de pe teritoriul Dobrogei. Studiu monografic* (*Le Paléolithique et le Mésolithique de Dobrogea. Monographie archéologique*), Bucureşti.

PĂUNESCU, Al. (1999b) – *Paleoliticul şi mezoliticul de pe teritoriul Moldovei cuprins între Siret şi Prut. Studiu monografic* (*Le Paléolithique et le Mésolithique de la Moldavie entre les rivières Siret et Prut. Monographie archéologique*), Bucureşti.

PĂUNESCU, Al. (2000) – *Paleoliticul şi mezoliticul din spaţiul cuprins între Carpaţi şi Dunăre* (*Le Paléolithique et le Mésolithique dans le territoire situé entre les Carpates et le Danube. Monographie archéologique*), Bucureşti.

PĂUNESCU, Al. (2001a) – *Paleoliticul şi mezoliticul pe teritoriul României* (*Le Paléolithique et le Mésolithique de Roumanie*), in M. Petrescu-Dîmboviţa, Al. Vulpe (dir.), *Istoria Românilor*, vol. I, *Moştenirea timpurilor îndepărtate*, Bucureşti, p. 67-110.

PĂUNESCU, Al. (2001b) – *Paleoliticul şi mezoliticul din spaţiul transilvan. Studiu monografic* (*Le Paléolithique et le Mésolithique de Transylvanie. Monographie archéologique*), Bucureşti.

RADOVANOVIC, I. (1996) – *The Iron Gates Mesolithic, International Monographs in Prehistory*, Archaeological Series, 11, Ann Arbor.

ROSKA, M. (1925) – *Recherches sur le Paléolithique en Transylvanie*, in *BSSC*, 2, 2, p. 183-192.

SREJOVIČ, D. (1969) – *Lepenski Vir. Nova praistorijska kultura Podunavl'u*, Belgrad.

SREJOVIČ, D. (1972) – *Lepenski Vir*, Londra.

wwww.cimec.ro

BORZIAC, I.A. (1993) – *Les chasseurs de renne de Kosoioutsy, site paléolithique tardif à plusieurs niveaux, sur le Dniestr moyen, Rapport préliminaire*, in *L'Anthropologie*, 97, 2/3, p. 331-336.

BORZIAC, I.A. (1994) – *Paleoliticul şi mezoliticul în spaţiul dintre Nistru şi Prut* (*Le Paléolithique et le Mésolithique dans l'interfluve Dniestr-Prut*), in *TD*, 15, 1-2, p. 19-40.

BOSINSKI, G. (1990) – *Homo sapiens. Histoire des chasseurs du Paléolithique supérieur en Europe (40 000-10 000 av. J.-C.)*, Paris.

CÂRCIUMARU, M. (1999) – *Le Paléolithique en Roumanie*, in *Collection Le Paléolithique en Europe*, J. Millon, Grenoble.

CÂRCIUMARU M. (2000) – *Peştera Cioarei Boroşteni. Paleomediul, cronologia şi activităţile umane în paleolitic* (*La Grotte du Corbeau à Boroşteni. Paléoenvironnement, chronologie et activités humaines au Paléolithique*), Târgovişte.

CÂRCIUMARU, M.; ANGHELINU, M. *et al.* (2003) – *Piatra Neamţ, jud. Neamţ, Poiana Cireşului*, in *CCAR. Campania 2002*, p. 228, 229.

CÂRCIUMARU, M.; DOBRESCU, R. (1997) – *Paleoliticul superior din Peştera Cioarei (Boroşteni)* (*Le Paléolithique supérieur de la Grotte du Corbeau à Boroşteni*), in *SCIVA*, 48, 1, p. 31-62.

CÂRCIUMARU, M.; MĂRGĂRIT, M. *et al.* (2003) – *Les découvertes d'art mobilier paléolithique de Poiana Cireşului-Piatra Neamţ (Roumanie)*, in M. Otte (éd.), *La Spiritualité*. Colloque organisé par le Service de Préhistoire de l'Université de Liège, *UISPP, 8e Commission: Paléolithique supérieur*, 10-12 décembre 2003, *Pré-Actes*, Liège, p. 19.

CÂRCIUMARU, M.; OTTE, M. *et alii* (1996) – *Objets de parure découverts dans la grotte Cioarei (Boroşteni, dép. de Gorj, Roumanie)*, in *PE*, 9, p. 403-415.

D'ERRICO, F.; VANHAEREN, M. (2002) – *Criteria for identifying Red Deer (Cervus elaphus) age and sex from their canines. Application to the study of Upper Palaeolithic and Mesolithic ornaments*, in *JAS*, 29, p. 211-232.

DJINDJIAN, F.; KOZŁOWSKI, J.K.; OTTE, M. (1999) – *Le Paléolithique supérieur en Europe*, *Collection U Histoire*, Paris.

GINTER, B.; KOZŁOWSKI, J.K. *et alii* (dir). (2000) – *Temnata Cave. Excavations in Karlukovo Karst Area, Bulgaria*, vol. 2, part 1, Cracovia.

KOZŁOWSKI, J.K. (1992) – *L'art de la Préhistoire en Europe orientale*, Paris.

LUMLEY, H. de (dir.) (1984) – *Art et civilisation de chasseurs de la Préhistoire (34.000-8.000 ans av. J.-C.)*, Catalogue d'exposition, Paris.

MOROŞAN, N.N. (1938) – *La station paléolithique de grotte de Stânca Ripiceni*, in *Dacia*, 5-6, 1935-1936, p. 1-21.

NICOLĂESCU-PLOPŞOR, C.S. *et alii* (1957) – *Şantierul arheologic Ohaba-Ponor (reg. Hunedoara, r. Haţeg)* (*Le chantier archéologique de Ohaba-Ponor, dép. de Hunedoara*), in *MCA*, 3, p. 41-49.

NICOLĂESCU-PLOPŞOR, C.S.; PĂUNESCU, Al. *et alii* (1961) – *Săpăturile din Peştera Gura Cheii-Râşnov* (*Fouilles archéologiques dans la grotte Gura Cheii-Râşnov*), in *MCA*, 8, p. 113-121.

www.cimec.ro

NICOLĂESCU-PLOPŞOR, D. (1970) – *Expertiza antropologică asupra osemintelor umane descoperite în straturile romanello-aziliene de la Cuina Turcului* (*Diagnose anthropologique des restes humaines découvertes dans les couches d'âge romanello-azilienne de Cuina Turcului*), in *SCIVA*, 21, 1, p. 35, 36.

OTTE, M.; BELDIMAN, C. (1995) – *Sur les objets paléolithiques de parure et d'art en Roumanie: une pendeloque en os découverte à Mitoc, dép. de Botoşani, Roumanie*, in *MemAntiq*, XX, p. 35-70.

OTTE, M.; CHIRICA, V. *et alii* (1995) – *Sur les objets paléolithiques de parure et d'art en Roumanie: une pendeloque en os découverte à Mitoc, dép. de Botoşani, Roumanie*, in *PE*, 5, p. 119-152.

PĂUNESCU, Al. (1978) – *Epipaleoliticul de la Cuina Turcului-Dubova* (*Le site épipaléolithique de Dubova-Cuina Turcului*), in *Tibiscus*, 5, p. 11-56.

PĂUNESCU, Al. (1989) – *Le Paléolithique et le Mésolithique de Roumanie (un bref aperçu)*, in *L'Anthropologie*, 93, 1, p. 123-158.

PĂUNESCU, Al. (1993) – *Ripiceni-„Izvor". Paleolitic şi mezolitic. Studiu monografic* (*Ripiceni-„Izvor". Paléolithique et Mésolithique. Monographie archéologique*), Bucureşti.

PĂUNESCU, Al. (1998) – *Paleoliticul şi epipaleoliticul de pe teritoriul Moldovei cuprins între Carpaţi şi Siret. Studiu monografic* (*Le Paléolithique et l'Epipaléolithique de la Moldavie entre les Carpates et la rivière Siret. Monographie archéologique*), Bucureşti.

PĂUNESCU Al. (1999a) – *Paleoliticul şi mezoliticul de pe teritoriul Dobrogei. Studiu monografic* (*Le Paléolithique et le Mésolithique de Dobrogea. Monographie archéologique*), Bucureşti.

PĂUNESCU, Al. (1999b) – *Paleoliticul şi mezoliticul de pe teritoriul Moldovei cuprins între Siret şi Prut. Studiu monografic* (*Le Paléolithique et le Mésolithique de la Moldavie entre les rivières Siret et Prut. Monographie archéologique*), Bucureşti.

PĂUNESCU, Al. (2000) – *Paleoliticul şi mezoliticul din spaţiul cuprins între Carpaţi şi Dunăre* (*Le Paléolithique et le Mésolithique dans le territoire situé entre les Carpates et le Danube. Monographie archéologique*), Bucureşti.

PĂUNESCU, Al. (2001a) – *Paleoliticul şi mezoliticul pe teritoriul României* (*Le Paléolithique et le Mésolithique de Roumanie*), in M. Petrescu-Dîmboviţa, Al. Vulpe (dir.), *Istoria Românilor*, vol. I, *Moştenirea timpurilor îndepărtate*, Bucureşti, p. 67-110.

PĂUNESCU, Al. (2001b) – *Paleoliticul şi mezoliticul din spaţiul transilvan. Studiu monografic* (*Le Paléolithique et le Mésolithique de Transylvanie. Monographie archéologique*), Bucureşti.

RADOVANOVIC, I. (1996) – *The Iron Gates Mesolithic*, *International Monographs in Prehistory*, Archaeological Series, 11, Ann Arbor.

ROSKA, M. (1925) – *Recherches sur le Paléolithique en Transylvanie*, in *BSSC*, 2, 2, p. 183-192.

SREJOVIČ, D. (1969) – *Lepenski Vir. Nova praistorijska kultura Podunavl'u*, Belgrad.

SREJOVIČ, D. (1972) – *Lepenski Vir*, Londra.

wwww.cimec.ro

SREJOVIČ, D.; BABOVIČ, I. (1981) – *Lepenski Vir. Menschenbilder einer frühen europäischen Kultur*, Katalog, Römisch-Germanischen Museums Köln, Prähistorische Staatssamtlung Mainz.

SREJOVIČ, D.; LETICA, Z. (1978) – *Vlasač. Mezolitsko nasel'e u Djerdapu*, vol. I-II, Belgrad.

TERZEA, El. (1979) – *Mamifere cuaternare din unele peşteri şi adăposturi sub stâncă din zona Porţile de Fier* (*Restes de mammifères quaternaires découvertes dans les grottes et les abris de la zone des Portes de Fer*), in T. Orghidan, Şt. Negrea (dir.), *Speologia*, Bucureşti, p. 104-139.

TERZEA, El.; BELDIMAN, C. (2003) – *Peştera nr. 1 din „Dâmbul Colibii": date paleontologice şi arheologice* (*La grotte Nr. 1 de „Dâmbul Colibii": données paléontologiques et archéologiques*), in *Revista Bistriţei*, 17 (sous presse).

wwww.cimec.ro

TEME ALE REPREZENTĂRII *MARII ZEIȚE* ÎN ARTA PALEOLITICĂ ȘI NEOLITICĂ

de Vasile Chirica

Literatura de specialitate a prezentat într-o manieră aproape exhaustivă problematica reprezentărilor antropomorfe feminine în arta paleolitică. Într-adevăr, descoperirile arheologice demonstrează existența unei mari varietăți a artei antropomorfe feminine în paleoliticul superior, ceea ce reprezintă, de fapt, extraordinara creativitate a comunităților umane în domeniul esteticului și al gândirii spirituale. Varietatea creației în paleoliticul superior, cu privire la tema analizată, nu a fost depășită nici în epoca neolitică, când – cantitativ – există o pondere net superioară a reprezentărilor feminine, în comparație cu acelea masculine sau ale animalelor domesticite (cu prioritate), dar și dacă luăm în considerație celelalte elemente ale artei paleolitice, fapt pe care noi îl interpretăm prin ușurința modelării lutului. O foarte succintă trecere în revistă a creației paleolitice cu privire la imaginea femeii demonstrează diversitatea tipurilor de reprezentări: parietale, mobiliere, *ronde-bosse*, gravură, pictură, basorelief, sculptură pe blocuri, iar materialele (suporturile) pentru aceste reprezentări sunt încă și mai variate: pereții și tavanele peșterilor, apoi marnă, gresie, blocuri sau plăci de calcar, calcit, hematit, alte roci, fildeș, os, corn și, deosebit de important, apariția plasticii feminine din lut ars. Credem că interpretarea dată de creatorii artei feminine paleolitice a fost la fel de variată, căci aceștia nu s-au rezumat la tratarea *clasică* a subiectului, dar au ajuns la realizări cu totul deosebite: pandantive, coliere cu elemente de abstractizare, de aspect modernist (colierul cu reprezentarea doar a sânilor, de la Dolni Vestoniče, care ar putea să aibă și alte interpretări). Temele de creativitate au fost la fel de variate ca și creațiile artistice: imaginea femeii este reprodusă în stare de graviditate sau nu, adultă sau foarte tânără, excesiv de grasă sau foarte suplă, tratată naturalist sau excesiv de schematizat, singură sau în asociere cu bărbatul, cu alte femei, cu animale (de regulă cu bizonul – taurul ca element al forței masculine în neo-eneolitic), în scene erotice și de procreere, sau chiar de auto-procreere (hermafrodită), scene de ambiguitate, ca și tratarea operei de artă cu diverși coloranți, pentru a-i potența atributele feminității, în stare de *orantă* etc. De multe ori a fost reprodus doar organul sexual feminin, sub forma vulvelor, uneori multiplicate, cum ar fi *loge des vulves* de la Tito Bustillo, deși nu a fost total omisă reproducerea *phallus*-ului, ca element al masculinității.

Din punct de vedere al culturilor arheolgice, reprezentările antropologice feminine traversează întregul paleolitic superior: aurignacian, gravetian, solutrean, magdalenian, iar din punct de vedere geografic, întregul spațiu european, până în Siberia.

MUZEUL
wwww.cimec.ro

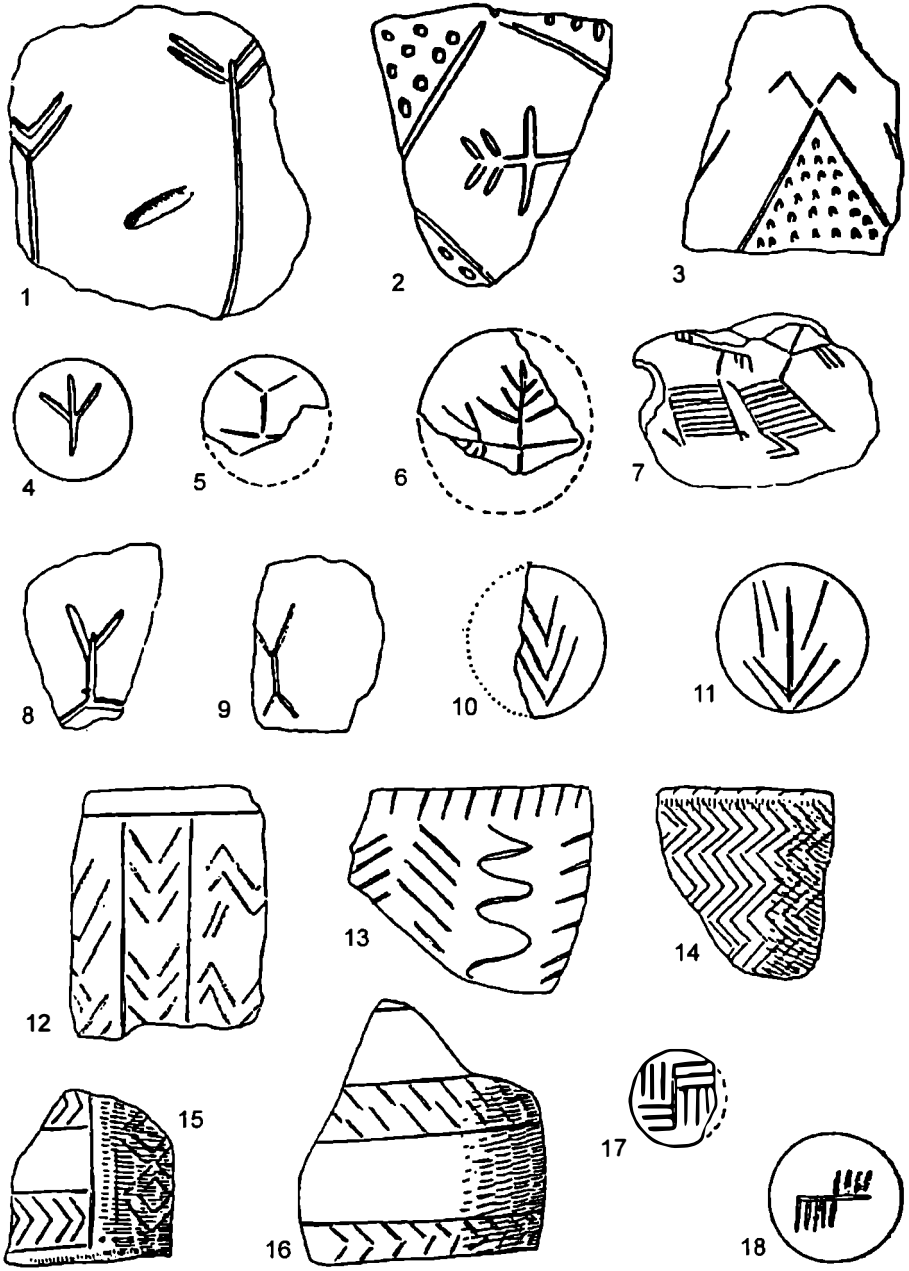

Fig. 1 – 1-18 - *semne*: repetiţii şi vegetale, cu elemente antropomorfizate, neolitice (după A. Niţu, 1980). Scări diferite

wwww.cimec.ro

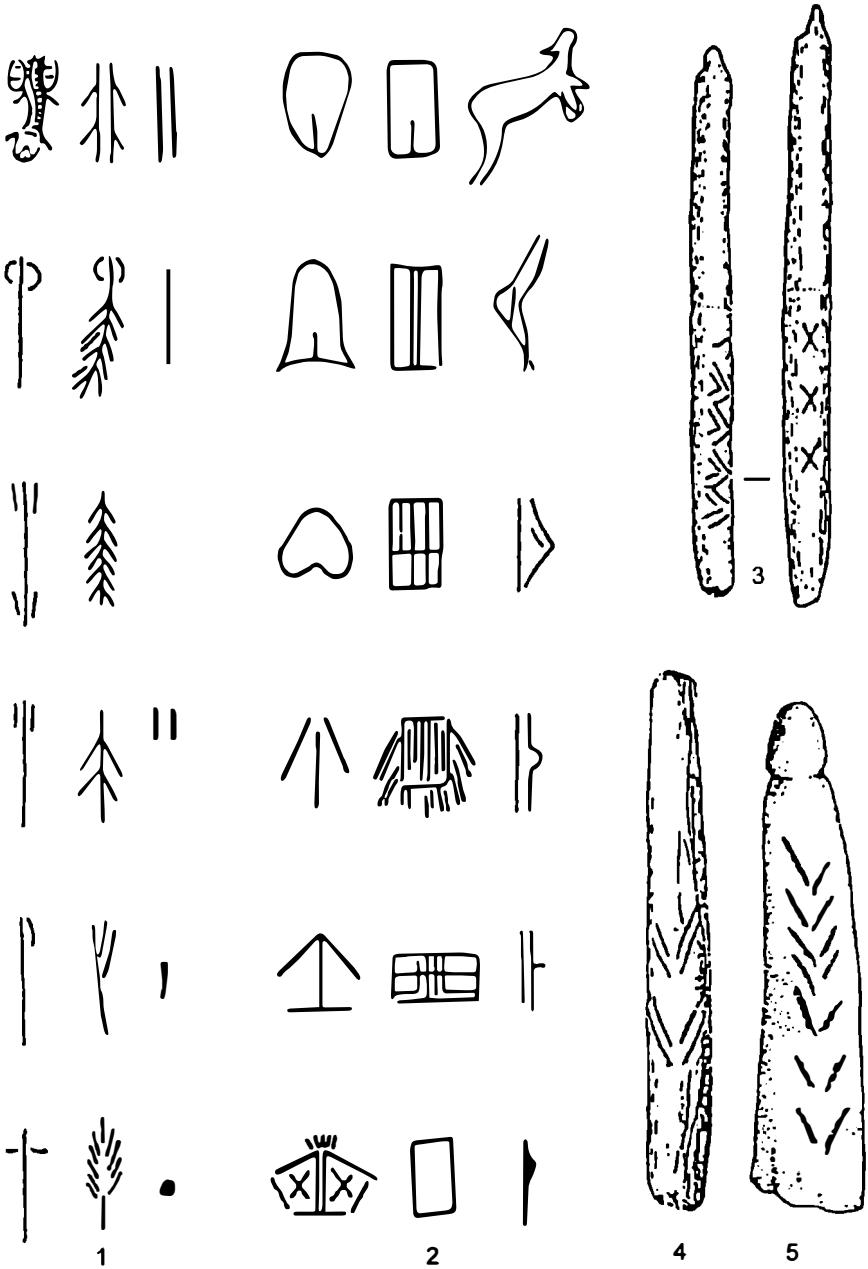

Fig. 2 – 1-5 - *semne*: repetiții sau vegetale, cu elemente antropomorfizate; evoluția schematică a siluetei feminine în arta paleolitică (1, 2 - după A. Leroi-Gourhan, 1965; 3-5 - după G. Sauvet, 1990). Scări diferite

wwww.cimec.ro

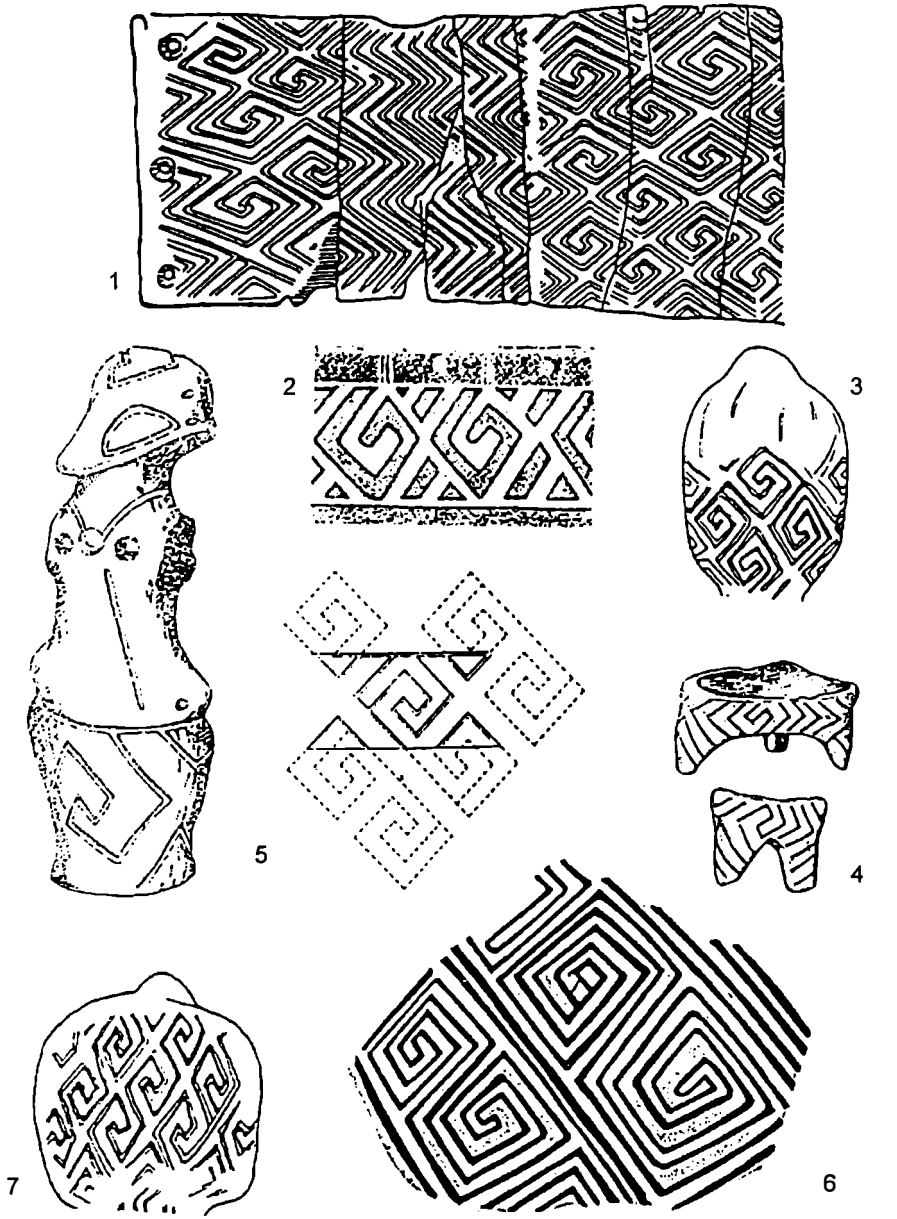

Fig. 3 – Decorul geometric în arta paleolitică (1, 3, 7) şi neolitică (2, 4-6): 1, 3, 7 - Mezin (după J.K. Kozłowski, 1992); 2 - *Frumuşica* (după A. Niţu, 1984); 4 - Petreşti (după I. Paul, 1992); 5 - Vinča (după M. Gimbutas, 1987); 6 - Truşeşti (după A. Niţu, 1984). Scări diferite

wwww.cimec.ro

Pe baza literaturii de specialitate, am avut posibilitatea de a evidenția destul de multe diferențe, tipologice, de tratare a feminității, dar nu se pot stabili *reguli* de reprezentare a femeii, în funcție de cultura arheologică, inclusiv cu referire la factorul cronologic sau la spațiul geografic. Chiar apelul la folosirea lutului ars, atât de specific *ciclului pavlovian* (Predmosti, Dolni Vestoniče)[1] a fost remarcat și în *spațiul estic* al continentului (Kostienki XIII)[2], până în Siberia (Maininskaja)[3]. Noi nu ne vom opri la modalitățile de realizare a sculpturilor feminine, la enumerarea fazelor și *ciclurilor operatoare*, ori la alte elemente de analiză modernă, care fac obiectul unor tratări actuale ale subiectului. Nu vom analiza elementele de *modernitate* ale interpretărilor actuale cu privire la arta antropomorfă feminină în paleoliticul superior, cum ar fi *simetria* (Grimaldi, Laussel), manifestarea *armoniei* creației artistice, sau a *elementelor de ritmicitate* de către sculptorul (artistul) preistoric.

Propunem o analiză a ceea ce a reprezentat *ideea de feminitate* în paleoliticul superior, pe care o considerăm de esență a divinității ca idee manifestă a sacrului, după modelul de tratare a problematicii *Marii Zeițe*, a *Marii Mame* de către exegeții artei și religiilor neolitice. Propunem, deci, o analiză de la recent spre trecut, pornind de la neolitic spre paleoliticul superior. În acest scop, vom porni de la identitatea unor motive decorative și a unor reprezentări artistice în neo-eneolitic și paleoliticul superior. Și, pentru că noi considerăm neo-eneoliticul de pe teritoriul României ca fiind cel mai reprezentativ de pe întregul continent (în domeniul artei antropologice feminine), vom apela în primul rând la reprezentările acestei perioade și ale acestui spațiu geografic.

Constatăm elemente identice de decor ale ceramicii neolitice sau ale unor piese de artă cu reprezentări antropomorfe feminine. Ne referim la spiralele de factură geometrică, incizate pe brățara din fildeș sau pe statuetele de la Mezin (Ucraina) (fig. 3/1, 3, 7)[4], și pictate, pe ceramica neoliticului timpuriu (grupul cultural Cârcea-Grădinile, în bazinul Oltului, cu puternice tradiții Pre- și Proto-Sesklo)[5], la elementele de decor de pe *masca* de tip Vinča de la Vršac (Serbia) (fig. 3/5)[6], sau pe ceramica tricromă de stil

---

[1] B. Klima, *Chronologie de l'Art mobilier paléolithique en Europe Centrale*, în *Colloque International Foix-Mas d'Azil*, 1, 1990, p. 133-140; Idem, *Les figurations paléolithiques féminines en Moravie*, în *ERAUL*, 74, 1995. p. 129, 130.

[2] G. Bosinski, *Homo Sapiens. L'Histoire des chasseurs du Paléolithique supérieur en Europe (40.000-10.000 avant J.-C.)*, Paris, 1990.

[3] Z.A. Abramova, *Bases objectives de la chronologie de l'art mobilier paléolithique en Sibérie*, în *L'Art des objets au Paléolithique*, Tome 1, *L'Art mobilier et son contexte*, în *Colloque International Foix-Mas d'Azil*, nov. 1987, 1990, p. 150, fig. 6; Z. Abramova, *Sur certaines particularités stylistiques des statuettes féminines paléolithiques en Sibérie*, în *La Dame de Brassempouy, Actes du Colloque de Brassempouy*, juillet 1994, în *ERAUL*, 74, 1995, p. 17-27.

[4] J.K. Kozlowski, *L'art de la Préhistoire en Europe orientale*, Paris, 1992.

[5] M. Nica, *Sur la plus ancienne céramique peinte de l'époque néolithique de Roumanie (les découvertes de Cîrcea et de Grădinile)*, în *La Civilisation de Cucuteni en contexte européen*, *BAI*, I, 1987, p. 39, fig. 1/11.

[6] M. Gimbutas, *Old European Deities. With an Emphasis on Images from the Cucuteni Culture*, în *La Civilisation de Cucuteni en contexte européen*, *BAI*, I, 1987, p. 105, fig. 2.

wwww.cimec.ro

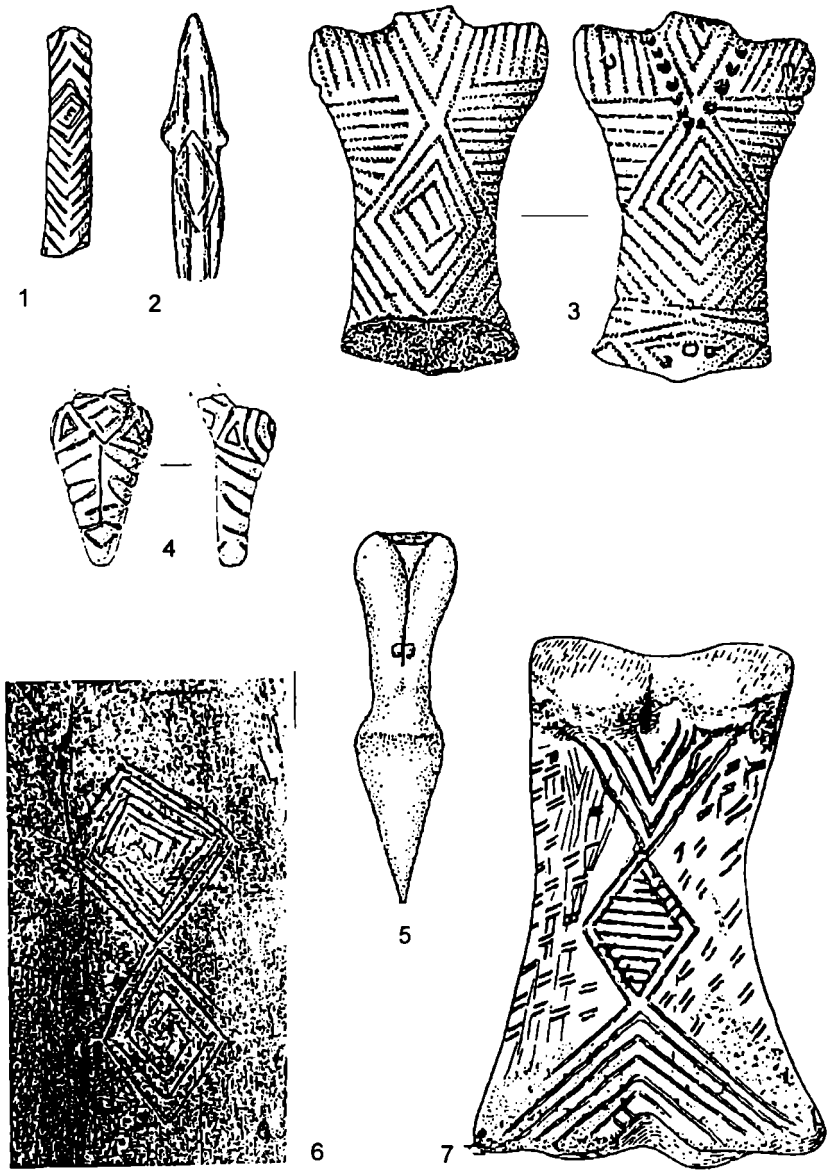

Fig. 4 – Rombul şi triunghiul, simboluri ale fertilităţii şi fecundităţii în arta paleolitică (1, 2, 6), epipaleolitică (7) şi neolitică (3-5): 1 - Mezin (după J.K. Kozłowski, 1992); 2 - Limeuil (după G. Sauvet, 1990); 3 - Răuceşti (după Gh. Dumitroaia, 1987); 4 - Târpeşti (după S. Marinescu-Bîlcu, 1974); 5 - Vorošilovka (după D. Monah, 1992); 6 - Avdeevo (după Al. Marshack, 1990); 7 - Dubova-*Cuina Turcului* (după Al. Păunescu, 2000). Scări diferite

www.cimec.ro

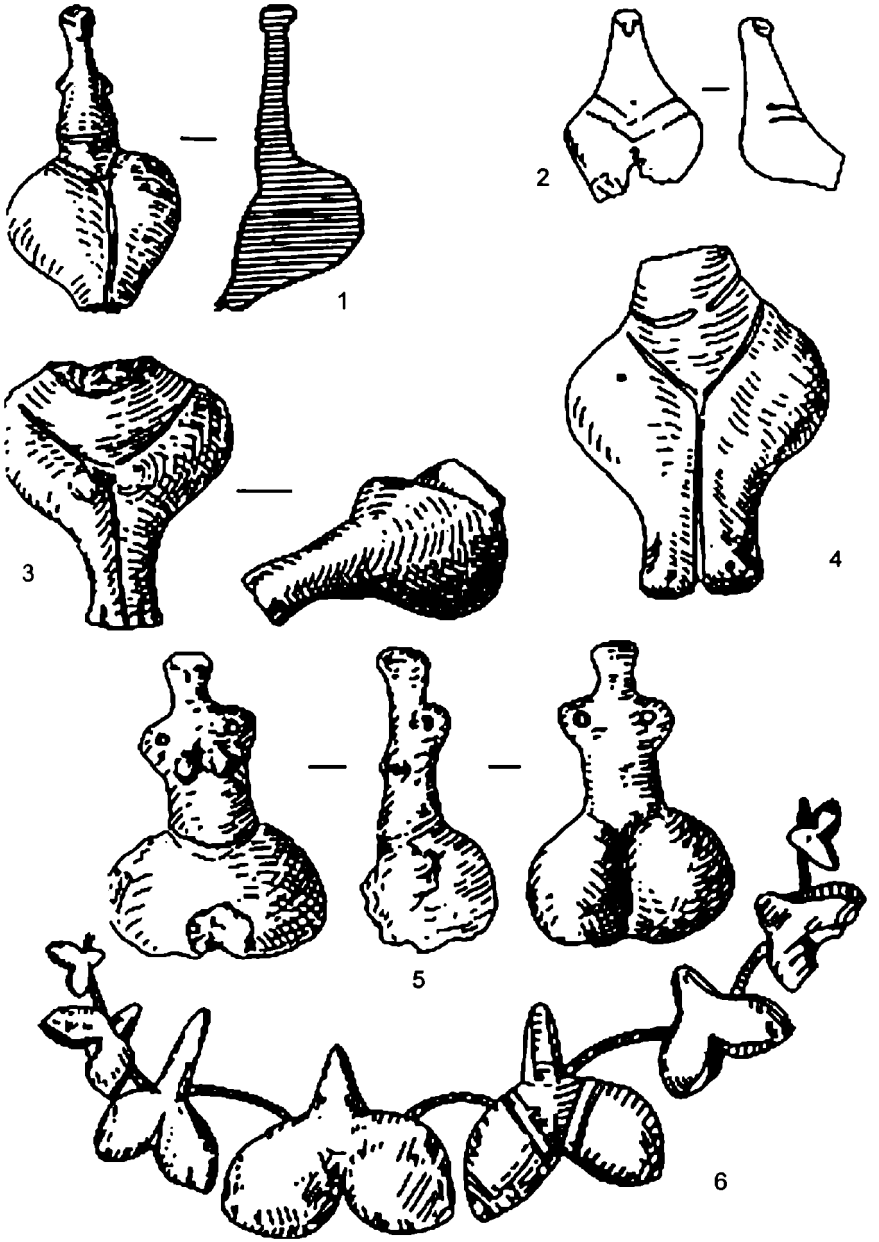

Fig. 5 – Reprezentări ale zonei inghinale și genitale în arta paleolitică (6, după J.K. Kozłowski, 1992) și neolitică (1-5, după S. Marinescu-Bîlcu, 1974). Scări diferite

wwww.cimec.ro

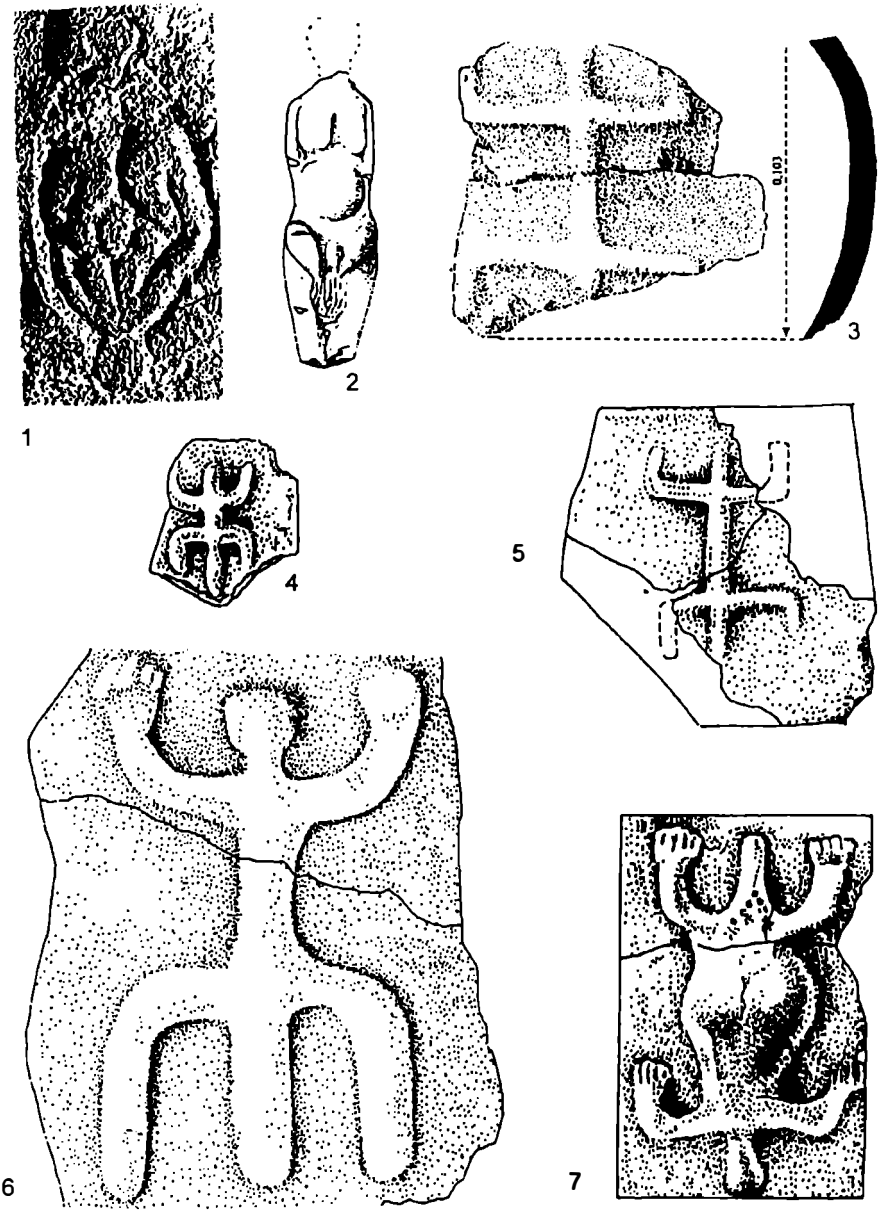

Fig. 6 – *Marea Zeiţă* în ipostază acuplată în arta paleolitică (1, 2, după M. Mussi, 1995) şi neolitică (3-7): 1 - Laussel; 2 - Grimaldi ; 3 - Ghelăieşti; 4, 7 - Truşeşti; 5 - Scânteia; 6 - Dumeşti (3-6, după D. Monah, 1992). Scări diferite

wwww.cimec.ro

Cucuteni A, a complexului cultural Cucuteni-Tripolie, din diferite stațiuni ale variantei cucuteniene (fig. 3/2, 6), ori ale culturii Petrești (fig. 3/4)[7]

Am constatat că elemente de decor liniar (fig. 1/1-18), interpretate de A. Nițu[8] ca reprezentând motive vegetale, sunt considerate de A. Leroi-Gourhan[9] ca reprezentând simboluri ale feminității în arta paleoliticului superior, iar de G. Sauvet[10] ca ritmuri, repetiții etc. (fig. 2/1-5). Interesant este faptul că astfel de *semne*, reprezentând de fapt imaginea stilizată a feminității (triunghiul, rombul, semne unghiulare), au fost reproduse pe vârfuri de lance de la La Madeleine, Lortet, de epocă magdaleniannă[11] De altfel, s-a observat că simbolurile genitale feminine au fost înlocuite, uneori, cu figuri geometrice[12], caracteristică ce poate fi aplicată și unor reprezentări din arta neo-eneolitică (fig. 4/1-7).

Vom analiza, comparativ, ilustrând constatările noastre cu materiale arheologice paleolitice și neolitice, diferite interpretări ale *Marii Zeițe*. Excesiva tratare naturalistă a sânilor, fie că sunt rotunzi, ca la Willendorf, Grimaldi, Lespugne, Gagarino, sau alungiți, ca la Laussel (Venus cu cornul în mâna dreaptă), Moravany, Dolni Vestoniče, Kostienki, poate constitui nu numai idealul de frumusețe al comunităților umane respective, ci poate chiar și atenția deosebită acordată fenomenelor patologice. Exemple s-au constatat în unele ritualuri funerare ale *grupului pavlovian*. La Dolni Vestoniče se semnalează înmormântarea unei femei (al cărei craniu prezenta deformații patologice, care ar fi putut să afecteze nervul facial și să deformeze întreaga fizionomie a feței), în poziție foarte chircită, corpul fiind protejat de doi omoplați de mamut, dintre care unul decorat cu incizii; un alt mormânt conținea două schelete masculine și unul feminin, toate trei aparținând unor tineri, dar sub bazinul fetei s-a descoperit o bună cantitate de ocru. Se precizează că tânăra femeie prezenta multiple deformări patologice[13]. Diferențierile culturale, de timp sau de spațiu geografic, pot constitui elemente de interpretare a reproducerilor realizate de artiștii epocii. În eneoliticul de tip Cucuteni-Tripolie, unde sunt cunoscute mii de statuete feminine, diferențierile între starea de obezitate și cea de graviditate au fost foarte bine evidențiate, deși marea majoritate a plasticii prezintă femeia în deplinătatea frumuseții sale fizice. În arta paleolitică doar analizele speciale, realizate de obstreticieni-ginecologi, au putut diferența starea de graviditate de cea de obezitate[14], deși există statuete la care graviditatea este foarte realist marcată, indiferent dacă acestea au fost cioplite în piatră sau modelate în lut ars. Dar, pentru analiza noastră bidirecțională, considerăm deosebit de importantă descoperirea cuptorului în care au fost arse statuetele

---

[7] A. Nițu, *Formarea și clasificarea grupelor de stil AB și B ale ceramicii pictate Cucuteni-Tripolie*, Iași, 1984, fig. 2/1; 3/1, 4; pl. III/2; I. Paul, *Cultura Petrești*, București, 1992.

[8] A. Nițu, *L'Art anthropomorphe féminine de la culture Cucuteni-Tripolie*, în *ERAUL*, 1980.

[9] A. Leroi-Gourhan, *Préhistoire de l'Art Occidental*, Paris, 1965.

[10] G. Sauvet, în *Colloque Internationale Foix-Mas d'Azil*, 1, 1990, p. 90, fig. 4.

[11] D. Vialou, *L'Art paléolithique*, în M. Otte, *La Préhistoire*, Paris-Bruxelles, 1999, p. 222-224.

[12] A. Leroi-Gourhan, *L'Art paléolithique en France*, în *La Préhistoire Française*, tom. I, 1976, p. 744.

[13] J.K. Kozłowski, *op.cit.*, p. 68.

[14] J.-P. Duhard, *Le réalisme de la figuration féminine paléolithique*, în *ERAUL*, 74, 1995, p. 66.

wwww.cimec.ro

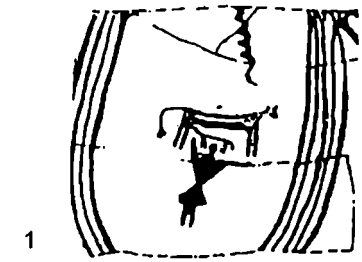

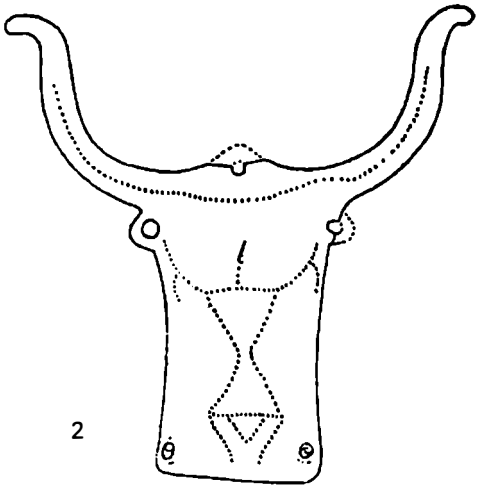

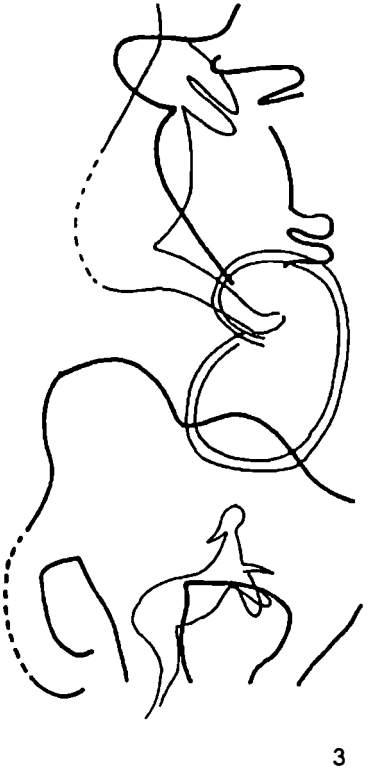

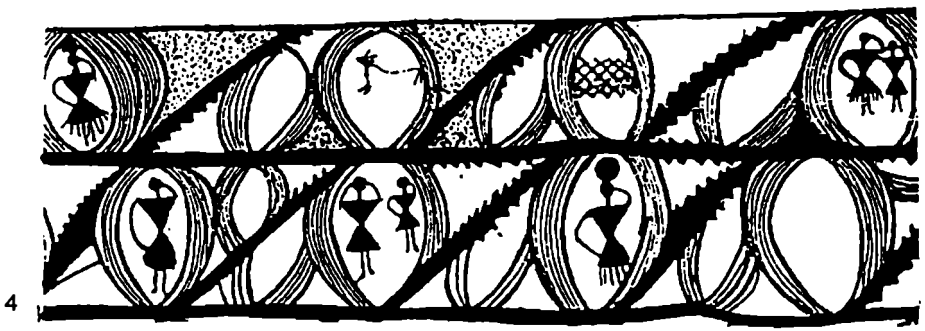

Fig. 7 – *Marea Zeiță* protectoare în arta paleolitică (3) și neolitică (1, 2, 4): 1, 4 - Brânzeni (după D. Monah, 1992); 2 - Bilcze Złote (după M. Gimbutas, 1987); 3 - Pech Merle (după A. Leroi-Gourhan, 1965). Scări diferite

wwww.cimec.ro

de la Dolni Vestoniče, ca și celelalte descoperiri de statuete din lut ars, la Kostienki XIII[15], Predmosti[16] și Maininskaja[17]. Ideea de apropiere a artei figurative în paleoliticul superior și neo-eneolitic este susținută și de faptul că artiștii paleolitici au inventat și creat opere de artă din lut ars, cu profunde semnificații de spiritualitate individuală și / sau colectivă.

Specialiștii epocii neo-eneolitice au demonstrat că rombul și triunghiul reprezintă imaginea stilizată a sexualității (fecunditate și fertilitate) specifice femeii[18], mai ales atunci când statueta o reprezintă pe *Marea Zeiță* cu atributele sale de feminitate (fig. 4/3-5), dar acordăm aceeași interpretare rombului și triunghiului reprezentate pe diverse obiecte paleolitice și epipaleolitice de artă sau de podoabă (fig. 4/1, 2, 6, 7). Mai mult încă, piesa de la *Cuina Turcului*, considerată până în prezent doar o falangă de cal, ornamentată, reprezintă – după opinia noastră – o siluetă feminină stilizată (fig. 4/7), de altfel ca și piesa de la Limeuil (fig. 4/2). Pe de altă parte, urmând unele interpretări de pe ceramica neo-eneolitică, putem considera că și alte piese de artă sau de podoabă, paleolitice, conțin *elemente antropomorfizate feminine* (fig. 1/1-18; 2/1-5)[19]

Arta paleolitică a acordat o atenție deosebită scenelor erotice naturaliste[20], dar credem că mai numeroase sunt scenele de erotism *simulat* (fig. 7/3; 8/2, 3), despre care A. Leroi-Gourhan[21] apreciază că *L'attitude des femmes est tout à fait extraordinaire pour l'art paléolithique, elle reflète une nonchalante liberté dont il n'existe pas d'autre exemples*. Pentru a încerca să explicăm această manieră de reprezentare a *Marii Zeițe* în arta paleolitică, trebuie sa o vedem în calitatea sa de protectoare a vieții oamenilor (fig.7/4) sau a animalelor (fig. 7/1, 4; 8/1). Imaginea sa, de protectoare a animalelor gestante, este simbolic redată în grota Magdelaine (Tarn), unde au fost recunoscute trei femei, o femelă de bizon și o iapă, toate în stare de graviditate[22]. *Marea Zeiță* a fost redată și în asociere cu bărbatul sau cu forța fizică a virilității, reprezentată de imaginea bovideului în arta neo-eneolitică (fig. 7/2) sau ale unor animale, de regulă erbivore (deci de caracter pașnic, în comparație cu carnasierele rapace), cum ar fi mamutul (fig. 7/3), bizonul (fig. 8/3) sau calul (fig. 8/1). De altfel, o altă lectură a scenei de la Magdeleine des Albis[23], diferită de cea oferită de A. Leroi-Gourhan, ne prezintă atât femeia, cât și bizonul în poziție sexuală (fig. 8/3), de unde deducem că, în alte scene de *ambiguitate*, nu se poate stabili cu certitudine dacă imaginea femeii este redată sau nu în calitate de *Mare Zeiță*, iar asocierea este de protecție sau de sexualitate (fig. 8/2). Aceeași *ambiguitate* o constatăm și în ceea ce privește scenele de la Gönnersdorf (fig. 9/5, 8; 10/1, 2),

---

[15] G. Bosinski, *op.cit.*, p. 123.
[16] B. Klima, *op.cit.*, p. 129.
[17] Z.A. Abramova, *op.cit.*, p. 150, fig. 6.
[18] A. Nițu, *L'Art anthropomorphe féminine de la culture Cucuteni-Tripolie*, în *loc.cit.*; S. Marinescu-Bâlcu, *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, București, 1974.
[19] G. Sauvet, *op.cit.*, fig. 2/8, 10, 11, 15; 4/4, 10, 19.
[20] R. Begouën, J. Clottes, *Les humains dans les cavernes du Volp*, în *ERAUL*, 74, 1995, fig. 5, 6.
[21] A. Leroi-Gourhan, *Préhistoire de l'Art Occidental*, p. 289.
[22] A.-C. Welte, E. Ladier, *Les figures féminines des sites magdaléniens de la Vallée de l'Aveyron*, în *ERAUL*, 74, 1995, p. 273.
[23] H. Bessac, J. Lantier, *Grotte de la Madeleine des Albis*, în *L'Art des cavernes. Atlas des grottes ornées paléolithiques françaises*, Paris, 1984, p. 542, 543, fig. 4bis-5bis.

wwww.cimec.ro

Fig. 8 – *Marea Zeiță* în asociere cu animale în arta paleolitică:
1 - Hochlenstein; 2 - Anglis-sur-l'Anglin (1, 2 după G. Bosinski, 1990);
3 - La Magdeleine des Albis (după H. Bessac, J. Lantier, 1984). Scări diferite

wwww.cimec.ro

unde multiplicarea reprezentărilor feminine, poziția lor, ca și unele posibile intenții de redare a bisexualității (fig. 10/1), creează serioase dificultăți de interpretare. Schematizarea și interpretarea temei *femeie-procreere* au ajuns până la a ciopli *phallus*-ul, ca *element* simbolic al procreerii, din corn de bizon[24]. Arta magdaleniană pare să reprezinte femeia de regulă în asociere cu calul sau bizonul[25]. Este remarcabilă imaginea femeii, gravată pe silueta unui cal uriaș, în grota Comarque, iar în grota Pech-Merle, printre imaginile foarte stilizate, au fost identificate opt *femei-bizon*, realizate în aceeași manieră[26]. Grota Roc-aux Sorciers a oferit, pe o friză sculptată, de 18 m lungime, a adăpostului Abri Burdois, patru figuri feminine asociate cu doi bizoni și 10 inele-cercuri[27]. Ar fi de presupus că și *Venus á la corne* de la Laussel reprezintă aceeași asociere femeie-bizon, deci a celor două elemente ale *dualității*, cu precizarea că *Marea Zeiță* este personajul cel mai important, căci ține în mână simbolul esențial al celui de al doilea element, cornul. Credem că este hazardat să interpretăm faptul că *Venus de la Berlin*, care ține un șarpe în mâna dreaptă[28], ar reprezenta *arhetipul* Evei din limbajul biblic. Este de precizat că la Dolni Vestoniče, într-o locuință au fost descoperite șapte figurine feminine în asociere cu una masculină[29] În această interpretare a imaginii femeii, în calitate de protectoare (*Marea Mamă*) sau de femeie care naște, ne referim la caracterul *simbolic* al artei antropomorfe feminine, atunci când artistul a tratat imaginea femeii în asociere cu *forța vitală a procreației*. Dar în mai multe reprezentări schematice gravate, cum ar fi la Gönnersdorf, dar și în arta eneolitică (la Brânzeni), *Marea Mamă* este asociată cu o imagine feminină (sau mai multe), de dimensiuni mai mici, fapt care ne duce tot la ideea de protectoare, de unde se poate deduce și o altă latură a sacrului în preistorie: raportul oamenilor cu sacrul, dar și raporturile oamenilor între ei, însă sub protecția divinității[30]. În legătură cu această temă majoră a religiilor preistorice se află alta, aceea a procreerii, știut fiind faptul, demonstrat de biologi, că orice ființă vie se naște cu instinctul foamei, dar și cu cel al procreației pentru perpetuarea speciei. În acest sens, caracterul de divinitate, rezervat femeii, se manifestă prin *asocierea imaginilor*, uneori a pozițiilor ginecologice, sexuale (La Magdelaine des Albis, Gabillou, etc.), cu bărbatul sau cu forța virilă, reprezentată de unele animale. După opinia noastră, în paleoliticul superior, poate mai mult chiar decât în neo-eneolitic, *sacralitatea procreației*, reprezentată pe placa de calcar de la Laussel (fig. 6/1) (unde imaginea a fost parțial deteriorată, sau scena propriu-zisă a fost nedefinit. realizată pentru a sublinia sacralitatea faptului), a constituit un element important al sacrului colectiv. Interpretarea *sacrului procreației*, așa cum este redată această temă în arta preistorică, impune și posibila imagine a auto-procreerii, cu care *Marea Zeiță* a fost dotată, sau pe care și-a însușit-o, ca principală divinitate a preistoriei. Pe binecunoscutul

[24] D. Collins, *Palaeolithic Europe. A Theoretical and Systematic Study*, Devon, 1986, p. 271.
[25] B. et G. Delluc, *Les figures humaines sur les parois des grottes et des abris*, în *ERAUL*, 74, 1995, p. 43.
[26] *Ibidem*, p. 45.
[27] L. Iakovleva, G. Pinçon, în *ERAUL*, 74, 1995, p. 123.
[28] A. Roussot, *Connus et inconnus sur les femmes de Laussel*, în *ERAUL*, 74, 1995, p. 225.
[29] B. Klima, *op.cit.*, p. 130.
[30] J. Ries, *Sacrul în istoria religioasă a omenirii*, Iași, 2000, p. 91.

wwww.cimec.ro

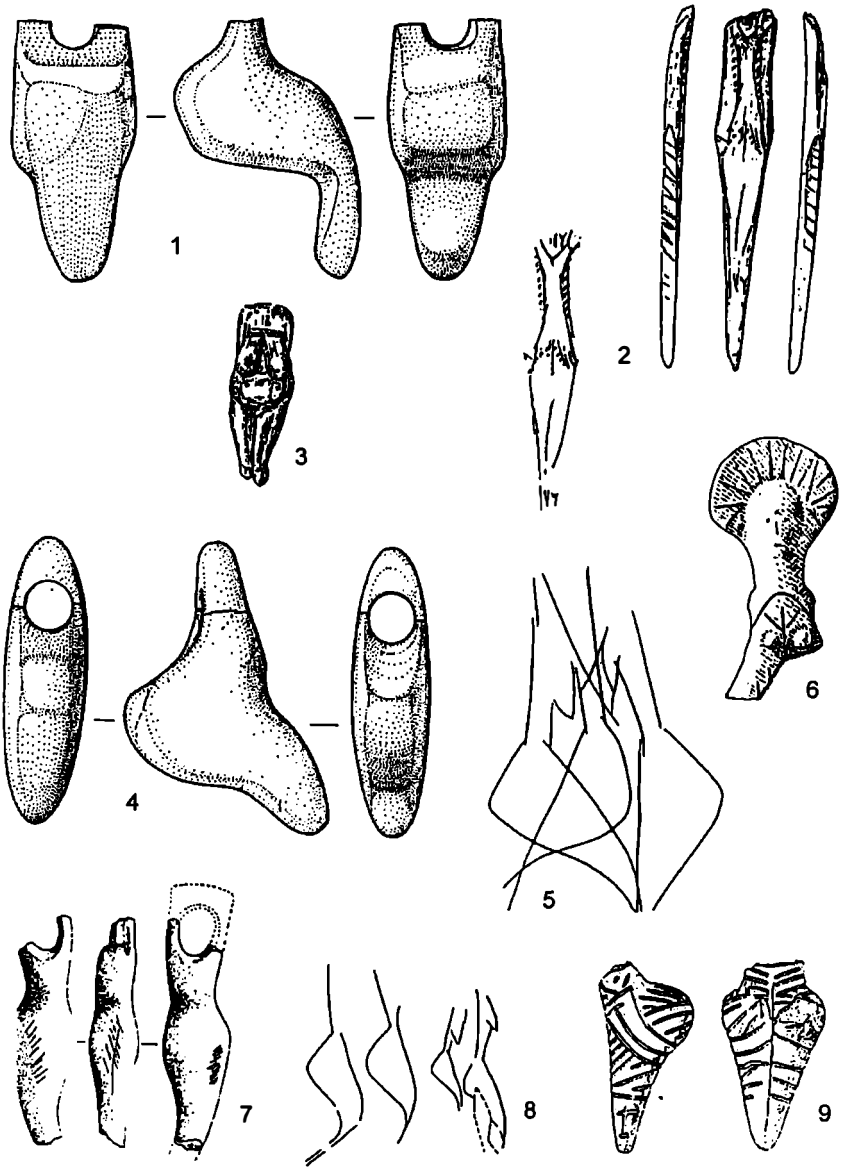

Fig. 9 – Reprezentări ale *Marii Zeițe* în arta paleolitică (1-5, 7, 8) şi eneolitică (6, 9): 1, 4 - Neuchâtel-*Monruz* (după M. Egloff, *passim*); 2 - Tito Bustillo (după A. Moure-Romanillo, *passim*); 3 - Kostienki (după M. Otte, 1993); 5, 8 - Gönnersdorf (după G. Bosinski, 1990); **6** - Vinča (după A. Nițu, 1980); **7** - Pendo (după A. Moure-Romanillo, *passim*); 9 - Coarnele Caprei (după A. Nițu, 1980). Scări diferite

wwww.cimec.ro

altar de la Truşeşti (reprezentat în numeroase lucrări care tratează *dualitatea – coincidența contrariilor*), sau pe un vas de la Dumeşti, ambele aparținând culturii Cucuteni, sunt reprezentate – separat, dar alăturat – cele două entități ale *cuplului antropomorf*[31], ca element al comuniunii celor două principii *ying* şi *yang*. Pe alte vase neo-eneolitice dualitatea pare să fie reprezentată numai de *principiul feminin* dublat, dar nu în asociere alăturată, ci prin acuplare (fig. 6/3-7), iar noi credem că celebra *La Carte à jouer* de la Laussel[32] reprezintă *Marea Zeiță* acuplată (fig. 6/1), aproape identică cu piesa de la Grimaldi (fig. 6/2)[33] Unele explicații se cer a fi precizate: există imagini, ca cele menționate mai sus (fig. 6/1, 2), Ghelăieşti (fig. 6/3), Truşeşti (fig. 6/4, 7), Dumeşti (fig. 6/6) sau Scânteia (fig. 6/5), unde una dintre reprezentări se deosebeşte de *dublura* ei masculină fie prin lipsa sânilor, fie prin tratarea specială a capului, în timp ce altele – absolut identice – nu lasă posibilități de interpretare a *acestei* dualități; dacă interpretarea este corectă, rămâne de acceptat caracterul hermafrodit al zeității feminine, în calitatea sa de auto-procreere, atribut al *Marii Mame*, în calitate de *Mare Zeiță*, care asigură perpetuarea speciei umane, a animalelor şi face chiar pământul să rodească. Totuşi, remarcăm unele diferențieri în ceea ce priveşte poziția mâinilor celor două reprezentări *acuplate*, în sensul că la Truşeşti (fig. 6/7), pe mai multe vase, ambele reprezentări au mâinile plasate în aceeaşi direcție.

În legătură cu reprezentarea *Marii Zeițe* considerăm că trebuie interpretată *imaginea interzisă* a feței divinității. Nu vom face legătura cu pasajele biblice în domeniu, dar considerăm că divinitățile preistorice aveau această caracteristică, indiferent dacă ele aparțin artei paleolitice (fig. 12/1-4, 6-9; 13/2, 3), printre care putem menționa descoperirile de la Dolni Vestoniče sau din grota Gabillou[34] ori neo-eneolitice (fig. 12/5; 13/1, 4). Acest element poate constitui o altă temă majoră a religiilor preistorice. Rămâne una dintre numeroasele enigme ale artei preistorice această interdicție impusă sacrului individual şi colectiv. Problematica temei respective este vastă şi relativ dificil de interpretat, căci putem aprecia că – chiar şi atunci când imaginea femeii se reduce la reproducerea *vulvei*, mai ales în asociere cu capete de animale[35] – s-a dorit reprezentarea sa în postura de protectoare a animalelor ori de procreere, dar ar putea fi vorba de aceeaşi *imagine interzisă*. Apreciem că frumusețea, am putea spune perfecțiunea gravurilor de la Gönnersdorf, ar fi trebuit să impună creatorului redarea, la fel de schematizată, a capului femeii, dar acesta a fost obligat să se supună interdicției *canoanelor* religioase. A. Besançon precizează, referindu-se la *pantheonul* grec: *Corpul zeilor, posedă, prin natura sa, o constantă de frumusețe şi de*

---

[31] D. Monah, *Grands thèmes religieux reflétés dans la plastique anthropomorphe Cucuteni-Tripolie*, în *MemAntiq*, XVIII, 1992, fig. 3/1; 4/1; Idem, *Organizarea socială, religia şi arta în epoca neo-eneolitică*, în *Istoria Românilor*, vol. I, *Moştenirea timpurilor îndepărtate* (coord. M. Petrescu-Dîmboviţa, Al. Vulpe), Bucureşti, 2001, p. 181.

[32] A. Roussot, *op.cit.*, fig. 1d.

[33] M. Mussi, *Les statuettes italiennes de pierre tendre de Savignano et Grimaldi*, în *ERAUL*, 74, 1995, fig. 2.

[34] J. Gaussen, *La Grotte ornée de Gabillou (Près Mussidan, Dordogne)*, Publications de l'Institut de Préhistoire de l'Université de Bordeaux, Mémoire no. 3, Bordeaux, 1964, pl. 35/1.

[35] D. Collins, *op.cit.*, p. 276.

wwww.cimec.ro

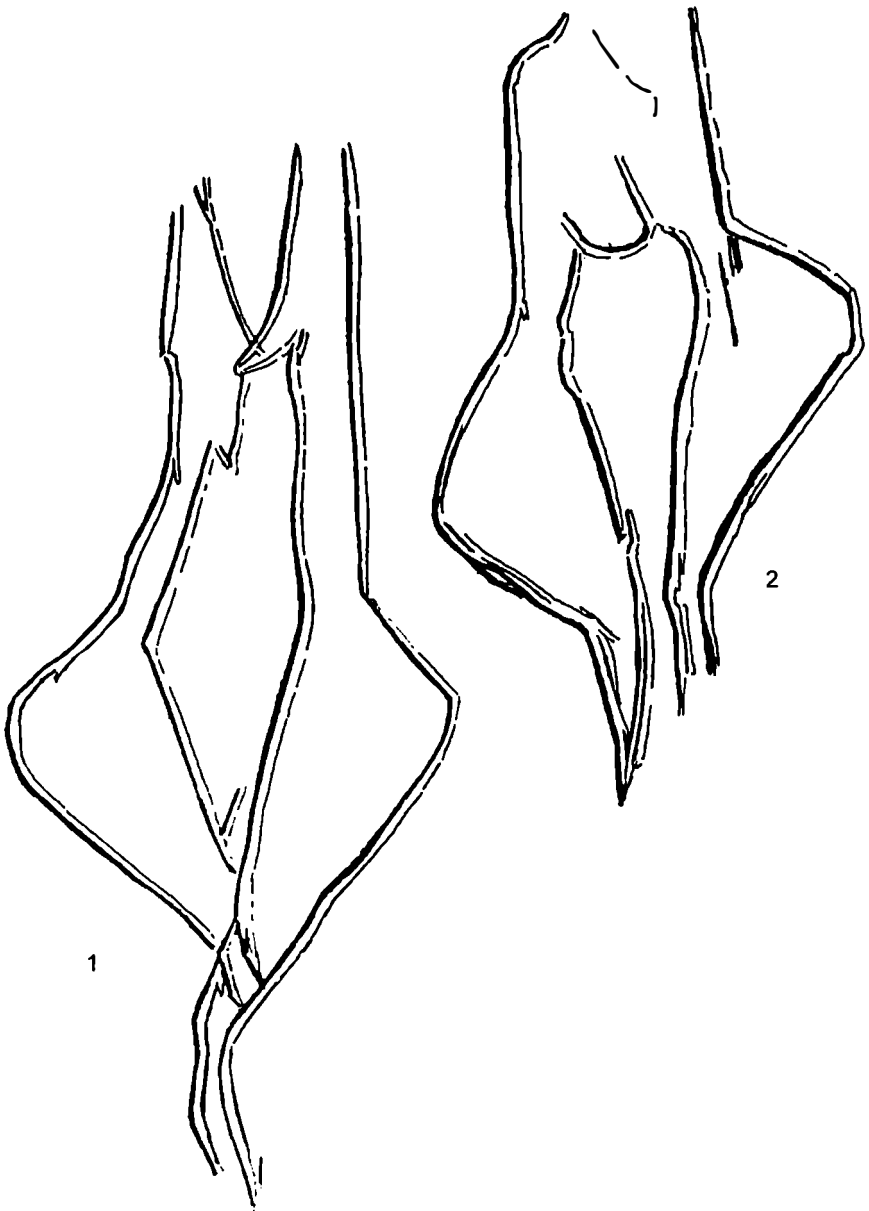

Fig. 10 – *Imaginea opusă* a *Marii Zeițe* în arta paleolitică: 1, 2 - Gönnersdorf (după G. Bosinski, 1990). Scări diferite

wwww.cimec.ro

glorie Acest corp are atribute care îl disting de rasa oamenilor, și, chiar, la limită, de ceea ce se înțelege prin noțiunea de corp El poate să devină invizibil pentru oameni ... Ascunzându-se de ochii muritori, el îi protejează. Fiindcă pentru greci, ca și în Biblie, a-i vedea pe zei în față poate fi mortal[36].

O altă temă majoră a reprezentării *Marii Zeițe* în arta preistorică este aceea de *orantă*, chiar dacă apare foarte rar reprodusă în imagistica artei. O regăsim totuși la Geissenklösterle (fig. 11/1)[37] și Galgenberg (fig. 11/3)[38], dar și în plastica sau pe ceramica eneolitică (fig. 11/2). În plus, se consideră că – în plastica eneolitică – nu numai statuetele, dar chiar și *tronurile* pe care au fost așezate acestea (nivelele precucuteniene de la Isaiia, jud. Iași și Poduri, jud. Bacău) au marginile supraînălțate, reprezentând tot atitudinea de *orantă* a *Marii Zeițe*.

Cu excepția statuetelor feminine care fac parte din arta mobilieră sau parietală (*Venus*), celelalte reprezentări ale femeii o redau pe aceasta foarte schematizată, sub forma siluetelor (majoritatea fără sâni, dar cu coapsele bine reliefate), sau a vulvelor, ca element esențial al feminității. În acest context, apelând și la analogiile cu plastica precucuteniană (fig. 5/1-5), apreciem că pandantivele de la Dolni Vestoniče (fig. 5/6), reconstituite sub forma unui colier[39] reprezintă imaginea stilizată a femeii, sub forma zonei fesiere, inghinale, cu atât mai mult cu cât – în literatura consultată – nu am întâlnit nicăieri stilizarea sânilor ca element de interes major în ceea ce privește semnificația natalității în arta paleolitică. În plus, pe unele elemente ale colierului (pe unele pandantive) apare redat triunghiul, ca semn al sexualității feminine, iar pe altele, vulva. În acest sens, s-a constatat că în arta paleolitică, rar există semne explicite, căci decorul este complicat (sau simplificat) prin varietatea *semnelor* abstracte[40]. Comportamentul simbolic, destul de complex redat în arta paleolitică, este tocmai dovada creativității comunităților umane, cu certe elemente de spiritualitate individuală și / sau colectivă. Reprezentările feminine constituie un ideal de estetic feminin, dar și ridicarea femeii la nivelul de divinitate[41]. In acest sens, *sanctuarele* de la Laussel, Cosăuți sau Dolni Vestoniče presupun ideea unui sacru colectiv, căci – așa cum apreciază unii specialiști – exagerarea reprezentării feminității prin redarea repetată a vulvelor sau chiar a imaginilor întregi (La Roche Lalinde) reprezintă reutilizarea sau participarea colectivității la simbolismul imaginii feminine[42].

---

[36] A. Besançon, *Imaginea interzisă. Istoria intelectuală a iconoclasmului de la Platon la Kandinsky*, București, 1996, p. 23.

[37] G. Bosinski, *op.cit.*, p. 69.

[38] Ch. Neugebauer-Maresch, *La statuette du Galgenberg (entre Stratzing et Krems-Rehberg) et les figurines féminines d'Autriche*, în *ERAUL*, 74, 1995, p. 193, 194, fig. 1, 2.

[39] J.K. Kozłowski, *op.cit.*, p. 52, fig. 43.

[40] R. Debrosse, J. Ferrier, Y. Taborin, *La parure*, în *La Préhistoire Française*, tom. I, *Les civilisations paléolithiques et mésolithiques de la France* (dir. A. Leroi-Gourhan), Paris, 1976, p. 711.

[41] V. Chirica, *Cu femeia prin milenii. Mit și realitate*, Iași, 1997.

[42] Al. Marshack, *Complexité des traditions symboliques*, în *La Préhistoire Française*, tom. I, 1976, p. 751; Idem, *L'évolution et la transformation du décor du début de l'Aurignacien au Magdalénien final*, în *Colloque International Foix-Mas d'Azil*, 2, 1990, p. 139-162.

wwww.cimec.ro

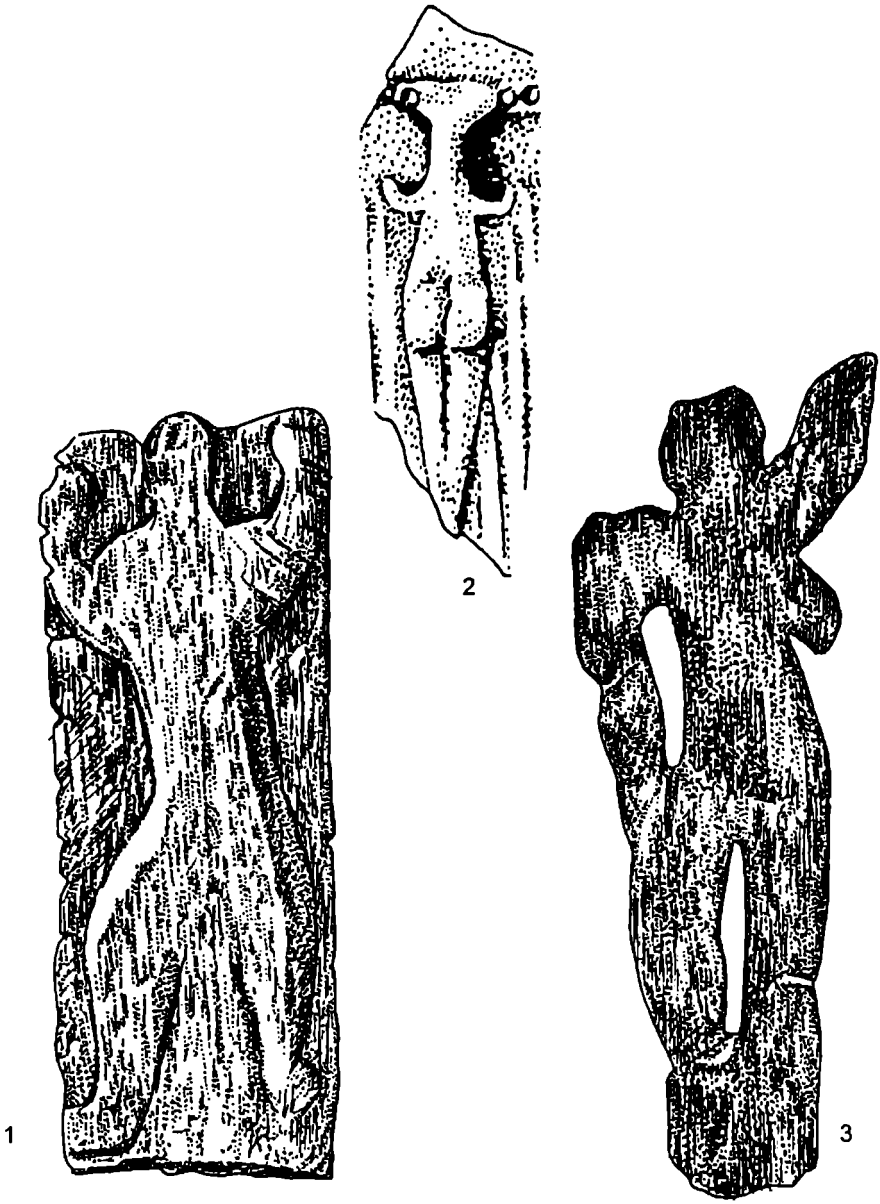

Fig. 11 – *Marea Zeiță orantă* în arta paleolitică (1, 3) și neolitică (2):
1 - Geissenklösterle (după G. Bosinski, 1990); 2 - Bârlălești (după D. Monah, 1992);
3 - Galgenberg (după Ch. Neugebauer-Maresch, 1995). Scări diferite

wwww.cimec.ro

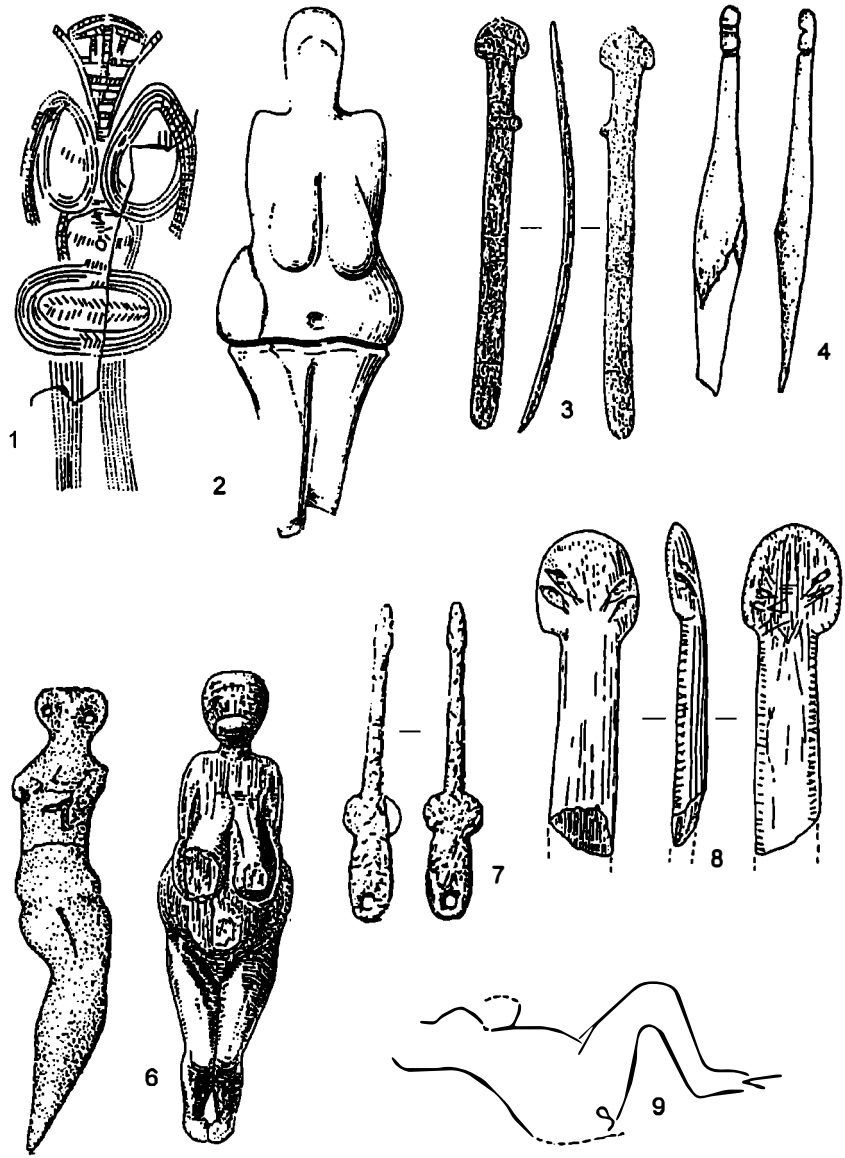

Fig. 12 – *Imaginea interzisă* a *Marii Zeițe* în arta paleolitică (1-4, 6-9) și neolitică (5): 1 - Predmosti (după J.K. Kozłowski, 1992); 2 - Dolni Vestoniče (după B. Klima, 1995); 3, 6 - Kostienki I (după G. Bosinski, 1990); 4 - Brassempouy (după J.-P. Duhard, 1995); 5 - Ghelăieşti (după D. Monah, 1992); 7 - Malta (după Z. Abramova, 1994); 8 - Avdeevo (după J.K. Kozłowski, 1992); 9 - Gabillou (după J. Gaussen, 1964). Scări diferite

wwww.cimec.ro

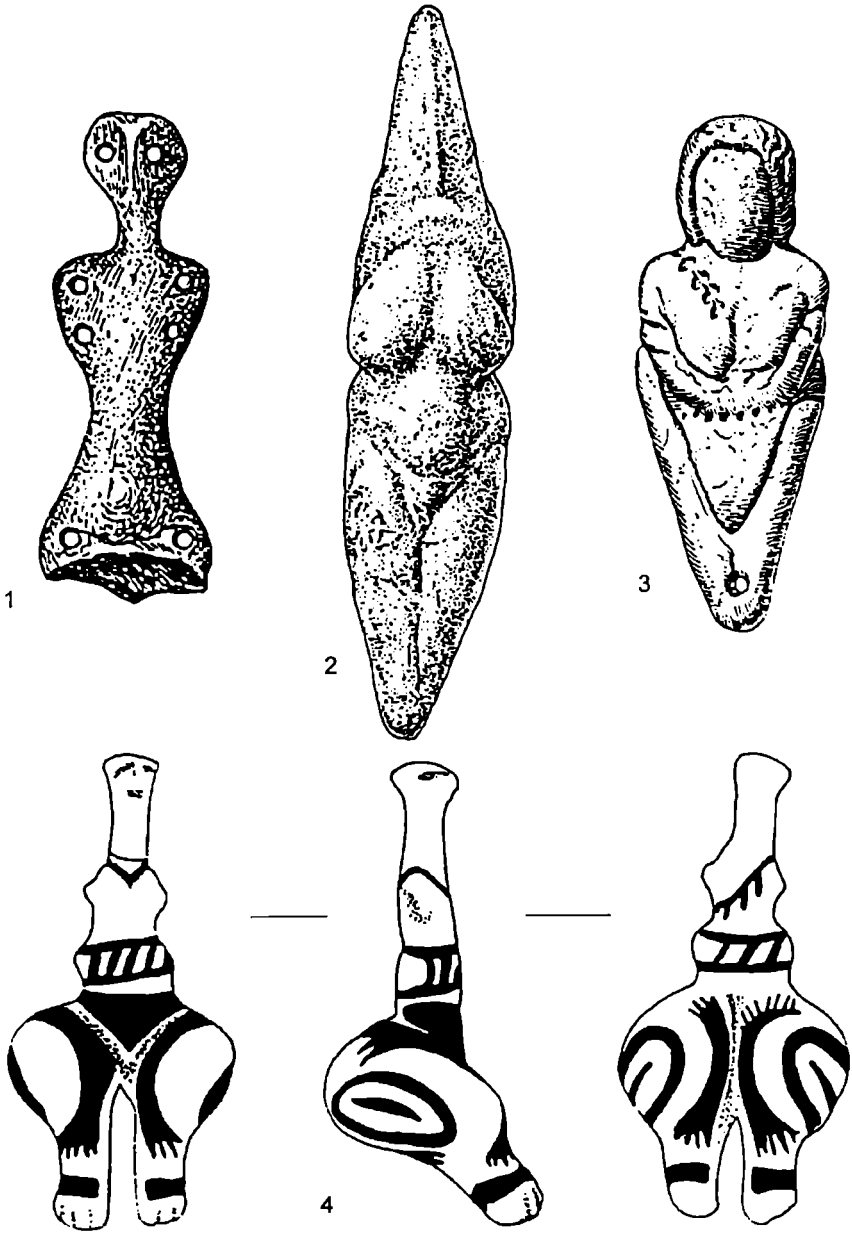

Fig. 13 – *Imaginea interzisă* a *Marii Zeiţe* în arta paleolitică (2, 3) şi neolitică (1, 4, după D. Monah, 1992): 1 - Iablona; 2 - Malta (după Z. Abramova, 1994); 3 - Savignano (după M. Mussi, 1995); 4 - Poduri. Scări diferite

wwww.cimec.ro

Multiplicarea, până la *obsesie*, a imaginilor sexuale feminine, este legată de *sacralitatea nașterii*, în legătură directă cu *sacralitatea procreației*, așa cum o dovedesc atât realizarea mediocră a cuplului pe placa de calcar de la Laussel, dar și alte reprezentări pline de ambiguitatea *faptului* sacru, determinat de *necunoscutul divin* al procreerii și al nașterii[43]. *Est-il indispensable de parler de religion si l'on tiens compte d'une spiritualité aux racines multiples, profondément insérées dans les différents domaines de la psychophysiologie des Anthropiens. L'homme, créateur d'outils, est aussi le créateur de symboles d'expression verbale ou des formes symboliques*, preciza A. Leroi-Gourhan[44].

Se poate constata că, în mod explicit, real, sau prin simboluri, femeia este reprezentată prin două regiuni esențiale: regiunea abdominală, marcată prin romburi, ca element al fertilității, și regiunea inghinală (genitală), marcată prin triunghiuri, ca simbol al fecundității. Regiunea pectorală, ca simbol al aceleiași fertilități (sânii, care asigură hrana, deci viața de după naștere), este fie exagerată (*Venus* sculptate), fie nedefinită (*Venus* incizate și gravate). Motivele vegetale, aplicate pe cele mai diferite obiecte (podoabe, utilitare, non-utilizare, opere de artă), reprezintă tot fertilitatea, ca o caracteristică a *mamei universale*, a vieții. Acestea sunt motive simbolice, ca și *rombul* sau *triunghiul*, care conferă obiectului decorat *esența vieții*. Cele două simboluri principale demonstrează participarea celor două zone ale trupului femeii, fizic sau simbolic, la cele două funcții ale divinității feminine, ambele păstrând specificitatea sensurilor lor simbolice.

THÈMES DE LA REPRÉSENTATION DE *LA GRANDE DÉESSE* DANS L'ART PALÉOLITHIQUE ET NÉOLITHIQUE

Résumé

La littérature de spécialité a présenté d'une manière quasi-exhaustive la problématique des représentations anthropomorphes féminines dans l'art paléolithique.

Les thèmes de créativité ont été tout aussi variés tout comme les créations artistiques: l'image de la femme est reproduite à l'état de gravidité ou bien au contraire, s'agissant d'une adulte, très jeune, excessivement grosse ou très souple, reproduite de manière naturaliste ou très schématique, seule ou en association à l'homme, à d'autres femmes, à des animaux, dans des scènes érotiques ou de procréation ou même d'*auto-procréation* (hermaphrodite), des scènes d'ambiguïté ou

[43] V. Chirica, D. Boghian, *Arheologia preistorică a lumii*, vol. I, Iași, 2003, p. 144.

[44] A. Leroi-Gourhan, *Les religions de la Préhistoire*, în *loc.cit.*, p. 759; Idem, *Les religions de la Préhistoire*, Paris, 1990; M. Otte, *Préhistoire des religions*, Paris-Milano-Barcelona-Bonn, 1993.

wwww.cimec.ro

bien indiquant un traitement de l'oeuvre d'art avec différents colorants pour valoriser les attributs de la féminité, à l'état d'*orante*, etc. Pas mal des fois on a reproduit l'organe sexuel féminin, des vulves, parfois multipliées, comme c'est le cas de la *loge des vulves* de Tito Bustillo, bien que la reproduction du *phallus*, en tant qu'élément de la masculinité ne soit pas totalement exclue.

Du point de vue des civilisations archéologiques, les représentations anthropologiques féminines traversent tout le paléolithique supérieur: l'aurignacien, le gravettien, le solutréen, le magdalénien, et du point de vue géographique, tout l'espace européen, jusqu'en Sibérie.

Nous proposons une analyse de ce que l'*idée de féminité* a représenté pendant le paléolithique supérieur, et que nous considérons comme l'essence de la divinité en tant qu'idée manifeste du sacré, d'après le modèle d'approche de la problématique de la *Grande Déesse*, de la *Grande Mère*, par les exégètes de l'art et des religions néolithiques. Par conséquent, nous proposons une analyse qui va du récent vers le passé, à partir du néolithique vers le paléolithique supérieur. Pour ce faire, nous prenons pour point de départ l'identité de certains motifs décoratifs et de certaines représentations artistiques pendant le néo-énéolithique et le paléolithique supérieur. Nous avons constaté que les éléments de décor linéaire, considérés par A. Niţu comme représentant des motifs végétaux, sont, à l'avis d'A. Leroi-Gourhan des symboles de la féminité dans l'art du paléolithique supérieur, alors que G. Sauvet, parle de rythmes, répétitions etc. D'ailleurs, on a observé que les symboles génitaux ont été remplacés par des figures géométriques, caractéristique qu'on pourrait aussi appliquer à des représentations de l'art néo-énéolithique.

Nous allons analyser, de manière comparative, en illustrant nos constatations avec les matériaux archéologiques paléolithiques et néolithiques, diverses interprétations de la *Grande Déesse*. L'excessif traitement naturaliste des seins, soient-ils ronds, comme ceux de Willendorf, Grimaldi, Lespugne, Gagarino ou allongés, comme ceux de Laussel (La Vénus à la corne), Moravany, Dolni-Vestoniče, Kostienki, peut n'indiquer pas seulement l'idéal de beauté des communautés humaines respectives, mais, peut-être, l'attention payée à des phénomènes pathologiques.

Les spécialistes de l'époque néo-énéolithique ont démontré que le rhombe et le triangle représentent l'image stylisée de la sexualité (fécondité et fertilité), spécifique à la femme, surtout dans les cas où la statuette représente la *Grande Déesse* avec ses attributs de féminité, mais nous accordons la même interprétations aux rhombe et triangle, représentés sur divers objets paléolithiques d'art ou de parure. D'autre part, tout en suivant certaines interprétations sur la céramique néo-énéolithique, nous pouvons affirmer que d'autres pièces d'art ou de parure, paléolithiques, contiennent, elles aussi, des *éléments anthropomorphisants féminins*.

Le thème majeur, concernant la protection, est lié à un autre, celui de la procréation, connaissant aussi le fait démontré par les biologistes, que tout être vivant est né avec l'instinct de la procréation, pour la perpétuation de l'espèce. En ce sens, le caractère de divinité, réservé à la femme, se manifeste par l'*association des images*, parfois des positions gynécologiques (La Magdeleine des Albis, Gabillou, etc.), avec son homme ou la force virile représentée par certains animaux. Selon nous, pendant le

wwww.cimec.ro

paléolithique supérieur, peut-être plus que pendant le néo-énéolithique, *la sacralité de la procréation*, représentée par la plaque en calcaire de Lausel, où l'image a été partiellement détériorée (ou la scène proprement dite a été réalisée d'une manière indéfinie pour souligner la sacralité du fait), a constitué un élément important du sacré individuel ou collectif. L'interprétation du *sacré de la procréation*, à partir de l'expression de ce thème dans l'art préhistorique, impose aussi l'image possible de l'auto-procréation, dont la *Grande Déesse* a été douée ou qu'elle s'est appropriée en tant que principale divinité de la Préhistoire ancienne.

En ce qui concerne la représentation de la *Grande Déesse*, nous considérons nécessaire d'interpréter l'*image interdite* du visage de la divinité. Cet élément peut constituer un autre thème majeur des religions préhistoriques. Un autre thème majeur de la représentation de la *Grande Déesse* dans l'art préhistorique est celui de l'*orante*, même si celui-ci n'est pas que rarement réalisé dans l'imagistique de l'art. Nous la retrouvons, pourtant, à Geissenklösterle et à Galgenberg, mais aussi dans la plastique ou dans la céramique énéolithique. De plus, on considère que dans la plastique énéolithique, pas seulement les statuettes mais même les *trônes* sur lesquels celles-ci ont été situées (les niveaux précucuténiens de Isaiia, dép. de Iaşi et de Poduri, dép. de Bacău) ont les bords surhaussés, représentant toujours l'attitude *orante* de la *Grande Déesse*.

Le comportement symbolique, illustré d'une manière assez complexe dans l'art paléolithique, est justement la preuve de la créativité des communautés humaines, à éléments sûrs de spiritualité individuelle et/ou collective. Les représentations féminines constituent un idéal esthétique féminin, mais aussi l'élévation de la femme au niveau de divinité. En ce sens, les *sanctuaires* de Laussel ou Dolni Vestoniče supposent l'idée d'un sacré collectif. La surcharge des vulves ou des figures entières (La Roche Lalinde) représente la reutilisation ou la participation collective au symbolisme de l'image féminine.

La multiplication, jusqu'à l'*obsession*, des images sexuelles féminines, est liée à la *sacralité de la naissance*, en rapport direct à la *sacralité de la procréation*, tel que la prouve la réalisation médiocre du couple de la plaque en calcaire de Laussel, déterminée par l'*inconnu divin* de la naissance. *Est-il indispensable de parler de religion si l'on tient compte d'une spiritualité aux racines multiples, profondément insérées dans les différents domaines de la psychophysiologie des Anthropiens. L'homme, créateur d'outils, est aussi le créateur de symboles d'expression verbale ou des formes symboliques* (A. Leroi-Gourhan).

On peut constater que, quelle que soit la manière d'illustration, réaliste ou symbolique, la femme est représentée par deux régions essentielles: la région abdominale, marquée par des rhombes, en tant qu'élément de la fertilité et la région inguinale, génitale, marquée par des triangles, en tant que symbole de la fécondité. La région pectorale, comme symbole de la même fertilité (seins, qui assurent la nourriture, donc la vie après la naissance), est soit exagérée (*Vénus* sculptées), soit indéfinies (*Vénus* incisées et gravées). Les motifs végétaux, appliqués sur les plus variés objets (parure, utilitaire, non-utilitaires, œuvres d'art), représentent toujours la fertilité, en tant que caractéristique de la *mère universelle*, de la vie. Ce sont des motifs symboliques, tout comme le rhombe ou le triangle, qui confèrent à l'objet décoré, l'*essence de la vie*.

wwww.cimec.ro

Les deux symboles principaux démontrent la participation des deux régions du corps – physique ou symbolique – de la femme, aux deux fonctions de la divinité féminine, toutes les deux gardant la spécificité de leur sens symbolique.

LÉGÉNDE DES FIGURES

Fig. 1 – 1-18 – des *signes*: répétitions et végétaux, à des éléments anthropomorphiques, néolithiques (*apud* A. Niţu, 1980). Echelles différentes.

Fig. 2 – 1-5 – des *signes*: répétitions ou végétaux, à d'éléments anthropomorphiques; l'évolution de la silhouette féminine dans l'art paléolithique (1, 2, *apud* A. Leroi-Gourhan, 1965; 3-5, *apud* G. Sauvet, 1990). Echelles différentes.

Fig. 3 – Décor géométrique dans l'art paléolithique (1, 3, 7) et néolithique (2, 4-6): 1, 3, 7 – Mezin (*apud* J.K. Kozłowski, 1992); 2 – *Frumuşica* (*apud* A. Niţu, 1984); 4 – Petreşti (*apud* I. Paul, 1992); 5 – Vinča (*apud* M. Gimbutas, 1987); 6 – Truşeşti (*apud* A. Niţu, 1984). Echelles différentes.

Fig. 4 – Rhombe et triangle, des symboles de la fertilité et de la fécondité dans l'art paléolithique (1-2, 6), épipaléolithique (7) et néolithique (3-5): 1 – Mezin (*apud* J.K. Kozłowski, 1992); 2 – Limeuil (*apud* J. Sauvet, 1990); 3 – Răuceşti (*apud* Gh. Dumitroaia, 1987); 4 – Târpeşti (*apud* S. Marinescu-Bîlcu, 1974); 5 – Voroschilovka (*apud* D. Monah, 1992); 6 – Avdeevo (*apud* Al. Marshack, 1990); 7 – Dubova-*Cuina Turcului* (*apud* Al. Păunescu, 2000). Echelles différentes.

Fig. 5 – Représentations de la zone inguinale et génitale dans le paléolithique (6, *apud* J.K. Kozłowski, 1992) et néolithique (1-5, *apud* S. Marinescu-Bîlcu, 1974). Echelles différentes.

Fig. 6 – *La Grande Déesse* accouplée dans l'art paléolithique (1, 2, *apud* M. Mussi, 1995) et néolithique (3-7): 1 – Laussel; 2 – Grimaldi; 3 – Ghelăieşti; 4, 7 – Truşeşti; 5 – Scânteia; 6 – Dumeşti (3-6, *apud* D. Monah, 1992). Echelles différentes.

Fig. 7 – *La Grande Déesse* protectrice dans l'art paléolithique (3) et néolithique (1, 2, 4): 1, 4 – Brânzeni (*apud* D. Monah, 1992); 2 – Bilcze Złote (*apud* M. Gimbutas, 1987); 3 – Pech Merle (*apud* A. Leroi-Gourhan, 1965). Echelles différentes.

Fig. 8 – *La Grande Déesse* associée aux animaux dans l'art paléolithique: 1 – Hochlenstein; 2 – Anglis sur l'Anglin (1, 2, *apud* G. Bosinski, 1990); 3 – La Magdeleine des Albis (*apud* H. Bessac, J. Lantier, 1984). Echelles différentes.

Fig. 9 – Représentations de *la Grande Mére* dans l'art paléolithique (1-5, 7, 8) et néolithique (6, 9): 1, 4 – Neuchâtel-*Monruz* (*apud* M. Egloff, *passim*); 2 – Tito Bustillo (*apud* A. Moure-Romanillo, *passim*); 3 – Kostienki (*apud* M. Otte, 1983); 5, 8 – Gönnersdorf (*apud* G. Bosinski, 1990); 6 – Vinča (d'après A. Niţu, 1980); 7 – Pendo (*apud* A. Moure-Romanillo, *passim*); 9 – Coarnele Caprei (*apud* A. Niţu, 1980). Echelles différentes.

wwww.cimec.ro

Fig. 10 – *L'image opposée* de *la Grande Déesse* dans l'art paléolithique: 1, 2 – Gönnersdorf (*apud* G. Bosinski, 1990). Echelles différentes.

Fig. 11 – *La Grande Déesse orante* dans l'art paléolithique (1, 3) et néolithique (2): 1 – Geissenklösterle (*apud* G. Bosinski, 1990); 2 – Bârlăleşti (*apud* D. Monah, 1992); 3 – Galgenberg (*apud* Ch. Neugebauer-Maresch, 1995). Echelles différentes.

Fig. 12 – *L'image interdite* de *la Grande Déesse* dans l'art paléolithique (1-4, 6-9) et néolithique (5): 1 – Predmosti (*apud* J.K. Kozłowski, 1992); 2 – Dolni Vestoniče (*apud* B. Klima, 1995); 3, 6 – Kostienki I (*apud* G. Bosinski, 1990); 4 – Brassempouy (*apud* J.-P. Duhard, 1995); 5 – Gheläieşti (*apud* D. Monah, 1992); 7 – Malta (*apud* Z. Abramova, 1994); 8 – Avdeevo (*apud* J.K. Kozłowski, 1992); 9 – Gabillou (*apud* J. Gaussen, 1964). Echelles différentes.

Fig. 13 – *L'image interdite* de *la Grande Déesse* dans l'art paléolithique (2, 3) et néolithique (1, 4, *apud* D. Monah, 1992): 1 – Iablona; 2 – Malta (*apud* Z. Abramova, 1994); 3 – Savignano (*apud* M. Mussi, 1995); 4 – Poduri. Echelles différentes.

wwww.cimec.ro

wwww.cimec.ro

AMÉNAGEMENTS DE CULTE DANS LA ZONE DES FOYERS ET DES FOURS DE LA CULTURE PRECUCUTENI

par Nicolae Ursulescu
et Felix Adrian Tencariu

Les foyers et les fours, en plus de leur rôle utilitaire, ont représenté, pour les hommes des tous temps, des zones d'une spéciale attraction, grâce à la magie exercitée sur la subconscience humaine par le feu, transformateur de la substance des choses[1].

C'est pourquoi, les foyers, en tant que lieu de réalisation du miracle sacré du feu, étaient considérés comme l'endroit le plus important de la maison et de l'univers d'une famille, un véritable centre du monde (*axis mundi*); autour des foyers se déployaient les principales activités quotidiennes et les cérémonies de culte[2].

Sur le rôle important des foyers et des fours dans la vie spirituelle des communautés énéolithiques de la Moldavie on ne peut pas parler seulement pendant de la culture Cucuteni, mais – à la base de quelques découvertes, surtout récentes – encore dès ses précurseurs précucuteniens. Même si au niveau de la culture Précucuteni on n'est arrivé, encore, au domaine magique-religieux, à la large palette d'expression des communautés cucuteniennnes, on préfigure cependant la plus grande partie de ces croyances.

En plusieurs cas, on peut affirmer qu'initialement on choisissait le lieu pour le foyer et puis, autour de ceci, on bâtissait la maison. Cette affirmation la on base sur le fait qu'on a constaté, plusieurs fois, à des habitations des cultures Précucuteni et Cucuteni, de divers temps et de différentes phases, l'emplacement des âtres au-dessus de quelques fosses, qui avaient aussi, en certains cas, un riche contenu, y compris des pièces de culte, désaffectées ou déposées intentionnellement, en tant que comme offrande. La répétition de telles situations montre qu'il s'agit d'une pratique habituelle de culte, par laquelle on assurait le double rôle des foyers, d'une part celui de conservateur du feu et de source de lumière – des attributs des divinités solaires – et d'autre part comme endroit de dépôt des offrandes pour les divinités chtoniennes de la germination et de la fertilité.

---

[1] G. Bachelard, *Psihanaliza focului*, Bucureşti, 1989, p. 31-35, 52, 53.

[2] M. Eliade, *Sacrul şi profanul*, Bucureşti, 1992, p. 30; C. Pont-Humbert, *Dicţionar universal de rituri, credinţe şi simboluri*, Bucureşti, 1998, p. 136-140; I. Evseev, *Dicţionar de simboluri şi arhetipuri culturale*, Timişoara, 1994, p. 198.

wwww.cimec.ro

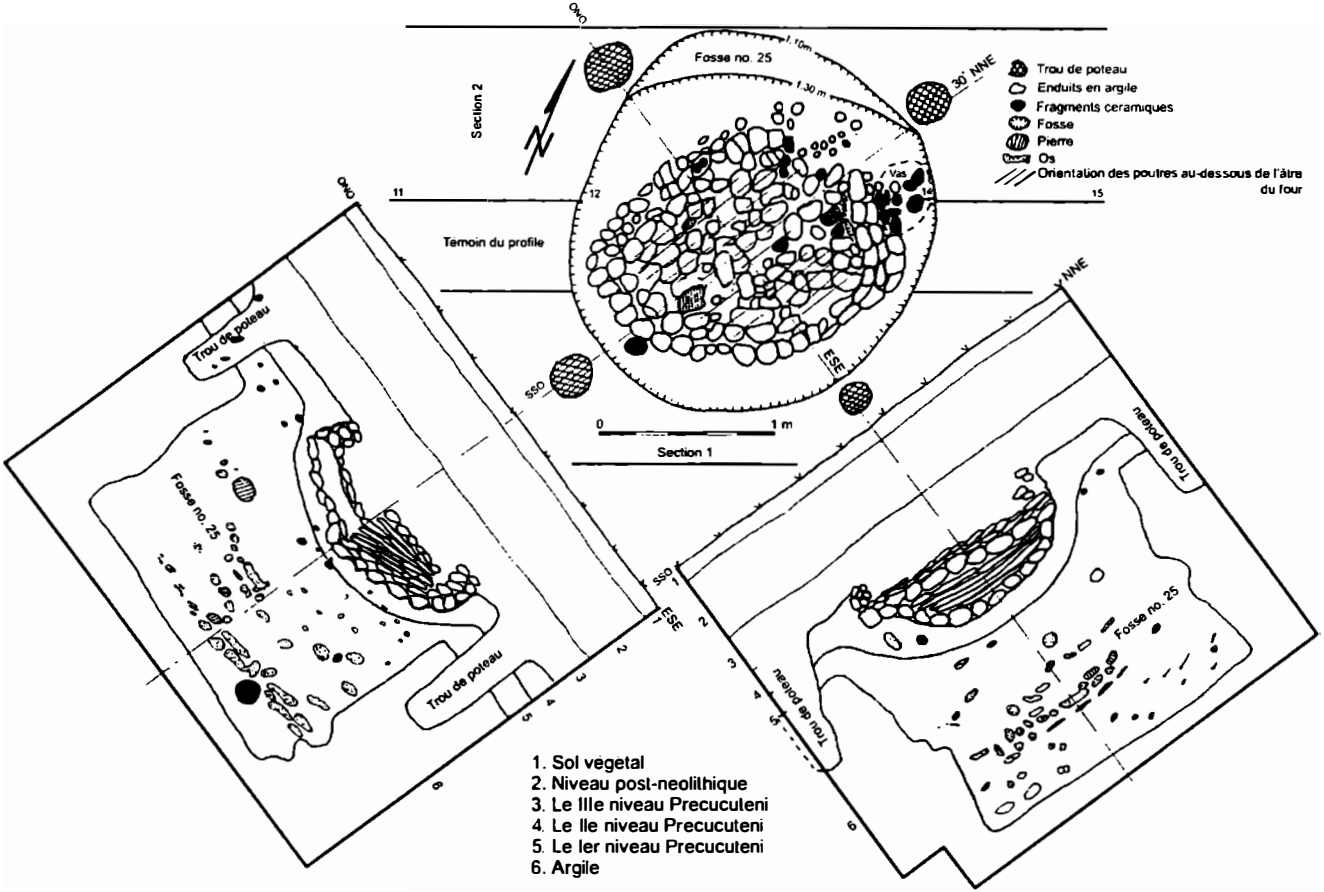

Fig. 1 – Târgu Frumos. Plan et profiles de l'habitation no. 8 et de la fosse no. 25

wwww.cimec.ro

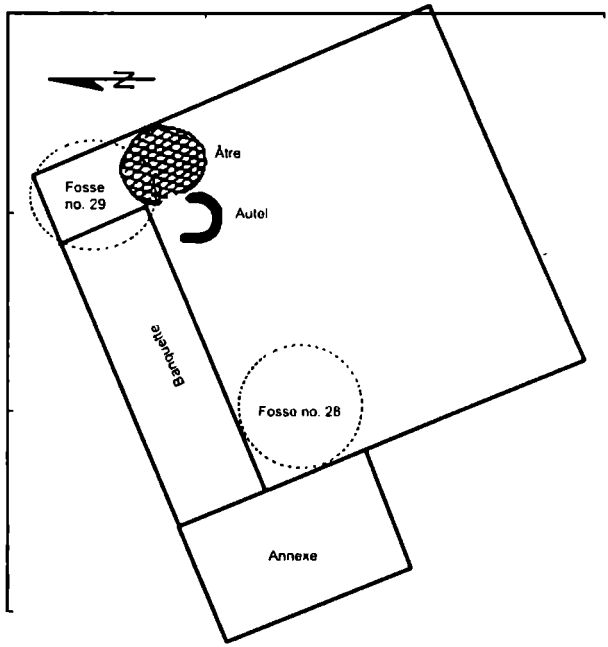

Fig. 2 – Târgu Frumos. Plan de l'habitation no. 11, avec le foyer et l'âtre

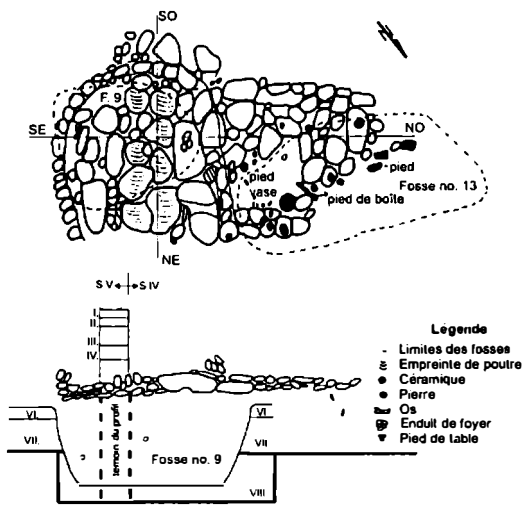

Fig. 3 – Isaiia. Plan et profil du four de l'habitation no. 3 et le profil de la fosse no. 9

wwww.cimec.ro

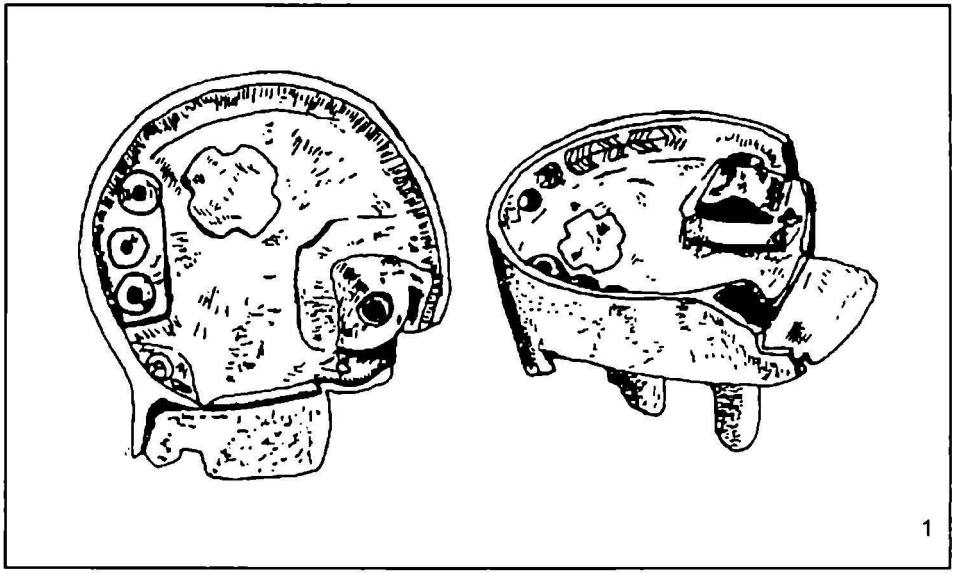

1

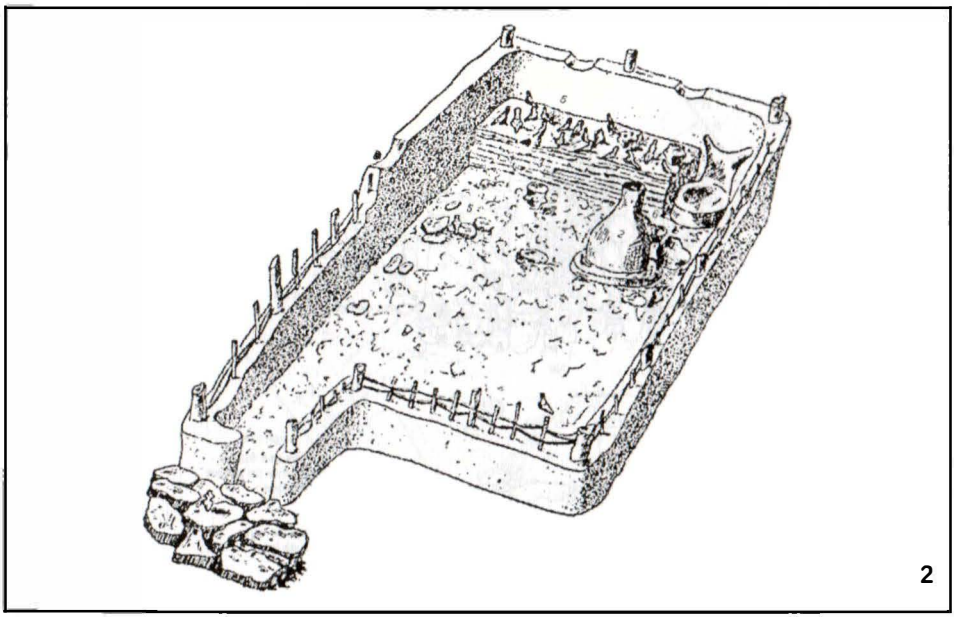

2

Fig. 4 – 1 - Popudnja: maquette d'habitation avec four et âtre (*apud* T.S. Passek, 1949); 2 - Sabatinovka: réconstitution du bâtiment-sanctuaire (*apud* M.L. Makarevici, 1960)

wwww.cimec.ro

Dans ce sens, nous avons rencontré les situations les plus claires au milieu précucutenien dans les habitations no. 8 et 11 de Târgu Frumos et à l'habitation no. 3 de Isaiia (dép. de Iaşi). Dans le cas de l'habitation no. 8 le foyer du four a été construit sur le remplissage de la fosse no. 25 (fig. 1) et l'âtre de l'habitation no. 11 était emplacé au dessus la fosse no. 29 (fig. 2)[3] A Isaiia, le foyer initial et puis le four de l'habitation no. 3 (les deux installations aménagées au même endroit) superposaient le remplissage de la fosse no. 9 (fig. 3)[4]. Dans tous les cas cités cette solution ne peut avoir rien qu'une explication religieuse, parce que, de point de vue technique, la construction du foyer sur un remplissage qui se tassait en temps a imposé la réfection répétée de la surface de l'âtre, qui s'enfonçait. A l'habitation no. 11 on a observé trois-quatre réfections de l'âtre et au foyer de l'habitation no. 8 l'opération a été répétée neuf fois![5] A l'habitation no. 3 de Isaiia, initialement on a construit au-dessus de la fosse un âtre simple sur un lit en argile, 1 cm d'épaisseur; l'âtre a connu trois enduits successifs, chaque environ 0,5 cm d'épaisseur. Il semble que l'âtre a eu aussi une bordure, ainsi qu'on l'indique quelques traces. Ultérieurement, dans le même endroit a été aménagé un four avec l'âtre (1,75 x 1,15 m) sur un lit de poutres. L'âtre du four a connu deux réfections importantes et plusieurs enduits.

L'ostentation dont cette situation (foyer / fosse) se répète, en dépit des inconvénients de nature technique, représente, selon notre avis, un argument fort à l'avantage de l'hypothèse que les hommes préhistoriques considéraient que le foyer ne pouvait être construit rien que dans un endroit hiérophanique et cratophanique[6]. Il était nécessaire qu'un tel lieu trouve en contact direct avec les forces qui assuraient la régénération permanente de la nature, donc avec la *Grande Déesse* (*La Mère de la Terre*). D'autre part, le foyer, avec son rôle de conservateur du feu (considéré de même origine divine, céleste), assurait, par sa construction au-dessus d'une fosse qui pénétrait dans la terre sacrée, la liaison entre les deux forces génératrices de la vie: le Ciel et la Terre – finalement, leur union était une expression du *couple divin*, une forme de manifestation de l'hiérogamie. Donc, le contenu de telles fosses, superposées par le foyer d'une habitation (en tant que le point le plus important de celle-ci)[7], pourrait être considéré comme un dépôt de fondation.

La présence obligatoire des foyers et des fours dans le déploiement des cérémonies de culte est mise en évidence par les maquettes d'habitations, telle celle de Popudnja (fig. 4/1)[8] ou par la découverte de la scène de culte en étalage de la construction-sanctuaire de Sabatinovka. Dans ce dernier habitat (Sabatinovka II) du bassin du Boug Méridional (Ukraine), la construction-sanctuaire, avec un vestibule (fig. 4/2), contenait un four avec de nombreux vases, 21 statuettes féminines (cinq placées

[3] N. Ursulescu, D. Boghian, V. Cotiugă, in *CCA*, 1999, p. 121; Idem, in *CCAR. Campania 1999*, 2000, p. 107.
[4] N. Ursulescu, V. Merlan, F. Tencariu, in *CCAR. Campania 2001*, 2002, p. 161, pl. 67/2.
[5] N. Ursulescu *et alii*, in *ATS*, I, 2002, p. 36, fig. 5.
[6] M. Eliade, *op.cit.*, p. 49-51.
[7] *Ibidem*, p. 30.
[8] T.S. Passek, *Periodizacija tripol'skich poselenij*, *MIA*, 10, Moscova-Leningrad, 1949, p. 95, 96, fig. 50/4.

wwww.cimec.ro

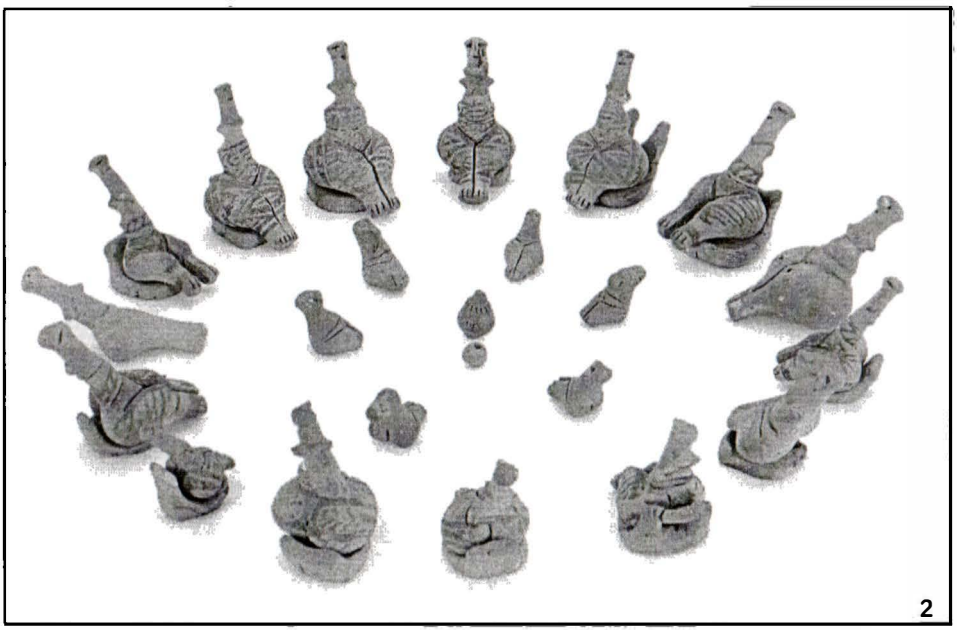

Fig. 5 – Poduri: 1 - ensemble de culte *La Sainte Famille*, trouvé autour du premier âtre de l'habitation no. 36; 2 - ensemble de culte *Le Conseil des Déesses*, trouvé dans un vase de l'habitation no. 36 (*apud* D. Monah *et alii*, 2003)

wwww.cimec.ro

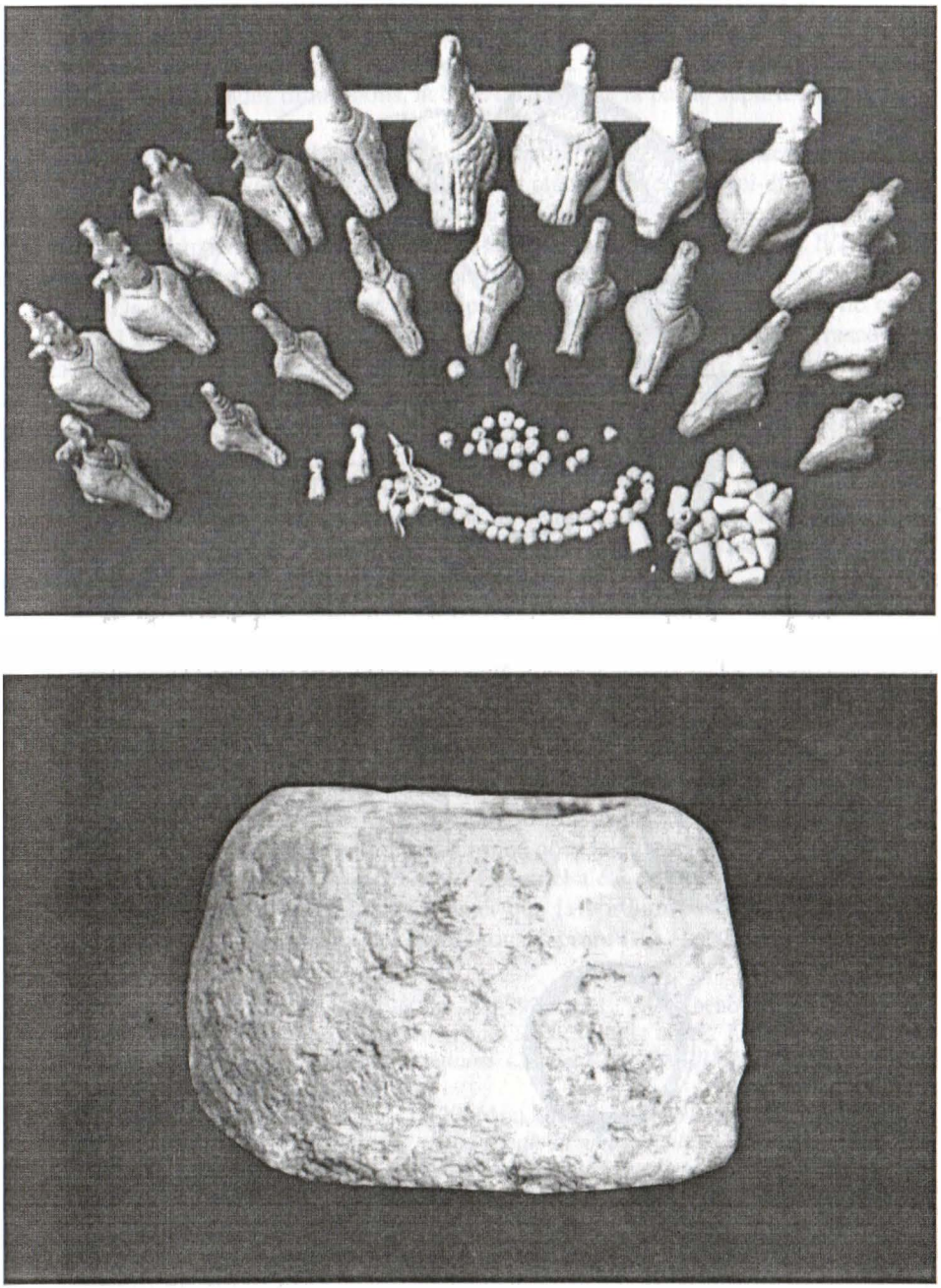

Fig. 6 – Isaiia. Ensemble de culte trouvé à la proximité de l'âtre du nouveau sanctuaire

wwww.cimec.ro

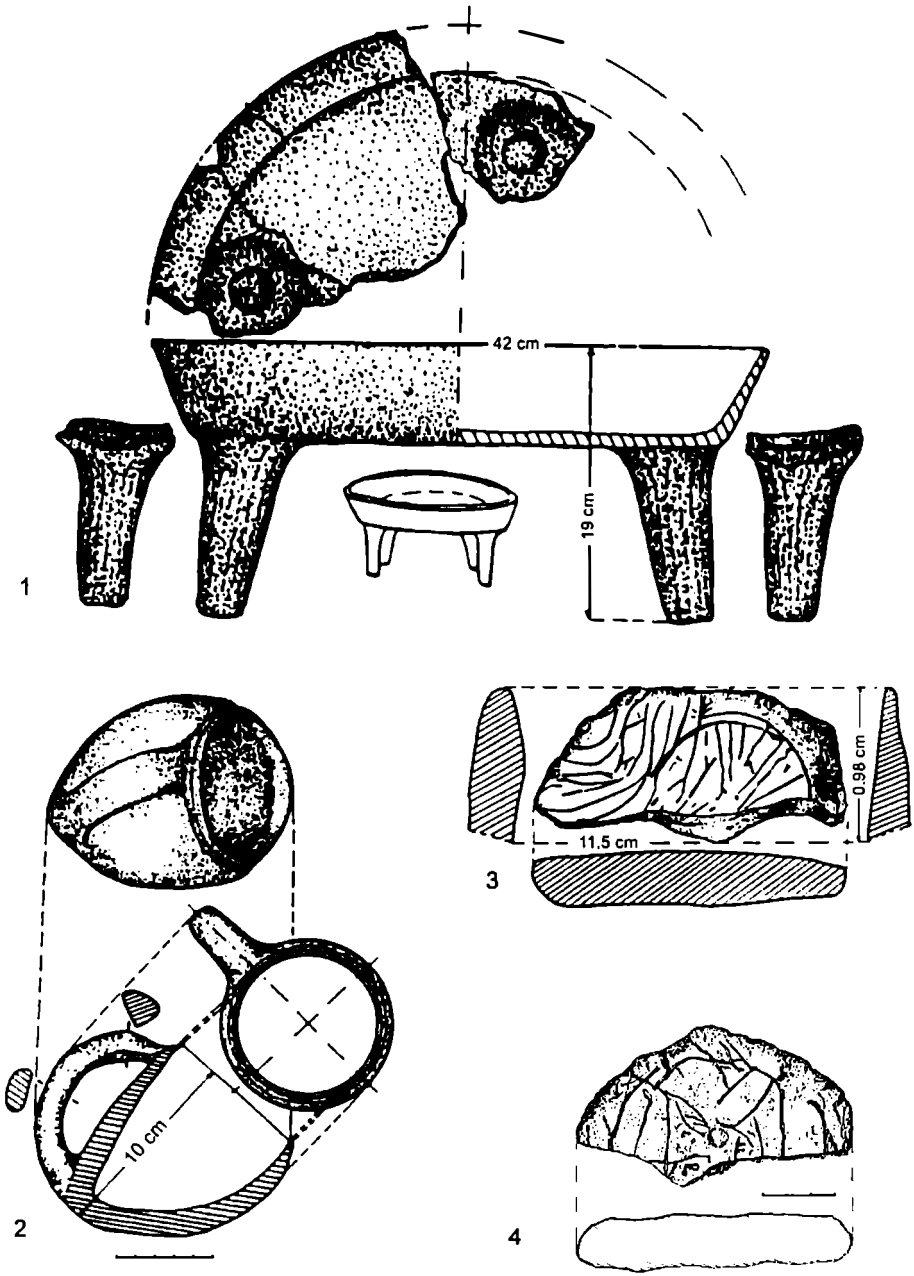

Fig. 7 – Isaiia: 1-4 - pièces de culte trouvées près de l'âtre du premier sanctuaire

wwww.cimec.ro

près de même nombre de moulins à bras et 16 sur le banc voisin au four), à peu près dix petits trônes-chaises en argile, avec de proéminences en forme de cornes, ainsi qu'un trône en argile de grandes dimensions, achevé de même, à la partie supérieure, avec des proéminences-cornes[9].

A Poduri (dép. de Bacău), autour de chaque des deux foyers de la maison no. 36 il y avait un complexe de culte: à proximité du premier foyer – le soi-disant *La Sainte Famille*, composé de sept statuettes, un trône en argile cuite et un vase en miniature (fig. 5/1) et près du deuxième âtre, dans un vase, 21 de statuettes et 13 trônes (fig. 5/2) étaient déposées – complexe appelé conventionnellement *Le Conseil des Déesses*[10].

De même, à Isaiia, dans un récipient a été conservé un ensemble de culte, formé de 21 statuettes féminines, 13 petites chaises-trônes, un collier avec 42 rasades en argiles, 21 petits cônes avec un orifice vertical à la partie supérieure et 21 petites billes en argile, ne perçaient rien que partiellement (fig. 6); les 21 cônes et les 21 billes étaient probablement réunies à l'aide d'une petite tige en bois, en résultant ainsi des images phalliques très schématisées qui peuvent être mises en liaison (dans l'idée d'acolytes masculins) avec les 21 statuettes féminines[11].

Près de l'âtre de la phase ancienne de cette construction on a trouvé un autre ensemble de culte, dispersé, dont on a récupéré une table-autel, un vase du type *askos* et une tablette en argile (peut-être deux) à des signes incisés (fig. 7)[12].

En outré de ces contextes archéologiques qui indiquent le déploiement de certaines cérémonies de culte autour des foyers et des fours des habitations précucuteniens, des découvertes récentes ont apporté des témoignages encore plus clairs en ce qui concerne l'aménagement de quelques structures de culte, même près de ces lieux sacrés de la maison.

Ainsi, dans l'habitation no. 11 de Târgu Frumos, à sa partie de nord-est, il y avait un âtre de grandes dimensions (D = 1,20-1,30 m), devant lequel, un peu latéralement (vers sud-ouest), sur la grosse plate-forme en argile, avec une structure de poutres (dans la manière qui deviendra spécifique pour la culture Cucuteni), se travaient les vestiges d'un autel domestique (fig. 8)[13]. Cet autel a été entouré avec une bordure en argile, en forme de fer à cheval. Tant l'autel que la bordure ont été couvertes d'une engobe blanchâtre, dont on a peint des motifs rouges-bruns (fig. 9). L'autel, d'une forme

---

[9] M.L. Makarevici, in *ZOAO*, I (34), 1960, p. 290-292, fig. 1; V.G. Zbenovici, *Siedlungen der frühen Tripol'e-Kultur zwischen Dnestr und Südliche Bug*, in *AE*, 1, 1996, p. 32, 33; D. Monah, *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie*, *BMA*, III, Piatra-Neamț, 1997, p. 35, 48, 191, 255.

[10] D. Monah *et alii*, in *CA*, VI, 1983, p. 15-20; Idem, in *CA*, VIII, 1986, p. 138; D. Monah, in *Arta*, 7-8, 1982, p. 11-13; Idem, *Practici rituale în vremea culturii Cucuteni*, in *CCM*, I, 1995, p. 14-16; Idem, *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie*, p. 34, 35, 191, 192; C.-M. Mantu, Gh. Dumitroaia, in *Cucuteni – The Last Great Chalcolithic Civilization of Europe*, Salonic, 1997, p. 179-181.

[11] N. Ursulescu, V. Merlan, in *CCA*, 1997, p. 32, pl. XXIV; Idem, in *MagIst*, XXXVI, 5 (422), 2002, p. 73-76; N. Ursulescu, in *Academica*, SN, XII, 2-3, 2002, p. 40-43.

[12] N. Ursulescu, in *AFLF*, XLV (2002), 2003, p. 7, 8, fig. 4-6.

[13] N. Ursulescu *et alii*, in *ATS*, I, 2002, p. 37, fig. 6; N. Ursulescu, D. Boghian, V. Cotiugă, in *SAA*, IX, 2003, p. 27-40.

wwww.cimec.ro

Fig. 8 – Târgu Frumos. Vestiges *in situ* de l'autel découvert dans l'habitation no. 11

wwww.cimec.ro

inconnue jusqu'à présent, était compose de deux plaques en argile, unies à leur partie supérieure par une corniche, arquée vers le dos, où se continuait avec une autre plaque, unitaire fois cette-ci et parallèle avec les deux de devant. Entre les deux faces de l'autel il y a un espace libre, visible parmi les deux plaques frontales. Il semble que les deux plaques antérieures reproduisent deux bustes humains, extrêmement schématisés; cette hypothèse se base sur le fait que les deux plaques ont à la partie supérieure, latéralement, de petites proéminences, qui suggèrent probablement les épaules. La corniche commence à leur niveau. Dans l'état actuel de conservation, les plaques ont 26 cm d'hauteur et 20 cm de largeur, avec 4 cm d'épaisseur.

La partie supérieure de la corniche était rompue, mais il est possible qu'ici aient été les têtes (fixes ou mobiles) des deux bustes schématisés, tenant compte de la manière dont s'achevaient les autels de Parţa[14] ou Truşeşti[15]

L'aspect le plus important de cet autel inhabituel est représenté par la peinture des plaques frontales. Le motif principal du décor est à chaque plaque un losange, au milieu duquel il y a un cercle, un peu ovalisé. Au-dessus des deux losanges, sous la corniche, on a tracé quatre lignes parallèles.

L'emplacement de l'autel à proximité de l'âtre n'est pas fortuit, parce qu'ici était l'endroit de déploiement des cérémonies rituelles. De même, nous rappelons le fait que le foyer de cette habitation était emplacé justement sur le lieu où dans l'étape antérieure a été une fosse (no. 29), remplie avec de nombreux vestiges à l'occasion du nivelage du terrain pour la construction d'un nouveau bâtiment.

Outre d'autels, les aménagements de culte se présenter peuvent aussi sous la forme de colonnes ou de plaques en argile schématisées, ainsi qu'on le montre pas des découvertes récentes de l'habitat précucutenien de Isaiia.

Dans l'habitation no. 6, à la marge ouest de l'âtre était tombée une petite colonne en terre cuite, approximativement en forme d'un tronc de cône, avec un petit chapiteau en forme de champignon (D = 11,5 cm). La colonne (fig. 10), dans la mesure dont elle s'est conservée, avait 35 cm de longueur et 15 cm de diamètre à la base. Elle a été réalisée d'une pâte rudimentaire, avec un noyau plus consistent (6 cm d'épaisseur) et une enveloppe formée par deux enduits successifs. Le rôle de cette colonne semble être similaire à celui des colonnes trouvées à Căscioarele[16] et Parţa[17], là où elles ont été interprétées comme assurant la liaison entre la Terre et le Ciel[18]. Pour analogie, voir aussi la colonne de Greaca[19]

Les fragments d'une autre colonne ont été trouvés parmi les matériaux jetés au remplissage de la fosse no. 40. Cette fois-ci, le chapiteau de la colonne avait la forme

---

[14] Gh. Lazarovici, Fl. Draşovean, Z. Maxim, *Parţa*, vol. I.1., Timişoara, 2001, p. 227, fig. 185, 186.

[15] M. Petrescu-Dîmboviţa, M. Florescu, A.C. Florescu, *Truşeşti. Monografie arheologică*, Bucureşti-Iaşi, 1999, p. 528-530, fig. 372/6.

[16] Vl. Dumitrescu, in *Dacia*, NS, XIV, 1970, p. 2, 10, 14, 16-18, pl. III/1; Idem, *Arta preistorică în România*, Bucureşti, 1974, p. 478, fig. 487.

[17] Gh. Lazarovici, Fl. Draşovean, Z. Maxim, *op.cit.*, p. 209, 210, 235 (fig. 189), 287.

[18] A. Niţu, *Reprezentarea altarului cu două coloane pe ceramica de la Turdaş*, Iaşi, 1948; M. Eliade, *op.cit.*, p. 32-35, 49-51; Vl. Dumitrescu, in *loc.cit.*, p. 20, 21.

[19] E. Comşa, *Istoria comunităţilor culturii Boian*, Bucureşti, 1974, p. 149, fig. 153.

wwww.cimec.ro

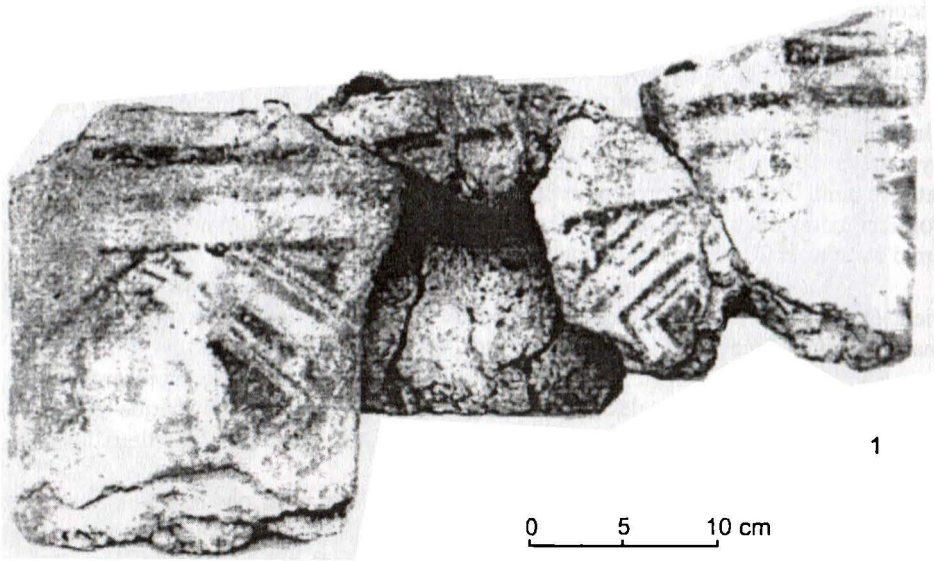

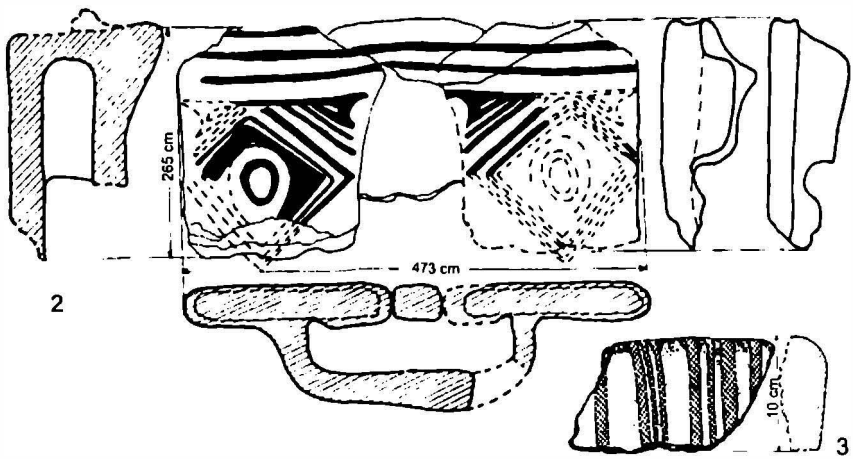

Fig. 9 – Târgu Frumos. Autel peint trouvé près de l'âtre de l'habitation no. 11:
1 - image d'ensemble; 2 - vue frontale et des coupes;
3 - fragment de la marge qui l'entoure

wwww.cimec.ro

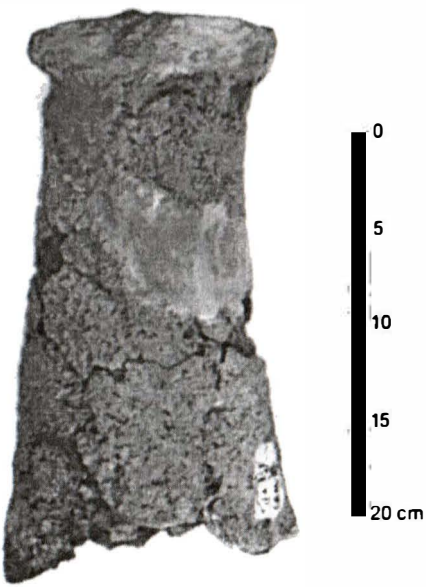

Fig.10 – Isaiia. Colonne en argile trouvée près de l'âtre de l'habitation no. 6

wwww.cimec.ro

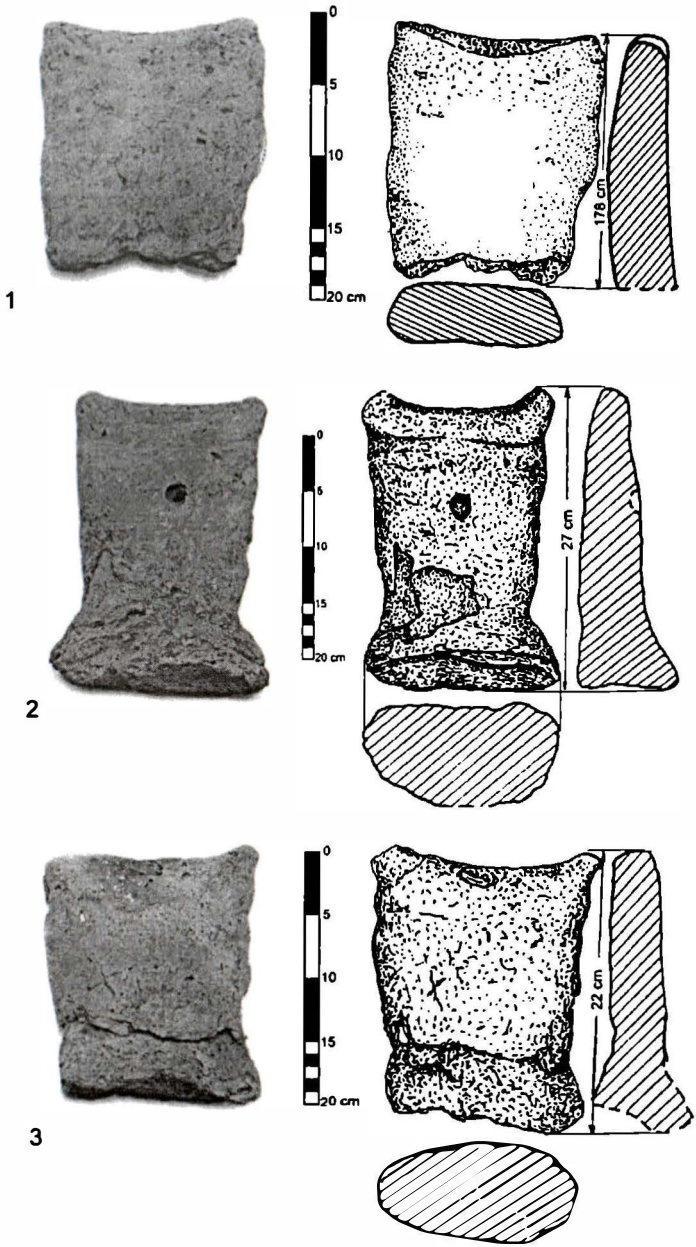

Fig. 11 – Isaiia. Plaques en terre cuite trouvées près de l'âtre (1) et le four (2, 3) de l'habitation no. 7

wwww.cimec.ro

de plateau, un peu concave (D = 25 cm). Le corps de la colonne, à la différence de celui de la colonne de l'habitation no. 6, était vide en intérieur, ce qui montre que l'enveloppe de terre cuite recouvrait un noyau de bois, fait confirmé aussi par la présence de quelques traces carbonisées à intérieur de la colonne. D'autres données sur cette nouvelle colonne seront présentées après la restauration de la pièce.

L'habitation no. 7 avait, de même que celle antérieure, tant foyer que four. Le foyer se trouvait justement à côté de la limite est-sud-est de l'habitation et le four était placé au centre. Devant le foyer on a trouvé une plaque en argile tombée (H = 17 cm), avec la marge supérieure arquée, s'en formant deux petites cornes (fig. 11/1).

Le four avait l'aspect caractéristique de fer à cheval et conservait quelques morceaux de la bordure, surtout dans la partie postérieure. A la marge vers le foyer, près de la bouche du four, a été placée debout une plaque en argile (fig. 11/2), qui s'est rompue, y compris sa base grossie qui est tombée vers l'intérieur du four, celle-ci où a été couverte par les débris de la voûte. La plaque a 27 cm d'hauteur et 6 cm d'épaisseur. Les marges sont arrondies et la partie supérieure ensellée s'achève en petites cornes. A la face extérieure la plaque présente un creux rond, ce qui pourrait être considéré un omphalus, dans le cas ou on accepte l'interprétation que la plaque serait une représentation anthropomorphe très schématisée, par la comparaison avec les deux plaques qui forment l'autel de l'habitation no. 11 de Târgu Frumos.

Une plaque similaire, mais avec la base rompue (fig. 11/3), a été trouvée au même côté du four, justement au niveau de la bouche. Elle présente la même forme à la partie supérieure (L = 19 cm; l = 15 cm).

Une analogie pour les trois plaques de l'habitation no. 7 (l'une près de foyer et deux au four) on trouve dans la culture Tisza, à Véstö-Mógar[20], où la pièce a été encadrée parmi les objets de culte avec des cornes de consécration[21]

L'hypothèse semble plausible, mais il doit aussi mentionner la possibilité d'approcher ces pièces avec des *cornes* dans la catégorie des chevrettes (*Feuerbock*), bien que celles-ci soient attestées pour les périodes beaucoup plus tardives et il est difficilement d'accepter qu'il pouvait y avoir des lacunes chronologiques si grandes dans la documentation archéologiques. Nous croyons qu'un contre-argument pour cette interprétation *prosaïque* résulte aussi du fait que leur fonction utilitaire imposait une présence habituelle de ces pièces dans les complexes précucuteniens et cucuteniens – chose non-confirmée par les découvertes archéologiques effectuées jusqu'à présent. C'est pourquoi, dans l'état actuel des connaissances, nous restons à l'opinion que ces plaques représentent plutôt des aménagements à caractère de culte, placés à la marge des foyers et des fours, mais – presque sûr – non en chacune construction. Probablement qu'elles étaient des répliques primitives des stèles du Proche Orient.

De même, on peut englober parmi les aménagements de culte les banquettes en argile, rencontrées dans presque toutes les habitations trouvées à Isaiia et très claire dans l'habitation no. 11 de Târgu Frumos. On remarque le fait qu'elles apparaissent

[20] K. Hegedüs, J. Makkay, *Véstö-Mógar, un habitat de la culture de Tisza*, in *Les agriculteurs de la Grande Plaine Hongroise* (coord. P. Raczky), Dijon, 1998, p. 95, 104-106, no. 15.

[21] N. Kalicz, P. Raczky, A.A. Hung, 33, 1981, p. 5-20 ?!.

wwww.cimec.ro

seulement aux bâtiments avec une plate-forme en argile construite sur un lit de poutres. Bien qu'elles aient pu servir d'abord afin de dormir, pourtant, s'il tient compte de leur place à la proximité des foyers et des fours (parfois, elles forment même un corps commun avec la marge du four) et dans l'habitation no. 11 de Târgu Frumos près de l'autel non plus, nous ne pouvons pas exclure la possibilité que ces banquettes aient servi encore pour le dépôt des offrandes aux temps des cérémonies, ainsi qu'on a constaté, par exemple, à Parţa[22].

En guise de conclusion, nous considérons qu'à présent on peut distinguer trois catégories d'aménagements de culte autour des foyers et des fours des habitations de la culture Précucuteni:

– des autels;
– des colonnes (en terre cuite, en bois ou de bois enduit d'argile);
– des plaques avec des cornes de consécration.

Ces données, fournies par les fouilles récentes de Târgu Frumos et Isaiia, permettent un élargissement de notre vision sur la vie spirituelle des communautés précucuteniens; à cette voie on apercevait meilleure, en quelques situations, la liaison qui a existé entre la culture Précucuteni et la civilisation cucutenienne: il s'agit, en réalité, du même monde, dans un processus naturel d'évolution, matérialisé par la trouvaille graduelle de quelques nouvelles formes d'expression pour les mêmes conceptions spirituelles fondamentales.

[22] Gh. Lazarovici, Fl. Draşovean, Z. Maxim, *op. cit.*, p. 221, fig. 17.

wwww.cimec.ro

UN FRAGMENT DE VAS ANTROPOMORF CUCUTENIAN DE LA BULBOCI I, JUD. SOROCA

de Sergiu Bodean,
Ilie Borziac
şi Veaceslav Bicbaev

În prezent pe teritoriul Republicii Moldova sunt cunoscute în jur de 100 de aşezări din faza Cucuteni A (Tripolie BI)[1] Săpături arheologice au fost efectuate în 13 aşezări, restul fiind cunoscute doar prin cercetări de suprafaţă sau sondaje. Dacă în primul caz rezultatele investigaţiilor au fost publicate mai mult s-au mai puţin amănunţit, în cel de-al doilea nu putem spune că este aceeaşi situaţie, deşi de multe ori sunt recuperate piese care merită să fie incluse în circuitul ştiinţific. O astfel de descoperire a fost făcută în aşezarea din faza Cucuteni A, Bulboci I.

Staţiunea se află pe malul stâng al râului Căinari, afluent de stânga al râului Răut, la marginea estică a satului Bulboci, judeţul Soroca. Ocupată în mare parte de edificiile fermei de vite, care a fost construită în anii '60 ai sec. XX, aşezarea i-a fost semnalată lui V. Marchevici de către locuitorii satului[2]. Tot atunci a fost găsită şi o figurină zoomorfă (berbec?) de lut, cu două bucăţele de aramă inserate în frunte (fig. 3/1)[3]. Perieghezele efectuate pe parcursul anilor '70 de către I. Borziac şi V. Bicbaev, au dus la descoperirea a numeroase fragmente de ceramică provenite din complexele de locuire distruse[4], dintre care merită menţionate fragmentul unui vas antropomorf şi o

---

[1] V. Sorokin, *Consideraţii referitoare la aşezările fazei Cucuteni A-Tripolie BI din Ucraina şi Republica Moldova*, în *MemAntiq*, XXI, 1997, p. 55-76, cu completările şi rectificările noastre.

[2] V. Marchevici, *Pamjatniki epoh neolita i eneolita*, în *AKM SSR*, 2, 1973, p. 92; V. Sorokin, *Consideraţii referitoare la aşezările fazei Cucuteni A-Tripolie BI din Ucraina şi Republica Moldova*, în *loc.cit.*, p. 74.

[3] V. Marchevici, *op. cit.*, p. 92; Idem, *Pozdnetripol'skie plemena Severnoj Moldavii*, Chişinău 1981, p. 158; Idem, *Mărturii ale trecutului, Dalekoe-blizkoe, These Remote Near Ages*, Chişinău 1985, p. 68, p. 153, 164, fig. 55. V. Balabina o încadrează în *tipul I* al figurinelor de bovine / ovine, conform clasificării figurinelor zoomorfe a culturii Cucuteni-Tripolie elaborată de ea, menţionând că în fruntea figurinei sunt montate două lamele miniaturale de aramă (V. Balabina, *Figurki jivotnyh v plastike Cucuteni-Tripol'ja*, Moscova 1998, p. 65, fig. 15/2, p. 109). După V. Sorokin, *Consideraţii referitoare la aşezările fazei Cucuteni A-Tripolie BI din Ucraina şi Republica Moldova*, în *loc.cit.*, p. 74, ar fi vorba despre două sârmuliţe de aramă.

[4] V. Sorokin, *Consideraţii referitoare la aşezările fazei Cucuteni A-Tripolie BI din Ucraina şi Republica Moldova*, în *loc.cit.*, p. 35, 42, fig. 19/1-7; 24/1-3.

wwww.cimec.ro

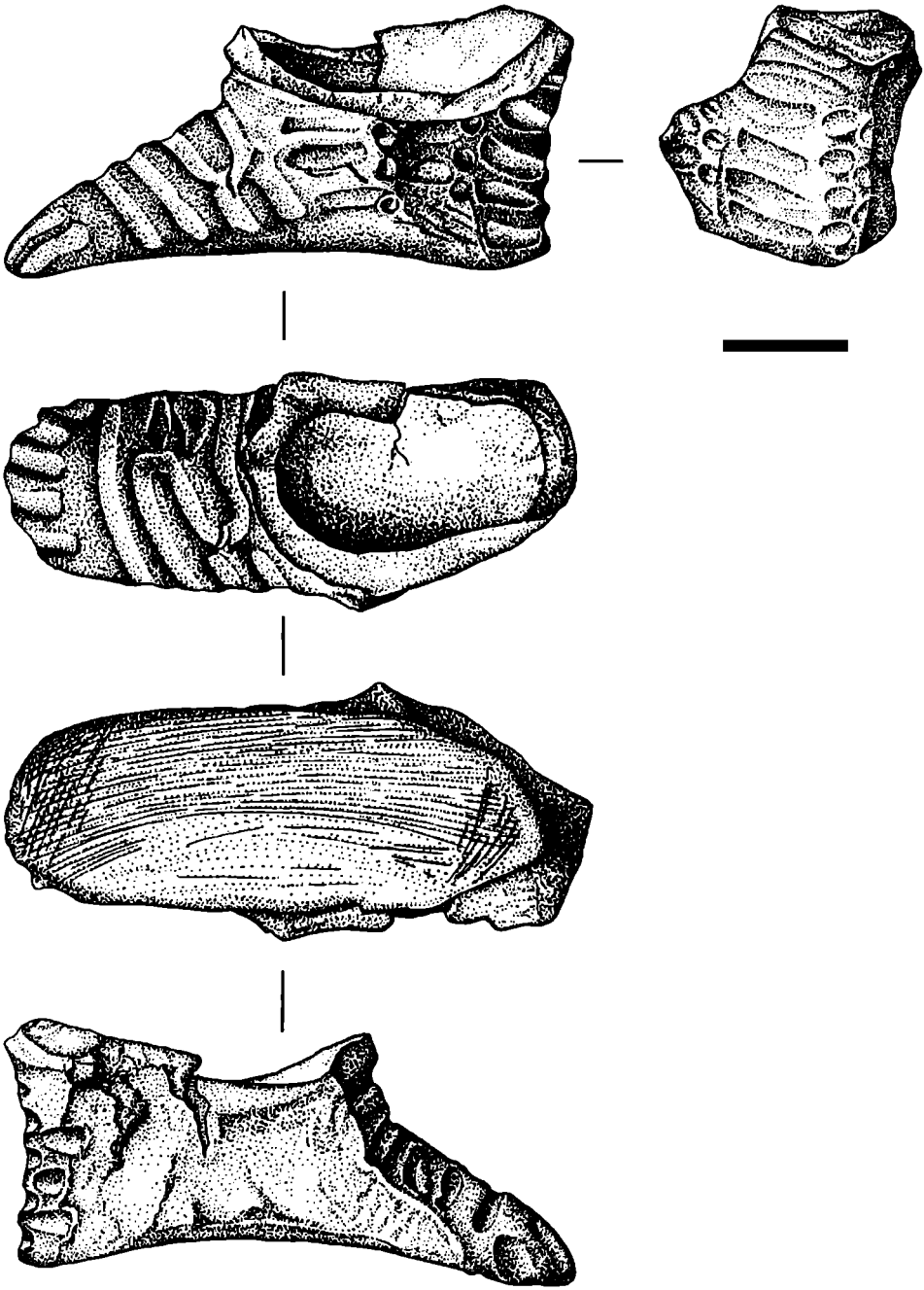

Fig. 1 – Fragment de vas antropomorf

wwww.cimec.ro

fructieră cu decor pictat. Obiectele recuperate se păstrează la Muzeul de Arheologie şi Etnografie din Chişinău.

Fragmentul de vas antropomorf reprezintă partea inferioară a piciorului stâng, gol în interior (fig. 1). Este modelat din pastă fină, cărămizie, compactă, fără degresanţi vizibili. Cavitatea din interiorul lui are formă ovală-alungită. Piesa are următoarele dimensiuni: lungimea maximă a tălpii – 13,3 cm; lăţimea maximă a tălpii – 4,9 cm; înălţimea maximă – 6,5 cm. Grosimea pereţilor variază de la 0,5 cm până la 1,7 cm. Aceasta este decorată cu şănţuleţe cu lăţimea de 0,5-0,6 cm şi două şiruri verticale de gropiţe, realizate cu un obiect bont la capăt. Degetele piciorului sunt redate prin şănţuleţe, precum şi o spirală în „S", care probabil se continua şi pe piciorul drept al piesei. Glezna este marcată printr-o proeminenţă. Laba piciorului este acoperită cu vopsea albicioasă, pe alocuri ştearsă. Talpa concavă a fost lucrată cu un obiect ascuţit, dovadă fiind liniile subţiri de pe suprafaţa sa. Fragmentul descoperit la Bulboci I provine de la un vas antropomorf cu decor adâncit, a cărui parte inferioară consta din două picioare unite între ele. Nu putem determina cu siguranţă cum arăta partea superioară a vasului, dar presupunem că ea se înscria organic în canoanele epocii eneolitice[5].

Despre forma şi decorul vasului de la care provine piesa de la Bulboci I vom putea face aprecieri mai apropiate de adevăr doar după descoperirea unor exemplare similare, întregibile.

Vasele antropomorfe cunosc o largă răspândire pe tot parcursul fazei Cucuteni A, însă tentativele de transformare a statuetelor antropomorfe în recipiente datează din timpul culturii Precucuteni-Tripolie A. Astfel, din aşezarea de la Bernovo-*Luka* (Ucraina) provine o figurină antropomorfă cu piciorul gol în interior[6]. În funcţie de specificul bazei, vasele antropomorfe din faza Cucuteni A au fost împărţite de S. Marinescu-Bîlcu în trei variante: 1. cu bază-talpă solidă ce asigura stabilitatea vasului, cu cel puţin două subdiviziuni; 2. cu partea inferioară relativ conică; 3. cu baza având forma fundului de vas[7] Conform acestei tipologii fragmentul de vas antropomorf descris mai sus face parte din prima variantă. Piesa descoperită la Bulboci I este în momentul de faţă unica de acest fel provenită din aşezările cucuteniene de pe teritoriul Basarabiei. Ea diversifică şi completează repertoriul vaselor antropomorfe descoperite până în prezent în acest spaţiu[8].

Din perieghezele efectuate în această aşezare, în colecţia muzeului din Chişinău se mai află o fructieră pictată, precum şi fragmentul unui pahar cu decor canelat.

Fructiera este modelată din pastă roşiatică, zgrunţuroasă în ruptură (fig. 2). Vasul are următoarele dimensiuni: înălţimea – 22 cm; diametrul maxim al recipientului – 22,5 cm; diametrul maxim al piciorului – 14 cm; diametrul orificiilor piciorului – 2-2,3 cm.

---

[5] D. Monah, *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie*, *BMA*, III, Piatra-Neamţ, 1997, p. 147-153; A. Niţu, *Vase antropomorfe ale ceramicii Stoicani-Aldeni din sudul Moldovei*, în *Cercist*, SN, II, 1971, p. 81, 97, fig. 7.

[6] A.P. Pogoževa, *Die Statuetten der Tripolje-Kultur*, în *BAVA*, Band 7, 1985, p. 152; Abb. 185.

[7] S. Marinescu-Bîlcu, *Noi dovezi ale tradiţiilor precucuteniene în mediul cultural cucutenian*, în *Studii de preistorie*, 1/2001, 2002, p. 97.

[8] V. Marchevici, *Antropomorfizm v hudojestvennoi keramike kul'tury Tripol'e-Cucuteni*, în *Pamjatniki drevnejšego iskusstva na territorii Moldavii*, Chişinău, 1989, p. 26-36.

wwww.cimec.ro

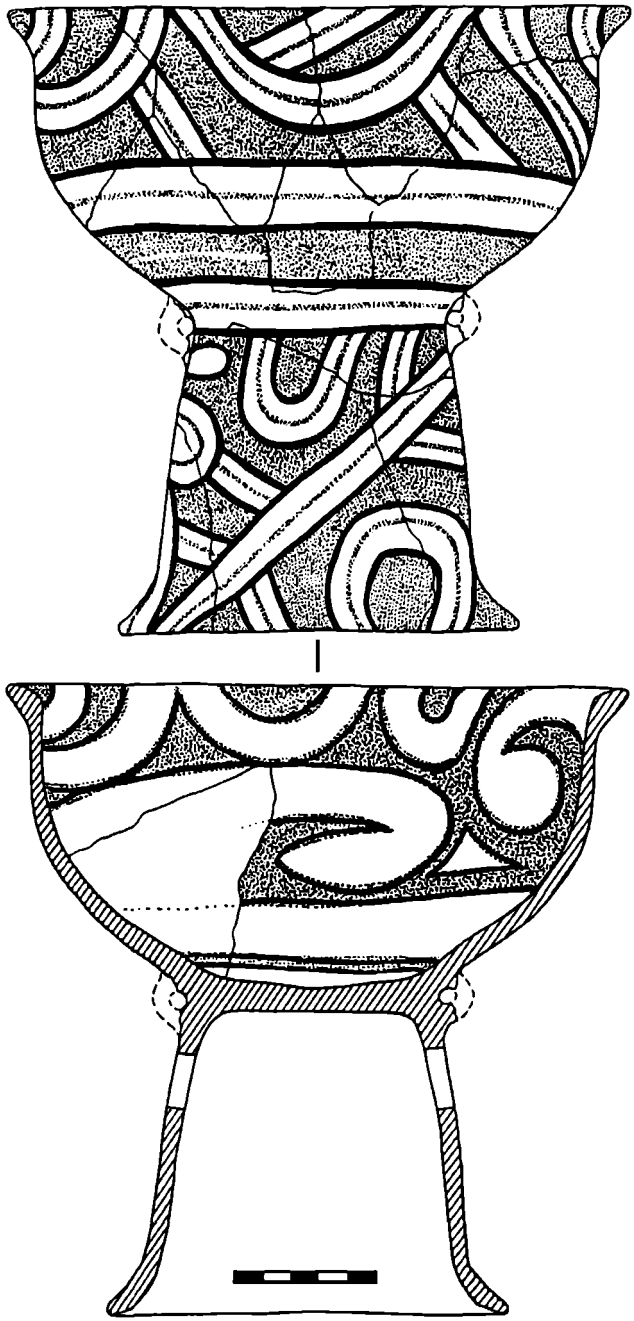

Fig. 2 – Fructieră

wwww.cimec.ro

Aceasta a fost acoperită cu vopsea albă, pe care s-au aplicat benzi brun-roşiatice, conturate ulterior cu negru. În mijlocul benzilor albe au fost trasate ulterior linii subţiri, de culoare roşie. Decorul de pe picior este divizat în două metope separate în zona orificiilor ovale, diametral opuse, de câte o bandă albă, verticală cu o linie roşie la mijloc. Deasupra orificiilor ovale sunt amplasate două tortiţe care sugerează braţele umane. Motivele ornamentale înregistrate pe fructiera de la Bulboci I îşi găsesc analogii pe vasele similare descoperite la Truşeşti, aşezare încadrată în etapa Cucuteni A_3[9] Această formă de vas este atestată în aşezarea Cuconeştii Vechi-*Stânca lui Harascu*[10].

Fragmentul de pahar din pastă fină, brună-gălbuie cu nuanţe cărămizii, este decorat cu caneluri verticale (fig. 3/2). Grosimea pereţilor vasului variază de la 0,3 cm până la 0,5 cm, iar diametrul maxim al fundului este de 5,4 cm. Forma şi motivul ornamental au unele analogii în aşezarea Cuconeştii Vechi-*Stânca lui Harascu*[11].

Deşi aşezarea de la Bulboci I a fost încadrată iniţial în etapa Cucuteni A_4[12], considerăm că ea poate fi atribuită totuşi etapei Cucuteni A_3, trăsăturile comune cu aşezările Truşeşti şi Cuconeştii Vechi fiind evidente. Părerile cercetătorilor asupra statutului aşezărilor de acest tip oscilează între încadrarea lor în prima grupă cronologică a aspectului regional Drăguşeni-Jura[13], evidenţierea aşezărilor de tipul Truşeşti-Cuconeştii Vechi, care au stat la baza formării aşezărilor de tipul Druţa şi Drăguşeni[14], sau înglobarea lor în aspectul regional Horodnica-Truşeşti-Cuconeştii Vechi[15]. Formularea unor aprecieri mai detaliate în privinţa aşezărilor vizate este împiedicată de faptul că materialele obţinute cu prilejul săpăturilor (cu doar o singură excepţie – Truşeşti) nu au beneficiat de publicări exhaustive, ci doar de publicări sumare, unde materialul ceramic este prezentat selectiv. Situaţia creată va putea fi elucidată cu o eventuală revenire la colecţiile vechi, precum şi prin noile săpături efectuate în aşezările de acest tip.

---

[9] Vl. Dumitrescu, *Aspecte regionale în aria de răspândire a culturii Cucuteni, în cursul primei sale faze de dezvoltare*, în *SCIVA*, 25, 4, 1974, p. 553; M. Petrescu-Dîmboviţa, M. Florescu, A.C. Florescu, *Truşeşti. Monografie arheologică*, Bucureşti-Iaşi, 1999, p. 354, 360, 375, fig. 239/2b; 245/3, 7; 262/1.

[10] V. Sorokin, *Civilizaţiile eneolitice din Moldova*, Chişinău, 1994, p. 76, fig. 21; V. Sorochin, *Aspectul regional cucutenian Drăguşeni-Jura*, *BMA*, XI, Piatra-Neamţ, 2002, p. 317, fig. 63/1.

[11] V. Marchevici, *Aşezarea cucuteniană Stânca lui Harascu*, în *Tyragetia*, IV-V (1994-1995), 1997, p. 88, fig. 5/13; V. Sorochin, *Aspectul regional cucutenian Drăguşeni-Jura*, p. 326, fig. 9.

[12] V. Balabina, *op. cit.*, p. 65, 109.

[13] V. Sorochin, *Cronologia relativă şi absolută a aşezărilor aspectului regional Drăguşeni-Jura*, în *Studia in honorem Ion Niculiţă*, Chişinău, 1999, p. 35, 36; Idem, *Aspectul regional cucutenian Drăguşeni-Jura*, p. 169-171.

[14] I. Palaguta, *Local'nye osobennosti i otnositel'naja hronologhija pamjatnikov Tripol'ja BI-Cucuteni A (po materialam keramičeskih kompleksov)*, Avtoreferat diss. kand. ist. nauk, Sankt-Peterburg, 2000, p. 12, 13.

[15] D. Boghian, *Quelques considérations sur les aspects régionaux du complexe culturel Cucuteni-Tripolye*, în *MemAntiq*, XXII, 2002, p. 97.

wwww.cimec.ro

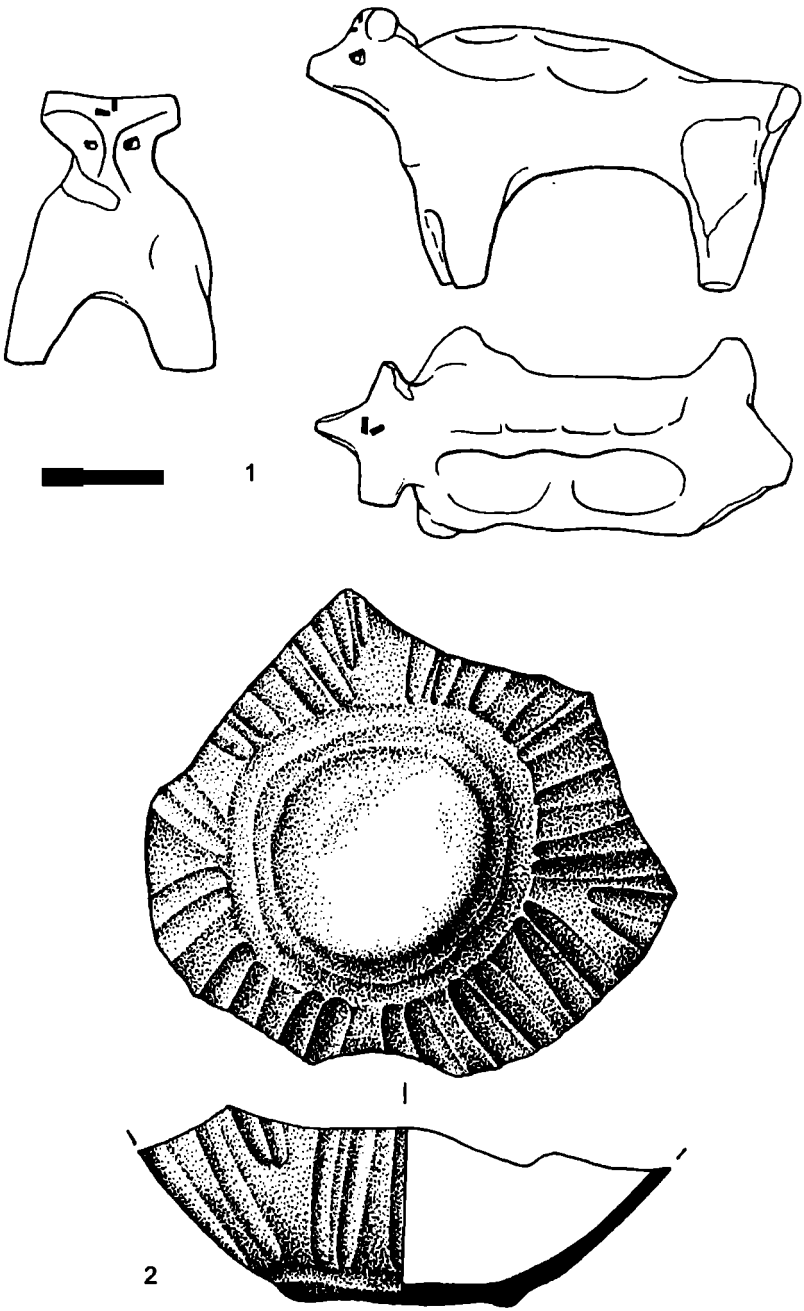

Fig. 3 – 1 - figurină zoomorfă (după V. Balabina, 1998); 2 - fragment de pahar

wwww.cimec.ro

LE FRAGMENT D'UN VASE ANTHROPOMORPHE CUCUTENIEN DE BULBOCI I, DÉP. DE SOROCA

Résumé

Les recherches de surface effectués dans la zone de l'établissement Cucuteni A_3 de Bulboci (République de la Moldavie) ont contribué à la découverte d'une quantité importante de matériel archéologique à grande valeur scientifique et expositionale. Parmi les objets introduits au circuit par les trois auteurs, il est à rémarquer un fragment de vase anthropomorphe à décor enfoncé, qui se ressemble aux autres exemplaires de l'aire de Cucuteni. A même tour que le fragment de vase, l'article présente une fruitière, peinte et un fragment de verre à décor cannéllé, appartenant toujours à la phase Cucuteni A_3.

LÉGÉNDE DES FIGURES

Fig. 1 – Fragment de vase anthropomorphe.
Fig. 2 – Fruitière.
Fig. 3 – 1 – figurine zoomorphe (*apud* V. Balabina, 1998); 2 – fragment de verre.

wwww.cimec.ro

wwww.cimec.ro

REGULA *DREPTUNGHIULUI DE AUR* APLICATĂ LA RESTAURAREA UNOR VASE-BINOCLU APARȚINÂND CULTURII CUCUTENI

de Mircea-Răzvan Ciacâru

Lumea fizică, dar și cea biologică este guvernată de canoane, fapt care îngrădește libertatea de exprimare artistică pe de o parte, însă, pe de altă parte incită creatorul de frumos să inventeze noi mijloace de exprimare pentru a-și crea iluzia unei independențe de gândire. Unul dintre aceste canoane este *numărul de aur*, care exprimă perfecțiunea raportului dintre cele două dimensiuni ale unui dreptunghi (lungimea și lățimea) în perimetrul căruia se înscrie un obiect.

Pentru ca un întreg împărțit în două părți inegale să apară frumos din punct de vedere al formei, trebuie ca între partea cea mare și cea mică să existe același raport ca între întreg și partea cea mare[1] (fig. 1/1).

Restaurând mii de obiecte ceramice aparținând culturii Cucuteni, am observat că vasele de cult, în special, au dimensiuni care se înscriu în dreptunghiuri asemănătoare ca formă și raporturi între laturi. Acest lucru ne-a determinat să facem măsurători pe cca. 300 de vase existente în depozitul și expoziția de bază a Muzeului de Istorie Piatra-Neamț, iar apoi să calculăm raportul între cele două dimensiuni (lungime și lățime). Rezultatele obținute se înscriu între valorile 1,59 și 1,70, foarte apropiate de *numărul de aur*, care este egal cu 1,618. Am efectuat măsurători și pe obiecte de uz comun din aceeași cultură, valorile obținute fiind departe de acest număr.

În concluzie, putem afirma (având ca dovadă numărul mare de obiecte măsurate) că vasele de cult aparținând culturii Cucuteni au dimensiuni care respectă regula *dreptunghiului de aur* (anexa 2).

De asemenea, am efectuat măsurători (înălțime, lungime) și pe numeroase vase-binoclu existente în muzeele de istorie din Iași, Botoșani și Piatra-Neamț, știut fiind faptul că ele sunt cuprinse în categoria obiectelor de cult.

În întreaga carieră de restaurator am fost preocupat de calitatea muncii efectuate, folosind metodele clasice, îndelung verificate, pentru ca rezultatele să fie cât mai bune. Uneori, însă, am simțit nevoia unor proceduri noi, care să poată fi folosite la verificarea rezultatelor restaurării, dar și ca metodă de lucru în sine. Astfel am ajuns – având rezultatele menționate mai sus – să încercăm restaurarea unor vase folosindu-ne de regula *dreptunghiului de aur*.

---

[1] M.C. Ghyka, *Estetica și teoria artei*, București, 1981.

wwww.cimec.ro

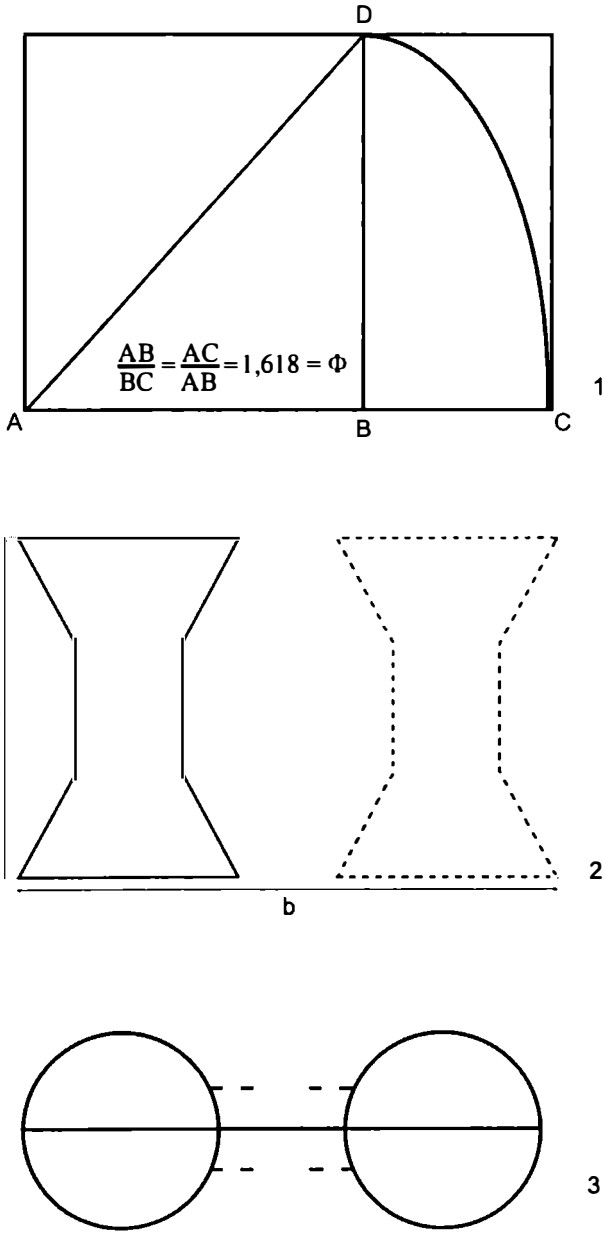

Fig. 1 – Schema de reprezentare a raportului dintre părţi în regula *dreptunghiului de aur* (1) şi reconstituirea grafică a vasului-binoclu nr. I (2, 3)

wwww.cimec.ro

Concret, ne vom ocupa de câteva vase-binoclu, ale căror fragmente au intrat în laborator la începutul anului 2003, odată cu primirea de către instituţia noastră a celei mai mari părţi a colecţiei de materiale arheologice descoperite în urma cercetărilor arheologice efectuate la Truşeşti (jud. Botoşani). Pentru prezentarea încercărilor noastre de a restaura vase-binoclu după regula *dreptunghiului de aur* am ales trei asemenea artefacte, care – fiecare în parte – au caracteristici deosebite, în funcţie de datele oferite de fragmente. Pentru identificare, le-am notat astfel:

– vas-binoclu nr. I;
– vas-binoclu nr. II;
– vas-binoclu nr. III.

După spălarea fragmentelor şi îndepărtarea compuşilor calcaroşi am trecut la examinarea atentă a fiecărui fragment în parte. Desenul decorului incizat şi culoarea ceramicii ne-a condus la concluzia că fragmentele fac parte din trei vase-binoclu diferite, întregibile. Deci, procesul de restaurare putea fi început.

Un vas-binoclu cu decor incizat este compus, de regulă, din[2]:

- două monocluri (A şi B), alcătuite fiecare dintr-o pâlnie superioară şi una inferioară, unite printr-un cilindru median;
- cele două monocluri sunt legate între ele prin una, două sau trei punţi, dispuse în părţile superioară, mediană şi inferioară.

1. Vasul-binoclu nr. I (fig. 2)

Din acesta au fost găsite zece fragmente, respectiv:

un cilindru median legat de o treime din puntea mediană (monoclul A);
trei fragmente din pâlnia superioară (monoclul A);
trei fragmente din pâlnia superioară (monoclul B);
trei fragmente din pâlnia inferioară, unul dintre ele conţinând un sfert din puntea inferioară (monoclul B).

După asamblarea fragmentelor şi plombarea lor s-au obţinut trei blocuri compacte, după cum urmează:

două treimi din monoclul A (pâlnia superioară legată de cilindrul median);
pâlnia inferioară şi pâlnia superioară din monoclul B (reprezentând două treimi din întreg).

Folosind cauciucul siliconic, am copiat cilindrul median din monoclul A, obţinând negativul acestui element. Apoi am turnat în negativ ghips, obţinând pozitivul cilindrului median. Am legat cu ghips pâlnia superioară şi pâlnia inferioară din monoclul B cu copia cilindrului median, obţinând astfel întregul monoclul B. Alăturarea celor două monocluri ne-a condus la constatarea că au aceeaşi înălţime (16,9 cm). Astfel, aveam la dispoziţie cele două monocluri, care – legate între ele prin cele trei punţi – trebuiau să alcătuiască întregul, respectiv vasul-binoclu nr. I.

Singura necunoscută a problemei, în lipsa punţilor de legătură, era distanţa dintre cele două monocluri, care ar fi trebuit să fie egală cu cea de la vasul original, pentru că altfel s-ar fi obţinut un întreg disproporţionat şi deci neconform cu ceea ce creatorul lui şi-a dorit.

[2] Pentru această categorie de piese vezi V. Sorochin, *Aspectul regional cucutenian Drăguşeni-Jura*, *BMA*, XI, Piatra-Neamţ, 2002.

wwww.cimec.ro

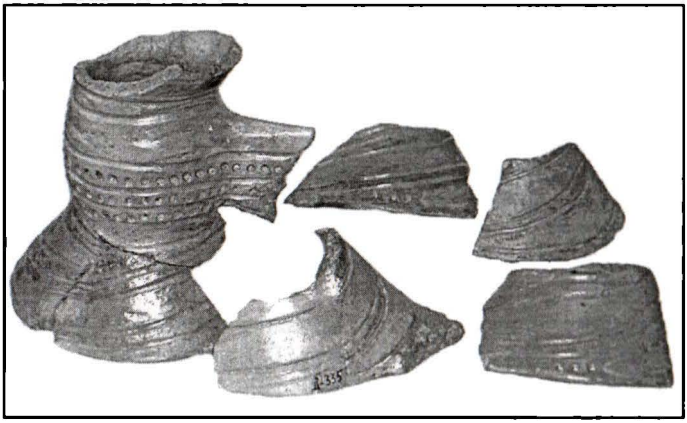

1

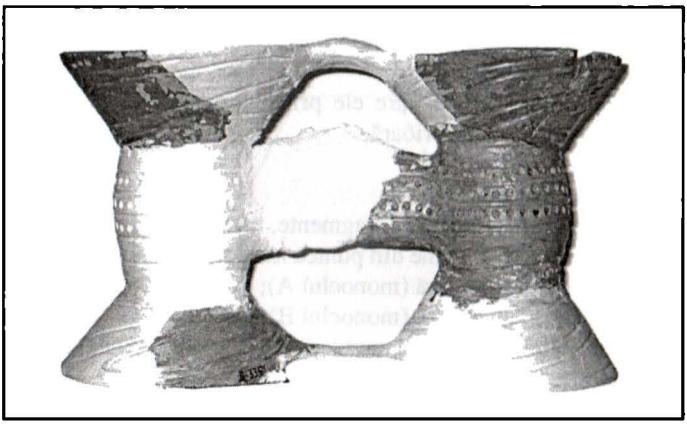

2

3

Fig. 2 – Vasul-binoclu nr. I la intrarea în laborator (1), în timpul restaurării (2) şi după restaurare (3)

wwww.cimec.ro

În acel moment al operaţiunilor de restaurare am apelat la regula *dreptunghiului de aur*, care menţionează faptul că raportul dintre latura mare şi latura mică este o constantă, şi anume: 1,618. Am desenat un dreptunghi cu latura mică (a) egală cu înălţimea unui monoclu, am înmulţit-o (a) cu 1,618 şi am obţinut latura mare (b) a dreptunghiului. Am obţinut astfel distanţa la care trebuiau poziţionate cele două monocluri, pentru ca – unindu-le prin punţi – să se obţină vasul-binoclu întregit. Pentru a stabili poziţia punţilor am trasat apoi în plan orizontal un segment egal cu latura mare (b), poziţionând cele două monocluri ca în fig. 1/3. Le-am unit apoi pe direcţia celor trei punţi de legătură cu sârmă de inox şi am confecţionat din plastilină trei cofraje de forma punţilor, în care am turnat ghips.

După uscare şi finisare am refăcut decorul incizat pe toate plombele, ghidându-ne după inciziile originale existente pe fragmentele care au intrat în laborator. Apoi am colorat toate suprafeţele din ghips cu vopsea tip *tempera*, alegând un ton apropiat cu cel existent la materialul original. În acest fel am obţinut un vas-binoclu bine armonizat atât ca dimensiuni, cât şi coloristică.

2. Vasul-binoclu nr. II (fig. 3)

Din acesta au intrat în laborator zece fragmente, respectiv:

- o pâlnie inferioară în proporţie de patru cincimi din întreg, continuată cu două cincimi din cilindrul median (monoclul A);
- două fragmente din cealaltă pâlnie superioară, însumând o treime din întreg (monoclul A);
- patru fragmente dintr-o pâlnie superioară, însumând patru cincimi din întreg (monoclul B);
- două fragmente însumând întreaga punte mediană;
- un fragment reprezentând întreaga punte inferioară.

Fragmentele de pâlnii conţin toate datele pentru a putea fi reconstituite: diametru, conturul buzei şi decorul incizat. Spre deosebire de cazul prezentat anterior, în care fragmentele existente ne-au permis reconstituirea unui monoclu pe *înălţime*, în cel de care ne ocupăm acum elementele de care dispunem, respectiv o pâlnie inferioară, întreaga punte mediană şi întreaga punte inferioară, permit începerea reconstituirii vasului pe *lungime*.

Am plombat fragmentele din pâlnia inferioară a monoclului A cu ghips, iar după finisarea şi desenarea inciziilor, am obţinut forma întreagă a bazei unui monoclu. A urmat apoi reconstituirea cilindrului median din monoclul A. Cu ajutorul cauciucului siliconic am copiat elementele menţionate mai sus, iar după turnarea ghipsului în cofraj şi finisarea lui am obţinut două treimi din monoclul B (pâlnia inferioară şi cilindrul median). În pâlnia inferioară a monoclului B am înglobat puntea inferioară. Cele două ansambluri rezultate au fost apropiate unul de celălalt atât cât ne-au permis elementele componentele, iar în cilindrul median B şi în pâlnia inferioară A (în dreptul plombelor de ghips) am practicat două orificii, în funcţie de dimensiunile punţilor mediană şi inferioară. Am lipit apoi cele două ansambluri A şi B, pe care – cu ajutorul ghipsului – le-am fixat în poziţia rezultată.

După finisarea bavurilor din ghips şi completarea decorului incizat aveam pe masa de lucru un element compact din vasul-binoclu nr. II, care ne oferea o dimensiune

wwww.cimec.ro

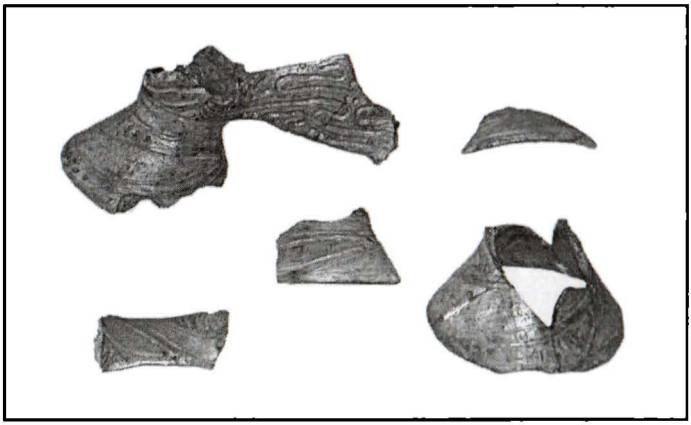

1

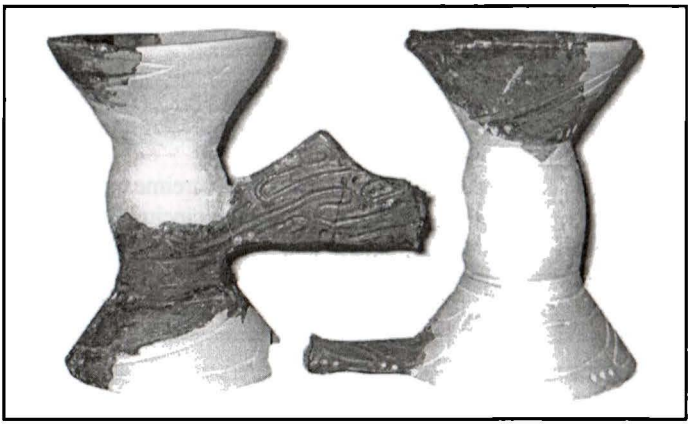

2

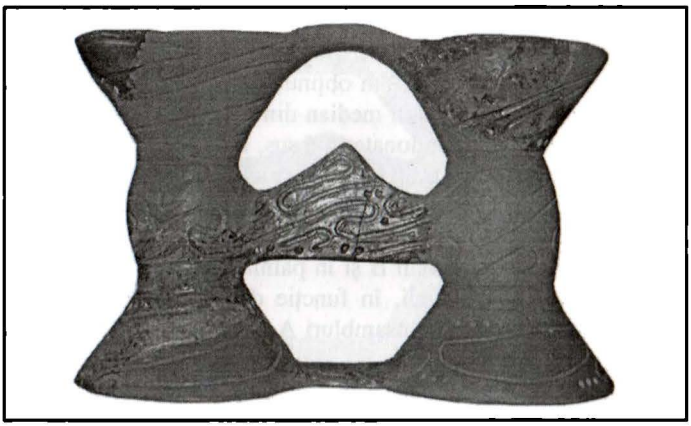

3

Fig. 3 – Vasul-binoclu nr. II la intrarea în laborator (1), în timpul restaurării (2) şi după restaurare (3)

wwww.cimec.ro

a acestuia, şi anume lungimea (b), care reprezintă totodată şi latura lungă a dreptunghiului de aur în care se înscrie vasul (fig. 5/1).

Dimensiunea obţinută (b) am împărţit-o la 1,618, iar rezultatul reprezintă latura mică a *dreptunghiului de aur* (a). Urma apoi să confecţionăm cele două pâlnii din ghips, în care să încastrăm fragmentele existente pe masa de lucru. După efectuarea acestor operaţiuni am poziţionat şi fixat cele două pâlnii pe cilindrii mediani existenţi şi am turnat puntea superioară de legătură între cele două elemente, obţinând astfel întreg vasul-binoclu nr. II.

Măsurarea înălţimii vasului-binoclu ne-a dat o valoare egală cu cea calculată pentru dreptunghi, fapt ce ne-a condus la concluzia că toată lucrarea a fost bine concepută şi încheiată cu rezultatul scontat.

3. Vasul-binoclu nr. III (fig. 4)

Următorul grup de fragmente aparţinând unui vas-binoclu era mai săracă în informaţii şi presupunea rezolvarea mai multor necunoscute. Fiecare fragment, din cele două de care dispuneam, era format din jumătatea punţii mediane şi câte un cilindru median. Lipindu-le am obţinut întreg ansamblul median al unui vas binoclu, deci o treime din întreg.

Deşi teoria restaurării spune că nu se poate reconstitui un obiect deoarece (ca în cazul de faţă) lipsesc elementele care să ne ofere lungimea şi înălţimea lui, în cele ce urmează vom încerca să demonstrăm contrariul. Efectuând cercetări şi calcule pe 26 de vase binoclu incizate, am observat că există câteva constante între diferitele dimensiuni ale obiectului. Toate rezultatele, detaliile, desenul şi concluziile le prezentăm în anexa 2. În situaţia de faţă vom folosi doar elementul constant Q, care este dat de raportul dintre dimensiunea cea mai mare a vasului (lungimea) şi suma dintre puntea mediană şi diametrele celor doi cilindri mediani (M); M = 25,6 cm.

$Q = 1{,}28$ cm

$M = 25{,}6$ cm

$$\frac{b}{M} = Q \quad \Rightarrow b = 25{,}6 \times 1{,}28 = 32{,}76 \text{ cm} = \text{lungimea vasului-binoclu}$$

A doua dimensiune a vasului-binoclu este înălţimea (a). Această necunoscută se calculează din ecuaţia *dreptunghiului de aur*.

$b = 32{,}76$ cm

$$\frac{b}{a} = 1{,}618 \quad \Rightarrow a = 32{,}76 \times 1{,}618 = 20{,}24 \text{ cm} = \text{înălţimea vasului-binoclu}$$

Deci, după restaurare vasul-binoclu va trebui să aibă dimensiunile calculate mai sus. Ştiind că un monoclu este compus din trei elemente (pâlnie superioară, cilindru median, pâlnie inferioară) egale ca dimensiune, am măsurat înălţimea (d) unui cilindru median, care este 7,06 cm (fig. 5/2). O punte inferioară (e) este cuprinsă în diametrul mare al unei pâlnii de două ori şi jumătate. În cazul particular de care ne ocupăm diametrul mare (D) al unei pâlnii se află astfel:

wwww.cimec.ro

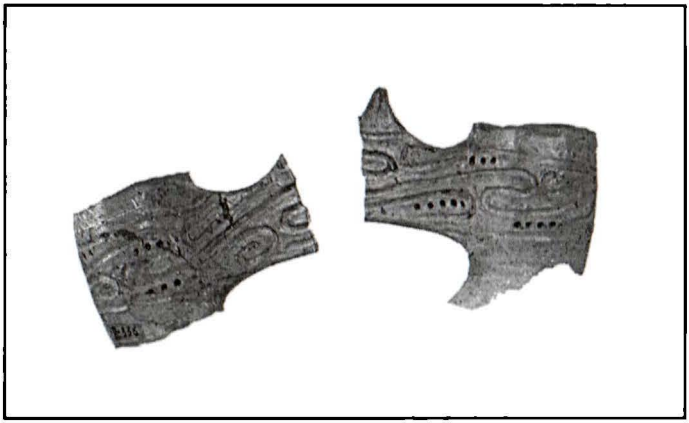

1

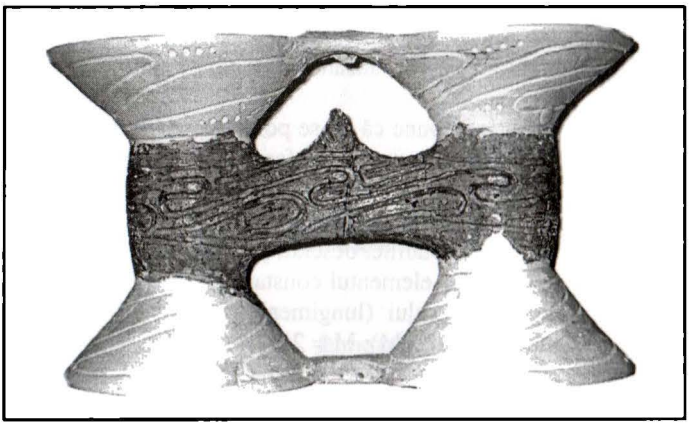

2

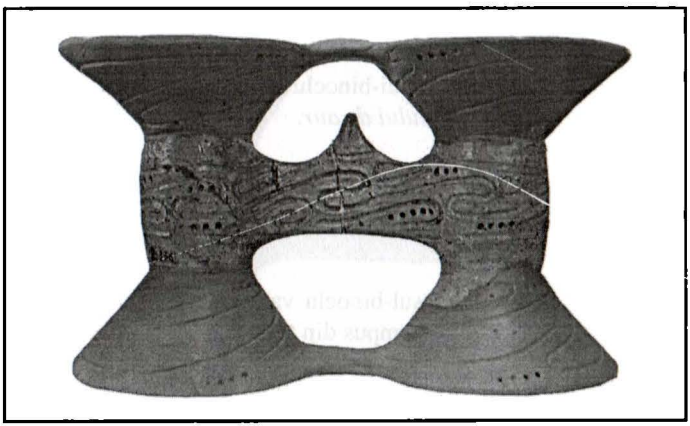

3

Fig. 4 – Vasul-binoclu nr. III la intrarea în laborator (1), în timpul restaurării (2) şi după restaurare (3)

wwww.cimec.ro

$$2{,}5 \times e = D \quad \Rightarrow e = \frac{D}{2{,}5} \qquad 2 \times D + e = b \quad \Rightarrow b = 2 \times D + \frac{D}{2{,}5} \quad \Rightarrow$$

$$\Rightarrow 2{,}5 \times 2 \times D + D = 2{,}5 \times b \quad \Rightarrow 6 \times D = 2{,}5 \times 32{,}76 \quad \Rightarrow D = \frac{81{,}9}{6} = 13{,}65 \text{ cm}$$

$$\Rightarrow e = \frac{13{,}65}{2{,}5} = 5{,}46 \text{ cm}$$

Având dimensiunile unei pâlnii (înălţimea, diametrul mare şi diametrul mic), am construit din plastilină forma de care aveam nevoie. Din cauciuc siliconic am confecţionat cofrajul exterior şi cofrajul interior al formei. Am turnat ghips de modelaj de patru ori în cofraje, obţinând cele patru pâlnii (două superioare şi două inferioare), care aparţin vasului-binoclu.

În partea de jos a cilindrului median B există un fragment (mai mult de o treime) din pâlnia originală, care indică înclinaţia corpului unei pâlnii.

Înglobând copia pâlniei în original, am constatat că există continuitate între cele două elemente. Fiind mulţumit de rezultatul operaţiunilor efectuate, am poziţionat şi celelalte trei pâlnii pe locurile libere din cilindrii mediani. Apoi am unit elementele celor două monocluri prin punţi din ghips (superioară şi inferioară), similare cu originalele altor vase-binoclu, având aceleaşi caracteristici şi dimensiuni. Pe elementele din ghips am incizat decorul, după care le-am colorat cu vopsea tip *tempera* într-un ton cât mai apropiat de original, ajungând la finalul restaurării piesei.

Cele prezentate de noi în rândurile de mai sus, conţinând suficiente elemente din matematică, pot părea la prima lectură ca fiind rupte de munca zilnică a unui restaurator. Realitatea este că în cei 15 ani de practicare a restaurării obiectelor ceramice (în mare parte aparţinând culturii Cucuteni) ne-am confruntat cu situaţii complexe, care ne-au pus în situaţia de a apela la date aparţinând diferitelor domenii de activitate. Am dorit întotdeauna ca efortul pe care îl depunem în laborator să aibă ca finalitate obiecte restaurate ştiinţific, de care să beneficieze atât specialiştii cât şi publicul vizitator al muzeului, în vitrinele căruia ajung cele mai multe din piesele restaurate.

wwww.cimec.ro

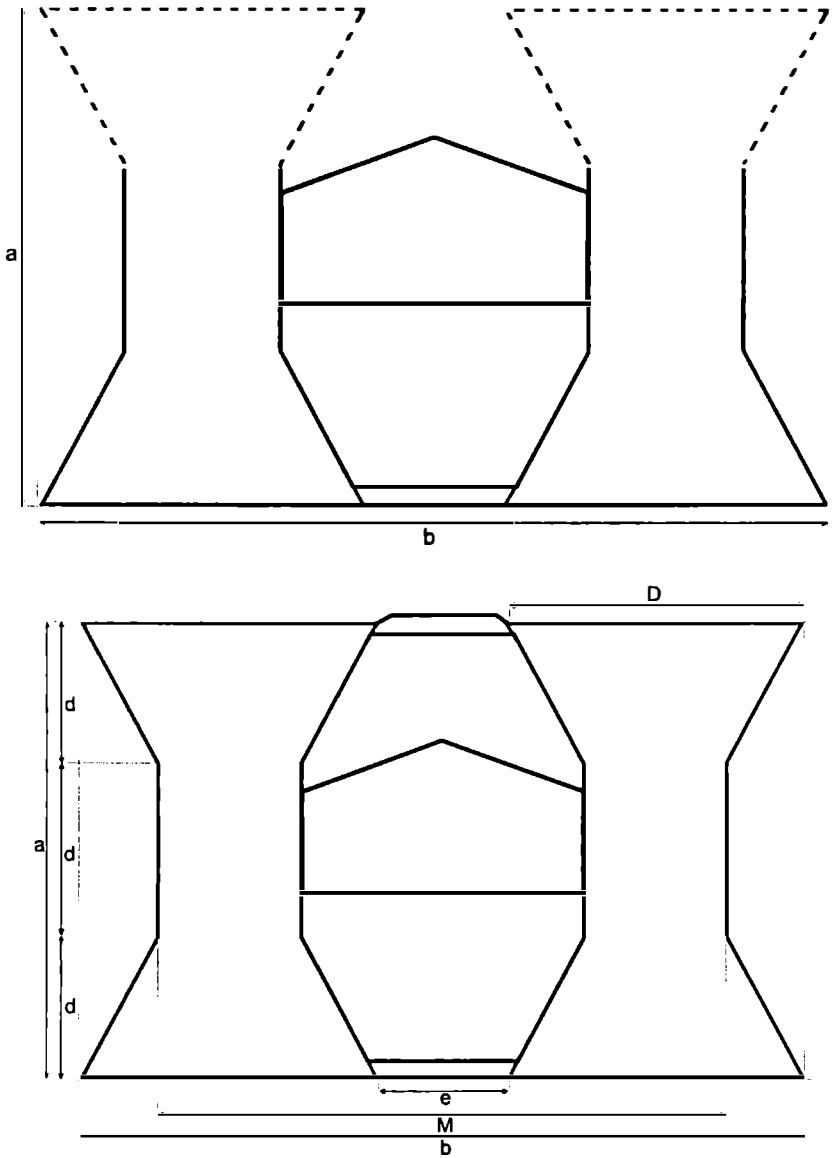

Fig. 5 – Schema grafică a unor vase-binoclu

wwww.cimec.ro

ANEXA 1

Datele din această anexă sunt necesare pentru a explica şi exemplifica operaţiunile pe care le-am efectuat, folosind dimensiunile (lungimea, înălţimea şi dimensiunea mediană) unui vas-binoclu.

Este ştiut faptul că regula *dreptunghiului de aur* oferă o constantă ($\Phi = 1{,}618$), care se numeşte şi *numărul de aur*.

Am încercat să stabilim şi alte relaţii între dimensiunile unui vas-binoclu, având la dispoziţie 26 de astfel de piese. Am măsurat lungimea, înălţimea şi dimensiunea mediană (la toate vasele), apoi am raportat lungimea (b) la dimensiunea mediană (M), obţinând valori foarte apropiate. Media acestor rapoarte (egală cu 1,28), am denumit-o (Q) şi o vom considera o constantă, având numărul vaselor măsurate (anexa 3). A urmat măsurarea, pe acelaşi număr de vase, a înălţimii (a). Am raportat dimensiunea mediană (M) la înălţime (a), obţinând – de asemenea – valori foarte apropiate, a căror medie (q) este egală cu 1,25.

Un monoclu este compus dintr-o pâlnie superioară, un cilindru median şi o pâlnie inferioară. Din măsurători rezultă că cele trei elemente au înălţimea egală: $a = 3d$ (fig. 5/2).

Într-o proporţie destul de mare (68%), lungimea unei punţi inferioare (e) este cuprinsă într-un diametru (D) (diametrul unei pâlnii) de două ori şi jumătate.

Măsurătorile, calculele efectuate şi rezultatele lor nu trebuie luate *ex-abrupto*, ci ele se adaptează la grupuri asemănătoare de vase-binoclu. În urma experienţei căpătate, considerăm că datele prezentate de noi sunt foarte utile în munca de restaurare, atât ca metodă de lucru, cât şi ca posibilitate de verificare finală a rezultatelor obţinute.

ANEXA 2

Dimensiuni ale unor vase aparţinând culturii Cucuteni

Nr.	Piesa	Staţiunea	Dimensiuni	I/L
1.	Vas-suport	*Frumuşica*	34,6-22,6	1,53
2.	Vas-suport tip *horă*	*Frumuşica*	36,7-24,5	1,50
3.	Vas-binoclu	*Frumuşica*	24,5-15,0	1,63
4.	Vas-binoclu	*Frumuşica*	27,4-16,9	1,62
5.	Vas-suport	Izvoare	30,5-18,5	1,64
6.	Cupă cu picior	Izvoare	18,5-12,0	1,54
7.	Vas-suport	Izvoare	27,4-17,0	1,61
8.	Vas cu colonete	Izvoare	45,0-29,0	1,55
			MEDIA	**1,58**

Legenda:

L – lungimea;

I – înălţimea.

Toate dimensiunile sunt redate în cm.

wwww.cimec.ro

ANEXA 3

Tabel conţinând datele vaselor-binoclu măsurate

Nr.	Staţiunea	L	I	M	L/M	M/I	L/I
1.	Cuconeştii Vechi	35,0	21,2	26,8	1,30	1,26	1,65
2.	Cuconeştii Vechi	37,3	23,9	30,3	1,23	1,26	1,56
3.	Cuconeştii Vechi	34,4	21,2	27,5	1,25	1,29	1,62
4.	Cuconeştii Vechi	39,0	24,8	31,0	1,25	1,25	1,57
5.	Cuconeştii Vechi	31,2	19,0	25,1	1,35	1,32	1,64
6.	Drăguşeni	33,6	20,8	26,5	1,26	1,27	1,61
7.	Drăguşeni	30,6	19,0	24,1	1,26	1,26	1,61
8.	Drăguşeni	33,6	20,7	25,7	1,29	1,24	1,62
9.	Drăguşeni	34,8	21,6	26,8	1,30	1,24	1,61
10.	Drăguşeni	34,2	21,2	26,3	1,30	1,24	1,61
11.	Drăguşeni	31,8	20,3	24,4	1,30	1,20	1,56
12.	Drăguşeni	33,0	20,4	25,4	1,29	1,24	1,62
13.	Drăguşeni	36,3	22,6	27,8	1,30	1,23	1,60
14.	Drăguşeni	38,2	23,7	29,5	1,29	1,24	1,61
15.	Drăguşeni	33,2	21,2	25,6	1,29	1,21	1,56
16.	Jura	33,6	20,7	26,1	1,28	1,26	1,62
17.	Truşeşti	34,2	21,2	26,8	1,27	1,26	1,61
18.	Truşeşti	32,4	20,2	25,0	1,29	1,24	1,60
19.	Truşeşti	35,0	21,7	27,6	1,27	1,27	1,61
20.	Truşeşti	35,7	22,1	27,8	1,28	1,26	1,58
21.	Truşeşti	38,5	23,5	30,0	1,28	1,26	1,63
22.	Truşeşti	31,2	19,3	24,5	1,27	1,27	1,61
23.	Truşeşti	34,3	21,3	27,1	1,27	1,27	1,61
24.	Truşeşti	37,0	22,0	28,6	1,29	1,25	1,62
25.	Truşeşti	34,5	21,5	27,0	1,27	1,25	1,60
26.	Truşeşti	37,1	23,0	28,5	1,30	1,24	1,61
				MEDIA	**1,28**	**1,25**	**1,605**

Legenda:

L – lungimea;
I – înălţimea;
M – dimensiunea mediană.

Toate dimensiunile sunt redate în cm.

wwww.cimec.ro

THE *GOLDEN RECTANGLE* PRINCIPLE APPLIED FOR THE RESTORATION OF SOME BINOCULAR-VESSELS BELONGING TO THE CUCUTENI CULTURE

Abstract

The author propounds a new restoration method – the *golden rectangle* principle – that may be used for the cultic vessels. The principle was applied in restoring some Cucuteni vessels and paid its success through the final results.

The article presents the restoration process for three Cucuteni A binocular-vessels from Truşeşti. All three pieces are fitting within the *golden rectangle* dimensions – the report between the length and the height respects the value of the *golden number* (1,618).

We believe that the data we offer will be useful, either as the method of approach or in verifying our results, when applied in the restoration of other vessels with the same features.

EXPLANATION OF THE FIGURES

Fig. 1 – The graphic illustrating the report between the parts in the *golden rectangle* principle; 2, 3 – the graphic reconstitution of the binocular-vessel no. I.
Fig. 2 – The binocular-vessel no. I before (1), during (2) and after the restoration (3).
Fig. 3 – The binocular-vessel no. II before (1), during (2) and after the restoration (3).
Fig. 4 – The binocular-vessel no. III before (1), during (2) and after the restoration (3).
Fig. 5 – The graphic reconstitution of some binocular-vessel.

wwww.cimec.ro

wwww.cimec.ro

AŞEZĂRILE CUCUTENIENE DE TIP SOLONCENI

de Victor Sorochin

Materialele şi informaţiile obţinute, ca urmare a cercetărilor din Basarabia, ne permit să completăm şi să precizăm unele chestiuni referitoare la siturile aşa-zisului tip Solonceni, din faza Cucuteni A-B (fig. 1).

1. Aşezările

Problema aşezărilor de tip Solonceni a fost pusă de T.G. Movša[1], trăsăturile acestora fiind definite însă de N.M. Vinogradova[2]. Prin săpături metodice au fost cercetate până în prezent aşezările de la Solonceni II, Orheiul Vechi, Mârzeşti, Gura Căinarului şi Alexandrovka II.

Situl Solonceni II este situat pe malul drept, înalt, al Nistrului, având condiţii favorabile pentru apărare. El a fost descoperit în timpul expediţiei conduse de T.S. Passek şi investigat în anii 1952-1953 de aceeaşi cercetătoare[3] şi în 1955-1956 şi 1959 de T.S. Passek şi T.G. Movša[4]. Situl are mai multe niveluri de locuire şi conţine vestigii Precucuteni-Tripolie A, Cucuteni A-B_1 şi de tip Ofatincy. În nivelul Cucuteni A-B au fost degajate patru locuinţe de suprafaţă şi patru locuinţe adâncite în pământ[5].

Aşezarea de la Orheiul Vechi se află pe prima terasă a râului Răut, în partea de est a unui promontoriu denumit *Peştere*, cu altitudinea relativă de peste 100 m. Cu prilejul săpăturilor din anii 1971-1972 au fost dezvelite resturile mai multor locuinţe de suprafaţă sau adâncite în pământ[6].

Staţiunea de la Mârzeşti ocupă tot un promontoriu, în anul 1981 fiind cercetate resturile unei locuinţe de suprafaţă[7].

---

[1] T.G. Movša, *Mnogosloinoe tripol'skoe poselenie Solončeny II*, în *KSIA*, 105, 1965, p. 100.

[2] N.M. Vinogradova, *Pamjatniki perehodnogo etapa Tripol'ja BI-BII v Podnestrov'e*, în *SA*, 1, 1972, p. 36-56.

[3] T.S. Passek, *Rannezemledel'českie (tripol'skie) plemena Podnestrov'ja*, *MIA*, 84, 1961, p. 105.

[4] T.G. Movša, *Mnogosloinoe tripol'skoe poselenie Solončeny II*, în *loc.cit.*

[5] *Ibidem*, p. 92.

[6] N.M. Vinogradova, V.S. Beilekči, P.P. Bârnea, *Rascopki tripol'skogo poselenija v Starom Orhee*, în *AIM*, 1974, p. 67-77.

[7] V. Ja. Sorokin, *Tripol'skoe poselenie u s. Myrzešty*, în *IAM*, 1, 1983, p. 50-54.

wwww.cimec.ro

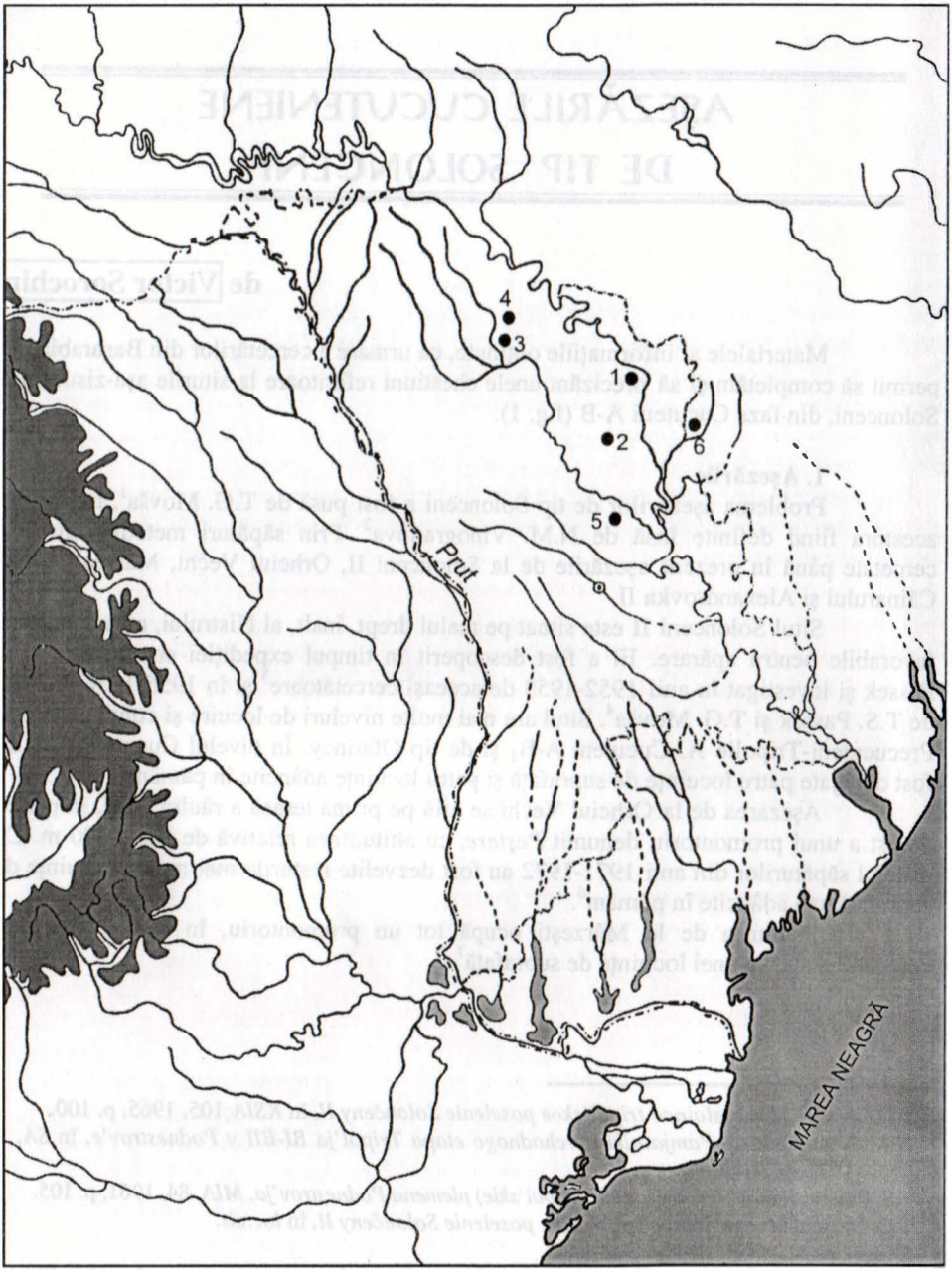

Fig. 1 – Harta aşezărilor de tip Solonceni: 1 - Solonceni II; 2 - Mârzeşti; 3 - Gura Căinarului; 4 - Alexandrovka II; 5 - Orheiul Vechi; 6 - Perlicani

wwww.cimec.ro

Aşezarea de la Gura Căinarului este amplasată pe un promontoriu de pe malul stâng al râului Căinari. În urma investigaţiilor din anul 1983 au fost degajate două locuinţe de suprafaţă şi un semibordei[8].

Situl Alexandrovka II se află tot pe un promontoriu de pe malul stâng al râului Căinari, în anul 1990 fiind cercetate vestigiile unei construcţii de suprafaţă.

O trăsătură distinctă a aşezărilor eneolitice din spaţiul pruto-nistrean o constituie prezenţa în cadrul lor a două orizonturi de construcţii, reprezentate de locuinţe de suprafaţă şi, respectiv, adâncite în pământ, cele de tip Solonceni ne constituind nici ele o excepţie în acest sens[9]

Semibordeiele de la Solonceni II sunt reprezentate de L. 2 şi L. 4.

L. 2 a fost depistată sub L. 3 (de suprafaţă), la adâncimea de 0,30-0,40 m, având forma ovală, cu un mic perete cruţat, amplasat aproape în centru. Dimensiunile locuinţei erau: lungimea – 5 m; lăţimea – 2,6-2,9 m; adâncimea – 0,60-0,80 m. Acest complex avea două părţi: de nord – mai mare şi de sud – mai mică. La rândul său, cea de nord era divizată în două sectoare: de nord-vest şi de nord-est. În prima parte se afla intrarea, iar în a doua cuptorul, în apropierea căruia se găseau resturile unei *laviţe*. Aproximativ în centrul L. 2 s-a depistat o groapă de stâlp cu diametrul de 0,35 m şi adâncimea de 0,45 m, iar în partea de sud a sa resturile unei construcţii de lut, probabil o *laviţă*, cu dimensiunile de 1,40 x 1,20 m.

L. 4, cu dimensiunile de 6 x 3,5 m, de formă ovală, a fost parţial distrusă de o construcţie mai recentă. Aceasta era divizată în trei părţi: centrală, de vest şi de est. Partea de vest prezenta câteva alveolări şi cobora treptat spre zona centrală. Pereţii din partea de sud şi de est erau abrupţi. În partea centrală adâncimea locuinţei era de 2 m[10].

Semibordeiul (L. 20) de la Orheiul Vechi era parţial suprapus de o locuinţă de suprafaţă (L. 17a). Conturul său a fost interceptat la adâncimea de cca. 0,45-0,50 m de la suprafaţa actuală a solului, avea forma ovală neregulată, dimensiunile: lungimea – 12,20 m; lăţimea – 6,70 m; adâncimea – 0,80 m şi era orientat pe direcţia nord-vest – sud-est. În partea de est a locuinţei a fost depistată o groapă de stâlp de formă rectangulară, cu laturile de 0,30 m şi adâncimea de 0, 18 m. În partea de sud-vest s-a descoperit scheletul unui copil în poziţie chircită, culcat pe dreapta. Oasele mâinilor se aflau înaintea feţei, cu capul orientat spre est şi cu un vas pictat lângă genunchi (fig. 3). Scheletul, determinat de M.S. Velikanova, aparţinea unui băiat de 8-9 ani[11].

Semibordeiul (L. 3) de la Gura Căinarului a fost descoperit la adâncimea de 0,80 m de la suprafaţa actuală a solului. Acesta avea forma ovală neregulată şi fundul denivelat. În părţile de sud, nord şi vest pereţii erau verticali, iar în cea de est în pantă uşoară, formând o treaptă. În partea de sud-vest, lângă intrare, se găsea o alveolare umplută cu cenuşă, fragmente ceramice şi oase de animale. Probabil că aici se aflau resturile rugului. Umplutura L. 3 conţinea multă cenuşă, fragmente ceramice, oase de animale, bucăţi de lut ars, diverse piese de silex şi os (fig. 2)[12].

---

[8] Idem, *Tripol'skoe poselenie u s. Gura Căinarului*, în *AIM*, 1988, p. 20-34.
[9] V. Sorokin, *Culturile eneolitice din Moldova*, în *TD*, XV, 1-2, 1994, p. 67-92.
[10] T.G. Movša, *Mnogosloinoe tripol'skoe poselenie Soloncény II*, în *loc.cit.*, p. 92-94.
[11] N.M. Vinogradova, V.S. Beilekči, P.P. Bârnea, *op.cit.*, p. 67, 68.
[12] V. Ja. Sorokin, *Tripol'skoe poselenie u s. Gura Căinarului*, în *loc.cit.*, p. 22.

www.cimec.ro

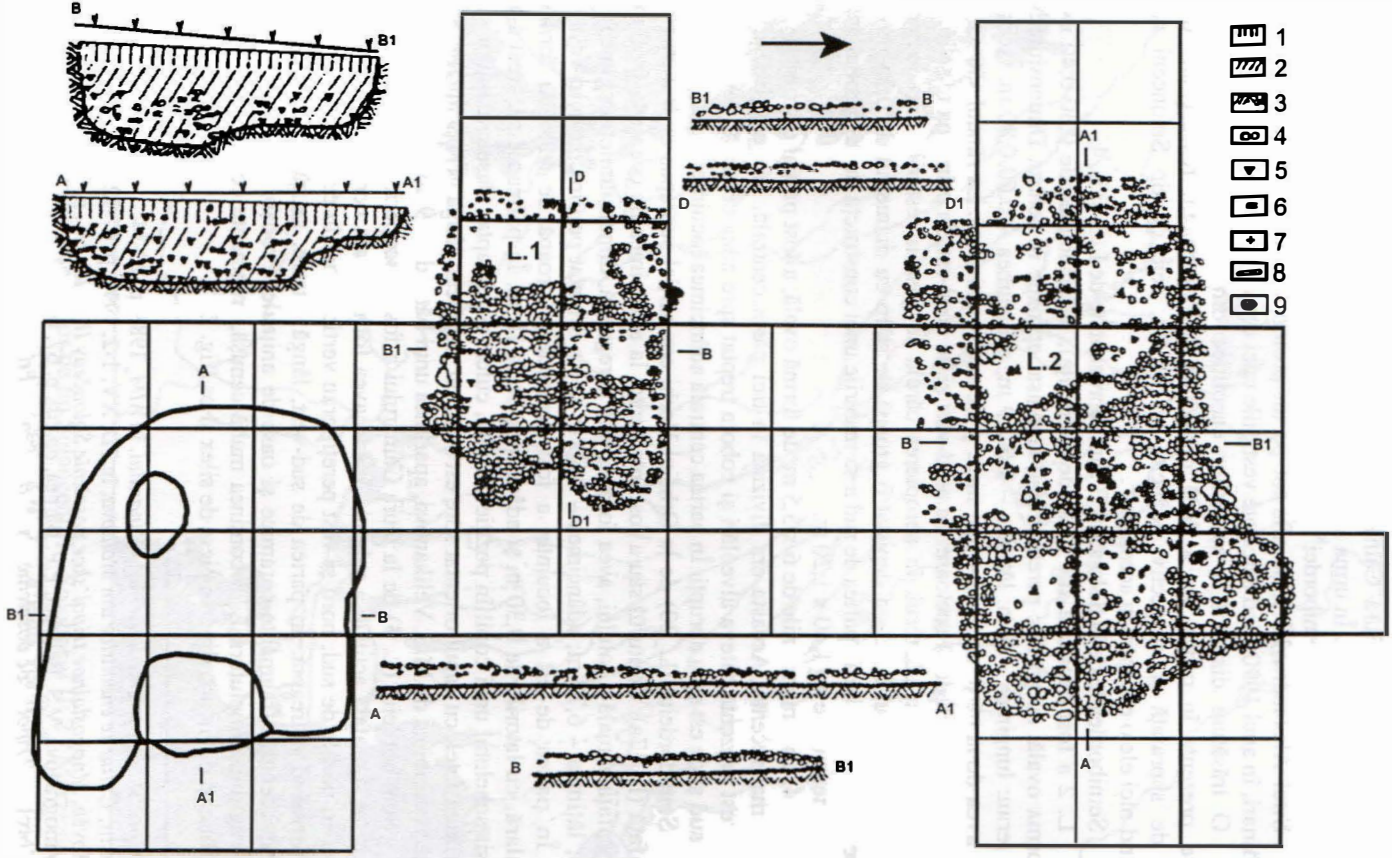

Fig. 2 – Gura Căinarului. Planurile şi profilele locuinţelor: 1 - strat vegetal, 2 - umplutura L. 3; 3 - pământ steril; 4 - fragmente de lipitură; 5 - fragmente de ceramică; 6 - cenuşă; 7 - piese din silex; 8 - oase de animale; 9 - pietre

wwww.cimec.ro

Din cele patru locuinţe de suprafaţă de dimensiuni mari, degajate la Solonceni II, informaţii mai ample au fost publicate despre L. 2. Aceasta a fost depistată la adâncimea de 0,60-0,80 m de la suprafaţa actuală a solului. Resturile ei se înscriu într-un dreptunghi cu suprafaţa de cca. 144 m^2. Locuinţa era orientată pe direcţia nord-sud, cu o mică abatere. După cum susţine T.G. Movşa, ea avea patru camere despărţite de trei pereţi transversali. Vestigiile sale constau dintr-un strat de lipitură arsă cu pleavă şi paie în compoziţie, netezit la partea superioară, în timp ce partea inferioară prezenta amprente de lemn dispuse transversal. Autoarea a menţionat că în L. 2 se aflau şapte cuptoare şi o vatră. Cuptoarele erau situate în părţile de est şi vest ale camerelor. În trei dintre încăperi erau câte două cuptoare, iar într-una un cuptor şi o vatră. În prima şi a treia cameră, lângă cuptoare, au fost remarcate laviţe din lut, de formă rectangulară, cu colţurile rotunjite. În apropierea şi deasupra lor se aflau fragmente ceramice şi râşniţe. În partea de est a celei de-a treia camere s-au depistat vestigiile unui altar de formă pătrată, cu colţurile rotunjite. Acesta era amplasat deasupra stratului de lipitură şi a fost modelat din pastă cu degresanţi vegetali. În partea centrală a celei de-a doua camere, pe o suprafaţă de 0,30 x 0,25 m, s-a descoperit o aglomerare de aşchii de silex, şapte fragmente de nuclee, un fragment de lamă şi două răzuitoare[13]. Deosebit de semnificativă este observaţia autoarei, referitoare la unele sectoare din camerele 1, 2 şi 4. Sub stratul superior de lipitură s-a observat o altă lipitură, de culoare cărămizie, cu degresanţi vegetali şi cu câteva amprente de lemn. T.G. Movşa o interpretează pe aceasta din urmă ca fiind restul unui orizont anterior de construcţii[14]. Probabil că L. 2 reprezenta o construcţie cu etaj.

În staţiunea de la Orheiul Vechi au fost degajate două locuinţe de suprafaţă (L. 17a şi L. 21a).

Resturile primei construcţii, deteriorate de altele mai recente, se înscriu într-un dreptunghi cu laturile de 5,20 x 4,20 m, orientate pe direcţia est-vest.

L. 21a a fost depistată la 0,20-0,40 m adâncime, avea forma rectangulară, era orientată pe direcţia sud-vest – nord-est şi avea dimensiunile de 4 x 3,60 m. Platforma sa consta dintr-un strat de lipitură a cărei culoare varia de la galben până la roşu-cărămiziu. Lipitura nu a fost aşternută într-un strat compact şi prezenta mai multe goluri în care s-au găsit fragmente ceramice. Pe partea inferioară a bucăţilor de lut ars s-au constatat amprente de bârne şi nuiele, dispuse de regulă transversal pe axul lung al locuinţei[15].

În aşezarea de la Mârzeşti au fost dezvelite vestigiile unei locuinţe de suprafaţă, de formă rectangulară, cu dimensiunile de 12,50 x 8,50 m, orientată pe direcţia est-vest. Lipitura sa era bine conservată şi consta în două straturi de lut ars. Cel superior avea grosimea de 0,50-1,20 cm şi conţinea nisip ca degresant. Pe suprafaţa acestuia nu s-au găsit resturi de amenajări, ci doar două răzuitoare pe aşchii, un vârf de săgeată, un fragment de statuetă antropomorfă şi fragmente ceramice. Stratul inferior avea grosimea de cca. 6-7 cm şi era format din diferite bucăţi de lut ars de culoare roşie-cărămizie. Pe partea inferioară a sa erau amprente de lemn cu grosimea de 8-14 cm.

[13] T.G. Movşa, *Tripol'skoe žilišče na poselenii Solončeny II*, în *ZOAO*, 34, I, 1960, p. 231-246.
[14] *Ibidem*, p. 238.
[15] N.M. Vinogradova, V.S. Beilekči, P.P. Bârnea, *op.cit.*, p. 67-70.

wwww.cimec.ro

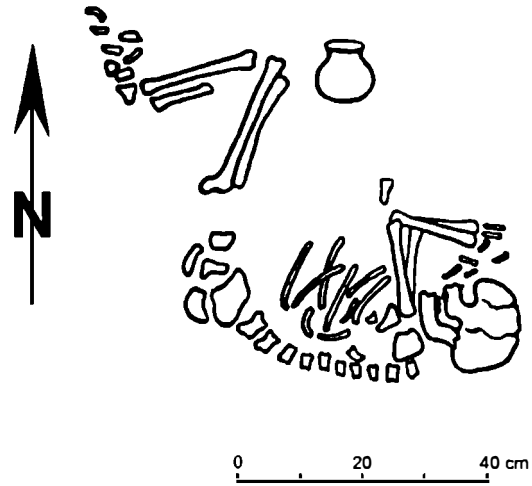

Fig. 3 – Mormântul de la Orheiul Vechi (după N.M. Vinogradova şi colab., 1974)

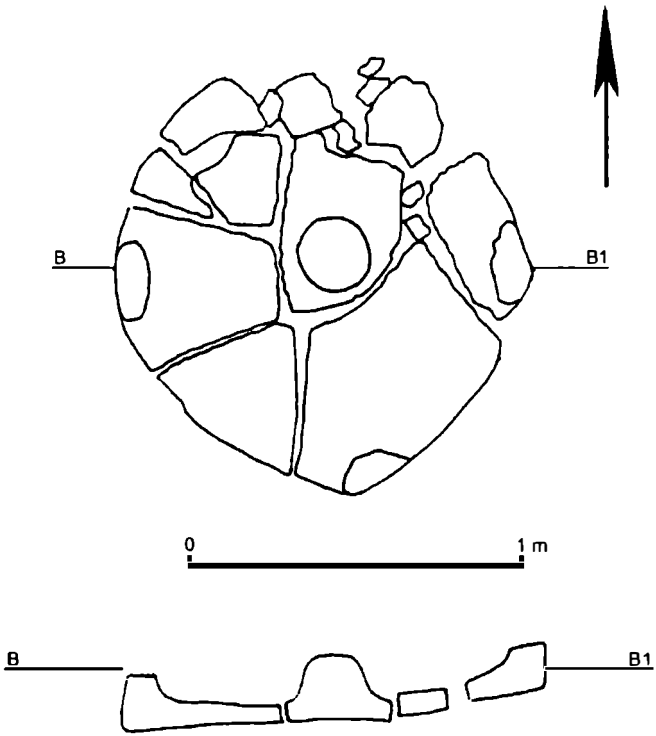

Fig. 4 – Alexandrovka II. Planul şi profilul *altarului* nr. 2

wwww.cimec.ro

Sub stratul de lipitură, în partea de sud-est, s-a găsit o groapă rotundă cu diametrul de 0,22 m şi adâncimea de 0,25 m, umplută cu pământ de culoare maronie deschisă, mici fragmente de lut ars şi cărbune. Groapa provenea probabil de la un stâlp, cu toate că ele se întâlnesc destul de rar sub platformele locuinţelor cucuteniene[16].

Locuinţele de suprafaţă (L. 1 şi L. 2) de la Gura Căinarului au fost semnalate la adâncimea de 0,25-0,30 m de la suprafaţa actuală a solului (fig. 2).

Resturile L. 1, cu dimensiunile de 6 x 4,50 m, orientată pe direcţie est-vest, reprezentau aglomerări de bucăţi de lut ars cu goluri între ele. În partea centrală şi de est acestea erau mai compacte. Profilurile locuinţei au demonstrat faptul că avea două straturi de lipitură. Cel superior avea grosimea de 1,5 cm, iar cel inferior de 7-10 cm şi prezenta dedesubt amprente de lemn cu diametrul de 6-7 cm, orientate perpendicular pe axul lung al construcţiei. În L. 1 s-au găsit un răzuitor pe lamă, o statuetă zoomorfă, iar în sectorul de sud-est, sub platformă, două cupe, două capace în formă de coif suedez, o strachină cu profilul în formă de „S" şi un suport.

L. 2 a fost interceptată la 5 m spre nord de L. 1, iar vestigiile ei formau un dreptunghi cu laturile de 10,5 x 6,5 m, fiind orientată pe direcţia est-vest. Ca şi la L. 1, resturile L. 2 nu formează o masă compactă. Bucăţile de lut ars, a căror culoare varia de la gălbui la roşu-cărămiziu, s-au păstrat mai bine în partea de nord. Specificăm că în acest sector amprentele de lemn de pe partea inferioară a lipiturii se întâlneau mai rar decât în alte sectoare. În majoritatea cazurilor partea inferioară a stratului de lut ars era plată. Nu este exclus ca în construirea L. 2 să fi fost utilizate blăni mari de lemn, cu feţele bine fasonate. Amprentele de lemn de pe lipitură, ca şi la alte locuinţe, erau dispuse transversal faţă de axul lung. Diametrul amprentelor era de 7-8 cm, grosimea stratului superior de 1,5 cm, iar a stratului inferior de 7-12 cm. În L. 2 s-au găsit două răzuitoare, un vârf de săgeată, iar sub platformă, în partea centrală, un vas piriform, o strachină, două capace semisferice şi în sectorul de vest un vas piriform cu capac în formă de coif suedez[17].

Vestigiile L. 1 de la Alexandrovka II erau grupate sub forma unui dreptunghi cu laturile de 11,30 x 5,70 m, orientate pe direcţia nord-vest – sud-est (fig. 6). Ele constau într-un strat relativ compact de lipitură de culoare gălbuie sau roşie-cărămizie. În perimetrul locuinţei s-au fixat bucăţi mari de lipitură cu degresanţi vegetali şi amprente de nuiele, ce proveneau probabil de la pereţii construcţiei. Pe platformă au fost semnalate resturile a două amenajări de lut. Prima era amplasată pe latura de nord a locuinţei, avea forma rectangulară, cu colţurile rotunjite şi era orientată tot pe direcţia nord-vest – sud-est. Partea superioară a construcţiei era netezită neglijent, iar cea inferioară repeta neregularităţile lipiturii. Lutul acesteia era grosier şi conţinea o cantitate mică de degresanţi vegetali. Dimensiunile sale erau de 3,50 x 2 m (fig. 5). A doua amenajare se afla pe latura de sud a locuinţei, la 0,30-0,35 m de marginea platformei, alături de prima construcţie. Ea avea forma relativ pătrată, cu colţurile rotunjite. La fiecare colţ avea realizat câte un brâu de formă ovală, cu dimensiunile de 0,25 x 0,10 m. Construcţia a fost modelată din pastă grosieră, de culoare roşie-cărămizie (fig. 4). Sub aceasta se afla stratul obişnuit

[16] V. Ja. Sorokin, *Tripol'skoe poselenie u s. Myrzešty*, în *loc.cit.*, p. 50, 51.
[17] Idem, *Tripol'skoe poselenie u s. Gura Căinarului*, în *loc.cit.*, p. 20-23.

wwww.cimec.ro

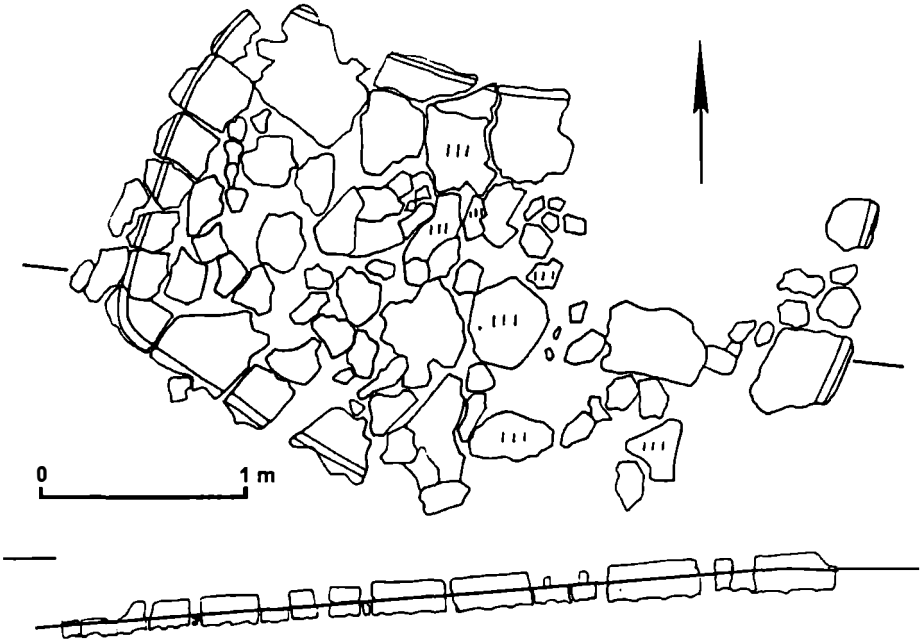

Fig. 5 – Alexandrovka II. Planul şi profilul *altarului* nr. 1

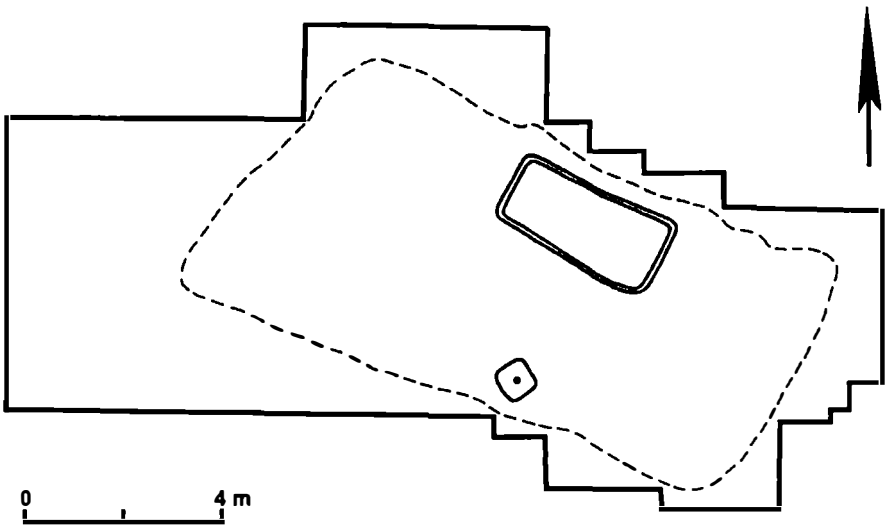

Fig. 6 – Alexandrovka II. Planul L. 1

wwww.cimec.ro

de lipitură cu amprente de lemn pe partea inferioară. Sub colţul de est s-a găsit o aglomerare de zece piese de silex puternic arse, de culoare albă (un răzuitor şi nouă lame neretuşate). Probabil că ambele amenajări sunt de cult. Pe stratul de lipitură, precum şi sub acesta s-a depistat un număr mic de unelte şi fragmente ceramice[18].

2. Utilajul litic

Industria litică a siturilor de tip Solonceni este reprezentată de colecţiile semnalate în aşezarea eponimă, precum şi în cea de la Gura Căinarului, în celelalte staţiuni fiind depistat un număr redus de piese de silex, silicolit, gresie etc. (fig. 8/10-15).

a) Piesele de piatră cioplită

Pentru confecţionarea uneltelor de silex s-a utilizat materia primă locală, de culoare cenuşie sau cenuşie închisă, uneori cu pete albe.

La Solonceni II au fost atestate două tipuri de nuclee: conice şi prismatice, prevalând primul tip[19] În staţiunea de la Gura Căinarului s-au găsit 12 nuclee şi 28 de fragmente. După formă, nucleele au fost divizate în piese prismatice (5 ex.), conice (1 ex.) şi amorfe (6 ex.). Piesele primului tip au două taloane de debitaj şi două fronturi verticale de percuţie, din care au fost obţinute lame mici şi mijlocii (2 ex.), lame şi aşchii mari (1 ex.), aşchii mari şi mijlocii (2 ex.). Nucleul de formă conică are tot un talon de debitaj şi două fronturi de percuţie, de pe care s-au recuperat lame de dimensiuni mijlocii. Piesele amorfe au mai multe taloane de debitaj şi au fost utilizate pentru obţinerea aşchiilor[20].

Percutoarele de la Solonceni II au forma ovală şi sferică, iar pe suprafaţa lor se observă urme specifice de utilizare. La Gura Căinarului ca percutoare s-au folosit piese sferice (2 ex.) şi nuclee epuizate (4 ex.), primele prezentând urme de utilizare pe întreaga suprafaţă, iar ultimele doar pe anumite porţiuni.

Din L. 2 de la Solonceni II s-au recuperat două retuşoare, lucrate pe aşchie şi lamă, având partea activă puternic utilizată[21]. În staţiunea de la Gura Căinarului s-au depistat 11 retuşoare de silex, realizate cu precădere pe aşchii de dimensiuni mijlocii şi mai rar pe lame prismatice. Urmele caracteristice de utilizare se observă, de regulă, pe capătul proximal al piesei.

Cea mai numeroasă categorie de unelte din aşezările examinate o reprezintă răzuitoarele. În situl Solonceni II majoritatea acestora au fost confecţionate pe aşchii rotunde de dimensiuni mijlocii şi numai două pe lame. La Gura Căinarului s-au semnalat 52 de piese de acest tip, realizate cu precădere pe aşchii (40 ex.). În cadrul răzuitoarelor lucrate pe lame s-a identificat un singur tip – cu retuşe pe extremitatea distală (12 ex.). Piesele executate pe aşchii au fost divizate în cinci tipuri, dintre care prevalează cele cu retuşe pe extremitatea distală. Partea activă a acestei categorii de

[18] T.D. Todorova, *Otčet o polevyh issledovanijah na poselenijah Ciulucani I i Alexandrovka II v 1990*, în *Arh. MA IAIV*, 328, 1992.

[19] T.G. Movša, *Tripol'skoe žilišče na poselenii Soloněny II*, în *loc.cit.*, p. 239.

[20] V. Ja. Sorokin, *Orudija truda i hozjastvo plemen srednego Tripolja Dnestrovsko-Prutskogo meždureč'ja*, p. 27, 29.

[21] T.G. Movša, *Tripol'skoe žilišče na poselenii Soloněny II*, în *loc.cit.*, p. 239.

wwww.cimec.ro

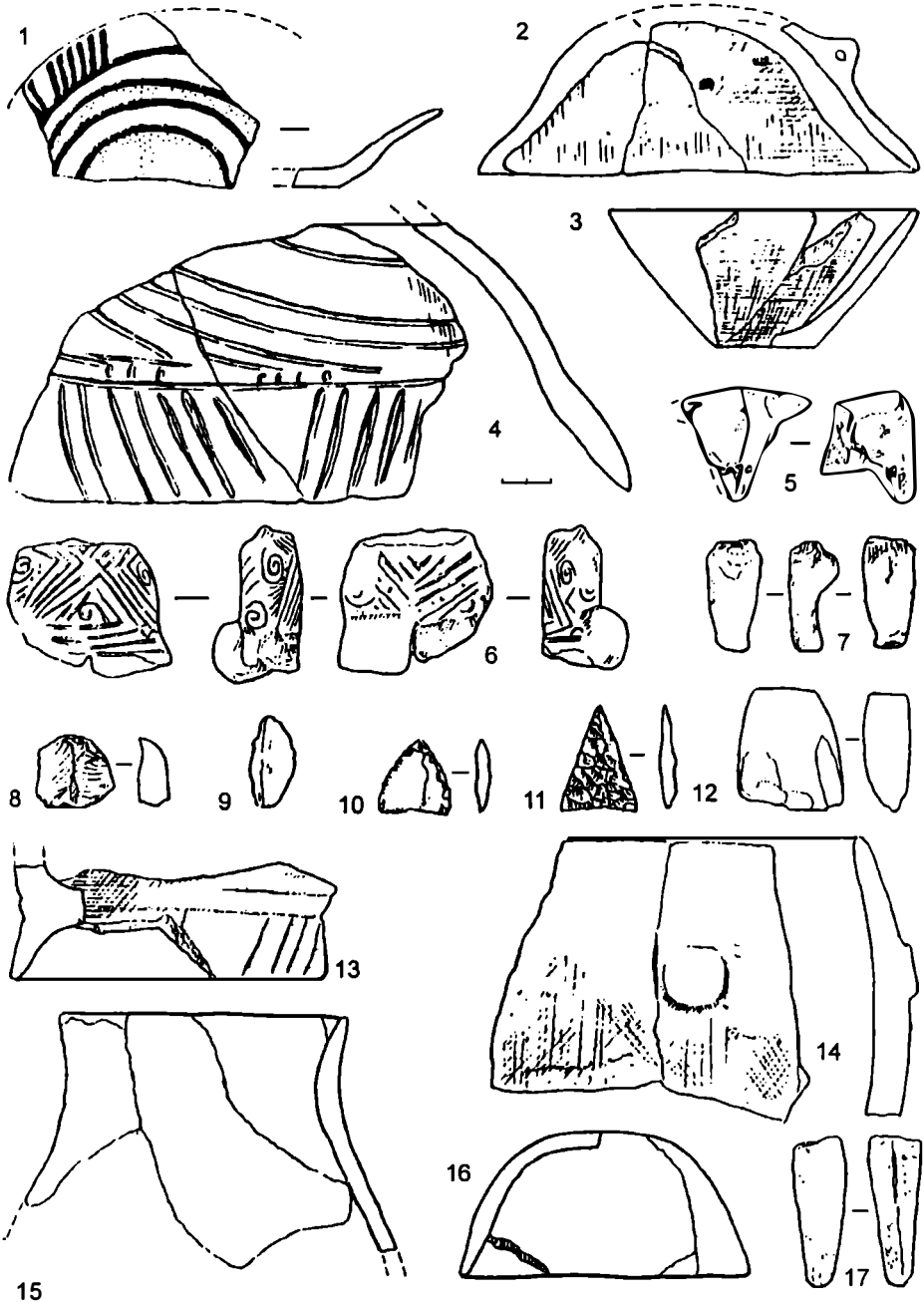

Fig. 7 – 1-17 - piese din aşezarea de la Mârzeşti

wwww.cimec.ro

unelte a fost prelucrată în majoritatea cazurilor cu retuşe abrupte[22]. În staţiunea de la Orheiul Vechi s-au descoperit 11 răzuitoare pe aşchii şi lame[23]. Din L. 1 de la Mârzeşti s-au recuperat trei răzuitoare pe aşchii, cu partea activă pe extremitatea distală (fig. 7/8)[24] În staţiunea Alexandrovka II s-au semnalat patru răzuitoare, dintre care trei pe lame şi unul pe aşchie, cu partea activă la capătul distal, prelucrate cu retuşe mici abrupte (3 ex.) şi mici plate (1 ex.) (fig. 8/11, 12, 14)[25]

Uneltele din aşezarea de la Gura Căinarului au fost determinate traseologic, fiind identificate cuţite pentru prelucrarea cărnii, lemnului, osului şi cornului, piese componente pentru seceri, fierăstraie, sfredele, străpungătoare etc.

Cuţitele pentru prelucrarea cărnii (31 ex.) au fost executate cu precădere pe lame prismatice şi mai rar pe aşchii de dimensiuni mijlocii. Partea activă a lor este dreaptă şi, de regulă, neretuşată. După numărul de părţi active, ele se împart în două tipuri: cu una (26 ex.) sau două (5 ex.) părţi active. Cuţitele pentru prelucrarea lemnului (11 ex.), osului şi cornului (2 ex.) au fost lucrate pe aşchii de dimensiuni mici şi mijlocii (9 ex.) şi pe lame (4 ex.). Partea lor activă este dreaptă (6 ex.), concavă (5 ex.) şi convexă (2 ex.), prelucrată cu retuşe plate, formate în procesul utilizării pieselor.

Sfredelele folosite la prelucrarea osului şi cornului (3 ex.) au fost lucrate pe lame. Unul dintre ele este prevăzut cu două vârfuri dispuse asimetric în raport cu axul longitudinal al piesei, restul având câte un vârf tot asimetric şi fiind prelucrate cu retuşe pe ambele laturi. Sfredelul pentru prelucrarea pietrei a fost confecţionat pe o aşchie masivă şi este prevăzut cu un singur vârf. Unealta pentru perforat ceramică a fost realizată pe o aşchie de dimensiuni mijlocii şi are tot un singur vârf.

Piesele componente pentru seceri (8 ex.) au fost lucrate pe lame prismatice cu profilul drept. Partea activă este dreaptă şi prelucrată cu retuşe mari, plate. Ele au fost împărţite în două tipuri: cu una (6 ex.) şi două (2 ex.) părţi active.

Fierăstraiele (3 ex.) au fost realizate pe lame prismatice şi s-au folosit la prelucrarea osului şi cornului. Partea activă este dreaptă şi are retuşe de utilizare.

Străpungătoarele (2 ex.) au fost executate pe aşchii de dimensiuni mijlocii şi au vârful asimetric, fiind prelucrate cu retuşe mici, plate[26].

În industria litică a aşezărilor Cucuteni-Tripolie burinele se întâlnesc rar, dar sunt cunoscute în toate fazele de evoluţie. La Solonceni II au fost găsite două burine: unul de tip diedru, lucrat pe aşchie, cu partea activă puternic utilizată şi altul executat pe un fragment de talon de debitaj[27]. Burinele de la Gura Căinarului au fost întrebuinţate la prelucrarea lemnului, osului şi cornului[28].

---

[22] V. Ja. Sorokin, *Orudija truda i hozjastvo plemen srednego Tripolja Dnestrovsko-Prutskogo meždureč'ja*, Chişinău, 1991, p. 41, 42, 45.

[23] N.M. Vinogradova, V.S. Beilekči, P.P. Bârnea, *op.cit.*, p. 71.

[24] V. Ja. Sorokin, *Tripol'skoe poselenie u s. Myrzešty*, în *loc.cit.*, p. 50, 51.

[25] T.D. Todorova, *op.cit.*

[26] V. Ja. Sorokin, *Orudija truda i hozjastvo plemen srednego Tripolja Dnestrovsko-Prutskogo meždureč'ja*, p. 81-91.

[27] T.G. Movša, *Tripol'skoe žilišče na poselenii Solončeny II*, în *loc.cit.*, p. 242.

[28] V. Ja. Sorokin, *Orudija truda i hozjastvo plemen srednego Tripolja Dnestrovsko-Prutskogo meždureč'ja*, p. 89.

wwww.cimec.ro

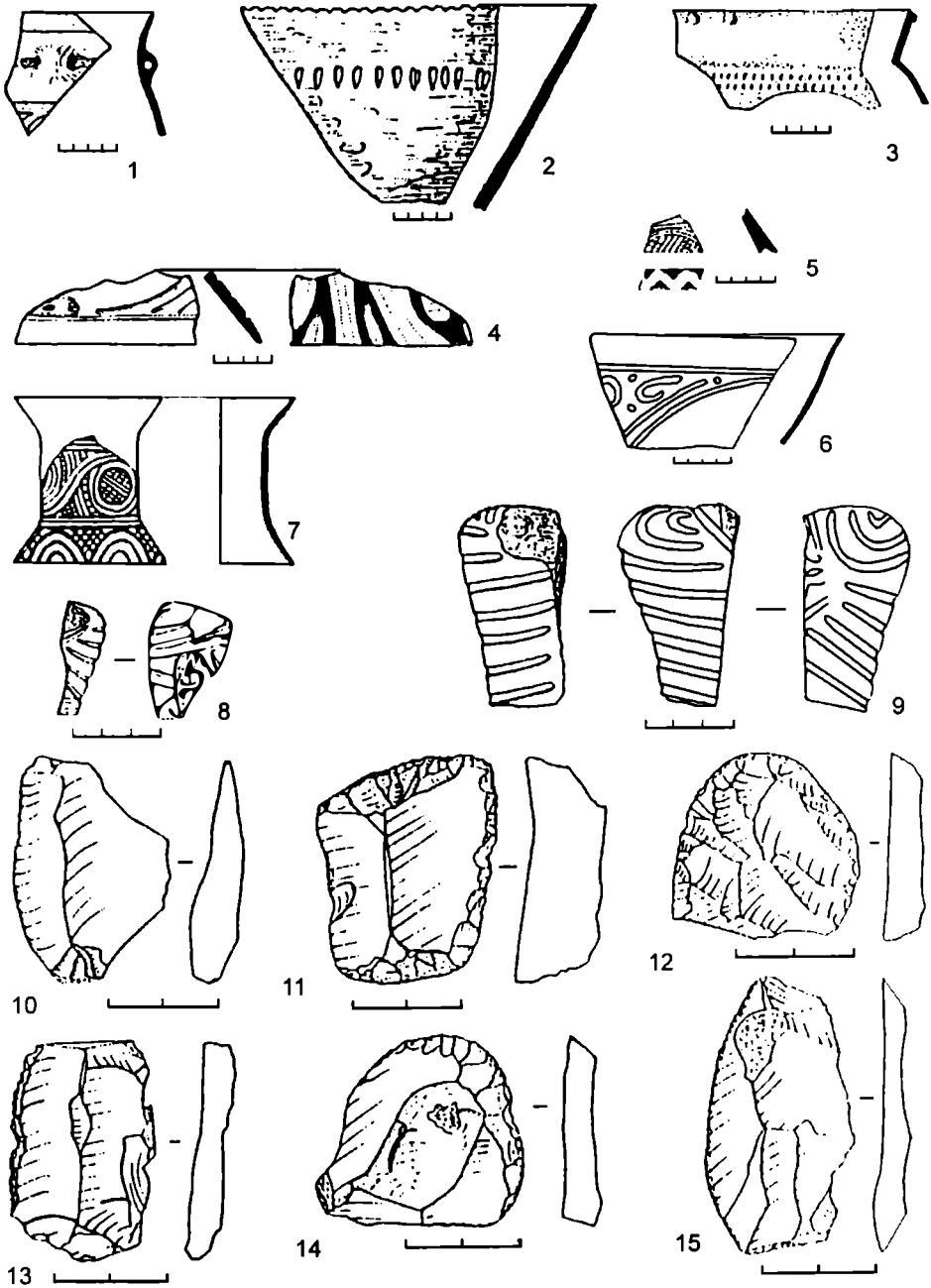

Fig. 8 – 1-15 - piese din aşezarea Alexandrovka II

wwww.cimec.ro

În industriile examinate, ca arme sigure sunt vârfurile de săgeată semnalate la Solonceni II, Gura Căinarului şi Mârzeşti. Piesele de la Solonceni II au forma triunghiulară şi sunt prelucrate pe ambele feţe cu retuşe *în pojghiţă*, unele exemplare având suplimentar pe margine retuşe mici, plate[29]. Vârfurile de săgeată (5 ex.) de la Gura Căinarului au fost confecţionate pe lame (4 ex.) şi aşchii (1 ex.), au forma triunghiulară, cu baza dreaptă sau concavă, ambele feţe fiind prelucrate cu retuşe *în pojghiţă*[30]. Piesele de la Mârzeşti au fost executate pe aşchii, au forma triunghiulară, baza slab concavă şi sunt retuşate bifacial sau numai pe laturi (fig. 7/10, 11)[31].

b) Piesele de piatră şlefuită

Uneltele de piatră şlefuită sunt puţine la număr. În L. 2 de la Solonceni II s-au găsit trei topoare neperforate, confecţionate din silicolit, de formă trapezoidală sau rectangulară, cu colţurile rotunjite şi secţiunea transversală plan-convexă sau ovală. În aceeaşi locuinţă s-au depistat cinci tesle, dintre care două de formă trapezoidală şi rectangulare în secţiune sunt lucrate din galeţi, iar alte trei, similare ca formă, rectangulare sau plan-convexe în secţiune sunt lucrate din silicolit şi prezintă urme de deteriorare sau teşire[32]. Teslele (5 ex.) de la Gura Căinarului sunt realizate din silicolit (1 ex) şi silex (4 ex.). Prima piesă are forma trapezoidală, secţiunea transversală plan-convexă, suprafaţa lustruită şi tăişul deteriorat. Trei dintre teslele de silex au fost prelucrate din aşchii, au tăişul convex şi faţetat cu retuşe mari, plate, iar cea de-a patra a fost realizată pe un nucleu epuizat, cu tăişul lat şi muchia relativ îngustă. Se pare că aceasta din urmă ar fi avut mâner[33]. Câte o teslă de formă trapezoidală a fost semnalată la Orheiul Vechi[34] şi Mârzeşti (fig. 7/12)[35].

Din categoria uneltelor de piatră şlefuită face parte şi săpăliga de silicolit de la Gura Căinarului, de formă rectangulară, cu secţiune plan-convexă şi cu suprafaţa şlefuită[36].

Din gresie s-au executat frecătoare şi râşniţe, descoperite în L. 2 de la Solonceni II. Râşniţele au forma ovală-alungită, iar în mijloc prezintă o alveolare ca urmare a utilizării. În aceeaşi locuinţă s-au găsit două pietre de ascuţit, de culoare maronie, cu o alveolare spre mijloc, prezentând urme vizibile de folosire[37] În aşezarea de la Gura Căinarului s-au depistat două pietre de gresie de formă ovală şi cu o parte activă, întrebuinţate la sfărâmarea ocrului, precum şi două frecătoare realizate pe galeţi, de aceeaşi formă şi cu utilizare similară[38].

---

[29] T.G. Movša, *Tripol'skoe žilišče na poselenii Solončeny II*, în *loc.cit.*, p. 242, fig. 5.

[30] V. Ja. Sorokin, *Orudija truda i hozjastvo plemen srednego Tripolja Dnestrovsko-Prutskogo meždureč'ja*, p. 89.

[31] Idem, *Tripol'skoe poselenie u s. Myrzešty*, în *loc.cit.*, p. 51.

[32] T.G. Movša, *Tripol'skoe žilišče na poselenii Solončeny II*, în *loc.cit.*, p. 242, fig. 6.

[33] V. Ja. Sorokin, *Orudija truda i hozjastvo plemen srednego Tripolja Dnestrovsko-Prutskogo meždureč'ja*, p. 90.

[34] N.M. Vinogradova, V.S. Beilekči, P.P. Bârnea, *op.cit.*, fig. 3/1.

[35] V. Ja. Sorokin, *Tripol'skoe poselenie u s. Myrzešty*, în *loc.cit.*, p. 51.

[36] Idem, *Orudija truda i hozjastvo plemen srednego Tripolja Dnestrovsko-Prutskogo meždureč'ja*, fig. 8/6.

[37] T.G. Movša, *Tripol'skoe žilišče na poselenii Solončeny II*, în *loc.cit.*, p. 242.

[38] V Ja. Sorokin, *Orudija truda i hozjastvo plemen srednego Tripolja Dnestrovsko-Prutskogo meždureč'ja*, p. 77.

wwww.cimec.ro

3. Utilajul de os-corn

În aşezările examinate uneltele de os-corn sunt relativ puţine. Câte două străpungătoare de os provin din siturile Solonceni II şi Gura Căinarului. În ultima aşezare s-a mai descoperit un retuşor de os de formă rectangulară, cu colţurile rotunjite, prezentând urme de folosire[39] Tot aici s-au mai găsit şi piese de corn. Dintre ele fac parte trei săpăligi, care – după forma părţii active – se împart în două tipuri: cu partea activă de forma tăişului de teslă (1 ex.) şi cu partea activă de formă conică (2 ex.). Manşonul de corn a fost perforat din ambele capete, iar pe suprafaţa interioară se observă urme de utilizare. Ultima piesă de corn analizată reprezintă o matriţă pentru imprimarea decorului pe piei, având o mică alveolare la un capăt şi crestături la celălalt[40].

Oase şi coarne cu urme de prelucrare au fost semnalate şi în aşezările de la Orheiul Vechi, Mârzeşti şi Alexandrovka II[41]

4. Ceramica

Complexele ceramice din aşezările de tip Solonceni au fost clasificate – după modul de preparare al pastei, degresanţilor, arderii, formelor, manierelor şi tehnicilor decorative etc. – în cinci categorii: grosieră sau de uz comun, cu decor incizat, cu decor canelat, pictată şi Cucuteni C.

a) Ceramica grosieră sau de uz comun

Pentru modelarea ceramicii grosiere s-a folosit o pastă frământată neglijent, în care s-a folosit ca degresant şamota. Culoarea vaselor este diversă şi variază de la nuanţe roze şi gălbui până la roşu-cărămiziu. Nu lipsesc nici vasele de nuanţe cenuşii (Orheiul Vechi). De regulă, vasele modelate din această pastă au pereţii groşi, unele având exteriorul acoperit cu barbotină, iar interiorul netezit cu grijă.

La Solonceni II din această categorie fac parte străchini tronconice, vase piriforme inversate, capace în formă de coif suedez, chiupuri, strecurători etc. Vasele de dimensiuni mari au pe umăr toarte puternice sau proeminenţe perforate vertical şi constituie aproximativ 3% din numărul total de fragmente[42].

În repertoriul formelor de la Orheiul Vechi au fost remarcate chiupurile şi străchinile tronconice. O strachină a fost pictată în stilul α_1. Ceramica grosieră constituie aici 2%[43]

În L. 1 de la Mârzeşti această categorie ceramică constituie 13%, iar forma principală este chiupul cu buza dreaptă, gura largă şi corpul ovoidal, decorat cu un rând orizontal de alveole dispuse la baza gâtului şi pe corp cu proeminenţe organice de formă conică şi cilindrică[44].

În complexul de la Gura Căinarului s-au depistat vase mari de provizii, cu corpul ovoidal, care – după forma buzei – au fost împărţite în trei variante: cu buza

[39] *Ibidem*, fig. 9/2.
[40] *Ibidem*, p. 77-81.
[41] T.D. Todorova, *op.cit.*
[42] N.M. Vinogradova, *Plemena* ..., p. 50, 63.
[43] N.M. Vinogradova, V.S. Beilekči, P.P. Bârnea, *op.cit.*, p. 76, 77.
[44] V. Ja. Sorokin, *Tripol'skoe poselenie u s. Myrzešty*, în *loc.cit.*, p. 52, 53.

wwww.cimec.ro

dreaptă, cu buza trasă în interior şi cu buza evazată, prevalând prima variantă. Şi acestea sunt înzestrate cu toarte puternice în partea superioară şi proeminenţe conice în cea inferioară. Ceramica din această staţiune este destul de frecvent vopsită cu alb, iar uneori cu negru sau roşu[45]

În L. 1 de la Alexandrovka II sunt prezente cinci străchini tronconice, dintre care un exemplar este ornamentat cu alveole pe corp şi crestături pe buză. Alte fragmente, cu pereţii groşi (1-1,6 cm), provin probabil de la vase mari de provizii (fig. 8/2)[46].

b) Ceramica cu decor incizat

Această a doua categorie este modelată din pastă având ca degresanţi nisipul şi şamota cu granulaţie mică sau mare. Culoarea recipientelor variază de la nuanţe de cenuşiu şi galben până la roşu-cărămiziu. Pasta vaselor este compactă şi bine arsă.

În complexul ceramic de la Solonceni II aceasta reprezintă 13% (fig. 10). Suprafaţa exterioară a vaselor este netezită şi decorată cu incizii, care uneori au fost trasate şi în interior. Dintre forme, T.G. Movša a identificat craterele, vasele piriforme, capacele, vasele-binoclu etc. Inciziile formează benzi dispuse în diverse poziţii, uneori în asociere cu gropiţe rotunde, spirale etc[47] N.M. Vinogradova acordă o atenţie deosebită capacelor în formă de coif suedez. De regulă, decorul lor este organizat în registre. De exemplu, ornamentul unui capac a fost încadrat în trei registre cu motive similare – benzi verticale unite cu cele oblice, în combinaţie cu gropiţe imprimate. S-au constatat însă şi alte elemente decorative: ove, zigzag-uri, benzi oblice etc. Uneori interspaţiile sunt vopsite cu roşu sau negru, iar inciziile cu alb (fig. 11/6-8)[48].

În complexul de la Orheiul Vechi ceramica cu incizii constituie 8%, iar în cadrul ei s-au identificat următoarele forme: cupe, vase piriforme, străchini tronconice pe suport, capace semisferice (fig. 12). Ultimele dintre acestea sunt frecvent decorate cu ove, zig-zag-uri, spirale etc. Deseori, după ardere, motivele decorative sunt vopsite cu negru, interspaţiile cu roşu, iar inciziile cu alb. Unele vase sunt decorate pe exterior cu incizii, iar în interior sunt pictate (fig. 12/11, 12; 13/8)[49]

În L. 1 de la Mârzeşti ceramica din această categorie reprezintă 9%. Au fost atestate capace în formă de coif suedez, străchini tronconice, cratere, vase pe suport etc., decorate cu ove, benzi, uneori în asociere cu alveole (fig. 7/4, 13)[50].

În complexele de locuire de la Gura Căinarului ceramica cu incizii este reprezentată de un număr mic de vase (fig. 9): recipiente cu profilul în formă de „S" (străchini sau capace), străchini tronconice şi capace semisferice[51].

O situaţie similară a fost constatată şi pentru aşezarea Alexandrovka II. În lotul de ceramică recuperat de aici s-au determinat vase piriforme inversate, decorate cu spirale. După ardere inciziile au fost vopsite cu alb, iar interspaţiile cu roşu. O altă

[45] Idem, *Tripol'skoe poselenie u s. Gura Căinarului*, în *loc.cit.*, p. 30, fig. 3/10.
[46] T.D. Todorova, *op.cit.*
[47] T.G. Movša, *Tripol'skoe žilišče na poselenii Solončeny II*, în *loc.cit.*, p. 245, 246.
[48] N.M. Vinogradova, *Plemena ...*, p. 49.
[49] N.M. Vinogradova, V.S. Beilekči, P.P. Bârnea, *op.cit.*, p. 75, 76.
[50] V. Ja. Sorokin, *Tripol'skoe poselenie u s. Myrzešty*, în *loc.cit.*, p. 52.
[51] Idem, *Tripol'skoe poselenie u s. Gura Căinarului*, în *loc.cit.*, p. 30, 31, fig. 3/9.

wwww.cimec.ro

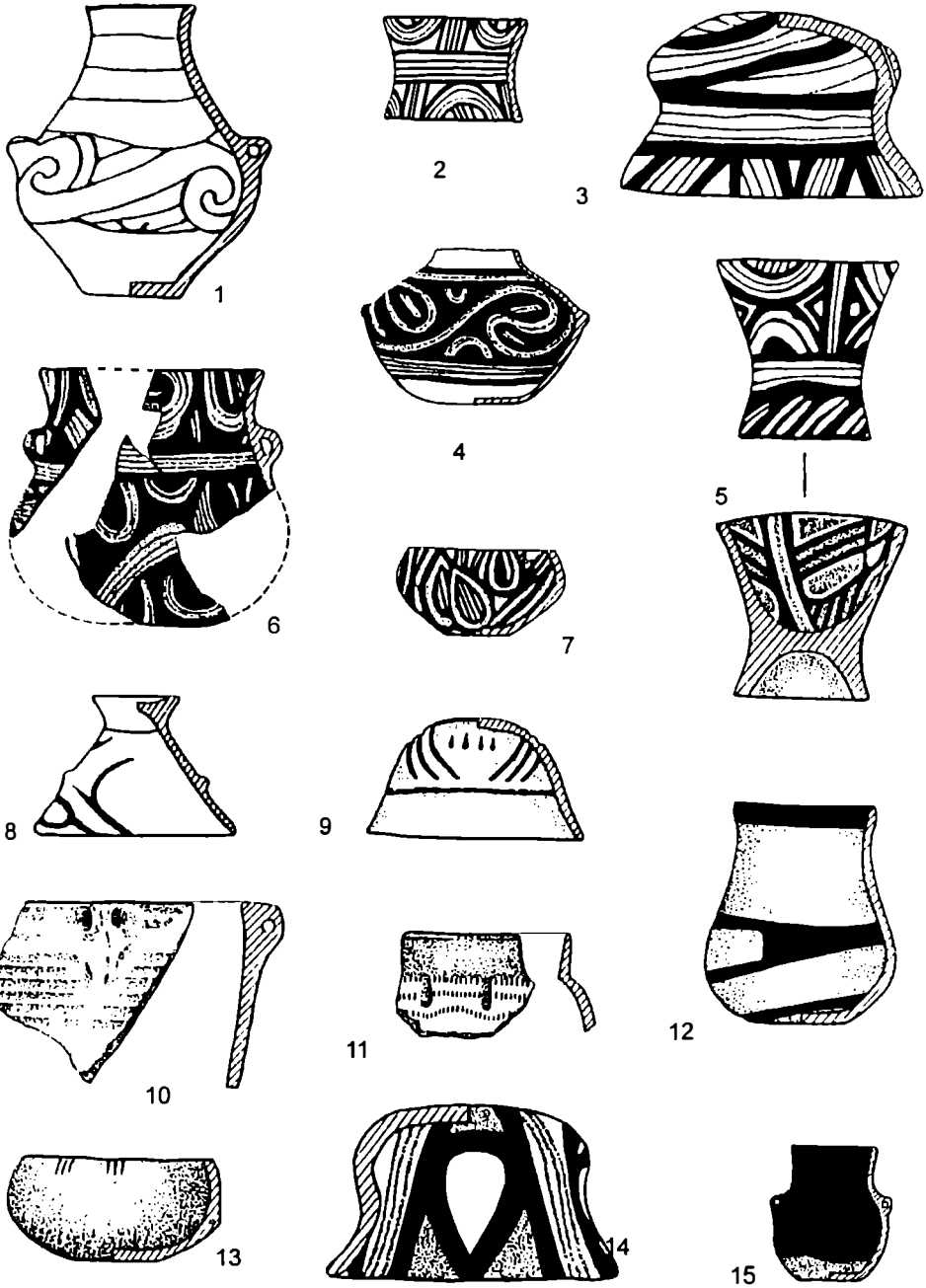

Fig. 9 – 1-15 - ceramică din aşezarea de la Gura Căinarului

wwww.cimec.ro

formă este reprezentată de străchinile tronconice ornamentate pe corp cu linii oblice, iar pe fund cu volute spiralice (fig. 8/4, 6; 14/1, 3, 4)[52].

În cadrul categoriei ceramice cu decor incizat se evidenţiază o grupă de vase ornamentate cu incizii în asociere cu pictură mono-, bi- şi tricromă. Pentru grupa respectivă, pe baza materialelor de la Solonceni II, T.G. Movša a consemnat următoarele. Spaţiile mari dintre motivele incizate sunt vopsite cu negru, cele înguste cu roşu, iar liniile incizate cu alb. În cazul picturii bicrome interspaţiile sunt vopsite cu roşu sau negru, iar inciziile cu alb. Vasele pictate monocrom au interspaţiile vopsite cu negru sau negru-ciocolatiu. La Solonceni II s-au descoperit recipiente cu exteriorul decorat cu incizii, alveole sau gropiţe rotunde, iar interiorul pictat policrom, pe fondul alb trasându-se diverse motive din linii negre şi roşii (fig. 11). În acest fel sunt decorate craterele, străchinile şi vasele piriforme. De regulă, craterele sunt pictate pe partea interioară a buzei şi a gâtului, iar străchinile pe tot interiorul[53].

Aceleaşi tipuri de recipiente au fost descoperite în staţiunea de la Gura Căinarului (fig. 9), iar informaţiile obţinute despre ele sunt semnificative. O bună parte din vasele cu decor incizat la exterior sunt vopsite cu alb (40%), pictate policrom (25%) şi bicrom (alb şi roşu – 17%; alb şi negru – 10%), iar un procent neînsemnat (8%) a rămas nepictat. Compoziţiile decorative pictate au fost realizate în stilurile α, α_1, α_3 şi β_1. O altă situaţie a fost constatată pentru decorul realizat pe partea interioară a vaselor din această categorie. În interiorul recipientelor lipseşte ornamentul incizat şi aproape jumătate dintre vase (48%) sunt nepictate. Printre vasele pictate predomină policromia (30%), urmată de bicromie (alb şi roşu – 14%; alb şi negru – 7%) şi monocromie (culoare albă), care constituie un procent neînsemnat. Motivele decorative pictate au fost realizate în aceleaşi stiluri ca şi compoziţiile de pe exteriorul vaselor[54].

În L. 1 de la Alexandrovka II au fost descoperite nouă străchini tronconice cu decor incizat pe partea exterioară şi pictat pe cea interioară. Ornamentul policrom a fost trasat pe fondul alb al vaselor şi constă în benzi şi ove retezate în interior de o bandă verticală sau orizontală[55].

c) Ceramica cu decor canelat

Această categorie cuprinde vase modelate din pastă bine frământată, având ca degresant şamota de granulaţie mică. Culoarea lor variază de la maroniu închis până la nuanţe de roz.

Recipientele cu decor canelat au fost descoperite deocamdată numai la Solonceni II şi sunt reprezentate de un număr mic de fragmente. Printre forme se evidenţiază cupele de dimensiuni mari, cu gura largă (diametrul – 18 cm). De regulă, ornamentul acoperă întreaga suprafaţă exterioară a vaselor, iar canelurile sunt late. Destul de frecvent interspaţiile decorului sunt vopsite cu negru sau roşu, iar canelurile cu alb[56].

---

[52] T.D. Todorova, *op.cit.*
[53] T.G. Movša, *Tripol'skoe žiliščе na poselenii Solončeny II*, în *loc.cit.*, p. 245, 246.
[54] V. Ja. Sorokin, *Tripol'skoe poselenie u s. Gura Căinarului*, în *loc.cit.*, p. 31.
[55] T.D. Todorova, *op.cit.*
[56] N.M. Vinogradova, *Plemena* ..., p. 49, 50.

wwww.cimec.ro

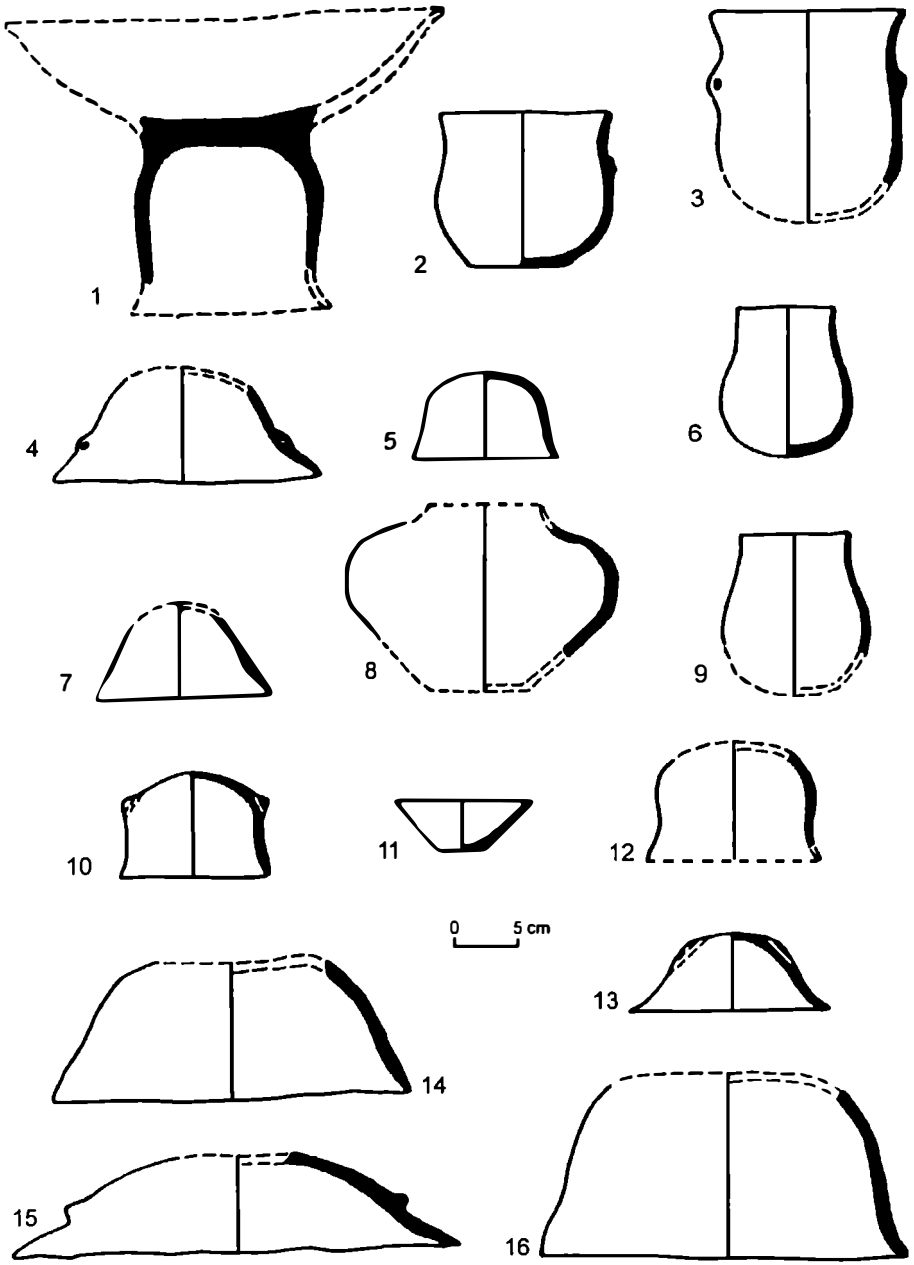

Fig. 10 – Tipologia ceramicii din aşezarea Solonceni II: 1-3 - vase cu decor pictat; 4-16 - vase cu decor incizat (după N.M. Vinogradova, 1983)

wwww.cimec.ro

d) Ceramica pictată

Cea de-a patra categorie ceramică este reprezentată de vase lucrate din pastă fină, lucrată din lut ales cu deosebită grijă, bine frământat, folosindu-se ca degresant nisipul fin. Datorită arderii oxidante, culoarea recipientelor are nuanţe de roşu şi roşu-cărămiziu. De regulă, pereţii vaselor sunt subţiri. În cadrul acestei categorii au fost identificate mai multe forme.

Cea mai frecventă formă este reprezentată din cupele cu corpul globular, gâtul scund sau înalt, buza dreaptă sau uşor evazată, prevăzute pe gât sau umeri cu proeminenţe perforate de cele mai multe ori orizontal. În funcţie de configuraţia gâtului şi a buzei, se disting mai multe variante. De obicei, cupele sunt de dimensiuni mici, înălţimea lor atingând 10-12 cm, diametrul gurii – 6-7 cm, iar diametrul fundului – 4-5 cm (fig. 12/1, 2). Exemplarele de la Solonceni II sunt ornamentate pe mai mult de 2/3 din suprafaţa exterioară, însă uneori este pictat fundul şi partea interioară a buzei (fig. 10/2, 3, 6, 9). În complexul ceramic de la Gura Căinarului au fost depistate 12 cupe decorate în stilul α_1, una în stilul α_2, 28 în stilul α_3 şi una în stilul α, iar o piesă a fost pictată cu vopsea neagră pe întreg exteriorul, cu excepţia părţii inferioare. Motivele decorative principale sunt spirala şi derivatele ei, precum şi diferite benzi (fig. 9/12, 15).

O altă formă frecvent întâlnită este reprezentată de vasele sferoidale cu corpul globular, scund, parcă puţin turtit, gâtul scurt, slab înclinat în interior sau vertical, uneori având o şănţuire la bază (fig. 12/3). Pe diametrul maxim al vaselor se găsesc proeminenţe perforate de obicei vertical. Recipientele din staţiunea Solonceni II sunt pictate pe gât şi corp, uneori decorul acoperind şi partea inferioară. (fig. 10/8). Piesele de la Gura Căinarului sunt decorate de cele mai multe ori în stilul α_1, iar motivele sunt realizate de obicei în registre. Pe fondul alb al unui exemplar au fost executate benzi din linii negre pe margini şi roşii în centru. Cu o astfel de bandă au fost împodobiţi umerii. Gâtul, buza şi parţial suprafaţa lor interioară s-au pictat cu roşu. Pe corp s-au realizat ove, semiove, spirale şi motive romboidale. Decorul unui alt vas este similar, însă pe gât s-au trasat linii negre late, dispuse oblic (fig. 9/4).

O formă documentată în toate aşezările de tip Solonceni şi caracteristică fazei Cucuteni A-B-Tripolie BII este reprezentată de capacele în formă de coif suedez (fig. 12/4, 7, 8-10). Ele au corpul scund sau înalt şi buza, de regulă, evazată. Majoritatea lor sunt prevăzute cu proeminenţe perforate vertical (fig. 10/4, 5, 7, 10-13). Dimensiunile acestora sunt: înălţimea – 7-14 cm; diametrul gurii – 10-22 cm. Exemplarele de la Gura Căinarului sunt pictate în diferite stiluri, predominant fiind α_1, iar decorul este organizat în registre. Pe patru piese s-au trasat pe fondul vasului motive de culoare neagră-ciocolatie. Interspaţiile au fost pictate cu linii înguste de culoare albă. Pe un exemplar s-au realizat haşuri din linii albe. Motivele decorative întâlnite pe capace sunt festoanele, ovele, triunghiurile haşurate sau vopsite cu negru, benzile orizontale şi oblice. Două capace sunt pictate în stilul β_1, iar compoziţiile ornamentale constau în ove, festoane, ove şi triunghiuri haşurate (fig. 9/3). Decorul unui capac de la Alexandrovka a fost organizat în două registre, separate de o bandă formată din linii negre pe margini şi roşii în mijloc. Registrul superior, realizat pe corp, constă în ove retezate şi benzi oblice, iar cel inferior din festoane având în interiorul lor şi în interspaţii ove retezate (fig. 14/6).

www.cimec.ro

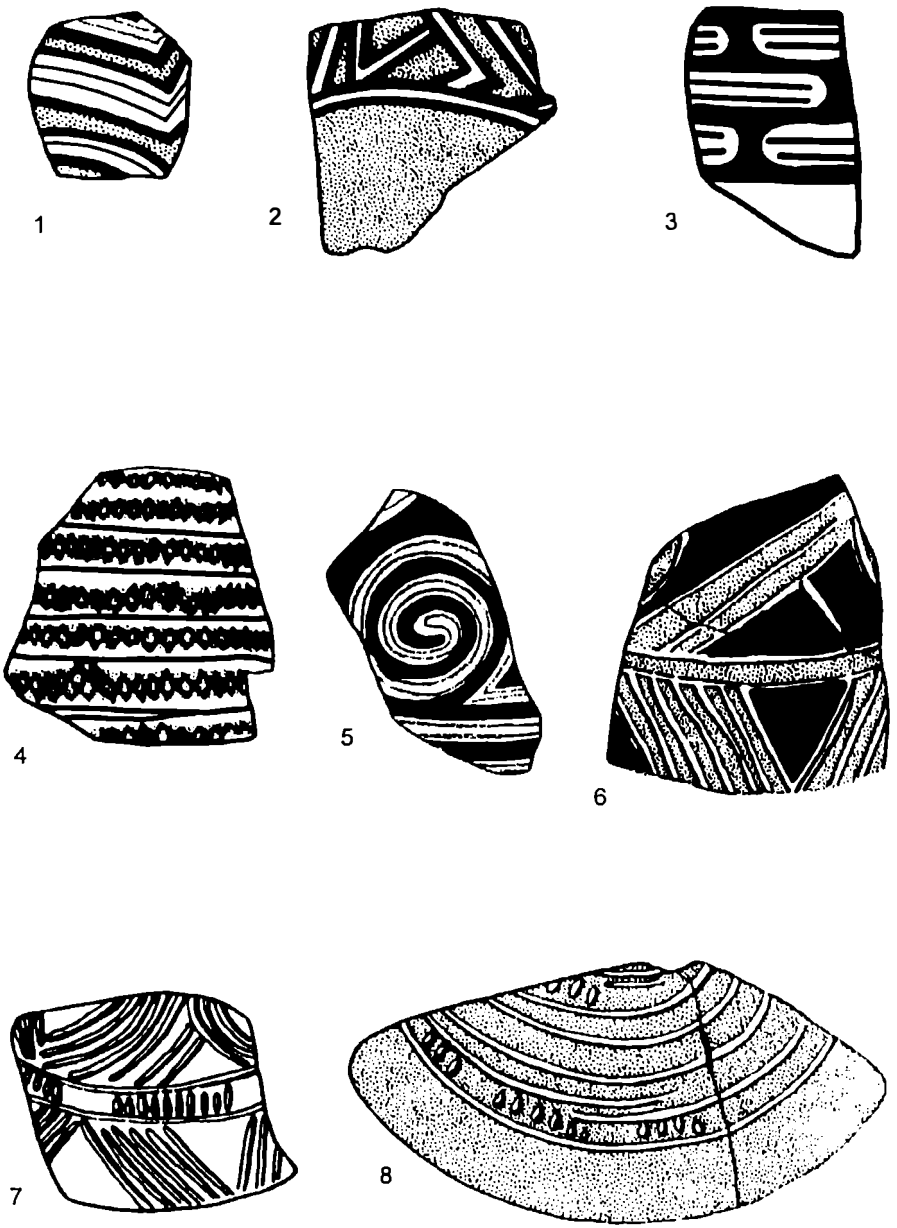

Fig. 11 – 1-8 - fragmente de vase din aşezarea Solonceni II
(după N.M. Vinogradova, 1983)

wwww.cimec.ro

Capacele în formă de clopot, cu mânerul discoidal, au fost depistate numai la Gura Căinarului. Suprafaţa mânerului este plană sau slab albiată. Piesele sunt înzestrate cu proeminenţe perforate vertical. Decorul capacelor a fost executat în stilul α_3. Pe suprafaţa mânerului s-au pictat ove şi motive cruciforme (fig. 9/8).

Străchinile tronconice sunt reprezentate de două variante: cu şi fără picior (fig. 10/1, 11). Exemplarele de la Solonceni II au fost decorate pe ambele suprafeţe. Piesele de la Gura Căinarului sunt pictate în stilurile α_1, α_2, α_3 şi β_1. Dimensiunile lor sunt: înălţimea – 3,5-7 cm; diametrul gurii – 4-30 cm; diametrul fundului – 4,3-8,5 cm. Varianta cu picior a fost documentată la Solonceni II şi Gura Căinarului. Decorul vasului din ultima staţiune a fost executat pe fondul piesei şi constă în linii negre, interspaţiile fiind trasate cu linii albe. Ornamentul este metopic şi organizat la exterior în două registre: pe corp s-au realizat festoane divizate de o bandă verticală, iar pe picior benzi oblice (fig. 9/5). De asemenea, străchini tronconice s-au descoperit şi la Mârzeşti (fig. 7/1, 3).

Străchini cu buza dreaptă sau puţin trasă în interior şi partea inferioară tronconică au fost semnalate la Orheiul Vechi (fig. 12/13, 14) şi Gura Căinarului. Majoritatea exemplarelor din ultima staţiune amintită au fost pictate în stilul α_1, dar s-au realizat piese şi în stilul β_1. Pe câteva piese decorul s-a pictat cu negru pe fondul natural al vasului, culoarea albă având un rol secundar. Liniile albe înguste au fost trasate în interspaţiile motivelor principale (spirale, ove). Dimensiunile străchinilor sunt: înălţimea – 3-7 cm; diametrul gurii – 18-23 cm; diametrul fundului – 2-6 cm; grosimea pereţilor – 0,3-0,8 cm (fig. 9/7). Străchinile semisferice sunt reprezentate de două variante: cu şi fără picior, ele fiind descoperite în majoritatea siturilor de tip Solonceni. Exemplarele de la Gura Căinarului au fost decorate în stilurile α, α_1, α_3 şi β_1 (fig. 9/13).

Străchinile cu profilul în formă de „S" au fost semnalate la Gura Căinarului, iar unele piese sunt prevăzute cu proeminenţe perforate orizontal. De regulă, decorul a fost realizat pe ambele suprafeţe, motivele şi stilurile fiind similare. Majoritatea exemplarelor sunt pictate în stilul α_1 şi mai rar în stilul α_3, câte o piesă fiind pictată în stilul β_1. Ornamentul unei străchini a fost executat pe fondul natural al vasului şi constă în linii late de culoare neagră, interspaţiile fiind trasate cu linii înguste albe (fig. 9/14).

În complexele ceramice analizate destul de frecvente sunt vasele piriforme, cu gâtul înalt, tronconic, buza în formă de pâlnie, uşor evazată sau dreaptă, uneori puţin îngroşată, corpul rotund, partea inferioară tronconică, prevăzute la baza gâtului cu toarte puternice (fig. 7/15). După forma bazei, recipientele de la Gura Căinarului au fost divizate în trei variante[57]. De regulă, recipientele sunt pictate pe 2/3 din suprafaţa exterioară, uneori fiind ornamentată şi partea interioară a buzei. Vasele de la Gura Căinarului au fost pictate în stilul α_3. De obicei, pe buză şi gât s-au trasat linii late roşii, dispuse orizontal pe fondul alb, iar pe corp s-au realizat spirale cu volute îmbucate (fig. 9/1).

O altă formă este cea de pară întoarsă, cu corpul relativ sferic, partea inferioară tronconică, cu sau fără gât scurt, de formă cilindrică. La Solonceni II a fost atestată şi varianta cu picior. Pe linia diametrului maxim sunt prevăzute cu proeminenţe perforate vertical. Decorul a fost executat pe 2/3 sau pe întreaga suprafaţă exterioară. Vasele de la Gura Căinarului au fost depistate în stare fragmentară şi sunt pictate în stilul α_3.

[57] V. Ja. Sorokin, *Tripol'skoe poselenie u s. Gura Căinarului*, în *loc.cit.*, p. 26.

wwww.cimec.ro

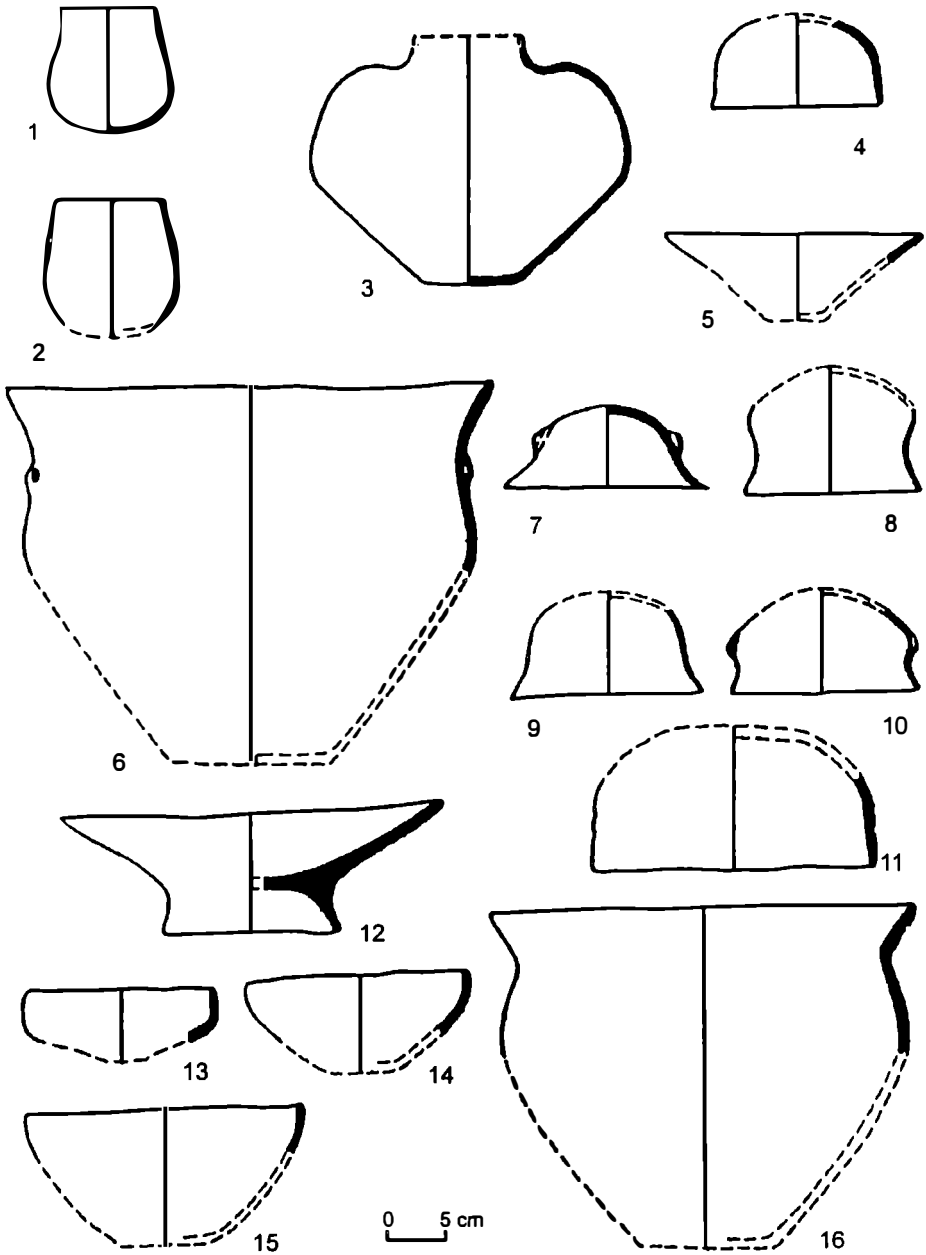

Fig. 12 - Orheiul Vechi. Tipologia ceramicii:
1-10, 13, 14 - vase cu decor pictat; 11, 12 - vase cu decor incizat;
15, 16 - ceramică de tip Cucuteni C (după N.M. Vinogradova, 1983)

wwww.cimec.ro

O formă rar întâlnită în complexele de tip Solonceni este craterul cu buza dreaptă, însă uşor evazată, gâtul înalt sau scund, corpul rotunjit, partea inferioară tronconică şi prevăzut pe umeri cu proeminenţe sau toarte puternice. În decorul craterelor de la Gura Căinarului predomină stilurile α_1, α_2, α_3 şi β_1. Într-un număr mic sunt reprezentate stilurile α, β_2, δ_2 şi δ_4. Dimensiunile vaselor sunt: înălţimea – 20-23 cm; diametrul gurii – 10-30 cm; diametrul fundului – 10-12 cm; grosimea pereţilor – 0,3-0,7 cm (fig. 9/6; 12/6).

Din staţiunea de la Gura Căinarului au fost recuperate vase-binoclu, formate din două părţi componente, asemănătoare unor cilindri, având la ambele capete pâlnii tronconice sau semisferice, unite între ele prin trei punţi. Suprafaţa lor exterioară este decorată în întregime, iar la pâlniile superioare este pictat şi interiorul.

Suporturile au fost recuperate din aşezările Solonceni II, Gura Căinarului şi Alexandrovka II. Ele au partea centrală cilindrică şi capetele în formă de pâlnie sau evazate (Gura Căinarului), fiind astfel asemănătoare monoclurilor de la vasele-binoclu. Partea centrală a recipientului de la Solonceni II este decorată cu benzi orizontale, pâlnia inferioară cu ove retezate, iar cea superioară pictată pe ambele părţi cu ove retezate şi triunghiuri[58]. Exemplarul de la Gura Căinarului este ornamentat pe partea cilindrică cu o bandă orizontală, iar pe capete cu festoane, având între ele o bandă verticală, la exterior şi cu benzi scurte, dispuse oblic, în interior (stilul α_1). În interiorul părţii superioare au fost trasate grupe de linii roşii dispuse vertical (fig. 9/2). La Alexandrovka II s-au semnalat trei piese, una fiind decorată probabil pe ambele capete cu semiove, cu interspaţiile haşurate, iar în centru cu spirale având volutele şi interspaţiile haşurate (stilul β_1). Dimensiunile piesei sunt: înălţimea – 11,6 cm; diametrul pâlniilor – 10,8 cm (fig. 8/7). A doua piesă a fost ornamentată cu linii late de culoare roşie, orizontale pe partea centrală şi verticale pe ambele pâlnii (stilul α_3). Dimensiunile piesei sunt: înălţimea – 10,4 cm; diametrul pâlniilor – 9,6 cm (fig. 14/2). Ultima piesă s-a găsit în stare fragmentară şi este pictată în stilul β_1 (fig. 8/5).

Altare de formă rectangulară, cu patru picioruşe (2 ex.), au fost găsite în situl de la Gura Căinarului şi sunt pictate în stilul α_3.

e) Ceramica Cucuteni C

Această categorie ceramică se distinge prin pasta cu cochilii pisate, folosite ca degresant. Vasele au deseori pereţii poroşi, iar culoarea lor – în funcţie de ardere – variază de la nuanţe de cenuşiu închis până la gălbui. Exteriorul lor este de obicei îngrijit. În complexele examinate ponderea ceramicii de tip Cucuteni C este de 2-6%[59].

Forma specifică acestei categorii este vasul cu gura larg deschisă, gâtul mai mult sau mai puţin înalt, drept sau evazat, umerii înalţi şi bombaţi, partea inferioară tronconică, fundul plat, uneori slab profilat sau chiar rotund (Solonceni II, Gura Căinarului). De regulă sunt ornamentate buza, gâtul şi umerii vaselor. Recipientele de la Solonceni II sunt, de cele mai multe ori, decorate pe suprafaţa şi marginea buzei cu impresiuni dinţate, aplicate cu *pieptenele* sau cu o matriţă dinţată, uneori umplută cu vopsea albă. Baza gâtului este

[58] T.G. Movša, *Mnogosloinoe tripol'skoe poselenie Solončeny II*, în *loc.cit.*, fig. 20/2.
[59] V. Sorokin, *Culturile eneolitice din Moldova*, în *loc.cit.*, p. 79.

wwww.cimec.ro

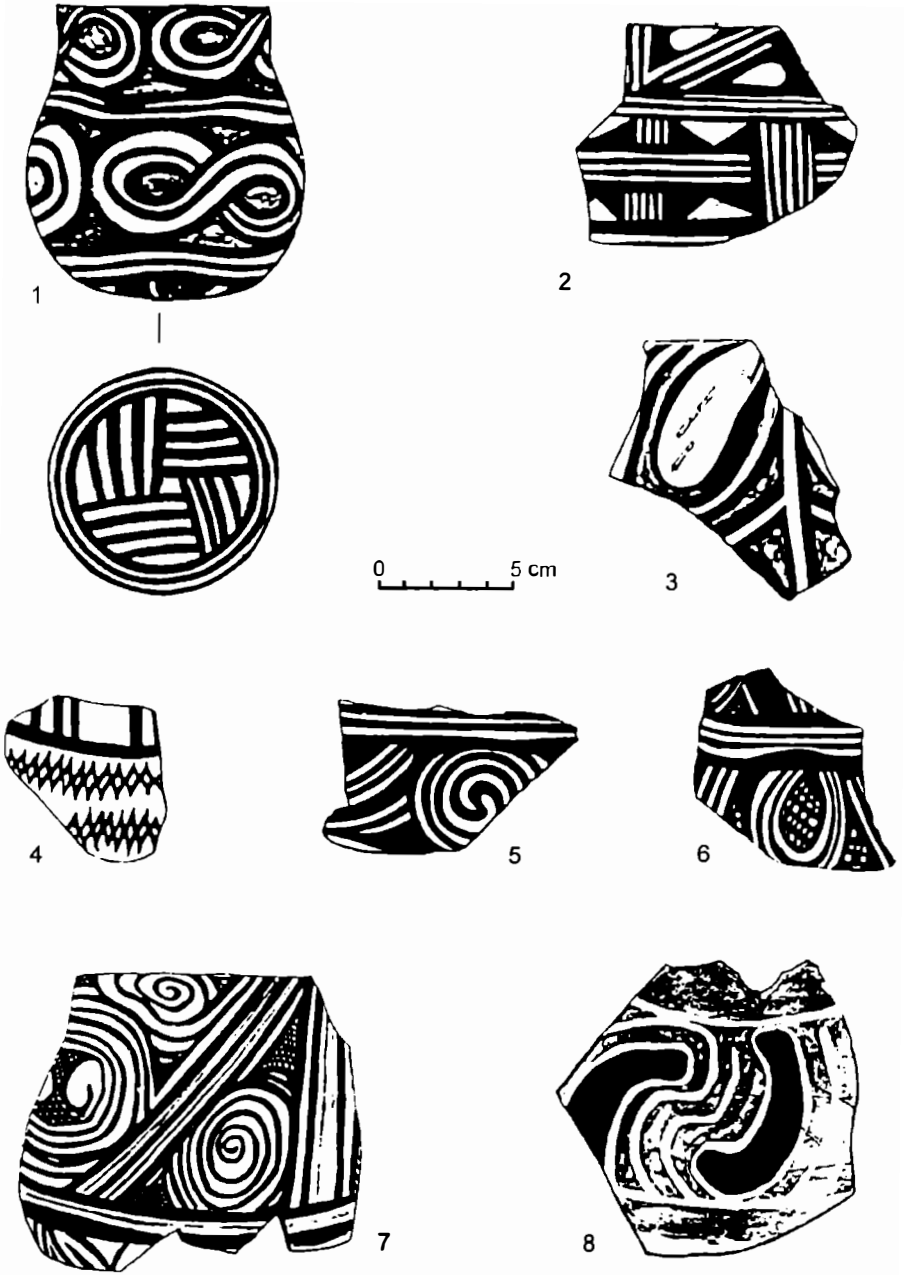

Fig. 13 – Orheiul Vechi: 1-7 - fragmente de vase cu decor pictat;
8 - fragment ceramic cu decor incizat şi pictat (după N.M. Vinogradova şi colab, 1974)

wwww.cimec.ro

ornamentată cu rânduri orizontale de triunghiuri în asociere tot cu triunghiuri, dar imprimate sau realizate din linii incizate, umplute cu striuri paralele dispuse oblic sau orizontal şi prevăzute la margine cu impresiuni dinţate[60]. De asemenea, se întâlnesc benzi verticale din striuri, însoţite de impresiuni dinţate. Uneori benzile sunt dispuse oblic sau orizontal, iar alteori formează festoane în combinaţie cu unul sau două rânduri de triunghiuri sau dreptunghiuri imprimate. După T.G. Movša, festoanele sunt formate şi din impresiuni dinţate. Într-un singur caz gâtul unui vas era împodobit cu *perle*[61].

În aşezarea de la Orheiul Vechi, în afară de vasele de tip crater, s-au semnalat străchinile semisferice cu buza uşor trasă în interior. Decorul recipientelor este, în mare parte, similar cu cel de pe vasele de la Solonceni II. În majoritatea cazurilor buza şi gâtul sunt ornamentate cu impresiuni dinţate sau triunghiuri imprimate. De obicei umerii sunt împodobiţi cu triunghiuri, având interiorul decorat cu striuri paralele, dispuse oblic sau orizontal, iar pe perimetrul exterior au impresiuni dinţate şi triunghiuri imprimate (fig. 12/15, 16)[62].

Vasele de la Gura Căinarului sunt decorate cu striuri (gâtul şi corpul), impresiuni dinţate, crestături, împunsături şi proeminenţe pastilate. În ornamentarea suprafeţei buzei predomină impresiunile dinţate (66%) şi mai rar liniile incizate (34%). Deosebit de variat sunt decoraţi umerii. Asocierea diverselor elemente ornamentale ne-a permis să le divizăm în câteva tipuri:

- un rând sau două de impresiuni dinţate şi festoane; festoanele constau în rânduri paralele, verticale, de împunsături cu impresiuni dinţate pe margini, care se asociază cu 2-3 proeminenţe pastilate, a căror suprafaţă este, de asemenea, decorată cu rânduri verticale de împunsături;
- crestături arcuite, aplicate probabil cu scoica, dispuse vertical sau oblic, se combină cu 2-3 rânduri de împunsături pe margini şi cu proeminenţe pastilate şi formează festoane, benzi orizontale şi unghiuri;
- rânduri verticale paralele de împunsături, cu sau fără 1-2 rânduri de impresiuni dinţate şi cu trei proeminenţe pastilate; în jurul proeminenţelor s-au format festoane;
- striuri orizontale paralele în asociere cu un rând de impresiuni dinţate;
- trei rânduri orizontale paralele de impresiuni dinţate însoţite de proeminenţe pastilate şi de formă dreptunghiulară;
- un rând orizontal de crestături arcuite în combinaţie cu proeminenţe pastilate, decorate cu crestături.

Din punct de vedere numeric predomină primele trei tipuri (fig. 9/11)[63].

Din staţiunea Alexandrovka II au fost recuperate 17 fragmente ceramice de tip Cucuteni C. Forma vasului este similară celor descrise mai jos şi este decorat cu două proeminenţe pastilate dispuse sub buză şi cu două rânduri orizontale de alveole pe umeri (fig. 8/3)[64].

---

[60] T.G. Movša, *Tripol'skoe žilišče na poselenii Solončeny II*, în *loc.cit.*, p. 246.

[61] Eadem, *O svjazjah plemen tripol'skoi cul'tury so stepnymi plemenami mednogo veka*, în *SA*, 1, 1961, p. 187.

[62] N.M. Vinogradova, V.S. Beilekči, P.P. Bârnea, *op.cit.*, p. 67.

[63] V. Ja. Sorokin, *Tripol'skoe poselenie u s. Gura Căinarului*, în *loc.cit.*, p. 31, 32.

[64] T.D. Todorova, *op.cit.*

wwww.cimec.ro

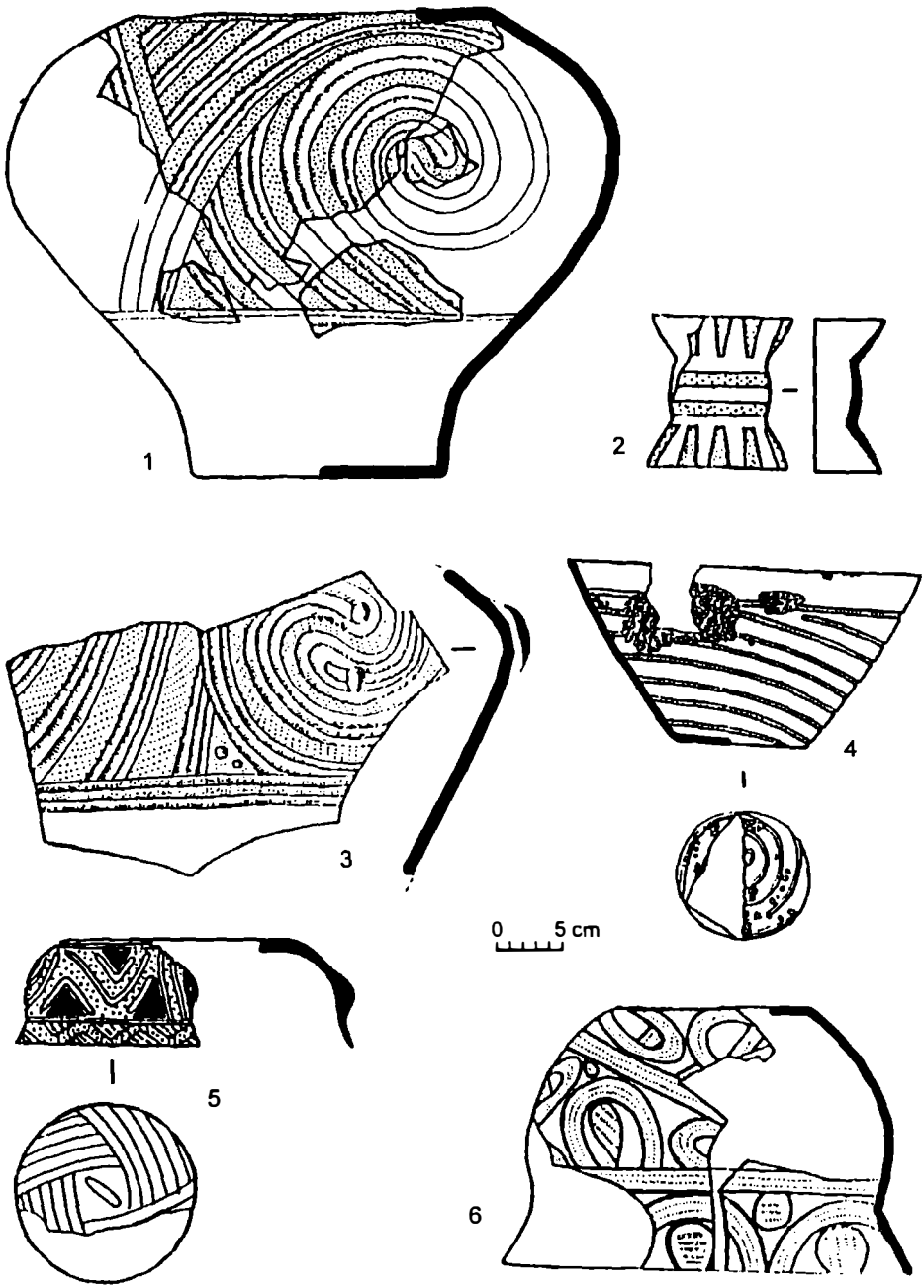

Fig. 14 – 1-6 - ceramică din aşezarea Alexandrovka II

wwww.cimec.ro

5. Plastica

a) Plastica antropomorfă

Plastica antropomorfă din siturile de tip Solonceni este reprezentată de un număr mic de descoperiri.

În aşezarea eponimă au fost semnalate nouă piese, dintre care şase au fost decorate cu incizii (subtipul a_1 după A.P. Pogoževa). După cum a menţionat autoarea citată, statuetelor de la Solonceni II le sunt caracteristice trăsăturile tradiţionale (masivitatea, steatopigia, picioarele unite în formă de con)[65]. Elementele decorative ale plasticii antropomorfe din această aşezare sunt triunghiul, rombul, liniile orizontale şi oblice. Un fragment este decorat mai sus de bazin cu un brâu având în interior un rând de puncte. Un alt fragment reprezintă bustul cu mâinile de forma unor proeminenţe ridicate în sus. Gâtul şi umerii sunt decoraţi cu unghiuri cu vârful în jos şi linii oblice. Pe piept s-a trasat o bandă orizontală, interiorul acesteia fiind umplut cu linii verticale. O statuetă a fost pictată cu vopsea neagră, pe fese s-au desenat ove despărţite cu o linie verticală, iar pe picioare linii orizontale.

Din aşezarea de la Orheiul Vechi a fost recuperată o singură statuetă, care este modelată în stil realist.

La Mârzeşti au fost depistate două statuete fragmentare, una fiind ornamentată cu triunghiuri şi volute spiralice (fig. 7/6, 7).

Din staţiunea de la Gura Căinarului provin 19 statuete fragmentare, toate fiind recuperate din L. 3. Ele au fost modelate din pastă având ca degresant nisipul. Culoarea lor variază de la nuanţe gălbui până la roşu-cărămiziu. Referitor la dimensiunile acestora, remarcăm că majoritatea lor se încadrează între 5 şi 12 cm şi doar trei piese au 3-4 cm (fig. 15/2, 3, 6, 8). Toate piesele sunt decorate cu incizii sau impresiuni, iar ornamentul lor este încrustat cu vopsea albă. Unele exemplare sunt vopsite aproape în întregime cu aceeaşi culoare, excepţie făcând doar două dintre ele. Una este decorată pe talie cu linii oblice, pe partea dorsală cu unghiuri cu vârful în jos, iar pe abdomen cu unghiuri cu vârful în sus şi cu un romb având în centru un punct. Pe partea frontală a bazinului şi a picioarelor a fost realizat motivul *şorţului* cu linii drepte şi în zig-zag, dispuse orizontal, şi puncte. Picioarele sunt ornamentate cu linii orizontale, iar fesele cu linii arcuite, unghiuri şi triunghiuri având în interior puncte (fig. 15/9). Cealaltă statuetă a fost decorată cu rânduri verticale de impresiuni dinţate (fig. 15/5). Decorul ambelor piese este umplut cu vopsea roşie. În general, statuetele de la Gura Căinarului au fost modelate în stil schematizat, dar şi cu unele trăsături realiste. Ele sunt redate în picioare, corpul este prezentat proporţional, au bustul plat, picioarele unite în formă de con sau divizate de linii verticale pe ambele feţe. În mod realist sunt redate picioarele unei piese, executate în relief, cu o perforaţie executată în dreptul genunchilor (fig. 15/11). Majoritatea statuetelor au talia înaltă, suplă, modelată cu o anumită eleganţă. Mâinile prezintă proeminenţe redate orizontal sau uşor ridicate. Două dintre statuete prezintă mai sus de bazin perforaţii. După maniera de executare a ornamentului şi motivelor decorative, în cadrul colecţiei de aici se evidenţiază statuete cu trăsături

[65] A.P. Pogoževa, *Antropomorfnaja plastika Tripol'ja*, Novosibirsk, 1983, p. 61, fig. 12/5-9.

wwww.cimec.ro

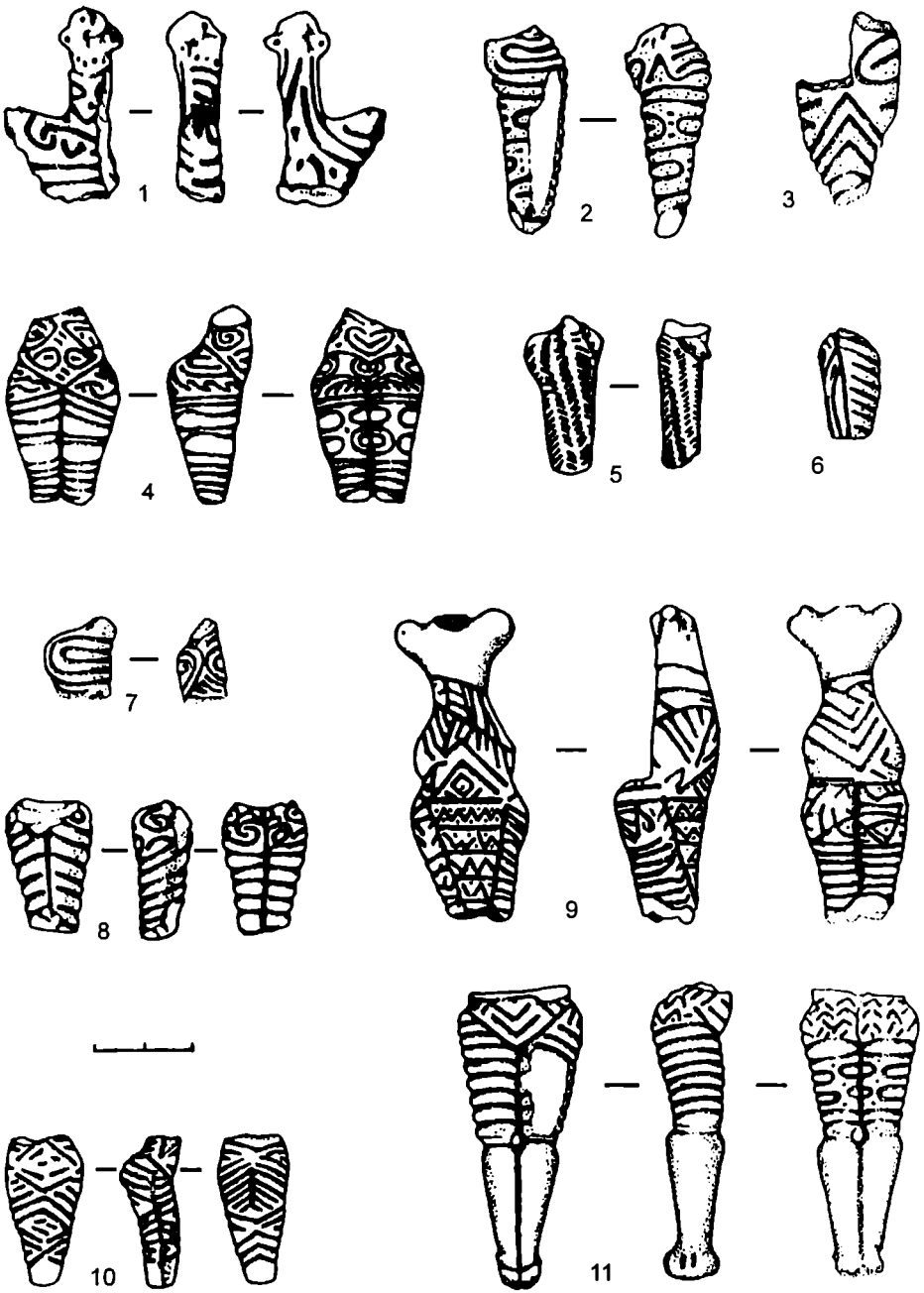

Fig. 15 – 1-11 - plastică antropomorfă din aşezarea de la Gura Căinarului

wwww.cimec.ro

caracteristice pentru reprezentările din faza Cucuteni A. Acestea sunt reprezentate de piesele cu liniile larg incizate, care formează spirale şi volute spiralice, uneori în asociere cu gropiţe sau alveole, şi – desigur – triunghiurile haşurate, întâlnite frecvent în plastica fazei anterioare. De asemenea, este frecvent rombul cu diverse elemente în interior, situat pe abdomen sau picioare (fig. 15/4, 9, 10). Un interes deosebit îl prezintă o statuetă fragmentară, al cărei cap este redat în stil realist. Faţa sa este rotundă, ochii redaţi prin două gropiţe, nasul modelat în tehnica *en bec d'oiseau*, iar gura redată printr-o linie incizată. Buza inferioară prezintă o crestătură verticală. Bărbia statuetei este puţin ridicată în sus, dându-i piesei o anumită distincţie. Gâtul este înalt, de formă relativ cilindrică, iar în partea superioară, sub bărbie, prezintă un rând de gropiţe, care redau probabil colierul. Pe partea frontală gâtul este decorat cu linii orizontale incizate, iar pe cea dorsală cu linii arcuite spre umeri, aceştia din urmă fiind redaţi prin proeminenţe uşor ridicate în sus (fig. 15/1)[66].

În L. 1 de la Alexandrovka II s-au depistat două fragmente de statuete decorate cu linii incizate (fig. 8/8, 9).

b) Plastica zoomorfă

Plastica zoomorfă este reprezentată de statuetele fragmentare de bovine de la Solonceni II (1 ex.) şi Mârzeşti (1 ex.), precum şi de protomele, de asemenea de bovine, de pe vasele pictate din cadrul primei aşezări menţionate (fig. 7/5).

6. Consideraţii

Din cele expuse mai sus reiese că dispunem de informaţii referitoare la 11 locuinţe, dintre care şapte de suprafaţă şi patru semibordeie.

Locuinţele de suprafaţă sunt de dimensiuni mici (L. 17, L. 21a – Orheiul Vechi; L. 1 – Gura Căinarului), mijlocii (L. 2 – Gura Căinarului; L. 1 – Alexandrovka II) şi mari (L. 2 – Solonceni II; L. 1 – Mârzeşti). Toate construcţiile degajate au forma dreptunghiulară. Probabil că locuinţele de dimensiuni mari aveau câteva camere. În L. 1 de la Mârzeşti nu s-au depistat resturi de vetre sau cuptoare, iar inventarul descoperit este destul de sărac. Vestigiile L. 1 de la Alexandrovka II, cu resturile de construcţii (altare?) de pe platformă, nu este exclus să reprezinte un sanctuar. *Altarele* din această aşezare au unele elemente comune cu cele de la Sakarovka[67], însă sunt şi deosebiri esenţiale.

Cele patru semibordeie degajate sunt de dimensiuni mici (L. 2 – Solonceni II; L. 3 – Gura Căinarului), mijlocii (L. 4 – Solonceni II) şi mari (L. 20 – Orheiul Vechi). Ele au forma ovală sau ovală neregulată, adâncimea până la 1,50 m de la suprafaţa actuală a solului, uneori fiind atestate gropi de stâlpi. De regulă, pereţii locuinţelor sunt verticali. Resturi de ruguri au fost observate într-o alveolare din L. 3 de la Gura Căinarului. În L. 2 de la Solonceni II s-au descoperit resturile unui cuptor, dar informaţiile despre ele au rămas încă inedite. Tot în această locuinţă s-au găsit vestigiile unei *laviţe*. Un interes aparte îl prezintă mormântul din L. 20 de la Orheiul Vechi, resturi de schelete umane în gropi sau locuinţe adâncite în pământ fiind cunoscute în

[66] V. Ja. Sorokin, *Tripol'skoe poselenie u s. Gura Căinarului*, în *loc.cit.*, p. 24, 25, fig. 2.
[67] O.V. Tsvek, *Religijni ujaviennja naselennja Trypil'ja*, în *Arkheologija*, 3, 1993.

wwww.cimec.ro

mai multe aşezări ale complexului Cucuteni-Tripolie. După elementele lor caracteristice, semibordeiele din siturile de tip Solonceni sunt similare celor din staţiunile aspectului regional Drăguşeni-Jura[68].

În arealul tripolian, în etapa Cucuteni A-B_1, funcţionau aşezările de tip Sakarovka, definite de E.V. Tsvek. După autoarea citată, în siturile acestui tip, la construirea locuinţelor se menţin tradiţiile etapelor anterioare. În paralel cu locuinţele de formă rectangulară devin frecvente construcţiile de forma literei „L". În acest timp are loc divizarea funcţională a unor încăperi şi construcţii. De regulă, locuinţele de forma literei „L" sunt construcţii uşoare, cu două camere, una dintre ele fiind folosită pentru locuirea propriu-zisă, iar cealaltă având caracter gospodăresc. În interiorul locuinţelor apar diverse construcţii de lut (laviţe, altare etc.), iar pereţii acestora sunt, de obicei, vopsiţi. E.V. Tsvek susţine că la construirea locuinţelor de tip Sakarovka se simte o influenţă puternică din partea purtătorilor grupului de aşezări de tip Solonceni[69]

Cu toate că în acest moment dispunem de informaţii relativ reduse referitoare la locuinţele aşezărilor de tip Solonceni, totuşi – după trăsăturile lor esenţiale (formă, dimensiuni, tehnică de construire etc.) – putem spune că ele se înscriu în tiparul culturii Cucuteni, fiind evidente tradiţiile locuinţelor aparţinând aspectului regional Drăguşeni-Jura[70].

O chestiune importantă a aşezărilor de tip Solonceni este cea a genezei lor, care în istoriografie este într-o oarecare măsură controversată. S-a afirmat că tipul respectiv de aşezări s-a format pe baza staţiunilor de tip Jura[71] sau Drăguşeni-Jura[72], însă fără ca acest lucru să fie demonstrat. Pe de altă parte, E.K. Cernyš a plasat aşezările Solonceni II şi Orheiul Vechi în aceeaşi etapă cu staţiunile Nezvisko, Duruitoarea Nouă, punctele *În Deal la Lutărie* şi *Ostrov* de la Drăguşeni, care aparţin aspectului regional Drăguşeni-Jura[73]

Pentru complexele ceramice ale ambelor variante locale sunt caracteristice aceleaşi categorii, însă raportul dintre ele se modifică în mod simţitor. După cum am remarcat, ceramica grosieră din siturile de tip Solonceni constituie 2-13%, iar în cele de tip Drăguşeni-Jura 30-50% (Putineşti II, Putineşti III). Dintre forme au fost identificate străchinile tronconice, vasele piriforme inversate, chiupurile cu corpul ovoid, strecurătorile şi capacele în formă de coif suedez. Cu excepţia acestora din urmă, formele respective sunt caracteristice şi pentru complexele Cucuteni A. În afară de forma remarcată, ca elemente noi pentru ceramica grosieră sunt calitatea pastei şi arderea vaselor. În comparaţie cu categoria dată din complexele Cucuteni A, pasta vaselor de uz comun din siturile de tip Solonceni (şi din aşezările fazei Cucuteni A-B)

---

[68] V. Sorochin, *Locuinţele aşezărilor aspectului regional Drăguşeni-Jura*, în *Cucuteni aujourd'hui*, *BMA*, II, Piatra-Neamţ, 1996, p. 201-231.

[69] E.V. Tsvek, *Tripol'skie poselenija Bugo-Dneprovskogo meždurečja (k voprosu o vostočnom areale cul'tury Cucuteni-Tripol'e)*, în *Pervobytnaja arheologija-poiski i nahodki*, 1980, p. 163-185.

[70] V. Sorochin, *Locuinţele aşezărilor aspectului regional Drăguşeni-Jura*, în *loc.cit.*

[71] N.M. Vinogradova, *Pamjatniki perehodnogo etapa Tripol'ja BI-BII v Podnestrov'e*, în *loc.cit.*, p. 53.

[72] V. Sorokin, *Culturile eneolitice din Moldova*, în *loc.cit.*, p. 79.

[73] E.K. Cernyš, *Eneolit Pravoberežnoi Ucrainy i Moldavii*, în *Eneolit SSSR*, 1982, p. 199, 200.

www.cimec.ro

are mai puţine impurităţi, este mai bine frământată, iar arderea lor este, cu precădere, uniformă şi completă.

A doua categorie ceramică – cu decor incizat – este reprezentată în complexele de tip Solonceni în proporţie de 8-13%, în cele ale aspectului Drăguşeni-Jura de 10,4% la Putineşti II, de 7% la Putineşti III şi de 25-27% la Druţa I[74]. În groapa nr. 14 de la Drăguşeni fragmentele cu şănţuleţe fără pictură vizibilă constituie 25,5%, iar în asociere cu decorul canelat şi pictură bicromă 16,5%[75]. Şi în această categorie se sesizează o anumită îmbunătăţire a pastei şi arderii vaselor. Amintim că în complexele Cucuteni A-B din spaţiul dintre Carpaţi şi Prut ceramica cu decor incizat lipseşte cu desăvârşire. În interfluviul Nistru-Prut ea se menţine până la finalul acestei faze, îndeosebi în aşezările din bazinul Nistrului, însă ponderea ei scade simţitor. Comunităţile din siturile de tip Solonceni au preluat de la cele din cadrul aşezărilor de tip Drăguşeni-Jura formele vaselor şi tehnica lor de decorare. În complexele ambelor variante locale s-au documentat forme similare: străchini tronconice, vase piriforme, capace semisferice, cu excepţia celor în formă de coif suedez. De asemenea, în ambele tipuri de complexe craterele se întâlnesc rar. Elemente comune se constată şi în decorul vaselor. Pe unele dintre acestea inciziile sunt vopsite după ardere cu alb, iar interspaţiile cu roşu. Recipiente cu asemenea ornament s-au atestat la Nezvisko[76], Vasilievka[77], Drăguşeni[78] şi – după cum am arătat mai sus – la Solonceni II, Alexandrovka II etc.

În complexul de la Nezvisko a fost scoasă în evidenţă o grupă de vase decorate la exterior cu incizii în asociere cu pictură crudă, iar în interior pictate policrom[79] Vase decorate în acest mod s-au depistat în siturile de la Drăguşeni şi se întâlnesc mai frecvent printre strachinile tronconice[80]. Această grupă de vase este preluată şi evoluează în siturile de tip Solonceni (Solonceni II, Gura Căinarului, Alexandrovka II), iar compoziţiile decorative sunt realizate în stilurile timpurii α, α_1 etc.

A treia categorie de vase – cu decor canelat – din aşezările de tip Solonceni a fost semnalată deocamdată numai în staţiunea eponimă şi constituie 4%. În siturile de tip Drăguşeni-Jura ea reprezintă 29,3% la Putineşti II, 41,5% la Putineşti III, 40% la Druţa I, iar în groapa nr. 14 de la Drăguşeni fragmentele ceramice cu caneluri în asociere cu şănţuleţe şi pictură bicromă constituie 16,5%[81]. După cum a menţionat Vl. Dumitrescu, canelurile bine marcate, vopsite aproape întotdeauna cu alb, despărţite prin benzi late

---

[74] I.V. Palaguta, *Keramičeskii compleks tripol'skogo poselenija Druty I v Severnoi Moldavii*, în *VMU*, serija 8, *Istorija*, 5, 1995, p. 57.

[75] Vl. Dumitrescu, *Unele probleme ridicate de aşezarea cucuteniană de la Drăguşeni (jud. Botoşani)*, în *Din trecutul judeţului Botoşani*, Botoşani, 1974, p. 39.

[76] E.K. Cernyš, *K istorii naselenija eneolitičeskogo vremeni v Srednem Pridnestrov'e*, 1962, p. 36.

[77] V.G. Zbenovici, V.A. Sumova, *Tripol'skaja cul'tura Srednego Podnestrov'ja v svete novyh issledovanii*, în *PA*, 1989, p. 100.

[78] A. Crîşmaru, *Drăguşeni. Contribuţii la o monografie arheologică*, Bacău, 1977, p. 31.

[79] E.K. Cernyš, *K istorii naselenija eneolitičeskogo vremeni v Srednem Pridnestrov'e*, p. 36.

[80] A. Crîşmaru, *op.cit.*, p. 44, 45.

[81] Vl. Dumitrescu, *Unele probleme ridicate de aşezarea cucuteniană de la Drăguşeni (jud. Botoşani)*, în *loc.cit.*, p. 39.

wwww.cimec.ro

lăsate în peretele vasului, vopsite cu roşu, reprezintă o caracteristică regională[82]. Aceste elemente decorative sunt specifice şi pentru vasele cu decor canelat de la Solonceni II, însă ponderea lor a scăzut. După informaţiile de care dispunem în momentul actual, categoria respectivă de vase îşi încetează evoluţia în interfluviul Nistru-Prut în etapa Cucuteni A-B_1. La est de Nistru ceramica cu decor canelat continuă să evolueze[83].

A patra categorie de vase – cu decor pictat – nu depăşeşte 10% în cadrul aşezărilor de tip Drăguşeni-Jura. În aşezările de tip Solonceni devine dominantă şi constituie 76-85%. Începând cu etapa Cucuteni A-B_1, în aşezările culturii Cucuteni din interfluviul Nistru-Prut ceramica cu decor pictat predomină în complexele ceramice. În ambele variante locale, pentru modelarea vaselor pictate s-a folosit, în general, o pastă bine frământată, în care s-a întrebuinţat ca degresant nisipul fin şi s-au ars la temperaturi înalte. Însă în unele complexe (Cuconeştii Vechi I) nu lipsesc vasele pictate, în pasta cărora se observă impurităţi, iar modelarea lor s-a făcut cu o anumită neglijenţă. Comparând complexele ceramice de la Drăguşeni şi Traian-*Dealul Fântânilor*, S. Marinescu-Bîlcu a scos în evidenţă unele elemente târzii din prima aşezare. În cadrul paharelor sau cupelor cercetătoarea citată a evidenţiat trei variante: cu corpul uşor bombat, gâtul scurt şi larg, având pe diametrul maxim o mică proeminenţă-tortiţă perforată vertical, caracteristică etapelor *clasice* ale fazei Cucuteni A; pahare cu gâtul lung şi bine individualizat faţă de restul corpului, fiind preponderente la Drăguşeni şi Traian-*Dealul Fântânilor*; cu gâtul înalt cât corpul, sugrumat pe mijloc şi cu gura foarte largă. O particularitate a acestei forme o constituie faptul că la baza gâtului uşor evazat se află două tortiţe perforate orizontal. Varianta respectivă apare rar la Drăguşeni şi lipseşte la Traian-*Dealul Fântânilor*, precum şi în etapa *clasică* Cucuteni A_3[84]. Cele trei variante de cupe sunt cunoscute şi în aşezările de tip Drăguşeni-Jura situate la est de Prut. Unele exemplare din prima variantă de la Nezvisko[85] şi Vasilievka[86] au proeminenţe perforate orizontal, dispuse la baza gâtului scurt şi larg. Nu lipseşte în complexele din aceste staţiuni nici varianta a doua de cupe, cu sau fără una ori două proeminenţe. Un exemplar de la Druţa I[87] este similar variantei a treia de cupe întâlnite rar la Drăguşeni. În complexele ceramice de tip Solonceni sunt frecvente cupele variantei a doua, dar sunt cunoscute şi cele din prima şi a treia variantă. În complexul ceramic de la Gura Căinarului s-au depistat două variante de cupe: cu corpul bombat, gâtul lung şi buza uşor evazată; cu corpul bombat, gâtul scurt, cilindric şi buza dreaptă, dar care se deosebeşte totuşi de cupele din etapele *clasice* ale fazei Cucuteni A (prima variantă, după S. Marinescu-Bîlcu). În complexul dat predomină cupele primei variante[88]. În aşezarea Solonceni II au fost semnalate cupe din varianta a treia (după autoarea citată)[89]

---

[82] Idem, *Aspecte regionale în aria de răspândire a culturii Cucuteni, în cursul primei sale faze de dezvoltare*, în *SCIVA*, 25, 4, 1974, p. 551.

[83] I.I. Zaec, S.N. Ryžov, *Poselenie tripol'skoi cul'tury Kliščev na Južnom Buge*, Kiev, 1992.

[84] S. Marinescu-Bîlcu, *Elemente târzii în ceramica Cucuteni A de la Drăguşeni şi relaţiile acesteia cu descoperirile de la Traian-Dealul Fântânilor*, în *MemAntiq*, XIX, 1994, p. 117, 119.

[85] E.K. Černyš, *K istorii naselenija eneolitičeskogo vremeni v Srednem Pridnestrov'e*, fig. 21/10.

[86] V.G. Zbenovici, V.A. Šumova, *op.cit.*, fig. 2/1.

[87] I.V. Palaguta, *op.cit.*, fig. 3/2.

[88] V. Ja. Sorokin, *Tripol'skoe poselenie u s. Gura Căinarului*, în *loc.cit.*, p. 26.

[89] N.M. Vinogradova, *Plemena* ..., p. 43, fig. 11/2, 3, 6, 9.

wwww.cimec.ro

O altă formă, asupra căreia a atras atenţia S. Marinescu-Bîlcu, sunt craterele. O variantă a acestei forme pare să fie exemplarul de la Gura Căinarului, în care configuraţia formei se apropie de cea a pieselor de la Drăguşeni, însă gâtul nu este atât de bine individualizat. În schimb toartele sunt dispuse la baza gâtului, ca şi la exemplarele de la Traian-*Dealul Fântânilor*[90]

Una din formele caracteristice complexelor ceramice din faza Cucuteni A-B-Tripolie BII sunt capacele în formă de coif suedez, despre care S. Marinescu-Bîlcu susţine că sunt o creaţie a acestei faze[91]. Materialele recuperate în ultimii ani ne demonstrează că prototipul acestei forme a apărut în complexele ceramice de tip Drăguşeni-Jura. Astfel de vase cu corpul semisferic şi buza evazată au fost descoperite în aşezările Putineşti III, Druţa I şi Jura, cu toate că ele se întâlnesc rar.

Un alt tip de capac cu decor pictat, întâlnit rar şi semnalat la Gura Căinarului, este reprezentat de vasele de formă tronconică cu mâner discoidal, suprafaţa ultimului fiind plană sau uşor albiată (fig. 9/8). Capace similare, ornamentate cu incizii şi caneluri, au fost depistate la Putineşti II şi Cuconeştii vechi I. O variantă a acestei forme a fost descoperită la Hăbăşeşti[92], însă ea lipseşte din repertoriul formelor din staţiunile fazei Cucuteni A cercetate pe scară largă (Cucuteni, *Frumuşica*, Izvoare, Târpeşti etc.).

Unele similitudini între complexele ceramice din aşezările de tip Drăguşeni-Jura şi cele de tip Solonceni se pot constata şi la alte forme, ca de exemplu, la suporturile cu partea centrală cilindrică şi ambele capete în formă de pâlnie. Piesele de la Nezvisko sunt decorate bi- şi policrom[93] şi sunt similare exemplarelor de la Alexandrovka II, iar suportul de la Druţa I[94], decorat cu incizii, este aproape identic cu cele de la Solonceni II[95] şi Gura Căinarului (fig. 9/2). Una din formele frecvente în complexul ceramic de la Drăguşeni (precum şi în alte staţiuni de acest tip) sunt vasele piriforme cu gâtul mai mult sau mai puţin înalt, baza fie uşor evazată, fie dreaptă sau puţin îngroşată, umărul pronunţat sau atenuat, având pe linia diametrului maxim toarte puternice, perforate vertical[96]. De regulă, în complexul de la Gura Căinarului vasele de acest tip au gâtul înalt, bine individualizat, corpul rotund şi partea inferioară tronconică, buza este uşor evazată, dreaptă sau chiar în formă de pâlnie, uneori puţin îngroşată, iar toartele puternice, perforate orizontal, sunt dispuse la baza gâtului sau pe linia de unire a gâtului cu corpul (fig. 9/1). Deci, există evidente particularităţi morfologice ale vaselor din ultima aşezare şi evoluţia lor în comparaţie cu piesele de la Drăguşeni. Menţionăm că vasele piriforme de la Gura Căinarului au fost decorate bicrom.

Tradiţiile fazei Cucuteni A şi ale complexelor de tip Drăguşeni-Jura se resimt în ceramica aşezărilor de tip Solonceni şi în decorul pictat. Vasele din staţiunea Solonceni

---

[90] S. Marinescu-Bîlcu, *Elemente târzii în ceramica Cucuteni A de la Drăguşeni şi relaţiile acesteia cu descoperirile de la Traian-Dealul Fântânilor*, în *loc.cit.*, p. 119, 121.

[91] *Ibidem*, p. 121.

[92] Vl. Dumitrescu şi colab., *Hăbăşeşti. Monografie arheologică*, Bucureşti, 1954, pl. LXXI/1.

[93] E.K. Cernyš, *K istorii naselenija eneolitičeskogo vremeni v Srednem Pridnestrov'e*, fig. 23/10, 11.

[94] I.V. Palaguta, *op.cit.*, fig. 2/5.

[95] T.G. Movša, *Mnogosloinoe tripol'skoe poselenie Soloncény II*, în *loc.cit.*, fig. 20/2.

[96] S. Marinescu-Bîlcu, *Ceramica cucuteniană de la Drăguşeni: tradiţii, creaţii proprii, aspecte regionale*, în *SCIVA*, 40, 3, 1989, p. 222, 223.

www.cimec.ro

II sunt pictate mono-, bi- şi policrom, ornamentul fiind deseori organizat în câteva registre sau fiind dispus pe tot exteriorul, indiferent de formă, ultima trăsătură fiind de tradiţie Cucuteni A. În paralel cu grupele stilistice caracteristice fazei Cucuteni A-B, în decorul vaselor se păstrează ornamentul executat în stilurile fazei Cucuteni A. Stilul timpuriu α se întâlneşte frecvent pe vasele de la Solonceni II. Pe fondul roşu s-au pictat benzi albe, care sunt mărginite de benzi negre de aceeaşi lăţime. De asemenea, este prezent stilul α_1, care apare la finele fazei Cucuteni A. Pe fondul alb se desenează cu două linii negre paralele în spirală, iar liniile mediane înguste sunt de culoare roşie (fig. 11/5). Un loc însemnat în pictura vaselor de la Solonceni II îl ocupă grupa stilistică α, reprezentată de variantele α_1, α_{1a} şi α_{1b}. Grupa stilistică δ este prezentă prin variantele δ_1, δ_{1a} şi δ_4, dintre care s-au folosit, cu precădere, δ_1 şi δ_4. Stilul γ este reprezentat de varianta γ_2, care se întâlneşte rar. Pe fondul roşu sunt desenate cu negru rânduri de „X", care alternează cu linii negre orizontale, interspaţiile dintre rânduri fiind vopsite cu alb (fig. 11/2-4)[97]

În complexul ceramic de la Orheiul Vechi, în comparaţie cu cel de la Solonceni II, vasele pictate de tradiţie Cucuteni A sunt mai puţine. Sunt frecvente recipientele al căror ornament a fost executat în grupa stilistică α, respectiv în variantele α_1 şi α_{1a}. O particularitate a ultimei variante constă în faptul că interspaţiile libere nu sunt vopsite cu negru, ci haşurate cu linii negre înguste. În stilul δ_1 desenul constă în rânduri de „X" pictate cu negru pe fond alb, iar ulterior vopsite deasupra cu roşu. O grupă însemnată de piese a fost executată în stilul δ_4 (fig. 13/1-7)[98].

În complexul ceramic de la Gura Căinarului, şi îndeosebi în L. 3, au fost semnalate piese decorate în stilul α. Pe fondul roşu al vasului s-a pictat decorul cu linii albe şi roşii mărginite de cele negre. Liniile albe şi negre au aproximativ aceeaşi lăţime. Motivul ornamental principal este spirala, care este dispusă liber pe exteriorul vasului, interspaţiile fiind uneori vopsite. De aproximativ acelaşi număr de vase este reprezentat şi stilul α_1. Ceramica pictată în stilurile α_1 şi α_2 este într-un număr destul de mic. După cum s-a remarcat în istoriografie, grupa stilistică α este cea mai timpurie în ceramica fazei Cucuteni A-B şi este similară stilurilor ceramicii pictate din faza Cucuteni A. După cum a subliniat S. Marinescu-Bîlcu, ornamentarea bicromă combinată cu canelurile, întâlnită la Drăguşeni, se regăseşte, dar de această dată fără caneluri, în aşezări din etapa Cucuteni A-B_1[99] În acest sens deosebit de semnificative sunt informaţiile din staţiunea de la Gura Căinarului. În decorarea vaselor pictate predomină bicromia (motive roşii sau negre pe fond alb), care a fost semnalată pe 62% din numărul total de piese (alb şi roşu – 48%; alb şi negru – 14%). Mai mult de jumătate din materialele pictate bicrom au fost recuperate din L. 3. Principalele elemente decorative sunt spirala şi benzile orizontale, care au fost trasate uneori şi pe partea interioară a buzei. În staţiune este prezent şi stilul α_1. Motivele s-au desenat cu negru pe fond alb, medianele constând în linii roşii înguste. Elementele decorative sunt spirala, festonul cu o bandă scurtă în interior etc. Ceramica pictată în acest stil constituie 20%. Stilul α_2 este

[97] N.M. Vinogradova, *Plemena ...*, p. 47, 49.
[98] N.M. Vinogradova, V.S. Beilekči, P.P. Bârnea, *op.cit.*, p. 73-75.
[99] S. Marinescu-Bîlcu, *Elemente târzii în ceramica Cucuteni A de la Drăguşeni şi relaţiile acesteia cu descoperirile de la Traian-Dealul Fântânilor*, în *loc.cit.*, p. 123.

wwww.cimec.ro

reprezentat de 6% din materiale. Alte grupe stilistice sunt reprezentate la fel, de un număr mic de piese, între care predomină variantele δ_1, δ_2 şi δ_4[100].

În cadrul siturilor de tip Solonceni, N.M. Vinogradova a inclus o serie de aşezări, care – în stadiul actual al cercetărilor – nu pot fi atribuite cu certitudine acestei variante locale. Este vorba despre staţiunile Floreşti-*Zagotzerno*, Iablona, probabil şi Alexandreni etc.[101], unele dintre ele făcând parte din aspectul Iablona[102]. În afară de staţiunile menţionate mai sus, reprezentate de complexe ceramice însemnate, acestui tip îi poate fi atribuit şi aşezarea de la Perlicani[103].

O altă problemă a aşezărilor de tip Solonceni este cea a cronologiei lor relative. Prezenţa ceramicii cu decor canelat şi a procentului înalt (65%) a materialelor pictate în stilurile timpurii din cadrul staţiunii Solonceni II pare să indice faptul că ea ar fi cea mai timpurie din acest aspect regional. Probabil că aşezarea de la Perlicani, unde s-a depistat ceramică cu decor canelat[104], este sincronă cu cea de la Solonceni II. Din punct de vedere cronologic urmează staţiunea de la Orheiul Vechi, în materialele căreia stilurile timpurii constituie 37%[105] După cum am remarcat, în ceramica pictată de la Gura Căinarului predomină stilurile α şi β, cele timpurii fiind reprezentate de un număr mic de piese. După toate probabilităţile, această aşezare se plasează după cea de la Orheiul Vechi. Aceeaşi situaţie a fost constatată şi pentru staţiunea Alexandrovka II, care – după formele şi stilurile ceramicii pictate – este sincronă cu cea de la Gura Căinarului.

Aşadar, analiza materialelor din aşezările de tip Solonceni a evidenţiat particularităţile şi locul acestora în cadrul culturii Cucuteni. Ele s-au format pe baza staţiunilor de tip Drăguşeni-Jura, în procesul de tranziţie de la faza A la etapa A-B_1.

CUCUTENI SETTLEMENTS OF SOLONCENI-TYPE

Abstract

The author presents some settlements with common features, which he considers to belong to Solonceni regional aspect of the Cucuteni culture. The Solonceni aspect was introduced in the archaeological literature by T.G. Movša and its characteristics were delineated by N.M. Vinogradova.

The present contribution is a review of the main discoveries from several Solonceni-type settlements, treying to establish the time span of this regional aspect

[100] V. Ja. Sorokin, *Tripol'skoe poselenie u s. Gura Căinarului*, în *loc.cit.*, p. 29, 30.
[101] N.M. Vinogradova, *Plemena* ..., p. 57-63.
[102] V. Ja. Sorokin, *Kul'turno-istoričeskie problemy plemen srednego Tripol'ja Dnestrovsko-Prutskogo meždureč'ja*, în *IAM*, 3, 1989, p. 51, 52.
[103] A.A. Kravčenko, *Arheologični pamjatki v dolinah ričok Trostjanets i Jagorlik*, în *MAPP*, 3, 1960, p. 169, 171.
[104] *Ibidem*, fig. 3.
[105] N.M. Vinogradova, *Plemena* ..., p. 64.

wwww.cimec.ro

within the Cucuteni culture. Resuming, the genesis moment of the Solonceni aspect is to be found in the transitional stage between the A and A-B phases of the Cucuteni culture, succeeding the Drăguşeni-Jura aspect.

EXPLANATION OF THE FIGURES

Fig. 1 – The map of the Solonceni-type settlements: 1 – Solonceni II; 2 – Mârzeşti; 3 – Gura Căinarului; 4 – Alexandrovka II; 5 – Orheiul Vechi; 6 – Perlicani.
Fig. 2 – Gura Căinarului. Draught of the dwellings: 1 – vegetable layer; 2 – the filling of L. 3; 3 – sterile soil; 4 – adobe fragments; 5 – shreds; 6 – ashes; 7 – flint tools; 8 – animal bones; 9 – gravels.
Fig. 3 – The tomb from Orheiul Vechi (*apud* N.M. Vinogradova *et alii*, 1974).
Fig. 4 – Alexandrovka II. Draught of the *altar* no. 2.
Fig. 5 – Alexandrovka II. Draught of the *altar* no. 1.
Fig. 6 – Alexandrovka II. Draught of L. 1.
Fig. 7 – 1-17 – artefacts from Mârzeşti.
Fig. 8 – 1-15 – artefacts from Alexandrovka II.
Fig. 9 – 1-15 – pottery from Gura Căinarului.
Fig. 10 – The typology of the pottery from Solonceni II: 1-13 – painted pottery; 4-16 – incisions decorated pottery (*apud* N.M. Vinogradova, 1983).
Fig. 11 – 1-8 – shreds from Solonceni II (*apud* N.M. Vinogradova, 1983).
Fig. 12 – Orheiul Vechi. The typology of the pottery: 1-10, 13, 14 – painted vessels; 11, 12 – incisions decorated potery; 15, 16 – pottery of Cucuteni C-type (*apud* N.M. Vinogradova, 1983).
Fig. 13 – Orheiul Vechi: 1-7 –painted shred; 8 – painted and incised shred (*apud* N.M. Vinogradova *et alii*, 1974).
Fig. 14 – 1-6 – pottery from Alexandrovka II.
Fig. 15 – 1-11 – plastic art from Gura Căinarului.

wwww.cimec.ro

MATERIALE ARHEOLOGICE DIN AŞEZAREA CUCUTENI A-B ŞI B DE LA MĂRGINENI, JUD. NEAMŢ

de Neculai Bolohan
şi Cristina Creţu

Depresiunea Cracău-Bistriţa a constituit de-a lungul timpului o zonă prielnică locuirii, fapt demonstrat de condiţiile de habitat, dar şi de numeroasele şi diversele situri arheologice semnalate sau cercetate în această zonă[1]

Între anii 1993 şi 1997, în cadrul şantierului arheologic Dochia (comuna Girov, judeţul Neamţ) au fost realizate cercetări sistematice în punctele *Sărăţica* (aşezare hallstattiană)[2] şi *La Perdele* (necropolă carpică şi aşezare aparţinând culturii Noua)[3]. Expediţiile perieghetice în zonele adiacente au evidenţiat prezenţa mai multor vestigii aparţinând unor orizonturi cultural-cronologice diferite. Informaţia arheologică a fost întregită de rezultatele cercetărilor de suprafaţă întreprinse pe terasa stângă a râului Cracău (în aval de satul Dochia, în zona Dealului Cracău), în punctul *Bahna*, situat pe terasa din stânga pârâului Câlneş, pe Movila Icaşului / Iucaşului şi pe platoul

---

[1] Dintre numeroasele contribuţii care au avut drept obiectiv cercetarea Depresiunii Cracău-Bistriţa, menţionăm doar următoarele titluri: C. Matasă, *Cercetări din preistoria judeţului Neamţ*, în *BCMI*, 97 (1938), 1940, p. 5-41; D. Monah, Şt. Cucoş, *Aşezările culturii Cucuteni din România*, Iaşi, 1985; Şt. Cucoş, *Contribuţii la repertoriul arheologic al judeţului Neamţ*, în *MemAntiq*, XVIII, 1992, p. 5-61; Gh. Lupaşcu, *Depresiunea Cracău-Bistriţa. Studiu pedogeografic*, Iaşi, 1996; Gh. Dumitroaia, *Comunităţi preistorice din nord-estul României. De la cultura Cucuteni până în bronzul mijlociu*, *BMA*, VIII, Piatra-Neamţ, 2000.

[2] N. Bolohan, *Şantierul arheologic de la Dochia, com. Girov, jud. Neamţ*, în *CCAR. Campania 1998*, 1999, p. 37-39; Idem, *Şantierul arheologic de la Dochia, com. Girov, jud. Neamţ*, în *CCAR. Campania 1999*, 2000, p. 34, 35, pl. 12; S. Haimovici, C. Creţu, *Observaţii privind materialul arheozoologic din aşezarea hallstattiană de la Dochia-„Sărăţica", com. Girov, jud. Neamţ*, în *MemAntiq*, XXII, 2001, p. 397-412.

[3] N. Bolohan, *Şantierul arheologic de la Dochia, com. Girov, jud. Neamţ*, în *loc.cit.*, p. 37-39; Idem, *The Carpic Cemetery from Dochia (Neamţ County). Preliminary notes*, în *SAA*, V, 1998, p. 117-134; Idem, *Coutumes funéraires des Carpes entre le monde romanisé et les voisins de l'Empire Roman*, în *Romanità orientale e Italia meridionale dall'antichità al medioevo. Paralleli storici e culturali. Atti del II Convegno di Studi italo-romeno (Bari, 19-22 ottobre 1998)*, a cura di St. Santelia, Bari, 2000, p. 93-101; E.-R. Munteanu, N. Bolohan, *Necropola carpică de la Dochia-„La Perdele", comuna Girov, judeţul Neamţ*, în *MemAntiq*, XXII, 2001, p. 291-308.

wwww.cimec.ro

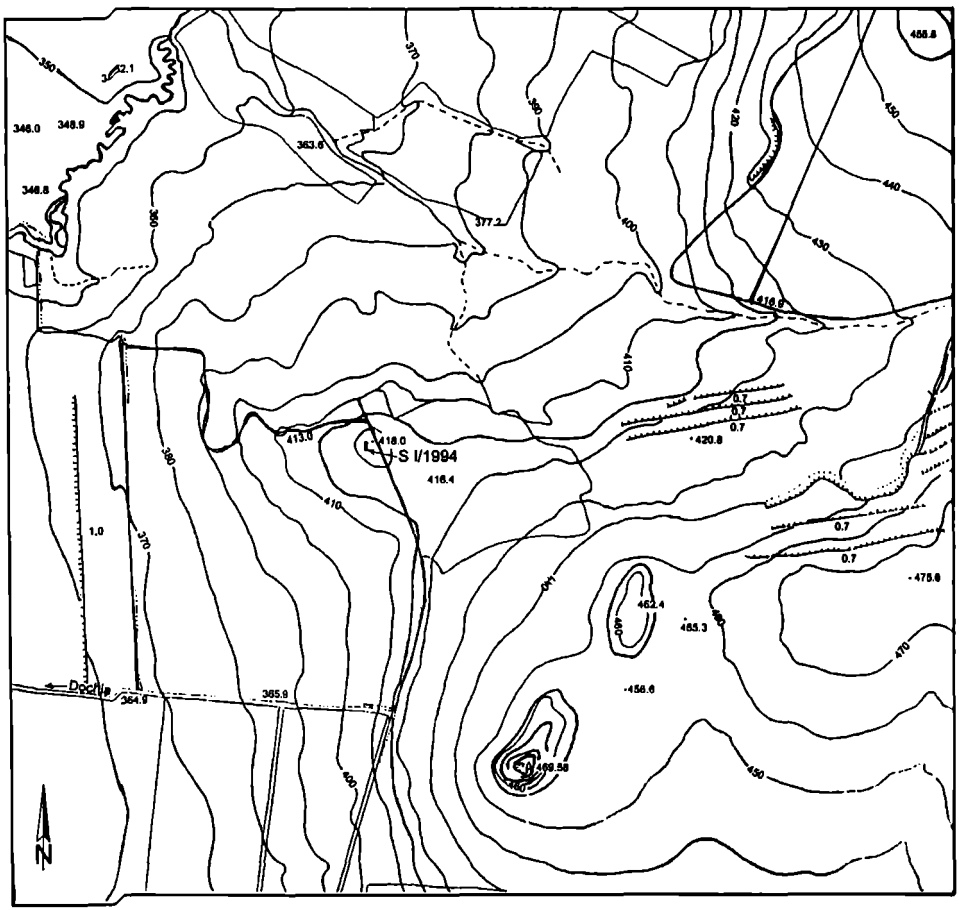

Fig. 1 – Schiţa topografică a zonei cercetate

wwww.cimec.ro

lugani[4]. Aceste ultime două puncte se află pe teritoriul comunei Mărgineni, unitate administrativ-teritorială vecină comunei Girov[5]

Punctul *Iugani*, care păstrează resturi de locuire cucuteniene şi din secolele II-IV d.Hr, a fost semnalat în perioada interbelică de către C. Matasă[6]. Ulterior, a fost amintit sub numele de *Dealul lui Tănase* în repertoriul aşezărilor cucuteniene, întocmit de D. Monah şi Şt. Cucoş[7]

Platoul Iugani are o suprafaţă de aproximativ 3,5 ha şi prezintă condiţii prielnice locuirii. În apropiere se află câteva surse de apă (la 50 m spre sud-est se află un izvor cu caracter permanent, iar spre nord şi nord-est, alte izvoare). Aşezarea mai sus menţionată este plasată pe un promontoriu apărat natural din trei părţi de pante abrupte (nord, vest şi sud), iar în punctul de legătură cu restul platoului a fost realizat un şanţ de apărare, ale cărui urme se mai păstrează doar în extremitatea sa nordică. Prospectarea arheologică, precum şi observaţiile noastre au fost mult îngreunate din cauza efectelor exploatării agricole intense, pe de o parte, iar pe de altă parte, din cauza configuraţiei actuale a extremităţii de nord şi nord-est, marcată de efectele unei alunecări de teren, care a dus la dispariţia unei treimi din suprafaţa aşezării.

Cu scopul de a obţine unele date privind suprafaţa aşezării, structura internă şi durata de locuire, în vara anului 1994 s-a realizat un sondaj concretizat prin trasarea unei secţiuni de control (20 x 1,50 m) orientată pe direcţia nord-sud. S-a observat că stratul ce conţine sporadice resturi arheologice are grosimea de 10-15 cm şi suprapune pământul galben, steril. În stratul arheologic puternic deranjat, alături de artefactele cucuteniene au fost identificate şi câteva fragmente ceramice aparţinând civilizaţiei dacilor liberi (secolele II-IV d.Hr.). În aceste condiţii, nu au putut fi efectuate alte observaţii stratigrafice, sarcina noastră constând doar în colectarea artefactelor.

Materialul arheologic cucutenian[8], cules de la suprafaţa solului, este reprezentat de fragmente de vase, statuete antropomorfe, fragmente de lipitură, râşniţe, precum şi numeroase obiecte din piatră.

---

[4] Zona supusă atenţiei se află în partea central-estică a Depresiunii Cracău-Bistriţa (Gh. Lupaşcu, *op. cit.*, fig. 1).

[5] Mulţumim Primăriei comunei Mărgineni, jud Neamţ, pentru permisiunea de a întreprinde cercetări la *Iugani*, punct amplasat pe un teren aflat în proprietate comunală.

[6] C. Matasă, *op. cit.*, p. 32, 33.

[7] D. Monah, Şt. Cucoş, *op. cit.*, p. 117, nr. 642. În bibliografia indicată cu acest prilej se face referire la un articol al lui V. Tufescu, în care s-ar semnala punctul arheologic în discuţie. Trebuie făcută precizarea că autorul menţionat prezintă doar o hartă sumară a locurilor unde au fost semnalate vestigii cucuteniene, fără a aminti sub nici o formă punctul *Iugani*, fie sub această denumire, fie sub o alta (V. Tufescu, *O regiune de vie circulaţie: „Poarta Târgului Frumos"*, în *BSRRG*, LIX, 1940, p. 354, fig. 11).

[8] Materialul arheologic prezentat a fost recuperat în urma unei cercetări de suprafaţă efectuate împreună cu o grupă de studenţi de la Facultatea de Istorie din Iaşi, în iulie 1994.

wwww.cimec.ro

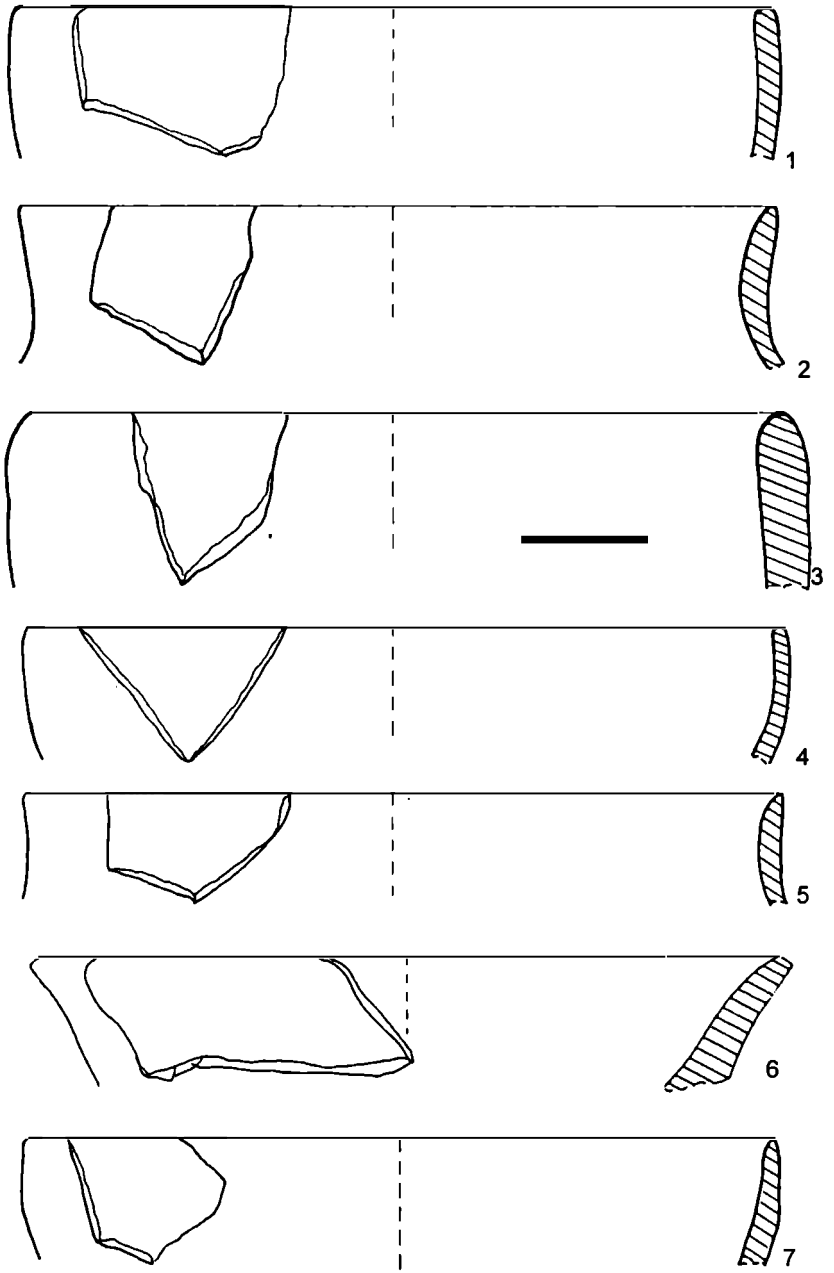

Fig. 2 – 1-7 - fragmente de buză de la vase cucuteniene

wwww.cimec.ro

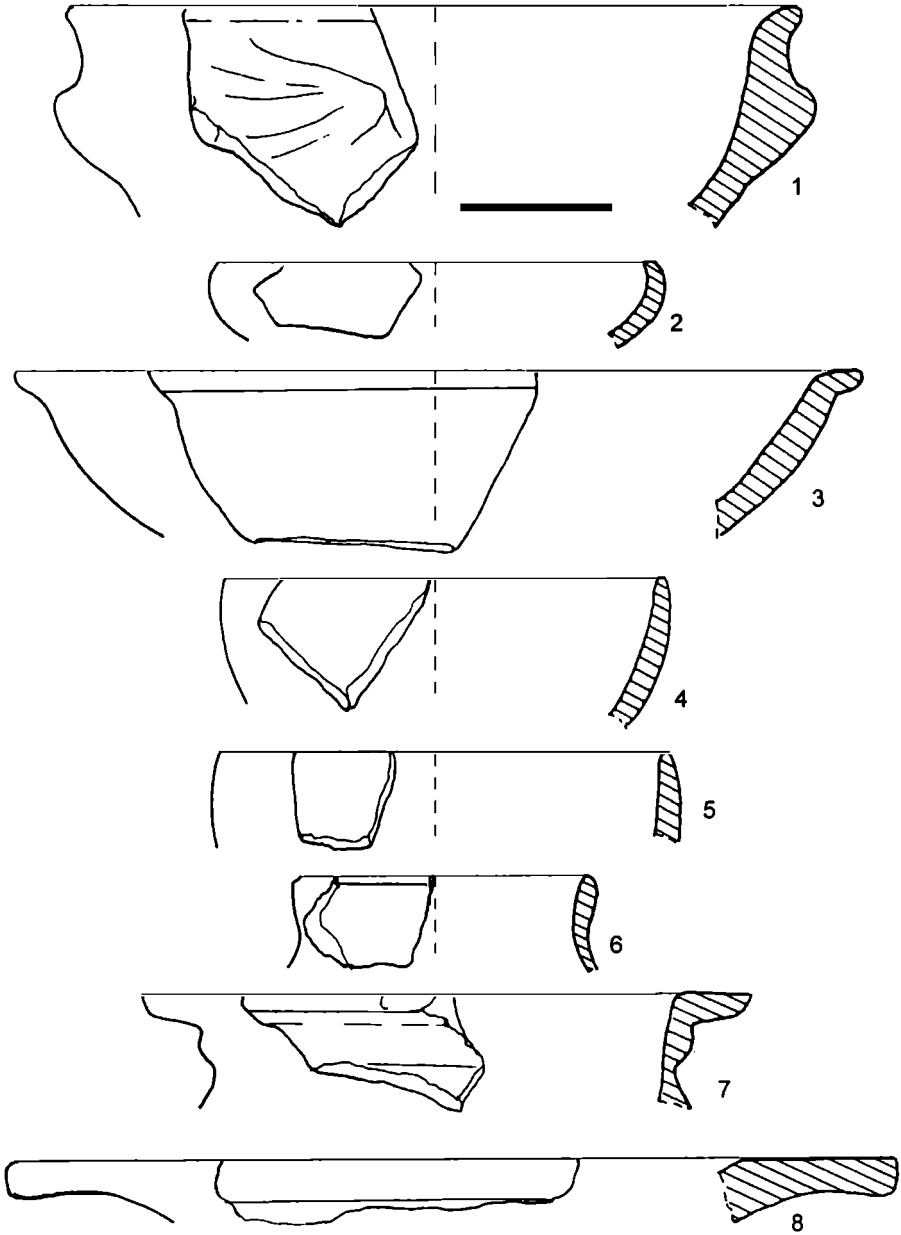

Fig. 3 – Fragmente de buză
de la vase cucuteniene (1-6) şi dacice (7, 8)

wwww.cimec.ro

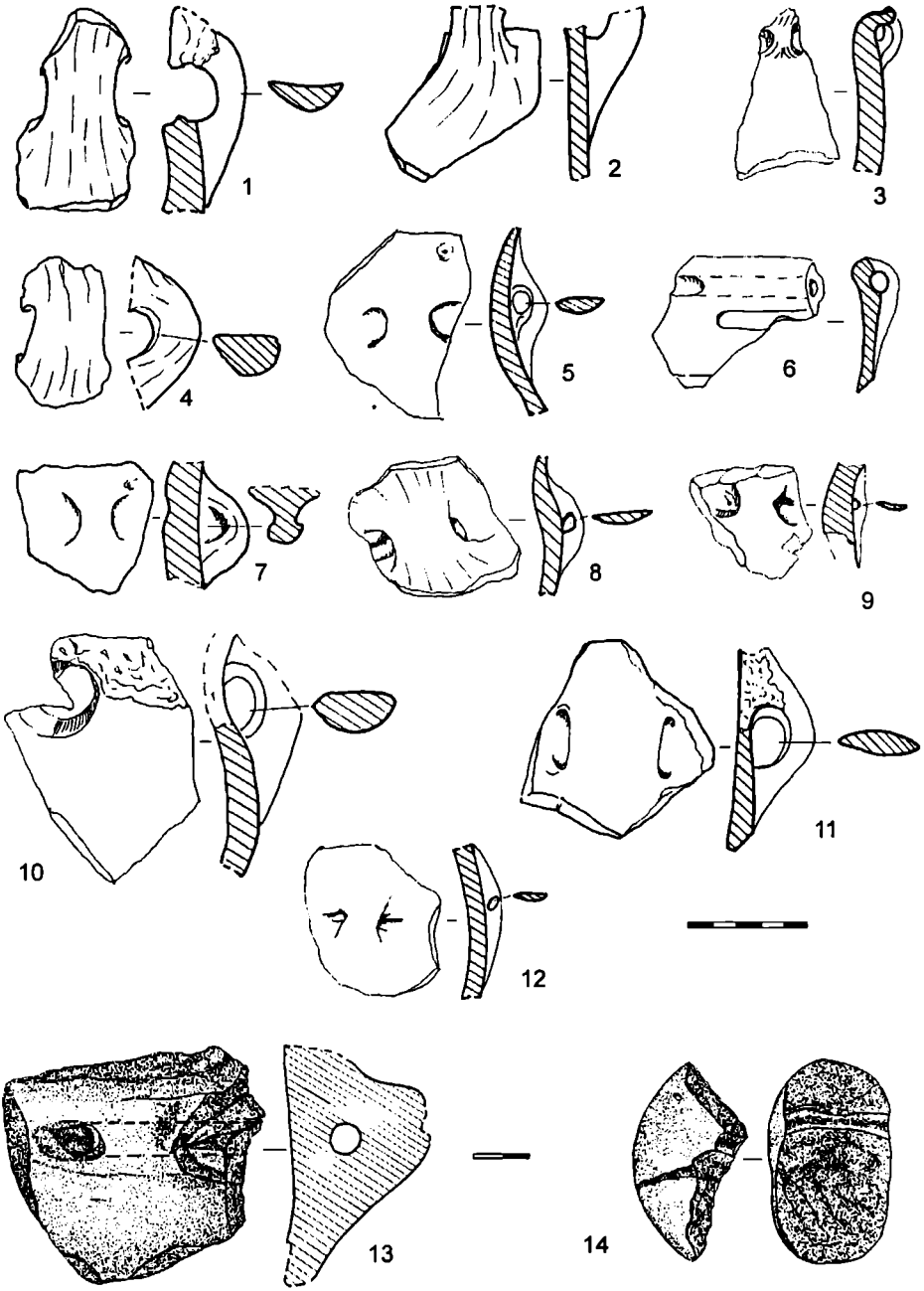

Fig. 4 – Proeminenţe-tortiţe: perforate (1-6, 8-13) şi neperforată (7); greutate din lut ars fragmentară (14)

wwww.cimec.ro

1. Olăria

A fost recoltat un lot de 83 de fragmente ceramice, provenind – în general – de la vase, dintre care 34 sunt buze, 25 toarte, proeminențe perforate și o urechiușă, două reprezintă funduri de vase, iar restul provin din diferite părți ale recipientelor ceramice sau de la vase-suport.

Deoarece materialul este rulat și corodat, ne-am rezumat cu această ocazie la o prezentare sumară a acestuia, analizând un număr de doar 28 de fragmente ceramice, considerate a fi reprezentative. Toartele, proeminențele perforate vertical sau orizontal și urechiușa (fig. 4), precum și buzele de vase (fig. 2, 3) dovedesc faptul că pasta din care au fost frământate vasele este, în general, bine frământată, având ca degresant fragmente ceramice bine pisate (fig. 2/1, 2, 4-7; 3/1, 2, 4-6; 4/1, 5, 6, 8, 11, 12) sau mai puțin pisate (fig. 3/3; 4/2-4, 7, 9, 10, 13).Unele fragmente ceramice au un aspect neîngrijit (fig. 2/3; 4/3, 7, 13). Arderea vaselor a fost bine realizată. Există puține situații de ardere incompletă (fig. 2/3; 3/3; 4/4). Câteva fragmente păstrează urmele arderii secundare. Culoarea care predomină la exterior, la interior, precum și în spărtură, este cea roșie-cărămizie. Fac excepție două fragmente de tortă de culoare brună, care păstrează urmele angobei de culoare cafenie (fig. 4/1, 2), precum și câteva fragmente ceramice nereprezentative.

Am considerat că cea mai mare parte a materialului de la *Iugani* aparține categoriei reprezentată de ceramica de uz comun, nedecorată. Deși fragmentele păstrate sunt de mici dimensiuni și nu pot oferi date precise privind tipul de vase de la care provin, au putut fi identificate totuși câteva forme ceramice: castroane, străchini, chiupuri și boluri.

O situație aparte este reprezentată de cele șapte fragmente provenind de la un vas de dimensiuni mari, cu decor pictat atât în interior, cât și la exterior, încadrat în faza Cucuteni A-B_1 (stilul β). Toate fragmentele ceramice au fost găsite în același loc, astfel că a putut fi reconstituită forma recipientului de la care proveneau (fig. 5).

Cele două buze de vas de factură dacică (fig. 3/7, 8) au culoare cenușie și provin, probabil, de la două fructiere.

2. Plastica antropomorfă

Alături de olăria prezentată mai sus, au mai fost recuperate opt statuete antropomorfe, aflate în stare fragmentară, și una posibil zoomorfă, care se încadrează în fazele Cucuteni A-B și B. Pasta din care au fost lucrate statuetele este fină, bine frământată, arsă la roșu-cărămiziu.

Descrierea statuetelor

1. Statuetă feminină (fig. 6/3), fragmentară, de dimensiuni mijlocii (categoria 8-25 cm), modelată realist. Este lucrată dintr-o singură bucată, având picioarele lipite, dar clar delimitate și torsul înclinat spre față. În zona șoldurilor prezintă două perforații. Piesa a fost acoperită cu un slip cărămiziu. După analogiile existente în lucrarea de specialitate a lui D. Monah[9], piesa este specifică fazelor A-B și B ale culturii Cucuteni.

[9] D. Monah, *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie*, *BMA*, III, Piatra-Neamț, 1997, fig.125/1; 138/3; 162/6; 187/2.

wwww.cimec.ro

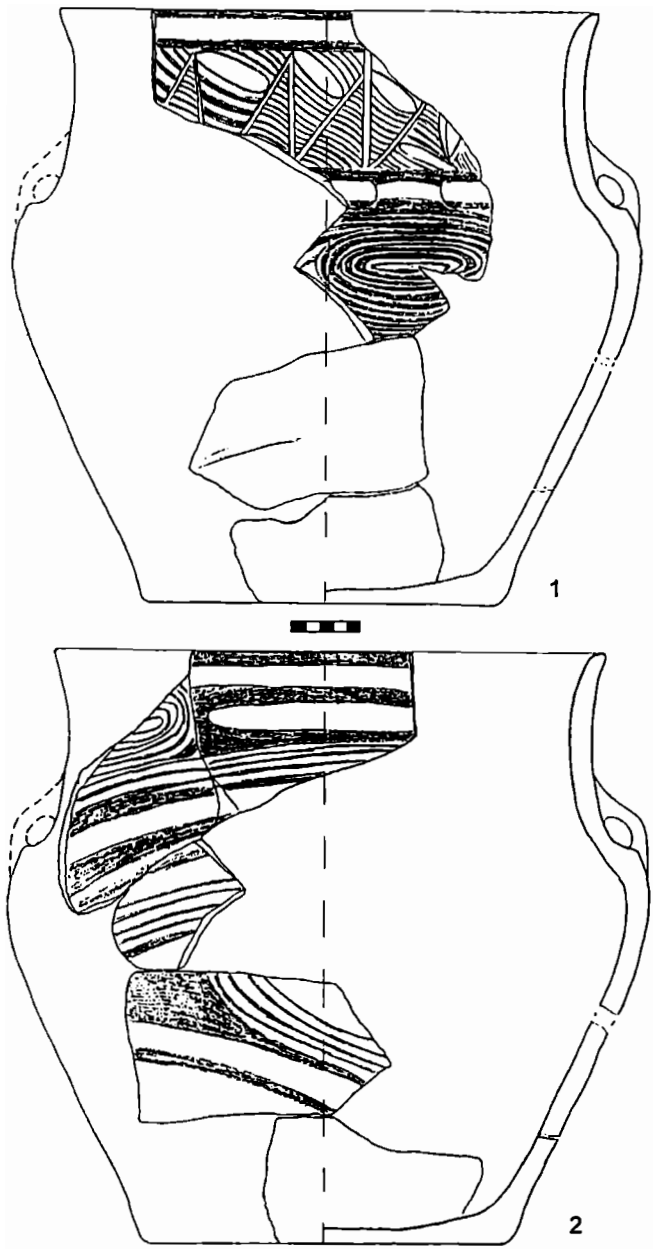

Fig. 5 – Vas Cucuteni A-B fragmentar: 1 - exterior; 2 - interior

wwww.cimec.ro

2. Statuetă feminină (fig. 6/5), fragmentară, de dimensiuni mici (categoria 3-5 cm), modelată realist. Este lucrată dintr-o singură bucată, având poziție verticală, torsul plat, cu *amorse*, talia marcată, șolduri și fese proeminente, marcate printr-o incizie și picioarele modelate sub forma unui cilindru. Decorul constă în două perforații situate pe *amorse* și incizii. D. Monah prezintă o figurină asemănătoare[10], de la Polivanov Jar, dar fără perforațiile de pe amorse și fără incizii, piesă ce se încadrează în faza Cucuteni B.

3. Statuetă feminină (fig. 6/1), fragmentară, de dimensiuni mijlocii (categoria 8-25 cm), lucrată realist, dintr-o singură bucată. Are poziție verticală, șoldurile și fesele fiind proeminente. Picioarele sunt modelate sub forma unui cilindru, demarcate printr-o incizie. Mâinile sunt sugerate prin două proeminențe, prezentând câte o scobitură de o parte și de alta, similare celei care marchează ombilicul. Partea frontală a statuetei este decorată prin incizii executate în zona inferioară. În privința formei există analogii în fazele Cucuteni A-B și B[11], dar nu au putut fi identificate analogii în privința decorului.

4. Fragment (fig. 6/9) reprezentând piciorul unei statuete antropomorfe de dimensiuni mijlocii (categoria 8-25 cm). Picioarele au fost modelate separat și alipite în zona gambelor și a pulpelor. În dreptul genunchiului a fost realizată o perforație; în apropierea rupturii s-a păstrat o incizie. Piese similare au fost identificate de H. Dumitrescu în așezarea de la Traian-*Dealul Fântânilor* (Cucuteni A-B)[12].

5. Fragment (fig. 6/7) provenind de la o statuetă de dimensiuni mijlocii (categoria 8-25 cm), modelată schematic, dintr-o singură bucată. Se încadrează în categoria reprezentărilor în poziție verticală, cu corpul aplatizat, talia marcată și partea inferioară de formă cilindrică, cu picioarele delimitate printr-o incizie. Deasupra taliei sunt realizate două perforații. Piesa a fost acoperită cu slip de culoare mai deschisă. Piese analoage se regăsesc în fazele A-B și B[13]

6. Fragment (fig. 6/2) reprezentând bustul unei statuete feminine de dimensiuni mijlocii, modelată schematic. Poziția corpului era probabil verticală, cu torsul plat, *amorse* perforate, dintre care doar una păstrată, și sâni. Astfel de piese se regăsesc în fazele Cucuteni A-B și B[14].

7. Fragment (fig. 6/8) provenind de la o statuetă feminină modelată schematic, cu capul reprezentat printr-o proeminență tronconică; torsul este aplatizat și prezintă două *amorse* perforate și sâni. Astfel de piese sunt întâlnite în faza B a culturii Cucuteni[15].

8. Fragment (fig. 6/4) provenind de la o statuetă de dimensiuni mijlocii (categoria 8-25 cm), modelată dintr-o singură bucată. Face parte din categoria statuetelor masculine, reprezentate vertical, cu partea inferioară conică. Sexul este modelat plastic. Are analogii în faza Cucuteni B[16].

---

[10] *Ibidem*, fig. 222/5.
[11] *Ibidem*, fig. 108/4, 5; 109/5, 8; 112/1; 115/1; 158/7.
[12] *Ibidem*, fig. 19/9; 20/4, 5 și bibliografia aferentă.
[13] *Ibidem*, fig. 127/10; 128/11; 149/5; 172/1.
[14] *Ibidem*, fig. 126/14; 127/9; 157/1; 157/10; 160/5, 7, 11.
[15] *Ibidem*, fig. 155/5; 160/11; 214/2.
[16] *Ibidem*, fig. 141/7, 9, 10.

wwww.cimec.ro

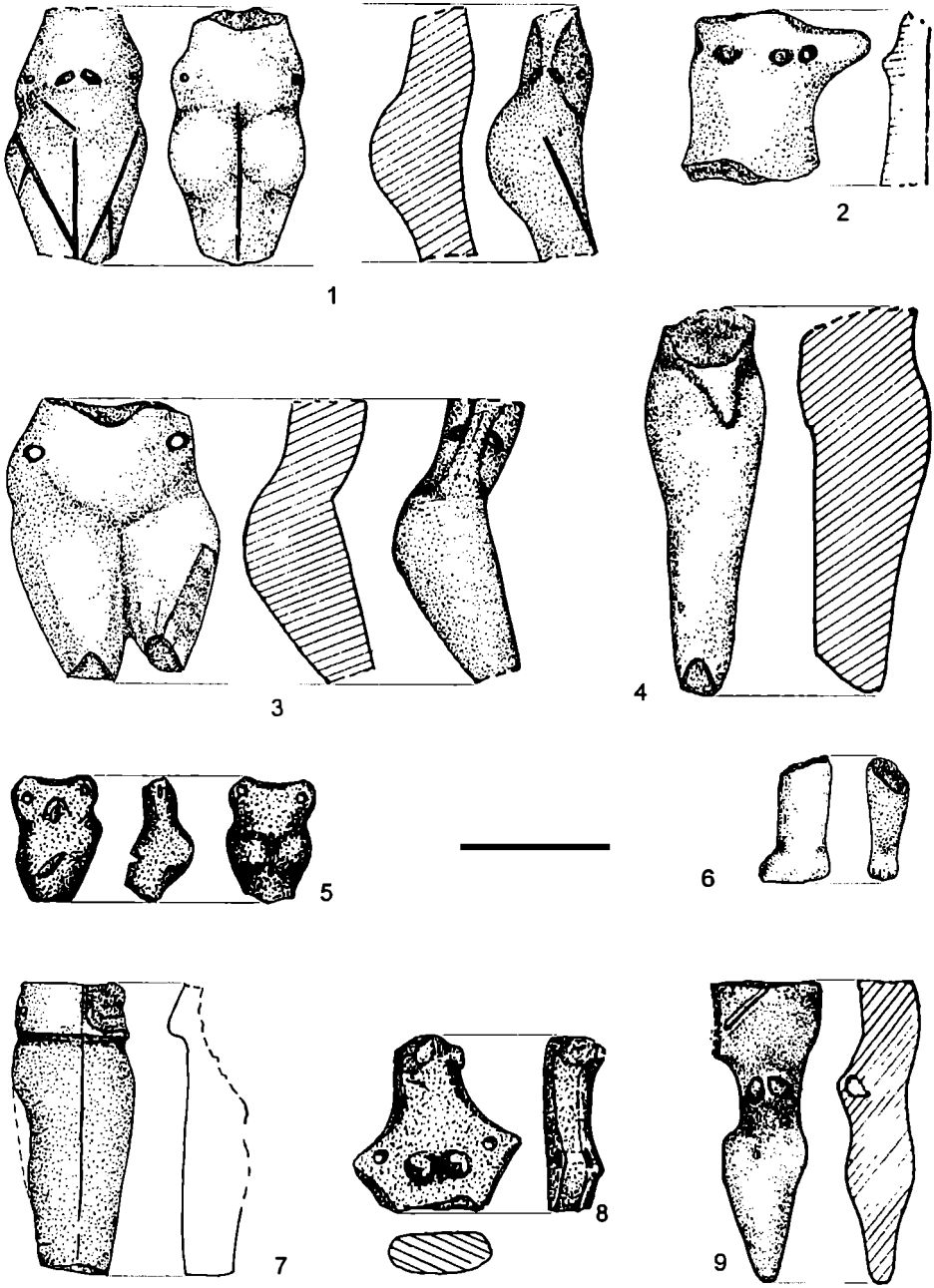

Fig. 6 – Plastică cucuteniană: antropomorfă (1-5, 7-9) şi zoomorfă (6)

wwww.cimec.ro

Pe lângă cele șapte statuete antropomorfe s-a mai găsit și un fragment de mici dimensiuni (2,5 cm) (fig. 6/6), reprezentând partea inferioară a unui picior, provenind probabil de la o statuetă zoomorfă.

Inventarul obiectelor lucrate din lut este completat și de o greutate de război de țesut fragmentară. Pe aceeași suprafață au mai fost găsite și câteva bucăți de lipitură, de mari dimensiuni, care prezintă urmele imprimate ale unor structuri lemnoase. În compoziție au fost incluse mici pietre, precum și vegetale. Unele fragmente au fost arse până la vitrificare.

3. Obiecte de piatră

Cea mai mare parte a artefactelor recoltate de pe suprafața platoului Iugani este constituită dintr-un număr de 69 de obiecte de silex, precum și alte roci. În continuare vom proceda la o scurtă prezentare a utilajului litic[17], după cum urmează[18]:

1. Nucleu cu formă prismatică (fig. 7/1). Prezintă un plan de lovire. Silex.
2. Nucleu epuizat (fig. 7/2). Silex.
3. Percutor (fig. 7/3). Probabil un nucleu epuizat refolosit ca percutor. Silex.
4. Așchie fin retușată în partea distală (fig. 8/5). Retușe directe, simple. Silex.
5. Așchie corticală retușată în partea distală (fig. 8/6). Silex.
6. Așchie cu știrbituri de utilizare pe una dintre laturi (fig. 7/5). Silex.
7. Așchie neprelucrată (fig. 8/7). Silex.
8. Așchie cu știrbituri de utilizare (fig. 7/10). Silex.
9. Așchie corticală sau provenind de la un topor de piatră șlefuită (fig. 8/4), cu știrbituri de utilizare în partea proximală a laturii stângi. Silex.
10. Așchie cu două laturi retușate abrupt, cu retușe alterne (fig. 8/3). Silex.
11. Așchie neretușată (fig. 7/8). Silex.
12. Așchie cu știrbituri de utilizare (fig. 8/8). Silex.
13. Așchie fragmentară neretușată (fig. 7/11). Silex.
14. Așchie neretușată (fig. 7/6). Silex.
15. Așchie neretușată (fig. 7/7). Silex.
16. Așchie neretușată (fig. 8/10). Păstrează urme ale cortexului. Silex.
17. Așchie fragmentară (fig. 8/2). Păstrează cortex pe una dintre laturi. Pe cealaltă prezintă retușe directe. Silex.
18. Așchie neretușată (fig. 8/11). Silex.
19. Așchie fragmentară neretușată (fig. 7/9). Silex..
20. Așchie neretușată (fig. 8/9). Silex.
21. Așchie neretușată (fig. 7/4). Silex.
22. Așchie nucleară groasă (fig. 8/1), cu știrbituri de utilizare, cu retușe la extremitatea distală și pe latura stângă. Retușe fine, marginale, simple. Silex.
23. Așchie fragmentară sau front de gratoar (fig. 7/12). Retușe oblice, directe. Silex.

[17] Pentru identificarea utilajului litic, am beneficiat de consilierea științifică a d-lui dr. V. Chirica și a d-nei muzeograf S. Țurcanu, cărora le mulțumim.

[18] În acest catalog nu au fost incluse numeroase așchii, considerate ca fiind nereprezentative.

wwww.cimec.ro

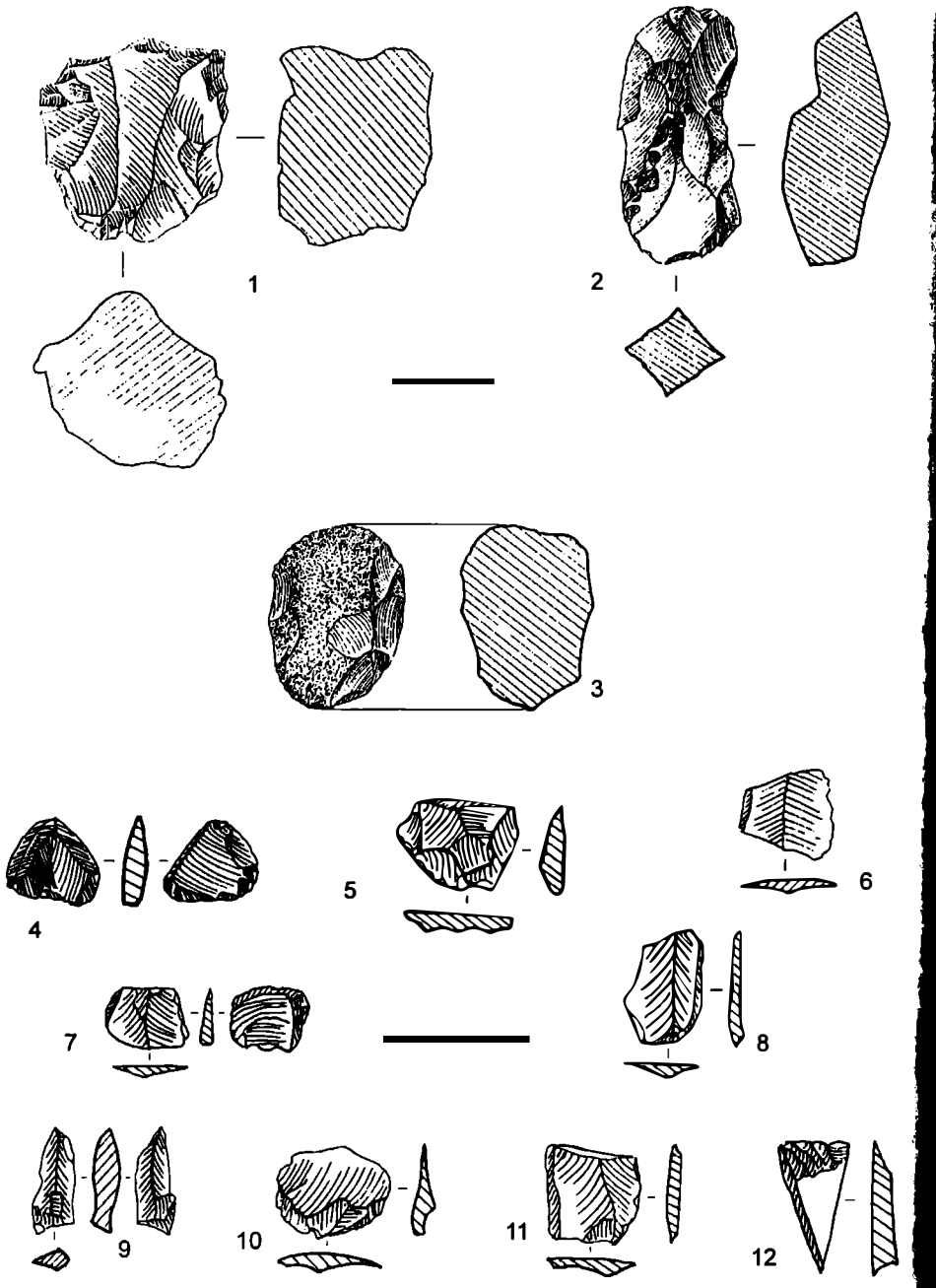

Fig. 7 – Piese din silex: 1, 2 - nuclee; 3 - percutor; 4-12 - aşchii

wwww.cimec.ro

24. Lamă fragmentară (fig. 9/10). Se păstrează partea mediană. Ştirbituri de utilizare pe una dintre laturi. Secţiune trapezoidală. Laturile au fost paralele. Gresie silicioasă.

25. Lamă fragmentară (fig. 9/2), spartă în partea distală. Posibil gratoar în curs de prelucrare. Profil pseudocarenat. Retuşe continui, marginale, simple, pe ambele laturi. Silex.

26. Lamă fragmentară (fig. 9/16). Se păstrează partea mediană. Secţiune trapezoidală. Retuşe bifaciale pe latura dreaptă. Silex.

27. Lamă neretuşată întreagă (fig. 9/15). Secţiune trapezoidală. Silicolit.

28. Lamă fragmentară (fig. 9/8). Lipseşte partea proximală. Secţiune trapezoidală. Ştirbituri de utilizare pe ambele laturi. Gresie silicioasă.

29. Lamă fragmentară (fig. 9/13). Se păstrează partea mediană. Secţiune triunghiulară. Parţial retuşată pe o latură. Retuşe directe, simple. Silex.

30. Lamă întreagă (fig. 9/9). Secţiune trapezoidală. Retuşată continuu pe una dintre laturi. Silex.

31. Lamă fragmentară sau străpungător pe lamă (fig. 9/11), cu retuşe continui, care pătrund adânc în corpul piesei, în partea distală. Spărtură longitudinală. Silex.

32. Lamă fragmentară (fig. 9/3). Lipseşte partea distală. Retuşe continui, bifaciale, uşor oblice pe latura dreaptă şi retuşată parţial cu retuşe directe pe latura stângă. Menilit.

33. Lamă fragmentară (fig. 9/7). Lipseşte zona proximală. Retuşe parţiale directe, pe ambele laturi. Silex calcinat.

34. Lamă fragmentară (fig. 9/4). Se păstrează partea mediană. Retuşe directe pe una dintre laturi şi bifaciale pe cealaltă. Pe unele porţiuni păstrează cortex. Silex.

35. Lamă fragmentară (fig. 9/10). Prezintă mici retuşe pe una dintre laturi. Păstrează urme ale cortexului. Silex.

36. Lamă fragmentară (fig. 9/5). Se păstrează partea mediană. Retuşe inverse continui, semiabrupte pe una dintre laturi. Ştirbituri de uzură pe cealaltă latură. Silex.

37. Lamă fragmentară (fig. 9/12). Se păstrează partea proximală. Profil puţin arcuit. Ştirbituri de utilizare pe ambele laturi. Gresie.

38. Lamă fragmentară (fig. 9/14). Se păstrează partea mediană. Laturi divergente. Secţiunea triunghiulară. Retuşe directe, marginale, simple pe una dintre laturi. Obsidian.

39. Lamă fragmentară (fig. 9/1), ruptă prin flexiune în partea distală. Laturi paralele. Retuşe continui pe ambele laturi: directe, simple pe latura stângă, oblice şi acoperitoare pe cea dreaptă. Silex.

40. Lamă fragmentară (fig. 9/6), spartă la partea distală. Retuşe directe, oblice. Silex.

41. Lamă fragmentară (fig. 9/17). Se păstrează partea mediană. Secţiune trapezoidală. Ştirbituri de utilizare pe ambele laturi. Silex.

42. Gratoar convex pe lamă fragmentară (fig. 10/11) cu ambele laturi retuşate continuu cu retuşe directe, simple. Silex.

43. Gratoar convex pe aşchie întreagă (fig. 10/9). Silex.

44. Gratoar convex pe lamă fragmentară (fig. 10/7). Retuşe directe, simple pe latura stângă. Păstrează cortex. Silex.

wwww.cimec.ro

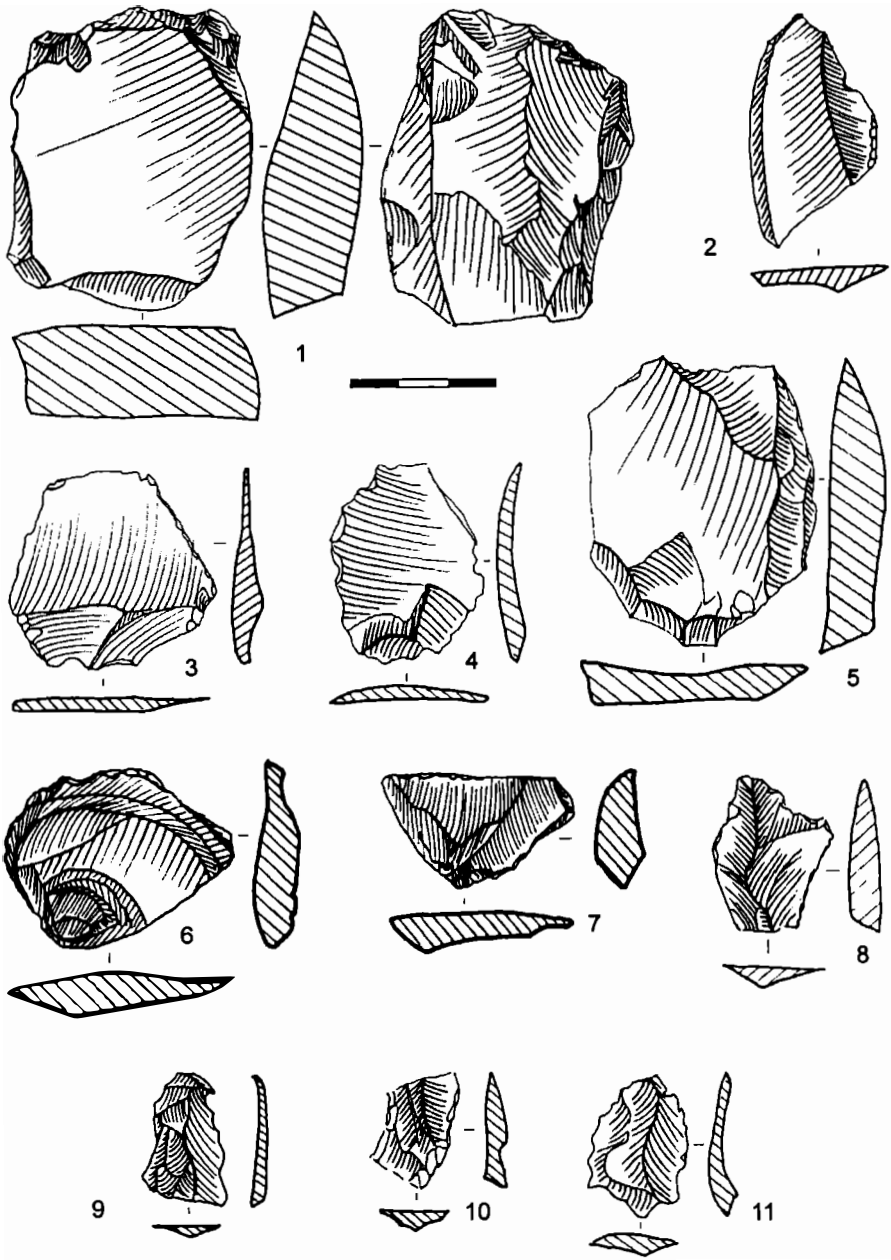

Fig. 8 – 1-11 - aşchii de silex

wwww.cimec.ro

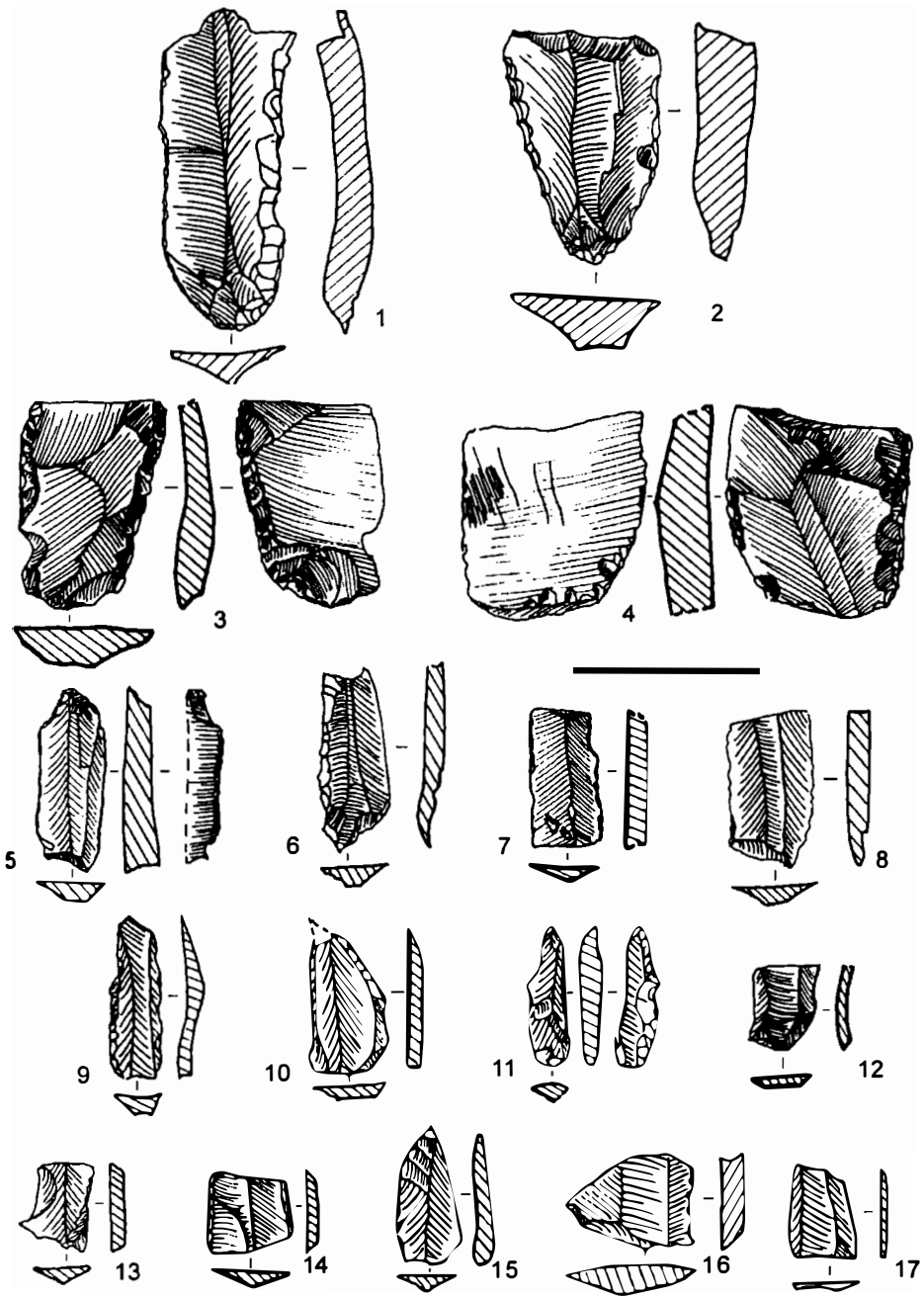

Fig. 9 – Lame din silex (1, 2, 4-7, 9-11, 13, 16, 17), menilit (3), gresie silicioasă (8, 12), obsidian (14) şi silicolit (15).

wwww.cimec.ro

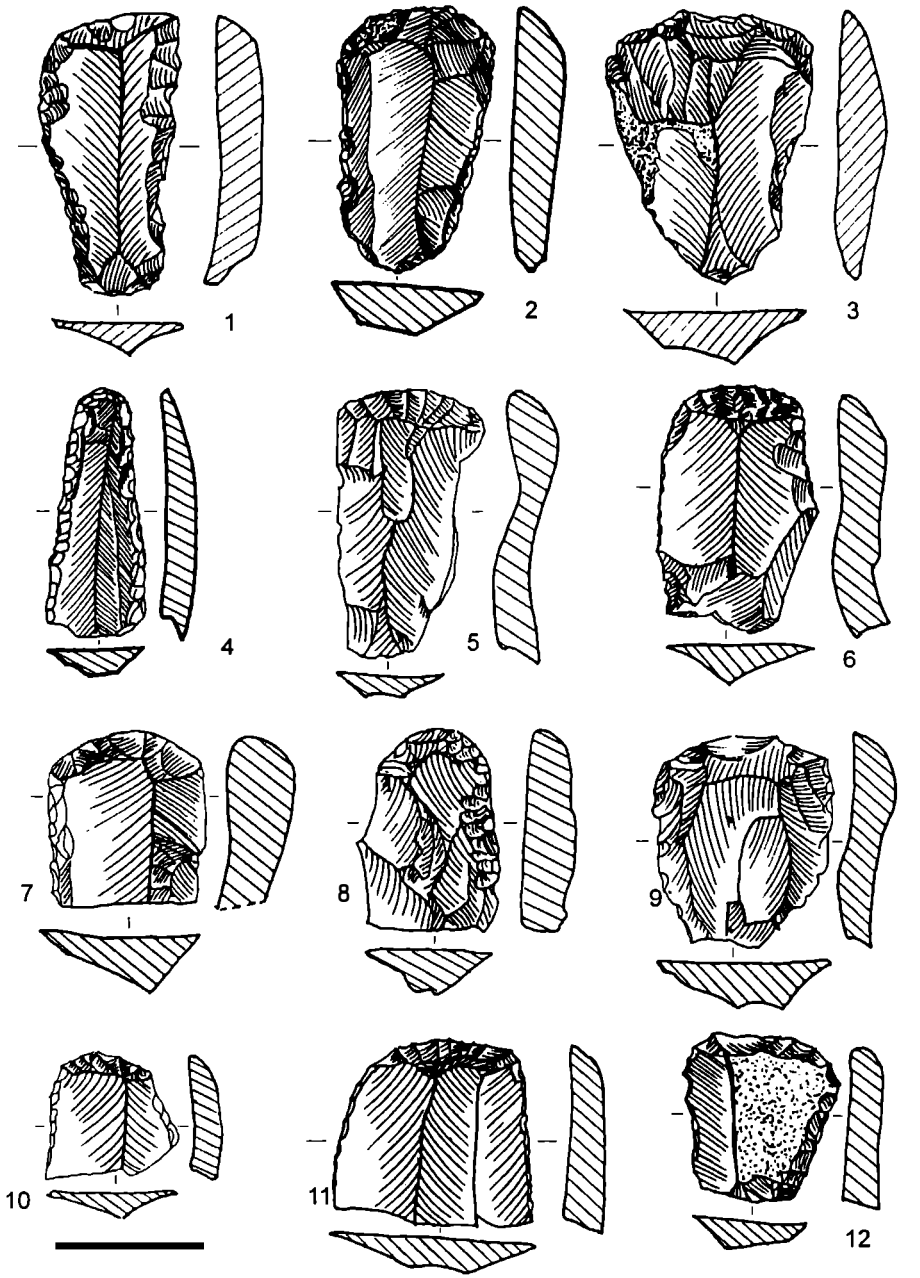

Fig. 10 – 1-12 - gratoare din silex

wwww.cimec.ro

45. Gratoar convex pe aşchie întreagă corticală (fig. 10/12). Ambele laturi au retuşe directe. Silex.

46. Gratoar convex pe lamă fragmentară (fig. 10/10). Ambele laturi retuşate direct. Silex.

47. Gratoar pe lamă întreagă (fig. 10/1). Laturile retuşate continuu cu retuşe directe, oblice, abrupte şi denticulare. Silex.

48. Gratoar concav pe lamă spartă prin flexiune (fig. 10/4). Ambele laturi retuşate continuu cu retuşe directe, oblice. Silex.

49. Gratoar convex pe lamă întreagă (fig. 10/6). Retuşe directe în porţiunea distală a ambelor laturi. Silex.

50. Gratoar convex pe lamă întreagă (fig. 10/5). Ştirbituri de utilizare pe laturi. Silex.

51. Gratoar în evantai pe aşchie (fig. 10/3). Păstrează urme ale cortexului. Silex.

52. Gratoar convex pe lamă întreagă (fig. 10/2). Secţiune trapezoidală. Retuşe continui pe latura stângă. Ştirbituri de utilizare pe latura dreaptă. Silex calcinat.

53. Gratoar convex pe lamă fragmentară (fig. 10/8). Retuşe oblice, acoperitoare pe latura dreaptă. Silex.

54. Racloar pe aşchie corticală (fig. 11/1), care păstrează suprafaţa galetului. Silex.

55. Vârf de săgeată în curs de prelucrare (fig. 11/9). Retuşe bifaciale în zona proximală şi retuşe alterne pe laturile convergente. Silex.

56. Vârf de săgeată în curs de prelucrare sau un fragment dintr-un vârf de lance (fig.1 1/8). Silex.

57. Vârf de săgeată fragmentar (fig. 11/6), cu baza uşor concavă. Retuşe acoperitoare pe tot corpul piesei, pe ambele suprafeţe. Subţiată în zona proximală. Silex.

58. Vârf de săgeată realizat pe aşchie (fig. 11/4), de formă triunghiulară, scurt. Baza este dreaptă. Prezintă retuşe bifaciale, acoperitoare. Contur denticulat. Silex.

59. Vârf de săgeată realizat pe aşchie (fig. 11/7), de formă triunghiulară, lung. Baza este dreaptă şi subţiată. Retuşe bifaciale şi acoperitoare. Suprafaţa ventrală nu este acoperită în totalitate. Silex.

60. Vârf de săgeată (fig. 11/5), cu baza dreaptă. Colţurile dinspre bază nu sunt ascuţite. Prezintă retuşe acoperitoare pe ambele suprafeţe, dar aceste nu acoperă în totalitate suprafaţa dorsală, unde se mai păstrează încă linia mediană a suportului. Silex.

61. Străpungător pe lamă fragmentară (fig. 11/2), ruptă la ambele capete. Laturi convergente, care formau un vârf. Secţiune triunghiulară. Retuşe continui pe ambele laturi: directe, simple, marginale pe latura dreaptă şi uşor oblice pe cea stângă. Silex.

62. Inserţie de seceră realizată pe lamă (fig. 11/3). Se păstrează partea doar mediană. O latură este retuşată continuu cu retuşe marginale, simple. În dreptul acestei laturi se observă urme de lustruire pe ambele suprafeţe. Cealaltă latură prezintă ştirbituri de utilizare. Silex.

63. Fragment de dăltiţă (fig. 11/10). Marnă.

Materialul litic prezentat mai sus este completat de un număr de patru fragmente de râşniţă şi două frecătoare.

wwww.cimec.ro

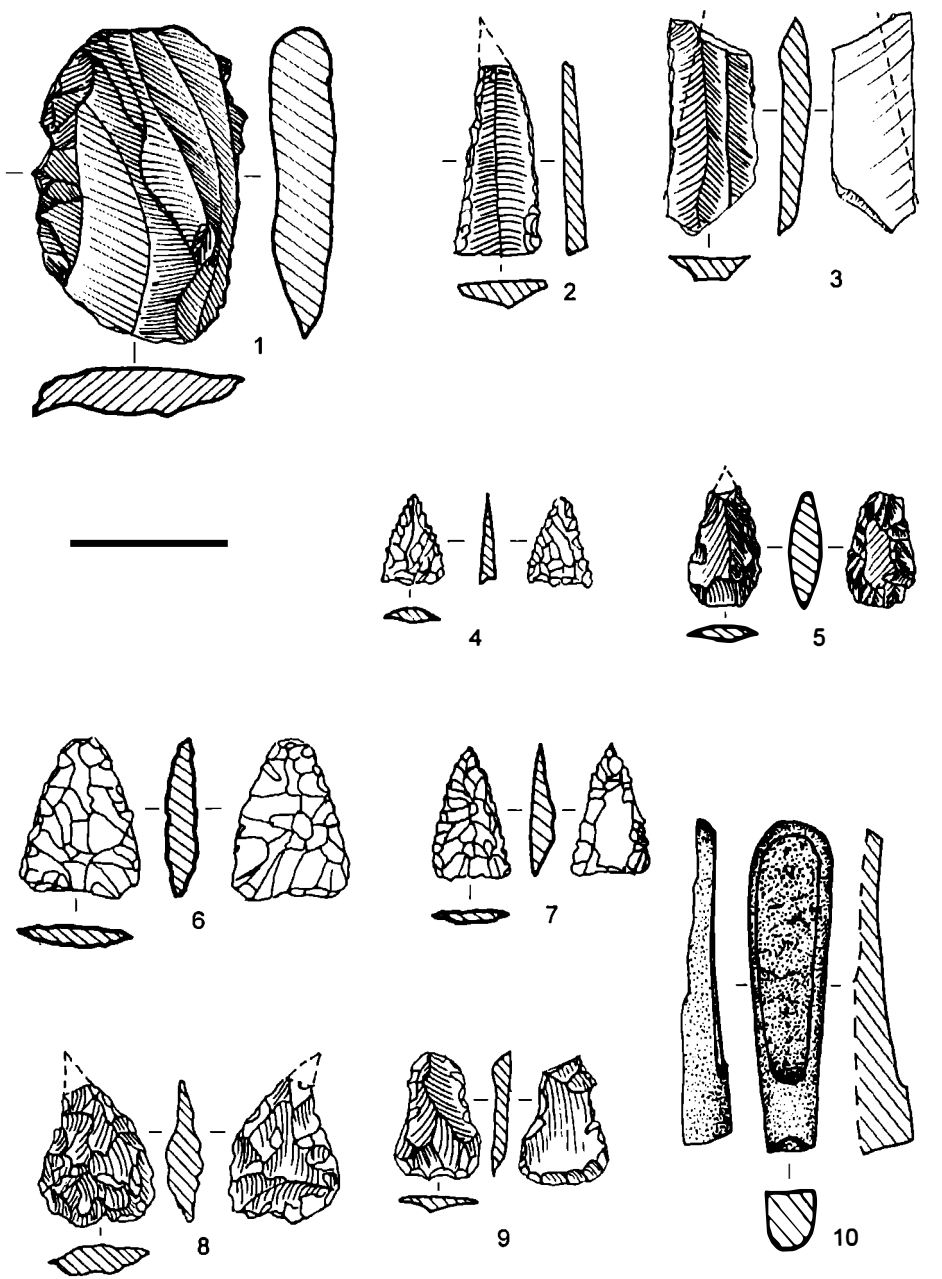

Fig. 11 – 1 - racloar; 2 - străpungător; 3 - inserţie de seceră; 4-7, 9 - vârfuri de săgeată; 8 - vârf de lance; 10 - daltă fragmentară

wwww.cimec.ro

4. Câteva considerații

Cercetarea de suprafață din punctul *Iugani* aduce unele lămuriri privind așezarea cucuteniană semnalată aici de mai multă vreme. Prima informație privește starea materialului și situația stratigrafică. Se poate aprecia starea proastă a artefactelor ceramice, care sunt rulate și corodate din cauza intenselor lucrări agricole din zonă. Din aceeași cauză a fost ineficientă și încercarea de a stabili o stratigrafie. Materialul ceramic recuperat ne ajută să integrăm vestigiile de aici fazelor Cucuteni A-B și B. Cu excepția fragmentelor provenind de la vasul pictat, olăria face parte în totalitate din categoria ceramică de uz comun. Cel mai consistent lot de artefacte este reprezentat de obiectele de piatră, multe dintre ele rămase în faza de prelucrare. Informații interesante sunt oferite de unele roci folosite drept materie primă, silex și obsidian, care demonstrează legături cu spații mai mult sau mai puțin învecinate.

SOME ARTEFACTS FROM THE CUCUTENI A-B AND B SETTLEMENT FROM MĂRGINENI, NEAMȚ COUNTY

Abstract

The surface research from Mărgineni, Neamț county, in the archaeological point named *Iugani* is meant to illuminate us mainly about the cucutenian settlement that has been discovered here some time ago. The first information concern the state of the material evidence and the stratigraphical situation. We can observe that the artefacts are strongly affected by the effects of the agricultural activity from the area. The same reason determined the impossibility of determining a stratigraphy. The pottery and the statuettes indicate us the relative dating of the settlement, which is Cucuteni A-B and B. Excepting the shreds belonging to a painted, large pot, all the other evidence represents pottery of common use. The most consistent body of artefacts is that of the stone worked objects. Interesting information is offered by the raw material, flint or obsidian, which shows the connections that were established with more or less distant spaces.

EXPLANATION OF THE FIGURES

Fig. 1 – Draught of the researched area.
Fig. 2 – Rim fragments of cucutenian vessels.
Fig. 3 – Rim fragments of cucutenian (1-6) and dacian (7, 8) pottery.
Fig. 4 – 1-3, 10 – handles; 4-6, 8, 9, 11-13 – horizontally perforated protuberances; 7 – protuberance; 14 – fragmentary loom weight.
Fig. 5 – Cucuteni A-B fragmentary vessel: 1 – exterior; 2 – interior.

wwww.cimec.ro

Fig. 6 – Clay figurines.
Fig. 7 – 1, 2 – cores; 3 – percussion tool; 4-12 – flint scrapings.
Fig. 8 – 1-11 – flint scrapings.
Fig. 9 – Blades of flint (1, 2, 4-7, 9-11, 13, 16, 17), menilite (3), gritstone (8, 12), obsidian (14) and silicolit (15).
Fig. 10 – 1-12 – grattoirs.
Fig. 11 – 1 – racloir; 2 – pick; 3 – sickle insertion; 4-7, 9 – arrow head; 8 – spear head; 10 – fragment of chisel.

wwww.cimec.ro

O LOCUINȚĂ CUCUTENI B DE LA FETEȘTI - *LA SCHIT*, JUD. SUCEAVA

de Dumitru Boghian,
Sorin Ignătescu,
Ion Mareș,
și Bogdan-Petru Niculică

Situl arheologic de la Feteşti-*La Schit*, com. Adâncata, judeţul Suceava, identificat prin semnalări şi recunoaşteri de teren, a intrat în atenţia cercetărilor sistematice din vara anului 2000, când a devenit şantier arheologic şcoală pentru studenţii de la Facultatea de Istorie şi Geografie de la Universitatea *Ştefan cel Mare* din Suceava[1]. Staţiunea este situată pe marginea de nord-vest a platoului înalt, aflat în partea de nord-est a satului, care domină zona, pe dreapta pârâului Grigoreşti, afluent de dreapta al Siretului, în curtea bisericii *Sf. Nicolae* din Grigoreşti, com. Siminicea, cunoscută şi sub denumirea de *Schitul Grigoreşti* (fig. 1, 2).

În diferite perioade post-protoistorice versanţii de nord şi vest ai platoului şi, respectiv, sitului au fost afectaţi de alunecări de teren, actualmente stabilizate parţial, prin plantarea unei păduri tinere, care au dus la distrugerea naturală a unei părţi din aşezare.

De asemenea, construcţiile (biserica, prăznicarul / trapeza), aleile betonate şi mormintele din cimitirul actual au afectat şi ele depunerile arheologice. Din întreaga suprafaţă a aşezării, estimată la mai mult de 2 ha, nu mai avem la dispoziţie, pentru cercetare sistematică, decât aproximativ 3500 m^2 din curtea bisericii.

În campaniile 2000-2003 s-a săpat, exhaustiv sau parţial, o suprafaţă de 290 m^2, în care au fost identificate bogate complexe (locuinţe de diferite tipuri, potrivit caracteristicilor epocilor identificate, vetre, cuptoare, gropi menajere, şanţuri de apărare şi un bogat material arheologic mobil, în cadrul căruia ceramica ocupă un loc central) (fig. 3). Acestea pot fi încadrate în fazele A şi B ale culturii Cucuteni (respectiv Cucuteni A_3, cu elemente de tip Hăbăşeşti şi Drăguşeni; Cucuteni B_1 final şi început de B_2, cu multă ceramică pictată în subgrupele stilistice ε_1 şi câteva fragmente, deocamdată, decorate în subgrupa ζ_1), cultura Horodiştea-Erbiceni II, probabil în Hallstatt, în faza timpurie a Latène-ului geto-dacic est-carpatic (sec. V-III î.Hr.) şi la sfârşitul evului mediu şi începutul epocii moderne (sec. XVIII-XIX). Menţionăm că

Dorim să mulţumim studenţilor care pe parcursul celor patru campanii de săpătură arheologică au făcut posibilă, în lipsa altor suporturi financiare şi materiale, cercetarea sistematică din acest sit.

wwww.cimec.ro

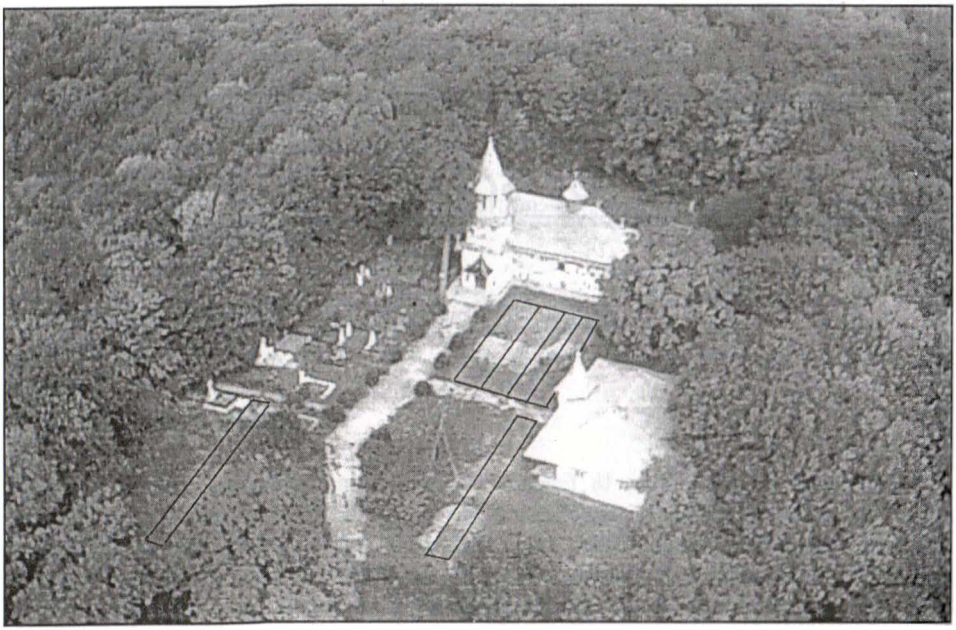

Fig. 1 – Fotografie aeriană a sitului dinspre sud-est

Fig. 2 – Fotografie aeriană a sitului dinspre nord

wwww.cimec.ro

toponimul sitului a fost dat de existenţa în acest loc, la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul celui de-al XIX-lea a unei mici comunităţi monahale, pentru care boierul Scarlat Miclescu a ctitorit, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, o mică biserică de zid, lărgită ulterior (etapa de construcţie părintele Mihoc, 1970).

Stratigrafia sitului

Stratul steril din punct de vedere arheologic (respectiv orizontul C al solului), se găseşte la adâncimi variind între 0,80-1 m, fiind alcătuit dintr-o argilă uşor nisipoasă. Acesta este suprapus de un nivel brun deschis, de asemenea steril (respectiv orizontul B al solului fosil), cu grosimi ce variază între 0,20-0,40/0,50 m, în funcţie de modul cum a fost afectat de intervenţiile antropice preistorice şi istorice.

Deasupra stratului brun deschis, la 0,60/0,65-1 m adâncime, au fost identificate, într-un sol foarte puţin diferenţiat ca nuanţă faţă de cel anterior, de culoare brună, cu cenuşă în compoziţie, vestigiile etapei Cucuteni A_3. Acest strat se prezintă doar sub forma unor scurte segmente şi a unor suprafeţe restrânse, fiind puternic deranjat de locuirile ulterioare. Nivelul Cucuteni B_{1-2}, surprins pe întreaga suprafaţă a aşezării, are o culoare brună, mai închisă, uneori virând spre brun-cenuşiu şi cenuşiu, aflându-se la 0,10-0,60 m adâncime. Următorul nivel, Horodiştea-Folteşti II, este foarte subţire, inconsistent şi neuniform spaţial în unele zone, marcat stratigrafic prin prezenţa materialelor ceramice, având grosimea mai mare în dreptul gropilor unor stâlpi de colibă şi a unor aglomerări de piese arheologice, care reprezintă probabil urmele locuinţelor specifice acestei perioade.

Materialele hallstattiene şi cele de tip Latène nu formează niveluri coerente şi continui şi prezintă, deocamdată, doar scurte secvenţe de locuire, reprezentate de bordeiele datate în secolele V-III î.Hr., aflate în umplutura şanţului de apărare. Stratul medieval târziu (sec. XVIII-XIX) este reprezentat prin groasele niveluri de umplutură ale fortificaţiei cucuteniene şi a celor ulterioare, de depunerile din bordeiele atribuite acestei perioade, precum şi de alte materiale întâlnite în toate suprafeţele săpate, în vreme ce orizonturile moderne şi contemporane de construcţie sunt reprezentate de deranjamentele şi diferitele deşeuri de construcţie (cărămizi, pietre, mortar, var, bucăţi de tencuială, lemne, tablă, cuie etc.). Cu o mare parte din aceste vestigii s-au acoperit mecanic, prin anii '70 ai secolului XX, denivelările din curtea bisericii (şanţul cucutenian de apărare şi gropile fostelor bordeie). Stratul vegetal are o grosime de 0,05-0,10 m, în partea mai înaltă a aşezării fiind foarte subţire datorită spălării solului, şi mai gros, până la 0, 20 m, în marginea sudică a aşezării (fig. 4).

Dintre toate etapele de locuire din acest sit, cea mai consistentă aparţine fazei Cucuteni B (sfârşitul etapei B_1 şi începutul celei următoare, cu mai multe secvenţe de succesiune ale habitatului uman). În suprafeţele cercetate acestui nivel îi aparţin cel puţin patru locuinţe de suprafaţă cu platformă – întreagă sau parţială – ori fără (L. 1 şi L. 2/2000, L. 3 şi L. 4/2003), nouă gropi menajere şi de provizii, zece vetre şi patru cuptoare etc., precum şi una sau două etape de funcţionare ale primului şanţ de apărare al aşezării. Din păcate, deocamdată nu putem face precizări legate de cel de-al doilea şanţ de apărare, deoarece nu am efectuat săpături în zona de la sud şi est de curtea bisericii, cea mai mare parte a acestuia aflându-se în pădure.

wwww.cimec.ro

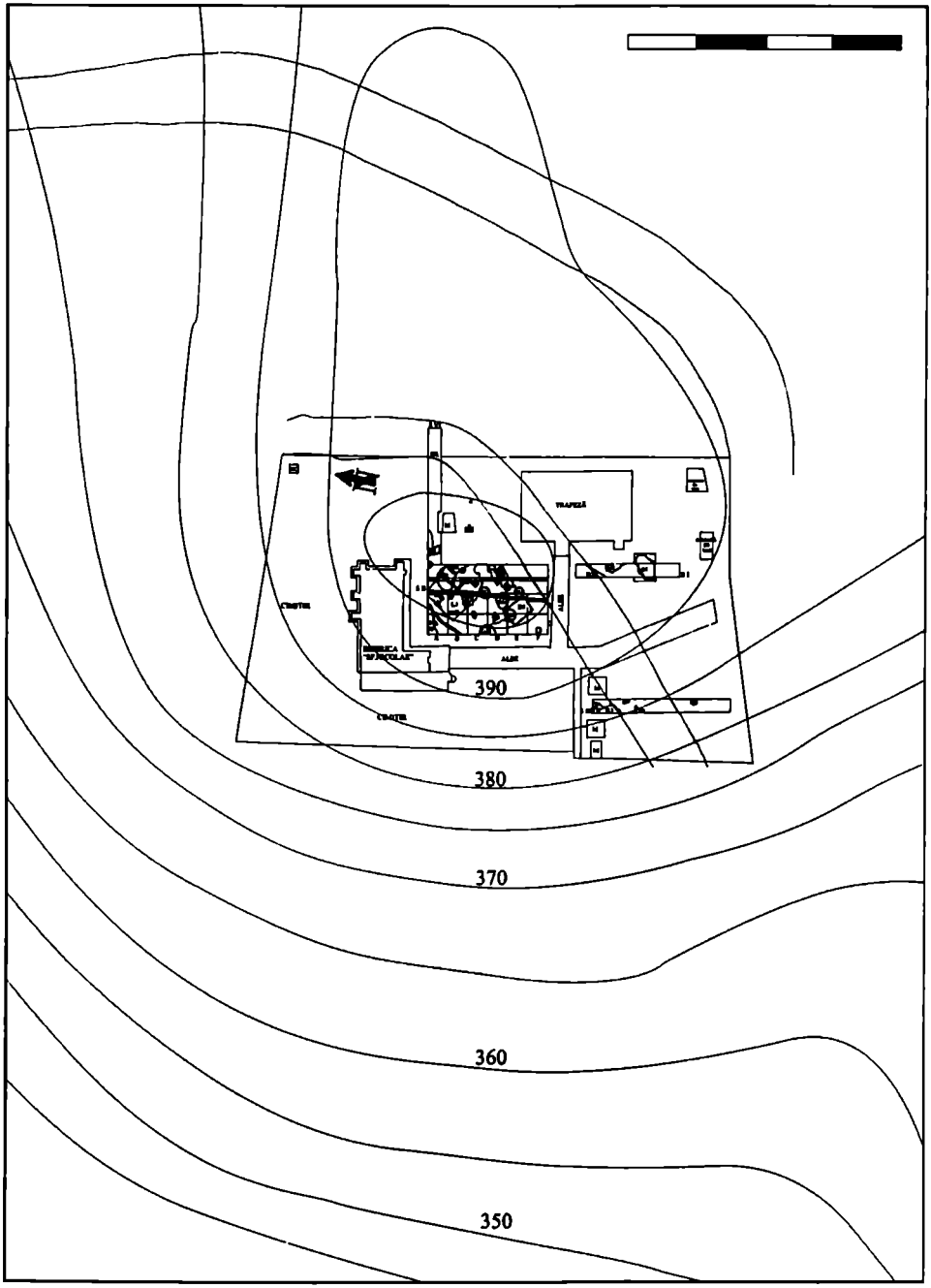

Fig. 3 – Planul general al sitului, cu marcarea suprafeţei cercetate

wwww.cimec.ro

Locuinţa nr. 1 (Cucuteni B)

După părerea noastră, aceasta a fost cercetată în proporţie de cca. 80%, restul fiind distrus de B. 1/2000. Vestigiile locuinţei au fost identificate în S. I şi S. II, precum şi în casetele A-C_{1-2}. În imediata ei vecinătate se observă câteva resturi răspândite ale sale, sub formă de lipituri, fragmente ceramice şi piese arheologice. Vestigiile acestei construcţii au fost parţial afectate de deranjamentele horodiştene şi cele geto-dacice timpurii, precum şi de intervenţiile medievale, moderne şi contemporane (gropile de pari ale colibelor horodiştene, gropile din sec. V-III î.Hr., şanţurile pentru îngroparea cablului electric etc.).

Iniţial (în 2000), resturile locuinţei au fost identificate ca o aglomerare mare de lipituri de perete, cu pleavă în compoziţie, de nuanţe diferite (roşiu-cărămiziu, brun, negru-cenuşiu) – unele fiind arse până la vitrifiere –, vetre, fragmente ceramice şi alte artefacte, aflate la adâncimi cuprinse între 0,10 şi 0,30 m. Aşa cum am constat în diferite etape ale cercetării, la baza depunerii de lipituri de perete se găseau lutuielile de platformă (brune, cenuşii şi negre) şi cărbuni, dovadă a faptului că au ars înăbuşit. Între lipiturile de perete şi cele de platformă se găseau amenajările interioare, multe materiale ceramice, piese litice, statuete antropomorfe şi zoomorfe etc. (fig. 5). Cercetarea acestei construcţii am realizat-o până în 2003, putând face, astfel, multe observaţii de detaliu asupra sa.

Platforma locuinţei se prezenta, în S I şi S II, sub forma unor lipituri masive, cu grosimi variind între 0,15 şi 0,20 m, făţuite atent la partea superioară, lucrate dintr-un lut nisipos, amestecat cu pleavă şi paie, aplicate pe o substrucţie lemnoasă, alcătuită din butuci şi lodbe despicate, amprentele lemnelor observându-se pe unele dintre fragmentele de lipitură. În unele zone platforma s-a păstrat discontinuu. În casetele A_I şi II platforma nu era aşa de masivă şi prezenta două-trei refaceri. În S. I şi S. II podeaua locuinţei consta într-o lipitură, friabilă, din lut cu pleavă şi paie în compoziţie, de cca. 0,10 m grosime, realizată direct pe nivelul antic (Cucuteni B) de călcare.

De asemenea, s-a observat că partea inferioară a unor lipituri de platformă era de culoare neagră-cenuşie, în vreme ce partea superioară era de culoare roşiatică, dovedind o ardere inegală a acesteia. Mai mult, în unele zone, sub platformă, exista un strat de arsură şi cărbuni, probabil de stejar, dovedind că butucii au fost afectaţi parţial de arderea platformei, aşa cum se vede în S II.

În acelaşi timp, în S. I şi S. II, sub platformă, se observă pete mari de arsură şi cenuşă, ceea ce ar putea denota o anumită amenajare iniţială a locului de aşezare, prin defrişare şi *purificare* prin foc a amplasamentului, aşa cum s-a observat şi în staţiunea Iaşi-*Splai Bahlui*[2], probabil şi pentru că în zonă exista un luminiş cu mult lăstăriş.

Din cele constatate, se poate concluziona că locuinţa era orientată pe direcţia nord-vest – sud-est, butucii despicaţi (lodbele) fiind dispuşi perpendicular pe axul lung, orientaţi pe direcţia sud-vest – nord-est. Dimensiunile construcţiei, de mărime mijlocie, par a fi 8 x 6 m (cca. 48 m^2), fiind compartimentată în trei sau patru încăperi. Din păcate, nu se pot face aprecieri în ceea ce priveşte dezvoltarea volumetrică a acestei structuri de locuire.

---

[2] Martiniuc, V. Chirica, A. Niţu, *Poziţia geomorfologică şi cultural-cronologică a aşezării Cucuteni A de la Iaşi-„Splaiul Bahlui"*, în *SCIVA*, 28, 1977, p. 185-197; D. Boghian, I. Mareş, B.-P. Niculică, *Feteşti, jud. Suceava, „La Schit"*, în *CCAR. Campania 2000*, 2001, p. 82-84.

www.cimec.ro

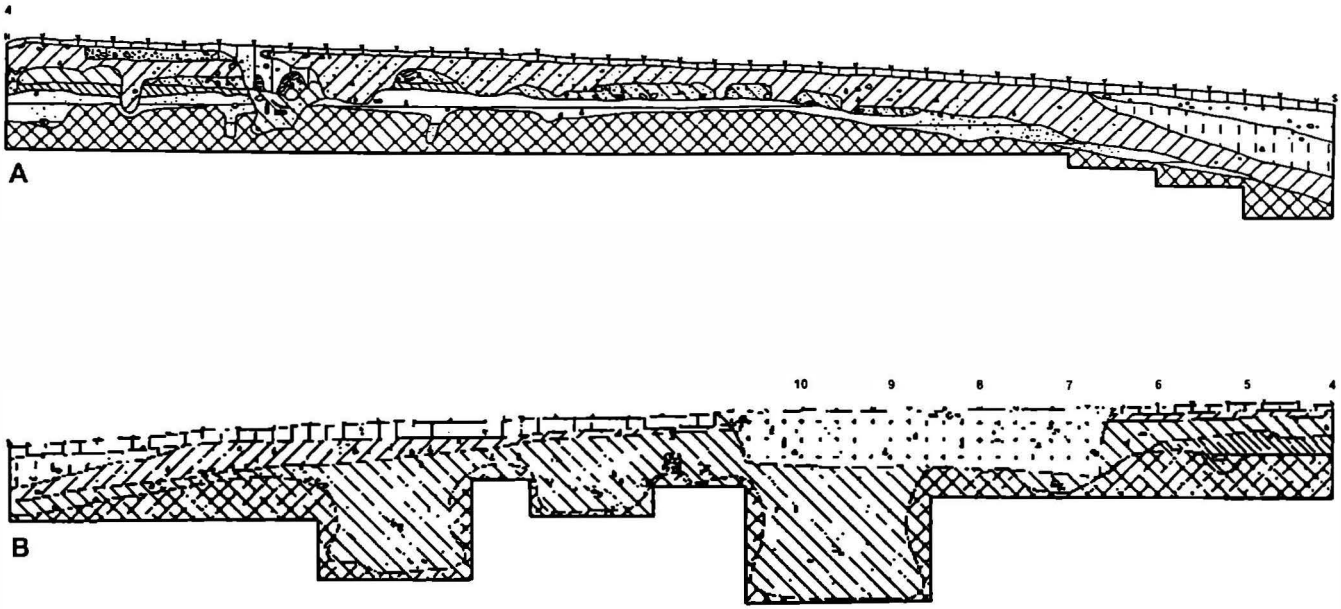

Fig. 4 Profilele vest (A) și de vest (B) ale S II

www.cimec.ro

Aproximativ în centrul locuinţei, sub nivelul platformei, a fost descoperit un şanţ de fundaţie, desemnat iniţial drept groapa 12/2001, care a fost identificat în S. II şi în Cas. B_1, carourile 3 şi 5, fiind orientată pe direcţia sud-est – nord-vest. Şanţul avea lungimea de cca. 4,20 m, adâncimea de 0,40-0,50 m, penetrând stratul Cucuteni A, şi lăţimea de 0,35-0,60 m, mai mare în capetele de sud-est şi nord-vest. În interiorul acestuia au fost descoperite resturi carbonizate de trunchiuri şi blăni de lemn, dispuse una jos şi două lateral, jgheabul astfel format fiind umplut cu lut şi lipituri arse, care reprezintă probabil substrucţia unei tălpi îngropate sau baza unui perete median, de rezistenţă, al locuinţei (fig. 6, 7).

În capătul de sud-est al şanţului de fundaţie era săpată o groapă circulară neregulată (0,70 x 1 m), cu aceeaşi adâncime, care se afla în interiorul camerei aflate în această zonă. În umplutura sa se găseau două vase (cupe / pahare) răsturnate cu gura în jos, şi – de aceea – credem că ar putea fi interpretată ca groapă de fundaţie.

În ceea ce priveşte pereţii exteriori şi interiori ai locuinţei, aceştia s-au păstrat – din cauza deranjamentelor ulterioare – parţial. Deşi lutuielile de pereţi / tavan sunt destul de multe şi masive, uneori nu ştim în ce măsură se poate vorbi de o posibilă locuinţă etajată.

Deosebit de interesantă ni se pare o porţiune a peretelui de nord-vest, care a fost descoperită în apropierea cuptorului nr. 4, păstrându-se pe o lungime de 1,70 m şi o înălţime de cca. 0,20 m. Aceasta a fost realizată pe un schelet lemnos la bază (o scândură / un dulap-talpă, care era carbonizată, pe care s-a realizat o împletitură de nuiele şi s-au aplicat lipituri cu o grosime de cca. 10-15 cm (fig. 8). Nu excludem nici faptul ca eventuale scânduri sau dulapi să fi fost dispuse la baza peretelui pentru a îndrepta, în diferite etape de funcţionare a locuinţei, peretele care se deforma şi se ondula în urma alterării unor elemente de substrucţie lemnoasă.

Unele porţiunile de perete s-au păstrat discontinuu pe latura lungă de sud-vest, fiind reprezentate de bucăţi de argilă arsă, dispuse pe cant.

Interesante observaţii s-au făcut în legătură cu peretele dintre camera de nord-est şi nord-vest. Astfel, aproximativ la jumătatea distanţei dintre pereţii de sud-est şi nord-vest ai locuinţei, spre nord-est, a fost descoperită partea inferioară a unui perete interior, cu o lungime de cca. 3 m şi o înălţime de 0,40 m, care făcea – în unele zone – corp comun cu lutuiala de podea / platformă. Acesta era orientat pe direcţia nord-est – sud-vest şi avea o grosime de 0,15-0,20 m, spre sud-vest trecând peste şanţul de fundaţie. Acest perete a fost construit din argilă cu multe materiale vegetale (pleavă şi paie) în compoziţie, fiind ars inegal. Feţele peretelui aveau o culoare brună-cărămizie, în timp ce interiorul acestuia era negru-cenuşiu. Deşi materialele vegetale din compoziţie erau foarte vizibile macroscopic, din păcate, nu am putut observa, urmele unor eventuale furci verticale sau împletituri de nuiele, cu toate că miezul peretelui era mult mai afânat, ceea ce ar putea indica prezenţa unei structuri lemnoase uşoare (fig. 9).

Precizăm că şanţul de control (9,50 x 0,50 m), trasat transversal prin jumătatea de nord-vest a locuinţei, la 1,50 m de peretele de pe această parte, şi răzuielile atent efectuate, după demontarea amenajărilor interioare şi a platformei, nu au condus la identificarea unor eventuale alte şanţuri de fundaţie pentru stâlpii (furcile) de susţinere

www.cimec.ro

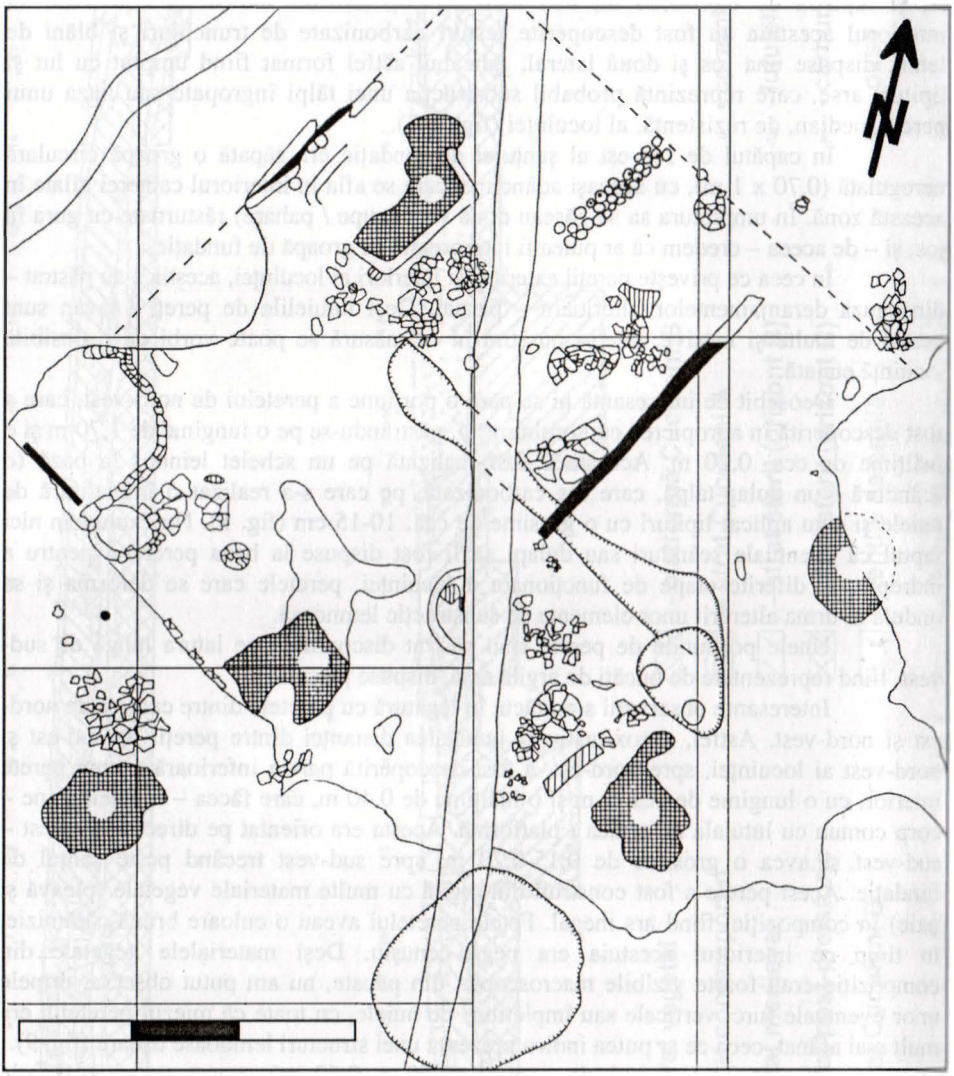

Fig. 5 – Planul general al L. 1/2000

wwww.cimec.ro

ai casei, de-a lungul pereţilor portanţi ai acesteia. De aceea, suntem înclinaţi să credem că a fost utilizat fie un sistem de construcţie bazat pe realizarea unei tălpi a locuinţei, în care erau prinse furcile şi stâlpii de rezistenţă, fie pereţii exteriori erau formaţi din bârne, lutuite la interior şi exterior, care dădeau soliditate casei şi posibilitatea susţinerii acoperişului cu o asemenea deschidere, în vreme ce despărţiturile interioare puteau fi mai uşoare.

Modul inegal de ardere al lipiturilor de podea demonstrează, credem, suficient de clar, că locuinţa (şi aşezarea) a fost distrusă accidental, în urma unui puternic incendiu, întreţinut de cantitatea mare de material lemnos utilizat în construcţie, care a avut ca urmare inclusiv carbonizarea unor elemente din substrucţia platformei şi pereţilor.

* * *

În interiorul acestei locuinţe au fost descoperite trei vetre (nr. 1, 3 şi 10), toate realizate în spaţii special rezervate în platformă, un cuptor simplu, de tipul *cuptor pentru pâine* (C. 4), o casetă-*siloz* pentru cereale şi un *siloz* circular / cvasi-cilindric şi o instalaţie pentru măcinat, dispunerea acestora şi funcţionalitatea lor diferită aducând argumente pentru compartimentarea locuinţei în mai multe încăperi.

Vatra nr. 1, descoperită în S. I/2000, se afla în colţul de sud-est al camerei de sud-est, fiind distrusă cam pe jumătate de bordeiul medieval târziu (B. 1/2000). Aceasta era probabil rotundă sau ovală, cu un diametru lung de aproximativ 0,90-1 m, fiind construită pe un *pat* din fragmente ceramice pictate.

Vatra nr. 3 a fost găsită tot în camera de sud-est, în S. II, carourile 8 şi 9a, la 0,40 m adâncime de la nivelul actual de călcare, având o formă oarecum rectangulară, cu latura lungă de 1,10 m, orientat pe direcţia nord-est – sud-vest, şi cea scurtă de 0,85 m, pe direcţia nord-vest – sud-est. Marginile vetrei, care nu s-au păstrat în totalitate, sunt uşor înălţate, fără a forma o gardină propriu-zisă. Aceasta era, ca şi celelalte, o vatră de tip evoluat, construită pe un *pat* de lut cu fragmente ceramice pictate în compoziţie, cu o grosime de cca. 10 cm, peste care s-a realizat o lutuială groasă de cca. 5 cm, din lut cu nisip fin, care – în urma utilizării – a căpătat nuanţe gălbui-cărămizii. La nord-vest de aceasta se găsea o lespede dreptunghiulară, de cca. 10 cm grosime, care a putut servi ca o piatră de lustruit sau râşniţă, între acestea şi locul de măcinat găsindu-se numeroase fragmente de vase întregibile.

Vatra nr. 10 se găsea, probabil, în colţul de sud-est al camerei de sud-vest a locuinţei, aparţinând poate etapei iniţiale de funcţionare a acesteia. Aceasta era acoperită de cel puţin două rânduri de refaceri de platformă, ceea ce dovedeşte că a fost dezafectată la un moment dat, şi avea o formă cvasi-rectangulară (cu dimensiunile de cca. 0,90 x 1 m), neexistând o eventuală gardină; prezenta unele deranjamente practicate de locuirile din nivelurile superioare. A fost realizată în acelaşi mod, clasic pentru faza Cucuteni B, pe un *pat* de fragmente ceramice.

Caseta-*siloz* pentru cereale, de formă rectangulară, cu colţurile rotunjite (dimensiuni aproximative – 1,10 x 1,20 m), pe care iniţial am considerat-o cuptor, era construită pe platforma camerei de sud-vest a locuinţei (care era realizată din beţe şi

wwww.cimec.ro

Fig. 6 – Detaliu al şanţului de fundaţie

Fig. 7 – Şanţul de fundaţie al locuinţei

wwww.cimec.ro

lătunoaie), în colţul sud-vest al încăperii. Pereţii acesteia erau alcătuiţi din lutuieli cu pleavă în compoziţie, cu grosimea de 1-2 cm. Ne întrebăm dacă, nu cumva, aceste lipituri au fost dispuse pe o îngrăditură rectangulară (ladă) din scândurele (leaţuri) sau într-un eventual cofraj, deoarece au suprafeţe destul de netede.

Silozul circular / cvasi-cilindric (*pithos* ?) (fig. 10) era dispus lângă peretele de sud-vest, pe care l-am considerat, la început, stâlp-coloană de susţinere sau horn (?). Acesta a fost realizat, de asemenea, din lutuieli cu paie tocate şi pleavă în compoziţie. Diametrul său era de cca. 0,50-0,60 m, fără a i se putea stabili înălţimea, în apropierea acestuia fiind găsit un vas, probabil cu o destinaţie asemănătoare şi capac pictat, ultimele aflate pe nivelul al doilea de lutuieli de refacere a platformei. Descoperiri asemănătoare, aparţinând diferitelor niveluri de locuire cucuteniene au fost descoperite în staţiunea de la Poduri-*Dealul Ghindaru*[3].

Cuptorul nr. 4 (pentru pâine ?) se afla în colţul de vest al camerei de nord-vest, modalitatea de construire a acestuia fiind următoarea: la început a fost realizată vatra rectangulară a cuptorului, pe un *pat* de fragmente ceramice, atent lutuită şi făţuită la partea superioară cu o argilă nisipoasă, în timpul funcţionării aceasta fisurându-se în spărturi mozaicale (fig. 11). Se pare că această vatră a funcţionat un anumit timp înainte de a servi pentru cuptor. După aceea au fost ridicaţi pereţii cuptorului, mai groşi la bază (10-15 cm), mai ales în colţurile rotunjite, şi mai subţiri în elevaţie şi la boltă (5-6 cm). Dimensiunile cuptorului erau de 1,25 x 1,10 m, cu o înălţime a bolţii estimată la 0,50-0,60 m de la nivelul vetrei.

Din cauza deranjamentelor, s-a păstrat mai bine jumătatea de sud-est a acestuia, din partea de nord-vest rămânând doar o mică porţiune de perete. Deschiderea (gura) cuptorului se afla pe latura de nord-est, unde vatra forma o mică platformă, probabil semicirculară, în faţa acestuia. Pereţii erau realizaţi din lut cu multă pleavă şi paie în compoziţie, pe o eventuală substrucţie de nuiele, care nu am surprins-o, în urma arderii căpătând o culoare brună-cenuşie, cu miezul negricios. La sud-vest şi sud-est de cuptor, probabil şi de-a lungul peretelui de sud-vest, se găseau mai multe vase întregibile (trei castroane tronconice / lighene, decorate asemănător, într-unul aflându-se cariopse carbonizate), care făceau parte din complexul casnic (gospodăresc) aferent (cu provizii, apă etc.).

De asemenea, între partea dreaptă a cuptorului (în laterala acestuia) şi peretele de nord-vest, privind dinspre gura sa, au fost descoperite cinci greutăţi de lut ars, care se aflau, foarte probabil, în legătură cu cele din partea de est a cuptorului (36 de greutăţi), găsite într-o alveolare din zona neamenajată pe substrucţie lemnoasă a podelei (fig. 12).

La demontarea martorului dintre Cas. B_1, în carourile 6 şi 9, şi S. II a fost descoperit un complex de râşnit cu gardină de aproximativ 0,20 m înălţime, care se prezenta sub forma unui arc de cerc în care se aflau pietre de râşniţă sparte şi câteva fragmente ceramice. Cea mai mare parte a acestei amenajări, probabil rotunde, care avea un diametru de cca. 0,70 m, a fost distrusă de şanţul pentru îngroparea unui cablu

3. Monah, Gh. Dumitroaia, F. Monah, C. Preoteasa, R. Munteanu, D. Nicola, *Poduri-Dealul Ghindaru. O Troie în Subcarpaţii Moldovei*, *BMA*, XIII, Piatra-Neamţ, 2003, p. 47, 48.

wwww.cimec.ro

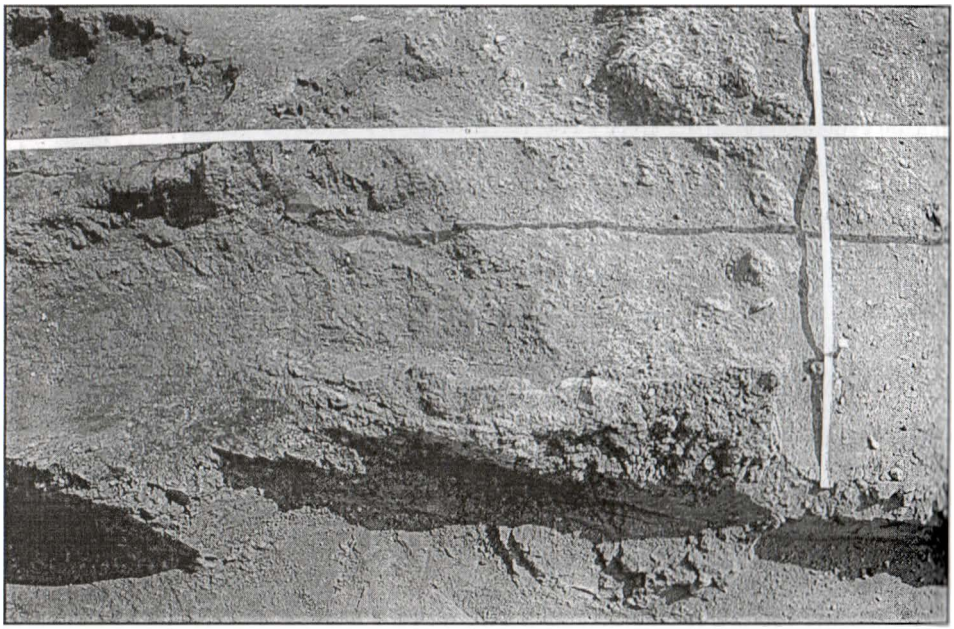

Fig. 8 – Peretele de nord-vest al locuinţei

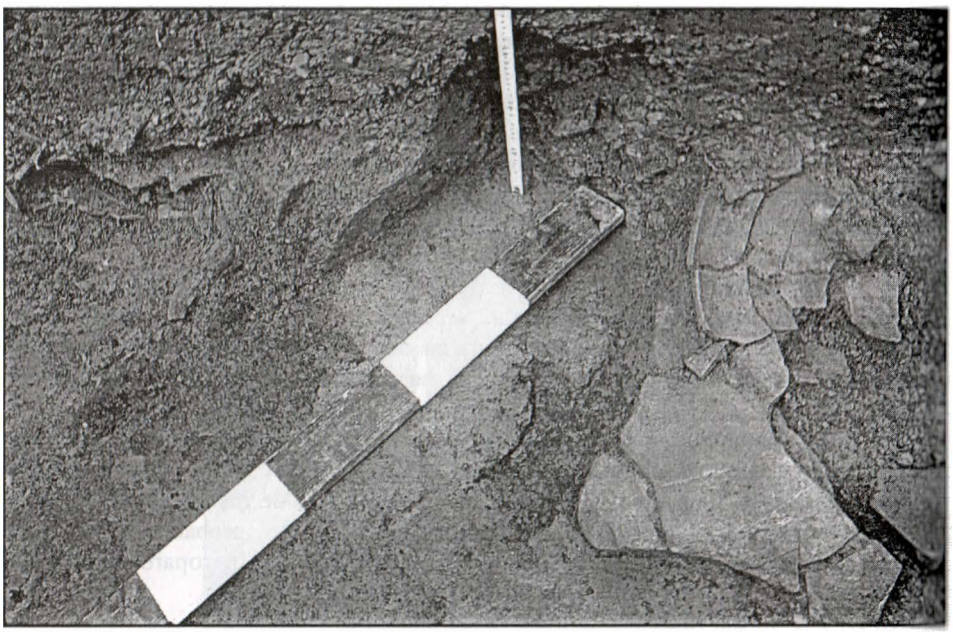

Fig. 9 – Peretele dintre camerele de nord-vest şi nord-est

wwww.cimec.ro

electric, care traversează de la nord către sud locuinţa, lat de cca. 0,50 m. Acest complex de măcinat se află în directă legătură cu celelalte instalaţii casnice din camera de sud-est a construcţiei (descoperite în S. II), prezentând asemănări cu instalaţiile rectangulare de la Poduri)[4]

Gardina prezenta trei refaceri, realizate pe *nucleul* iniţial (fig. 13). În partea de nord-vest a sa, sub aceasta, a fost încastrată o cupă, reprezentând foarte probabil un rit de fundare al instalaţiei.

* * *

Modul de construcţie al locuinţelor cucuteniene, în special a celor de suprafaţă cu platformă, a atras atenţia specialiştilor încă de la începuturile cercetărilor, cunoaşterea îmbogăţindu-se, ulterior, odată cu acumularea unei bogate bibliografii pe această temă[5]. Cu toate acestea, stăruie şi astăzi numeroase întrebări cu privire la modul de construcţie al locuinţelor, probleme care trebuie lămurite prin efortul conjugat al arheologilor, arhitecţilor, etnologilor, antropologilor şi chiar al istoricilor religiilor.

Din cercetările întreprinse în ultimul timp, se impune, tot mai mult, ideea că – în cadrul habitatului cucutenian – au existat mai multe sisteme de construire a locuinţelor[6], unele dintre acestea fiind legate de păstrarea unor tradiţii, de condiţiile locale de ecosistem (condiţii geografice, loc de aşezare, resurse), de puterea economică a membrilor comunităţilor, de stadiul de evoluţie al aşezării, de influenţele receptate de unele triburi sau de capacitatea lor de creaţie.

În aceste condiţii, este firesc să apară unele diferenţieri între locuinţele de la începuturile aşezării şi cele din etapa de deplină evoluţie a comunităţii, între cele din diferite faze şi secvenţe temporale ale civilizaţiei, între casele din aşezările permanente

---

[4] *Ibidem*, p. 34-48.

[5] T.S. Passek, *Periodizacija tripols'kih poselenija*, *MIA*, 10, Moscova-Leningrad, 1949, p. 7 şi urm.; 132 şi urm.; Vl. Dumitrescu şi colab., *Hăbăşeşti. Monografie arheologică*, Bucureşti, 1954, p. 180-201; I.T. Dragomir, *Unele consideraţii cu privire la modul de construcţie al locuinţelor culturii Cucuteni-Tripolie*, în *SCIV*, 13, 2, 1962, p. 393-398; I. Paul, *În legătură cu problema locuinţelor de suprafaţă cu platformă din aşezările culturilor Petreşti şi Cucuteni-Tripolie*, în *SCIV*, 18, 1, 1967, p. 3-24; Idem, *Cultura Petreşti*, Bucureşti, 1992, p. 22-37, fig. VII-XIII; Vl. Dumitrescu, *Cu privire la platformele de lut ale locuinţelor unor culturi eneolitice*, în *AMN*, V, 1968, p. 389-395; E. Comşa, *Istoria comunităţilor culturii Boian*, Bucureşti, 1974, p. 143-168; Idem, *Neoliticul pe teritoriul României. Consideraţii*, Bucureşti, 1987, p. 137-140; S. Marinescu-Bîlcu, *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, 1974, p. 23-37; V.I. Markevici, *Pozdnetripol'skie plemena Severnoj Moldavij*, Chişinău, 1981, p. 75-86; A. László, *Date noi privind tehnica de construcţie a locuinţelor neolitice*, în *ArhMold*, XII, 1988, p. 22-33; Şt. Cucoş, *Locuinţele eneoliticului final în zona subcarpatică a Moldovei*, în *Carpica*, XX, 1989, p. 53-61; V. Sorokin, *Locuinţele aşezărilor aspectului regional Drăguşeni-Jura*, în *Cucuteni aujourd'hui*, *BMA*, II, Piatra-Neamţ, 1996, p. 201-231; Idem, *Consideraţii referitoare la aşezările Cucuteni A-Tripolie BI din Ucraina şi Republica Moldova*, în *MemAntiq*, XXI, 1997, p. 13-20.

[6] Şt. Cucoş, *op.cit.*, p. 53-81.

wwww.cimec.ro

Fig. 10 – Caseta şi silozul pentru cereale

Fig. 11 – Cuptorul nr. 4

wwww.cimec.ro

şi cele din staţiunile sezoniere, între diferitele regiuni geografice: câmpie, Subcarpaţi, depresiunile intramontane carpatice, între structurile de habitat din regiunile cu tradiţie de locuire şi altele de-abia cucerite. De asemenea, credem că se pot stabili diferenţieri între locuinţele aflate în aşezările amplasate de-a lungul unor trasee comerciale, cele de influenţă, şi cele din staţiunile izolate, între construcţiile destinate locuirii cotidiene şi cele cu destinaţie specială, de cult, sau între tipurile de economie, caracterul aşezărilor (deschise şi fortificate), felul şi trăsăturile locuinţelor.

După cum s-a observat, până în prezent, a fost firesc să se manifeste şi deosebiri în ceea ce priveşte dimensiunile locuinţelor (în funcţie de puterea economică şi numărul membrilor familiei, destinaţia clădirii), numărul acestora şi modul de organizare în cadrul aşezărilor, un rol particular jucându-l *explozia demografică cucuteniană şi tripoliană*[7], un factor favorizant al acesteia fiind – printre altele – gradul de salubritate, cu un *confort* destul de ridicat pentru acea perioadă.

O discuţie interesantă s-a deschis în literatura de specialitate cu privire la unele tipuri de locuinţe, în special cele de tip *bordei* din aşezările de înălţime ale fazei Cucuteni A, prilejuită de redeschiderea cercetărilor sistematice pe *Colina Drăghici* de la Ruginoasa[8], sau referitoare la maniera de construire şi fixare a pereţilor în tehnica îngropării unor stâlpi-montanţi în şanţuri de fundaţie, care pare să fie confirmată de cercetările recente de la Isaiia (com. Răducăneni, jud. Iaşi) (Precucuteni II-III)[9] şi Hoiseşti (com. Dumeşti, jud. Iaşi) (Cucuteni A)[10].

În acest context, descoperirile de la Feteşti-*La Schit*, în special cele din L. 1/2000, aduc noi completări legate de sistemul de construcţie şi planimetria locuinţelor de suprafaţă cucuteniene şi de o serie de amenajări interioare cu evident caracter gospodăresc. Cercetările viitoare din această aşezare vor contribui, credem, la obţinerea unor informaţii suplimentare legate de acest aspect important al habitatului eneolitic de la răsărit de Carpaţi.

---

[7] D. Monah, *Câteva observaţii asupra cauzelor şi efectelor exploziei demografice cucuteniene*, în *Carpica*, XIV, 1982, p. 33-38; D. Monah, Şt. Cucoş, *Aşezările culturii Cucuteni din România*, Iaşi, 1985, p. 48 şi urm.

[8] C.-M. Mantu-Lazarovici, Gh. Lazarovici, C. Hriban, C. Ungureanu, M.-C. Văleanu, *Ruginoasa, com. Ruginoasa, jud. Iaşi, Punct Dealul Drăghici*, în *CCAR. Campania 2001*, 2002, p. 272-274; C.-M. Lazarovici, Gh. Lazarovici, S. Ţurcanu, *Ruginoasa, com. Ruginoasa, jud. Iaşi, Punct Dealul Drăghici*, în *CCAR. Campania 2002*, 2003, p. 263-265.

[9] N. Ursulescu, F.A. Tencariu, V. Merlan, *Noi date privind sistemul de fixare a pereţilor în cultura Precucuteni*, în *Carpica*, XXXI, 2002, p 13-18.

[10] Cercetări inedite întreprinse în anul 2003 de un colectiv condus de către N. Ursulescu.

wwww.cimec.ro

Fig. 12 – Greutăţile de lut ars din camera de nord-vest

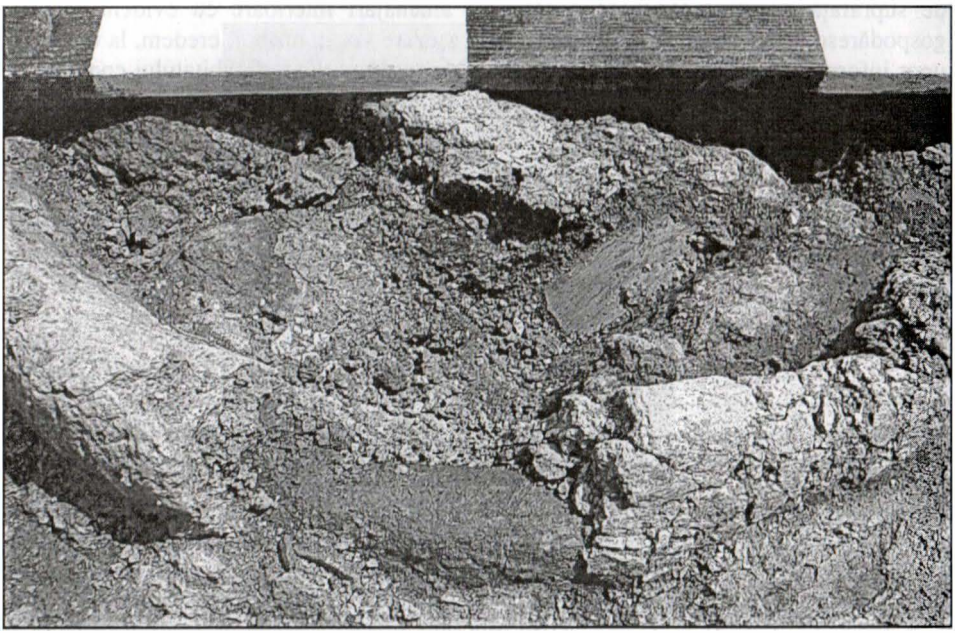

Fig. 13 – Instalaţia pentru măcinat

wwww.cimec.ro

UNE HABITATION CUCUTENI B DE FETEŞTI-*LA SCHIT*, DÉP. DE SUCEAVA

Résumé

Dans cet ouvrage, les auteurs présentent une habitation de surface Cucuteni B (L. 1/2000) découverte dans l'établissement de Feteşti-*La Schit*, com. Adâncata, dép. de Suceava. Il s'agit d'une construction à plate-forme (8 x 6 m), orientée nord-ouest – sud-est, édifiée en bois et en argile. Cette habitation a trois ou quatre chambres, établies selon les installations et les pièces archéologiques. Comme des éléments constructifs nous mentionnons: quelques portions de parois en argile et matériaux végétaux (balle et pailles), une fosse de fondation et un fossé rituel. A l'intérieur de l'habitation ont été découvertes les suivantes installations: trois âtres, un four, une casette rectangulaire et un silo (*pithos* ?) pour la préservation de céréales, un aménagement en argile avec de moules en pierre, et aussi des fragments céramiques, outils lithiques, de la plastique anthropomorphe et zoomorphe.

LÉGÉNDE DES FIGURES

Fig. 1 – Photographie aérienne du site du côté de sud-est.
Fig. 2 – Photographie aérienne du site du côté de nord.
Fig. 3 – Le plan général du site et des fouilles.
Fig. 4 – Les profils d'est (A) et d'ouest (B) de S. II.
Fig. 5 – Le plan général de l'habitation 1/2000.
Fig. 6 – Un détail de la fosse de fondation.
Fig. 7 –La fosse de fondation de l'habitation.
Fig. 8 – La paroi de nord-ouest de l'habitation.
Fig. 9 – La paroi médiane entre les chambres de nord-ouest et nord-est.
Fig. 10 – La casette et le silo pour céréales.
Fig. 11 – Le four no. 4.
Fig. 12 – Les poids de terre cuite, trouvées dans la chambre de nord-ouest.
Fig. 13 – L'aménagement en argile avec de moules en pierre.

wwww.cimec.ro

wwww.cimec.ro

UN LOT DE FAUNĂ MAMALIANĂ DIN AŞEZAREA CUCUTENI - *CETĂŢUIA*

de Sergiu Haimovici

Aşezarea eneolitică de la Cucuteni-*Cetăţuia*, judeţul Iaşi, este situată aproape de limita dintre două formaţiuni geomorfologice distincte: pe de o parte, estul Podişului Sucevei, iar pe de alta, vestul Câmpiei Jijiei. Această linie limitrofă desparte, actualmente, bazinul hidrografic al Prutului de cel al Siretului. La vreo câţiva kilometri spre vest de sit se află două înălţimi, de 375 şi 376 m, ce ţin de formaţiunea Dealul Mare, de la poalele cărora izvorăşte spre sud pârâul Cotacu, afluent pe stânga al Bahluieţului. Structural, întreaga zonă aparţine Sarmaţianului, luat în sensul său larg, acoperit, în mare măsură, de formaţiuni cuaternare, în general, lutoase. Pedologic, găsim soluri reprezentate prin cernoziomuri, mai puţin sau mai mult levigate, dar pe înălţimi mai există şi soluri cenuşii de pădure – deci subfosile. Actualmente zona este aproape cu totul denudată, fiind transformată în culturi agricole şi pajişti secundare xeromezofile. Spre nord-vest se mai găsesc doar petice de pădure reprezentate prin stejărişuri amestecate (*Quercetum mixtum*), iar pe o coastă a dealului Cetăţuia, pentru a opri adâncirea râpelor rezultate prin deforestare şi a alunecărilor de teren, o plantaţie de salcâm, specie alogenă.

Resturile faunistice analizate în acest material provin din săpăturile arheologice din perioada 1961-1966 de pe *Cetăţuia*[1]. Acestea nu sunt în cantitate mare, dar sunt totuşi suficiente pentru ca rezultatele reieşite din studiul lor să nu aibă caracter aleatoriu. Ele au fost considerate ca un tot, neluându-se în seamă nivelurile din care provin, deoarece acestea au suferit transformări în spaţiu şi timp, ca şi fauna de altfel, şi tocmai pentru că nu sunt atât de abundente, am considerat că fărâmiţarea lotului ar conduce în final la concluzii lipsite de consistenţă. Totuşi, în mod excepţional, vom face uneori structurarea resturilor animaliere şi pe niveluri.

Au fost recoltate 406 resturi osteologice, toate provenind de la mamifere. Pentru 340 dintre acestea am reuşit să dăm o diagnoză specifică; pentru restul materialului, deşi uneori s-a stabilit apartenenţa sa la un anumit segment osos, am fost în imposibilitatea de a contura precis specia.

Asupra materialului determinat s-a executat un studiu morfoscopic şi biometric. Astfel, au fost puse în evidenţă un număr de 11 specii, dintre care cinci sunt domestice şi cinci sălbatice, cărora li se adaugă şi calul (*Equus caballus*), care are un statut aparte

[1] Cercetări sistematice efectuate de un colectiv condus de acad. M. Petrescu-Dîmboviţa. Monografia aşezării este sub tipar.

wwww.cimec.ro

pentru neo-eneoliticul românesc, dar nu numai, întrucât nu se poate preciza dacă acesta mai reprezenta o specie sălbatică sau fusese domesticit ori doar îmblânzit. Ca întotdeauna, frecvenţa acestor specii este şi aici foarte variată, mergând de la un singur rest până la 171 de fragmente determinate, dar repartiţia pe segmente osoase este normală, punând în evidenţă faptul că suntem în faţa unui material menajer destul de fragmentar.

Grupul mamiferelor domestice deţine cea mai mare partea din materialul studiat, reprezentând 70% din fragmente şi tot atâtea procente din indivizii prezumaţi. El provine de la taurine (*Bos taurus*), ovicaprine (genul *Ovis* şi genul *Capra*) şi porcine (*Sus domesticus*), toate trei având o importanţă economică evidentă şi multiplă. Acestora li se adaugă şi câinele (*Canis familiaris*), specie fără valoare economică directă, dar nelipsită în zona noastră încă din mezolitic.

Taurinele se clasează pe primul loc, deţinând 50% din fragmente şi 37% din indivizii prezumaţi în raport cu întregul material determinat. Cornutele mari sunt de talie înaltă în raport cu celelalte specii domestice. Lipsa resturilor de coarne, precum şi a unor porţiuni de craniu mai mari şi mai semnificative nu ne dau posibilitatea de a stabili în mod satisfăcător tipologia lor. Neavând la dispoziţie nici oase lungi întregi nu putem aduce date concrete referitoare la talia indivizilor. Măsurătorile executate ne arată însă că suntem în faţa unor taurine mari, masive, tipice pentru cultura Cucuteni. Tot prin biometrie, dar şi prin observaţie directă, se poate constata existenţa unui dimorfism sexual evident, dar nici de această dată penuria materialului nu ne dă posibilitatea de a stabili exact raportul dintre femele şi masculi, precum şi procentul de castraţi. În ceea ce priveşte vârsta de sacrificare, atât după dinţi, cât şi după oasele lungi, putem prezenta următorul tablou: un individ în jur de un an, unul de cca. 2-3 ani, patru sau chiar cinci de 3-4 ani, unul de 5-7 ani şi unul bătrân, de 8-10 ani.

Ca frecvenţă urmează ovicaprinele. Se cunoaşte faptul că departajarea lui *Ovis* de *Capra* nu este posibilă pentru toate segmentele osoase, mai ales când acestea sunt fragmentare. În cazul de faţă am constatat prezenţa ambelor genuri, ovinele predominând. În ceea ce priveşte tipologia, cele patru resturi de coarne de femele de capră – dintre care trei fragmentare şi unul aproape întreg, care a putut fi măsurat – ne arată prezenţa tipului *prisca* în cadrul culturii Cucuteni. Cele trei coarne provenite de la *Ovis*, aparţin unor masculi, dintre care unul probabil castrat. Măsurătorile arată atât pentru *Ovis*, cât şi pentru *Capra* existenţa unor tipuri gracile. Vârsta de sacrificare, stabilită mai ales după dinţi, arată un individ de un an, patru de 2-3 ani, unul de 4-5 ani şi doi bătrâni, de 5-7 ani.

Porcinele se situează pe locul trei între speciile domestice, fiind reprezentate de 16 fragmente şi patru indivizi prezumaţi. Puţinele măsurători ce s-au putut executa arată un porc gracil, aşa-zisul tip *palustris*, caracteristic pentru neo-eneoliticul românesc. Vârstele de sacrificare evidenţiază doi indivizi în jur de un an şi doi în jur de doi ani.

Câinele este documentat prin trei resturi osoase, pe care le-am socotit că ar aparţine aceluiaşi individ. Pe baza unei mandibule aproape întreagă, pe care s-au executat măsurători am putut aproxima – considerând coeficienţii lui Dahr şi Brikmann – lungimea bazală a craniului, a cărei medie este de 136 mm, aparţinând deci unui exemplar canin foarte mic. Este vorba despre *Canis familiaris palustris*, caracteristic probabil pentru neo-eneoliticul european. Penuria resturilor osoase aparţinând câinelui

wwww.cimec.ro

	Segmente osoase / Specia	Coarne	Craniu neural	Craniu facial	Maxilar superior	Dinți superiori	Maxilar inferior	Dinți inferiori	Vertebre	Coaste	Scapular	Humerus	Radius	Cubitus	Carp	Metacarp	Coxal	Femur	Tibia	Peroneu	Astragal	Calcaneu	Alte oase ale tarsului	Metatars	Metapodale	Falanga I	Falanga II	Falanga III	Total fragmente	
1	*Bos taurus*	–	3	3	–	3	11	2	28	22	10	10	9	1	–	6	17	6	13	–	1	5	–	10	–	6	2	3	171	
2	*Capra hircus*	4	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	5	
–	*Ovicaprine*	–	–	–	–	1	12	4	2	4	3	1	3	–	–	–	3	–	4	–	–	1	–	2	–	–	–	–	40	52
3	*Ovis aries*	3	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	1	1	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	7	
4	*Sus scrofa domesticus*	–	–	–	–	–	4	1	1	–	2	–	–	1	–	–	2	2	1	1	–	–	–	–	–	1	–	–	16	
5	*Canis familiaris*	–	–	–	–	–	1	–	–	–	–	1	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	3	
6	*Ursus arctos*	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	
7	*Sus scofa ferus*	–	3	–	2	1	1	2	1	1	1	1	2	1	–	1	–	–	3	1	–	–	–	–	1	–	–	–	22	
8	*Cervus elaphus*	5	1	–	–	–	4	–	8	9	1	4	6	1	–	1	1	1	5	–	1	4	1	1	–	3	–	–	57	
9	*Capreolus capreolus*	2	–	–	–	–	1	–	1	–	–	–	1	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	6	
10	*Bos primigenius*	1	–	–	–	–	–	–	–	2	1	1	–	–	–	–	–	–	–	–	1	1	–	–	–	2	–	–	9	
11	*Equus caballus*	–	–	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	–	1	3	
Nr. fragmente		15	7	3	2	5	35	9	42	38	18	18	23	4	1	10	24	9	26	2	4	11	1	13	1	13	2	4	340	

Tab. 1 – Repartiția pe specii a resturilor osteologice determinate

wwww.cimec.ro

	Specia	Fragmente			Indivizi	
		nr. abs.		%	nr. abs.	%
1	*Bos taurus*	171		50,29	15	37,50
2	*Capra hircus*	5	52	1,47	15,29	8	20,00
	Ovicaprine	40		11,76		
3	*Ovis aries*	7		2,06		
4	*Sus scrofa domesticus*	16		4,71	4	10,00
5	*Canis familiaris*	3		0,88	1	2,50
6	*Ursus arctos*	1		0,29	1	2,50
7	*Sus scofa ferus*	22		6,47	3	7,50
8	*Cervus elaphus*	57		16,76	4	10,00
9	*Capreolus capreolus*	6		1,76	2	5,00
10	*Bos primigenius*	9		2,65	1	2,50
11	*Equus caballus*	3		0,88	1	2,50
	Total	340		100	40	100

Tab. 2 – Frecvenţa speciilor determinate

	–	Fragmente		Indivizi	
		nr. abs.	%	nr. abs.	%
1	Mamifere domestice	242	71,18	28	70,00
2	Mamifere sălbatice	95	27,94	11	27,50
3	*Equus caballus*	3	0,88	1	2,50
	Total	340	100	40	100

Tab. 3 – Raportul dintre mamiferele domestice şi cele sălbatice

wwww.cimec.ro

este, de asemenea, o particularitate a așezărilor neo-eneolitice de la noi, mai ales pentru cultura Cucuteni.

Al doilea grup de specii pus în evidență este cel al animalelor sălbatice. În ordine sistematică, ele sunt: ursul (*Ursus arctos*), mistrețul (*Sus scrofa ferus*), cerbul (*Cervus elaphus*), căpriorul (*Capreolus capreolus*) și bourul (*Bos primigenius*). Trebuie să menționăm că toate aceste specii sunt comestibile, încât erau vânate cu predilecție. Alte animale sălbatice apar doar accidental.

Ursului, care a fost descoperit în faza Cucuteni B, îi aparține un radius fragmentar, reprezentat prin epifiza sa inferioară, ale cărei dimensiuni sunt următoarele: lărgimea epifizei – 59 mm, lărgimea suprafeței articulare – 55 mm. Individul găsit în materialul nostru este destul de masiv. Se știe că ursul este o specie *stenoecă*, ce frecventează pădurile bătrâne, cu arbori scorburoși și / sau cu pietrării, în care își face adăpost pentru iarnă, când este somnolent. Astăzi arealul lui este mult mai redus, el devenind, de nevoie, doar carpatin.

Mistrețul este reprezentat de mai multe resturi, 22 la număr, ce ar proveni de la minimum trei indivizi. S-au putut executa o serie de măsurători, ce arată o specie masivă, așa cum este și astăzi mistrețul de la noi, ce aparține unei subspecii mari – *Sus scrofa attila*. Ca și ursul, mistrețul este o specie *stenoecă*, de pădure. Zona așezării de la Cucuteni se află astăzi la limita estică a arealului său.

Cerbul este animalul sălbatic cel mai bine reprezentat în resturi, 57 de fragmente, provenind de la cel puțin patru indivizi, existând aproape toate segmentele osoase ale unui schelet de mamifer. S-au găsit cinci resturi de corn, dar ele sunt cu totul nesemnificative din punct de vedere morfologic, fiind ciopliturі ale unor ramuri de pe prăjina cornului. Locuitorii așezării foloseau din plin aceste coarne, ce pot proveni pe două căi: prin vânare, sau prin adunarea coarnelor lepădate de masculi. Abundența materialului osos a făcut ca mai multe resturi să fie măsurate. Se poate constata prezența unui cerb relativ masiv, așa cum apare și în alte așezări neo-eneolitice din România. Trebuie semnalat faptul că acest cerb puternic exista în neo-eneolitic și în așezări de altitudine relativ joasă. Știindu-se că și el este o specie *stenoecă*, de pădure (astăzi cantonat, de asemenea, doar în Carpați), este evident că mediul forestier era preponderent și în aceste zone de joasă altitudine, deci și la Cucuteni. Vânarea (sacrificarea) atingea indivizi de vârste diferite: existența unui premolar de lapte arată un individ tânăr, iar ceilalți trei se repartizează între 2-3 și 5-6 ani.

Căpriorul, celălalt cervideu al faunei noastre, este mult mai mic ca talie decât cerbul. Dacă masculul de cerb atinge o greutate aproximativ ca și a cornutelor mari, *Capreolus* abia o ajunge pe cea a unui ovicaprin. Acesta este o specie de lizieră, de pădure poenită, de aliniamente de copaci și subarborete. Frecventând tocmai acest biotop, el se mai găsește și astăzi în zona sitului de la Cucuteni. Resturile sale sunt mai puține decât ale cerbului, deși căpriorul se vânează mai ușor. Ele sunt puternic fragmentate, încât nici unul nu s-a pretat pentru a fi măsurat. S-au găsit, printre altele, două coarne deteriorate, dintre care unul mai masiv, ce ar aparține unui mascul matur, individ care a fost vânat, și un altul, mai subțire și gracil, căzut, provenind de la un individ mai tânăr.

wwww.cimec.ro

Segment osos	Dimensiuni	*Bos taurus*			*Bos primigenius*	
		Nr.	Var.	Med.	Nr.	Var.
Dinţi superiori	Lung. M^3	1	36	–	–	–
Dinţi inferiori	Lung. M_3	1	40	–	–	–
Scapular	Lung. cap artic.	2	59; 82	–	–	–
	Lung. supraf. artic.	2	53; 68	–	–	–
	Lărg. supraf. artic.	2	42; 57	–	–	–
	Lărg. min. gât	2	42; 61	–	–	–
Humerus	Lărg. epif. inf.	3	84-98	90,00	1	105
	Lărg. supraf. artic.	3	73-92	79,67	1	94
Radius	Lărg. epif. sup.	2	78; 86	–	–	–
	Lărg. supraf. artic.	2	72; 79	–	–	–
	Lărg. epif. inf.	6	61-77	68,50	–	–
Metacarp	Lărg. epif. sup.	2	60; 73	–	–	–
	Lărg. epif. inf.	–	–	–	1	93
Coxal	Diam. acetab.	1	61	–	–	–
Femur	Lărg. epif. inf.	1	95	–	–	–
Tibie	Lărg. epif. inf.	3	60-73	66,67	–	–
	Lărg. supraf. artic. inf.	3	56-66	61,33	–	–
Astragal	Lung. max.	1	72	–	1	81
	Lărg. troch. inf.	1	44	–	1	49
Calcaneu	Lung. max.	–	–	–	1	172
	Lărg. max.	–	–	–	1	48
Metatars	Lărg. epif. sup.	3	50-60	53,67	–	–
	Lărg. epif. inf.	2	54; 66	–	–	–
Falanga I	Lung. max.	6	66-77	70,83	2	80; 81
	Lărg. epif. sup.	6	29-41	34,67	2	45; 46
	Lărg. min. a diaf.	6	25-34	29,17	2	42; 42
	Ind. gracilit.	6	37,31-45,33	41,10	2	51,22; 52,50
Falanga II	Lung. max.	2	45; 47	–	–	–
	Lărg. epif. sup.	2	30; 33	–	–	–
Falanga III	Lung. plant.	1	85	–	–	–
	Lărg. plant.	1	35	–	–	–
	Lărg. supraf. artic.	1	32	–	–	–

Tab. 4 – Măsurătorile (în mm) efectuate la *Bos taurus* şi *Bos primigenius*

wwww.cimec.ro

Segment osos	Dimensiuni	*Ovis aries*		*Ovicaprine*			*Capra hircus*	
		Nr.	Var.	Nr.	Var.	Med.	Nr.	Var.
Coarne	Lung. marii curb.	–	–	–	–	–	1	193
	Circumf. bază	–	–	–	–	–	1	94
	Diam. mare	–	–	–	–	–	1	37
	Diam. mic	–	–	–	–	–	1	22
Maxilar inferior	Lung. dinți jugali	–	–	1	73	–	–	–
	Lung. molari	–	–	2	52; 56	–	–	–
	Lung. M_3	–	–	3	24-26	24,67	–	–
Metacarp	Lărg. epif.sup.	1	26	–	–	–	–	–
	Lărg. epif. inf.	–	–	–	–	–	1	27
Tibie	Lărg. epif. inf.	–	–	3	26-28	27,33	–	–
Astragal	Lung. max.	1	31	–	–	–	–	–
	Lărg. troch. inf.	1	19	–	–	–	–	–

Tab. 5 – Măsurătorile (în mm) efectuate la *Ovicaprinae*

Segment osos	Dimensiuni	*Sus scofa domesticus*		*Sus scofa ferus*		
		Nr.	Var.	Nr.	Var.	Med.
Maxilar superior	Lung. molari	–	–	1	86	–
	Lung. M^3	–	–	1	42	–
Maxilar inferior	Lung. simf.	–	–	1	102	–
Scapular	Lung. cap artic.	1	35	–	–	–
	Lung. supraf. artic.	1	29	–	–	–
	Lărg. min. gât	1	25	–	–	–
Humerus	Lărg. epif. inf.	1	37	1	(50)	–
	Lărg. supraf. artic.	1	31	1	40	–
Radius	Lărg. epif. sup.	–	–	1	(50)	–
	Lărg. supraf. artic.	–	–	1	45	–
Coxal	Diam. acetab.	2	30; 31	–	–	–
Tibie	Lărg. epif. inf.	1	31	3	39-40	39,67
	Lărg. supraf. artic. inf.	1	27	3	30-32	31

Tab. 6 – Măsurătorile (în mm) efectuate la *Suinae*

wwww.cimec.ro

Segment osos	Dimensiuni	Nr.	Var.	Med.
Maxilar inferior	Lung. molari	1	82	–
	Lung. M_3	1	35	–
Scapular	Lung. cap artic.	1	71	–
	Lung. supraf. artic.	1	55	–
	Lărg. supraf. artic.	1	53	–
Humerus	Lărg. epif. inf.	3	62-67	64,00
	Lărg. supraf. artic.	3	55-63	58,67
Radius	Lărg. epif. sup.	1	60	–
	Lărg. supraf. artic.	1	57	–
	Lărg. epif. inf.	2	43; 43	–
Metacarp	Lărg. epif. inf.	1	46	–
Tibie	Lărg. epif. inf.	5	51-62	55,20
	Lărg. supraf. artic. inf.	5	43-56	48,80
Astragal	Lung. max.	1	65	–
	Lărg. troch. inf.	1	41	–
Calcaneu	Lung. max.	1	139	–
	Lărg. max.	1	46	–
Centrotars	Lărg.	1	53	–
Falanga I	Lung. max.	3	61-68	64,67
	Lărg. epif. sup.	3	21-24	22,67
	Lărg. min. a diaf.	3	17-19	18,00
	Ind. gracil.	3	26,47-29,23	27,86

Tab. 7 – Măsurătorile (în mm) efectuate la *Cervus elaphus*

wwww.cimec.ro

Bourul este destul de bine reprezentat, prin nouă fragmente. După măsurători, ele par a aparține unui singur individ matur, poate o femelă. Remarcăm printre resturi un corn, care – fiind masiv – l-am socotit a fi de bour și nu de vită domestică. Această specie este strămoșul vitelor cornute mari de la noi, dispărând în evul mediu. Era comun în toate așezările cucuteniene din România și frecventa cam același biotop ca și căpriorul.

Calul (*Equus caballus*) prezintă un statut special pentru neo-eneolitic, fiind domesticit abia în epoca bronzului. Dintre cele trei fragmente care îi aparțin, unul este cu totul nesemnificativ, fiind o mică porțiune din corpul unei mandibule, care prezintă doar alveola unui molar – M_1 sau M_2. Cele două falange, aparținând probabil aceluiași individ, evidențiază un cal relativ gracil, de talie mijlocie.

Luând în considerație speciile determinate, putem trasa unele caracteristici ale economiei animaliere ale locuitorilor așezării.

Una dintre problemele cele mai importante ale unei societăți omenești este reprezentată de agoniseala hranei. Resturile faunistice probează foarte clar modul în care o societate umană oarecare își satisface necesitățile de hrană animală. Având în vedere acest fapt, putem evidenția mijloacele prin care comunitățile de pe *Cetățuia* de la Cucuteni își satisfăceau aceste nevoi. După cum se știe, există o serie de ocupații ancestrale, mai întâi culesul animalelor mici, iar apoi pescuitul, care se trage de fapt tot din cules, și ulterior vânătoarea animalelor mari. Primele două ocupații menționate prezintă o importanță scăzută pentru economia animalieră a locuitorilor așezării eponime a culturii Cucuteni. Pe de o parte, în zona din jurul așezării, acoperită de pădure, erau doar ape mici, iar fauna piscicolă era aproape nulă din punct de vedere economic. Pe de altă parte, societatea era destul de bine structurată și de evoluată economic, pentru a nu trebui să se recurgă la căutarea de animale mici, existente într-un ambient păduros. În schimb, vânătoarea se practica din plin, mediul înconjurător fiind propice pentru aceasta, pădurea oferind specii de mamifere de talie mare și foarte mare. Prin aceasta, ce reprezintă aproape 30% atât din fragmente, cât și din indivizii prezumați (adăugând poate și resturile calului), se asigura aproape 40% din necesarul de proteine animale, restul de 60% fiind oferit de speciile domestice.

Creșterea animalelor domestice, ocupație mult mai nouă în evoluția societății omenești, devenise în cadrul culturii Cucuteni una preponderentă, poate chiar de bază, alături de agricultură, luată în sensul ei cel mai larg. Putem astfel spune că în așezarea eponimă taurinele acopereau, prin sacrificare, aproape 50% din necesarul de proteine animale, restul de cca. 10% fiind furnizat de speciile de talie mai mică, ovicaprinele și porcinele. Trebuie avut în vedere faptul că pe lângă carne (proteine), porcinele produceau, prin sacrificare, și o cotă mare de grăsime animală, ce putea fi folosită nu numai în alimentație. Este aproape sigur însă că atât taurinele, cât și ovicaprinele ofereau, prin păstrarea îndelungată a femelelor (fapt arătat și de vârstele de sacrificare ale lor), lapte ce aducea o cotă suplimentară de proteine, dar și de grăsime animală, cu totul necesare, într-un regim de hrană echilibrat. Din păcate, necunoscând raportul exact între sexe la cornutele mari și mici, nu putem aprecia exact cota parte dată de lapte (poate de acum și din produsele derivate ale acestuia), în acoperirea necesităților de hrană ale locuitorilor.

www.cimec.ro

Segment osos	Dimensiuni	Nr.	Var.
Maxilar inferior	Lung. condil.	1	(114)
	Lung. post alv. canin-condil	1	101
	Lung. post alv. canin-eşancr.	1	97
	Lung. post alv. la canin-ap. ang.	1	102
	Lung. dinţi jugali	1	60
Humerus	Lărg. epif. inf.	1	21
Radius	Lărg. epif. sup.	1	11

Tab. 8 – Măsurătorile (în mm) efectuate la *Canis familiaris*

Segment osos	Dimensiuni	Nr.	Var.
Falanga I	Lung. max.	1	81
	Lărg. epif. sup.	1	54
	Lărg. epif. inf.	1	42
	Lărg. supr. artic. inf.	1	40
	Lărg. min. diaf.	1	34
	Ind. gracilit.	1	42
Falanga II	Lung. max.	1	(72)
	Înălţ.	1	(40)
	Lung. faţă anter.	1	(62)
	Lărg. supr. artic.	1	(50)
	Adânc. supr. artic.	1	(29)

Tab. 9 – Măsurătorile (în mm) efectuate la *Equus caballus*

wwww.cimec.ro

De asemenea, nu putem spune precis, ci doar să inducem faptul că taurinele erau ținute și pentru alte scopuri decât acela de a fi folosite doar ca producătoare de hrană, fapt ilustrat oarecum de vârsta de sacrificare. Nu putem preciza nici dacă ovinele produceau încă de acum lână, atât de necesară în zonele temperate ale globului, pentru folosirea ei, prin batere sau tors, în confecționarea îmbrăcămintei omenești. Se știe că strămoșii sălbatici ai ovinelor nu au lână, ci cel mult un păr mai lung. Lâna a apărut probabil prin mutații genetice, ca și la alte specii de animale ce au fost domesticite, dar după câte știm nu se cunoaște exact acest lucru.

Menționăm însă un alt fapt, ce reiese din studiul amănunțit al materialului faunistic avut la dispoziție, și anume acela că – după vânare sau sacrificare – toate speciile furnizau pe lângă hrană pentru oameni și materii prime reprezentate prin: coarne, dinți, osul ca atare, dar și piei și blană, precum și alte produse moi (putrescibile), care prin prelucrare se transformau în unelte, diferite obiecte, inclusiv podoabe, dar și îmbrăcăminte și încălțăminte pentru om. Toate acestea țin și ele de economia animalieră a unor societăți umane cât de cât evoluate. De asemenea, s-a constatat că sunt arse destul de puține coarne și resturi osoase, abia 10% din materialul avut la dispoziție. S-ar putea ca acest lucru să arate că locuitorii foloseau, cu predilecție, fierberea produselor animale și nu frigerea cărnii.

Mediul înconjurător al așezării era în eneolitic structurat geomorfologic oarecum asemănător celui actual, însă covorul vegetal era altul, domeniul forestier fiind cu mult mai întins. Pădurea de foioase era și atunci, ținând cont de altitudinea și latitudinea locului, tot de tip *Quercetum mixtum*. Aceasta era desigur tăiată, întrucât societății umane îi era necesar lemnul, ce avea multiple folosințe. Ea avea însă puterea de a se regenera singură, reumplând în timp golul – zona defrișată – în cadrul căreia oamenii își duceau activitatea zilnică, inclusiv practicând agricultura. Ursul, cerbul și mistrețul, specii *stenoece*, de pădure, își păstrau o densitate mare, încât se pretau a fi vânate permanent, nedispărând din zonă, întrucât aveau la dispoziție un vast domeniu forestier. De altfel, speciile domestice – taurinele și porcinele (având ca strămoși bourul și mistrețul) și ovicaprinele – găseau în cadrul mediului păduros un mediu propice de viață. Datorită pădurii, clima era mai dulce, fără variații puternice, regimul hidric mai constant, iar apele mai puțin năvalnice, vânturile fiind și ele mai domolite.

UN LOT DE FAUNE MAMMALIENNE DE L'ÉTABLISSEMENT CUCUTENI-*CETĂȚUIA*

Résumé

On a déterminé 340 des restes des mammifères appartenant à 11 espèces domestiques et sauvages. On a fait une étude morphoscopique et biométrique de chaque espèce. On discute sur la répartition des espèces et sur l'économie animalière des habitants. Finalement, on estime l'environnement du site éponyme de la culture de Cucuteni.

wwww.cimec.ro

LÉGÉNDE DES TABLEAUX

Tab. 1 – Repartition par espèces des restes ostéologiques détérminés.
Tab. 2 – La fréquence des espèces détérminées.
Tab. 3 – Le rapport entre les mammifères domestiques et celles sauvages.
Tab. 4 – Mésurements (en mm) pris sur *Bos taurus* et *Bos primigenius*.
Tab. 5 – Mésurements (en mm) pris sur *Ovicaprinae*.
Tab. 6 – Mésurements (en mm) pris sur *Suinae*.
Tab. 7 – Mésurements (en mm) pris sur *Cervus elaphus*.
Tab. 8 – Mésurements (en mm) pris sur *Canis familiaris*.
Tab. 9 – Mésurements (en mm) pris sur *Equus caballus*.

wwww.cimec.ro

AŞEZAREA CUCUTENIANĂ DE LA PETRENI, JUD. BĂLŢI. UN SECOL DE LA DESCOPERIRE

de Victor Sorochin

Printre siturile din cadrul complexului cultural Cucuteni-Tripolie descoperite şi cercetate la cumpăna secolelor XIX-XX se numără şi aşezarea de la Petreni, care pe parcursul a peste şase decenii a fost aproape unica sursă pentru studierea fazei Cucuteni B de pe teritoriul Basarabiei.

Aşezarea a fost semnalată în 1901 de El. C. Buznea, proprietara moşiei de la Petreni, care îi furnizează lui E.R. von Stern, pe atunci directorul Muzeului de Arheologie din Odessa, o serie de informaţii şi materiale, recuperate cu prilejul săpării unui şanţ, în care s-au găsit cioburi de vase şi bucăţi de lut ars[1]. După datele consemnate iniţial de E.R. von Stern, aşezarea este situată pe un platou înalt, uşor înclinat spre nord, est şi vest şi mărginit la sud de valea adâncă a pârâului Cubolta, afluent de stânga al Răutului[2]. Conform informaţiilor actuale, situl se găseşte la 12 km vest de satul Petreni şi la 2 km de satul Sofia, în punctul *La via boierească*. K.V. Šiškin a obţinut planul aşezării prin metoda aerofotometriei. După datele cercetătorului citat, situl are o suprafaţă de 30 de ha şi adăposteşte vestigiile a cca. 500 de construcţii. Majoritatea locuinţelor aveau dimensiunile de 8 x 5 m şi doar la periferie se întâlnesc case mari (14-16 x 6-7 m). Locuinţele erau organizate în 11-12 cercuri concentrice şi, în acelaşi timp, formau şiruri radiare (fig. 1)[3]

Primele sondaje în aşezare au fost întreprinse în primăvara anului 1902, cu acest prilej recoltându-se un bogat complex ceramic, unelte, plastică etc. Săpăturile au fost reluate în anul 1903, când – timp de o săptămână – au fost efectuate o bună parte din lucrări. Platformele degajate aveau în plan forma rectangulară (şapte locuinţe), cu dimensiunile de 10-14 x 5-8 m, şi numai una era pătrată, cu suprafaţa de 14 m^2. Bucăţile de lut ars s-au găsit dispuse orizontal, iar pe margini vertical. Aproape în toate complexele de-a lungul pereţilor s-au depistat vase, îndeosebi străchini şi cupe. Acestea se aflau în jurul unor urne mari, sparte. După E.R. von Stern, solul din jurul lor conţinea

[1] E.R. von Stern, *Predvaritel'noe soobsčenija o raskopkah v imenij Petreni v Vel'ţkom uezde Bessaratskoi gubernij*, în *ZOOID*, XXV, 1904, p. 69-72; Idem, *Doistoričeskaja grečeskaja kul'tura na ivge Rossij*, în *Trudî XVIII AC v Ekaterinoslave v 1905 g.*, 1907, p. 9-95.

[2] Idem, *Doistoričeskaja grečeskaja kul'tura na ivge Rossij*, în *loc.cit.*, 1907, p. 12.

[3] V.I. Marchevici, *Poznetaipol'skie plemena Severnoj Moldavij*, Chişinău, 1981, p. 18.

wwww.cimec.ro

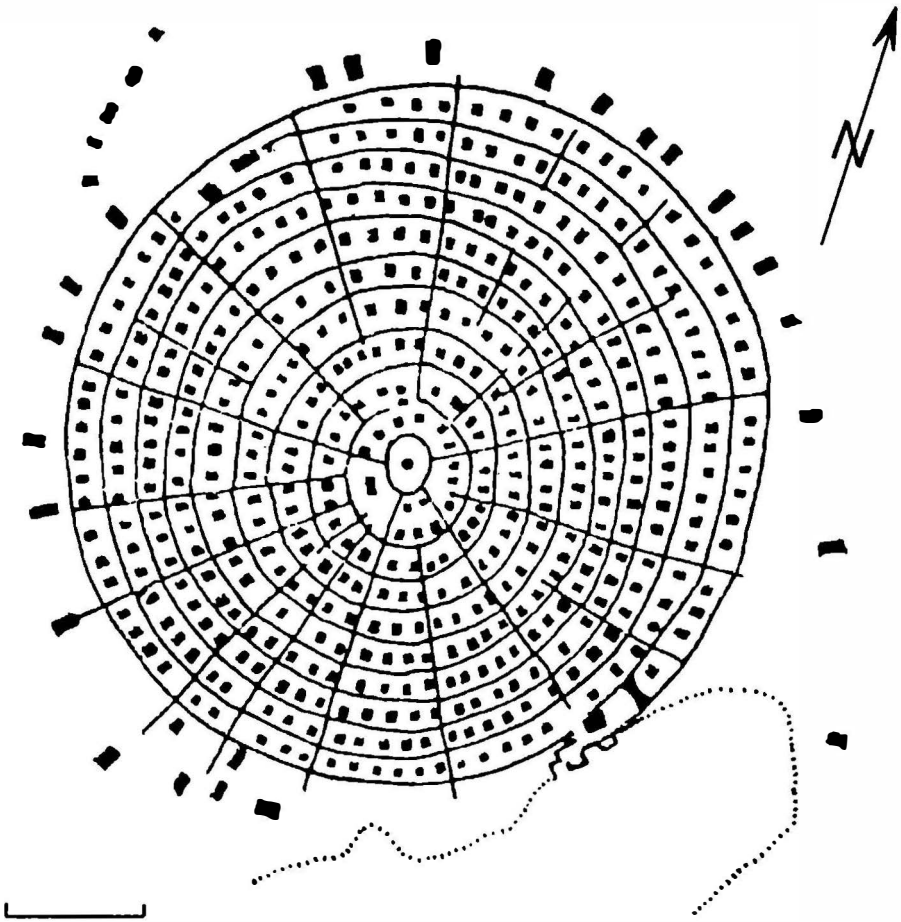

Fig. 1 – Planul aşezării

www.cimec.ro

un strat însemnat de scrum. Numărul urnelor varia, în funcţie de mărimea platformei, între trei şi opt exemplare. De regulă, acestea se găseau la colţurile construcţiilor şi în centrul acestora. În jurul lor s-a depistat şi alt inventar, format din percutoare, topoare de piatră, piese de silex, oase de animale etc., multe dintre ele prezentând urme de arsură[4].

E.R. von Stern interpretează platformele drept construcţii funerare şi de sacrificare. În favoarea acestei ipoteze autorul aduce următoarele argumente: prezenţa cenuşei, absenţa sistemelor de încălzire, absenţa resturilor menajere şi urmele de arsură de pe inventar. Cercetătorul consideră drept aşezări numai siturile în care au fost atestate bordeie[5] Casele aveau uşi, iar în acoperiş un orificiu pentru fum. Acoperişul era construit din bârne, peste care se aşternea un strat de lut, iar autorul se întreabă dacă acesta era plat sau în formă de cupolă. După cercetătorul citat, incinerarea cadavrelor era executată în afara sitului, resturile fiind culese în urne, iar acestea din urmă depuse în construcţii[6].

În funcţie de decor, complexul ceramic de la Petreni a fost divizat de E.R. von Stern în trei categorii principale: vase nedecorate, vase decorate cu şnurul, impresiuni de *pieptene*, alveole etc. şi vase pictate, subliniind că ultima categorie prevala numeric. Autorul săpăturilor presupune că la Petreni a funcţionat un centru de producere a ceramicii[7]

Probabil că E.R. von Stern a fost printre primii cercetători ai culturii Cucuteni-Tripolie din iniţiativa căruia au fost efectuate cercetări interdisciplinare. Astfel, prof. P.G. Melikov a executat analiza chimică a pastei ceramicii pictate şi nepictate, constatându-se diferenţa procentuală a prezenţei calciului în aceste două categorii de materiale. După opinia prof. V.D. Lascarev, piesele de piatră, cu excepţia celor de silicolit, au fost realizate din roci aduse de apele Nistrului şi Prutului din Munţii Carpaţi. Acelaşi profesor a determinat eşantionul de oase, în cadrul căruia s-a constatat prezenţa animalelor domestice şi sălbatice. Animalele domestice erau reprezentate de ovicaprine, suine şi bovine, ultimele aparţinând speciei *Bos taurus L.* Printre oasele de animale sălbatice predominau cele de cerb (*Cervus elaphus L.*), care aparţineau – în majoritatea lor – indivizilor tineri. Prezenţa oaselor de suine şi cerb i-a permis lui E.R. von Stern să susţină că în jurul aşezării creşteau păduri. Într-un vas de ceramică de la Petreni s-au găsit boabe carbonizate. După determinările prof. P.G. Melikov şi a prof. F.M. Kamenski, ele puteau aparţine meiului (*Panicum*) sau sorgului (*Sorghum*)[8].

O contribuţie valoroasă a lui E.R. von Stern o constituie faptul că, referindu-se la săpăturile lui V.V. Hvoiko, N.F. Beleaşevski, A.A. Spitsyn, H. Schmidt etc., precum şi pe baza analogiilor, a conturat arealul culturii neolitice caracterizate prin platforme şi ceramică pictată[9] În acelaşi timp, ţinând cont de descoperirile din sud-estul Europei, a formulat o teorie, potrivit căreia populaţia culturii cu ceramică pictată din sudul Rusiei a influenţat, indirect sau în urma unei migraţii, comunităţile neolitice din Balcani şi lumea greacă, unde – ca urmare a

[4] E.R. von Stern, *Doistoričeskaja grečeskaja kul'tura na ivge Rossij*, în *loc.cit.*, 1907, p. 16.
[5] *Ibidem*, p. 17.
[6] *Ibidem*, p. 18, 19.
[7] *Ibidem*, p. 21.
[8] *Ibidem*, p. 10, 32, 33.
[9] *Ibidem*, p. 38, 42, 43.

wwww.cimec.ro

contactelor cu triburile din Orient – s-a format o cultură dezvoltată, teorie care în prezent este total depăşită[10].

Aşadar, trecerea în revistă, fie ea şi succintă, a principalelor rezultate de la Petreni, precum şi a ideilor lansate de E.R. von Stern ne demonstrează importanţa acestor cercetări pentru etapa respectivă. Actualmente, ipotezele cercetătorului prezintă mai mult un interes istoriografic[11], însă la începutul secolului XX au stimulat apariţia unor noi idei, în special referitoare la interpretarea platformelor ca vestigii ale unor locuinţe. Această ipoteză a fost avansată şi susţinută de N.F. Beleaşevski, V.A. Gorodtsov, A.A. Spitsyn etc[12].

Materialele recuperate din aşezarea de la Petreni au atras atenţia cercetătorilor încă din momentul introducerii lor în circuitul ştiinţific[13]. În anii '20-'30 ai secolului XX în istoriografie au avut loc diverse discuţii privind problemele culturii Cucuteni-Tripolie în ansamblul culturilor neo-eneolitice din sud-estul Europei, la care au participat K. Schuchardt, G. Childe, L. Cicalenko, L.A. Dincès etc., făcându-se – printre altele – referiri la materialele de la Petreni şi la opiniile lui E.R. von Stern. Aceste polemici, de până în anul 1935, sunt reflectate în cunoscuta monografie a lui T.S. Passek, unde a fost publicat şi complexul ceramic de la Petreni[14] Anterior, autoarea a dedicat acestui complex o lucrare specială[15].

Complexele ceramice tripoliene, descoperite până în anul 1935 şi depozitate în diverse muzee ale fostei Uniuni Sovietice, au fost clasificate de către T.S. Passek în 21 de tipuri, divizate – la rândul lor – după factură şi tehnică de ornamentare, în cinci subtipuri. Făcând această clasificare, autoarea a propus prima sa schemă de periodizare a culturii tripoliene, definind şase etape: A, BI, BII, C, γ_1 şi γ_2. În monografia citată ceramica de la Petreni a jucat un rol decisiv în definirea etapei Tripolie BII[16].

După cum presupune N. Chetraru, în aşezarea de la Petreni, în timpul celui de-al doilea război mondial, au fost efectuate săpături destul de ample, însă autorul investigaţiilor a rămas deocamdată neidentificat. Cercetătorul nu exclude posibilitatea ca ele să fi fost întreprinse de discipolii lui E.R. von Stern, de la Universitatea din Halle, unde acesta a predat după plecarea din Odessa[17].

La sfârşitul anilor '40 ai secolului trecut, propunându-se studierea sistematică a siturilor eneolitice din interfluviul Nistru-Prut, aşezarea de la Petreni a fost cercetată

---

[10] *Ibidem*, p. 48.

[11] T.S. Passek, *Periodizacija tripol'skih poselenij*, *MIA*, 10, Moscova-Leningrad, 1949, p. 10; K.V. Zinkovskij, *Značenie modelirovanija v issledovanij ostatkov nostroek na poselenijah tripol'skoj kul'turî*, în *APSZP*, 1982, p. 19-32; Idem, *K procednie issledovanija problemî domostroitel'stra tripol'skih plemen*, în *MASP*, 1983, p. 16-22.

[12] T.S. Passek, *Periodizacija tripol'skih poselenij*, p. 10; O.I. Kolesnikov, *Tripol'skoe domobydivnicko*, în *Arheologhia*, IV, 3, 1993, p. 63-74.

[13] R.M. Burrows, *The discoveries in Creta*, Londra, 1907, p. 184-202.

[14] T.S. Passek, *La céramique tripolienne*, în *Bulletin de l'Académie de l'Histoire de la culture matérielle*, Moscova-Leningrad, 1935, fasc. 122.

[15] Eadem, *Sposterejenija motivib ornamentacij posudn z Petreni* (tezi dopovidi), în *Visnik Odes'koi komisii kraeznavstra*, Odessa, 1925, 2-3, p. 3.

[16] Eadem, *La céramique tripolienne*, în *loc.cit.*

[17] N. Chetraru, *Din istoria arheologiei Moldovei*, Chişinău, 1994, p. 130.

wwww.cimec.ro

perieghetic de colectivul condus de către T.S. Passek. Cu acest prilej au fost recoltate fragmente de vase de diverse forme, decorate monocrom cu motive spiralice, fragmente de statuete feminine şi unelte de silex[18].

După cum se ştie, asupra problemei periodizării culturii tripoliene T.S. Passek revine în monografia sa din anul 1949, în care aşezarea de la Petreni a fost inclusă în etapa Tripolie BII. Autoarea menţionează că în ceramica de la Petreni un loc deosebit îl ocupă vasele pictate monocrom cu negru, cu toate că se întâlnesc şi recipiente ornamentate cu negru şi roşu. În decorul spiralic al ceramicii pictate sunt semnificative reprezentările zoomorfe (bovine, câini etc.). De regulă, acestea sunt desenate pe vase mari, piriforme şi executate alături una de alta sau *vis-à-vis* (fig. 2/5, 8, 13). Unele reprezentări au fost realizate în centrul volutelor spiralice. Autoarea atrage atenţia şi asupra reprezentărilor antropomorfe cu tors dublu şi două perechi de mâini, dispuse de-a lungul corpului (fig. 3/1, 3)[19]

Acumularea, în anii '50-'60 ai secolului XX, de noi materiale şi informaţii a contribuit la apariţia unei controverse privind sincronizarea aşezărilor cucuteniene şi tripoliene. În 1962 T.S. Passek include în etapa Tripolie BII aşezările Polivanov-Jar – nivelul superior, Petreni, Nezvisko – nivelul superior şi Vladimirovka, care sunt paralelizate cu staţiunile de tip Corlăteni (faza Cucuteni A-B)[20]. Vl. Dumitrescu modifica schema respectivă, din cauză că majoritatea aşezărilor etapei Tripolie BII – Vladimirovka, Petreni, Şipeniţ – sunt tipice pentru faza Cucuteni B. Cercetătorul român propunea ca siturile Tripolie BII să fie încorporate în Tripolie CI, iar în Tripolie BII să fie incluse staţiunile similare fazei Cucuteni A-B[21]. Acest punct de vedere a fost acceptat *de facto* de E.K. Cernyš în lucrarea sa de sinteză asupra culturii Cucuteni-Tripolie[22]. Faza Cucuteni B a fost divizată de Vl. Dumitrescu în trei etape, cea recentă fiind lansată ca o ipoteză de lucru[23], respinsă însă de M. Petrescu-Dîmboviţa[24]. Aşezarea de la Petreni a fost atribuită până la urmă etapei Cucuteni B_2, care – după săpăturile lui M. Petrescu-Dîmboviţa – se caracterizează prin ceramica pictată de stil δ, care este foarte puţină, predominând cea de stil ε[25]. De asemenea, merită semnalate opiniile lui H. Schmidt[26] şi O. Kandyba[27], care au susţinut că situl de la Petreni poate fi comparat cu staţiunile fazei Cucuteni B. În legătură cu problema vizată şi-a expus punctul de vedere şi N.M. Vinogradova, care – ca şi T.S. Passek – include în etapa Tripolie BII aşezările

[18] T.S. Passek, *Arheologičeskie razvedki v Moldavii*, în *KSIIMK*, 26, 1949, p. 57-62.
[19] Eadem, *Periodizacija tripol'skih poselenij*, p. 102-107.
[20] Eadem, *Relations entre l'Europe Occidentale et l'Europe Orientale à l'époque néolithique*, în *CISPP*, VI, Moscova, 1962, p. 15.
[21] Vl. Dumitrescu, *Origine et évolution de la civilisation de Cucuteni-Tripolie*, în *Arkheologija*, 14, 1963, p. 1-40.
[22] E.K. Cernyš, *Eneolit Pravoberejnoi Ukrainii i Moldavii*, în *Eneolit SSSR*, 1982, p. 172, 216, 217.
[23] Vl. Dumitrescu, *Originea şi evoluţia culturii Cucuteni-Tripolie*, în *SCIV*, 14, 2, 1963, p. 292.
[24] M. Petrescu-Dîmboviţa, *Evolution de la civilisation de Cucuteni à la lumière des nouvelles fouilles archéologiques de Cucuteni-Băiceni*, în *RSP*, XX, 1, 1965, p. 174, 175.
[25] Vl. Dumitrescu, *Originea şi evoluţia culturii Cucuteni-Tripolie*, în *loc.cit.*, p. 292.
[26] H. Schmidt, *Cucuteni in der Oberen Moldau, Rumänien*, Berlin-Leipzig, 1932, p. 108.
[27] O. Kandyba, *Schipenitz. Kunst und Geräte eines neolithischen Dorfes*, Viena-Leipzig, 1937, p. 126.

www.cimec.ro

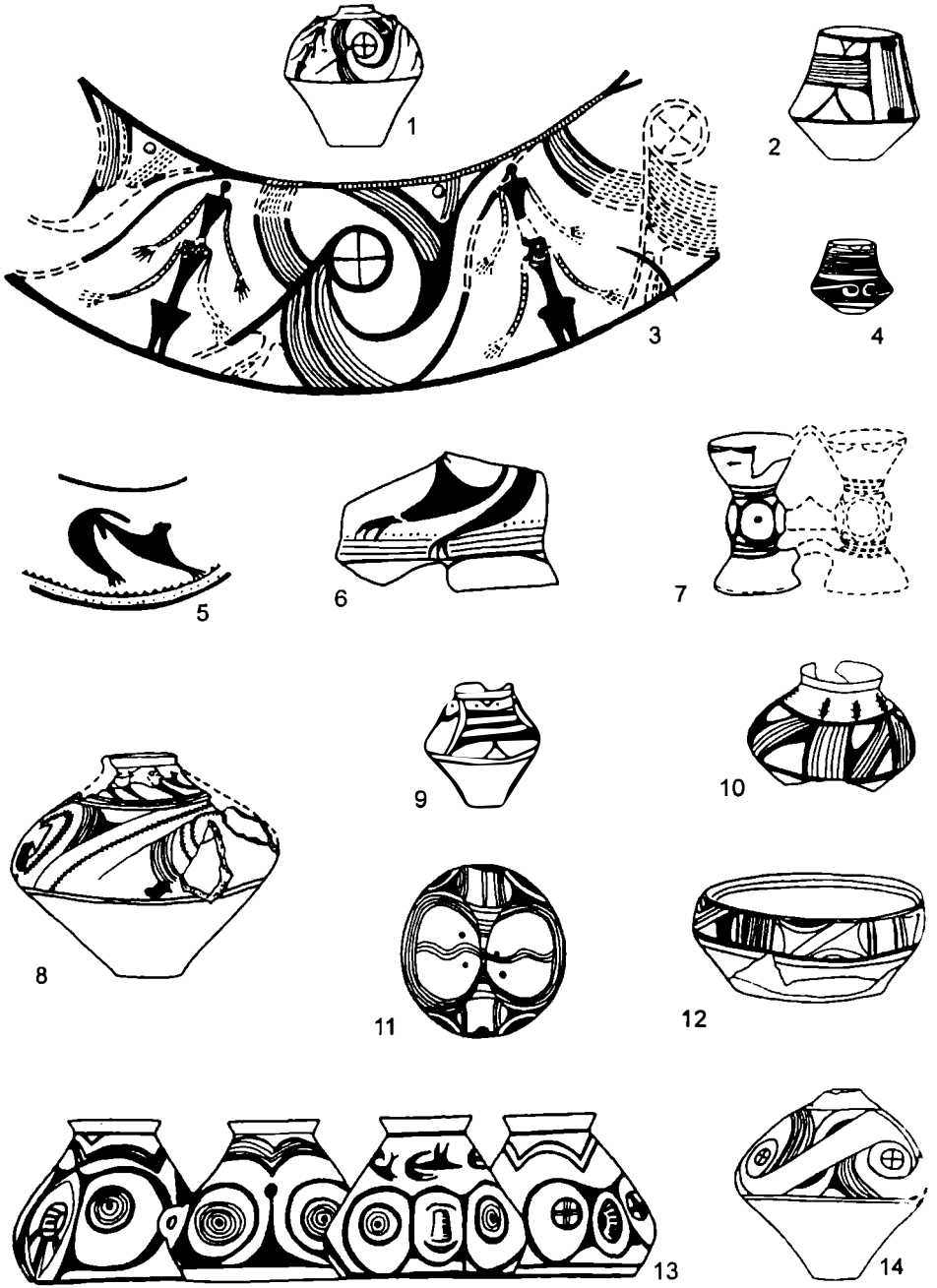

Fig. 2 – 1-14 - ceramică

wwww.cimec.ro

Nezvisko – nivelul superior şi Petreni, pe care le paralelizează cu Cucuteni-Băiceni şi Valea Lupului[28], punct de vedere inacceptabil în stadiul actual al cercetărilor.

O tentativă de periodizare detaliată a aşezărilor tripoliene a fost întreprinsă de T.G. Movşa la începutul anilor '70 ai secolului XX. Autoarea introduce o nouă etapă – Tripolie BIII – împărţită în trei subetape. Aşezarea de la Petreni a fost atribuită subetapei Tripolie $BIII_1$, fiind sincronizată cu Vărvăreuca VIII[29] Ulterior, în lucrările autoarei nu se mai întâlneşte sigla respectivă, iar ideea sa nu a fost acceptată de alţi cercetători.

Chestiunea privind includerea aşezării de la Petreni şi a celor similare ei în etapa Tripolie BII sau Tripolie CI a fost pe larg examinată de V.I. Marchevici. Acesta susţinea ideea atribuirii lor etapei CI, iar în favoarea acestei opinii aducea mai multe argumente. Le remarcăm pe cele mai importante dintre ele: apariţia într-un număr mare a formelor bitronconice şi sferice; prevalarea în cadrul strachinilor a exemplarelor de formă tronconică; apariţia capacelor semisferice scunde cu borurile verticale; decorul monocrom, negru sau negru-ciocolatiu, în asociere cu liniile subţiri de culoare neagră sau roşie; apariţia în sistemul decorului a simbolurilor soarelui, lunii, reprezentărilor zoomorfe în diverse variante etc.; evoluţia formelor ceramicii Cucuteni C; dispariţia completă sau aproape completă a vaselor-binoclu în Moldova de Nord; elemente sigure de răspândire a ţesutului etc. După criteriile enumerate, cercetătorul basarabean a definit ca cel mai timpuriu complex al etapei Tripolie CI aşezarea Brânzeni IV, pe care – împreună cu staţiunile similare – le atribuie secvenţei (sau treptei, după autorul citat) Caracuşeni[30]. Cu toate că V.I. Marchevici a menţionat unele criterii deosebit de valoroase pentru periodizarea culturii Cucuteni-Tripolie, totuşi, definitoriu în acest sens rămâne stilistica ceramicii pictate. Deoarece aşezarea de la Petreni face parte din faza Cucuteni B, este important de stabilit momentul apariţiei stilului ε, care marchează începutul acestei faze în aşezările din interfluviul Nistru-Prut. În timpul redactării monografiei citate, la sfârşitul anilor '70 ai secolului trecut, autorul considera că cel mai timpuriu complex din faza Cucuteni B (= Tripolie CI) era aşezarea de la Racovăţ, din judeţul Soroca[31] În prezent acelaşi cercetător consideră că tranziţia de la faza Cucuteni A-B la B este ilustrată de situl Rădulenii Vechi II[32].

O altă chestiune referitoare la aşezarea de la Petreni a fost propusă de T.G. Movşa. Autoarea a emis ipoteza cu privire la grupul regional de aşezări Petreni, în care include aşezările fazei Cucuteni B din spaţiul dintre Carpaţi şi Prut, bazinul Nistrului Mijlociu şi interfluviul Nistru-Bugul de Sud. În cadrul lor a definit trei zone de staţiuni: de nord, de sud şi de sud-vest. În evoluţia acestui grup regional de aşezări cercetătoarea a evidenţiat şapte faze (secvenţe), cuprinzând etapele Tripolie BII şi parţial Tripolie CI[33] T.G. Movşa a introdus în grupul respectiv o serie de aşezări, care fac parte din

[28] N.M. Vinogradova, *Pamiatniki perehodnogo* ..., p. 54.

[29] T.G. Movşa, *Periodizacia i hronologia serednogo ta pizn'ogo Tripil'ja*, în *Arheologia*, 5, 1972, p. 3-24.

[30] V.I. Marchevici, *Pozdnetripol'skie plemena* ..., p. 58.

[31] K.V. Zinkovskij, *Novîe donnîe k rekonstrukcij tripol'skih jiliš*, în *CA*, 1, 1973.

[32] V. Marchevici, *Aşezarea culturii Cucuteni-Tripolie de la Rădulenii Vechi (II), R. Moldova*, în *MemAntiq*, XIX, 1994, p. 127-141.

[33] T.G. Movşa, *Petrovs'ka regional'na grupa tripol'skoi kulturî*, în *Arheologia*, 45, 1984, p. 10-23; Eadem, *Srednîi etao tripol'skoi kul'turî*, în *Arheologhia Ukrainskoi SSR*, 1985, p. 213-217.

wwww.cimec.ro

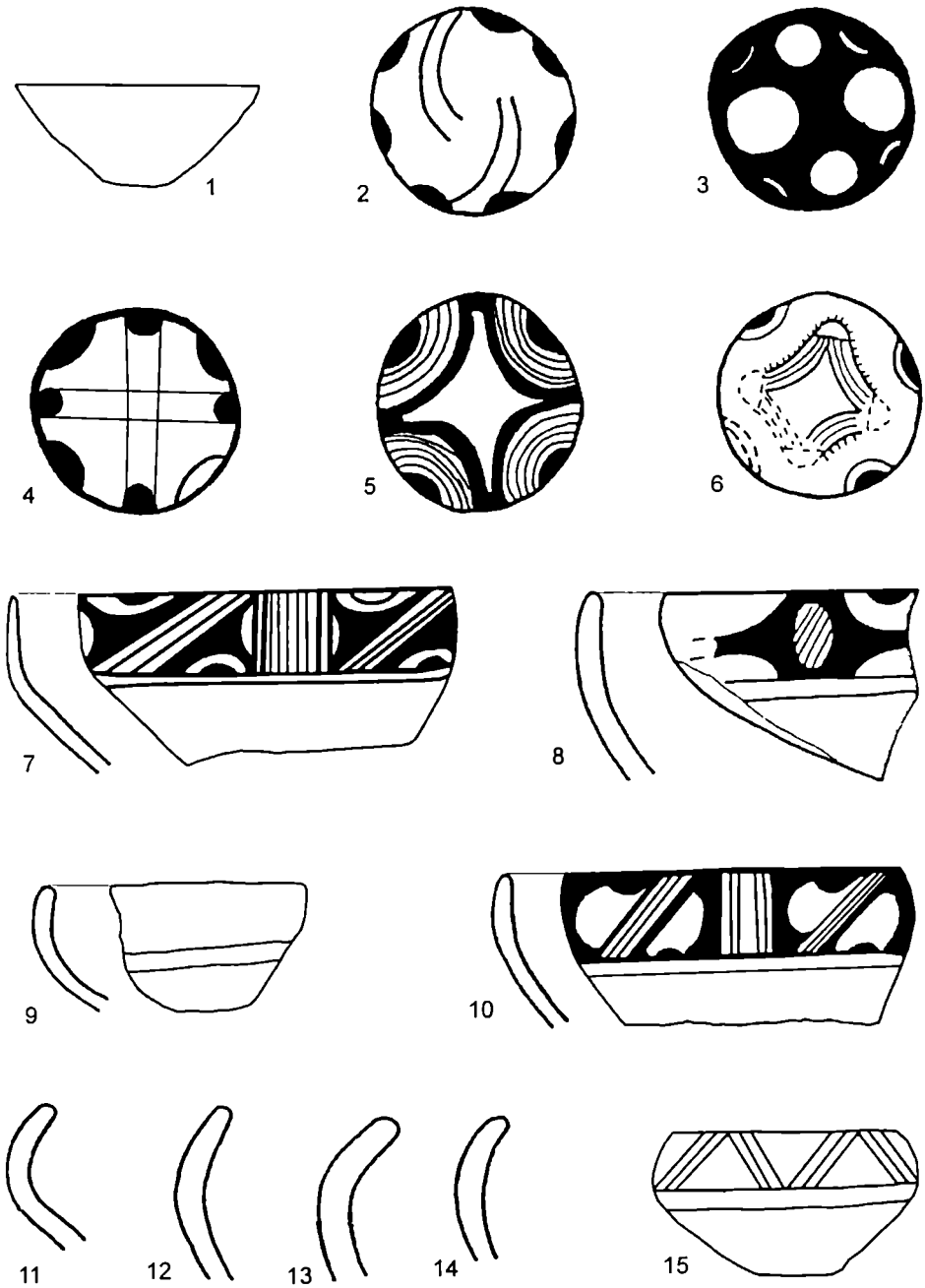

Fig. 3 – 1-15 - tipuri de străchini

wwww.cimec.ro

diferite variante locale, substituind astfel noţiunea de cultura Cucuteni prin termenul grupul regional de aşezări Petreni. Unii cercetători au acceptat ultima sintagmă[34].

Din mormintele tumulare din stepele nord-vest pontice au fost recuperate vase pictate de formă bitronconică din faza Cucuteni B, care ar putea proveni din contactul dintre comunităţile cucuteniene şi cele de păstori. Pe recipientele de la Cosary (M. 20) şi Hadjider (tumulul 6, M. 8) s-au conservat doar fragmente de benzi de culoare neagră, dispuse oblic sau orizontal[35]. Amfora de la Novo-Kotovsk (tumulul 1, M. 8) are gura în pâlnie şi două toarte mari, verticale, dispuse pe umăr. La baza buzei a fost trasată o bandă orizontală, iar pe zona centrală a vasului a fost realizat decorul organizat în metope. Metopele constau în benzi oblice dispuse în cruce şi încadrate de benzi orizontale şi verticale[36]. Ornamentul a fost executat în stil *ε*. Un alt vas de tipul *urnelor faciale* a fost descoperit întâmplător într-un mormânt din partea centrală a oraşului Reni, decorul său fiind realizat tot în stilul *ε*[37] T.G. Movša susţine că vasele menţionate atestă pătrunderea comunităţilor Petreni în stepă[38]. Opinia pare să fie verosimilă, cu atât mai mult cu cât în zona de stepă a interfluviului Bugul de Sud-Nipru apar vase tripoliene pictate, datate în faza Tripolie CI, în aşezările Novorozanova, Taşlâk II, Pugaci, precum şi în mormintele tumulare[39].

Comunităţile aşezărilor de tip Petreni au exercitat probabil o anumită influenţă asupra triburilor tripoliene din bazinul Niprului. S.N. Bibikov a remarcat în aşezarea de la Grebeni câteva vase pictate, care – după părerea sa – sunt de tip Petreni[40].

Materialele ceramice de la Petreni, în special recipientele cu siluete zoomorfe şi antropomorfe pictate, au fost utilizate din plin la studierea reprezentărilor ideologice ale comunităţilor culturii Cucuteni-Tripolie[41]. Pe baza informaţiilor publicate de E.R. von Stern, V.I. Marchevici a efectuat o amplă analiză în acest sens[42]. La fel de importantă este şi contribuţia lui L. Iu. Poliščiuk, care a publicat străchinile de la Petreni ca fiind una dintre cele mai numeroase categorii ceramice. Aceste vase au fost modelate

---

[34] S.N. Ryzhov, *Raspisnaja keramika tomaševskoi lokal'no-hronologičeskoi tripol'skoi kul'turî*, în *Stratum plus*, Chişinău-Odessa-Sankt Petersburg, 2, 2000, p. 459-473.

[35] E.F. Patakova, V.G. Petrenko, N.B. Burdo, L. Iu. Poliščiuk, *Pamiatniki tripol'skoi kulturî v Severo-Zapadnom Pricernomorie*, 1989, p. 124.

[36] S.M. Agul'nikov, *Kurgan epohi eneolita-pannei bronzî u s. Novo-Kotovsk*, în *DSPK*, III, 1992, p. 33-39.

[37] L.V. Subbotin, V.G. Petrenko, *Redkie pamiatniki drevnih kul'tur Podunavia*, în *SA*, 3, 1990, p. 250, 251.

[38] T.G. Movša, *Actual'nie problemî istorii poznetripol'skogo naselenia Dnestrovsko-Dneprovskogo mejdurečija*, în *I polevoi seminar*, Talianki-Veselii Kut-Maidaneckoe, 1990, p. 169-174.

[39] Eadem, *Srednii etap* ..., p. 231, 232; O.G. Šapošnikova, V.I. Neprina, *Novopozanovskoe mnogosloinoe poselenie*, în *DP*, 1977, p. 52-65.

[40] S.N. Bibikov, *Hozjaistvenno-ekonomičeskij komplex razvitogo Tripolija*, în *SA*, I, 1965, p. 51.

[41] V.A. Râbakov, *Kosmogonija i mifologhia zemledelicev eneolita*, în *SA*, 1965, 1, p. 24-47; 2, p. 13-33; T.G. Movša, *Antropomorfnîe sinjetî na keramike kul'tur tripol'sko-kukutenskoi obšnosti*, în *Duhovnaia kultura* ..., 1991, p. 34-47; V.G. Zbenovici, *Zoomorfnîe motivî v rospisi keramiki kul'turî Tripol'e-Kukuteni*, în *Arheologia*, 1998, p. 64-78.

[42] V.I. Marchevici, *Pozdnetripol'skie plemena* ..., p. 18-22.

wwww.cimec.ro

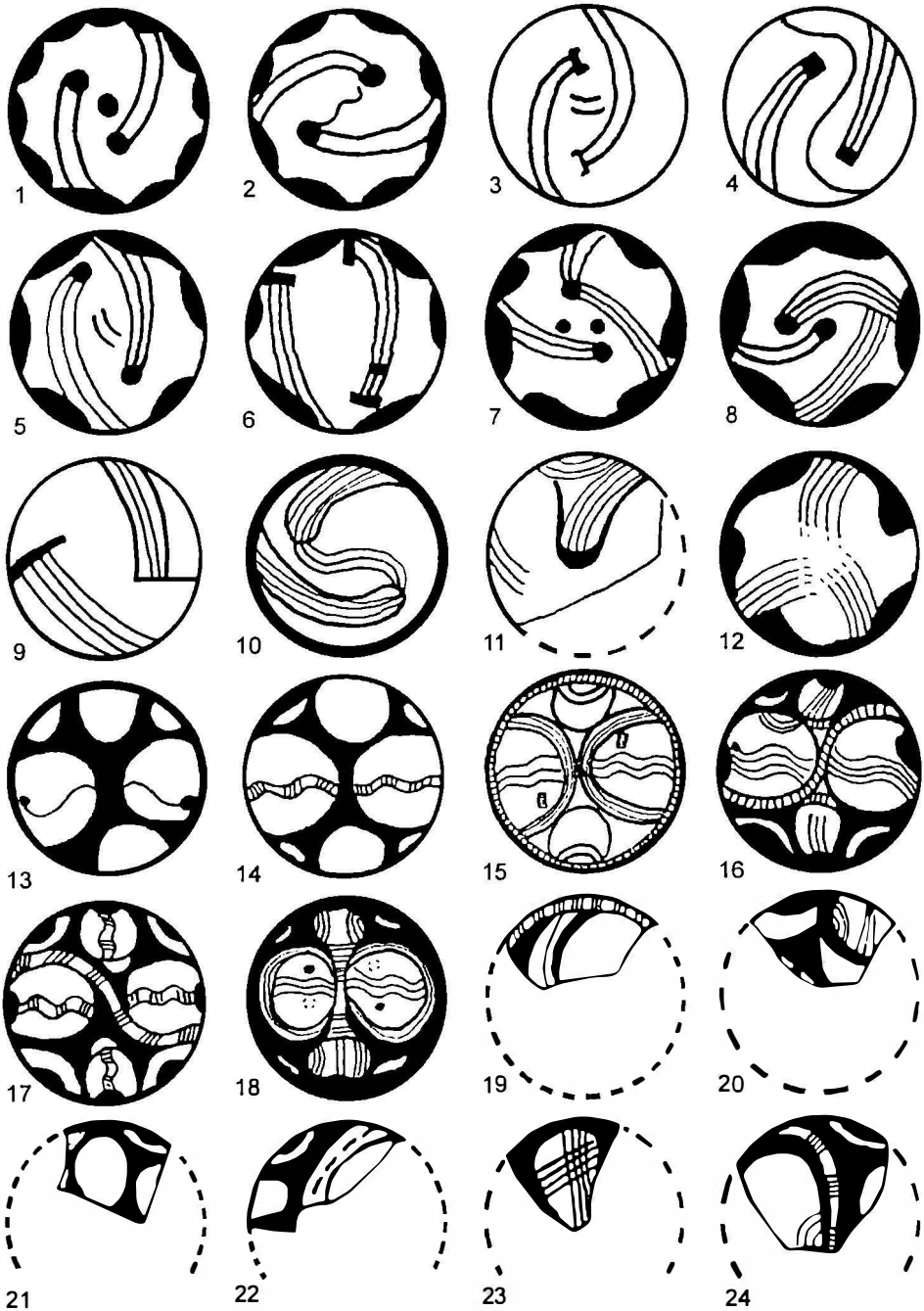

Fig. 4 – 1-24 - tipuri de decor

wwww.cimec.ro

din pastă fină, cu un mic adaos de nisip, arse la temperaturi înalte, uniform şi reprezentate de două tipuri: vase semisferice sau cu buza mai mult sau mai puţin trasă în interior şi vase tronconice. La primul tip de străchini este decorată partea superioară a exteriorului (fig. 3). Străchinile tronconice sunt cele mai numeroase şi constituie 94% din numărul total de exemplare al acestei categorii. Autoarea a definit cinci compoziţii decorative, unele dintre ele având câteva variante (fig. 4)[43].

În apropierea Petrenilor au fost semnalate câteva aşezări sincrone, de diverse dimensiuni, cercetate perieghetic sau prin sondaje, care formează un *cuib* de staţiuni[44]. Probabil că în macro-complexul cultural Cucuteni-Tripolie existau anumite sisteme ierarhice de situri, cu un centru tribal sau intertribal. După E.K. Cernyš, aşezări de tip Petreni puteau fi *capitale* ale unor uniuni tribale, însă caracteristica şi interpretarea lor necesită încă analize serioase[45].

În încheiere, remarcăm că, pe parcursul unui secol, informaţiile şi materialele de la Petreni au fost valorificate şi au suscitat interesul multor specialişti, interpretarea lor contribuind la apariţia unor noi idei. Deşi complexul ceramic din aşezarea vizată a stat la baza periodizării complexului cultural Cucuteni-Tripolie, materialele păstrate la Muzeul de Arheologie din Odessa (Ucraina) necesită noi consideraţii, de pe poziţiile metodelor de cercetare moderne.

L'ÉTABLISSEMENT CUCUTENIEN DE PETRENI, DÉP. DE BĂLŢI. UN SIÈCLE DEPUIS SON DÉCOUVERTE

Résumé

Découvert il y a un siècle, l'établissement de Petreni, dép. de Bălţi, a offert des informations et du matériel archéologique très important, en demeurant pour assez longtemps les seuls renseignements sur l'étude de la phase Cucuteni B du territoire de la Rép. Moldavie. Le matériel céramique, se trouvant, de nos jours, dans sa plus grande partie au Musée d'Archéologie d'Odesse (Ukraine), quoi qu'il a été investigué ardemment, nécessite encore d'être abordé par une approche tout a fait différente, de manière actuelle, la seule capable d'établir, le plus précis, le rôle que cet établissement ait joué pour le chalcolithique sud-est européen.

[43] L. Iu. Poliščiuk, *O miskah tripol'skogo poselenija Petreni*, în *APSZP*, 1982, p. 93-100.

[44] *Svod pamjatnikov istorii i kul'turî MSSR*, Chişinău, 1987, p. 271, 272; V.M. Bikbaev, *Issledovanija poselenija kul'turî Kukuteni-Tripol'e Glavan I*, în *MIAEM*, 1992, p. 111.

[45] E.K. Cernyš, *Eneolit Pravoberejnoi* ..., p. 237.

wwww.cimec.ro

LÉGÉNDE DES FIGURES

Fig. 1 – Le plan de l'établissement.
Fig. 2 – 1-14 – céramique.
Fig. 3 – 1-15 – types des écuelles.
Fig. 4 – 1-24 – types des décors.

wwww.cimec.ro

CÂTEVA PRECIZĂRI PRIVIND PERIOADA TIMPURIE A EPOCII BRONZULUI DIN SUD-ESTUL TRANSILVANIEI

de Valeriu Cavruc

Tabloul cultural-cronologic al bronzului timpuriu din sud-estul Transilvaniei a fost definit spre sfârşitul secolului trecut[1] În linii mari, el se rezumă la următoarele: în perioada de tranziţie de la eneolitic la epoca bronzului[2] sud-estul Transilvaniei a fost cuprins în arealul culturii Coţofeni, care a evoluat aici doar în prima sa fază[3]. Începutul acestei epoci în zonă a fost marcat prin dispariţia culturii Coţofeni, spre finalul primei sale faze, şi apariţia pe teritoriul judeţului Covasna a grupului Zimnicea-Mlăjet-Sânzieni-Turia[4]. A urmat apoi „cultura Zăbala", atestată doar într-un singur sit, cel de pe *Dealul Tătarilor* din Zăbala (jud. Covasna) şi faza A a culturii Schneckenberg, ambele manifestări fiind sincronizate cu faza a II-a a culturii Coţofeni[5] În Depresiunea Ciucului începutul bronzului timpuriu nu a fost definit încă. În următoarea etapă a epocii bronzului timpuriu sud-estul Transilvaniei a cunoscut evoluţii oarecum diferenţiate. În timp ce teritoriul judeţelor Braşov şi Covasna a fost cuprins în aria culturii Schneckenberg (faza B)[6], în Depresiunea Ciucului şi valea Homoroadelor a evoluat

---

[1] Vezi Székely Zs., *Perioada timpurie şi începutul celei mijlocii a epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, *BiblThr*, XXI, Bucureşti, 1997.

[2] Sintagma *perioada de tranziţie de la eneolitic la epoca bronzului*, în lucrarea de faţă, este folosită în accepţiunea tradiţională (după P. Roman). Contestarea sa în ultimii ani şi discuţiile pe marginea acestui subiect, din punctul nostru de vedere, nu sunt de fond, întrucât periodizarea arheologică rămâne în continuare doar o convenţie. Renunţarea la terminologia consacrată este prematură, atât timp cât încă nu este posibilă reconsiderarea temeinică a periodizării.

[3] P.I. Roman, *Cultura Coţofeni*, Bucureşti, 1976, p. 75.

[4] Székely Zs., *Perioada timpurie şi începutul celei mijlocii a epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, p. 40a, 40b, 71.

[5] *Ibidem*, p. 70.

[6] Al. Prox, *Die Schnechenbergkultur*, Kronstadt, 1941; Gh. Bichir, *Beitrag zur Kenntnis der früihen Bronzezeit im südöstlichen Transsilvanien und in der Moldau (Im Lichte der Grabungen von Cuciulata und Mândrişca)*, în *Dacia*, NS, VI, 1962, p. 87-114; Székely Z., *Contribuţii la cunoaşterea epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, în *SCIV*, 22, 1971, 3, p. 387-400; Székely Zs., *Perioada timpurie şi începutul celei mijlocii a epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei.*

wwww.cimec.ro

cultura Jigodin[7] Finalul epocii bronzului timpuriu este marcat de aşezarea Zoltan (jud. Covasna) atribuită grupului Iernut[8]. Fiind atestat deocamdată într-o singură aşezare, nu s-a putut stabili dacă acest grup este prezent şi în restul teritoriului. În ceea ce priveşte Depresiunea Ciucului, s-a acreditat ideea că acolo cultura Jigodin a fost urmată de prima manifestare a epocii bronzului mijlociu – „cultura Ciomortan", enunţându-se posibilitatea unui sincronism parţial al acesteia din urmă cu grupul Iernut-Zoltan[9]

Cercetările au scos în evidenţă faptul că pe parcursul perioadei timpurii a epocii bronzului aici s-au întâlnit, s-au suprapus şi s-au interferat curentele culturale şi demografice de sorginte intra- şi extra-carpatică. Dacă în timpul evoluţiei culturii Coţofeni sud-estul Transilvaniei aparţinea unei arii culturale ce cuprindea în principal bazinul carpatic şi Europa Centrală (complexul Baden-Coţofeni), la începutul epocii bronzului propriu-zise acest areal a fost larg expus influenţelor din spaţiile aflate la est şi sud de Carpaţi. Astfel, apariţia în sud-estul Transilvaniei a grupului Zimnicea-Mlăjet-Sânzieni-Turia a fost pusă pe seama pătrunderii de dincolo de Carpaţi a unor grupuri de *origine sudică*[10]. „Cultura Zăbala", percepută ca o apariţie oarecum izolată în Transilvania, după opinia unor cercetători, prezintă analogii importante în mediile culturale extra-carpatice: Cernavoda II-Folteşti, Râmnicelu, Coşereni şi Glina[11]. O vreme, cultura Schneckenberg a fost considerată parte componentă a culturii Glina-Schneckenberg, a cărei arie cuprindea deopotrivă Transilvania şi teritoriile între sudul Dunării şi Carpaţi[12]. Chiar dacă în cele din urmă cercetătorii au optat pentru tratarea culturii Schneckenberg ca fiind o manifestare de sine stătătoare, s-au subliniat legăturile strânse ale acesteia cu manifestările culturale extra-carpatice. Astfel, P. Roman pune formarea culturii Schneckenberg pe seama aportului „culturii Zăbala" şi a culturii Glina[13] La un moment dat s-a vehiculat ideea unor raporturi dintre cultura Schneckenberg şi fazele timpurii ale culturii Monteoru (Ic4, Ic3)[14], în sprijinul acestora invocându-se şi prezenţa unor fragmente ceramice de factură Monteoru timpurie în aşezarea Sfântu Gheorghe-*Őrkő*[15], deşi contextul stratigrafic incert din care proveneau acestea lăsa loc pentru atitudini ceva mai rezervate. Descoperirea în Subcarpaţii Buzăului a aspectului Năeni, care – pe de o parte prezintă similitudini importante faţă cu cultura Schneckenberg, iar pe de altă parte a fost suprapus de depunerile culturii Monteoru Ic4 – a impus renunţarea la sincronismul Schneckenberg B - Monteoru Ic4-

---

[7] P. Roman, J. Pál, Cs. Horváth, *Cultura Jigodin. O cultură cu ceramică şnurată în estul Transilvaniei*, în *SCIV*, 24, 1973, 4, p. 559-574.

[8] V. Cavruc, *The Final Stage of the Early Bronze Age in South-Eastern of Transylvania (in the light of new excavations at Zoltan)*, în *TD*, XVIII, 1-2, 1997, p. 97-133.

[9] Székely Zs., *Perioada timpurie şi începutul celei mijlocii a epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, p. 52.

[10] *Ibidem*, p. 40a, 40b, 71.

[11] Eug. Zaharia, *Despre începuturile culturii Monteoru*, în *Aluta*, X-XI, 1980, p. 33-39.

[12] I. Nestor, *Epoca bronzului*, în *Istoria României*, vol. I, 1960, p. 98.

[13] P.I. Roman, *Perioada timpurie a epocii bronzului pe teritoriul României*, în *SCIVA*, 37, 1986, 1, p. 38.

[14] M. Florescu, *Elemente Wietenberg descoperite în complexele de locuire aparţinând fazelor timpurii ale culturii Monteoru din Moldova*, în *Danubius*, V, 1971, p. 67; Eug. Zaharia, *Descoperiri ale culturii Monteoru în sud-estul Transilvaniei*, în *TD*, XI, 1-2, 1990, p. 34, 35.

[15] Eug. Zaharia, *Despre începuturile culturii Monteoru*, în *loc.cit.*, X-XI, 1980, p. 34, 35.

wwww.cimec.ro

Ic3[16]. Pe de altă parte, cu acel prilej s-a constatat că aria culturii Schneckenberg cuprinde nu numai teritoriile din Transilvania, ci şi pe cele din nord-estul Munteniei. În acelaşi timp s-a stabilit că şi cultura Jigodin cuprinde teritoriile de pe ambii versanţi ai Carpaţilor Răsăriteni: atât Depresiunea Ciucului şi valea Homoroadelor, cât şi Subcarpaţii Moldovei[17]. Noile cercetări permit câteva precizări.

1. Perioada de tranziţie de la eneolitic la epoca bronzului

Pentru aceasta, în ultimii ani, au fost obţinute noi date importante în două obiective din sud-estul Transilvaniei: aşezarea culturii Coţofeni de la Păuleni / Ciomortan[19] şi un mormânt al culturii amforelor sferice de la Sânmartin, ambele în Depresiunea Ciucului[20]

Locuirea Coţofeni de la Păuleni / Ciomortan a fost semnalată de către Székely Z., care a întreprins aici săpături în anii 1956, 1960 şi 1967. Publicate sumar[21], materialele din această aşezare au fost atribuite primei faze a culturii menţionate[22]. După reluarea cercetărilor în 1999, aici au fost descoperite urmele unei construcţii uşoare, precum şi materiale disparate din stratul de cultură. Stratigrafic nu s-a observat decât un singur nivel de locuire. Noi am atribuit locuirea Coţofeni primei sale faze de evoluţie[23], în timp ce Gh. Lazarovici consideră că aceasta conţine şi elemente specifice fazelor II şi III[24] (opinie pe care autorul nu o susţine prin ilustraţiile aferente articolului citat). H. Ciugudean apreciază că în aşezarea amintită ar exista, alături de materialele specifice fazei I, şi elementele caracteristice celei de-a doua faze a culturii Coţofeni[25]. Atâta timp cât aceste opinii nu sunt susţinute de materiale specifice *exclusiv* fazelor II şi III, iar cercetările de teren nu au relevat decât un singur nivel de locuire, ne menţinem punctul de vedere, conform căruia locuirea Coţofeni din aşezarea Păuleni / Ciomortan aparţine doar primei faze a culturii. Dar, având în vedere că în Depresiunea Ciucului persistă *hiatus*-ul cronologic între Coţofeni I şi grupul Jigodin, posibilitatea existenţei în această zonă a elementelor Coţofeni mai târzii decât cele aparţinând fazei I, nu poate fi exclusă *apriori*.

---

[16] Al. Vulpe, V. Drâmbocianu, *Cercetări arheologice în raza comunei Năeni (Buzău)*, în *SCIVA*, 32, 1981, 2, p. 171-193.

[17] P. Roman, J. Pál, Cs. Horváth, *op. cit.*

[19] V. Cavruc, *Noi cercetări la Păuleni. Raport preliminar. Prezentare generală*, în *Angustia*, 5-Arheologie, 2000, p. 94-102; Gh. Lazarovici, A.S. Luca, D. Buzea, C. Suciu, *Descoperirile Cucuteni-Ariuşd de la Păuleni*, în *Angustia*, 5-Arheologie, 2000, p. 103-130.

[20] Székely Zs., *A gömbamforás műveltség emléke Délkelet-Erdélyben*, în *OL*, 4 2002, p. 40-44.

[21] Székely Z., *Raport preliminar asupra sondajelor executate de Muzeul Regional din Sf. Gheorghe în anul 1956*, în *MCA*, V, 1959, p. 231-246; Székely Z., *Cultura Ciomortan*, în *Aluta*, I, 1970, p. 73, fig. 11/4, 14/4; Székely Z., *Contribuţii la cunoaşterea epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, în *SCIV*, 22, 1971, 3, p. 394, 395, fig. 6/5; 7/4, 8.

[22] P.I. Roman, *Cultura Coţofeni*, p. 75.

[23] V. Cavruc, D. Buzea, Gh. Dumiroaia, M. Rotea, Székely Zs., *Şoimeni (Ciomortan), com. Păuleni, jud. Harghita*, în *CCAR. Campania 1999*, 2000, p. 103; V. Cavruc, *Noi cercetări în aşezarea Păuleni (1999-2000). Raport preliminar. Prezentare generală*, în *Angustia*, 5-Arheologie, 2000, p. 96.

[24] Gh. Lazarovici, A.S. Luca, D. Buzea, C. Suciu, *op. cit.*, p. 108.

[25] H. Ciugudean, *Eneoliticul final în Transilvania şi Banat: Cultura Coţofeni*, Timişoara, 2000, p. 49.

www.cimec.ro

De o absolută noutate a fost descoperirea fortuită, din vara anului 1998, de la Sânmartin-Ciuc (jud. Harghita), a unui mormânt aparţinând culturii amforelor sferice[26]. Atât cât s-a putut reconstitui din cele relatate de martorii descoperirii, este vorba de înhumarea unui individ într-o cutie din lespezi de piatră. Scheletul se afla în poziţie chircită pe stânga şi orientat pe direcţia est-vest, cu capul spre est. Din inventarul care însoţea defunctul au fost recuperate două aplice de os caracteristice culturii amforelor sferice, similare celor de la Dolheştii Mari[27]. Mormântul reprezintă deocamdată singura descoperire atribuită culturii amforelor sferice în Transilvania. În stadiul actual al cercetărilor este greu de stabilit dacă acesta indică răspândirea culturii amforelor sferice în Depresiunea Ciucului, sau dacă marchează doar o prezenţă izolată a unor indivizi intruşi. Având în vedere încadrarea cronologică foarte largă a culturii amforelor sferice[28], este imposibil să stabilim poziţia cronologică exactă a acestui monument faţă de manifestările culturale cunoscute până acum în sud-estul Transilvaniei. Este însă posibilă atribuirea sa perioadei de după retragerea culturii Coţofeni din zonă, pătrunderea culturii amforelor sferice acoperind, fie şi parţial, *hiatus*-ul cronologic între faza Coţofeni I şi grupul Jigodin. În acest sens, amintim faptul că în Podolia şi Volânia cultura amforelor sferice este urmată imediat de culturile cu ceramica şnurată[29], care par a fi contemporane cu fenomenul Schneckenberg-Năeni-Jigodin. Dacă încadrarea mormântului de la Sânmartin-Ciuc în perioada de după faza I a culturii Coţofeni se va dovedi a fi corectă, atunci larga răspândire a cistelor funerare în cadrul grupului Sânzieni-Turia şi culturii Schneckenberg ar putea fi pusă pe seama aportului la formarea acestora a culturii amforelor sferice, punct de vedere exprimat recent de Fl. Burtănescu[30] şi Székely Zs.[31]

2. Începutul perioadei timpurii a epocii bronzului

„Cultura Zăbala"

Sud-estul Transilvaniei rămâne *campionul* în ceea ce priveşte numărul *culturilor arheologice* din epoca bronzului timpuriu, acestea fiind reprezentate uneori de câte un singur sit. Pe lângă stadiul fizic al cercetării, această stare de lucruri se datorează şi unei abordări provinciale, zona fiind percepută ca una oarecum specială. Astfel, „cultura Zăbala" rămâne cunoscută doar pe baza sitului eponim, cercetat prin câteva

---

[26] Székely Zs., *A gömbamforás műveltség emléke Délkelet-Erdélyben*, în *loc.cit.*

[27] *Istoria României*, vol. I, 1960, p. 79, fig. 14.

[28] M. Szmyt, *Die Kugelamphorenkultur und die Gemeinschaften der Steppenwald- und Steppenzone Osteuropas. Der Forschungsstand und die Forschungsperspektiven im Grundriß*, în *Das Karpatenbecken und die Osteuropaische Steppe*, München Raden / Westf. 1998, S. 221-231.

[29] I.K. Svešnikov, *Kul'tura šarovidnych amfor*, în *Arheologia Prikarpat'ja, Volyni I Zakarpat'ja*, Kiev, 1990, p. 49.

[30] Fl. Burtănescu, *Epoca timpurie a bronzului între Carpaţi şi Prut, cu unele contribuţii la problemele perioadei premergătoare epocii bronzului în Moldova*, *BiblThr*, XXXVII, Bucureşti, 2002, p. 185.

[31] Székely Zs., *A gömbamforás műveltség emléke Délkelet-Erdélyben*, în *loc.cit.*, p. 42, 44.

www.cimec.ro

secţiuni de proporţii reduse, fără să fi fost obţinute date concludente referitoare la raportul său cronologic cu alte manifestări ale epocii bronzului. Recent, materialele din această aşezare au fost publicate relativ amplu[32]. Definirea în ultimii ani a grupului Livezile în vestul Transilvaniei[33] şi a grupului Aldeşti în Moldova[34], au prilejuit prezentarea vestigiilor de tip Zăbala într-un context mai larg. Similitudinile dintre Zăbala şi Livezile[35], precum şi cele dintre Zăbala şi Aldeşti[36] l-au determinat pe Fl. Burtănescu să le prezinte ca fiind părţi componente ale unei manifestări culturale, mai mult sau mai puţin omogene, ce ar fi cuprins sud-vestul Moldovei, sud-estul şi vestul Transilvaniei. În sud-estul Transilvaniei şi Moldova nu există repere certe pentru încadrarea cronologică a acestui fenomen; în vestul Transilvaniei, aşa cum rezultă din constatările lui H. Ciugudean, locuirea de la Livezile-*Baia* este contemporană cu faza IIIc a culturii Coţofeni[37]. În această situaţie se oferă două posibilităţi de interpretare: fie grupurile Aldeşti, Zăbala şi Livezile sunt sincrone cu Coţofeni III (ceea ce ar implica coborârea grupului Zăbala şi admiterea existenţei în sud-estul Transilvaniei a vestigiilor de tip Coţofeni II, aşa cum sugerează H. Ciugudean[38]), fie avem de a face cu un fenomen ce s-a extins în timp, apărând în Moldova şi sud-estul Transilvaniei mai timpuriu decât în vestul Transilvaniei. Trebuie avut în vedere, însă, că alături de similitudinile evidente, care privesc o parte a ceramicii, există şi o serie de deosebiri semnificative. Astfel, în timp ce grupului Livezile îi sunt caracteristice mormintele sub tumuli[39], în grupurile Zăbala şi Aldeşti sunt documentate doar morminte plane[40]. În timp ce plastica zoomorfă de la Zăbala prezintă similitudini importante cu cea de la Livezile-*Baia*[41], în grupul Aldeşti aceasta nu este încă cunoscută. Aşa cum observă H. Ciugudean, nu pot fi omise nici unele analogii ale materialelor de la Livezile-*Baia* cu cele de la Leliceni, aparţinând grupului Jigodin (cupa cu picior lobat)[42]. Dacă această analogie ar avea implicaţii cronologice, ar trebui să admitem că şi Zăbala este apropiată în timp de grupul Jigodin. Or, conform periodizării convenite până acum, intervalul între momentul Zăbala şi Jigodin este ocupat de faza Schneckenberg A. Mai trebuie adăugat şi faptul că aceste grupuri sunt cercetate în mod inegal, grupul Livezile fiind cunoscut incomparabil mai bine decât Zăbala şi recent definite *manifestări de tip*

---

[32] Székely Zs., *Perioada timpurie şi începutul celei mijlocii a epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, p. 25-35, pl. VI-XXXII.

[33] H. Ciugudean, *Epoca timpurie a bronzului în centrul şi sud-vestul Transilvaniei*, *BiblThr*, XIII, Bucureşti, 1996, p. 78-96, fig. 4-19.

[34] Fl. Burtănescu, *op. cit.*, p. 182-189.

[35] H. Ciugudean, *Epoca timpurie a bronzului în centrul şi sud-vestul Transilvaniei*, p. 82, 86, 140; Székely Zs., *Perioada timpurie şi începutul celei mijlocii a epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, p. 33.

[36] Fl. Burtănescu, *op. cit.*, p. 187-189.

[37] H. Ciugudean, *Epoca timpurie a bronzului în centrul şi sud-vestul Transilvaniei*, p. 140.

[38] *Ibidem*.

[39] *Ibidem*, p. 80, 81.

[40] Fl. Burtănescu, *op. cit.*, p. 184; Székely Zs. *Perioada timpurie şi începutul celei mijlocii a epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, p. 32.

[41] H. Ciugudean, *Epoca timpurie a bronzului în centrul şi sud-vestul Transilvaniei*, p. 213, fig. 17/2.

[42] *Ibidem*, p. 87.

wwww.cimec.ro

Aldeşti. Cele menţionate ne îndeamnă la o atitudine rezervată privind existenţa unei entităţi culturale de tip Aldeşti-Zăbala-Livezile. Fără îndoială, similitudinile consemnate sunt sugestive, însă deocamdată materialul este insuficient, astfel încât sincronizarea Aldeşti-Zăbala-Livezile-Coţofeni III, deşi nu se exclude, pare încă prematură.

Cultura Schneckenberg

În ultimii ani doar cercetările tumulilor de la Brăduţ (jud. Covasna) au furnizat noi vestigii ale culturii Schneckenberg[43] în sud-estul Transilvaniei. Sub aspectul tipologic sau cronologic ele nu sunt de natură să modifice imaginea de ansamblu asupra acestei culturi. Mormintele tumulare Schneckenberg de la Brăduţ aparţin unui grup tumular. La rându-i, acest grup tumular se învecina cu alte grupuri tumulare răspândite într-o zonă relativ compactă, ce cuprinde nord-vestul judeţului Covasna şi sud-vestul judeţului Harghita. O astfel de concentrare de tumuli este unică în întreaga arie a acestei culturi. Ar putea fi sugestiv faptul că grupurile tumulare se află la întâlnirea între zona saliferă a văilor Homoroadelor şi a Vârghişului, pe de o parte, şi teritoriul lipsit de resurse de sare de pe raza judeţului Covasna şi cea mai mare parte a judeţului Braşov, pe de alta. În aceste codiţii, nu se exclude ca fenomenul răspândirii tumulilor să fi fost determinat de anumite practici legate de accesul la resursele de sare.

După cercetările efectuate sub conducerea lui P. Roman în Depresiunea Ciucului, la Leliceni şi Jigodin, nu s-au mai făcut noi investigaţii privind cultura Jigodin. Având în vedere însă tot ansamblul datelor existente în prezent, această manifestare trebuie probabil considerată drept un facies târziu al unui fenomen mai larg, Schnechenberg-Năeni-Jigodin.

3. Finalul bronzului timpuriu

Cercetările din anii 1996-2001 de la Zoltan (jud. Covasna) au scos în evidenţă un aspect cultural din finalul bronzului timpuriu, caracterizat prin ceramica striată şi cea cu amprente textile, manifestare culturală necunoscută până atunci în sud-estul Transilvaniei[44]. Iniţial, materialele de la Zoltan au fost puse în legătură cu grupul Iernut[45]. Însă acest grup rămâne documentat extrem de precar, în aşezarea eponimă existând doar câteva fragmente ceramice cu suprafaţa striată, fără specia cu amprente textile. În aceste condiţii – având în vedere că ceramica striată, atunci când nu este asociată cu cea cu amprente textile, este răspândită mult prea larg în spaţiu şi timp – locuirea de la Iernut nu poate fi considerată relevantă pentru grupul căruia i-a dat denumirea. Recent, H. Ciugudean a completat substanţial lista descoperirilor de acest tip în Transilvania[46],

[43] Székely Zs., *Perioada timpurie şi începutul celei mijlocii a epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, p. 76.

[44] V. Cavruc, *The Final Stage of the Early Bronze Age in South-Eastern of Transylvania (in the light of new excavations at Zoltan)*, în *loc.cit.*, p. 97-133.

[45] V. Cavruc, G. Cavruc, *Aşezarea din epoca bronzului timpuriu de la Zoltan*, în *Angustia*, 2, 1997, p. 160; V. Cavruc, *The Final Stage of the Early Bronze Age in South-Eastern of Transylvania (in the light of new excavations at Zoltan)*, în *loc.cit.*, p. 101.

[46] H. Ciugudean, *Noi descoperiri privind bronzul timpuriu din Transilvania*, în *Apulum*, XL, 2003, p. 89-121.

wwww.cimec.ro

insistând totodată asupra menţinerii denumirii *de tip Iernut, chiar dacă această staţiune nu a furnizat un material prea bogat şi din el lipseşte decorul textil*[47]. Din punctul nostru de vedere, menţinerea sau respingerea acestei denumiri nu este un subiect care ar merita o abordare polemică. Însă, modestia materialului de la Iernut şi, mai ales, lipsa ceramicii cu amprente textile, face discutabilă însăşi atribuirea acestui sit grupului sus-numit. Mai relevantă este răspândirea descoperirilor de tip Iernut; acesta ocupă în principal vestul Transilvaniei, cu prezenţe izolate în centrul şi nordul provinciei, iar aşezarea de la Zoltan se află foarte izolat faţă de restul siturilor atribuite acestui grup[48].

Materialul ceramic de la Zoltan are cele mai apropiate analogii în Oltenia (Zdup-Ocnele Mari[49], Silea-Orleşti[50]) şi Banat (Giroc-*Mescal*[51]), respectiv în grupul Gornea-Orleşti din perioada finală a epocii bronzului timpuriu, o manifestare culturală de certă sorginte central-europeană, înrudită cu cele din bronzul timpuriu din Ungaria şi Slovacia. Deocamdată, aşezarea de la Zoltan rămâne – de departe – cea mai reprezentativă pentru finalul bronzului timpuriu din Transilvania. Aşa cum se prezintă stadiul actual al cercetărilor, vestigiile de aici par să indice pătrunderea în sud-estul Transilvaniei a unui grup de la sud de Carpaţi, probabil de-a lungul văii Oltului.

Este important de subliniat că în epoca imediat următoare ceramica striată se va răspândi în aproape tot bazinul carpato-dunărean. În ce măsură acest fenomen s-a datorat extinderii unor grupuri din sud-vestul României în estul Transilvaniei este greu de apreciat. Este interesant de remarcat în acest sens descoperirea unui orizont pre-Komarov la Loeva[52], în Subcarpaţii de Est ai Ucrainei, cu similitudini remarcabile faţă de ceramica de la Zoltan, însă fără decor textil. La nivelul actual al cunoştinţelor privind epoca bronzului timpuriu din Ucraina Subcarpatică şi teritoriile adiacente din Polonia, aspectul documentat prin descoperirile de la Loeva este străin fondului local, iar apariţia lui pare să se fi datorat unor pătrunderi de populaţii din spaţiul intra-carpatic, dinspre sfera manifestărilor culturale cărora le aparţin şi descoperirile de la Zoltan.

Aşezarea din finalul epocii bronzului timpuriu de la Zoltan se încadrează într-un palier cronologic relativ bine delimitat de sfârşitul culturii Schneckenberg şi un aspect pre-Wietenberg[53] şi probabil este contemporană cu cele mai timpurii manifestări ale culturii Monteoru (IC4) şi, poate, cu începutul „culturii Ciomortan".

---

[47] *Ibidem*, p. 104.

[48] *Ibidem*, p. 122, fig. 15. Pe harta descoperirilor de tip Iernut aşezarea de la Zoltan este poziţionată, în mod eronat, în Depresiunea Baraolt; în realitate însă, aceasta se află în Depresiunea Sfântu Gheorghe, la cca. 58 km sud-est faţă de punctul de pe harta colegului H. Ciugudean.

[49] Gh. Petre-Govora, *O preistorie a nord-estului Olteniei*, Râmnicu Vâlcea, fig. 1, 3-5.

[50] *Ibidem*, fig. 7.

[51] M. Gumă, *Epoca bronzului în Banat / The Bronze Age in Banat*, Timişoara, 1997, p. 176, pl. IV.

[52] L.I. Kruşelnickaja, *Vostočnokarpatskij region v bronzovom i v načale jeleznogo vekov*, în *Materialy konferencii "Arheologia i social'nyj progress"*, 2, Moscova, 1991, p. 37-53; Eadem, *O nouă aşezare din epoca bronzului timpuriu în Ucraina subcarpatică*, în *Angustia*, 7, 2002, p. 99-114.

[53] V. Cavruc, *Some References to the Cultural Situation in Southeast Transylvania in the Middle and Late Bronze Age*, în *Der Nordkarpatiscnen Raum in der Bronzezeit*, Herausgegeben von Carol Kacsó, Baia Mare, 2001, p. 50-54, 74-81, fig. 13-20.

www.cimec.ro

4. Începutul perioadei mijlocii a epocii bronzului

Apariţia „culturii Ciomortan" este considerată drept cea mai timpurie manifestare a epocii bronzului mijlociu în sud-estul Transilvaniei. Discuţiile pe marginea acestei *culturi* şi progresele recente în cercetarea sa au fost publicate de mai multe ori[54] În cele ce urmează vom face doar câteva precizări de ordin cronologic şi cultural. Sub aspectul cronologic, s-a demonstrat cât se poate de clar că locuirea de tip Ciomortan de la Păuleni / Ciomortan este anterioară locuirii Wietenberg, ultima încadrându-se în perioada a II-a a culturii. Sub aspectul cultural, s-a ajuns la un consens privind includerea „culturii Ciomortan" în cultura Costişa-Ciomortan. Am emis ipoteza, conform căreia, în cadrul culturii Costişa-Ciomortan se manifestă mai multe aspecte. Unul dintre ele cuprinde siturile de la Păuleni / Ciomortan (jud. Harghita) şi Poduri (jud. Bacău). Am mai considerat că acest din urmă grup este cel mai timpuriu în cadrul culturii Costişa-Ciomortan şi că, genetic, el se leagă în principal de grupul Jigodin.

Aceste estimări ar implica, printre altele, şi sincronizarea aspectului Costişa cu locuirea Wietenberg de la Păuleni / Ciomortan. Din acest punct de vedere, repere cronologice importante le constituie pandantivul de bronz în formă de inimă descoperit într-o locuinţă (L. 8) Wietenberg de la Păuleni / Ciomortan (publicat în mod eronat ca fiind fragment de placă discoidală de ac cu cap rulat)[55] şi brăţările de bronz din aşezarea de la Siliştea[56]. Atât piesele de la Siliştea, cât şi pandantivul de la Păuleni / Ciomortan datează din Br. Al Reinecke, după cum sugerează analogiile cunoscute[57] Mai mult, uneori aceste tipuri de piese provin din aceleaşi complexe închise (depozitul de la Barca[58]).

În altă locuinţă Wietenberg de la Păuleni / Ciomortan (L. 10) a fost descoperit un fragment de placă de os perforată[59] cu analogii în faza Monteoru Ic4[60]

---

[54] V. Cavruc, Gh. Dumitroaia, *Descoperirile aparţinând aspectului cultural Ciomortan de la Păuleni*, în *Angustia*, 5-Arheologie, 2000, p. 131-154; V. Cavruc, D.L. Buzea, *Noi cercetări privind epoca bronzului în aşezarea Păuleni (Ciomortan). Campaniile din anii 2001-2002. Raport preliminar*, în *Angustia*, 7, 2002, p. 41-88; V. Cavruc, *Noi consideraţii privind grupul Ciomortan*, în *Angustia*, 7, 2002, p. 89.

[55] V. Cavruc, D.L. Buzea, *op.cit.*, p. 46, 64, pl. VIII/1.

[56] N. Bolohan, E.-R. Munteanu, *Sat Siliştea, com. Români, jud. Neamţ*, în V. Cavruc şi Gh. Dumitroaia (eds.), *Cultura Costişa în contextul epocii bronzului din România / The Costişa Culture within the Romanian Bronze Age Cultural Context*, Piatra-Neamţ, 2001, p. 46, pl. 40/1-3.

[57] Analogii pentru pandantivul în forma de inimă de la Păuleni / Ciomortan se regăsesc la W David *Studien zu Ornamentik und Datierung der bronzezeitlichen Depotfundgruppe Hajdúsámson-Apa-Ighiel-Zajta*, Alba Iulia, 2002, Teil 2, Taf. 141/15. Pentru brăţările de la Siliştea a se vedea, de exemplu, piesele similare de la V. Furmánek, L. Veliačik, J Vladár, *Slovensko v dobe bronzovej*, Bratislava, 1991, p. 55, Obr. 1/15; W. David, *op.cit.*, Taf. 141/21, 205/1, 2.

[58] W. David, *op.cit.*, Taf. 141/15, 21.

[59] V. Cavruc, D.L. Buzea, *op.cit.*, p. 48, 72, pl. XVI/3.

[60] Eug. Zaharia, *La culture Monteoru. L'étape de début à la lumière des fouilles de Săratu Monteoru*, în *Dacia*, NS, XXXI, 1-2, 1987, fig. 4/13.

wwww.cimec.ro

La acestea trebuie adăugată ceramica de tip Monteoru descoperită în locuinţele Wietenberg de la Păuleni / Ciomortan[61] Din păcate, sub aspectul cronologic această ceramică nu prezintă elemente relevante, un singur fragment fiind oarecum caracteristic – o toartă cu şa şi prag[62]. Acest tip de toartă are însă analogii mult prea largi (Monteoru Ic2[63], Icl[64] şi Ib[65]).

Trebuie precizat că în publicaţiile mai vechi se relatează că la Păuleni / Ciomortan s-ar fi găsit ceramică de factură Monteoru (însă neilustrată vreodată) în context Ciomortan. Cercetările din anii 1950-1960 nu s-au soldat cu descoperirea nici unui complex. În stratul de cultură vestigiile de tip Ciomortan se aflau în amestec cu ceramica Wietenberg. Pe de altă parte, în ultimii ani (1999-2003) toate fragmentele ceramice de tip Monteoru au fost găsite doar în contexte Wietenberg. Având în vedere cele menţionate, racordarea cronologiei „culturii Ciomortan" la cea a culturii Monteoru, cum s-a încercat anterior, trebuie pusă sub semnul îndoielii. Astfel, ipoteza conform căreia aspectul Ciomortan este anterior aspectului Costişa pare să se confirme. Prezenţa în mediul Wietenberg de la Păuleni / Ciomortan a elementelor Monteoru (cu analogii în MIc4, MIc2, MIcI şi MIb) nu contrazice sincronizarea Wietenberg II-M Ic2 încetăţenită în literatura de specialitate[66], însă nici nu o confirmă categoric. În mod indirect, situaţia stratigrafică de la Costişa (admiţând că locuirea Costişa din aşezarea eponimă şi cea de la Siliştea sunt sincrone cu locuirea Wietenberg II de la Păuleni / Ciomortan) sugerează că Wietenberg II poate fi sincronizat cu M Ic3-Ic2. Având în vedere faptul că locuirea Ciomortan de la Păuleni / Ciomortan este evident mai timpurie decât cea aparţinând culturii Wietenberg din acelaşi sit, observaţiile de mai sus sugerează un posibil sincronism Ciomortan-M Ic4-Ic3, ceea ce ar situa aspectul Ciomortan în intervalul de timp foarte apropiat de momentul încetării grupului Jigodin. De altfel, numai în acest fel aspectul Ciomortan ar putea fi sincronizat cu finalul bronzului timpuriu atestat la Zoltan. Însă dacă consideraţiile de mai sus nu se vor confirma, ar trebui să ne aşteptăm la descoperirea în viitor a unei manifestări care s-ar încadra între grupul Jigodin şi aspectul Ciomortan.

[61] V. Cavruc, D.L. Buzea, *op.cit.*, p. 66, 70, pl. X/1-2, XIV/8.

[62] *Ibidem*, p. 66, pl. X/1.

[63] Eug. Zaharia, *La culture de Monteoru. La IIIe étape (MIc2). Les fouilles de Sărata Monteoru (dep. Buzău)*, în *Dacia*, NS, XXXV, 1991, fig. 4/9, 10; 5/5; 7/12; 8/1-10.

[64] Idem, *La culture de Monteoru. Les IVe-V^e étapes. Les fouilles de Sărata Monteoru*, în *Dacia*, NS, XXXVII, 1993, p. 17, 19, 21, fig. 3/5; 4/4; 5/11; 7/7.

[65] *Ibidem*, p. 22, fig. 8/3-5.

[66] M. Florescu, *op. cit.*

wwww.cimec.ro

SOME CONSIDERATIONS CONCERNING THE EARLY BRONZE AGE IN SOUTH-EASTERN TRANSYLVANIA

Abstract

The new researches in south-eastern Transylvania confirmed the fact that in the transition period from Chalcolitic to the Bronze Age this area was occupied by the 1st stage of the Coţofeni culture. Recently a tomb belonging to the globular amphorae culture was discovered in Sânmartin-Ciuc. It represents the first and for now the only discovery of this culture in Transylvania. The penetration of the globular amphorae culture in the Ciuc Valley occurred probably immediately after the 1st stage of the Coţofeni culture. It is probably contemporary to the moment of apparition of the Zimnicea-Mlăjet-Sânzieni-Turia group attested on the territory of Covasna County. It is not excluded for the globular amphorae culture to have contributed to the formation of the Schneckenberg culture. If so, this would plausibly explain the wide use of the cysts in the funeral rite of this group. The next stage of the Early Bronze Age in south-eastern Transylvania is related to the "Zăbala culture" attested only in its eponymous site and long time seen as being an isolated manifestation in Transylvania. Taking into account the close similarities between the pottery from Zăbala, the Livezile aspect in western Transylvania, and the Aldeşti aspect in south-western Moldavia, some people admitted the existence of an entity that included western Moldavia and probably the entire southern Transylvania. As to its chronological frame, taking into account the stratigraphical observations at Livezile-*Baia* (H. Ciugudean), it is probably contemporary to the 3rd stage of the Coţofeni culture. There are not excluded chronological differences within this entity. They could be due to its widening from east to west. The situation at Livezile probably reflects the latest aspect of that entity. The synchronisation of the Zăbala aspect with the 2nd stage of the Coţofeni culture (P. Roman) could remain valid. Anyway, the existent material is not yet enough for conclusions in this respect. The Schneckenberg culture was distributed not only in Transylvania but also in Moldavia and north-eastern Vallachia. The Jigodin group considered as being the local aspect of the Schneckenberg-Năieni-Jigodin phenomenon covers also not only the Ciuc Valley, but also the western Moldavia. The recent research of the tumuli group at Biborţeni showed a large concentration of the Schneckenberg culture tumuli in the north-western part of the Covasna county and south-western part of the Harghita County. It is a unique tumuli concentration within the entire area of the Schneckenberg culture. It is interesting that these tumuli concentration covers an area situated at the south-eastern boundary of a saliferous zone from the Homoroade and Vârghiş valleys. Therefore, it is possible for this tumuli concentration to be related to certain proceedings connected to the salt exploitation. The end of the Early Bronze Age in south-eastern Transylvania was marked by the penetration in the area of the cultural group characterised by the pottery with the surface with the textile imprints and striations. This aspect was attested in the Zoltan. Probably, in the same period the Ciomortan-Costişa group appeared in the Ciuc Valley. The available stratigraphic and typological data place

wwww.cimec.ro

this moment before the Br. A1 Reinecke period. In this respect the discovery of a bronze heart-shaped pendant in the Wietenberg culture house is relevant. It has good analogies in Central Europe, in the Br. A1 context. The Wietenberg layer from Păuleni / Ciomortan settlement overlaps the Ciomortan one. On the other hand, in the Siliştea settlement within the Costişa aspect context the bronze bracelets with good analogies within Br. A1 context were found. More than that, sometimes in Central Europe (for example the Barca hoard) this type of bracelets is associated with the heart-shaped pendants. These strongly suggest the conclusion of the priority of the Ciomortan aspect to the Costişa one. It means that it is contemporaneous to the Monteoru Ic4-Ic3 and very close to the Jigodin group. All these suggest that the Costişa culture – through its earliest aspect, Ciomortan – descended from south-eastern Transylvania.

wwww.cimec.ro

wwww.cimec.ro

CERCETĂRILE ARHEOLOGICE DE LA COSTIȘA, JUD. NEAMȚ, DIN ANII 2001-2002

de Anca Popescu
și Radu Băjenaru

Reluarea săpăturilor arheologice în stațiunea de la Costișa[1] în anul 2001 a avut drept scop verificarea succesiunii stratigrafice stabilite în anii '60 ai secolului trecut și, în măsura posibilităților, cercetarea întregului platou al *Cetățuii*[2] (fig. 1).

Săpăturile din anul 2001 s-au concentrat în capătul nordic al platoului, unde au fost deschise cinci suprafețe, notate cu siglele A-E, cu dimensiunile de 4 x 4 m și cu martori de 1 m între ele (fig. 2). Suprafețele B și E au intersectat secțiunea S. I''/1959. O secțiune, numită S. I/2001, orientată pe direcția vest-sud-vest – est-nord-est (4450‰ VSV), având dimensiunile de 10 x 2 m, a fost deschisă în zona de sud-vest a platoului. În cele cinci suprafețe din capătul nordic s-a săpat până la solul steril. În secțiunea S. I/2001 s-a ajuns la solul steril doar pe anumite porțiuni. În anul 2002 au fost deschise trei suprafețe (notate cu siglele F-H) cu dimensiunile 4 x 4 m, cu martori intermediari de 1 m. Acestea se situează la cca. 1 m spre sud față de S. I/2001 și la cca. 2 m spre vest față de S. I/1959. Ulterior, interspațiul dintre suprafețele F-H a fost desființat, obținându-se o secțiune cu dimensiunile de 14 x 4 m, orientată pe direcția nord-sud (5900‰ NNV), ce traversează longitudinal sectorul de sud-vest al *Cetățuii*. Adâncimea maximă de 0,55 m a fost atinsă numai în suprafața F, cercetările fiind oprite – din lipsă de fonduri – înainte de a fi fost epuizată depunerea neolitică.

Primul strat, de sus în jos, este reprezentat printr-un sol cenușiu, măzăros, gros de cca. 0,35-0,40 m. La adâncimea de 0,15-0,20 m, în toate suprafețele săpate, a apărut o depunere de pietre, groasă de cca. 0,10-0,15 m. Limita inferioară a stratului cenușiu se află

---

[1] Primele săpături sistematice pe *Cetățuia* de la Costișa au fost efectuate de Al. Vulpe și M. Zamoșteanu în anii 1959-1960 și 1962. Cf. A. Vulpe, M. Zamoșteanu, *Săpăturile de la Costișa (r. Buhuși, reg. Bacău)*, în *MCA*, 8, 1962, p. 309-316; Al. Vulpe, *K voprosu o periodizatii bronzovogo veka v Moldave*, în *Dacia*, NS, 5, 1961, p. 113-115; Idem, *Cultura Costișa*, în *Comori ale epocii bronzului*, București, 1995, p. 163-166; Idem, *Perioada mijlocie a epocii bronzului*, în M. Petrescu-Dîmbovița, Al. Vulpe (coord.), *Istoria Românilor*, vol. I, *Moștenirea timpurilor îndepărtate*, București, 2001, p. 254, 255.

[2] Colectivul a fost format din prof. univ. dr. Al. Vulpe, responsabil de șantier (2001-2002), A. Popescu (2001-2002), R. Băjenaru (2001-2002), M. Tache-Toderaș (2001), C. Ștefan (2002), de la Institutul de Arheologie *Vasile Pârvan*. Mijloacele financiare au fost asigurate de către Ministerul Culturii și Cultelor (2001-2002) și Complexul Muzeal Județean Neamț (2001).

wwww.cimec.ro

Fig. 1 – 1, 2 - vedere generală asupra staţiunii

wwww.cimec.ro

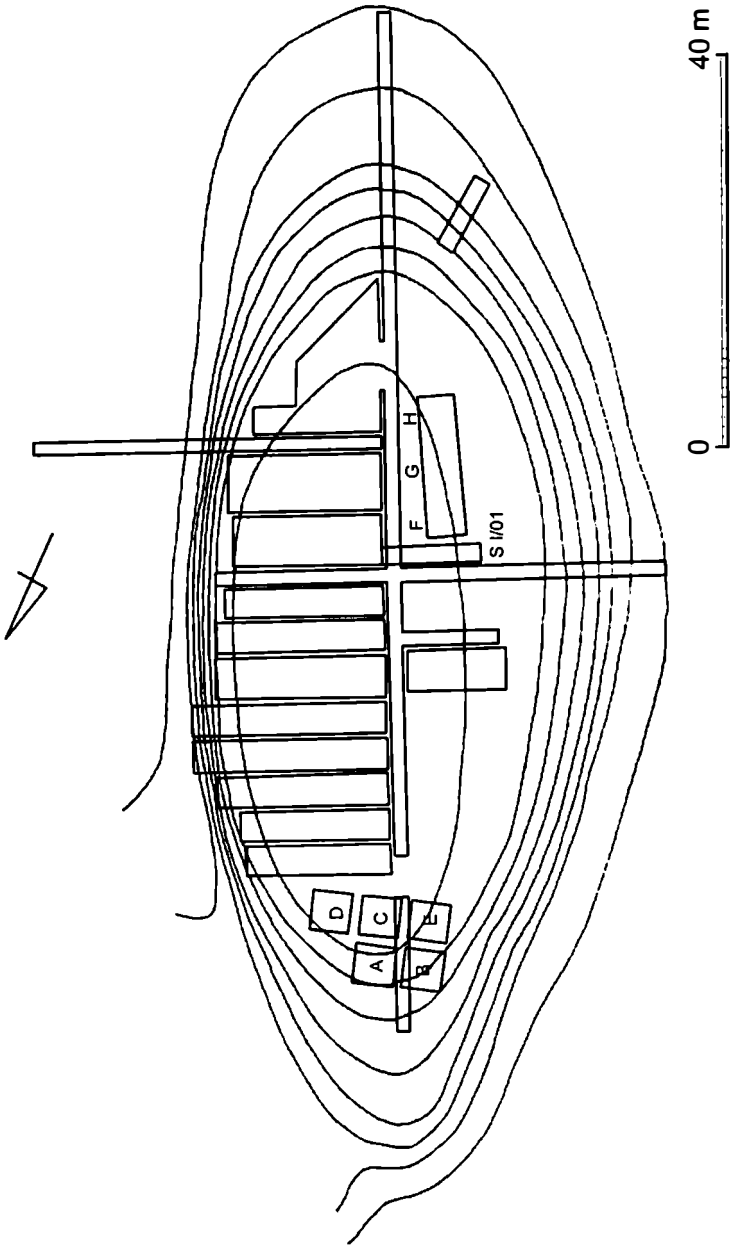

Fig. 2 – Planul săpăturilor

wwww.cimec.ro

1

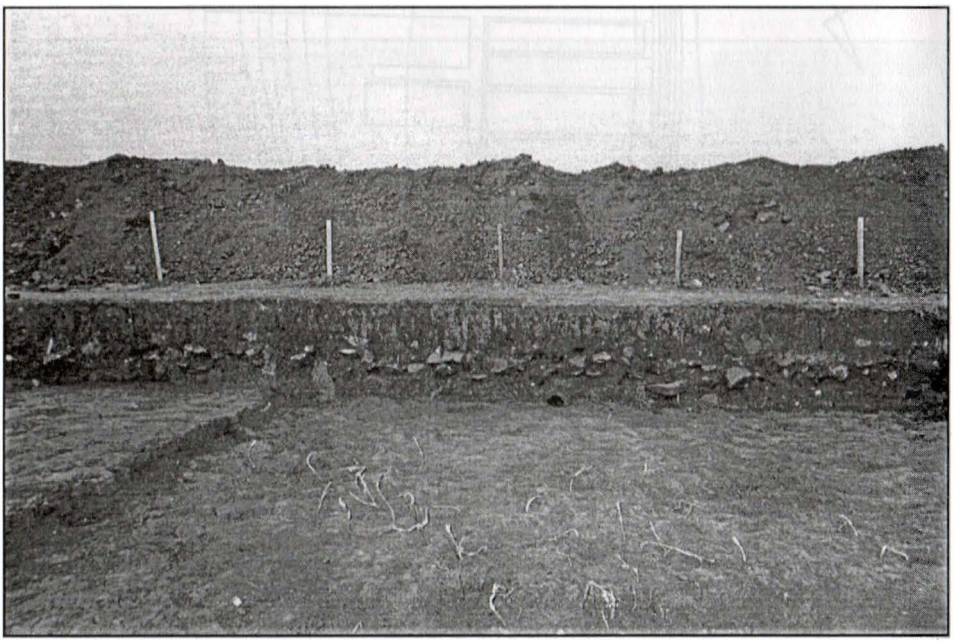

2

Fig. 3 – 1 - profilul de nord al suprafeţei D; 2 - profilul de est al suprafeţelor F-H

wwww.cimec.ro

la 0,03-0,05 m sub baza acestor pietre. Menţionăm că structura şi culoarea pământului ce formează stratul cenuşiu sunt aceleaşi sub, printre şi deasupra pietrelor (fig. 3).

În jumătatea sudică a suprafeţelor C şi D stratul din epoca bronzului a fost deranjat de un complex medieval, din a cărui umplutură au fost recuperate ceramică smălţuită şi obiecte de fier. Cu excepţia altor câteva mici deranjamente moderne, prezervarea stratului este bună şi a permis o serie de observaţii cu privire la structura depunerii din epoca bronzului.

Depunerea de pietre este compactă şi relativ uniformă în toată suprafaţa cercetată. Dimensiunile pietrelor variază între 5 şi 50 cm. S-a observat că sub pietrele de dimensiuni mai mari, care au apărut iniţial la desfacerea suprafeţelor (fig. 4/1; 5/1), se aflau pietre mai mici dispuse mult mai compact (fig. 4/2; 5/2). Dispunerea în plan a pietrelor pare să fie întâmplătoare; nu avem nici un indiciu cu privire la posibila existenţă a unor construcţii din care acestea să provină. Merită menţionat şi faptul că nici la partea superioară a depunerii de pietre, nici printre acestea, nu există zone cu aglomerări compacte de chirpici. În momentul de faţă este dificil de precizat rolul pe care l-a avut această amenajare cu pietre. De remarcat este însă efortul depus pentru realizarea unei astfel de amenajări pe o mare parte din suprafaţa platoului *Cetăţuii*, la care s-au folosit cel puţin câteva zeci de tone de piatră.

În cursul campaniei din anul 2002 au fost descoperite două vetre, al căror nivel de construcţie corespunde cu baza depunerii de pietre. Prima vatră, numită V. 1/02, se afla în suprafaţa H, fiind acoperită parţial de câţiva bolovani (fig. 4/1). Crusta se găsea la 0,26 m şi avea dimensiunile de 0,50 x 0,45 m. Miezul vetrei era format dintr-un pământ cenuşiu, gros de 0,03-0,05 m, ars doar pe o mică porţiune situată către partea centrală a vetrei. Acesta acoperea o aglomerare constituită din pietre mici, aşezată pe un pat de pietre ceva mai mari şi plate. Pietrele din construcţia vetrei nu aveau urme de ardere. Lângă crusta lui V. 1/02 au fost găsite fragmente ceramice Monteoru, cu decor în relief – stil Ic2 (fig. 7/3; 8/4).

În suprafaţa G, la 0,27 m adâncime, sub câteva pietre mici, a apărut crusta unei vetre – notată V. 2/02 – cu dimensiunile de 0,60 x 0,45 m (fig. 5/2). Sub crusta şi arsura vetrei, care împreună măsurau 2,4 cm, se întindea un pat de cioburi, aşezate în mare parte cu faţa în jos, ce acoperea un strat subţire de pietriş de formă rotundă. Cele mai multe dintre fragmentele ceramice din structura vetrei par să provină dintr-un vas mare cu gât trompetiform şi buza lăţită, decorat cu linii în relief, în stil Monteoru Ic2 (fig. 8/10). Lângă crusta lui V. 2/02 au fost găsite tot fragmente Monteoru Ic2 (fig. 7/1; 8/3, 8).

După demontarea interspaţiului dintre suprafeţele G şi H s-a observat că între V. 1 şi V. 2 se afla un strat de pietriş, gros de cca. 0,02-0,03 m, ce s-a păstrat pe o lăţime de 0,60 m. La 0,80 m spre sud-est faţă de V. 2 şi la adâncimea de 0,30-0,33 m, la baza pietrelor ce se găseau în interspaţiul G-H, a apărut o aglomerare de fragmente ceramice Monteoru decorate în stil Ic2. O aglomerare de fragmente Monteoru Ic2 s-a găsit şi în colţul de sud-vest al suprafeţei H, la partea inferioară a pietrelor. De altfel, cea mai mare parte a ceramicii monteorene a fost adunată de la baza pietrelor. La partea superioară a pietrelor şi în pământul de deasupra acestora, cantitatea de ceramică este redusă. Dintre pietre au mai fost recuperate fragmente de topoare perforate din piatră, cuţite curbe de piatră, fusaiole de lut, fragmente ale unor greutăţi de lut. Tot dintre pietre provine o

www.cimec.ro

1

2

Fig. 4 – Depunerea de pietre (1) şi V. 1/02 (2) din suprafaţa H

wwww.cimec.ro

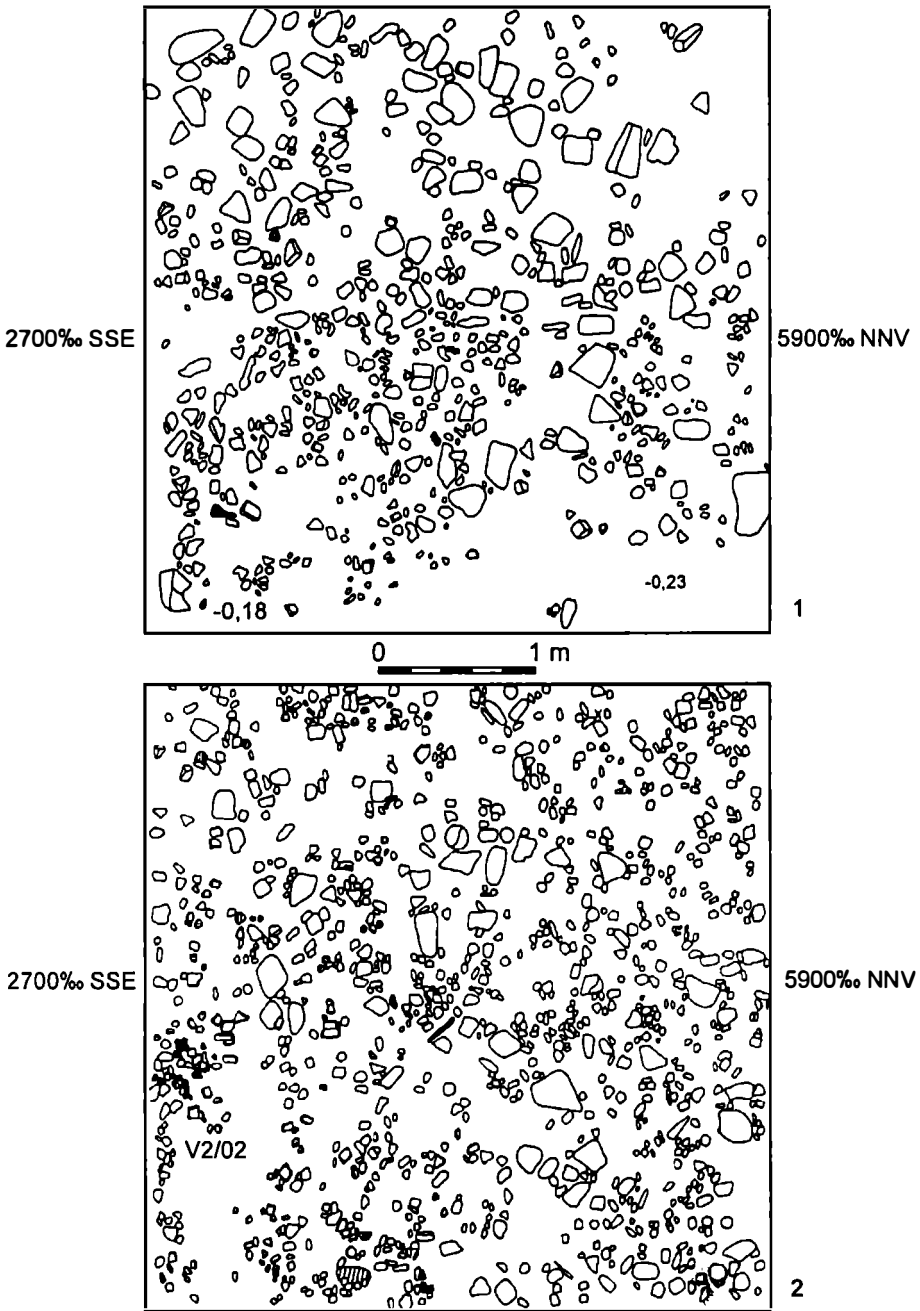

Fig. 5 – Depunerea de pietre (1) şi V. 2/02 (2) din suprafaţa G

wwww.cimec.ro

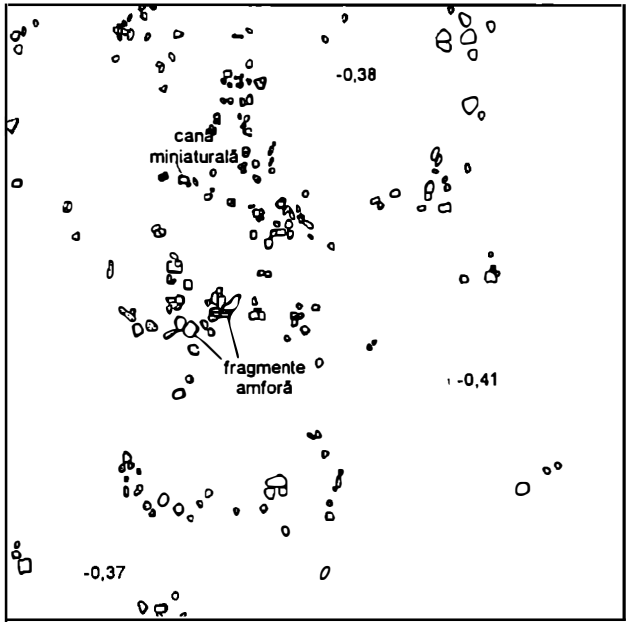

1

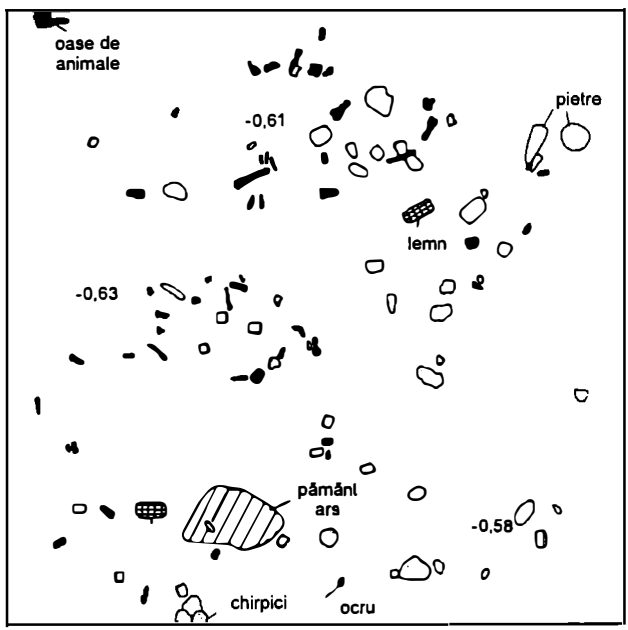

2

Fig. 6 – 1 - suprafaţa F, aglomerare de fragmente ceramice Costişa; 2 - suprafaţa C, depunerea Precucuteni

wwww.cimec.ro

cantitate semnificativă de oase de animale, unele cu urme de la o ardere intensă. S-au mai găsit câteva bucăţi de chirpici şi bulgări de pământ ars până la vitrifiere, fără ca acestea să se afle *in situ*.

Între pietre, împreună cu ceramică Monteoru, au fost găsite şi fragmente ceramice de tip Costişa, însă numărul cel mai mare de astfel de fragmente provine din zona aflată sub depunerea de pietre. De exemplu, în suprafaţa F, la cota de - 0,37 - 0,40 m, sub pietre, au fost descoperite fragmente dintr-o amforă Costişa, deformate datorită unei arderi secundare puternice (fig. 6/1). Între tipurile de vase Costişa identificate tot în această suprafaţă, la aceeaşi cotă, se remarcă un vas miniatural cu două tortiţe, nedecorat, în interiorul căruia s-a găsit o bucată de silex cu urme de prelucrare (fig. 9/2). Alături de ceramica Costişa au fost găsite însă şi câteva fragmente Monteoru, de stil Ic2. Fragmentele Costişa şi cele câteva fragmente monteorene se aflau la baza depunerii cenuşii din epoca bronzului. O situaţie asemănătoare a fost surprinsă în secţiunea S. I/01, unde o aglomerare de fragmente Costişa se afla sub pietre, la limita inferioară a stratului din epoca bronzului.

Rezultă, conform înregistrărilor stratigrafice făcute în campaniile 2001-2002, că materialele Costişa nu se constituie într-o depunere arheologică care să se diferenţieze coloristic de depunerea cu materiale monteorene. Materialele Costişa par să aparţină aceluiaşi strat cenuşiu care conţine şi ceramică Monteoru. Se poate doar distinge o anumită succesiune a ceramicii Costişa şi Monteoru: astfel, în timp ce la baza stratului cenuşiu ceramica predominantă este cea Costişa, cu câţiva centimetri mai sus situaţia se schimbă, odată cu depunerea pietrelor predominantă devenind ceramica monteoreană.

Între formele ceramice Monteoru descoperite în cursul ultimelor două campanii de săpături arheologice se remarcă: ceşti cu două toarte supraînălţate, străchini cu buza lăţită spre exterior sau dreaptă, boluri cu gâtul scurt şi corpul pântecos, vase cu gât trompetiform şi corp bombat (fig. 7; 8/5, 8, 10). Bine reprezentate cantitativ sunt vasele-*askos* şi aşa-zisele vase *de ofrandă* (fig. 8/6, 7, 9). În general, vasele sunt lucrate dintr-o pastă bună, cu cioburi mărunt pisate în compoziţie. Categoriei grosiere, cu aspect zgrunţuros, îi aparţin vasele cu gâtul evazat şi corpul probabil oval (profil în formă de „S") (fig. 8/1-4). După cum am menţionat deja, din punct de vedere ornamental materialul se încadrează în stilurile ceramice Monteoru Ic2 (cel mai bine reprezentat) şi Ic1.

Ceramica Costişa conţine un număr destul de redus de forme: ceaşca cu două toarte, amfora cu gâtul lung, îngust şi corp pântecos, oala cu gâtul drept, larg şi corp probabil pântecos, castronul, vasul-borcan şi cana miniaturală cu una sau două toarte. Primele trei forme, lucrate din pastă de bună calitate, sunt bogat decorate pe umăr şi pântec până în zona diametrului maxim, foarte rar anumite motive continuând şi spre fundul vaselor (fig. 9/1, 3-7). Elementele ornamentale se compun din triunghiuri incizate cu vârful în jos, haşurate oblic sau umplute cu linii în unghi, grupuri de câte trei-patru linii dispuse vertical, benzi incizate umplute cu împunsături sau crestături. Baza gâtului este accentuată prin linii orizontale incizate. În cazul amforelor şi al oalelor mari cu gâtul larg demarcaţia între gât şi umăr este făcută şi de una-două linii în relief modelate în pastă, uneori crestate. Castroanele şi vasele-borcan sunt forme frecvente în cadrul ceramicii Costişa (fig. 9/8-12). Castroanele sunt lucrate atât din pastă de calitate

www.cimec.ro

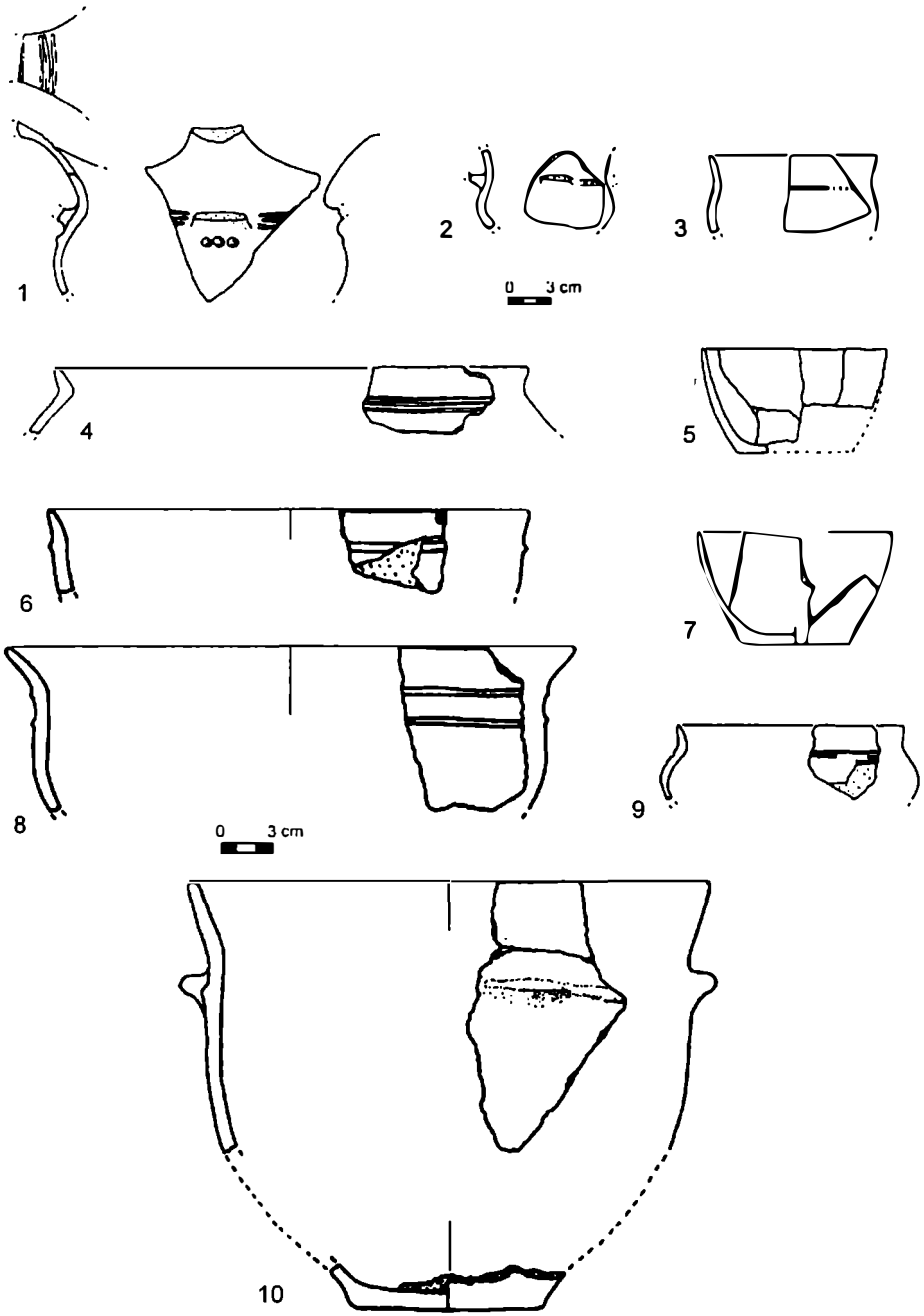

Fig. 7 – Ceramică de tip Monteoru

wwww.cimec.ro

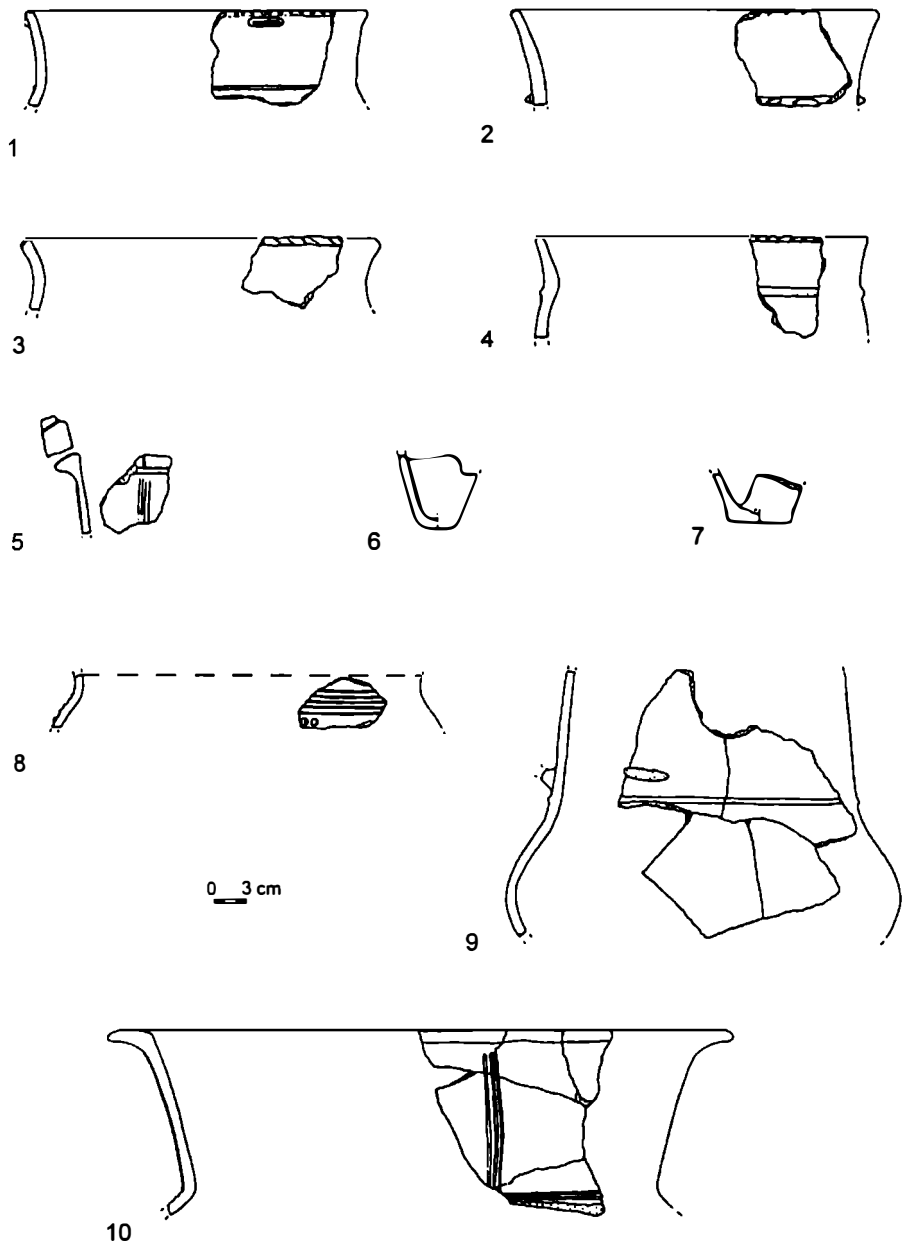

Fig. 8 – Ceramică de tip Monteoru

wwww.cimec.ro

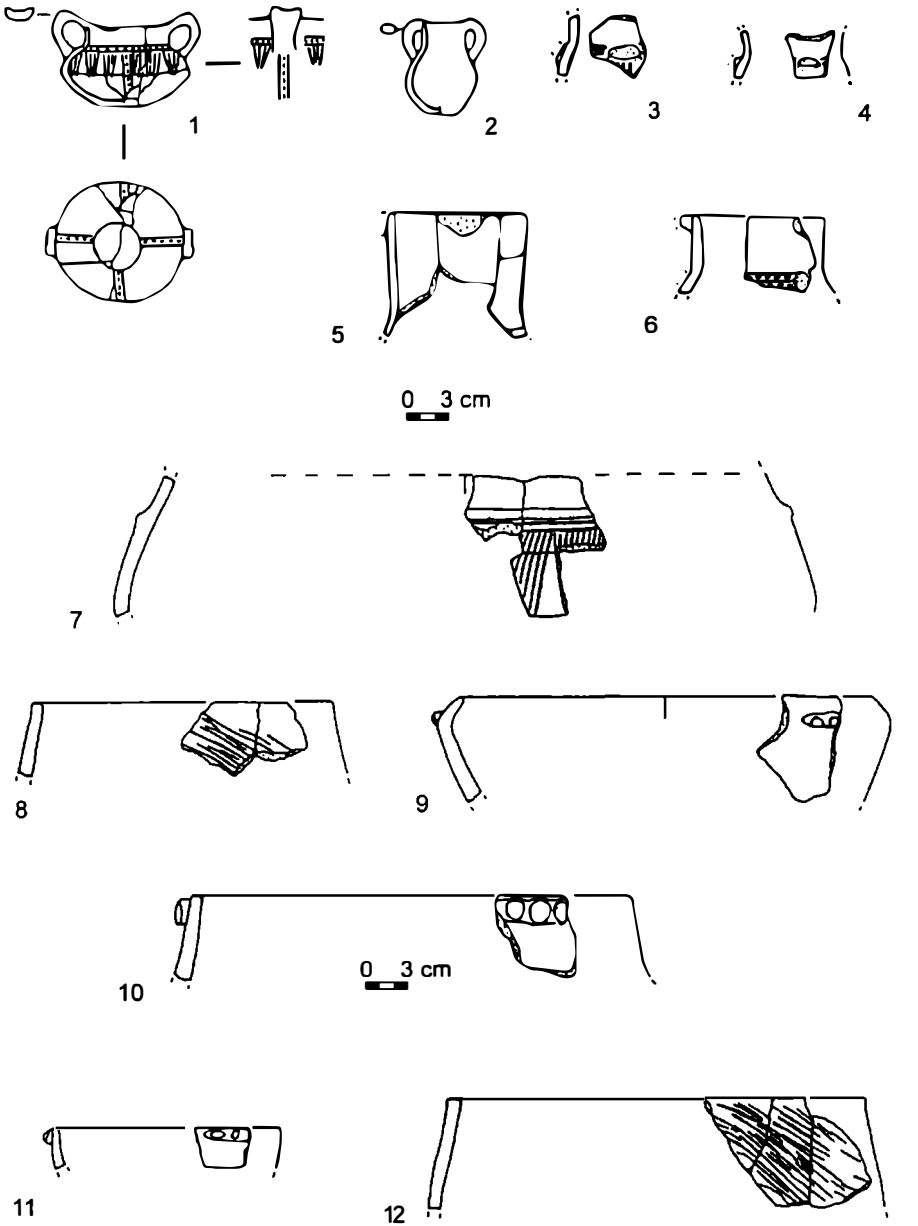

Fig. 9 – Ceramică de tip Costişa

wwww.cimec.ro

bună, cât şi din pastă grosieră. Cele din prima categorie au adeseori suprafaţa interioară bine netezită şi lustruită. Vasele-borcan sunt confecţionate dintr-o pastă grosieră, prost frământată, friabilă. Ambele tipuri sunt decorate sub buză cu segmente de brâuri alveolate şi au, în general, suprafaţa acoperită de striuri. Ceramică de tip Costişa a fost găsită într-un număr relativ mic de aşezări, situate în principal în zona bazinului inferior al râului Bistriţa[3]. Foarte bune asemănări, în ce priveşte formele şi elementele decorative, se pot observa între ceramica Costişa de la Costişa şi ceramica Ciomortan de la Păuleni, jud. Harghita (staţiunea este cunoscută în literatură ca Ciomortan-Şoimeni, ung. Csíkcsomortán)[4]. Un motiv care nu se regăseşte pe ceramica Costişa din staţiunea de la Costişa, dar care cunoaşte o apariţie destul de frecventă pe vasele de la Păuleni, este cel format din triunghiuri incizate umplute cu împunsături rotunde sau alungite. Acest ornament se întâlneşte însă pe ceramica Monteoru Ic3[5], fapt ce ar putea proba o eventuală contemporaneitate între aceasta din urmă şi ceramica Ciomortan şi, implicit, un anumit sincronism cu ceramica Costişa. În timpul săpăturilor arheologice din anul 1960 în staţiunea de la Costişa au fost descoperite fragmente din două ceşti decorate cu triunghiuri haşurate, dar care aveau toarte cu şa şi prag, tipice mai ales stilului Monteoru Ic2. Fragmente ceramice decorate cu triunghiuri haşurate au fost descoperite în nivelurile cu materiale Monteoru Ic2 ale aşezărilor de la Bogdăneşti şi Năstăseni, jud. Bacău[6]. Toate acestea constituie, credem, argumente satisfăcătoare pentru susţinerea sincronismului parţial dintre ceramica Costişa şi cea Monteoru Ic3-Ic2. În cursul săpăturilor din anul 2002, la Costişa au fost descoperite două fragmente ceramice Wietenberg, decorate cu benzi orizontale umplute cu „X"-uri înlănţuite. Câteva fragmente Wietenberg au fost găsite şi în timpul săpăturilor de la începutul anilor '60. Aproape toate fragmentele Wietenberg provin dintre pietre, unde predominantă este ceramica Monteoru Ic2-Ic1. Credem că ar trebui specificat că la Costişa nu există o diferenţă stratigrafică între ceramica Monteoru cu decor în relief – de stil Ic2 – şi cea Monteoru cu decor incizat – de stil Ic1.

---

[3] Al. Vulpe, *Perioada mijlocie a epocii bronzului*, în M. Petrescu-Dîmboviţa, Al. Vulpe (coord.), *op.cit.*, p. 254.

[4] Z. Székely, *Contribuţii la cunoaşterea epocii bronzului în sud-esul Transilvaniei*, în *SCIV*, 22, 1971, 3, p. 391-396; Székely Zs., *Perioada timpurie şi începutul celei mijlocii a epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, *BiblThr*, XXI, Bucureşti, 1997, p. 53-60; V. Cavruc, Gh. Dumitroaia, *Descoperirile aparţinând aspectului cultural Ciomortan de la Păuleni*, în *Angustia*, 5-Arheologie, 2000, p 131-154; V. Cavruc, *Sat Păuleni, com. Păuleni, jud. Harghita*, în V. Cavruc, Gh. Dumitroaia (eds.), *Cultura Costişa în contextul epocii bronzului din România / The Costişa Culture within the Romanian Bronze Age Cultural Context*, Piatra-Neamţ, 2001, p. 57-65.

[5] Eug. Zaharia, *La culture de Monteoru. Sa deuxième étape de développement à la lumière des fouilles de Sărata Monteoru, II*, în *Dacia*, NS, 34, 1990, p. 23-51, fig. 11/4, 5; 12/4-7, 9-18, 22, 23, 25, 26, 32.

[6] M. Florescu, V. Căpitanu, *Cercetări arheologice de suprafaţă în judeţul Bacău*, în *ArhMold*, VI, 1969, p. 232; M. Florescu, *Aşezarea din epoca bronzului de la Bogdăneşti (jud. Bacău). Raport amplu asupra cercetărilor arheologice efectuate în anii 1959-1962*, în *ArhMold*, VII, 1972, p. 188, 189.

wwww.cimec.ro

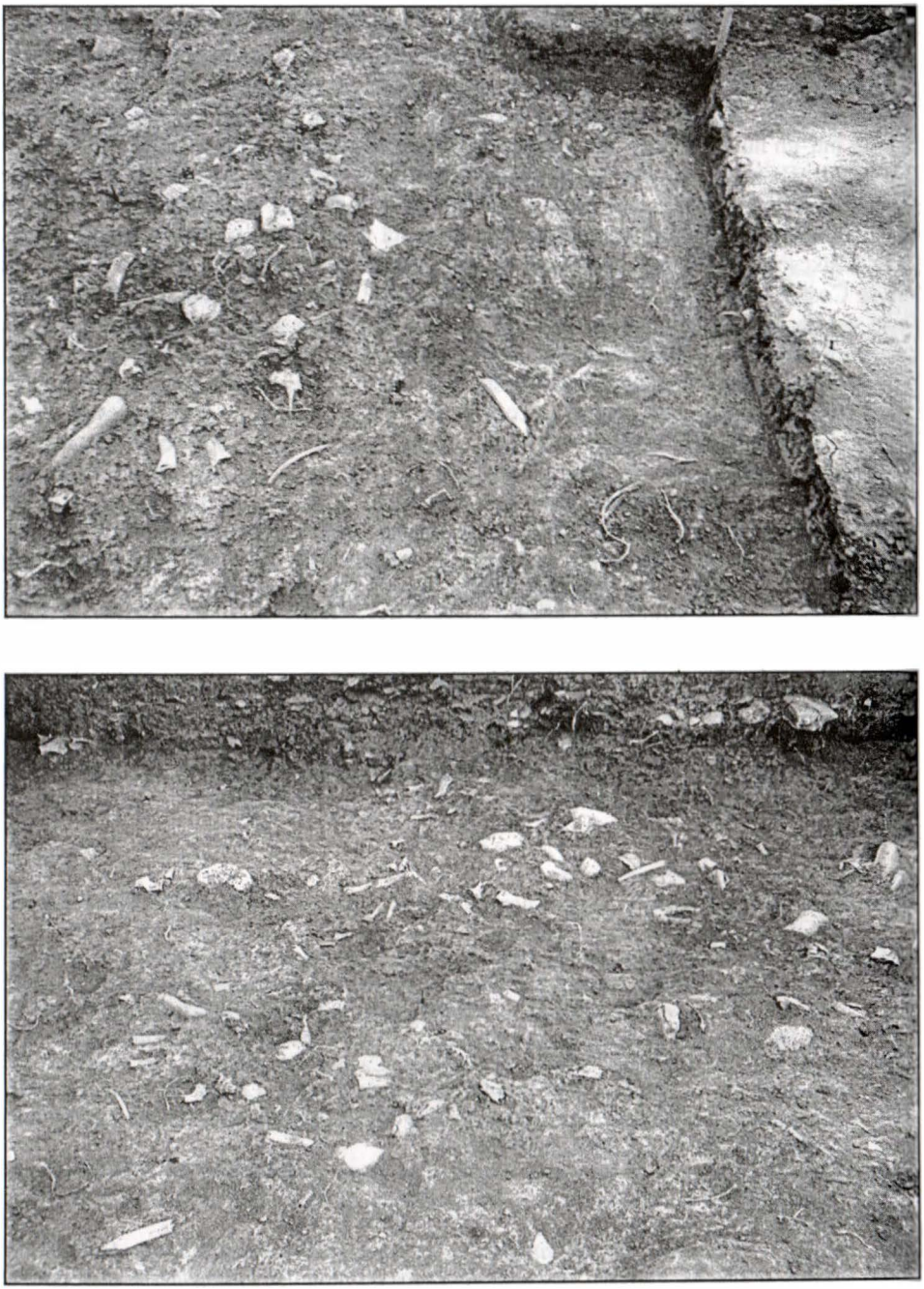

Fig. 10 – Suprafaţa C: 1 - V1/01; 2 - depunerea Precucuteni

wwww.cimec.ro

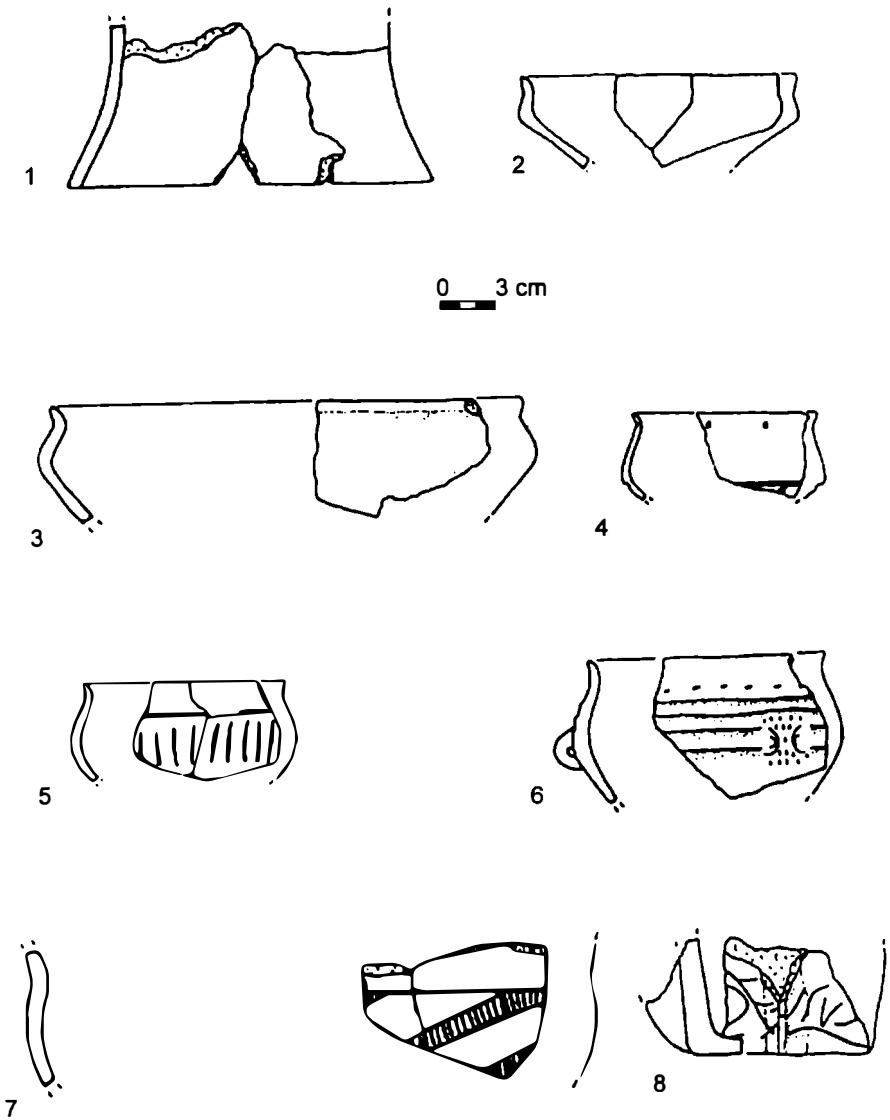

Fig. 11 – Ceramică neolitică

wwww.cimec.ro

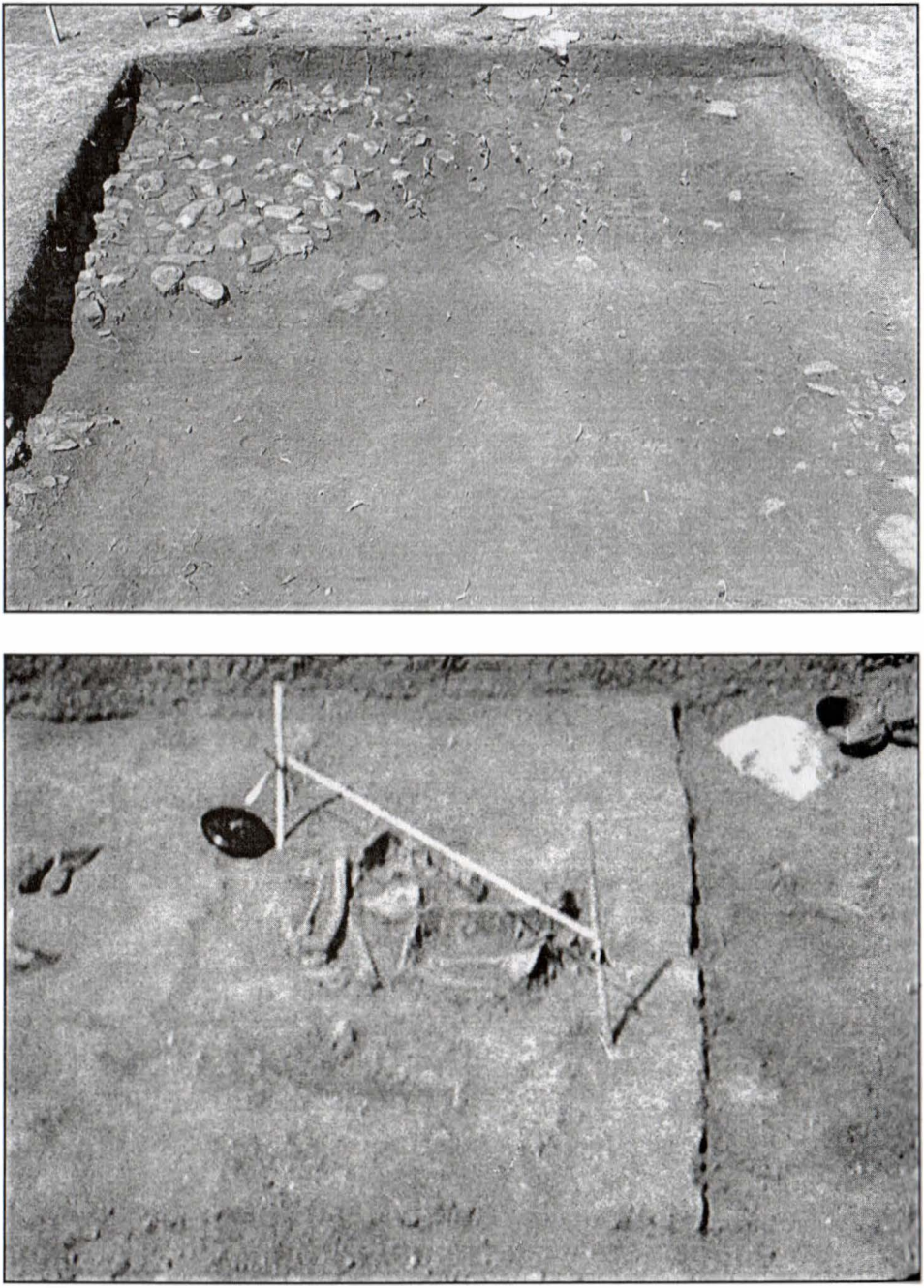

Fig. 12 – Suprafaţa E: 1 - depunere de pietre; 2 - schelet uman.

wwww.cimec.ro

Stratul următor este reprezentat printr-un sol de culoare brun-cenuşie, gros de cca. 0,10-0,15 m, ce conţine fragmente ceramice pictate cu roşu şi / sau alb. Pictura se păstrează foarte prost, neputându-se distinge elementele decorative, materialul ceramic fiind şi foarte fragmentar. Ca forme se pot recunoaşte în special castroane, capace şi suporturi. Atât formele identificate cât şi decorul pictat permit atribuirea acestui nivel fazei Cucuteni A[7]. În suprafaţa C/2001, baza nivelului Cucuteni este marcată de o vatră (V. 1/01), situată la - 0,51 m, de formă ovală (1,20 x 0,75 m) (fig. 10/1). Vatra a fost parţial acoperită de un strat de cenuşă gros de cca. 2-4 cm. În partea dinspre sud-vest a vetrei au fost găsite câteva fragmente ceramice care păstrau, pe alocuri, urme de pictură roşie. Câteva dintre aceste fragmente formează piciorul unui vas-suport (fig. 11/1). Sub vatră a apărut un strat de culoare castaniu-gălbuie, cu aspect compact, ce conţinea ceramică cu decor incizat şi canelat, precum şi numeroase oase de animale mari (fig. 10/2). Cu cca. 0,10 m sub crusta lui V. 1/01 a fost găsită o bucată de lemn nears (0,20 x 0,10 m) (fig. 6/2). O bucată de lemn, cu aproximativ aceleaşi dimensiuni, se afla la cca. 2 m distanţă spre nord-est faţă de prima. În aceeaşi poziţie stratigrafică au apărut câteva fragmente de chirpici şi două bucăţi de ocru roşu. Pe baza ceramicii descoperite, acest strat castaniu-gălbui, observat de altfel în toate suprafeţele cercetate, poate fi atribuit culturii Precucuteni (probabil faza III) (fig. 11/2-8). Grosimea medie a stratului Precucuteni este de cca. 0,25 m.

În cursul campaniei arheologice din anul 2001, în suprafaţa E, la cota - 0,50-0,60 m, în solul castaniu-gălbui, a fost descoperit un schelet uman (fig. 12/2). Acesta se afla în conexiune anatomică, puternic chircit pe partea stângă, cu capul orientat 3500‰ SSV. Conturul gropii mormântului nu a fost observat. De altfel, suprafaţa E a tăiat secţiuni mai vechi, astfel încât doar în sectorul ei de nord-vest depunerile arheologice nu păreau a fi deranjate (fig. 12/1). Această situaţie, precum şi consistenţa solului din staţiunea de la Costişa au îngreunat înregistrările stratigrafice. Ca atare, nu putem atribui respectiva înmormântare unei anumite perioade. Având în vedere faptul că scheletul se afla în depunerea precucuteniană, credem că ar trebui exclusă apartenenţa lui la această cultură. Lângă schelet au fost găsite câteva fragmente ceramice atipice, care – conform aspectului pastei – par să aparţină epocii bronzului.

Continuarea cercetărilor în staţiunea de la Costişa ar putea aduce informaţii suplimentare privind situaţii mai puţin clare, cum ar fi – de exemplu – semnificaţia prezenţei pietrelor în depunerea din epoca bronzului sau momentul construirii şanţurilor ce înconjoară parţial *Cetăţuia*.

[7] Încadrarea ne-a fost sugerată de S. Marinescu-Bîlcu, căreia îi mulţumim şi pe această cale.

wwww.cimec.ro

THE 2001-2002 ARCHAEOLOGICAL RESEARCHES FROM COSTIŞA, NEAMŢ COUNTY

Abstract

By resuming the archaeological excavations at the Costişa site in 2001 on intended primarily to confirm the stratigraphical sequence as described at the beginning of the sixties. Three levels of dwelling were unearthed, one pertaining to the Bronze Age, the other two to the Neolithic period.

The layer from the Bronze Age is approx. 0.35-0.40 m in depth, with agglomerations of pottery fragments at its base, most of them of Costişa type. At a few centimetres from the lower limit of the layer a rather compact boulders deposit was exposed. During the 2002 excavations, the hearths (V. 1/01 and V. 2/02) were unearthed, together with Monteoru pottery. Most of the Monteoru pottery came amid the boulders, anyway.

Under the Bronze Age layer there is a rather thin layer, of about 0.10-0.15 m, that includes hearths (V. 1/01), adobe, red or white-painted pottery, animal bones. On the basis of the pottery, this layer can be assigned to an early stage of the Cucuteni culture (Cucuteni A).

This layer covers another one, with an average depth of approx. 0.25 m, containing incised and channelled decorated pottery, adobe and bones. This layer pertains to a final phase of the Precucuteni culture (Precucuteni III). During the 2001 excavations, in area E, at the depth of 0.50-0.60 m a human skeleton was discovered, in anatomical connection, left-crouched, with its head oriented 3500‰ SSV. The outline of the grave could not be indicated, so this burial cannot be ascribed to a certain period.

EXPLANATION OF THE FIGURES

Fig. 1 – 1, 2 – general view of the site.
Fig. 2 – Draught of the archaeological survey.
Fig. 3 – Northern profile of the D surface (1); eastern profile of the F-H surfaces (2).
Fig. 4 – The boulders deposit (1) and V. 1/02 (2) from the H surface.
Fig. 5 – The boulders deposit (1) and V. 2/02 (2) from the G surface.
Fig. 6 – The F surface, Costişa pottery amass (1); surface G, Precucuteni layer (2).
Fig. 7 – Monteoru pottery.
Fig. 8 – Monteoru pottery.
Fig. 9 – Costişa pottery.
Fig. 10 – Surface C: V. 1/01 (1); Precucuteni layer (2).
Fig. 11 – Neolithic pottery.
Fig. 12 – Surface E: boulders deposit (1); human skeleton (2).

wwww.cimec.ro

UNELTE AGRICOLE DE CORN DIN EPOCA BRONZULUI DESCOPERITE ÎN DOBROGEA

de Mihai Irimia

Identificarea instrumentelor folosite la cultivarea pământului în preistorie şi, mai ales, reconstituirea modului de utilizare a acestora sunt în general dificile, din cauza puţinelor informaţii pe care le avem la dispoziţie. La Schela Cladovei cercetările arheologice au dus la descoperirea unor piese care se leagă de începuturile activităţilor agricole sau, mai degrabă, de extragerea din pământ a unor tuberculi ori rizomi comestibili, încă din mileniile VII-VI î.Hr[1]. Astfel, s-au descoperit aici unelte din corn de cerb care constau în: scormonitoare, săpăligi simple (a căror parte activă se realiza prin şlefuirea oblică a vârfului), săpăligi cu gaură pentru coadă, plantatoare (prevăzute cu un pinten pentru a se fixa mai bine în mână) şi brăzdare[2]. La aceste brăzdare partea mai scurtă reprezenta talpa, iar cea lungă piciorul piesei, cu una sau două găuri pentru asamblarea acesteia într-o unealtă compusă.

Pe teritoriul Dobrogei s-au descoperit în ultimul timp câteva piese de corn care pot fi considerate brăzdare (sau plantatoare?) pentru scormonit pământul şi pe care le prezentăm în continuare.

---

[1] V. Boroneanţ, în *Dacia*, NS, 17, 1973, p. 5-39. Autorul descoperirii şi-a pus problema existenţei unor tendinţe de neolitizare la comunităţile acestei culturi, dar argumentele invocate sunt interpretabile. Printre altele, polenul plantelor de tip *Cerealia* nu dovedeşte cu certitudine că este vorba de specii cultivate sau numai de exemplare sălbatice recoltate; săpăligile din corn de cerb puteau fi utilizate, eventual, ca scormonitoare pentru recoltarea rădăcinilor sau a tuberculilor comestibili, sau la răscolirea solurilor nisipoase din preajmă (ca plantatoare); râşniţele primitive puteau servi la măcinatul boabelor provenite fie de la plante crescute spontan, fie de la cele eventual recoltate (cf. Vl. Dumitrescu, în *SCIV*, 21, 1970, 2, p. 187-200; N. Ursulescu, *Începuturile neoliticului pe teritoriul României*, în M. Petrescu-Dîmboviţa, Al. Vulpe (coord.), *Istoria românilor*, I, *Moştenirea timpurilor îndepărtate*, Bucureşti, 2001, p. 123, 124). Noile cercetări de la Schela Cladovei (reluate din 1982) au pus în evidenţă şi existenţa unui orizont neolitic timpuriu, de tip Proto-Sesklo, care suprapune direct ultima etapă a locuirii epipaleolitice de aici, confirmând încheierea evoluţiei culturii Schela Cladovei la venirea primelor comunităţi neolitice în zonă.

[2] Idem, în *Terra Nostra*, III, 1973, p. 115-123; V. Boroneanţ, C. Boroneanţ, în *Ialomiţa. Materiale de istorie agrară a României*, Slobozia, 1983, p. 115-122.

wwww.cimec.ro

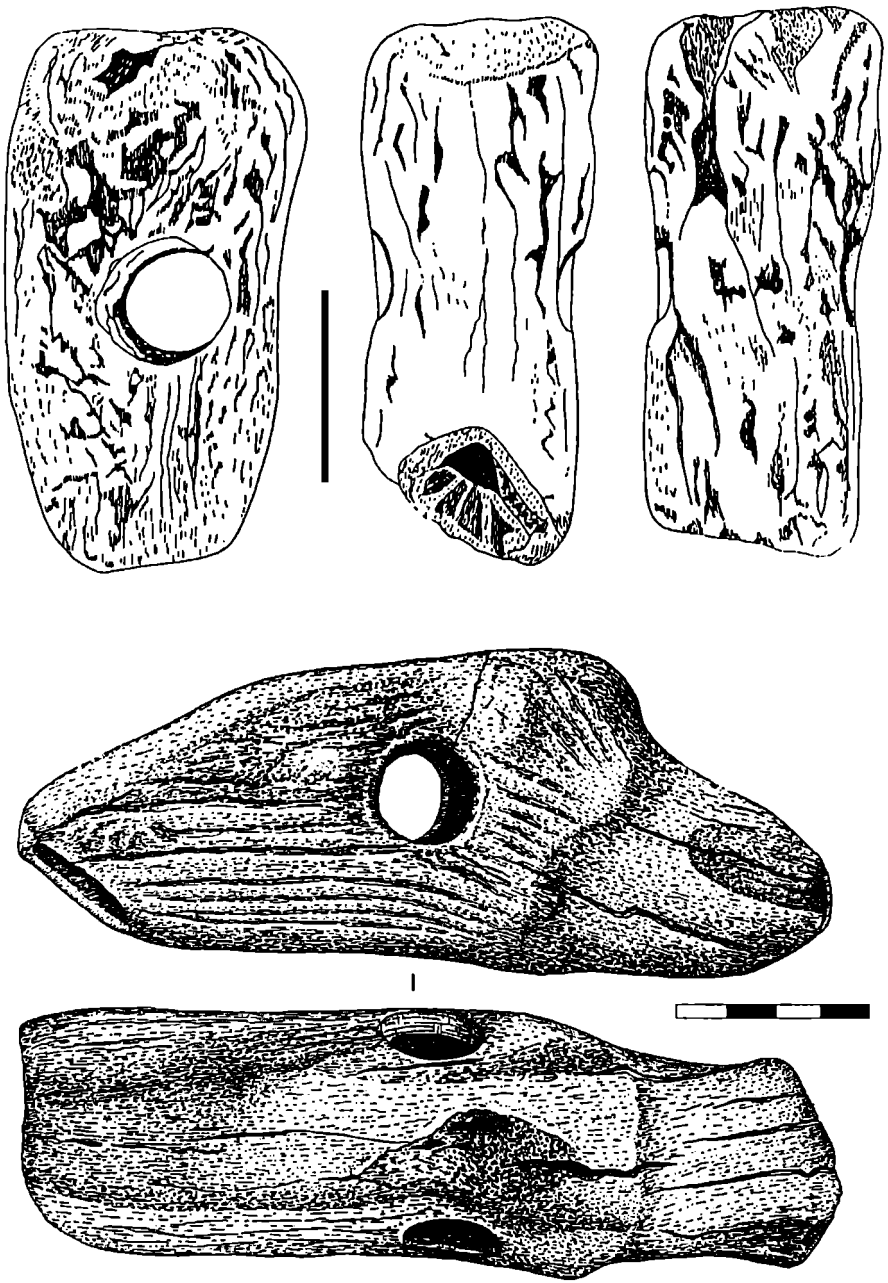

Fig. 1 – Brăzdare de corn: 1 - Cheia; 2 - Satu Nou

wwww.cimec.ro

Cheia-*Chirişlic* (com. Târguşor, jud. Constanţa)

Din acest punct provin două piese descoperite întâmplător în anul 2003[3].

Brăzdar (plantator?) din corn masiv de cerb (elan?) (fig. 1/1).

A fost lucrat din segmentul de la rădăcina unui corn căzut natural. Orificiul de prindere a piesei străpunge transversal cornul, puţin asimetric pe lăţimea lui. Suprafeţele piesei au fost prelucrate. Astfel, ea este şlefuită atât spre capătul proximal, cât şi la partea inferioară, respectiv pe suprafaţa de călcare, care constituie talpa brăzdarului. Partea superioară a piesei a fost iniţial cioplită către vârf, apoi şlefuită, asigurându-i-se un anumit unghi, pentru a realiza străpungerea mai eficientă a pământului. Vârful, aflat în partea distală – ştirbit din vechime – a fost, de asemenea, cioplit şi apoi şlefuit. Orificiul are marginile lărgite şi şlefuite la ambele capete, dovadă a utilizării piesei. Prezintă deteriorări din vechime, pe partea dreaptă (în sensul direcţiei de folosire).

Dimensiuni: lungimea – 11,8 cm; lăţimea maximă – 6,2 cm; grosimea maximă – 5 cm; diametrul orificiului de prindere – 2,4 cm.

Satu Nou-*Valea lui Voicu* (com. Oltina, jud. Constanţa)

Piesa a fost descoperită în anul 1994 în perimetrul *davei* getice de la *Valea lui Voicu*, pe platoul de sud, secţiunea II, sub valul de apărare, caroul 21, groapa nr. 15 (fig. 1/2).

A fost lucrată din capătul proximal al unui corn masiv de elan[4]. După observaţia făcută de S. Haimovici, piesa nu a fost prelucrată dintr-un corn căzut natural, ci din cornul unui animal vânat, deoarece a fost desprins direct din craniu. Pe latura convexă a sa se vede rădăcina uneia dintre ramurile cornului. Orificiul de prindere străpunge cornul transversal, puţin asimetric pe lăţimea lui. Suprafeţele piesei au fost prelucrate. Este foarte bine şlefuită la capătul proximal, pentru a fi montată într-un dispozitiv mai complex. Prin această şlefuire intensă capătul se separă clar de partea activă a piesei. De asemenea, este şlefuită şi partea inferioară, respectiv talpa piesei. Partea activă (vârful piesei) a fost iniţial tăiată oblic şi apoi şlefuită, pentru a putea străpunge mai bine solul. Orificiul de prindere nu are marginile lăţite sau şlefuite, ceea ce dovedeşte că piesa n-a fost prea mult folosită; prezintă câteva fisuri laterale, precum şi un segment lipsă din partea dreaptă a capătului proximal.

Dimensiuni: lungimea – 17,5 cm; lăţimea maximă – 5,5 cm; grosimea maximă – 7 cm; diametrul orificiului de prindere – 2,2 cm.

Groapa nr. 15, în care s-a descoperit piesa, se afla sub valul de apărare al platoului de sud al *davei*, construit în secolul III î.Hr. Era de formă tronconică şi pornea de sub solul vegetal antic, creat între sfârşitul fazei Babadag III, când locuirea de aici a fost întreruptă şi reluarea acesteia, în secolul III î.Hr. Dimensiunile gropii: adâncimea – 0,50 m şi lăţimea maximă (la bază) – 1,28 m. Pământul de umplutură conţinea fragmente ceramice, cărbune, cenuşă şi bucăţi mici de chirpici de locuinţă. Ceramica era reprezentată de mai multe fragmente de tip Coslogeni (o toartă masivă, alte fragmente de vase specifice), precum şi de câteva mici fragmente atipice Babadag –

[3] M. Irimia, în *Pontica*, 35-36, 2002-2003, p. 37, 38, fig. 4 (brăzdarul / plantator din corn şi un topor fragmentar).

[4] Identificare realizată de către prof. S. Haimovici.

wwww.cimec.ro

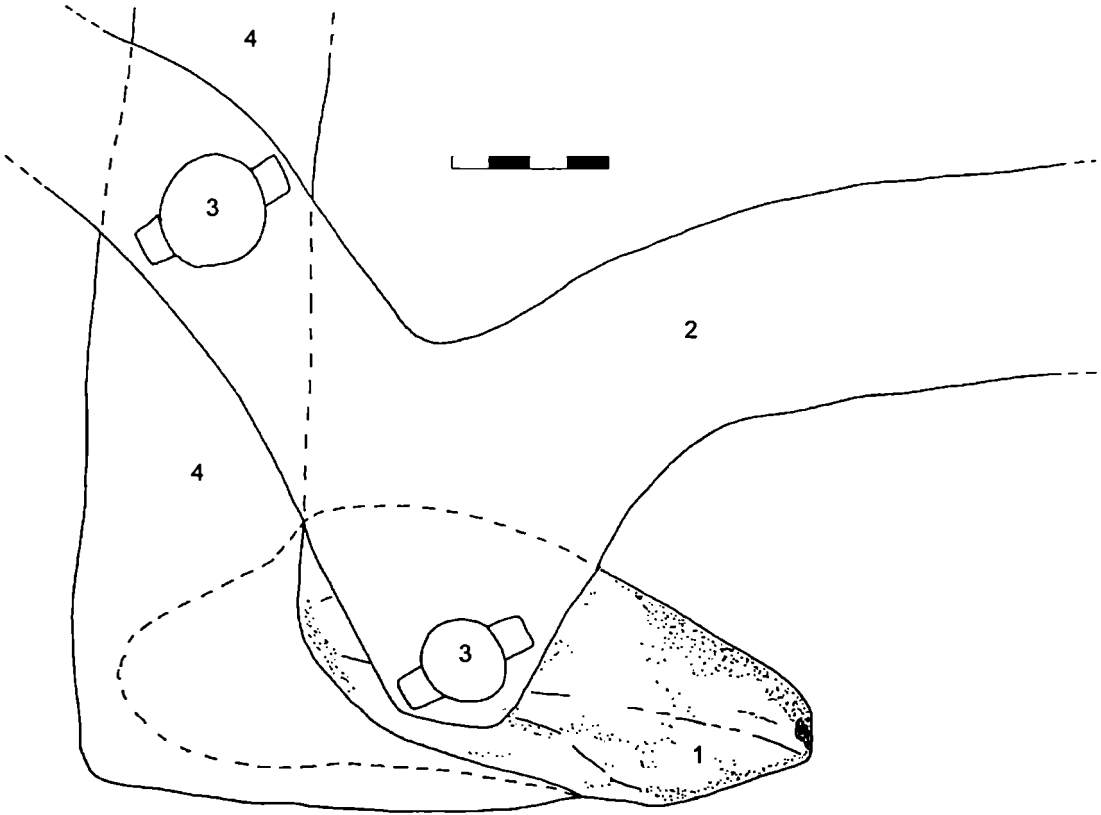

Fig. 2 – Încercare de reconstituire a sistemului de montare a brăzdarului la plug:
1 - brăzdar; 2 - grindei; 3 - cep; 4 - cornul plugului

wwww.cimec.ro

cultură prezentă, de asemenea, în zonă – pătrunse ulterior. Au mai apărut şi câteva fragmente foarte mici de oase de animale calcinate.

Deşi în umplutura gropii au apărut câteva mici fragmente hallstattiene, pe baza contextului stratigrafic şi al majorităţii materialului, groapa – cu piesa de corn amintită – aparţine orizontului Coslogeni.

Încercările arheologilor de a stabili modul de asamblare a unor unelte agricole folosite în preistorie au întotdeauna un grad ridicat de imprecizie.

Din practicile etnografice se cunoaşte că brăzdarele nu constituie partea cea mai importantă la stabilirea tipologiei plugurilor, deoarece acelaşi tip de brăzdar era asamblat deseori pe tipuri diferite de asemenea unelte compuse[5]. De aceea, unele încercări de reconstituire a tipurilor de pluguri preistorice nu sunt suficient de convingătoare.

În nota de faţă, prezentând două piese asemănătoare, nu ne propunem să dăm o soluţie reconstituirii unui ipotetic plug din epoca bronzului, ci doar încercăm să lămurim modul de asamblare a pieselor de acest tip în dispozitivul propriu-zis.

Piesele în cauză puteau aparţine unui plug cu talpă, în care brăzdarul de corn nu reuşea decât să străpungă şi să taie pământul, fără a răsturna brazda. Putea fi, oricum, mai eficient – datorită durităţii cornului, dar mai ales al modului de asamblare, pe care însă nu-l putem stabili decât ipotetic – decât plugul simplu de lemn, considerat a fi utilizat în preistorie.

Unii specialişti consideră că acestui tip de plug, care reuşea doar să taie pământul (fără a răsturna brazda), i s-ar cuveni mai degrabă termenul de plug-rariţă, termen utilizat şi de V. Pârvan[6]. Perfecţionarea lui intervine abia în momentul în care întreaga sa construcţie, împreună cu brăzdarul, devine asimetrică, putând nu numai să spargă pământul, ci şi să răstoarne brazda.

Abia acestui tip, răsturnător de brazdă, i s-ar putea da numele de plug propriu-zis. Dar ambele tipuri (de plug-rariţă şi plug propriu-zis) au evoluat din aceleaşi tipuri arhaice, reprezentând etape succesive de perfecţionare tehnică. Foarte târziu, abia după răspândirea plantelor de prăşit, rariţa şi-a pierdut calitatea de unealtă de arat şi, renunţându-se la cuţit, s-a transformat în unealta actuală specializată doar la prăşit. Termenul de *rariţă*, folosit de V. Pârvan, trebuie înţeles nu ca o rariţă actuală, ci ca o formă incipientă şi rudimentară a unui instrument de arat, care taie pământul, fără a răsturna brazda[7]

În ceea ce priveşte brăzdarul, ca şi alte unelte agricole de pe urma cărora rezulta o materie care trebuia degajată (în cazul de faţă pământul), specialiştii au definit mai multe elemente geometrice, care reprezintă şi parametrii lui funcţionali:

1. unghiul de ascuţire, format de laturile pe care se degajă pământul şi latura pe care piesa se aşează pe suprafaţa de teren de lucrat; partea dinspre vârf este aceea care taie pământul şi care are înclinarea fixă impusă de parametrii dinamici;
2. unghiul de aşezare (sau de înclinare), foarte important mai ales la brăzdar;

[5] G. Moraru-Popa, în *REF*, 12, 1963, 3, p. 213-221.
[6] V. Pârvan, *Getica. O preistorie a Daciei*, Bucureşti, 1926, p. 138.
[7] G. Moraru-Popa, *op. cit.*, p. 214, 215.

wwww.cimec.ro

3. suprafaţa de degajare, respectiv partea pe care pământul dislocat alunecă;
4. suprafaţa de călcare, care este – în acelaşi timp – şi suprafaţa pe care piesa stă în repaos[8].

Direcţiile forţelor de acţionare şi de reacţionare, pentru uneltele ţinute direct cu mâna, sau cu ajutorul unor mânere, sunt perpendiculare: prima este orizontală – cea care acţionează asupra brăzdarului –, iar a doua verticală – care îl ţine apăsat în sol. Un alt element important este presiunea fizică care se exercită pe suprafaţa de aşezare a piesei.

Acţionarea acestor forţe asupra piesei este probată prin urmele de uzură observate pe părţile active ale sale. Datorită presiunii exercitate la vârful acesteia, principalul element de uzură în procesul de lucru, se produc uzuri accentuate, de aspectul unor ştirbituri sau spărturi.

Pe baza acestor parametri, brăzdarele cu gaură pentru coadă au fost încadrate în tipul de unealtă cu o singură cursă, cea activă, sau cursă continuă. Acestui tip par să le aparţină şi cele două piese prezentate mai sus. La acest tip, pentru ca o cursă să fie continuă, piesa trebuie să fi fost acţionată într-o singură direcţie, prin tractare animală sau, eventual, umană. Forţa care acţionează asupra uneltei o trage şi o ajută să înainteze. Reacţia de pe parcursul înaintării, care tinde să o scoată din pământ, este învinsă prin împingere-apăsare aplicată pe sistemul de prindere şi prin poziţionarea piesei[9]

Uneltele cu două curse, cărora nu le aparţin exemplarele în cauză, se împart în două grupe:

– cu o singură suprafaţă de evacuare a pământului lucrat;

– cu două suprafeţe de evacuare.

Acest tip cuprinde unelte multifuncţionale, cu aplicativitate mai largă. În prima grupă, a uneltelor cu o singură suprafaţă de evacuare, intră săpăligile, scormonitoarele, precum şi plantatorul, o piesă specializată, care trebuia ţinută în mână. De obicei, cursa acestei categorii de piese este oscilantă.

În funcţie de parametrii specifici ai fiecărui tip sau categorie de unelte existau şi forme proprii de prindere, prin care piesa se *prelungea* pe principiul ergonomic[10]

În cazul brăzdarelor, prinderea lor era mult mai complexă, mai ales când prezentau o gaură transversală, ca în cazul pieselor de faţă. La brăzdar înmănuşarea se putea realiza în două forme, fapt indicat de poziţia găurii. În primul caz prinderea se putea efectua printr-o coadă posterioară rigidizată prin legarea pe direcţia axei în gaura transversală, pe o pârghie uşor laterală a axei, pe care se aplica şi forţa de tracţiune. În cel de al doilea caz, la brăzdarul cu piciorul înalt, prinderea se realiza printr-un sistem de pârghii, care se introduceau în gaura orizontală în acelaşi plan cu tăişul, pe care se aplica şi forţa de tracţiune şi împingere.

După unii cercetători, studiul geometric şi dinamic al brăzdarului din corn de cerb (întâlnit în neo-eneolitic, epoca bronzului şi la începutul Hallstatt-ului) arată că prinderea se făcea prin introducerea piesei într-un lăcaş săpat în coada de lemn sau într-o coadă despicată, rigiditatea realizându-se prin legarea cu fibre vegetale sau animale[11].

---

[8] V. Boroneanţ, C. Boroneanţ, *op. cit.*, p. 118, 119.
[9] *Ibidem.*
[10] *Ibidem*, p. 119, 120.
[11] *Ibidem*, p. 121.

wwww.cimec.ro

Un sistem mai elaborat era cel al perforării piesei în centrul ei de greutate, în vederea introducerii unui mâner ori a unui cep, pentru asamblarea în dispozitivul creat pentru a ara (scormoni?) pământul.

În eneolitic, descoperirea unor pluguri primitive de tip *aratru* din corn de cerb este relativ frecventă[12]. De obicei, ele erau tăiate de la baza cornului. Capătul de lucru se realiza prin subţierea pedicului. Perforaţia transversală era relativ largă, plasată la nivelul ramificaţiilor (unde cornul era mai masiv), iar acestea erau înlăturate prin tăiere.

Pentru epoca bronzului, brăzdarele de plug (sau plantatoare?) din corn de cerb sunt semnalate, printre altele, în culturile Glina[13] şi Verbicioara[14], dar ele sunt, desigur, mai frecvente.

Fără ca în cele de mai sus să ne fi propus reconstituirea modului de utilizare a acestui tip de brăzdar, am intenţionat să semnalăm apariţia unor piese, care – deşi nu sunt numeroase – se întâlnesc în unele aşezări preistorice, inclusiv în cultura Coslogeni din epoca bronzului.

IN DER DOBRUDSCHA AUFGEFUNDENE BRONZEZEITLICHE LANDWIRTSCHAFTSWERKZEUGE AUS HORN

Zusammenfassung

Der Verfasser bespricht zwei in der Dobrudscha aufgefundene Werkzeuge aus Horn, die einige Deutungen erlauben. Im Allgemeinen ist die Erkennung der in der Vorgeschichte zur Bodenbearbeitung benützten Werkzeuge und besonders die Wiedererkennung deren Verwendungsart schwierig.

Cheia-*Chirişlic* (Gem. Târguşor, Kr. Constanţa)

Pflugschar (oder Pflanzensetzer?) aus massivem Hirsch- (oder Elchgeweih?). Wurde aus dem Wurzelabschnitt eines von Natur aus abgefallenenen Hornes verfertigt. Die Befestigungsöse durchdringt das Horn querweise. Die Flächen des Stücks, besonders der untere Abschnitt (die Sohle der Pflugschar) und die Spitze sind verarbeitet worden, um einen besseren Wirkunsgrad bei dem Aufreißen des Bodens zu sichern.

---

[12] De exemplu, în mediul cucutenian, la Drăguşeni (S. Marinescu-Bîlcu, Al. Bolomey, *Drăguşeni. A Cucutenian Community*, Bucureşti-Tübingen, 2000, p. 81, fig. 57/2; 59/8; 71/6; 73/8), Cuconeştii Vechi I şi Putineşti III (V. Sorochin, *Aspectul regional cucutenian Drăguşeni-Jura*, *BMA*, XI, Piatra-Neamţ, 2002, p. 88, fig. 57/2) etc.

[13] În localităţile Varlaam (com. Adunaţii-Copăceni, jud. Giurgiu) (C.F. Schuster, *Perioada timpurie a epocii bronzului în bazinele Argeşului şi Ialomiţei Superioare*, *BiblThr*, XX, Bucureşti, 1997, p. 56, fig. 36/7), Schitu-*La Conac* şi Schitu-*Gaura Despei* (com. Schitu, jud. Giurgiu) (C.F. Schuster, *op. cit.*, p. 56; C. Schuster, T. Popa, în *BMJG*, I, 1, p. 28).

[14] D. Berciu, *Die Verbicioara-Kultur. Vorbericht über eine neue, in Rumänien entdeckte bronzezeitliche Kultur*, în *Dacia*, NS, 5, 1961, p. 123-161, fig. 1/1, 6.

wwww.cimec.ro

Satu-Nou-*Valea lui Voicu* (Gem. Oltina, Kr. Constanţa)

Das Stück wurde auf dem Gebiet der getischen Befestigung, auf dem Südplateau, im Graben II, unter dem Verteidigunswall, Quadrat 21, Grube Nr. 15 aufgefunden.

Die Grube war kegelstumpfförmig; sie gehört zur Coslogeni-Kultur, die in diesem Gebiet ebenfalls anwesend ist. Sie enthielt viele Keramikscherben vom Typ Coslogeni (einen massiven Henkel, andere Bruchstücke arteigener Gefäße), wie auch einige kleine, nicht vertretende, später eingedrungene Hallstattfragmente vom Typ Babadag.

Die Pflugschar wurde aus dem proximalen Ende eines massiven Elchhorns (Bestimmung Sergiu Haimovici), das unmittelbar vom Kopf eines gejagten Tieres abgetrennt wurde und nicht aus einem von Natur aus abgefallenen Horn verfertigt. Die Befestigungsöse durchdringt das Horn querweise, ein wenig asymmmetrisch. Das Stück ist am proximalen Ende gut geschliffen, um in eine komplexere Vorrichtung eingebaut zu werden. Die Sohle des Stückss wurde ebenfalls geschliffen. Der aktive Teil (die Spitze) wurde anfänglich schräg geschnitten und geschliffen, um den Boden besser aufzureißen. Das Stück ist nicht längere Zeit verwendet worden.

Die Versuche, die Zusammenfügungsweise vorgeschichtlicher Landwirtschaftswerkzeuge zu bestimmen, haben einen hohen Ungenauigkeitsgrad. Derselbe Pflugschartyp war öfters auf verschiedene Pflugtypen angebracht. Der Verfasser ist der Meinung, daß die besprochenen Stücke zu einem Pflug mit Sohle gehören könnten. Die Pflugschar konnte den Boden nur aufreißen und schneiden, ohne die Furche umzulegen. Es werden ebenfalls einige Elemente besprochen, die die Betriebsparameter der Pflugscharen dieses Typs darstellen, wie auch die Richtungen der Betriebs- und Reaktionskräfte, die auf das Stück einwirken.

Die Pflugscharen mit Stiellöchern, Typ zu dem auch die beiden besprochenen Stücke gehören, wurden von den Fachleuten in den Wekzeugtyp mit einer einzigen, beziehungsweise einer kontinuierlichen Bewegungsrichtung eingeordnet. Bei diesem Typ müssen die Bestandteile in eine einzige Richtung, mittels (tierischer oder eventuell menschlicher) Zugkraft wirken. Die Gegenwirkung, die entlang der vom Pflug zurückgelegten Strecke strebt, die Pflugschar aus der Erde zu drücken, wird durch Stoßen-Drücken, die auf das Befestigungssystem ausgeübt werden und durch die entsprechende Stellung des Stücks überwunden.

Im Falle der Pflugscharen, war deren Befestigung verhältnismäßig komplex, besonders wenn sie ein Querloch aufwiesen, so wie das bei den besprochenen Stücken zu sehen ist.

Der Verfasser erwähnt ebenfalls einige primitive Pflüge aus Hirschhorn vom Typ aratru, die in eneolothischen Siedlungen, wie auch in einigen Kulturen der Bronzezeit (Glina und Verbicioara) aufgefunden wurden.

LISTE DER ABBILDUNGEN

Abb. 1 – In Cheia und Satu Nou aufgefundene Pflugscharens aus Horn.

Abb. 2 – Wiederherstellungsversuch des Befestigungssystems der Pflugschar an den Pflug: 1 – Pflugschar; 2 – Pflug-achse; 3 – Bolzen, 4 – Pflughorn.

wwww.cimec.ro

THE FIRE AND THE WORLD OF THE LIVING IN THE BRONZE AGE AND THE HALLSTATT PERIOD OF ROMANIA

by Cristian F. Schuster

The present contribution is conceived as an introduction to the issues mentioned in the title; this is why this topic can certainly demand completions, developments, and discussions. There are just few examples mentioned in the text. Yet, the archaeological investigations have brought to light more than few proofs. As concerns the Bronze Age in Romania, we insist upon it on some other occasions[1].

It is evident that the relief, the hydrographical network, climate, soils, flora and fauna have played an overwhelming role in all moments of the human presence on the territory of recent Romania. This conclusion is also valid for the Bronze Age and Hallstatt Period, when, it seems, as shown by the specialized studies, the Carpathian-Danubian-Pontic lands have undergone climate changes, possibly even dramatic ones, to which some natural catastrophe have been added, putting their fingerprint upon the life of the human communities. This has also influenced the reports between people and fire.

The fire has met and still meets in certain milieus some different states: the solar fire, the atmospheric (lightening) or astral one, the fire inner to the organisms and matter, the living fire[2]. For the Bronze Age and the Hallstatt period in Romania, the only *documents* that prove the relation fire-community are those archaeologically identified. We ought to say even from the beginning, that in the correct decoding of this relation, there are objective impediments – insufficient archaeological vestiges – as well as subjective ones, the latter being determined especially by archaeologists, by their investigation methods, by their power to entirely and without alteration register what the digging provides, by their decoding formula to decipher and interpret the results of the investigations.

The connection human being-environment must be always seen according with the former necessities: his necessity of survival in compliance with his food

---

[1] C. Schuster, *Unele aprecieri cu privire la instalaţiile de foc din epoca bronzului de pe teritoriul României*, in *Istros*, X, 2000, p. 71-92; C. Schuster, Tr. Popa, *The Fire and the World of the Living in the Romanian Bronze Age*, in C.F. Schuster, Al. Comşa, Tr. Popa, *The Archaeology of Fire in the Bronze Age of Romania*, *BMG*, II, Giurgiu, 2001, p. 31-41.

[2] For all these fire forms see V. Kernbach, *Dicţionar de mitologie generală*, Bucureşti, 1995, p. 200 sqq.

wwww.cimec.ro

resources, with his protection while facing the nature's hostilities, the animals, or other human communities. But, as it was often pointed out, *this place might receive also a supernatural legitimacy and a consecration*[3]. Three components are playing a significant role in the socialization of these places: its election (the space might have topographic properties, signs of a hierophany), its cutting out (a space symbolically conceived as an absolute reference point), its construction (the addition of some artificial elements)[4]. For the Romanian Bronze Age and Hallstatt period, as regards the settlements, dwellings, ovens, hearths etc. is extremely difficult to distinguish the mentioned moments. In the following lines, we will try to do that.

The fire and the agriculture

In order to obtain larger agricultural terrains, given that the majority of the Romanian regions were forested at the time, it was often used the slash-and-burn technique (a similar technique was employed for the settlements establishing). We quote here as an example the site from Cârlomăneşti, in the Monteoru cultural environment. Between the IC_4 and IC_3 phases a deforestation process occurred, most probably by burning the forest – comprising particularly deciduous trees (out of which the elm detained 10.1%, the oak 7%, the hornbeam 4.8%)[5]. The aim of the process seems to be the extension of the ground for vegetables cultivation, as the analysis for this level are showing that the curve for *Chenopodiaceae* is progressively ascending, (represented by orrach[6] – *Atriplex* sp.; spinach – *Chenopodium* sp.; beet – *Beta* sp.)[7] Also, at Carei-*Bobald between the layer of the Early Bronze Age (Nir II-Sanislău) and the one that overlapped it, a burning and an ash deposition could be observed, that indicated the setting on fire of the vegetation at that level*[8]. It is possible that the mentioned remains could be connected with a fire initiated in order to obtain new terrains for agriculture.

The fire and the settlements

Unfortified settlements

The largest number of BA settlements on the territory of Romania, unearthed and studied (by systematic, rescue or surface surveys) is of open type – not fortified by any human intervention. (For the various BA manifestations see: the Copăceni group[9];

[3] J.-J. Wunenburger, *Sacrul*, Cluj-Napoca 2000, p. 62.
[4] *Ibidem*, p. 62-64.
[5] A. Borza, *Dicţionar etnobotanic cuprinzând denumirile populare româneşti şi în alte limbi ale plantelor din România*, Bucureşti, 1968, p. 41.
[6] *Ibidem*, p. 27.
[7] M. Cârciumaru, *Paleoetnobotanica*, Iaşi, 1996, p. 72.
[8] I. Németi, *Descoperirile arheologice de la Carei-Bobald (jud. Satu Mare) în anul 1994*, in *CAANT*, II, 1997, p. 124.
[9] M. Rotea, *Contribuţii privind bronzul timpuriu în centrul Transilvaniei*, in *TD*, XIV, 1-2, 1993, p. 65-86; H. Ciugudean, *Epoca timpurie a bronzului în centrul şi sud-vestul Transilvaniei*. *BiblThr*, XIII, Bucureşti, 1996.

wwww.cimec.ro

the Glina culture[10]; the Iernut group; the Livezile group[11]; the Otomani culture[12]; the Schneckenberg culture[13]; the Suciu de Sus culture[14]; the Şoimuş group[15]; the Tei culture[16]; the Wietenberg culture[17]).

The unfortified settlements detain the most significant weight in the Hallstatt period. For instance, a single fortified one was found out of the 21 settlements[18] belonging to the Grăniceşti group.

Fortification elements / fortified settlements

1. BA fortified settlements

Despite that both the opened and the fortified settlements are proper to the Romanian BA, the latter being actually in a lower percentage than the former, the data concerning the role of the fire in the construction of some fortification elements are rather lacunars and uncertain.

At Şerbăneşti[19], the bearers of the Glina culture have raised a wall that had its inner surface hardened with a pebble pavement, the outer being covered with boulders and the core containing a mass of burnt earth mixed with charcoals. The wall of the settlement belonging to the Ciomortan culture at Păuleni (formerly known as Ciomortan)[20] seems to have been equipped with a wooden tower, which was set to fire.

---

[10] P. Roman, *Die Glina III-Kultur*, in *PZ*, 51, 1, 1976, p. 26-42; C. Schuster, *Einführung in das Siedlungs- und Bauwesen der Glina-Kultur*, in *Memorie del Museo Civico di Storia Naturale di Verona* (IIa serie), Sezione Scienze dell'Uomo, 4, 1995, p. 129-132; Idem, *Consideraţii privind aşezările culturii Glina*, in *Drobeta*, VII, 1996, p. 12-17; Idem, *Perioada timpurie a epocii bronzului în bazinele Argeşului şi Ialomiţei Superioare*, *BiblThr*, XX, Bucureşti, 1997; Idem, *Despre locuinţele culturii Glina*, in *MemAntiq*, XXI, 1997, p. 85-114.

[11] H. Ciugudean, *Epoca timpurie a bronzului în centrul şi sud-vestul Transilvaniei.*

[12] T. Bader, *Epoca bronzului în vestul Transilvaniei. Cultura pretracică şi tracică*, Bucureşti, 1978.

[13] Zs. Székely, *Perioada timpurie şi începutul celei mijlocii a epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, *BiblThr*, XXI, Bucureşti, 1997.

[14] T. Bader, *op. cit.*

[15] H. Ciugudean, *Epoca timpurie a bronzului în centrul şi sud-vestul Transilvaniei.*

[16] V. Leahu, *Cultura Tei*, Bucureşti, 1966; C. Schuster, T. Popa, *op. cit.*

[17] N. Boroffka, *Die Wietenberg-Kultur. Ein Beitrag zur Erforschung der Bronzezeit in Südosteuropa*, Teil I-II, *UPA*, Bonn, 1994.

[18] A. László, *Începuturile epocii fierului la est de Carpaţi*, *BiblThr*, VI, Bucureşti, 1994, p. 51 sq.

[19] T. Cioflan, R. Maschio, *Săpăturile arheologice de salvare de la Şerbăneşti, judeţul Argeş*, in *Argessis*, IX, 2000, p. 10.

[20] As regards the tower (or gate?) see M. Rotea, *Beiträge zur Kenntnis der Faze I der Kultur Wietenberg. Die Bewohnung von Păuleni (Ciomortan), Kreis Harghita*, in *AMN*, 37, I, 2000, p. 29; V. Cavruc, Gh. Dumitroaia, *Descoperirile aparţinând aspectului cultural Ciomortan de la Păuleni (campaniile 1999-2000)*, in *Angustia*, V, 2000, p. 131 sq., pl. II, IV; V. Cavruc, *Noi cercetări la Păuleni. Raport preliminar. Prezentare generală*, in *Angustia*, V, 2000, p. 93-102; V. Cavruc, *Sat Păuleni, com. Păuleni, jud. Harghita*, in V. Cavruc, Gh. Dumitroaia (eds.), *Cultura Costişa în contextul epocii bronzului din România / The Costişa Culture within the Romanian Bronze Age Cultural Context*, Piatra-Neamţ, 2001, p. 59 sq.

wwww.cimec.ro

The wall made of stone stuck with clay of the Wietenberg fortress at Turia had some red-burnt stones[21] Also, the wall at Coldău, which was made out of wooden cassettes filled with stones and earth, was burnt on its northern part[22]. Obviously, the fire affected the wall after the construction was raised, but it is not certain if the set on fire was intentionally or not.

Much more interesting is the LBA fortification system at Popeşti[23]. This consists in an earthen wall and a defensive ditch, both raised atop of the remnants of an older fortification. It was stated that the wall has girdled the settlement in its eastern, southern and western parts, while the ditch existed just in its southern part – meant to cut off the access from the promontory that protrudes in the Argeş riverbed. The wall covers a length of about 19 m at its base and is 2.80 m height. The structure of the wall consists of a burnt core overlapping a layer of stones and a pile of beams and stones, a red area comprising adobe fragments, broken clay lumps and portions of burnt wood, a yellow area and another greyish one. Evidently, the related fire occurred in the moment of the latter construction. The burnt core was probably meant to provide a special hardness and resistance to the wall.

The above mentioned examples prove that the fire was also used to strengthen some elements of fortification in the BA settlements.

2. Hallstatt fortified settlements (and fortresses)

In the Basarabi Culture, at Popeşti, above a wall made of earth and burnt earth lumps, a layer of stoned and treaded earth has been laid[24]. Other possible discoveries of the same type are to be found at Orbeasca de Sus and Trivale-Moşteni[25].

At Preuţeşti-*Cetate* (Grăniceşti group) a settlement with three fortification systems has been investigated. The researches pointed out that the fire has played an effective role in their construction. The first fortification, comprising a wall and an adjacent ditch, bears traces of charred poles on the wall (with a diameter of 0.04-0.08 m) – originating in a light palisade The second fortification line, located at about 45 m north from the first one consists also of a wall and a ditch; in the wall was discovered a large quantity of charcoal, ash and some small pieces of adobe, most probably the remains of a palisade[26]

---

[21] N. Boroffka, *op. cit.*, p. 87; Z. Székely, *The Wietenberg Culture Fortress from Turia (Covasna District)*, in *TD*, XX, 1-2, 1999, p. 109-126.

[22] N. Boroffka, *op. cit.*, p. 32.

[23] N. Palincaş, *Scurtă prezentare a săpăturilor din sectorul Σ al aşezării de la Popeşti (jud. Giurgiu). Campaniile 1988-1993*, in *CA*, X, 1997, p. 175 sqq.

[24] Al. Vulpe, *Zur mittleren Hallstattzeit in Rumänien (Die Basarabi-Kultur)*, in *Dacia*, NS, IX 1965, p. 106.

[25] E. Moscalu, C. Beda, *Noi cetăţi traco-getice*, in *CA*, III, 1979, p. 362 sq., 368 sq.; Al. Vulpe *Zur Entstehung der proto-dakischen Zivilization. Die Basarabikultur*, in *Dacia*, NS XXX, 1-2, 1986, p. 51. About the fortied settlements (fortresses) with *Schlackenwälle* see E. Moscalu, *Probleme ale cetăţilor cu „val vitrificat"*, in *CA*, III, 1979, p. 339-351.

[26] D. Popovici, N. Ursulescu, *Şantierul arheologic Preuţeşti Cetate, jud. Suceava, 1979. Raport preliminar*, in *CA*, IV, 1981, p. 54-57; Idem, *Şantierul arheologic Preuţeşti Cetate, jud. Suceava*, in *CA*, V, 1982, p. 23-27; Idem, *Începuturile primei epoci a fierului în nord-*

wwww.cimec.ro

The discovery of the fortified settlement at Cândeşti[27], proved us that, already in the Ha A of Moldova, namely in the Corlăteni group such monuments existed. Unfortunately, there are gaps in the information regarding the construction of the fortification system. It is not known whether the fire has played any role or not.

Initially, it was presumed that the wall at Ciceu-Corabia (Bistriţa-Năsăud Country) has been raised out of stones artificially burnt and stuck with charred earth but, the subsequent excavations have proven the lack of basis for this forwarded theory[28].

At Teleac, the burnt lenses found in all three moments (layer I from the Ha B1, layer II and III belonging to the Gáva culture) of construction and re-construction / completion of the wall, are proves for the existence of the burnt palisade and not for the presence of a *Schlackenwall*[29]

The fortification at Subcetate[30] doesn't contain burnt cores, but burning remains of the palisade[31]. Sporadically, has been employed the refuge fortification at Dej[32], assigned to the Ha C period, whose defending wall was not of a *Schlackenwall* type[33] The Ha B2-Ha D fortification at Bozna has the same kind of wall as those mentioned above[34]. The same situation has been signalled for the Ha B-Ha C fortification at Şona[35].

In Transylvania, Crişana, Banat 26 Hallstatt period fortifications (fortified settlements) have been identified[36]. As noticed before[37], along with the increasing number of the settlements during the Hallstatt period, the raised fortifications get also amplified, in most of the cases passing through several phases. This is how; the fortified settlements at Teleac and Ciceu-Corabia have reached to be some of the largest on our continent[38].

Moldovei în lumina cercetărilor de la Preuteşti (jud. Suceava), in *Documente recent descoperite şi informaţii arheologice*, Bucureşti, 1983, p. 25-32; A. László, *op.cit.*, p. 50 sq.

[27] A.C. Florescu, *Aspecte ale civilizaţiei traco-getice în zona de curbură a Carpaţilor Răsăriteni*, in *SAA*, 1, 1983, p. 74 sq.; A. László, *op.cit.*, p. 106.

[28] V. Vasiliev, in V. Vasiliev, I. Al. Aldea, H. Ciugudean, *Civilizaţia dacică timpurie în aria intracarpatică a României. Contribuţii arheologice*, Cluj-Napoca, 1991, p. 20, 27; Idem, *Fortifications de refuge et établissements fortifiés du premier Age du Fer en Transylvanie*, *BiblThr*, XII, Bucureşti, 1995, p. 91 sqq.

[29] Idem, in V. Vasiliev, I. Al. Aldea, H. Ciugudean, *op. cit.*, p. 25 sqq.

[30] Idem, *Fortifications de refuge et établissements fortifiés du remier Age du Fer en Transylvanie*, p. 35-39.

[31] Idem, in V. Vasiliev, I. Al. Aldea, H. Ciugudean, *op. cit.*, p. 21.

[32] Idem, *Fortifications de refuge et établissements fortifiés du premier Age du Fer en Transylvanie*, p. 11-31.

[33] *Ibidem*, p. 13 sq.

[34] *Ibidem*, p. 62 sqq.

[35] *Ibidem*, p. 125 sqq.

[36] *Ibidem*, p. 11.

[37] Idem, in V. Vasiliev, I. Al. Aldea, H. Ciugudean, *op. cit.*, p. 19.

[38] *Ibidem*, p. 21.

wwww.cimec.ro

Some of these fortifications can be considered as tribal centres[39] – Teleac[40], Mediaş, Şeica Mică –, some others have been conjecturally employed fortifications[41]: Subcetate, Sărăţel[42].

The hypothesis concerning the existence of some *Schlackenwälle*, at least for the fortifications / fortified settlements cannot be maintained[43].

A certain type of "settlement" – the zolniki / "cinderers" within the BA

In the Romanian archaeology, the cinderer is considered to be an elevation, a mound, which is flattened and contains remnants of surface dwellings, namely adobe fragments (some bearing traces of wickerwork's, pillars or reed), a lot of ash, owed charcoals etc[44]. In the archaeological literature of Russian language such complexes are called *zolniki*.

This type of *settlement* is characteristic to the Noua culture[45], especially in eastern Romania and having a slight representation in Transylvania too[46], and Coslogeni culture[47], but they also appear in Tei[48] and Verbicioara milieus[49].

It is interesting to notice here the Noua find at Gârbovăţ where, each out of the five cinderers consisted of other smaller cinderers[50].

Taking into account his own observations, E. Comşa[51] has forwarded an interesting hypothesis regarding the cinderers. Thus, he considers them to be the result of some domestic deposits (out of fire hearths, ovens and dwellings) which appeared after a (ritual?) cleaning that took place in the settlement. This custom is still found today at the Turk rural population in Dobrudja. In time, the strata of their domestic deposits are raising a real mound, identical to those in the LBA of Noua and Coslogeni

---

[39] *Ibidem.*

[40] *Ibidem.*

[41] *Ibidem.*

[42] *Ibidem.*

[43] Idem, *Fortifications de refuge et établissements fortifiés du premier Age du Fer en Transylvanie*, p. 151.

[44] I. Chicideanu, *Cenuşar*, in C. Preda (coord.), *Enciclopedia Arheologiei şi Istoriei Vechi a României* vol. I (A-C), Bucureşti, 1994, p. 280.

[45] A.C. Florescu, *Repertoriul culturii Noua-Coslogeni din România*, in *CCDJ*, IX, *BiblThr*, I. Călăraşi, 1991, p. 24 sqq.

[46] *Ibidem*, p. 100; I. Andriţoiu, V. Vasiliev, *Quelques considérations concernant la culture Noua en Transylvanie*, in *CCBD*, X (*CCDJ*, X), 1993, p. 102: Ungheni.

[47] S. Morintz, *Contribuţii arheologice la istoria tracilor timpurii I. Epoca bronzului în spaţiul carpato-balcanic*, Bucureşti, 1978, p. 122 sqq.; A.C. Florescu, *Repertoriul culturii Noua-Coslogeni din România*, in *loc.cit.*, p. 146-154.

[48] V. Leahu, *Cultura Tei*, Bucureşti, 1966, p. 51: believes this was not a classical cinderer.

[49] G. Crăciunescu, *Tipuri de aşezări în cadrul culturii Verbicioara*, in *Drobeta*, XI-XII, 2002, p. 67 sq.: Orodel, Govodarva, Oreviţa Mare.

[50] A.C. Florescu, Şt. Rugină, D. Vicoveanu, *Aşezarea din epoca bronzului tîrziu de la Gîrbovăţ (r. Tecuci, reg. Galaţi)*, in *Danubius*, I, 1967, p. 76.

[51] E. Comşa, *Unele date despre tipurile de locuinţe din epoca bronzului de pe teritoriul României*, in *loc.cit.*, p. 27 sq.

wwww.cimec.ro

type. Therefore, it is possible that, what we consider the remnants of a settlement, could be simply the domestic garbage coming from the real settlement, located somewhere around and whose traces where not detected by the archaeologists.

The fire and the shelters

Many specialists have studied the dwellings of the Bronze Age and the Hallstatt period. Those studies mostly considered their construction mode, the shape and seldom their functionality. The dwellings didn't look much different than those in the neighbouring regions, or the way some dwellings in the rural Romanian milieu look even today (especially in Dobrudja, southern Muntenia and southern Oltenia) or some belonging to the ethnic group of the gypsies. It is notable that some miniature houses, like those in the Nir culture at Berea-*Togul Sfântului Gheorghe* and Ciumeşti-*Bostănărie*, provide us information about the way the real constructions have looked like[52] Probably, some of the constructions had decorated walls, as shown by some finds of adobe fragments[53]

Complex approaches, meant to take into consideration the complete set of issues in their interconnection regarding the constructions – the places chosen for raising a dwelling, the role of a dwelling in the settlement, the type of dwelling, its shape, dimensions, raw materials employed, techniques for raising it, foundation rituals, demographic aspects etc. – do not exist by now. Another matter that has been just partly approached is the relation dwelling (construction) – fire. We don't refer here at the fire installations that we will deal with further, but to the role of the fire in the moment when the dwelling has been abandoned. Is it the fire the real cause for deserting the shelter or its set follows after the mentioned moment?

We know that, sometimes, the fire has been used even for raising dwellings. Such an example is the floor, which is brought to a superior resistance by using the fire, in a dwelling of the Otomani culture, at Carei-*Bobald*, and Noua culture, at Poşta Elan (Dwelling no. 2 in Section no. 3)[54] Also burnt by its builders was the floor of the surface Wietenberg dwelling with a rectangular shape, uncovered in the *Section 2*, at – 0.40-0.45 m, in the site at Sibişeni[55].

These examples, and possibly others too, are just exceptions, because most of the dwellings had no floors at all. Still, if they existed, they were made out of treaded earth in which there were seldom included limestone grains, small gravel, pounded ceramics. A small number of these floors have been burnt but, is seems to have been a secondary burning, due for instance to a fire that destroyed the shelter.

---

[52] T. Bader, *op.cit.*, p. 27, pl. VII/3, 6.

[53] H. Ciugudean, *Betrachtungen zum Ende der Wietenberg-Kultur*, in N. Boroffka, T. Soroceanu (eds), *Transsilvanica. Archäologische Untersuchungen zur älteren Geschichte des südöstlichen Mitteleuropa. Gedenkschrift für Kurt Horedt, Internationale Archäologie, Studia honoraria*, Bd. 7, 1999, p. 116, fig. 12-14: Geoagiu de Sus.

[54] M. Mamalaucă, *Aşezarea aparţinând culturii Noua de la Poşta Elan*, in *Istros*, VIII, 1997, p. 192.

[55] I. Paul, *Die Wietenberg-Nekropole und Siedlung von Sibişeni (Kreis Alba)*, in *VUS*, 1995, p. 195; I. Andriţoiu, *Sibişeni-„Deasupra Satului"*, in *CCA*, 1996, p. 109.

wwww.cimec.ro

The floor of a pre-Basarabi dwelling at Popeşti (Giurgiu County) has been burnt[56]. This is also the case of the Dwelling no. 1 belonging to the Vârtop aspect at Ghidici-*Balta Ţarovei* (II) (Dolj County)[57]

The immense majority of dwellings in the Bronze Age and the Hallstatt period found and investigated in Romania show us that a fire has destroyed them. Sometimes, this was so intense that the clay material (adobe) has become a vitreous mass. In these cases it is evident that the vegetal part, namely the wood of the pillars that made the dwelling skeleton, the wickerwork's, the roof made out of wood, reed, or other puddle plants could not feed such a devastating combustion. There is a possibility that the fire could have been intensified with some additional inflammable materials.

The fires could break out due to the negligence of the dwelling inhabitants or as a result of an enemy attack that intended to destroy the settlement by fire. But, what if the fire had a purifying role and implicitly its usage was meant in order to insure the hygiene of the dwelling whose inhabitants got ill or one of them has died?

In many dwellings, under the clay layer of the walls that felled down towards the inner part of the construction and under or in the ash resulted after the burning of the roof, could be identified special archaeological materials – ceramics, implements, weapons, adornments made of various materials – that, in the case of a peaceful deserting of the shelter would not have been abandoned, given their value for the community. And still, why they lie sometimes in a suspect arrangement, as they would not be placed into a house that would be meant to be deserted in a brutal way but, on the contrary, that would hospitable expect its inhabitants or guests?

Would a dwelling that sheltered an epidemic, death or maybe a punishment generated by the breaking of the community rules have to be destroyed by the purifying fire so that it would not represent a potential danger any longer? Might have been possible that the entire, unaffected and still in use dwelling belonging to a deceased have been a temptation for him to return into the world of the living thus endangering the community? It is hard to know that! What we know is that some ethnological examples, both from Romania and elsewhere, seem to confirm those mentioned by us.

Examples of arsoned dwellings (we refer here at extremely powerful arsons):

1. Bronze Age:

– Glina culture: Bucureşti-*Roşu* – deepened dwelling whose filling earth bore traces of an extremely strong fire[58];

– Schneckenberg culture: Sfântu Gheorghe-*Örkö* – due to an intense fire, the rectangular surface dwelling has been burnt and reddened[59];

---

[56] Al. Vulpe, *Zur mittleren Hallstattzeit in Rumänien (Die Basarabi-Kultur)*, in *loc.cit.*, p. 106.

[57] M. Nica, S. Lazăr, *Locuinţe hallstattiene descoperite în aşezările de la Ghidici, punctele „Balta Ţarovei I şi II" (jud. Dolj)*, in *CAANT*, II, 1997, p. 90 sq.

[58] M. Constantiniu. P.I. Panait, *O aşezare din epoca bronzului la Roşu*, in *CA*, I, 1963, p. 302, C. Schuster, *Perioada timpurie a epocii bronzului în bazinele Argeşului şi Ialomiţa Superioare*, p. 34, fig. 17/1.

wwww.cimec.ro

– Wietenberg culture: Tâmpa-*La Cazan* – the fire has melted a part of the surface dwelling inventory, transforming the adobe and the ceramics into a vitreous slag[60];

– Verbicioara culture: Verbicioara – as a result of burning the huts, remained a lot of cinder and charcoals almost at all[61];

– Noua culture: *Dealu Morii* – in the cinderer have been identified the remnants of a surface dwelling burnt up to pulverization[62];

And the examples could continue. There is no culture in the Romanian BA where we would not find burnt shelters. In fact, we ought to be content that those fires existed because, paradoxically, they allowed the conservation of many archaeological materials.

2. Hallstatt period:

– Corlăteni group: Andrieşeni[63], Corlăteni[64], Truşeşti[65];

– Grăniceşti group: Grăniceşti – in deepened *Dwellings no. 1* and *2* there are massive depositions and burn traces resulted from an intense burning of the wooden structure of the walls and roof)[66];

– intra-Carpathian area: Ciceu-Corabia – the remains of the Dwelling no. 1 have shown that it's been destroyed by an intense fire[67]);

– Vârtop aspect (Ghidici-*Balta Ţarovei* – Dwelling no. 1 has a large number of burnt adobe pieces that girdle on 1 m width, the margins of the bag-shaped complex[68].

The fire and exterior platforms

In some settlements, exterior platforms made of burnt clay have been unearthed. They had various locations, raising modes, forms and thickness, on their surface or / and around them sometimes being found a multitude of archaeological materials, some of them extremely interesting and significant.

Out of those platforms we mention:

– Monteoru culture: Năeni-*Zănoaga* – beneath the adobe fragment of a surface shelter in *Cetăţuia 1* site, a platform has been identified, being not entirely investigated and consisting in a thin crust of clay (0.03-0.05 m), burnt *in situ*, that

---

[59] Z. Székely, *Cercetările şi săpăturile de salvare executate de Muzeul Regional din Sf. Gheorghe, în anul 1955*, in *MCA*, III, 1957, p. 157; E. Comşa, *Unele date despre tipurile de locuinţe din epoca bronzului de pe teritoriul României*, in *loc.cit.*, p. 22.

[60] B. Bassa, *O aşezare de la sfîrşitul epocii bronzului*, in *Sargetia*, V, 1968, p. 15.

[61] D. Berciu, *Die Verbicioara-Kultur. Vorbericht über eine neue, in Rumänien entdeckte bronzezeitliche Kultur*, in *Dacia*, NS, V, 1961, p. 128.

[62] M. Florescu, V. Căpitanu, *Cercetările arheologice de la Dealul Morii*, in *Carpica*, II, 1969, p. 58.

[63] A.C. Florescu, *Săpăturile de salvare de la Andrieşeni*, in *MCA*, V, 1959, p. 329.

[64] I. Nestor, *Şantierul Jijiei*, in *SCIV*, 3, 1952, p. 91.

[65] A.C. Florescu, *Şantierul arheologic Truşeşti*, in *MCA*, III, 1957, p. 209.

[66] A. László, *op.cit.*, p. 53, fig. 2.

[67] V. Vasiliev, *Fortifications de refuge et établissements fortifiés du premier Age du Fer en Transylvanie*, p. 94, pl. I, fig. 4.

[68] M. Nica, *Câteva date despre necropola şi locuinţele din aşezările hallstattiene timpurii de la Ghidici, punctul „Balta Ţarova" (judeţul Dolj)*, in *CAANT*, I, 1995, p. 236, fig. 2/1.

wwww.cimec.ro

covered two hearths – V20 and V24; between those two hearths there were two pits, filled with limestone boulders, adobe and ceramic fragments[69];

– Otomani culture: Carei-*Bobald* – in the square 7 of the Section VII/1994, at a depth of 1.45-1.40 m, a burnt clay platform has been identified, probably being an exterior one, with a maximal diameter of 1.50 m, with an oval shape; around the hearth it could be noticed a thicker deposition of cinder, ashes pigmented with charcoals and several pits in which some vases have been placed; according to J. Németi, there is a possibility to face a cultic complex[70];

– Tei culture: Mogoşeşti – in Section no.13, north from the Pit nr. 4 and Dwelling no. 1 a platform made of burnt clay has been identified, being slightly convex, with a rectangular shape, the dimensions of 2.34 x 1.75 m, a non-uniform thickness of about 0.05 m, its maximal quotation being reached in its central zone – 0.08 m. Several rebuildings could be detected, especially in the eastern part. The orientation of the platform was north-north-west – south-south-east. It was raised directly on the ground. Its upper part has been found at - 0.45 m. The raw material out of which it was constructed was fine clay with slight impurities, consisting especially out of pebbles and tiny ceramic fragments. Each of the platform corners had a hearth. The platform had no border. On its entire surface, but mostly close to the hearths, burnt bones and just few shreds have been found[71].

When considering the clay platform at Mogoşeşti, things seem to be clear but, in some other cases, it is hard to establish the functionality of such *constructions*. Even if it is tempting, we are convinced that not all could be connected with ritual practises.

Hearths

The fixed hearths

For an archaeologist, the hearth is *the place where the fire is being made*[72] or, more exactly, *the uncovered installation included into a construction or located under the open sky, where the fire is being made*[73].

In our analysis with respect to the Romanian Bronze Age and Hallstatt period hearths, we will consider the following aspects:

I. Their location:

A. In the perimeter of the constructions:

a. Deepened dwellings:

---

[69] I. Motzoi-Chicideanu, M. Şandor-Chicideanu, *Ein bronzezeitliches Grab aus Năeni-Zănoaga*, in *Dacia*, NS, XXVIII-XIX, 1999, p. 68, fig. 7.

[70] I. Németi, *Descoperirile arheologice de la Carei-Bobald (jud. Satu Mare) în anul 1994*, in *loc.cit.*, p. 124.

[71] C. Schuster, T. Popa, *Mogoşeşti. Studiu monografic*, *BMG*, I, Giurgiu, 2000, p. 38, fig. 5, 7.

[72] E. Comşa, Vatră, in D.M. Pippidi (coord.), *Dicţionar de Istorie Veche a României*, Bucureşti, 1976, p. 607.

[73] R. Florescu, *Vatră*, in R. Florescu, H. Daicoviciu, L. Roşu, *Dicţionar Enciclopedic de Artă Veche a României*, Bucureşti, 1980, p. 356.

wwww.cimec.ro

1. Bronze Age:

– Early Bronze Age from Bogdăneşti-*Todoscanu* – in each of the six shelters hearths have been found[74];

– Monteoru culture: Bogdăneşti – in two shelters a hearth has been found[75]; Coroteni – Dwelling no. 1 several hearths have been found[76]; Tercheşti[77], Vârteşcoiu – Dwelling no. 12 two overlapped hearths have been uncovered[78];

– Tei culture: Mogoşeşti – in the *apsidal* part of the Dwelling no. 2 a hearth has been identified, noted as Hearth no. 3bis[79];

– Wietenberg culture: Aiton[80]; Eliseni – the hearth was located in the north-western corner of the dwelling[81]; Porumbenii Mari – the hearth was in the north-western corner of a dwelling[82];

– Balta Sărată group: Sacu-*Ţărinioara Lelcea* – Dwelling no 1, at -0.70 m, it appeared a hearth in poor preservation condition[83];

– Cehăluţ group: Cehei-*Mesig*[84];

– Noua culture: Nicoleni – one hearth[85]; Peteni – in the first dwelling the hearth was found in its north-western corner, while in the second one it was located in the middle of the construction[86]; Vânători – the hearth was identified under a complex of stones which was probably part of a shelter[87];

---

[74] Fl. Burtănescu, *Epoca timpurie a bronzului între Carpaţi şi Prut. Cu unele contribuţii la problemele perioadei premergătoare epocii bronzului în Moldova*, *BiblThr*, XXXVII, Bucureşti, 2002, p. 191.

[75] M. Florescu, C. Buzdugan, *Săpăturile din aşezarea din epoca bronzului (cultura Monteoru) de la Bogdăneşti*, in *MCA*, VIII, 1962, p. 303 sqq.; E. Comşa, *Unele date despre tipurile de locuinţe din epoca bronzului de pe teritoriul României*, in *loc.cit.*, p. 23.

[76] V. Bobi, A. Paragină, *Şantierul arheologic de la Vîrteşcoiu. Cercetările din anii 1986-1988*, in *Vrancea*, VIII-X, 1991, p. 20, fig. 3.

[77] M. Florescu, Gh. Constantinescu, *Cercetări arheologice în aşezarea din epoca bronzului (cultura Monteoru) de la Tercheşti (r. Focşani, reg. Galaţi)*, in *SCIV*, 18, 2, 1967, p. 290; E. Comşa, *Unele date despre tipurile de locuinţe din epoca bronzului de pe teritoriul României*, in *loc.cit.*, p. 23.

[78] V. Bobi, A. Paragină, *op. cit.*, p. 44.

[79] C. Schuster, T. Popa, *op. cit.*, p. 31, fig. 5, 12.

[80] M. Blăjan, T. Cerghi, *Cercetări arheologice la Aiton, Cluj-Napoca şi Răchitele (jud. Cluj) (Partea I-a)*, in *Sargetia*, XIII, 1977, p. 135.

[81] Z. Székely, *Consideraţii privind dezvoltarea culturii Wietenberg în sud-estul Transilvaniei*, in *Aluta*, XVII-XVIII (1985-1986), 1988, p. 154.

[82] Zs. Székely, *Aşezarea din epoca bronzului şi datarea tezaurului dacic de la Peteni*, in *Aluta*, XVI, 1984, p. 16, fig. 3.

[83] P. Rogozea, V. Cedică, *Cercetările arheologice de la Sacu (jud. Caraş-Severin), din anii 1995-1996*, in *CAANT*, II, 1997, p. 54, fig. V/b.

[84] I. Bejinariu, *Late Bronze Age in the Depression of Şimleul Silvaniei*, in C. Kacsó (ed.), *Der nordkarpatische Raum in der Bronzezeit. Symposium Baia Mare, 7.-10. Oktober, 1998*, *BM*, I, Baia Mare, 2001, p. 159.

[85] Z. Székely, *Cultura Noua în valea Oltului şi a Târnavei*, in *Angustia*, V, 2000, p. 177 sq.

[86] Z. Székely, Zs. Székely, *Aşezarea din epoca bronzului de la Peteni*, in *MCA*, 1979, p. 71; Zs. Székely, *Aşezarea din epoca bronzului şi datarea tezaurului dacic de la Peteni*, in *loc.cit.*,

wwww.cimec.ro

2. Hallstatt period:

– Early Hallstatt Period from Epureni – Hearth no. 14/2000 in Dwelling 20[88];

– Grăniceşti group: Grăniceşti – in the Dwelling no. 1 a fragmentary hearth lying in secondary position has been uncovered[89];

– Basarabi culture: Aiud[90].

b. Surface dwellings:

1. Bronze Age:

– Livezile group: Livezile-*Baia* – dwellings with two hearths[91];

– Costişa / Ciomortan culture: Borleşti-*Dealul Runcu* – in a rectangular dwelling a hearth has been uncovered[92]; Siliştea[93];

– Mureş culture: Periam – in a rectangular dwelling a hearth has been identified[94];

– Wietenberg culture: Păuleni[95];

– Otomani culture: Carei-*Bobald* – in the dwelling from Section III/1988 a hearth has been uncovered (the same in Sections IV-V/1988 but, this time, it was located in the centre of the dwelling; another hearth has been identified in Section IV/1988 but, on the western side of the dwelling)[96]; Pir-*Cetate* – possible hearths inside some dwellings, which marked various habitation layers[97]; Crasna[98];

---

p. 7, fig. 4/1. For more data concerning the site at Peteni see Zs. Székely, *Perioada timpurie şi începutul celei mijlocii a epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, *BiblThr*, XXI, Bucureşti, 1997, p. 80 with the older bibliography.

[87] Gh. Dumitroaia, *Sondajul arheologic de la Vînători-Neamţ*, in *MemAntiq*, XII-XIV, 1986, p. 17.

[88] E. Safta, *Epureni, com. Epureni, jud. Vaslui, Punct: Capu Dealului*, in *CCAR. Campania 2001*, 2002, p. 130.

[89] A. László, *op.cit.*, p. 53, fig. 2.

[90] Al. Vulpe, *Zur Entstehung der proto-dakischen Zivilization. Die Basarabikultur*, in *Dacia*, NS, XXX, 1-2, 1986, p. 51.

[91] H. Ciugudean, *Epoca timpurie a bronzului în centrul şi sud-vestul Transilvaniei*, p. 53, fig. 3/A.

[92] M. Florescu, *Problemes de la civilisation de Costişa à la lumière du sondage de Borleşti*, in *Dacia*, NS, XIV, 1970, p. 53; E. Comşa, *Unele date despre tipurile de locuinţe din epoca bronzului de pe teritoriul României*, in *loc.cit.*, p. 22 sq.; Gh. Dumitroaia, *Comunităţi preistorice din nord-estul României. De la cultura Cucuteni până în bronzul mijlociu*, *BMA*, VII, Piatra-Neamţ, 2000, p. 131; Idem, *Sat Borleşti, com. Borleşti, jud. Neamţ*, in V. Cavruc, Gh. Dumitroaia (eds.), *op.cit.*, p. 23.

[93] N. Bolohan, E.-R. Munteanu, *Siliştea, com. Români, jud. Neamţ*, in V. Cavruc, Gh. Dumitroaia (eds.), *op.cit.*, p. 45 sq.

[94] D. Popescu, *Asupra începuturilor epocii bronzului în România (Partea IV-a)*, in *SCIV*, 17, 1, 1966, p. 159; E. Comşa, *Unele date despre tipurile de locuinţe din epoca bronzului de pe teritoriul României*, in *loc.cit.*, p. 22.

[95] V. Cavruc, *Sat Păuleni, com. Păuleni, jud. Harghita*, in V. Cavruc, Gh. Dumitroaia (eds.), *op.cit.*, p. 62.

[96] P. Roman, I. Németi, Date *preliminare asupra cercetărilor arheologice de la Carei-„Bobald"*, in *TD*, XI, 1-2, 1990, p. 40sq.

[97] J. Németi, *Repertoriul arheologic al zonei Carei*, *BiblThr*, XXVIII, Bucureşti, 1999, p. 30.

[98] I. Bejinariu, *op.cit.*, p. 159.

wwww.cimec.ro

– Verbicioara culture: Dobra - in dwelling from Section I/1991[99];

– Noua culture: Poşta Elan – in the Dwelling no. 1[100]; Ozun-*Lisnău*[101];

– Cehăluţ group: Suplacu de Barcău-*Lapiş* – in a rectangular dwelling a hearth has been found[102];

– Coslogeni culture: Coslogeni *Grădiştea* – Hearth no. 9 comes from a possible dwelling[103]

2. Hallstatt period:

– Grăniceşti group: Grăniceşti – in just one dwelling remains of a hearth smoothening[104];

– Corlăteni group: Andrieşeni – a partly destroyed hearth[105] with a preserved surface of about 0.75 m^2; Lozna – hearth remnants in Dwelling no. 5[106]; Truşeşti – two close hearths have been discovered[107], one of them with a surface of 0.90-1.00 m^2;

– Babadag culture: Babadag – five of the 13 dwellings investigated in 1991-1992 have hearths[107]; Siliştea-Nazâru – a hearth in Dwelling no. 3[108];

– intra-Carpathian area: Subcetate – in Dwelling no. 3 a hearth has been found[109]; Ciceu-Corabia – hearths in the Dwellings no. 1, 2[110];

– Vârtop aspect: Ghidici-*Balta Ţarovei* – Dwellings no.1 and 7[111];

– pre-Basarabi horizon: Ghidici-*Balta Ţarovei* – Hearth no. 1 in Dwelling no. 12[112]; Popeşti – in the possible perimeter of a surface dwelling few hearths have been identified[113];

– Basarabi Culture: Popeşti – dwelling with several hearths in the first layer; fire place in a dwelling of the second layer[114]; Poiana (?)[115].

---

[99] G. Crăciunescu, *Tipuri de aşezări în cadrul culturii Verbicioara*, in *loc.cit.*, p. 79.

[100] M. Mamalaucă, *op. cit.*, p. 192.

[101] Z. Székely, *Cultura Noua în valea Oltului şi a Târnavei*, in *loc.cit.*, p. 176.

[102] C. Kacsó, *Faza finală a culturii Otomani şi evoluţia culturală ulterioară acesteia în nord-vestul României*, in *SC Satu Mare*, XIV, 1997, p. 86.

[103] M. Neagu, D.B. Nanu, *Consideraţii preliminare asupra aşezării de la Grădiştea Coslogeni, judeţul Călăraşi*, in *CCDJ*, II, 1986, p. 104, fig. 13/b.

[104] A. László, *op.cit.*, p. 54 sq., fig. 6.

[105] A.C. Florescu, *Săpăturile de salvare de la Andrieşeni*, in *loc.cit.*, p. 329 sq.

[106] S. Teodor, P. Şadurschi, *Descoperirile arheologice de la Lozna, com. Dersca, jud. Botoşani. Aşezarea hallstattiană*, in *MCA*, 1979, p. 81 sq.

[107] A.C. Florescu, *Şantierul arheologic Truşeşti*, in *loc.cit.*, fig. 3.

[107] S. Morintz, G. Jugănaru, M. Munteanu, *Aşezarea din prima epocă a fierului de la Babadag*, in *CAANT*, I, 1995, p. 222.

[108] N. Harţuche, O. Silvestru, *Consideraţii asupra cercetărilor din aşezarea Babadag de la Siliştea-Nazîru, judeţul Brăila*, in *Istros*, VI, 1992, p. 18.

[109] V. Vasiliev, *Fortifications de refuge et établissements fortifiés du premier Age du Fer en Transylvanie*, p. 40.

[110] *Ibidem*, p. 94 sq., pl. I, fig. 4.

[111] M. Nica, *op.cit.*, p. 236 sq, fig. 2/1, 2.

[112] M. Nica, S. Lazăr, *op.cit.*, p. 89, fig. 2/2.

[113] Al. Vulpe, *Zur mittleren Hallstattzeit in Rumänien (Die Basarabi-Kultur)*, in *loc.cit.*, p. 106.

wwww.cimec.ro

B. Exterior hearths:

1. Bronze Age:

– Early Bronze Age from Bogdăneşti-*Todoscanu* – six hearths[116];

– Costişa / Ciomortan culture: Borleşti[117];

– Nyrség culture: Foieni-*Sutesz tag* – two hearths[118];

– Nir culture: Carei-*Bobald* – in S. IX/1995, at the depth of 1.45-1.40 m an exterior hearth has been discovered[119];

– Verbicioara culture: Vierşani-Jupăneşti – near a dwelling[120];

– Gârla Mare culture: Ostrovul Corbului-*Cliuci* – in the three dwellings investigated in 1980-1983 hearths have been also found[121];

– Noua Culture: Epureni – Hearth no. 10[122];

– Igriţa group: Deva-*Viile Noi* – two hearths[123];

– Cehăluţ group: Suplacu de Barcău-*Lapiş* – two exterior hearths[124].

2. Hallstatt period:

– Corlăteni group: Lozna – hearth remnants in the dwellings[125]; the Early Hallstatt period from Bancu-*Repaş*[126];

– Grăniceşti group: Grăniceşti – about 3 m away from the south-western side of the *Dwellings no. 1* and *2* a hearth has been uncovered, being probably an appendix to them[127]; Mihoveni[128];

– Vârtop aspect: Bistreţ-*La nea Vasile Feraru* (?)[129]

---

[114] *Ibidem.*

[115] Idem, *Zur Entstehung der proto-dakischen Zivilization. Die Basarabikultur*, in *loc.cit.*, p. 61.

[116] Fl. Burtănescu, *op. cit.*, p. 189.

[117] Gh. Dumitroaia, *Sat Borleşti, com. Borleşti, jud. Neamţ*, in V. Cavruc, Gh. Dumitroaia (eds.), *op.cit.*, p. 23.

[118] J. Német, *Foieni, com. Foieni, jud. Satu Mare, Punct: Sutesz tag*, in *CCAR. Campania 2001*, 2002, p. 136.

[119] I. Németi, *Carei-Bobald*, in *CCA*, 1996, p. 22.

[120] Gh. Calotoiu, *Cercetările arheologice de la Vierşani-Jupăneşti, judeţul Gorj*, in *Drobeta*, VII, 1996, p. 49.

[121] E. Comşa, *Unele date despre tipurile de locuinţe din epoca bronzului de pe teritoriul României*, in *loc.cit.*, p. 25.

[122] E. Safta, *op.cit.*, p. 130.

[123] I. Andriţoiu, *Consideraţii asupra unor materiale arheologice aparţinînd bronzului tîrziu descoperite în împrejurimile Devei*, in *Sargetia*, XVI-XVII, 1982-1983, p. 126.

[124] C. Kacsó, *op. cit.*, p. 86.

[125] S. Teodor, P. Şadurschi, *op.cit.*, p. 81 sq.

[126] V. Cavruc (red.), *Repertoriul arheologic al judeţului Harghita*, *SMA*, III, Sfântul Gheorghe, 2000, p. 84.

[127] A. László, *op.cit.*, p. 53 sq., fig. 4.

[128] N. Ursulescu, P.V. Batariuc, *Cercetările arheologice de la Mihoveni (Suceava), 1973*, in Suceava, V, 1978, p. 90 sq., fig. 2; A. László, *op. cit.*, p. 56.

[129] I. Motzoi-Chicideanu, *Ein neuer Fund vom Beginn der Hallstattzeit aus der Kleinen Walachei*, in *Dacia*, NS, XLIII-XLIV, 1999-2001, p. 1999.

wwww.cimec.ro

C. Hearths in the caves:

– Roşia group: Călăţea – a hearth situated close to the entrance[130];

– Tei culture: Braşov-*Peştera Gura Cheii*;

– Igriţa group: Igriţa – since LBA, in *the Niche III* animal bones (bovid, goat, deer boar, bear) have been uncovered, together with vases, bronze objects passed through the fire, two figurines made of burnt clay, ash;

– LBA: Izbucu Topliţei.

D. Hearths in pits:

1. Bronze Age:

– Tei culture: Mogoşeşti – in Dwelling 2 a small pit with ash, possibly used as a fire place, has been found [131];

– Wietenberg culture: Bădeni[132]; Cluj-Napoca – hearth fragments in a ritual pit[133]; Cluj-*Becaş* – in Pit 3, Section II, the traces of a hearth with border have been found, which was raised directly on the soil and could be reconstructed. Pit 5 also contained the remains of a possible hearth with border[134]; Fântânele-*Dâmbul Popii*[135].

2. Hallstatt period:

– Corlăteni group: Lozna – under the Dwelling no. 6 a pit with a depth of 0.50 m has been discovered, containing as a filing hearth remains, ash and charcoals, adobe fragments. Pit no.1, between dwellings, contained two fragmented pots, charcoals, burning and large river stones[136];

– Grăniceşti group: Grăniceşti – Dwelling no. 1, deepening probably employed as fire places have been discovered. Pit no. 8 – the remnants of a fire installation has been detected[137];

– in the fortress from Teleac: Pit no. 2 under the Dwelling no. 5[138];

– Basarabi culture: Hunedoara-*Grădina Castelului* – Pit GC1/1998 from the Section no. 2 seen as a deposit place of a metallurgic oven (?)[139]

---

[130] P. Roman, I. Németi, *Descoperiri din perioada timpurie (Pre-Otomani) a epocii bronzului în nord-vestul României*, in *SCIVA*, 37, 3, 1986, p. 221.

[131] C. Schuster, T. Popa, *op. cit.*, p. 31, fig. 5, 12.

[132] N. Boroffka, *op. cit.*, p. 103, fig. 6.

[133] M. Rotea, M. Wittenberger, *The ritual complex of the Wietenberg Culture, Cluj-Napoca (Transylvania)*, in *AMN*, 36, I, 1999 p. 9, pl. I, II.

[134] F. Gogâltan, S. Cociş, A. Paki, *Săpături de salvare la Cluj-Becaş – 1989*, in *EN*, II, 1992, p. 7 sq., pl. IV/3a-c; 4a; 5.

[135] N. Boroffka, *op. cit.*, p. 103.

[136] S. Teodor, P. Şadurschi, *op. cit.*, p. 81 sq.

[137] A. László, *op. cit.*, p. 53, 56 sq.

[138] V. Vasiliev, I. Al. Aldea, H. Ciugudean, *Civilizaţia dacică timpurie în aria intracarpatică a României. Contribuţii arheologice: aşezarea fortificată de la Teleac*, Cluj-Napoca, 1991, p. 152.

[139] C. Roman, D. Diaconescu, *Un complex aparţinând culturii Basarabi, descoperit la Hunedoara-Grădina Castelului*, in *ATS*, I, 2002, p. 55-68.

wwww.cimec.ro

II. The shape of hearths:

A. Circular (round):

1. Bronze Age:

– Schneckenberg culture: Cuciulata-*Pleşiţa Pietroasă* (upper layer) – rounded hearth with a diameter of 0.90 m[140];

– Glina culture: Braneţ, Căscioarele, Mihăileşti-*Tufa*, Schitu-*La Conac*[141];

– Monteoru culture: Bogdăneşti –a semicircle-shaped hearth has been discovered in the Dwelling no. 2[142];

– Wietenberg culture: Aiton – diam. 0.40 m[143]; Bădeni[144]; Boiu-*Măgulicea* – diam. 0.60 m[145]; Porumbenii Mici[146];

– Noua culture: Ozun-Lisnău; Nicoleni[147], Peteni[148], Turia-*Judeţ*[149], Vânători[150];

– Cehăluţ group: Cehei-Mesig – diam. 1 m[151].

2. Hallstatt period:

– Early Hallstatt Period from Bancu-*Repaş*[152];

– Early Hallstatt Period from Epureni – Hearth no. 14/2000[153];

– Grăniceşti group: Mihoveni – rose upon ceramic fragments and flanked by grit stones[154];

– Babadag culture: Babadag – hearths identified in 1991-1992[155];

– Vârtop aspect: Ghidici-*Balta Ţarovei* – the hearth in the *Dwelling no. 7*[156]; Bistreţ-*La nea Vasile Feraru*[157]

---

[140] E. Comşa, *Unele date despre tipurile de locuinţe din epoca bronzului de pe teritoriul României*, in *loc.cit.*, p. 22, fig. 3.

[141] C. Schuster, *Perioada timpurie a epocii bronzului în bazinele Argeşului şi Ialomiţei Superioare*, p. 43.

[142] M. Florescu, C. Buzdugan, *op.cit.*, p. 303 sqq.; E. Comşa, *Unele date despre tipurile de locuinţe din epoca bronzului de pe teritoriul României*, in *loc.cit.*, p. 23.

[143] M. Blăjan, T. Cerghi, *op.cit.*, p. 135.

[144] N. Boroffka, *op. cit.*, p. 103, fig. 6.

[145] I. Andriţoiu, *Contribuţii la cunoaşterea culturii Wietenberg în sud-vestul Transilvaniei (I)*, in *Sargetia*, XX, 1986-1987, p. 54.

[146] Zs. Székely, *Aşezarea din epoca bronzului şi datarea tezaurului dacic de la Peteni*, in *loc.cit.*, p. 16, fig. 3; N. Boroffka, *op. cit.*, p. 103.

[147] Z. Székely, *Cultura Noua în valea Oltului şi a Târnavei*, in *loc.cit.*, p. 177 sq.

[148] Z. Székely, Zs. Székely, *Aşezarea din epoca bronzului de la Peteni*, in *loc.cit.*, p.71; Zs. Székely, *Aşezarea din epoca bronzului şi datarea tezaurului dacic de la Peteni*, in *loc.cit.*, p. 7, fig. 4/1.

[149] Zs. Székely, *Unele probleme ale epocii bronzului târziu în sud-estul Transilvaniei*, in *Acta*, 1997/I, 1998, p. 174, fig. 1.

[150] Gh. Dumitroaia, *Sondajul arheologic de la Vînători-Neamţ*, in *loc.cit.*, p. 17.

[151] I. Bejinariu, *op.cit.*, p. 159.

[152] V. Cavruc (red.), *Repertoriul arheologic al judeţului Harghita*, p. 84.

[153] E. Safta, *op.cit.*, p. 130.

[154] N. Ursulescu, P.V. Batariuc, *op.cit.*, p. 90 sq., fig. 2; A. László, *op. cit.*, p. 56.

[155] S. Morintz, G. Jugănaru, M. Munteanu, *op.cit.*, p. 222.

wwww.cimec.ro

B. Oval:

1. Bronze Age:

– Early Bronze Age from Bogdăneşti-*Todoscanu*[158];

– Schneckenberg culture: Cuciulata-*Pleşiţa Pietroasă* (lower layer) – with a maximal diameter of 0.83 m[159]

– Nir culture: Carei-*Bobald* – oval, with maximal diameter of 1.50 m[160];

– Costişa / Ciomortan culture: Borleşti[161]; Costişa[162];

– Monteoru culture: Costişa[163];

– Igriţa group: Deva-*Vîile Noi* – the first hearth has the maximal diameter of 0.58 m, while the second of 0.62 m[164]; Simeria – maximal diam. 0.60 m[165];

– Cehăluţ group: Suplacu de Barcău-*Lapiş*[166].

2. Hallstatt period:

– pre-Basarabi horizon: Ghidici-*Balta Ţarovei* – Hearth no. 1 in Dwelling no.12 had a maximal diameter of 1 m[167]

C. Rectangular:

This kind of hearths has a squared or rectangular shape, most of the time with rounded corners. Their dimensions vary from one case to another, being not proportional with the dimensions of the construction when those in the perimeter of the dwellings are considered.

1. Bronze Age:

– Costişa / Ciomortan culture: Borleşti-*Dealul Runcu* – in a dwelling of rectangular shape a rectangular hearth has been uncovered[168];

---

[156] M. Nica, *op.cit.*, p. 236 sq., fig. 2/2.

[157] I. Motzoi-Chicideanu, *op.cit.*, p. 199, fig. 2.

[158] Fl. Burtănescu, *op. cit.*, p. 191.

[159] E. Comşa, *Unele date despre tipurile de locuinţe din epoca bronzului de pe teritoriul României*, in *loc.cit.*, p. 22.

[160] I. Németi, *op.cit.*, p. 22.

[161] Gh. Dumitroaia, *Sat Borleşti, com. Borleşti, jud. Neamţ*, in V. Cavruc, Gh. Dumitroaia (eds.), *op.cit.*, p. 23.

[162] A. Popescu, *Sat Costişa, com. Costişa, jud. Neamţ*, in V. Cavruc, Gh. Dumitroaia (eds.), *op.cit.*, p. 25 (with lit.).

[163] *Ibidem.*

[164] I. Andriţoiu, *Consideraţii asupra unor materiale arheologice aparţinînd bronzului tîrziu descoperite în împrejurimile Devei*, in *loc.cit.*, p. 126.

[165] *Ibidem.*

[166] C. Kacsó, *op.cit.*, p. 86.

[167] M. Nica, S. Lazăr, *op.cit.*, p. 89, fig. 2/2.

[168] Gh. Dumitroaia, *Comunităţi preistorice din nord-estul României. De la cultura Cucuteni până în bronzul mijlociu*, p. 131; Idem, *Sat Borleşti, com. Borleşti, jud. Neamţ*, in V. Cavruc, Gh. Dumitroaia (eds.), *op.cit.*, p. 23.

wwww.cimec.ro

– Monteoru culture: Pufeşti – the hearth in Dwelling no. 3 in Mound no. 2[169];

– Tei culture: Bucureşti-Chitila-*Cărămidărie* – with rounded corners[170];

– Verbicioara culture: Oreviţa Mare – with the dimensions of 1.10 x 1.70 m[171]; Vierşani-Jupâneşti[172]; Dobra – in dwelling from Section I/1991[173];

– the Noua culture: Cavadineşti-*Râpa Glodului* – two exterior hearths with a diameter of 1.00 x 1.80 m[174].

2. Hallstatt period:

– Corlăteni group: Truşeşti[175];

– Grăniceşti group: Grăniceşti – an exterior hearth which was preserved on a surface of 2 x 1 m and another one, in a surface dwelling was preserved on a surface of 0.25 x 0.25 m[176];

– pre-Basarabi horizon: Ghidici-*Balta Ţarovei* – the hearth in Section 1/1994 had the dimensions of 0.80 x 0.70 m[177];

– Vârtop aspect: Ghidici-*Balta Ţarovei* – the hearth in the Dwelling no. 1 has the dimensions of 1 x 1.5 m and the Hearth no. 3 in the Dwelling no. 10 had the dimensions of 0.70 x 0.65 m[178].

III. Construction mode:

A. Made exclusively out of clay, directly on the ground:

The hearth has been directly raised upon the level of the surface dwellings and of the settlement (in the case of the exterior ones) or on the bottom of the deepened dwellings (sometimes upon the floor made of treaded ground).

1. Bronze Age:

– Early Bronze Age from Bogdăneşti-*Todoscanu*[179];

---

[169] M. Florescu, M. Nicu, Gh. Rădulescu, *Câteva date referitoare la fazele tîrzii ale culturii Monteoru în lumina cercetărilor de la Pufeşti*, in *MemAntiq*, III, 1971, p. 165.

[170] V. Boroneanţ, *Cercetările arheologice privind cultura Tei de la Chitila-Cărămidărie*, in *CA*, III, 1981, p. 197.

[171] G. Crăciunescu, *La station archéologique Oreviţa Mare (dép. Mehedinţi)*, in P. Roman (ed.), *The Thracian World at the Crossroads of Civilizations*, II, Bucureşti, 1998, p. 497-505.

[172] Gh. Calotoiu, *op.cit.*, p. 49 sq.

[173] G. Crăciunescu, *Staţiunea din epoca bronzului de la Dobra, judeţul Mehedinţi*, in *Drobeta*, XI-XII, 2002, p. 79.

[174] I.T. Dragomir, *Săpăturile arheologice de la Cavadindeşti (r. Bereşti, reg. Galaţi)*, in *MCA*, VII, 1961, p. 152.

[175] A.C. Florescu, *Şantierul arheologic Truşeşti*, in *loc.cit.*, p. 209, fig. 3.

[176] A. László, *op.cit.*, p. 53 sqq., fig. 4, 6.

[177] M. Nica, P. Rogozea, *Şantierul arheologic Ghidici, punctul „Balta Ţarovei", campania 1994*, in *CAANT*, I, 1995, p. 201, fig. 5/1.

[178] M. Nica, *op.cit.*, p. 236, fig. 2/1; M. Nica, S. Lazăr, *op.cit.*, p. 90 sq. – it could be stated that the hearth in the Dwelling no. 1 could be initially rounded –, fig. 2/2.

[179] Fl. Burtănescu, *op. cit.*, p. 191.

wwww.cimec.ro

– Glina culture: Braneţ; Greci; Morăreşti; Odaia Turcului; Schitu-*La Conac*; Schitu-*Gaura Despei*; Şerbăneşti[180];

– Schneckenberg culture: Cuciulata-*Pleşiţa Pietroasă* (lower layer) – with a maximal diameter of about 0.83 m[181];

– Monteoru culture: Dealul Morii[182]; Mănăstioara-Fitioneşti[183];

– Costişa / Ciomortan culture: Borleşti-*Dealul Runcu*[184]; Costişa[185];

– Verbicioara culture: Vierşani-Jupâneşti[186]; Cârcea[187];

– Balta Sărată group: Balta Sărată[188];

– Igriţa group: Deva-*Viile Noi*; Simeria[189];

– Cehăluţ group: Suplacu de Barcău-*Lapiş*[190]; Cehei-Mesig[191].

2. Hallstatt period:

– Corlăteni group: Andrieşeni[192]; Truşeşti[193];

– Grăniceşti group: Grăniceşti – the hearth appended to the deepened Dwellings no. 1 and 2 was raised directly on the ground, just its south-eastern corner, because of the terrain inclination, leaned itself on a trapezium-shaped platform made of flat stones; the hearth in the surface dwelling[194];

– Babadag culture: Siliştea-Nazâru – a hearth in Dwelling no. 3[195];

– Vârtop aspect: Ghidici-*Balta Ţarovei* – the hearth in Dwelling no.7 and those no. 2 and 3 in the Dwelling no. 10[196]; Bistreţ-*La nea Vasile Feraru*[197]

---

[180] C. Schuster, *Perioada timpurie a epocii bronzului în bazinele Argeşului şi Ialomiţei Superioare*, p. 44; T. Cioflan, R. Maschio, *op.cit.*, p. 8.

[181] E. Comşa, *Unele date despre tipurile de locuinţe din epoca bronzului de pe teritoriul României*, in *loc.cit.*, p. 22.

[182] M. Florescu, V. Căpitanu, *Cercetările arheologice de la Dealul Morii*, in *Carpica*, II, 1969, p. 57.

[183] M. Florescu, Gh. Constantinescu, *Aşezarea din epoca bronzului de la Mînăstioara-Fitioneşti*, in *Danubius*, I, 1967, p. 63.

[184] Gh. Dumitroaia, *Comunităţi preistorice din nord-estul României. De la cultura Cucuteni până în bronzul mijlociu*, p. 131; Idem, *Sat Borleşti, com. Borleşti, jud. Neamţ*, in V. Cavruc, Gh. Dumitroaia (eds.), *op.cit.*, p. 23.

[185] A. Popescu, *op.cit.*, in V. Cavruc, Gh. Dumitroaia (eds.), *op.cit.*, p. 25 (with lit.).

[186] Gh. Calotoiu, *op. cit.*, p. 50.

[187] M. Nica *et alii*, *Cârcea, com. Coşoveni, jud. Dolj, Punct: La Hanuri*, in *CCAR. Campania 2001*, 2002, p. 97.

[188] Gh. Lazarovici, S. Petrescu, *Balta Sărată (Caransebeş), jud. Caraş-Severin, Punct: Câmpul lui Poşta*, in *CCAR. Campania 2001*, 2002, p. 48 sq.

[189] I. Andriţoiu, *Consideraţii asupra unor materiale arheologice aparţinînd bronzului tîrziu descoperite în împrejurimile Devei*, in *loc.cit.*, p. 126.

[190] C. Kacsó, *op.cit.*, p. 86.

[191] I. Bejinariu, *op.cit.*, p. 159.

[192] A.C. Florescu, *Săpăturile de salvare de la Andrieşeni*, in *loc.cit.*, p. 329 sq.

[193] Idem, *Şantierul arheologic Truşeşti*, in *loc.cit.*, p. 209.

[194] A. László, *op. cit.*, p. 53-55, fig. 4, 6.

[195] N. Harţuche, O. Silvestru, *op. cit.*, p. 18.

[196] M. Nica, *op. cit.*, p. 236 sq., fig. 2/2; M. Nica, S. Lazăr, *op. cit.*, p. 90, fig. 2/2.

[197] I. Motzoi-Chicideanu, *op.cit.*, p. 199, fig. 2.

wwww.cimec.ro

1. Bronze Age:

– Costişa / Ciomortan culture: Borleşti-*Dealul Runcu* – near a dwelling with rectangular shape a hearth has been containing in its sticking plaster ceramic fragments and some stone implements[219];

– Monteoru culture: Coştişa[220];

– Wietenberg culture: Derşida[221].

2. Hallstatt period:

– intra-Carpathian area: Ciceu-Corabia – the clay-made hearths in the *Dwellings no. 1* and *2*[222].

IV. Hearths types:

A. Simple, with smoothened surface or margins:

Frequent discoveries, this type of hearth has the surface and sometimes the margins smoothened.

1. Bronze Age:

– Otomani culture: Carei-*Bobald*[223];

– Verbicioara culture: Vierşani-Jupâneşti[224];

– Igriţa group: Deva-*Viile Noi*; Simeria[225].

2. Hallstatt period:

– pre-Basarabi horizon: Ghidici-*Balta Ţarovei* – the hearth in the Section 1/1994[226];

– Vârtop aspect: Ghidici-*Balta Ţarovei* – Hearth no. 3 in the Dwelling no. 10[227]

B. With border:

The border had both the role of keeping the burnt residues and the one of thermic isolation, resulting in a better regulation and maintenance of the temperature.

1. Bronze Age:

– Early Bronze Age from Bogdăneşti-*Todoscanu*[228];

---

[219] Gh. Dumitroaia, *Comunităţi preistorice din nord-estul României. De la cultura Cucuteni până în bronzul mijlociu*, p. 131; Idem, *Sat Borleşti, com. Borleşti, jud. Neamţ*, in V. Cavruc, Gh. Dumitroaia (eds.), *op.cit.*, p. 23.

[220] A. Popescu, *op.cit.*, in V. Cavruc, Gh. Dumitroaia (eds.), *op.cit.*, p. 26 (with lit.).

[221] N. Borofka, *op.cit.*, p. 103.

[222] V. Vasiliev, *Fortifications de refuge et établissements fortifiés du premier Age du Fer en Transylvanie*, p. 94 sq., pl. I, fig. 4.

[223] P. Roman, I. Németi, *Date prelimin are asupra cercetărilor arheologice de la Carei-„Bobald"*, in *loc.cit.*, p. 40 sq.

[224] Gh. Calotoiu, *op.cit.*, p. 49 sq.

[225] I. Andriţoiu, *Consideraţii asupra unor materiale arheologice aparţinînd bronzului tîrziu descoperite în împrejurimile Devei*, in *loc.cit.*, p. 126.

[226] M. Nica, P. Rogozea, *op. cit.*, p. 201, fig. 5/1.

[227] M. Nica, S. Lazăr, *op. cit.*, p. 90, fig. 2/2.

wwww.cimec.ro

– Monteoru culture: Bogdăneşti – the exterior hearth had a border made of middle-sized stones[229]; Terchești[230];

– Wietenberg culture: Cluj-*Becaş*[231];

– Cehăluţ group: Suplacu de Barcău-*Lapiş* – one of the exterior hearths had a border[232].

2. Hallstatt period:

– Early Hallstatt period from Epureni – Hearth no. 14/2000[233];

– Babadag culture: Siliştea-Nazâru – a hearth in Dwelling no. 3[234];

– the fortress from Teleac – in the Pit no. 2 under the Dwelling no. 5[235];

– Vârtop aspect: Ghidici-*Balta Ţarovei* – the hearth in the Dwelling no.1 had a border made of ash hardened with sand and clay, with a thickness of 0.50 m; the hearth in the Dwelling no. 7 had a border with a height of 0.06 m; the Hearth no. 2 in the Dwelling no. 10 had a border with a width of 0.18/0.20 m and height of 0.10 m[236].

V. Usage duration:

A. Long time span:

On the case of the hearths with a thick layer of burnt clay, with multiple rebuildings, we assume an intense use, possibly in a long time span.

1. Bronze Age:

– Glina culture: Braneţ; Drăgăneşti-Olt; Morăreşti; Schitu-*La Conac*[237];

– Noua culture: Bărboasa-*Podu Morii* – with its sticking plasters twice renovate[238];

– Igriţa group: Deva-*Viile Noi* – the upper part appeared like a cemented crust, while in depth the ground has changed its colour, running from brick-red up to yellow-brownish[239]

2. Hallstatt period:

– Grăniceşti group: Grăniceşti – the hearth appended to the Dwellings no. 1 and 2 was rebuilt three successive times[240];

---

[228] Fl. Burtănescu, *op. cit.*, p. 191.

[229] M. Florescu, C. Buzdugan, *op.cit.*, p. 302 sq.; E. Comşa, *Unele date despre tipurile de locuinţe din epoca bronzului de pe teritoriul României*, in *loc.cit.*, p. 23.

[230] M. Florescu, Gh. Constantinescu, *op.cit.*, p. 290.

[231] F. Gogâltan, S. Cociş, A. Paki, *op.cit.*, p. 7 sq., pl. IV/3a-c.

[232] C. Kacsó, *op.cit.*, p. 86.

[233] E. Safta, *op.cit.*, p. 130.

[234] N. Harţuche, O. Silvestru, *op. cit.*, p. 18, pl. VIII/3.

[235] V. Vasiliev, I. Al. Aldea, H. Ciugudean, *op. cit.*, p. 152.

[236] M. Nica, *op.cit.*, p. 236 sq., fig. 2/1, 2; M. Nica, S. Lazăr, *op. cit.*, p. 90, fig. 2/2.

[237] C. Schuster, *Perioada timpurie a epocii bronzului în bazinele Argeşului şi Ialomiţei Superioare*, p. 44.

[238] M. Florescu, V. Căpitanu, *op. cit.*, p. 27.

[239] I. Andriţoiu, *Consideraţii asupra unor materiale arheologice aparţinînd bronzului tîrziu descoperite în împrejurimile Devei*, in *loc.cit.*, p. 126.

wwww.cimec.ro

– pre-Basarabi horizon: Ghidici-*Balta Ţarovei* – the Hearth no. 1 in the Dwelling no. 12[241];

– Vârtop aspect: Ghidici-*Balta Ţarovei* – the hearth with the oven in the Dwellings no. 7 and 8[242].

B. Short time span:

Many unearthed hearths had a slightly burnt clay layer, and the fire also affected the surface around it. Those hearths, bearing no renewal traces, sometimes being just *patched up*, were used for a relatively short time.

1. Bronze Age:

– Glina culture: Braneţ; Mihăileşti-*Tufa*; Schitu-*La Conac*; Schitu-*Gaura Despei*[243];

– Wietenberg culture: Boiu-*Măgulicea* – slightly burnt hearth[244]; Cluj-Becaş[245];

2. Hallstatt period:

– Grăniceşti group: Grăniceşti – in the Section no. 4 a spot of 0.55 x 0.30 m consisting of burn, ash and charcoals, thick of about 0.05/0.06 m, coming from a temporarily used hearth[246];

– Basarabi culture: Popeşti – fire place in a dwelling of the second layer[247].

VI. Functionality:

A. Domestic:

With rare exceptions, all hearths served to domestic necessities.

B. Cultic:

– Wietenberg culture: Albeşti[248]; Geoagiu – possible cultic destination[249]; Sighişoara-*Dealul Turcului* – C. Seraphin has discovered two decorated hearths, unearthed at a depth of about 0.60 m and at a distance of 7.50 m one from another. The first, better preserved, round in shape, about 1.50-1.60 m, has been raised directly on the virgin soil[250] It was decorated with concentrically circles, the central area being

---

[240] A. László, *op.cit.*, p. 53 sq., fig. 4.

[241] M. Nica, S. Lazăr, *op. cit.*, p. 90, fig. 2/2.

[242] *Ibidem*, p. 89, fig. 1/1; M. Nica, *op. cit.*, p. 236 sq., fig. 2/2.

[243] C. Schuster, *op. cit.*, p. 44.

[244] I. Andriţoiu, *Contribuţii la cunoaşterea culturii Wietenberg în sud-vestul Transilvaniei (I)*, in *loc.cit.*, p. 54.

[245] F. Gogâltan, S. Cociş, A. Paki, *op. cit.*, p. 7 sq., pl. IV/3a-c.

[246] A. László, *op. cit.*, p. 56.

[247] Al. Vulpe, *Zur mittleren Hallstattzeit* in *Rumänien (Die Basarabi-Kultur)*, in *loc.cit.*, p. 106.

[248] Gh. Baltag, N. Boroffka, *Materiale arheologice preistorice de la Albeşti, jud. Mureş*, in *SCIVA*, 47, 4, 1996, p. 390, fig. 10/2.

[249] *Ibidem*, p. 390.

[250] N. Boroffka, *op. cit.*, p. 103 sq.; I. Andriţoiu, in I. Andriţoiu, A. Rustoiu, *Sighişoara Wietenberg. Descoperirile preistorice şi aşezarea dacică*, *BiblThr*, XXIII, Bucureşti, 1997, p. 16, fig. 26.

wwww.cimec.ro

delimitated by an ornamentation consisting of a stamped zigzagged band. Towards the outer part there are two bands decorated with incised, linked spirals, made of 4, respectively 5 lines of incisions. These are delimited by three concentrically circles and separated by a free space. The inner circle consists by 13 smaller linked spirals, while the outer one, affected by time, is considered to have had initially 10-11 spirals. Hearth no. 2, with a diameter of about 1.00 m, has been precariously preserved[251]. The central part was delimited by a circular band that contains triangles having their point towards the centre and filled with incised lines, parallel with one of their sides. It was also preserved a hearth fragment with two spiral loops made of a band with four slightly relieved lines.

1. Fixed-shrines:

– Monteoru culture:

– Cândeşti-*Cetăţuia Nacu* – in the south-eastern area of the site, belonging to the Monteoru IIa-IIb phase, approximately 5 m away from the last shelter, a layer of gravel has been laid, followed by one consisting of sand and thin sledges of grit-stones. The assembly creating a rectangular platform with a diameter of 2.50x1.50 m, had an altar-hearth with a diameter of 1.00 m in its centre, raised upon the fragments of a cup, of a jar-vase and of a bowl, covered with a clay sticking plaster. Also about 10 m far from the last construction of the settlement a shrine has existed[252].

– Cândeşti-*Coasta Banului* – in a pit with a diameter of 1.80 m and a depth of up to 0.60 m a layer of sand has been laid, overlapped by a hearth with a diameter of 1.00 m; around it have been uncovered four receptacles, arranges two by two, out of which two cups with their mouth downwards[253]

– Mănăstioara-Fitioneşti – a shrine consisting in a rectangular-shaped hearth with a diameter of 1.00 x 1.50 m, built 3 m away from the last hut, made of grit-stone sledges, with a border made of conglomerate sledges, upon which a clay layer has been applied; as a result of an intense burning, the hearth has been renewed by breaking a jar-shaped vase, whose fragments have been covered with a new layer of clay. Right beside this hearth, on a stone platform of small dimensions, covered with a layer of clay, a grinder with rubber, a miniature bovid horn made of burnt clay, a hoe made of buck antler, several animal bones have been found, all arranged in a semicircle[254].

– Mândrişca – upon a pit inside which the frontal bearing the horns of a ram have been put, a square-shaped altar-hearth has been set, having the dimensions of 1.75 x 1.75 m, initially being worked out of clay and subsequently alternated with a layer of gravel stuck with clay[255]

– Năstăseni – on a surface of 6 sqm, about 30 m far form the last group of shelters; a layer of 0.10 m thick consisting in gravels has been spread, being covered with another clay one. In the middle of this rounded surface an altar-hearth has been

[251] I. Andriţoiu, in I. Andriţoiu, A. Rustoiu, *op.cit.*, p. 16 sq.

[252] M. Florescu, *Contribuţii la cunoaşterea concepţiilor despre lume şi viaţă a comunităţilor tribale monteorene*, in *Carpica*, XI, 1979, p. 69 sq., fig. 4.

[253] *Ibidem*, p. 70, 72, fig. 5.

[254] *Ibidem*, p. 64 sq., fig. 1.

[255] *Ibidem*, p. 66 sq.; Gh. Bichir, *Săpăturile de la Mîndrişca*, in *MCA*, IX, 1970, p. 117.

wwww.cimec.ro

raised upon a layer of gravel stuck with clay; the altar and the vessels around underwent an intense burning[256].

– Sărata Monteoru-*Cetăţuia* – in the western part, where the fortress on the terrace, upon the fittings for steps made here, two altars have been identified; first of them consisted of two offering vessels, fragments of some cups and of a storage pot, a small cultic table, ash and bones. The second altar comprised an offering vase, flanked on a side by a buck antler and on the other by a charred wooden bough, another offering receptacle, a storage pot, four cups, a small cultic table, a clay disk, charcoals, bones and ash. These remnants, also suffered an intense burning[257]

– *Otomani culture:*

– Zăuan-*Dâlma Cimitirului* – the inventory of a pit consisted of four Otomani III cups, Wietenberg vases and fragments of an altar with an intensely burnt surface, decorated with deep flutings, in groups of three or four and creating curved-linear motifs, as well as reliefed conical prominences on its border[258].

– Suciu de Sus culture:

– Culciu Mare – in an uncertain context within the settlement pieces ornamented with spirals coming from possible shrines were unearthed. Also, a pit with an inventory consisting of a small clay column decorated with two lines of prominences has been investigated[259]

2. Ritual pits:

– Monteoru Culture:

– Pufeşti – a pit with the diameter of 1.00 m and a depth of 0.60 m has been excavated into the north-western edge of the Mound no. 1. Its walls were three times successively covered with clay layers: the last sticking plaster bore traces of intense burning, resulted from an intentional setting of fire inside it. In the centre of the pit a jar-shaped vessel, also secondarily burnt, filled with ovicaprines bones, wheat grains, chaff (all not burnt) and charcoal was found[260].

– Coslogeni Culture:

– Căscioarele-*Valea Coşarului* – in the nearly circular shape Pit no. 1, out of which just the lower part has been preserved; complete and fragmentary vessels, fragments of a portable hearth-vessel, four complete or fragmentary anthropomorphic figurines have

---

[256] M. Florescu, *Contribuţii la cunoaşterea concepţiilor despre lume şi viaţă a comunităţilor tribale monteorene*, in *loc.cit.*, p. 68, fig. 3.

[257] I. Nestor, Al. Alexandrescu, Eug. Petrescu, V. Zirra, *Şantierul Sărata Monteoru*, in *SCIV*, 1-2, 1953, p. 72.

[258] E. Lako, *Piese de cult din aşezarea neolitică de la Zăuan (Sălaj)*, in *AMP*, I, 1977, p. 91, pl. XV/7; XVI/1-3.

[259] T. Bader, *op.cit.*, p. 67, pl. LVIII/4.

[260] M. Florescu, *Contribuţii la cunoaşterea concepţiilor despre lume şi viaţă a comunităţilor tribale monteorene*, in *loc.cit.*, p. 73.

wwww.cimec.ro

been unearthed. The filling of the pit had a blackish colour and contained in a relatively large number hearth fragments, charcoal pigments, several small animal bones and stones[261]

– Bucu[262].

Other fire installations (in connection with the everyday life)

Ovens

The ovens are *installations for heating and baking which, in the technology of fire have meant the main practical application of fire discovery and usage, among which it is also the one of transforming materials out of the nature*[263]. Even if, as we will see, some domestic ovens have been identified, some authors are questioning their existence[264]. Such complexes have been identified in the following cultural milieus:

1. Bronze Age:

– Monteoru culture:

– Vârteşcoiu – in Dwelling no.17, in its south-eastern side, a domestic oven could be investigated, having a hearth of 0.70 x 0.40 m and with a vault having a height of 0.40 m. Another oven (and we believe that this time it belonged to a pottery maker), has been discovered between the Dwellings no. 5 and 6. It had an oval shape, with a diameter of 1.30 x 1.00 m, having a central pillar in order to sustain the vault; it was made out of river stones, ceramic fragments and clay[265].

– Wietenberg culture:

– Coşeni – according to the author of the find, it is an oven that possibly has belonged to a pottery maker. It had a vault with a base of 1.20 m and the maximal height of 0.54 m; in our opinion this was a domestic oven[266].

– Tâmpa-*La Cazan* – pieces of clay have been found, modelled with flutings made with the fingers, above which a thin layer of whitewash has been laid and these might be parts of an oven[267]

– Verbicioara culture:

– Dobra – in dwelling from Section I/1991[268];

– Cârcea – with stone structure[269].

---

[261] V. Sîrbu, P. Damian, *O aşezare de la începutul culturii Tei, descoperită la Căscioarele, jud. Călăraşi*, in *Istros*, VI, 1992, p. 12, fig. I, II.

[262] E. Renţea, *Bucu, com. Bucu, jud. Ialomiţa*, in *CCAR. Campania 2001*, 2002, p. 71.

[263] Eug. Zaharia, *Cuptor*, in C. Preda (coord.), *Enciclopedia Arheologiei şi Istoriei Vechi a României*, vol. I (A-C), Bucureşti, 1994, p. 392 sq.

[264] M. Rotea, *op.cit.*, p. 25.

[265] V. Bobi, A. Paragină, *op.cit.*, p. 45, fig. 12.

[266] Z. Székely, *Săpăturile executate de Muzeul Regional din Sf. Gheorghe (Reg. Autonomă Maghiară)*, in *MCA*, VII, 1960, p. 182, pl. 2/4.

[267] B. Bassa, *op.cit.*, p. 17.

[268] G. Crăciunescu, *Staţiunea din epoca bronzului de la Dobra, judeţul Mehedinţi*, in *loc.cit.*, p. 79.

wwww.cimec.ro

– Coslogeni culture:

– Grădiştea-*Coslogeni* – several ovens have been identified: Oven no. 1 is a simple one, having a calotte, an approximately round shape, with the lateral elongated opening orientated towards south-east, being situated in a layer of spared clay; the oven had a hearth with 1 m in diameter. Oven no. 2 has been dug into spared clay, under the shape of a vaulting with a diameter of 0.7 m, having the hearth with a length of 1.22 m, surpassing the extremity of the access opening orientated towards north-west-south-east 310. The inside walls have been intensely burnt, this fact being noticed on a thickness of about 6 cm. In front of the oven, at the level of the hearth, on a surface of 2.30/2 m an agglomeration of intensely burnt stones has been found. Oven no. 3 had a hearth with an opening of 0.90 m and was ended in its south-western side with a slightly over raised up step. Oven no. 4 has been also dug into the spared clay, having its burning opening orientated towards east-north-east; its calotte has a hemispherical shape, with a diameter of 0.60 m and a height of 0.50 m. Oven no. 5 had a semicircular calotte, with its opening orientated towards north-east; the oven had a maximal diameter of 1 m, its walls being unevenly burnt; on a side of the hearth a pillar hole has been detected, being probably part of a protection assembly; on its centre, the calotte had an airing orifice. Oven no. 10 had an approximately rounded hearth, with a diameter of 0.95 m and it had several strata of clay. Remains of the calotte represented oven no. 11[270].

– Noua culture:

– Gârbovăţ – in Cinderers-zolniki no. I, IV and V ovens have been unearthed, having a diameter of 0.60/1.20 x 0.50/1.00 m and the lenses-shaped, flat-convex cross-section[271];

– Zoltan – a part of the cinderer uncovered here has been overlapped by an agglomeration consisting, among others, out of burnt clay pieces, probably coming from a vaulted oven[272].

2. Hallstatt period:

– Corlăteni group:

– Corlăteni – near a destroyed hearth the probable remnants of an oven have been uncovered, namely an adobe construction, out of which a rectangular plaque have been recovered)[273]

– Grăniceşti group:

– Grăniceşti – the hearth of the deepened Dwelling no.1 preserved in three places vertical smoothening up to a height of about 0.03 m, thick of about 0.02 m,

[269] M. Nica *et alii*, *op.cit.*, p. 97.

[270] M. Neagu, D.B. Nanu, *op.cit.*, p. 107 sqq., fig. 5 sqq.

[271] A.C. Florescu, Şt. Rugină, D. Vicoveanu, *op.cit.*, p. 76, fig. 1, 2.

[272] V. Vasiliev, V. Cavruc, *Zoltan*, in V. Cavruc (red.), *Repertoriul arheologic al judeţului Covasna*, *SMA*, I, Sfântu Gheorghe, 1998, p. 89.

[273] I. Nestor, *op.cit.*, p. 92 sq.

wwww.cimec.ro

which indicate the traces of the basis of an oven vault & the possible remnants of an oven have been discovered in a surface dwelling)[274].

– Vârtop aspect:

– Ghidici-*Balta Ţarovei* – Dwelling no. 8 contained an oven with hearth, which was located in the northern corner, close to the western wall and was horse-shoe-shaped – 0.80 x 0.80 m, whose vault was preserved on a height of 0.20 m. Also, the Hearth no. 3 in the Dwelling no. 10 could have belonged to an over[275]

Kilns

1. Bronze Age:

– Wietenberg culture: Stupini (?)[276].

2. Hallstatt period:

– Babadag culture: Babadag – during the excavation in 1991-1992 an oven for ceramics burning has been identified[277]

Certain pits

Some pits, of various shapes, which are considered by specialists to be complexes for provisions keeping, have undergone a burning of their bottom or walls, sometimes being only partial, in order to became impermeable for liquids.

1. Bronze Age:

– Monteoru culture: Cândeşti-*Coasta Banului* – a pit with the diameter of 1.80 m and a depth of 1.10 m with its walls well covered with clay, having an inventory consisting in a dish with burnt wheat grains, being surrounded by charcoals and ash;

– Tei culture: Bucureşti-*Chitila-Cărămidărie* – near the surface dwelling in *Level no. 1*, a bell-shaped pit has been uncovered, with a diameter of 2.20 m and a mouth of 1,25 m[278];

– Otomani culture: Carei-*Bobald* – for instance *Pit no. 2* and *5/1989*[279]

2. Hallstatt period:

– the fortress from Teleac (Pits no. 1 and 4)[280];

---

[274] A. László, *op.cit.*, p. 53-55, fig. 4.

[275] M. Nica, S. Lazăr, *op.cit.*, p. 89 sq., fig. 1.

[276] C. Gaiu, *Sat Stupini, com. Sânmihaiu de Câmpie, jud. Bistriţa-Năsăud, Punct: Fânaţele Archiudului*, in *CCAR. Campania 2001*, 2002, p. 301.

[277] S. Morintz, G. Jugănaru, M. Munteanu, *op.cit.*, p. 223, fig. VII.

[278] V. Boroneanţ, *op.cit.*, p. 197, fig. 3.

[279] P. Roman, I. Németi, *Date prelimin are asupra cercetărilor arheologice de la Carei-„Bobald"*, in *loc.cit.*, p. 41.

wwww.cimec.ro

– Vârtop aspect: Ghidici-*Balta Ţarovei* – near the hearth in the Dwelling no. 1 a pit with a diameter of 0.20 m has been detected, being smoothened with clay and probably secondarily burnt[281].

Some conclusions

Taking into account that, excepting the south-eastern part and partly the south-western region of Romania the remaining territory was forested, it is evident that the people of the Bronze Age and the Hallstatt period, once lacking a clearing in the major vegetation both for establishing their settlements and to enlarge the space they needed for the practising of agriculture, they used to deforest some perimeters, either by cutting down the trees, an operation which is rather difficult, or, more often, by using the fire. Of course, there is not too much information regarding this type of cleaning the area that was destined for fixing a settlement. Still, some situations that have been registered in the archaeological record in the sites at Carei-*Bobald* and Cârlomăneşti are eloquent examples.

Once the place has been cleaned of vegetation, some foundation rituals used to be performed, that unfortunately, could not be clearly identified by the archaeological studies. Specific rituals must have been done also on the occasion of founding some constructions, no matter if they were dwellings or shelters. Some finds, especially animal remains, seem to converge towards this hypothesis. We have to mention that in the Otomani milieu, in order to assure a good resistance of the constructions in time some rituals existed, being practised by the entire community and sometimes including even human sacrifices[282]. Thus, in the close neighbouring of the entrance in the megaron temple at Sălacea, a child skeleton has been discovered. At Otomani, near a dwelling, a woman has been placed in an unusual position, her legs being tied. Anthropologically speaking, it could be inferred that her age at the moment she deceased was around 55 years (*maturus II*) and phenotipically resembled the individuals in the quadruple burial at Sălacea. Close to the woman, another skeleton has been unearthed, probably belonging to an adult, being buried together with a dog skull.

As we could see, the fire installations (hearths, ovens, some pits) have been located both in the perimeter of the constructions and outside them. Evidently, those installations had certain functionality. First, we have to mention the domestic one, the hearths and the ovens being employed for the food preparation. Also, they were used as a source for heating and lighting. Some hearths had also a cultic role, upon them being cooked the foods used in some magical-religious ceremonies.

Evidently, the hearth types of the Bronze Age and the Hallstatt period have been maintained in the Romanian space along all periods, reaching up to the 19th-20th centuries of the 2nd millennium A.D. Of course, the weight of a certain type or another has

---

[280] V. Vasiliev, I. Al. Aldea, H. Ciugudean, *op. cit.*, p. 43. See also A. Ursuţiu, *Cu privire la caracterul unor descoperiri aparţinând primei vârste a fierului din Transilvania*, in *Istros*, X, 2000, p. 105 sqq.

[281] M. Nica, P. Rogozea, *op.cit.*, p. 201, fig. 5/1; M. Nica, S. Lazăr, *op. cit.*, p. 9.

[282] Al. Comşa, C. Schuster, *Unele aspecte ale practicării sacrificiului uman în prima perioadă a epocii metalelor, pe teritoriul României*, in *AMN*, 32, I, 1995, p. 282 sq.

wwww.cimec.ro

varied in time: for some has increased, for others, on the contrary, has decreased. In some cases, the simple stove or the one with oven have taken the place of the open hearth.

The data regarding the hearth of the Bronze Age and the Hallstatt period as a factor around which an entire family, group of families or the whole community gravitates are almost inexistent. The location, often chaotic of the houses and implicitly of the hearths (fact which is also valid for the domestic and storage pits), doesn't provide us clear information in the sense of the above mentioned issue. Evidently, the hearth inside the dwelling served to a single family. The exterior ones were probably used in common by several families or by larger family comprising families-generations.

Unfortunately, the presence of the hearths in the settlements, doesn't offer us a picture of the inner structure of the habitat, the social organization of the community and the number of its members. We have already found the presumption about the inner single hearths. Yet, the presence of several hearths in a larger construction gives complications to the demographic calculations. To all these, the existence of the exterior hearths can be added, which, as we mentioned, several families could employ.

Regarding the decorated cultic hearths from Sighişoara-*Dealul Turcului*, a fear debate has existed. N. Boroffka[283] has questioned the belonging of these hearths to the Wietenberg culture. Subsequently, as a decorated fragment of a hearth has been found in a cultic pit at Albeşti, he changed his opinion[284]

The fire has made possible the food preparation. The meat and plants have been transformed by fire, thus, making more accessible and diversified the nutrition of man. Some vegetables have been boiled, the same like a part of the meat. The meat could be also fried or roasted. The seeds, especially the cereal ones, after being grinded, have been also boiled, thus being obtained mashes or have been baked, thus being made small breads.

Not only for the food has been transformed the raw material by using the fire. Some other categories of raw materials were the ores and clay that underwent the same process.

In the MBA, but especially in the LBA and the Hallstatt period a more intense metallurgical activity has been detected, especially in Transylvania and less intensely in Banat. The other historical provinces have also accounts for the metal processing, only that, due to the lack of raw material has been less intensely performed by the communities in Oltenia, Muntenia, Dobrogea and Moldova. Notably, the moulding elements, metal objects, moulding remnants have been discovered both in the settlements, burials but also in the deposits. In the latter case, the metal objects have become prestige goods.

The fire has received a primary role in developing some objects categories that became indispensable to the every day life, but also to the magical-religious practices, as it was the pottery. The multitude of vase types, of other burnt clay objects, that could entirely be recovered or just in fragments, in large quantities in the settlements but also in necropolises or isolated burials are proves in this sense. A

[283] N. Boroffka, *op.cit.*, p. 104.
[284] Gh. Baltag, N. Boroffka, *op.cit.*, p. 380, 390, fig. 10/2.

wwww.cimec.ro

significant part of pottery has been used in the households for keeping, preparing or consuming the foods and liquids. Some of the recipients were rather ruffle made, some others being done more carefully and with better quality clay. Their burning, being either intense, by using various wood essences for combustion has created the possibility to obtain other kinds of recipients too.

Among other burnt clay pieces – (out of which we have chosen just few: idols, cultic tables, altars, hearths, *Fußschalen*, fuming vases, *Feuerböcke*) out of their large line – have been employed in the every day life, while others in the cultic ones. Not few are those with double utility and we consider here some vases – the cups for instance are found both in the settlements and in the burials, also the miniature houses etc. Interestingly, in the LBA, according to Al. Vulpe[285], it seems that the importance of the prestige goods has been replaced by the value of the metal. In his opinion, the presence of the fragmentary pieces symbolizes on one hand their primary function and on the other hand their value in metal, a process that seem to point to a laicisation of the sacred significance, the sacred value being replaced by the metal quantity that still maintains a sacred significance.

[285] Al. Vulpe, *Deponierungen, Opferstätten und Symbolgut im Karpatengebiet*, in P. Schauer (ed.), *Archäologische Forschungen zum Kultgeschehen in der jüngeren Bronzezeit und frühen Eisenzeit Alteuropas, Regensburger Beiträge zur Prähistorischen Archäologie*, Bd 2., 1996, p. 520, 522.

wwww.cimec.ro

INTERPRETAREA FOTOGRAFIILOR AERIENE ALE UNOR SITURI NOUA

de Veaceslav Bicbaev
şi Eugen Sava

Monumentele culturii Noua[1] şi ale altor culturi arheologice cunoscute pe teritoriul Republicii Moldova se studiază exclusiv prin aplicarea metodelor tradiţionale: cercetări de suprafaţă şi săpături sistematice. Stadiul actual de cercetare necesită însă aplicarea formelor şi metodelor noi de investigaţii. Una din aceste metode este interpretarea aerofotogramelor, care permite evidenţierea rapidă şi cartografierea detaliată a diverselor situri arheologice. Utilizarea aerofotogramelor oferă posibilitatea obţinerii datelor precise despre dimensiunile şi infrastructura aşezărilor, amplasarea siturilor în spaţiul contemporan şi formează o bază pentru reconstituirea mediului geografic din diferite epoci. În acest sens interpretarea aerofotogramelor cu situri de tip Noua a demonstrat că informaţiile noastre despre aceste monumente sunt cel puţin incomplete.

Tradiţional se consideră că aşezările culturii Noua nu au sisteme de fortificaţii, iar necropolele sunt exclusiv de tip plan. Însă, prin interpretarea aerofotogramelor, se poate presupune că în cultura Noua existau aşezări cu elemente asemănătoare sistemelor fortificate, iar necropolele plane se asociază cu necropolele tumulare. Aceste ipoteze, formulate pe baza aerofotogramelor, au fost parţial confirmate la sfârşitul anilor '80 ai secolului trecut. În primul rând este necesar să menţionăm necropolele plane – Burlăneşti[2], Chirileni[3] şi Pererâta[4] – care suprapuneau parţial zona estică şi sud-estică a tumulilor, formând cu necropola tumulară un complex funerar unic.

---

[1] Toate localităţile nominalizate corespund *Nomenclatorului localităţilor din Republica Moldova*, Chişinău, 1996. Transliterarea numelor ruseşti de localităţi şi a literaturii din limba rusă şi alte limbi slave s-a efectuat după *Transliteration slawischer kyrillischer Buchstaben, DIN*, 1460.

[2] O.G. Levitscki, E.N. Sava, în *CCDJ*, X, 1993, p. 125 fig. 1, 5 (harta); O. Leviţki, T. Demcenko, în *Angustia*, 2, 1997, p. 103-122, fig. 1-7; E. Sava, *Die Rolle der „östlichen" und „westlichen" Elemente bei der Genese des Kulturkomplexes Noua-Sabatinovka (Nach den Materialien des Prut-Dnestr Zwischenstromgebiets)*, în *Das Karpatenbecken und die osteuropäische Steppe. Prähistorische Archäologie in Südosteuropa*, Band 12, München-Rahden / Westf., 1998, p. 301 fig. 26/2; Idem, *Die Bestattungen der Noua-Kultur. Ein Beitrag zur Erforschung spätbronzezeitlicher Bestattungsriten zwischen Dnestr und Westkarpaten, Prähistorische Archäologie in Südosteuropa* (Hrsg. B. Hänsel), Band 19, Kiel, 2002, p. 53-57, fig. 16; h. 1, 2; pl. 10-20, 160.

[3] E. Abâzov, E. Clocico, în *Tyragetia*, 4-5, 1997, p. 95, 96, 103, 108, fig. 1; 2; 3/4-6; 6/4, 5; E. Klociko, E. Sava, în *Angustia*, 2, 1997, p. 77-101, fig. 1-17; E. Sava, *Die Rolle der*

wwww.cimec.ro

Primele încercări de a folosi datele metodei aerofotografice pentru studierea monumentelor arheologice din Republica Moldova au fost efectuate de K.V. Šiškin la sfârşitul anilor '70 şi începutul anilor '80 ai secolului XX. Cercetările, preconizate ca un studiu integral a teritoriului Republicii Moldova, au dus la descoperirea mai multor obiective arheologice, datate în diferite perioade, inclusiv în perioada târzie a epocii bronzului. Rezultatele interpretărilor fotogramelor au fost parţial verificate prin cercetări de suprafaţă, dar au rămas în mare parte inedite[5]. În 1983, K.V. Šiškin a transmis lui V. Bicbaev câteva planuri cu rezultatele interpretării a şapte fotografii aeriene verticale alb-negru, pentru a efectua verificarea acestora în teren. Fotografiile fuseseră efectuate în 1967 şi cuprindeau zona spaţiului interfluviului Răut-Cubolta (145 km^2), între oraşul Drochia şi satul Pelenia.

În anii 1988-1991 V. Bicbaev s-a ocupat de interpretarea aerofotogramelor şi a întocmit planurile mai multor situri, formulând unele concluzii preliminare[6]. În timpul studierii colecţiilor de fotografii aeriene din arhiva Institutului de Geografie al Academiei de Ştiinţe din Republica Moldova[7] spaţiul supus cercetării s-a mărit substanţial. Au fost examinate aproximativ 2000 de aerofotograme filmate vertical, la scări cuprinse între 1:14.000 şi 1:28.000. Cele mai reprezentative rezultate au fost obţinute pe baza interpretării aerofotogramelor din perioada lunilor mai-iunie 1984-

---

„östlichen" und „westlichen" Elemente bei der Genese des Kulturkomplexes Noua-Sabatinovka (Nach den Materialien des Prut-Dnestr Zwischenstromgebiets), în *loc.cit.*, fig. 27-30; Idem, *Die Bestattungen der Noua-Kultur. Ein Beitrag zur Erforschung spätbronzezeitlicher Bestattungsriten zwischen Dnestr und Westkarpaten, Prähistorische Archäologie in Südosteuropa*, în *loc.cit.*, p. 57-60, fig. 1/3; 17; pl. 21-32, 160.

[4] E.V. Jarovoj, A. Ju. Cirkov, *Voinskij sarmatskij mogil'nik v Edineckom rajone na Prute*, în *Tezisy dokladov oblastnoj konferencii Problemy skifo-sarmatskoj archeologii Severnogo-Pričernomor'ja, posvjaščennoj 90-letiju roždenija professora B.N. Grakova. T.I. Zaporož'e*, 1989, p. 74, 75; O. Levitsckii, E. Sava, *op. cit.*, p. 125, fig. 1/3; E. Sava, în *TD*, 15, 1-2, 1994, p. 145, 146; Idem, *Die Rolle der „östlichen" und „westlichen" Elemente bei der Genese des Kulturkomplexes Noua-Sabatinovka (Nach den Materialien des Prut-Dnestr Zwischenstromgebiets)*, în *loc.cit.*, fig. 26; Idem, *Die Bestattungen der Noua Kultur. Ein Beitrag zur Erforschung spätbronzezeitlicher Bestattungsriten zwischen Dnestr und Westkarpaten, Prähistorische Archäologie in Südosteuropa*, în *loc.cit.*, p. 61-70, fig. 18; h. 1/5; pl. 32, 34-63, 160-162.

[5] Pentru informaţii despre unele interpretări a fotogramelor, mai ales a celor cu situri cucuteniene, vezi V. Marchevici, *Pozdnetripol'skie plemena Severnoj Moldavii*, Chişinău, 1981, p. 18, fig. 14; V. Sorochin, *Modalităţile de organizare a aşezărilor complexului cultural Cucuteni-Tripolie*, în *ArhMold*, XVI, 1993, p. 81, 82, fig. 7-9.

[6] Rezultatele preliminare au fost expuse într-o comunicare, în cadrul Sesiunii anuale de rapoarte a Muzeului Naţional de Istorie a Republicii Moldova (Chişinău, 28-29 noiembrie 1995). În 1992 articolul *Ispol'zovanie aerometoda v izučenii epochi pozdnej bronzy Moldavii* a fost înaintat spre publicare Sectorului de Arheologie al Complexului Muzeal *Kievsko Pečorskaja Lavra*, dar – din motive necunoscute – nu a fost publicat.

[7] Mulţumim şi pe această cale administraţiei Institutului de Geografie al Academiei de Ştiinţe din Republica Moldova pentru permisiunea de-a lucra cu aerofotogramele, precum şi membrilor acestei instituţii, d-nei M. Cambur şi d-lui M. Bolfos pentru ajutorul acordat în procedura de identificare a siturilor arheologice.

wwww.cimec.ro

1985 (scara 1:17.000 şi 1:18.000). Informaţii reprezentative s-au extras şi din aerofotogramele filmate toamna târziu, la o scară mai mică. Ca urmare a studiului efectuat au fost documentate cca. 300 de situri arheologice, din care numai a cincea parte au fost verificate prin cercetări de suprafaţă. Totuşi, din informaţiile obţinute până acum, se poate concluziona că aproximativ 65 din numărul total de monumente observate în zona de nord a Moldovei pot fi atribuite culturii Noua. Aproximativ 35 de aşezări au fost vizitate de V. Bicbaev, atât înainte, cât şi după interpretarea aerofotogramelor. Atribuirea cultural-cronologică a celorlalte situri este preliminară, dar cu un mare grad de certitudine, deoarece aerofotogramele respective conţin un set de elemente caracteristice siturilor de tip Noua.

O parte considerabilă din aşezările Noua documentate prin aerofotograme (cca. 20 de aşezări) se situează în împrejurimile satelor Sofia, Pelinia şi Dominteni, pe o suprafaţă de circa 200 km^2. Aproximativ 15 din ele au constituit şi obiectul unor cercetări de suprafaţă realizate de către de V. Bicbaev[8].

Pentru a efectua o analiză şi a formula unele concluzii, în articolul de faţă se vor prezenta rezultatele interpretării unui set de fotografii aeriene ale aşezărilor de tip Noua situate în zona bazinelor râurilor Răut şi Cubolta (fig. 1)[9].

Aşezările culturii Noua se pot evidenţia relativ uşor, atât pe aerofotograme, cât şi pe teren, datorită existenţei cenuşarelor de formă ovală, sau circulară cu un contur neregulat[10]. Tocmai aceste particularităţi – forma cenuşarelor şi poziţia lor în cadrul aşezărilor – facilitează considerabil depistarea aşezărilor culturii Noua cu ajutorul

[8] Numărul real al aşezărilor de tip Noua pe teritoriul studiat este, evident, mai mare, deocamdată putându-se estima o cifră de 25-30 de astfel de situri. Acest fapt se poate explica, în primul rând, prin faptul că unele dintre aşezări nu pot fi evidenţiate pe aerofotograme, iar în al doilea rând prin nefinalizarea verificării aerofotogramelor din această zonă.

[9] Planşele au fost efectuate de către El. Fraseniuc, căreia îi mulţumim şi pe această cale.

[10] Nu susţinem ideea precum că cenuşarele reprezintă numai resturile unor locuinţe (a se vedea O. Levitsckii, E. Sava, *op.cit.*, p. 135, 136; E. Sava, *Die Rolle der „östlichen" und „westlichen" Elemente bei der Genese des Kulturkomplexes Noua-Sabatinovka (Nach den Materialien des Prut-Dnestr Zwischenstromgebiets)*, în *loc.cit.*, p. 271, 272). Semnificaţia acestui tip de monumente a fost examinată în mai multe lucrări de specialitate, dar problema lor rămâne încă deschisă. Fără a o relua în cadrul prezentului studiu, menţionăm totuşi lucrările principale care conţin o listă bibliografică vastă despre tema în cauză: A.I. Meljukova, *Kul'tury predskifskogo perioda v lesostepnoj Moldavii*, *MIA*, 96, Moscova, 1961, p. 12-18; A.C. Florescu, *Contribuţii la cunoaşterea culturii Noua*, în *ArhMold*, II-III, 1964, p. 146, 147; E.A. Balaguri, *Kul'tura Noa*, în *Archeologija Ukrainskoj SSR*, I, 1985, p. 482; S.S. Berezanskaja, V.V. Otroščenko, N.N. Cerednicenko, I.N. Sarafutdinova, *Kul'tury epochi bronzy na territorii Ukrainy*, Kiev, 1986, p. 92; V.A. Dergačev, *Moldavija i sosednie territorii v epochu bronzy*, Chişinău, 1986, p. 156; G.N. Toščev, I.T. Cernjakov, *Kul'tovye zol'niki Sabatinovskoj kul'tury. Issledovanija po archeologii Severo-Zapadnogo Pričernomor'ja*, Kiev, 1986, p. 115–138; G.I. Smirnova, în *CCDJ*, X, 1993, p. 57; O. Levitsckii, E. Sava, *op. cit.*, p. 135, 136; E. Sava, *Die Rolle der „östlichen" und „westlichen" Elemente bei der Genese des Kulturkomplexes Noua-Sabatinovka (Nach den Materialien des Prut-Dnestr Zwischenstromgebiets)*, în *loc.cit.*, p. 271, 272; Idem, *Die spätbronzezeitlichen Aschenhügel („Zol'niki") – ein Erklärungsmodell und einige historische-wirschaftliche Aspekte*, în *PZ*, 2004 (sub tipar).

wwww.cimec.ro

aerofotogramelor şi, respectiv, deosebirea lor de aşezările altor culturi şi epoci. Subliniem şi un alt detaliu care a fost stabilit prin examinarea aerofotogramelor: în afara cenuşarelor, care se pot observa de la mică distanţă pe suprafaţa solului (de obicei nu mai multe de 16-18 pete), există în cadrul aşezărilor şi cenuşare (uneori cca. 30 de pete), care în prezent nu mai pot fi depistate decât cu ajutorul aerofotogramelor.

Cercetarea aerofotogramelor a inclus trei etape principale:

- examinarea aerofotogramelor cu monumente Noua deja depistate prin metode arheologice tradiţionale;
- descifrarea aerofotogramelor, cu scopul depistării aşezărilor culturii Noua şi verificarea rezultatelor obţinute prin cercetări de teren;
- identificarea monumentelor Noua pe aerofotograme pe baza analizei logico-formale, în care s-au combinat atât aspectul teoretic a interpretării fotogramelor, cât şi experienţa proprie a cercetărilor de teren.

I. Aşezări

Imaginile aşezărilor culturii Noua pe aerofotograme se prezintă sub forma unor pete semi-ovale sau circulare, şi mai rar dreptunghiulare sau pătrate. Diametrul petelor variază între 10 x 15 m şi 45 x 55 m, iar numărul lor – în cadrul unei aşezări – variază de la numai câteva pete până la cca. 30. Conform aerofotogramelor descifrate se poate deduce o oarecare medie relativ stabilă – 18-20 de cenuşare în fiecare aşezare, confirmate parţial şi de cercetările de teren[11]

De regulă, aşezările culturii Noua – depistate cu ajutorul fotogramelor – ocupă terenuri joase, care se găsesc în apropierea surselor de apă. Topografia aşezărilor culturii Noua, stabilită pe baza datelor aerofotografice, se confirmă şi prin datele cercetărilor de teren[12]. Convenţional, se pot evidenţia două forme de amplasare topografică: unele aşezări sunt situate pe pantele promontoriilor joase, în timp ce altele se află pe platourile promontoriilor joase. De regulă, aşezările situate pe pante au o formă ovală, care păstrează oarecum configuraţia promontoriului, iar petele de cenuşă formează rânduri paralele (fig. 2/1, 2; 3/8, 9). Mai rar se cunosc aşezări cu o formă circular-neregulată, cu aranjarea cenuşarelor în rânduri paralele sau grupe circulare (fig. 2/3, 4, 7; 3/10-12). O infrastructură asemănătoare o au şi aşezările situate pe platourile promontoriilor joase (fig. 2/5, 6; 3/13, 15; 4/16). În afară de aceste observaţii, pentru acelaşi tip de aşezări este caracteristică aranjarea petelor de cenuşă în două-trei grupe mici, care uneori sunt despărţite una de alta de forma reliefului natural – râu, pârâu, râpă (fig. 3/15; 4/17).

---

[11] V. Dergačev, *op.cit.*, p. 156.

[12] A.I. Meljukova, *op.cit.*, p. 6; A.C. Florescu, *Contribuţii la cunoaşterea culturii Noua*, în *loc.cit.*, p. 146; Idem, *Repertoriul culturii Noua-Coslogeni din România*, în *CCDJ*, IX, 1991, p. 23-145; V. Dergačev, *op.cit.*, p. 156; O. Levitsckii, E. Sava, *op. cit.*, p. 125, 131. E. Sava, O. Levitki, *Aşezarea culturii Noua Petruşeni-„La Cigoreanu" (investigaţii de şantier în 1991)*, în *CAANT*, 1, 1995, p. 157; E. Sava, *Die Rolle der „östlichen" und „westlichen" Elemente bei der Genese des Kulturkomplexes Noua-Sabatinovka (Nach den Materialien des Prut-Dnestr Zwischenstromgebiets)*, în *loc.cit.*, p. 271.

wwww.cimec.ro

Pe aerofotograme acumulările de cenuşă din cadrul aşezărilor culturii Noua se prezintă sub forma unor pete de culoare gri, de diferite nuanţe. Tonalitatea lor corespunde diferitelor tipuri de acumulări de cenuşă. Petele de culoare gri-deschisă corespund, probabil, movilelor de cenuşă (cenuşarelor), iar cele gri şi gri-închis –acumulărilor de cenuşă în straturile culturale. Atunci când tonalităţi diferite apar în cadrul unui singur cenuşar, acest fapt se explică prin densitatea stratului de cenuşă, prezenţa sau absenţa unor construcţii în cadrul cenuşarului, gradului de deteriorare al cenuşarului etc. Uneori, după cum s-a demonstrat şi prin cercetările de teren, varietatea culorilor în cadrul unui cenuşar se explică prin existenţa mai multor orizonturi culturale. Pe unele aerofotograme cu imaginea aşezărilor culturii Noua se pot deosebi şi pete întunecate, care corespund probabil construcţiilor adâncite în sol, în care nu se găseşte cenuşă. Această ultimă observaţie nu a fost însă verificată în teren şi de aceea nu excludem posibilitatea ca astfel de pete să poată corespunde şi construcţiilor din alte epoci şi culturi.

În afară de petele observate pe aerofotograme, pe care le interpretăm ca fiind resturi ale cenuşarelor sau ale unor locuinţe, pe unele aerofotograme s-au evidenţiat linii şi dungi de culoare gri-deschisă, sau curbe de culoare neagră. Aceste linii şi dungi, formează de obicei cercuri sau semicercuri întrerupte (fig. 3/8-12). În acest caz presupunem că ele corespund construcţiilor artificiale de tip val (?) sau şanţ (?).

De exemplu, conform aerofotogramelor, în aşezarea culturii Noua *Hugineşti*, de lângă satul Sofia (Drochia), situată pe panta văii unui pârău, astfel de linii înconjoară aproximativ 4-7 pete de dimensiuni medii. În aceeaşi aşezare, pete de dimensiuni mai mari, în număr de 5-7, sunt situate circular la aproximativ 35-55 m mai sus de cele care formează un semicerc (fig. 3/12). Pe aceeaşi aerofotogramă se observă o curbă de culoare neagră, care înconjoară întreaga aşezare şi pe care noi am interpretat-o ca fiind un şanţ (?).

Pe aerofotograma aşezării culturii Noua *La Glavan*, situată lângă satul Sofia, se poate observa un cenuşar cu diametrul 35 x 40 m, lângă care se concentrează câteva pete cu diametrul mai mic, înconjurate de o linie ce poate reprezenta o structură de tip val (?) sau şanţ (?) (fig. 4/17). Tot acolo se evidenţiază o linie care poate fi interpretată ca vestigii de construcţie de tip gard (îngrăditură) sau cărare pavată cu pietre (?). Până acum, în unele lucrări de specialitate s-a menţionat existenţa, în aşezările culturii Noua, a construcţiilor de tip gard (zid) sau cărări pavate[13], dar posibilitatea existenţei construcţiilor de tip val (?) sau şanţ (?) a fost observată numai acum[14].

---

[13] A.I. Meljukova, *op.cit.*, p. 10-12; V. Dergačev, *op.cit.*, p. 158.

[14] Trebuie menţionate aici şi construcţiile depistate în aşezarea culturii Noua de la Ghindeşti (A.I. Meljukova, *op. cit.*, p. 10-12, fig. 3). Conform analizei planurilor din rapoartele de şantier – A.I. Meljukova, *Otčjot o rabote otrjada skifskoj arheologii Moldavskoj arheologičeskoj expedicii Instituta Istorii Material'noj kul'tury i Moldavskogo filiala AN SSSR v 1956 godu*, Chişinău, 1956, *Arh. MAIAE AŞ RM*, nr. inv. 24 (text); nr. inv. 25 (album); Eadem, *Otčjiot o rabote otrjada skifskoj arheologii Instituta Istorii Material'noj kultury i Moldavskogo filiala AN SSSR v 1957 godu*, Chişinău, 1957, *Arh. MAIAE AŞ RM*, nr. inv. 35 (album); nr. inv. 36 (text) – se poate presupune că în cazul dat ar pute fi vorba şi despre resturi de locuinţe cu pereţii de piatră (E. Sava, *Die Rolle der „östlichen" und „westlichen" Elemente bei der Genese des Kulturkomplexes Noua-Sabatinovka (Nach den Materialien des Prut-Dnestr*

www.cimec.ro

Şanţurile (?) depistate pe aerofotograme sub forma unor linii de culoare neagră au, de obicei, contur circular, iar uneori se asociază, la interior sau exterior, cu un val (?), care apare în aerofotograme sub forma unei linii curbate de culoare gri-deschisă (fig. 3/8-15; 4/16). Pe unele fotografii se poate observa că pentru construcţia valului (?) şi a şanţului (?) oamenii epocii bronzului au exploatat condiţiile relieful natural – văile, râpele etc. (fig. 3/13). În unele cazuri aceste construcţii sunt situate imediat în apropierea petelor de cenuşă (fig. 3/8, 11, 12), iar în altele – la o distanţă destul de mare de la acestea (fig. 3/10).

Subliniem că aceste observaţii, referitoare la existenţa sistemelor de fortificaţii în cultura Noua, n-au fost verificate prin cercetări de teren şi de aceea existenţa pe acest palier cultural-cronologic a aşezărilor cu elemente de fortificaţii rămâne ca o ipoteză. De asemenea, elementele observate pe aerofotograme nu pot fi întotdeauna interpretate ca urme ale unor fortificaţii clasice, ci este posibil să reprezinte resturile unor ocoluri pentru vite. Construcţiile de tip val, zid sau şanţ observate pe fotogramele aeriene în unele aşezări Noua sunt foarte asemănătoare structurilor ovale sau semiovale din pietre din aşezările sezoniere ale nomazilor din Turcia, care servesc ca ocoluri mari pentru animale în timpul iernii[15].

Tot aici este cazul să atragem atenţia asupra faptul că pe unele aerofotograme descifrarea acestor tipuri de construcţii este legată în mod direct de calitatea aerofotogramei, anotimpul când s-a efectuat filmarea, precum şi de factori de ordin tehnic[16]. De aceea, în unele cazuri, aceleaşi terenuri pot fi descifrabile în mod diferit pe aerofotograme diferite (fig. 4/16a, b).

Până la efectuarea săpăturilor arheologice, existenţa sistemelor de fortificaţii în cadrul culturii Noua rămâne doar o ipoteză. Totuşi, această presupunere nu este lipsită de realism, deoarece aşezări cu elemente de fortificaţii se cunosc în culturi parţial sincrone cu Noua: Monteoru, Otomani[17], Mnogovalikova, Srubnaja, Abaševo, Andronovo, Sabatinovka[18], precum şi în perioada hallstattiană[19]

Zwischenstromgebiets), în *loc.cit.*, p. 271). Datorită faptului că aceste construcţii nu au fost cercetate integral, rămâne incertă atribuirea lor tipologică.

[15] R. Cribb, *Nomads in Archaeology*, Cambridge 1991, fig. 6/8; 7/4; 10/3.

[16] În acest sens este necesară indicarea datei la care s-a realizat fotografierea, acesta fiind un element important în procedura de interpretare.

[17] I. Ordentlich, în *Dacia*, NS, XIII, 1969, p. 457-474; A. Oancea, în *CA*, 4, 1976, p. 223; Idem, în *Dacia*, NS, XXV, 1981, p. 182, 183; T. Bader, *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei Cultura pretracică şi tracică*, Bucureşti 1978, p. 32-36; S. Morintz, *Contribuţii arheologice la istoria tracilor timpurii. I. Epoca bronzului în spaţiul carpato-balcanic*, Bucureşti, 1978, p. 116; M. Florescu, în *ArhMold*, X, 1985, p. 7-29; Eug. Zaharia, în *Dacia*, NS, XXXIV, 1990, p. 23, 24; E.N. Sava, *Kul'tura mnogovalikovoj keramiki Dnestrovsko-Prutskogo mždureč'ja (po materialam pogrebal'nogo obrjada)*, Chişinău, 1992, p. 165, 166; N Boroffka, *Die Wietenberg-Kultur. Ein Beitrag zur Erforschung der Bronzezeit in Südosteuropa, UPA*, Band 19, Teil 1-2, Bonn, 1994, p. 100, 101.

[18] A.D. Prjachin, *Poselenija abaševskoj obščnosti*, Voronež, 1976, p. 23, 24; G.B. Zdanovici, *Otnositel'naja chronologija pamjatnikov bronzovogo veka Uralo-Kazachstanskich stepei. Bronzovyj vek Uralo-Irtyšskogo mežduréč'ja*, Celjabinsk, 1984, p. 11, 12; I.T Černjakov, *Severo-Zapadnoe Pričernomor'e vo vtoroj polovine II tys. do n.è.*, Kiev.

www.cimec.ro

II. Necropole

În zona cercetată, cu ajutorul aerofotogramelor avute la dispoziție, s-a depistat un număr mare de complexe funerare, care sunt reprezentate preponderent prin tumuli sau grupe de tumuli. Depistarea tumulilor cu ajutorul fotogramelor nu este ceva surprinzător, de aceea nu ne vom opri detaliat asupra acestei chestiuni. Menționăm numai că unii dintre aceşti tumuli au fost observați numai cu ajutorul fotogramelor, existența lor nefiind înscrisă pe nici o hartă topografică. Dorim să atragem atenția şi asupra altor observații în legătură cu tumulii depistați pe aerofotograme. În primul rând s-a observat că în jurul unor tumuli se pot observa pete mici de culoare gri-deschisă care – în opinia noastră – reprezintă morminte plane. Astfel de situații se pot remarca lângă satele Sturzeşti (fig. 4/18) şi Corlăteni (fig. 4/19). Singura problemă constă în faptul că nu există nici un indiciu concret privind apartenența acestor necropole la cultura Noua, deoarece încă nu s-a efectuat verificarea datelor prin cercetări de teren. Mormintele depistate cu ajutorul fotogramelor pot să aparțină altor culturi şi epoci (culturilor sarmatice[20], culturii Sântana de Mureş sau epocii fierului). Atribuirea necropolelor tumularo-plane culturii Noua este verosimilă, dată fiind existența în apropierea zonei cercetate a unor necropole mixte – Burlăneşti, Chirileni, Pererâta[21] şi posibil Truşeşti[22].

Rezultatele obținute permit formularea următoarelor concluzii:

– în cadrul unei aşezări de tip Noua se evidențiază un număr de cenuşare mult mai mare decât cele observate în teren;

1985, p. 21; S.S. Berezanskaja, V.V. Otroščenko, N.N. Ceredničenko, I.N. Sarafutdinova, *op.cit.*, p. 9; S.S. Berezanskaja, *Usovo Ozero. Poselenie srubnoj kul'tury na Severskom Donce*, Kiev, 1990, p. 8-13.

[19] S. Morintz, în *RevIst*, 27, 6, 1974, p. 902; V. Vasiliev, I. Al. Aldea, H. Ciugudean, *Civilizația dacică timpurie în aria intracarpatică a României. Contribuții arheologice: aşezarea fortificată de la Teleac*, Cluj-Napoca, 1991, p. 18-23; M. Gumă, *Civilizația primei epoci a fierului în sud-vestul României*, *BiblThr*, IV, Bucureşti, 1993, p. 204; A. László, *Începuturile epocii fierului la est de Carpați. Culturile Gáva-Holihrady şi Corlăteni-Chişinău pe teritoriul Moldovei*, *BiblThr*, VI, Bucureşti, 1994, p. 50, 51, 106; V. Vasiliev, *Fortifications de refuge et établissements fortifiés du premier Age du Fer en Transylvanie*, *BiblThr*, XII, Bucureşti, 1995, p. 13 şi urm.

[20] De exemplu, pe aerofotograma terenului de lângă Corlăteni (fig. 4/19) se deosebesc construcții de formă patrulateră, care sunt tipice necropolelor sarmatice (V.A. Dergačev, *Materialy raskopok archreologičeskoj expedicii na Srednem Prute (1975-1976 gg.)*, Chişinău, 1982, p. 122-124, fig. 43/5, 7, 8; S.I. Kurčatov, *Novye materialy iz raskopok sarmatskogo I černjachovskogo mogil'nikov u s. Petrešty MSSR*, în *Tezisy dokladov oblastnoj konferencii „Problemy skifo-sarmatskoj archeologii Severnogo-Pričernomor'ja, posvjaščennoj 90-letiju roždenija professora B.N. Grakova. T. I. Zaporož'e*, 1989, p. 74; E.V. Jarovoj, A. Ju. Cirkov, *op. cit.*, p. 182).

[21] Vezi notele 1-3.

[22] În anii 1951-1952, în apropierea aşezării cucuteniene de la Truşeşti-*Țuguieta* s-au cercetat cca. 120 de morminte de înhumație, aparținând culturii Noua. Unele dintre acestea se aflau în zona unui tumul, dar din publicații nu reies date certe despre contextul stratigrafic al mormintelor culturii Noua şi despre stratigrafia tumulului (M. Petrescu-Dîmbovița, M. Florescu, A.C. Florescu, *Truşeşti. Monografie arheologică*, Bucureşti-Iaşi, 1999, fig. 386).

www.cimec.ro

- cenuşarele din cultura Noua au forme diverse (circulară, circulară neregulată, ovală, semi-ovală, dreptunghiulară, pătrată);
- se pot evidenţia mai multe tipuri de acumulări de cenuşă: movile de cenuşă – aşa-numitele cenuşare (*zol'niki*), care nu sunt numai vestigii de locuinţe –, pete de cenuşă care corespund locuinţelor, acumulări de cenuşă în straturile de cultură, acumulări de cenuşă în alte tipuri de construcţii;
- cenuşarele sunt aranjate în mod diferit: rânduri paralele, grupe circulare, rânduri paralele combinate cu grupe etc;
- în apropierea unora dintre aşezările Noua se evidenţiază cenuşare izolate, amplasate la distanţe mari de nucleul aşezării;
- este posibil ca unele aşezări Noua să fi fost înconjurate cu val sau şanţ;
- în unele aşezări se pare că au existat structuri de tip şanţ sau zid doar în jurul unui cenuşar sau a unui grup de cenuşare;
- se pare că purtătorii culturii Noua au practicat ritul înhumaţiei – cu înmormântări plane şi tumulare –, aşa cum rezultă din interpretarea fotografiilor aeriene, precum şi a datelor cercetărilor de teren;
- în observarea necropolelor de tip Noua pot fi utilizate aerofotogramele, cel puţin unele dintre necropole plane evidenţiate sub forma unor mici pete de culoare închisă în zona tumulilor sau în apropierea aşezărilor aparţinând acestei culturi.

Desigur, aceste concluzii au un caracter ipotetic, iar rezultatele analizate şi ipotezele formulate pot fi confirmate numai prin periegheze şi săpături sistematice. Pentru a facilita viitoarele verificări ale rezultatelor obţinute în interpretarea aerofotogramelor, prezentăm în continuare catalogul siturilor semnalate prin aerofotograme[23]

III. Catalogul descoperirilor[24]

1. Pârjota XI, com. Pârjota, raionul Râşcani (fig. 2/1)

Aşezare, cu niveluri aparţinând culturilor Noua şi Sântana de Mureş, situată la 2 km nord-nord-vest de biserica satului şi la 0,75 km vest de coada iazului, pe panta de nord-est a Văii Crucii. Conform aerofotogramei, suprafaţa aşezării este de 380 x 170 m, în cadrul acesteia evidenţiindu-se aproximativ 20 de pete de cenuşă.

Descoperire făcută pe baza unei aerofotograme de către V. Bicbaev, în 1983.

Aerofotogramă alb-negru filmată vertical la 30.10.1981.

2. Lupăria, com. Răcăria, raionul Râşcani (fig. 2/2)

Aşezarea culturii Noua este situată în punctul *Machitra*, la 2,25 km sud-est de centrul satului Lupăria, la 1,75 km est-sud-est de drumul Lupăria-Glodeni, în apropierea

[23] Pentru informaţii preliminare despre siturile incluse în catalog vezi *Svod pamjatnikov istorii i kul'tury Moldavskoj SSR. Severnaja zona*, Maket, Chişinău, 1987; V. Bicbaev. *Investigaţiile arheologice de suprafaţă din anul 1991*, raport, *Arh. MA IAIV*, Chişinău 1992; Idem, *Repertoriul monumentelor arheologice din raionul Rîşcani, Republica Moldova*, *Arh. MC RM*, Chişinău, 1993; Idem, *Repertoriul monumentelor arheologice din raionul Sângerei, Republica Moldova*, *Arh. MC RM*, Chişinău, 1993.

[24] Numerotarea din catalog corespunde cu numerotarea obiectivelor de pe harta generală (fig. 1).

wwww.cimec.ro

unui pârâu fără nume. Suprafaţa acesteia, conform interpretării aerofotogramei, este de aproximativ 100 x 400 m. Informaţiile nu au fost verificate prin cercetări de teren.

Aşezarea a fost semnalată de către V. Bicbaev în 1989.

Aerofotogramă alb-negru filmată vertical pe data de 07.05.1984.

3. Gura Oituz-„Dombas", com. Drăgăneşti, raionul Sângerei (fig. 2/3)

Aşezarea, cu niveluri aparţinând culturilor Noua şi Sântana de Mureş-Cerneahov, este situată la 0,75 km spre est de satul Gura Oituz, pe panta nordică a unei vâlcele drenată de pârâu fără nume. Pe fotograme se observă cca. 20 de pete-cenuşare aranjate concentric pe o suprafaţă de 180 x 360 m.

Aşezarea a fost descoperită prin cercetări de teren în 1979 de către V. Bicbaev.

Aerofotogramă alb-negru filmată vertical la 11.10.1971.

4. Corlăteni III, com. Corlăteni, raionul Râşcani (fig. 2/4)

Aşezarea, cu niveluri aparţinând culturilor Noua şi Sântana de Mureş-Cerneahov, este situată la 3 km sud-vest de sat, pe malul nordic al râului Copăceanca, la confluenţa acestuia cu pârâul ce străbate Valea Bărbuţa. Conform aerofotogramelor, aşezarea culturii Noua ocupă o suprafaţă de 220 x 290 m, observându-se aproximativ 26 de pete de cenuşă. Verificarea datelor aerofotografice prin cercetări de teren s-a efectuat în 1993 de către V. Bicbaev, care a constatat că aşezarea culturii Noua a fost suprapusă de o aşezare a culturii Sântana de Mureş-Cerneahov (în fotografia aeriană nu se observau resturile acesteia), cu o suprafaţă totală de aproximativ 5 ha. În aceeaşi zonă se mai găseşte şi un tumul, cu înălţimea de 1,5 m şi diametrul de 40 m.

Situl a fost descoperit de V. Bicbaev în 1982, pe baza fotografiilor aeriene.

Aerofotogramă alb-negru filmată vertical la 07.05.1984.

5. Dominteni, com. Dominteni, raionul Drochia (fig. 2/5)

Aşezarea culturii Noua este situată pe un promontoriu, la 1 km nord-vest de sat. Datele aerofotografice nu au fost verificate prin cercetări de teren.

Situl a fost descoperit de V. Bicbaev în 1990.

Aerofotogramă alb-negru filmată vertical (dată necunoscută).

6. Municipiul Bălţi (fig. 2/6)

Staţiunea Noua (cu o suprafaţă de aproximativ 225 x 325 m) este situată la 1 km sud-est de cartierul Bălţii Noi, la sud de lac, pe versantul uşor înclinat al unui bot de deal, la confluenţa a două pâraie. Extremitatea de nord-vest al aşezării Noua se învecinează cu o aşezare Sântana de Mureş-Cerneahov. Verificarea în teren a datelor aerofotografice, în 1988, a demonstrat că purtătorii culturii Sântana de Mureş-Cerneahov au evitat în mod intenţionat cenuşarele culturii Noua, stabilindu-se în apropierea lor.

Situl a fost identificat de V. Bicbaev pe o aerofotogramă filmată în anii '70 ai secolului trecut.

Aerofotogramă alb-negru filmată vertical (dată necunoscută).

wwww.cimec.ro

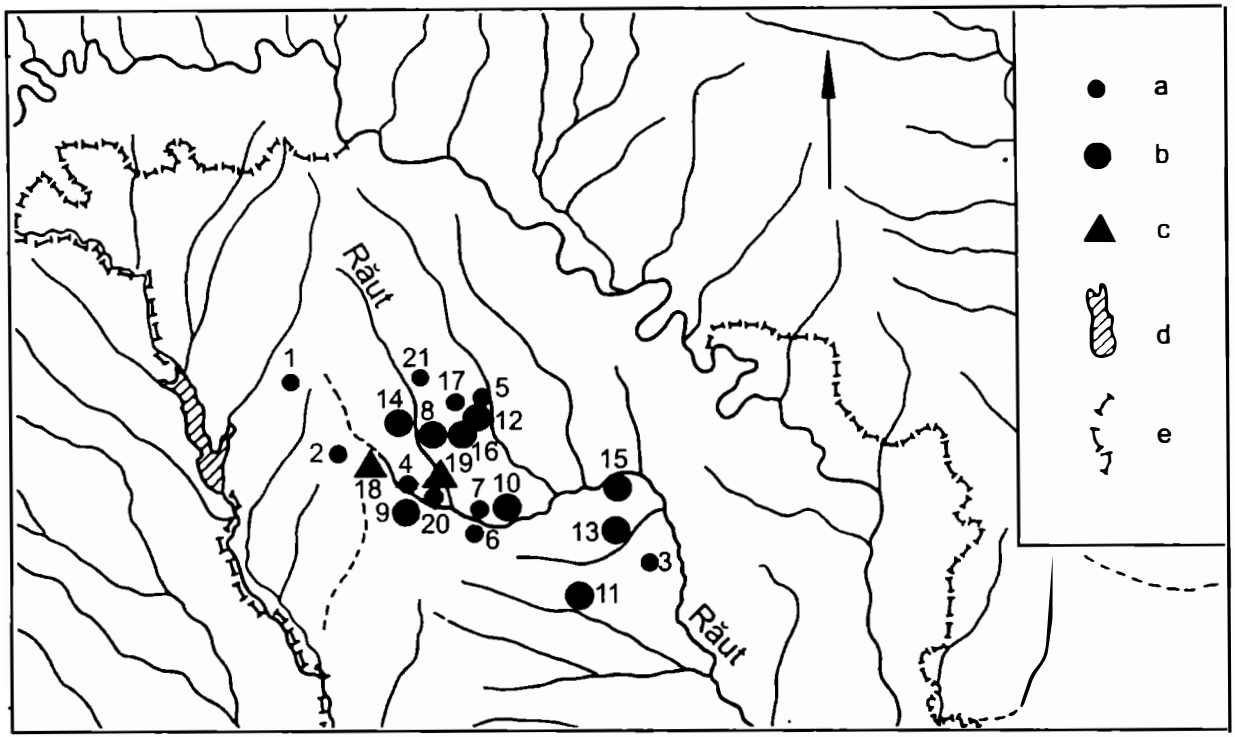

Fig. 1 – Harta descoperirilor de tip Noua menționate în text.
Semne convenționale: a - așezări; b - așezări cu șanț; c - necropole plane lângă tumuli;
d - Lacul Costești-Stânca; e - graniță de stat

wwww.cimec.ro

7. Dobrogea Nouă I, com. Dobrogea Veche, raionul Sângerei (fig. 2/7)

Aşezarea culturii Noua este situată pe o pantă uşor înclinată a versantului sud-vestic al unui pârâu din partea dreaptă a drumului Bălţi-Dobrogea Veche, în marginea de vest a satului Dobrogea Nouă, la 3,5 km sud de Dobrogea Veche. Conform fotografiilor aeriene executate în anii '70-'80 ai secolului trecut, suprafaţa sitului este de 250 x 250 m, putând fi observate aproximativ 30 de pete de cenuşă de diferite dimensiuni.

Situl a fost descoperit în 1988 de către V. Bicbaev, pe baza observaţiilor de pe fotografii aeriene, în acelaşi an fiind întreprinse şi cercetări de teren.

Aerofotogramă alb-negru filmată vertical (dată necunoscută).

8. Pelinia III, com. Pelinia, raionul Râşcani (fig. 3/8)

Situl, cu niveluri Noua şi, probabil, din perioada Hallstatt-ului timpuriu, se află pe versantul de nord-vest al unei văi, în locul numit *La Leonatoaie*, la 5,5 km nord-vest de sat şi la 1,5 km vest de staţia de tractoare a gospodăriei agricole locale. Din fotografiile aeriene rezultă că aşezarea are o suprafaţă de aproximativ 220 x 540 m şi este înconjurată de un şanţ. Verificarea în teren a datelor a fost efectuată în 1991 de către V. Bicbaev, dar şanţul nu se observă la suprafaţă. În perimetrul sitului au fost observate pete de cenuşă cu aspect diferit faţă de cenuşarele culturii Noua. Aceste pete, dintre care una se situează în apropierea şanţului, au culoarea gri-gălbuie şi constau în pământ argilo-nisipos şi fragmente mici de lipitură de lut.

Aşezarea a fost identificată de către K.V. Šiškin în anii '80, pe o aerofotogramă realizată în 1967. În 1989-1990 V. Bicbaev a observat acelaşi sit pe o aerofotogramă alb-negru filmată vertical la 07.05.1984.

9. Sadovoe, mun. Bălţi (fig. 3/9)

Aşezarea culturii Noua este situată la 1,2 km sud-vest de satul Sadovoe, la sud de şoseaua Bălţi-Glodeni, pe malul de nord al unui pârâu fără nume. Conform fotografiei aeriene, în jurul cenuşarelor a fost realizat un şanţ.

Situl a fost descoperit de către V. Bicbaev în 1990, pe baza informaţiilor din fotografiile aeriene, care nu au fost verificate prin cercetări de suprafaţă.

Aerofotogramă alb-negru filmată vertical la 07.05.1984.

10. Elizaveta, mun. Bălţi (fig. 3/10)

Sit cu niveluri Noua şi Sântana de Mureş-Cerneahov, aflat la 1,2 km nord faţă de satul Elizaveta, la 0,8 km de şoseaua Bălţi-Floreşti, pe panta de est a unei văi. În fotografia aeriană din 1984 se observă că în apropierea cenuşarelor a fost trasat un şanţ. Descoperire făcută de către K.V. Šiškin pe baza aerofotogramelor, la sfârşitul anilor '70 ai secolului trecut şi verificată – de K.V. Šiškin şi V. Bicbaev – în anii 1979-1980. Date confirmate de o fotografie mai nouă, interpretată de către V. Bicbaev. Recent nu s-au realizat cercetări de suprafaţă în zonă.

Aerofotograme alb-negru (anii '70 şi, respectiv, 06.06.1984).

wwww.cimec.ro

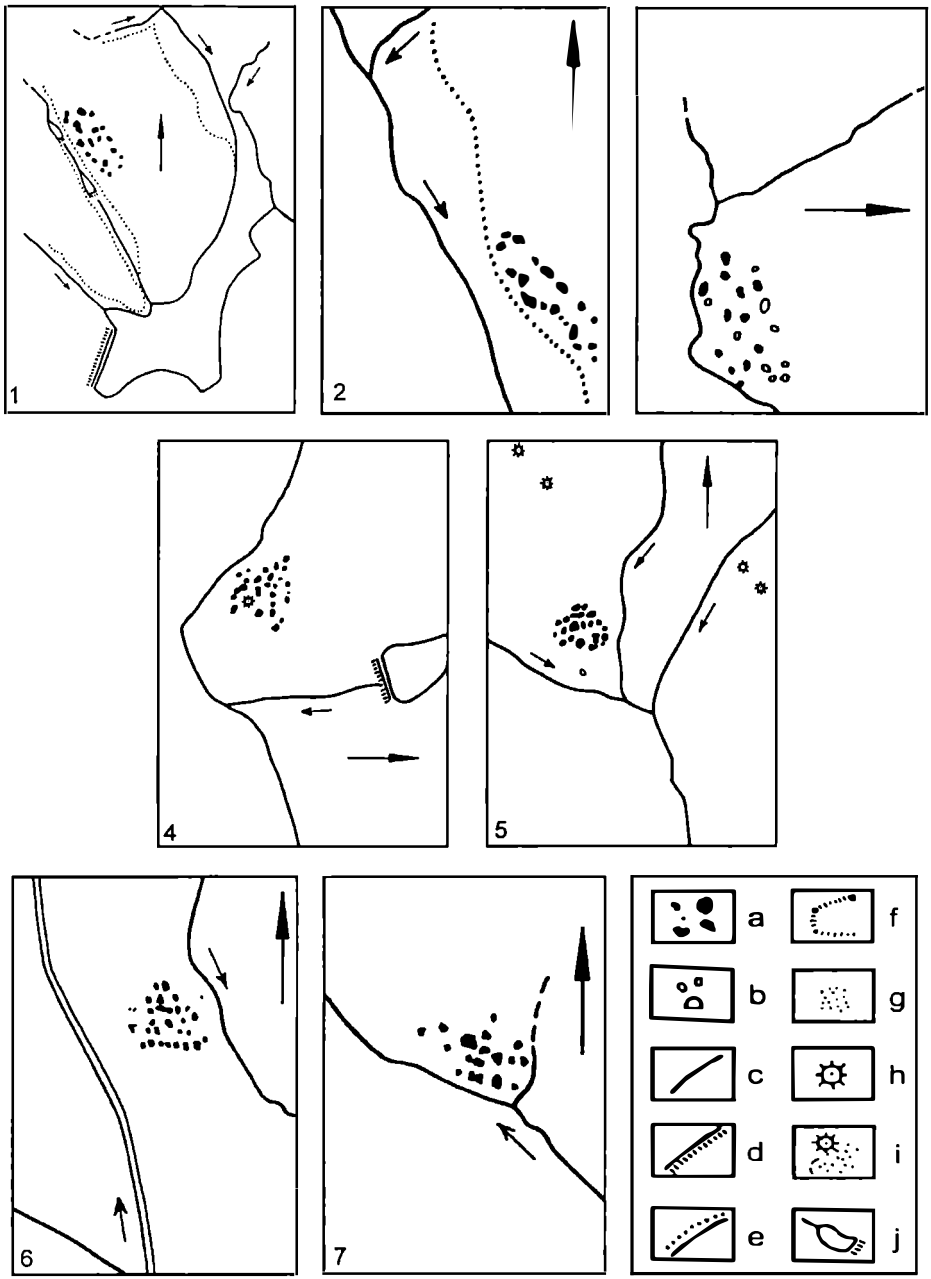

Fig. 2 – Localizarea siturilor descifrate cu ajutorul fotografiilor aeriene.
Semne convenţionale: a - pete albe clare; b - pete albe vagi; c-e - şanţ; f - zid (?); g - necropolă plană (?); h - tumul; j - necropolă tumulară şi plană; k - lac cu dig

wwww.cimec.ro

11. Sângerei XXIII-„La Donea", or. Sângerei (fig. 3/11)

Aşezarea culturii Noua este situată la 3,7 km nord-nord-vest de oraşul Sângerei, pe panta de vest a unei văi. Conform aerofotogramei, în apropierea cenuşarelor a fost trasat un şanţ, ceea ce s-a confirmat şi prin cercetarea de teren efectuată de V. Bicbaev în 1991.

Sit descoperit de către V. Bicbaev în 1974.

Aerofotogramă alb-negru filmată vertical (dată necunoscută).

12. Baroncea Nouă-„La Hugineşti", com. Gribova, raionul Drochia (fig. 3/12)

Aşezare situată pe panta de nord-vest a văii unui pârâu, la 2 km nord-est de satul Sofia. Conform aerofotogramei, în apropierea cenuşarelor – dispuse în două cercuri concentrice – se găseşte şi un şanţ semicircular şi un val / zid (?).

Aşezarea a fost semnalată pe o aerofotogramă, filmată în 1967, de K.V. Šiškin la sfârşitul anilor '70 ai secolului trecut. În 1984 V. Bicbaev a verificat datele aerofotografice prin cercetări de suprafaţă, acestea fiind confirmate şi de o fotografie mai recentă.

Aerofotogramă alb-negru filmată vertical la 07.05.1984.

13. Sârbeşti, com. Ciutuleşti, raionul Floreşti (fig. 3/13)

La 2,7 km sud-vest faţă de sat, pe un promontoriu aflat la confluenţa a două pâraie, a fost identificat un sit aparţinând culturii Noua. Conform cu datele oferite de aerofotograma din 1980, aşezarea are un şanţ care se evidenţiază sub forma unei dungi negre, însoţite de linii scurte paralele, de culoare albă. Pe o altă imagine s-au identificat aproximativ 28 de pete aranjate concentric şi o dungă neagră, care poate fi identificată cu un şanţ. Datele aerofotografice nu au fost verificate prin cercetări de suprafaţă.

Descoperire realizată de V. Bicbaev în 1990, pe baza unei aerofotograme.

Aerofotograme alb-negru filmate la 06.06.1980 şi, respectiv, 07.06.1985.

14. Cepăria, com. Şumna, raionul Drochia (fig. 3/14)

Aşezare Noua şi Sântana de Mureş-Cerneahov, situată pe un promontoriu format la confluenţa a două pâraie, la 0,45 km nord faţă de satul Cepăria şi la 2,2 km sud-est de comuna Nihoreni.

Din datele aerofotografice rezultă că situl ocupă o suprafaţă de aproximativ 220 x 430 m şi conţine 17 cenuşare aranjate concentric, care sunt înconjurate de un şanţ. Conform cercetărilor de teren, acesta din urmă are forma unei depresiuni semicirculare şi a fost iniţial dublat de un val. Verificarea datelor aerofotografice prin cercetări de teren a fost realizată de către V. Bicbaev în anii 1991 şi 1993.

Descoperită în 1990 de către V. Bicbaev dintr-o fotografie aeriană.

Aerofotogramă alb-negru filmată la 07.05.1984.

15. Mihailovca, com. Mihailovca, raionul Floreşti (fig. 3/15)

Aşezare situată la 0,7 km est-nord-est de comună, pe panta de nord a văii Bârsana, ocupând două promontorii. S-a observat un grup de cenuşare şi un şanţ spre nord, iar oarecum separat un grup de alte trei cenuşare înconjurate de un şanţ, care se

www.cimec.ro

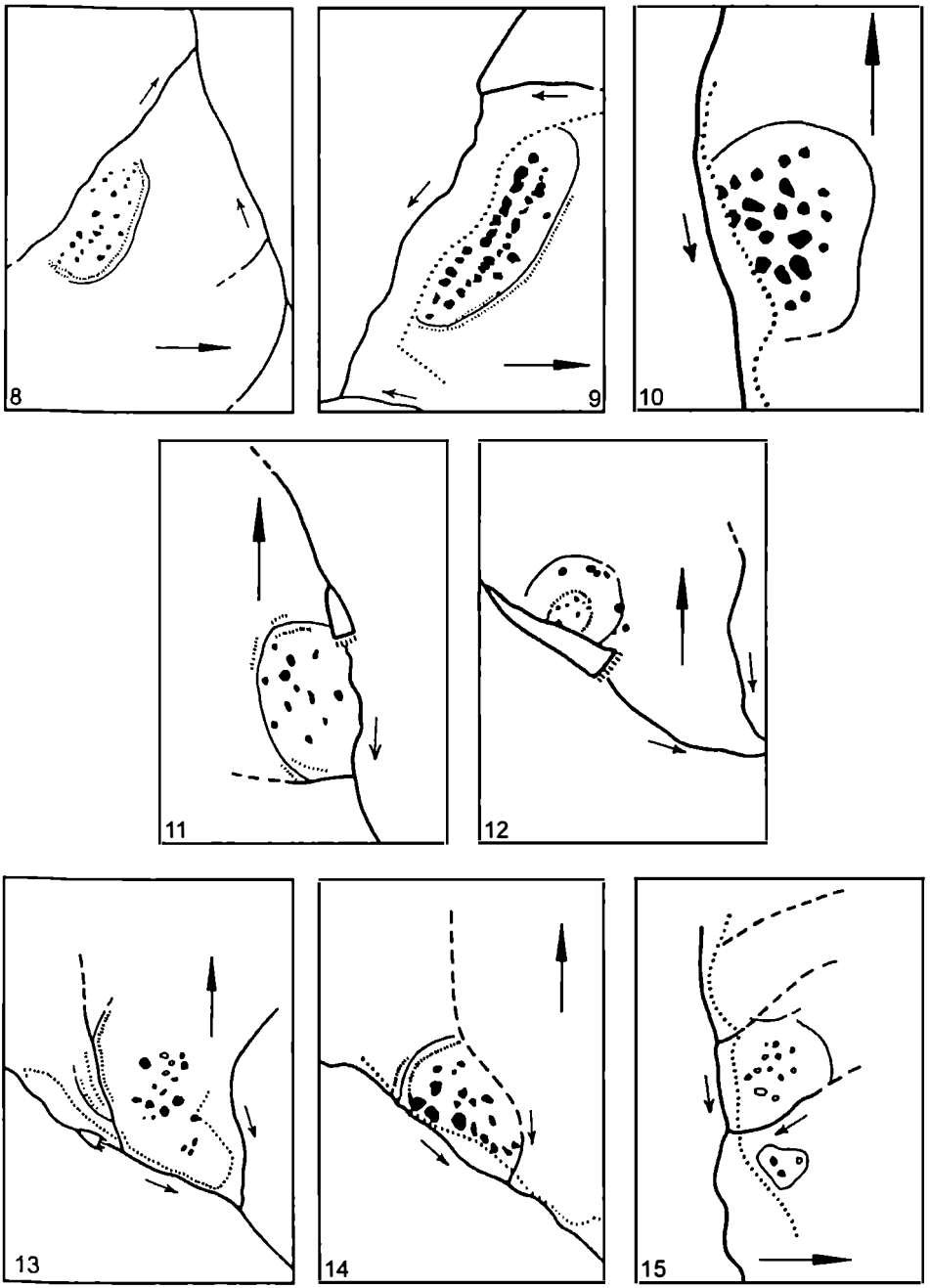

Fig. 3 – Localizarea siturilor descifrate cu ajutorul fotografiilor aeriene. Numerele corespund celor din catalogul descoperirilor

wwww.cimec.ro

evidenţiază sub forma unei linii negre. Datele aerofotografice nu au fost verificate prin cercetări de suprafaţă.

Descoperire realizată de V. Bicbaev, în 1990, pe baza unei fotografii aeriene.

Aerofotogramă alb-negru filmată vertical la 06.06.1980.

16. Pelinia II-„La Sărături", com. Pelinia, raionul Râşcani (fig. 4/16 a, b)

Aşezare cu niveluri aparţinând culturilor Tripolie C şi Noua, situată la 4,2 km nord de satul Pelinia, pe un bot de deal, la confluenţa a două pâraie. Conform aerofotogramei se pot evidenţia aproximativ 16 cenuşare flancate spre nord de un şanţ semicircular; două dintre acestea fiind înconjurate de un al doilea şanţ, mai mic (?). În afară de cenuşare, pe aerofotogramă se mai pot observa unele construcţii de dimensiuni mai mici, diferenţiate printr-o tonalitate mai deschisă a culorii, care pot să reprezinte vestigiile locuinţelor de suprafaţă tripoliene.

Descoperită în 1981, prin cercetări de suprafaţă, de către V. Bicbaev, care a efectuat, în anii 1990 şi 1993, şi verificarea în teren a rezultatelor interpretării aerofotogramei (rămase parţial neconfirmate).

Aerofotogramă alb-negru filmată vertical la 07.05.1984.

17. Sofia-„La Havana", com. Sofia, raionul Drochia (fig. 4/17)

Aşezare Noua situată la 1,4 km nord de sat, pe un promontoriu format la confluenţa a două pâraie. Numărul de cenuşare este de 11-12. În partea de est a aşezării se observă 9-10 construcţii relativ mici, amplasate în jurul unui cenuşar de dimensiuni mari. Între cenuşare se observă o linie de culoare albă, care considerăm că reprezintă o construcţie de tip zid sau o cărare pavată cu pietre. De asemenea, se evidenţiază un grup de pete foarte mici de culoare albă, care reprezintă probabil gropile mormintelor dintr-o necropolă plană (apartenenţă cultural-cronologică necunoscută). Conform cu fotografia aeriană situl are o suprafaţă de aproximativ 8 ha. La aproximativ 100 m distanţă est-nord-est, peste pârâu, se află o altă aşezare a culturii Noua, observată anterior pe o aerofotogramă. Petele de cenuşă (în jur de 25) din cadrul celei de-a doua aşezări sunt amplasate în forma unui oval alungit, cu o suprafaţă de 140 x 500 m. Nu excludem posibilitatea ca cele două grupuri de cenuşare să fi aparţinut aceleiaşi aşezări. Structurile amintite nu se observă la suprafaţa solului.

Situl a fost descoperit în 1981 de către V. Bicbaev, prin cercetări de teren.

Aerofotogramă alb-negru filmată vertical la 07.06.1984.

18. Sturzeşti, com. Sturzeşti, raionul Râşcani (fig. 4/18)

Necropolă tumularo-plană, situată la 1,7 km nord-est de comuna Sturzeşti, pe panta văii râului Copăceanca. Pe aerofotogramă se evidenţiază un tumul de dimensiuni mari, lângă care (spre sud şi sud-vest) se pot observa mici pete albe – gropile mormintelor unei necropole plane. Suprafaţa ocupată de acest grup de pete este de cca. 70 x 100 m. La 120 m nord-vest faţă de tumul apare un alt grup de pete mici, care ocupă o suprafaţă de 120 x 200 m. Credem că ambele grupe de morminte fac parte din aceeaşi necropolă plană. Nu s-a realizat încă verificarea datelor aerofotografice prin cercetări de teren, interpretarea petelor albe ca fiind morminte rămânând ipotetică.

wwww.cimec.ro

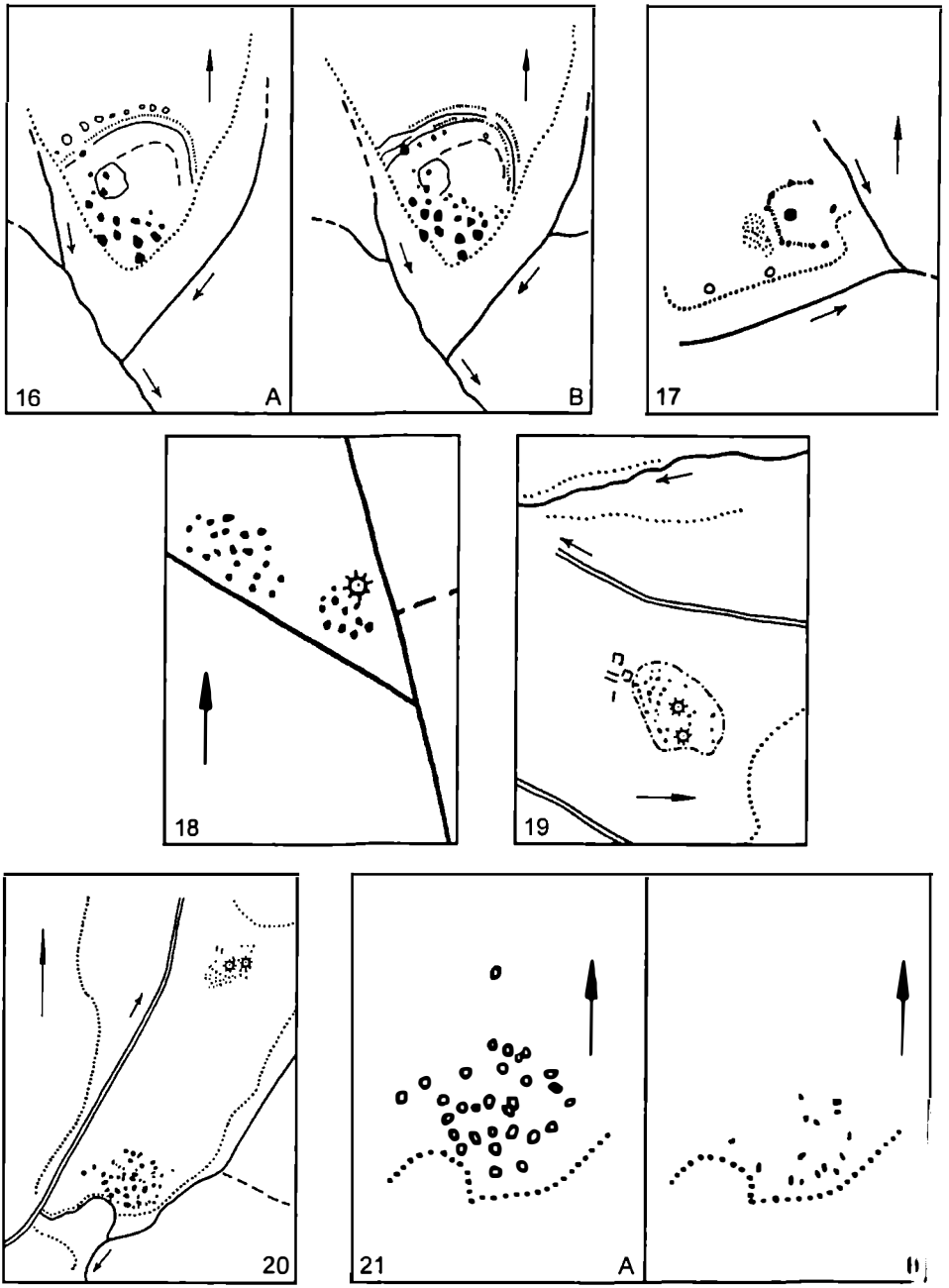

Fig. 4 – Localizarea siturilor descifrate cu ajutorul fotografiilor aeriene. Numerele corespund celor din catalogul descoperirilor

wwww.cimec.ro

Descoperire realizată de V. Bicbaev în 1991, pe baza informaţiilor aerofotografice. Aerofotogramă alb-negru filmată vertical la 07.05.1984.

19. Corlăteni I, com. Corlăteni, raionul Râşcani (fig. 4/19)

Necropolă tumulară-plană, situată la 1,8 km sud-est faţă de sat, pe un promontoriu înalt, la confluenţa râurilor Răut şi Copăceanca. Conform datelor aerofotografice, complexul – cu o suprafaţă totală de 230 x 450 m – constă în doi tumuli înconjuraţi o necropolă plană. Tumulul nr. 1 are înălţimea de 5 m şi diametrul de 35 m, iar tumulul nr. 2 este înalt de 2 m şi măsoară 40 m în diametru. În partea de sud a grupului de pete mici se observă şi unele construcţii de formă rectangulară.

Apartenenţa culturală a construcţiilor este necunoscută, datele aerofotografice fiind verificate numai prin cercetări de suprafaţă.

Complex descoperit în 1990 de către V. Bicbaev, prin metoda aerofotografică.

20. Corlăteni IV, com. Corlăteni, raionul Râşcani (fig. 4/20, 21a, b)

Aşezare cu niveluri Tripolie A şi Noua. Situl se află pe un bot de deal, la confluenţa râurilor Răut şi Copăceanca, la aproximativ 2,8 km sud-vest faţă de sat. Aşezarea ocupă o suprafaţă de aproximativ 300 x 500 m, structurile celor două etape de locuire suprapunându-se. În fotografie este foarte greu de separat construcţiile eneolitice de cele ale culturii Noua.

Cercetările de suprafaţă efectuate de V. Bicbaev în 1991 au permis evidenţierea mai clară a construcţiilor din diferite perioade. Aşadar, s-au realizat două planuri diferite, unul corespunzând nivelului Noua (fig. 4/21a), iar celălalt aşezării tripoliene (fig. 4/21b).

Situl a fost descoperit în 1977 de V. Bicbaev, prin cercetări de suprafaţă.

21. Miciurin / Odaia, com. Miciurin, raionul Drochia (fig. 5)

Aşezarea culturii Noua este situată în marginea sudică a cătunului Odaia, pe o pantă lină, înclinată pe axa nord-sud, din dreapta unui pârâu fără nume. Zona de sud a sitului este parţial deteriorată de două lacuri artificiale, iar partea de nord este acoperită de casele locuitorilor din cătun. Între malul lacurilor şi cătun se pot observa şapte movile (cenuşare) cu înălţimea de 0,5-1,5 m şi diametrul de 25-50 m, care formează un grup compact. Distanţa dintre cenuşare este de la 10 până la 50 m. Cu ocazia unei cercetări de suprafaţă în octombrie 2002, E. Sava şi E. Kaiser au stabilit că în afară de cele şapte cenuşare mai pot fi observate alte trei, amplasate în perimetrul gospodăriilor particulare din Odaia; un alt cenuşar aflat pe malul estic al lacului a fost distrus în totalitate, altul fiind parţial distrus de un drum de ţară ce trece prin marginea sudică a cătunului. În vara anului 2003 unul dintre cenuşare a fost cercetat parţial prin săpături arheologice[25]. După încheierea şantierului V. Bicbaev a prezentat două aerofotograme ale zonei, pe care se observă cca. 30 de cenuşare. Cercetările de suprafaţă efectuate de către V. Bubulici în toamna anului 2003 au evidenţiat prezenţa a cel puţin încă 10 cenuşare.

[25] Cercetări efectuate de E. Sava şi E. Kaiser, conform proiectului finanţat de *Freie Universität*, Berlin.

wwww.cimec.ro

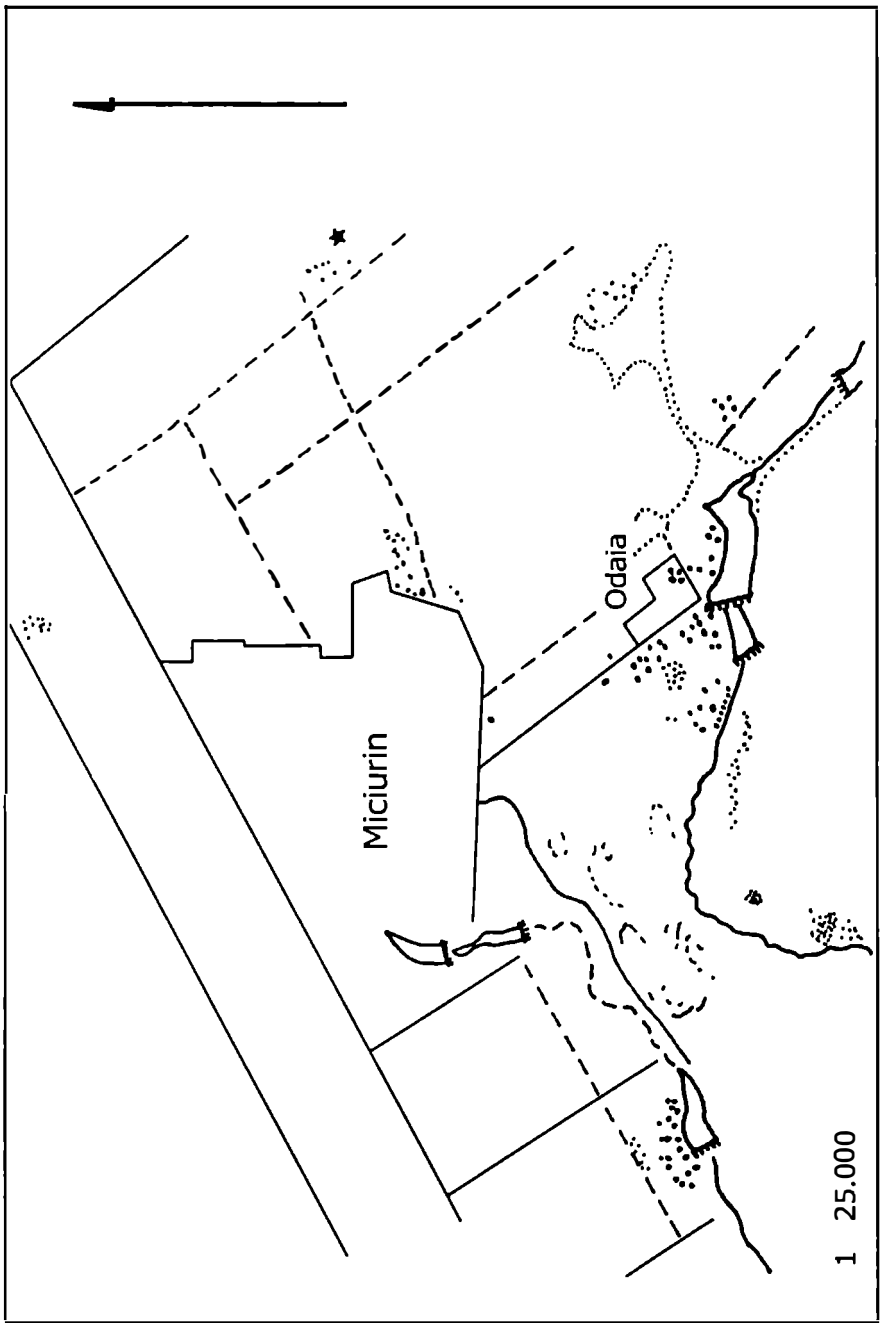

Fig. 5. Aşezarea culturii Noua de la Miciurin – Odaia

wwww.cimec.ro

Situl a fost descoperit de K.V. Šiškin, pe baza aerofotogramelor filmate în anii '70 ai secolului trecut. În 1986 existența sa a fost confirmată prin cercetări de suprafață, efectuate de către V. Marchevici, O. Levițki, S. Agulnikov și V. Haheu.

THE EXPLANATION OF THE AIR-MAPPINGS OF SOME NOUA SETTLEMENTS

Abstract

This article is devoted to the results of deciphering of the air mappings, representing the archaeological sites of the Noua culture of the Late Bronze Age. It is possible that the sites of this culture were fortified in accordance with these data. However, one can surmise that the discovered construction elements in the form of oval and circular lines are the remains of the corrals. This supposition is confirmed by the ethnographic data, because the analogous constructions are known from the contemporary nomads in the Balkans and Central Asia.

EXPLANATION OF THE FIGURES

Fig. 1 – The map of the Noua discoveries mentioned in the text: 1 – Pârjota XI; 2 – Lupăria; 3 – Gura Oituz-*Dombas*; 4 – Corlăteni III; 5 – Dominteni; 6. Bălți; 7. Dobrogea Nouă; 8 – Pelinia III; 9 – Sadovoe; 10 – Elizaveta; 11 – Sângerei XXIII; 12 – Baroncea Nouă-*La Hugineşti*; 13 – Sârbeşti; 14 – Cepăria; 15 – Mihailovca; 16 – Pelinia II-*La Sărături*; 17 – Sofia-*La Havana*; 18 – Sturzeşti; 19 – Corlăteni I; 20 – Corlăteni IV; 21 – Corlăteni IV. Legend: a – settlements; b – settlements surrounded by a ditch; c – plan necropolises in the neighbouring of the barrows; d – the Costeşti-Stânca Lake; e – country border.

Fig. 2 – The sites deciphered using the air-mapping. Legend: a – well marked white spots; b – fading white spots; c-e – ditch; f – wall (?); g – plan necropolis (?); h – barrow; j – plan and barrow graves; k – impounded lake.

Fig. 3 – The sites deciphered using the air-mapping. The numbers are following the corpus.

Fig. 4 – The sites deciphered using the air-mapping. The numbers are following the corpus.

Fig. 5 – Noua settlement from Miciurin / Odaia.

wwww.cimec.ro

wwww.cimec.ro

FIGURINE DE CAI DIN EPOCA FIERULUI LA TRACII NORDICI

de Valeriu Sîrbu

Numărul mic de descoperiri (17) şi piesele arheologice de acest fel (36) creează serioase dificultăţi în analiza lor, atât din punct de vedere morfologic, cât şi al semnificaţiilor. Cu ocazia publicării unor loturi importante de piese ori a unor studii de sinteză (Horedt, 1963, p. 527-534; Sîrbu, 1987, p. 92-94, 108; Vasiliev, 1985-1986, p. 79-90; László, 1983-1984, p. 65-84; Maleev, 1989, p. 77-92; 1992, p. 13-24; Ursache, 1999, p. 41-60 etc.) s-au abordat multiple aspecte ale tipologiei şi s-a încercat înţelegerea semnificaţiilor figurinelor zoomorfe, dar noile descoperiri ori teorii din istoria religiilor impun permanente reveniri asupra fenomenului. În prezentul studiu vom analiza doar figurinele ce reprezintă cai, întrucât ne preocupă rolul acestui animal în lumea tracilor*

Aria geografică

Ne vom referi la teritoriul cuprins între Munţii Balcani, Marea Neagră, Nistru şi Tisa, arie în care – *grosso modo* – au fost localizaţi tracii nordici. Toate piesele pe care le cunoaştem provin din nordul Dunării şi, aproape în totalitate, s-au găsit în situri aflate la nord de Carpaţii Meridionali (fig. 1). Cele mai reprezentative descoperiri provin de la Grăniceşti (László, 1983-1984, p. 79, fig. 9; 1994, p. 90, fig. 49), Lissičniki (Maleev, 1989, p. 77-92), Siret (László, Mareş, Niculică, Ignat, 2003) şi Teleac (Vasiliev, 1985-1986, p. 79-90). Deocamdată lipsesc figurine zoomorfe în lut din aria unor importante culturi arheologice, ca Babadag şi Basarabi, fenomen greu de explicat. Este foarte probabil ca descoperirile să reflecte realitatea istorică, nu numai un stadiu de cercetare, întrucât s-au efectuat săpături, relativ intense, în toată această zonă.

Cronologie

Este edificator faptul că 35 de piese se datează în sec. XI-IX î.Hr. şi doar o piesă în sec. III-II î.Hr.; rezultă, deci, că din trei secole provin practic toate piesele, în timp ce din opt secole se cunoaşte doar o singură piesă (tab. 1)! Figurina de cal de la Popeşti (fig. 5/1) a fost considerată, cu probabilitate, din sec. I î.Hr. (Beldiman, 1992, p. 22-35). Totuşi, există două argumente pentru încadrarea ei în nivelul de început al

* Locul şi rolul calului în societatea tracică vor fi analizate într-un viitor volum întitulat *Calul în lumea tracilor*

wwww.cimec.ro

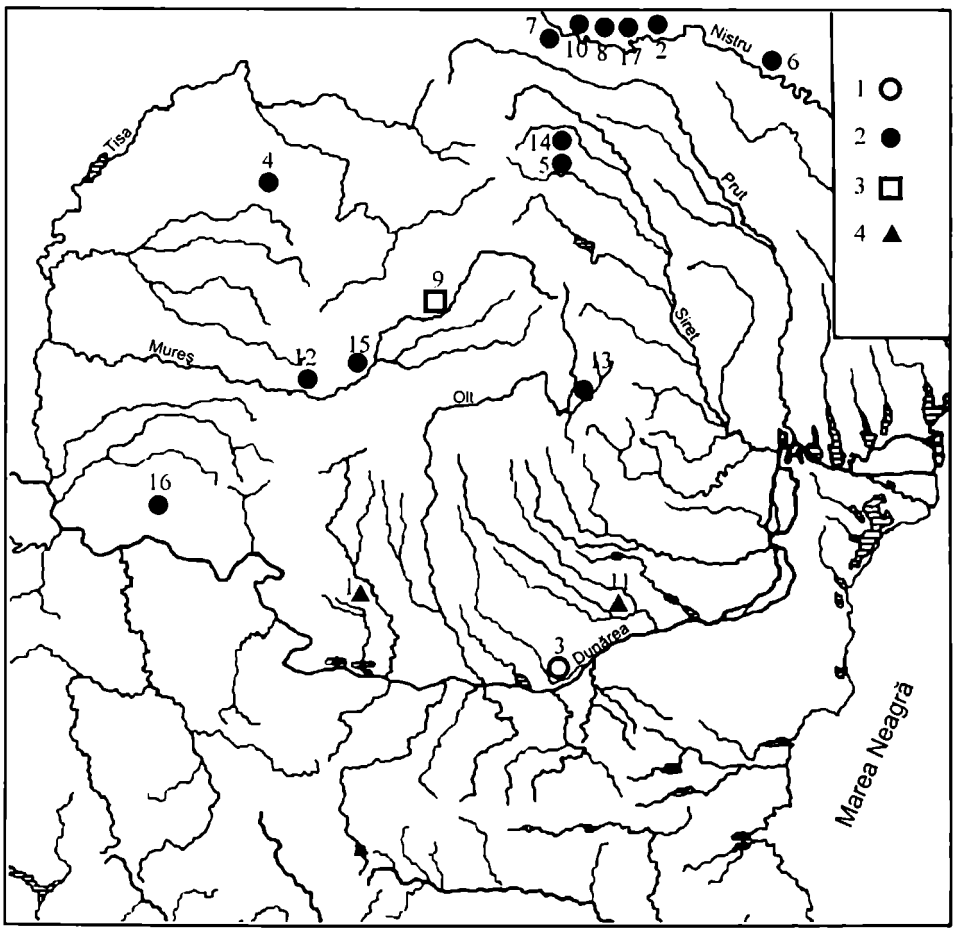

Fig. 1 – Figurine de cai la tracii nord-balcanici (sec. XI î.Hr. - I d.Hr.). Semne convenţionale: 1 - morminte; 2 - aşezări; 3 - gropi izolate din sec. XI-VIII î.Hr.; 4 - aşezări din sec. III-I î.Hr. Localităţi: 1 - Bâzdâna; 2 - Bedrikovtzi; 3 - Bujoru; 4 - Căuaş; 5 - Grăniceşti; 6 - Hlingeni; 7 - Horodnica; 8 - Krivče; 9 - Lechinţa de Mureş; 10 - Lissičniki; 11 - Popeşti; 12 - Rapolţ; 13 - Reci; 14 - Siret; 15 - Teleac; 16 - Vărădia; 17 - Zaleski

www.cimec.ro

epocii fierului de aici: similitudinea tipologică cu piesele din acea vreme şi lipsa altor figurine de cai de lut din a doua epocă a fierului.

Materiale, modelare, morfologie

După cum rezultă din informaţiile de până acum, 34 de figurine sunt din argilă şi doar două din bronz (tab. 1); piesa de la Bâzdâna are tortiţă, deci a făcut parte dintr-un ansamblu (fig. 3/16).

În privinţa figurinelor din argilă, fără a putea vorbi de neîndemânare, este evident că nu aspectul estetic i-a preocupat pe modelatori, ci destinaţia pieselor. În multe cazuri este foarte dificil să identificăm specia de mamifer pe care modelatorul a dorit s-o reprezinte. După cum se observă, uneori caracteristicile cailor au fost redate sugestiv (fig. 2/1, 3, 7, 8; 3/5, 8, 13; 4/2), dar alteori nu putem fi siguri că s-a modelat, într-adevăr, acest animal şi nu altă specie (fig. 2/5, 10, 11; 3/1, 6, 11 etc.)

În toate cazurile animalele au fost redate în picioare, în poziţie de repaus; de asemenea, nu poate fi estimată vârsta şi nici nu se indică sexul. Cu excepţia coamei, rareori se redau alte detalii, doar un cap de cal de la Siret este ornamentat (fig. 5/2); rareori pe corpul cailor s-au făcut linii ori puncte incizate (fig. 3/2, 15), despre a căror semnificaţie este greu să ne pronunţăm; nici harnaşamentul nu este reprezentat.

Piesele sunt de mici dimensiuni, de regulă între 3-5 cm, şi nu au – spre deosebire de figurinele antropomorfe (Sîrbu, 1987, p. 114; 1999, p. 51, 52) – canale, orificii, împunsături.

Aparenta lipsă de îndemânare nu indică, în mod cert, nepriceperea modelatorilor, întrucât – în aceeaşi perioadă – au fost realizate adevărate capodopere în lut, inclusiv reprezentări de cai (Sîrbu, Florea, 2000, fig. 32/2; 52/1; 53/1; 61 etc.).

Tipuri de situri şi complexe

Nici o figurină din lut nu s-a găsit în vreun mormânt; doar o piesă din bronz provine dintr-un tumul de la Bujoru (fig. 4/12).

Tot într-un singur caz – în aşezarea de la Lechinţa de Mureş – s-au găsit, într-o groapă adâncă, două vase întregi şi 11 figurine zoomorfe ce redau trei mistreţi, patru ovine, două capre, un cal şi un bour (fig. 4). Doar la Lissičniki s-a apreciat că unele piese s-au găsit în apropierea unui posibil loc de cult; totuşi – după opinia noastră – nu este sigură legătura dintre acel posibil loc de cult şi figurine. Toate celelalte piese s-au găsit în aşezări, în circa jumătate din cazuri în locuinţe, uneori în apropierea vetrei.

Asocieri

Acolo unde s-au întreprins cercetări intense s-au găsit, de obicei, mai multe figurine ce redau diferite specii de animale. Nu s-au găsit împreună, în aceeaşi *trusă*, figurine antropomorfe şi zoomorfe.

Posibile semnificaţii

Reamintim că în analiza noastră dispunem de un număr redus de descoperiri (17) şi de figurine (36), că aproape toate piesele au fost găsite în aşezări; doar o piesă din bronz provine dintr-un mormânt. De asemenea, aproape toate figurinele se datează

wwww.cimec.ro

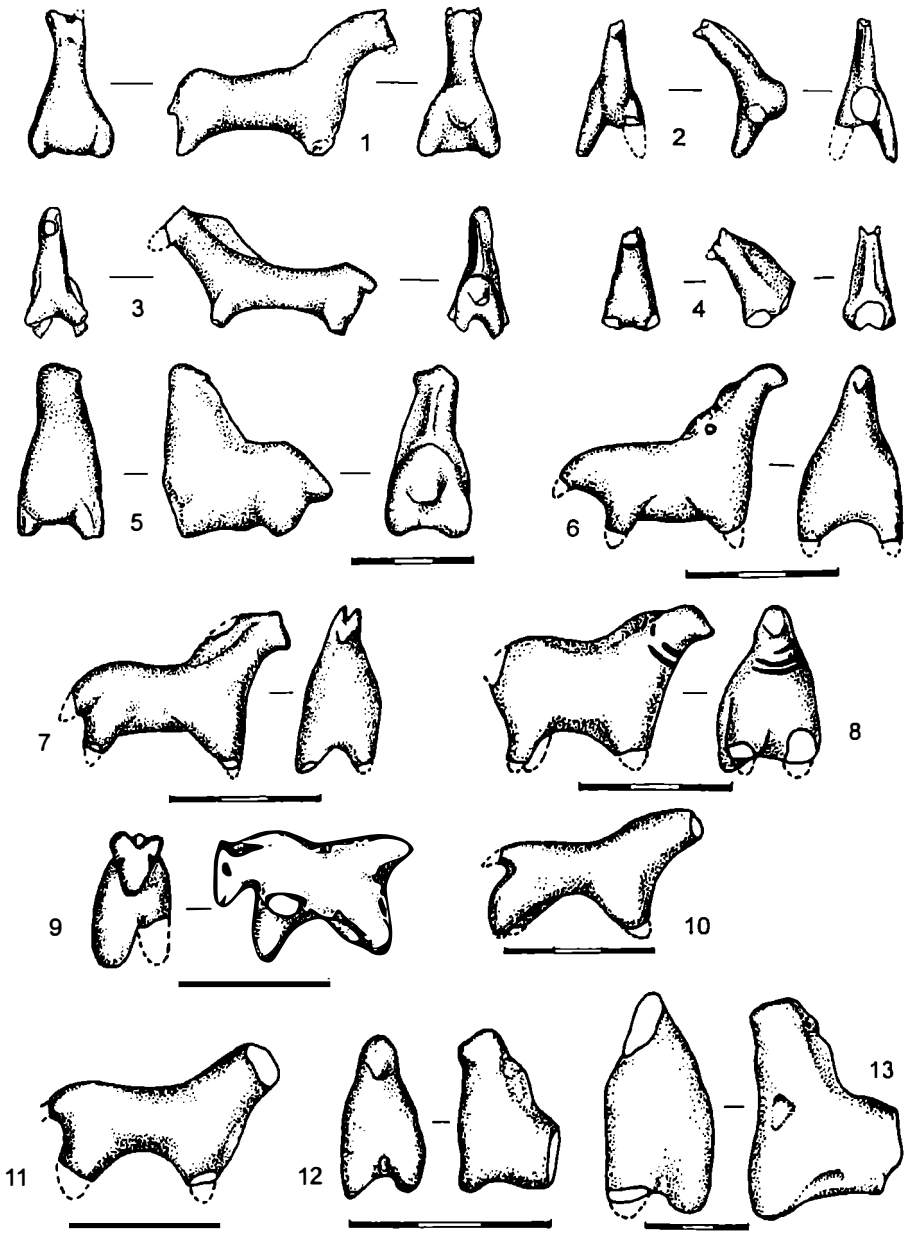

Fig. 2 – Figurine de cai din lut: 1-5 - Grăniceşti; 6 - Krivče; 7 - Bedrikovtzi; 8, 12, 13 - Lissičniki; 9 - Zaleski; 10, 11 - Horodnica (după A. László, 1994; J. Maleev, 1989)

wwww.cimec.ro

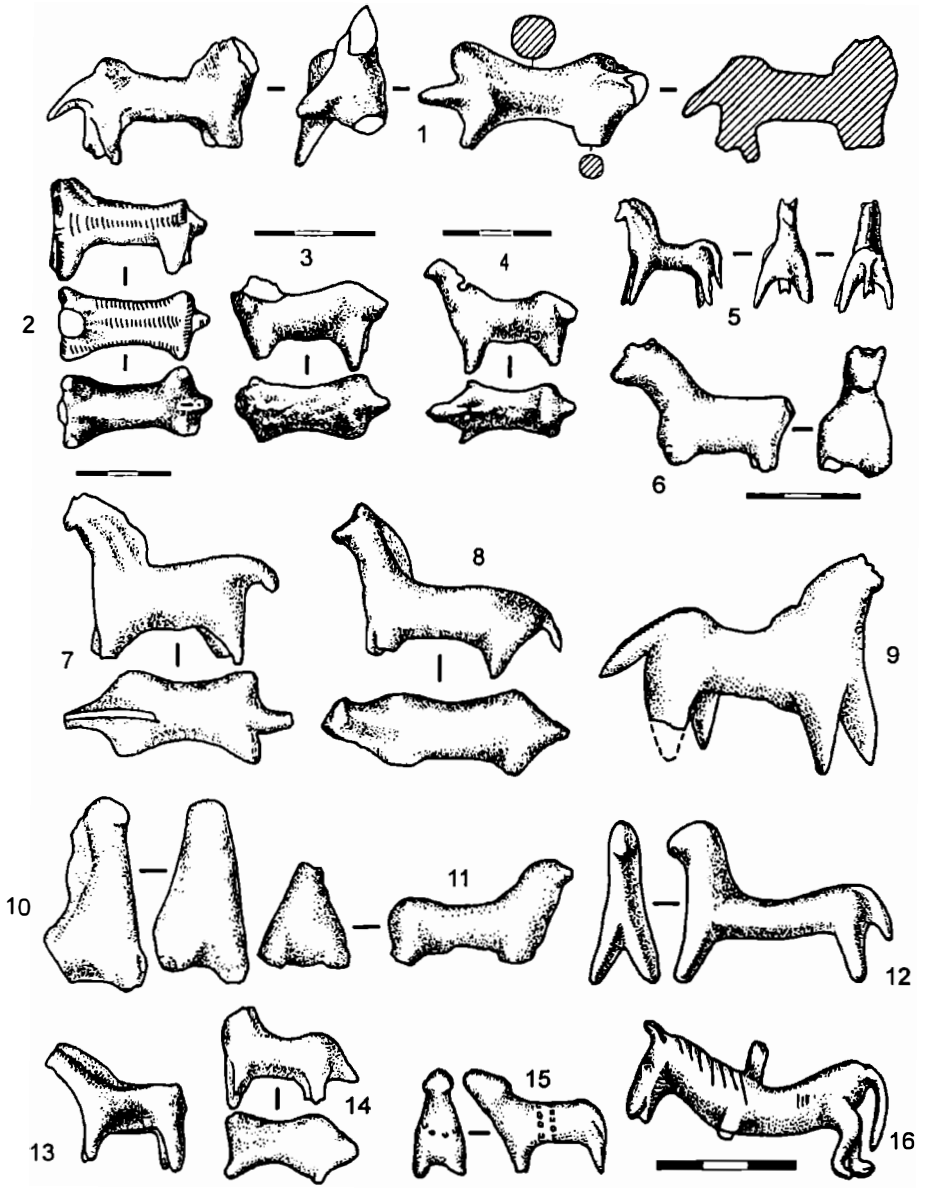

Fig. 3 – Figurine de cai din lut (1-11, 13-15) şi bronz (12, 16): 1 - Vărădia; 2-4 - Rapolţ; 5 - Lechinţa de Mureş; 6 - Hlingeni; 7, 8, 10, 14 - Teleac; 9 - Căuaş; 12 - Bujoru; 16 - Bâzdâna; 11, 15 - Siret; 13 - Recea (după E. Iaroslavschi, A. Ardeu, A. Bălos, 2002; K. Horedt, 1963; O. Leviţchi, 1994; V. Vasiliev, 1985-1986; N. Iercoşan, 1997; N.V. Goltzeva, M.T. Kašuba, 1995; E. Moscalu, C. Beda, 1988; C.M. Tătulea, 1984; C.-N. Ursache, 1999)

wwww.cimec.ro

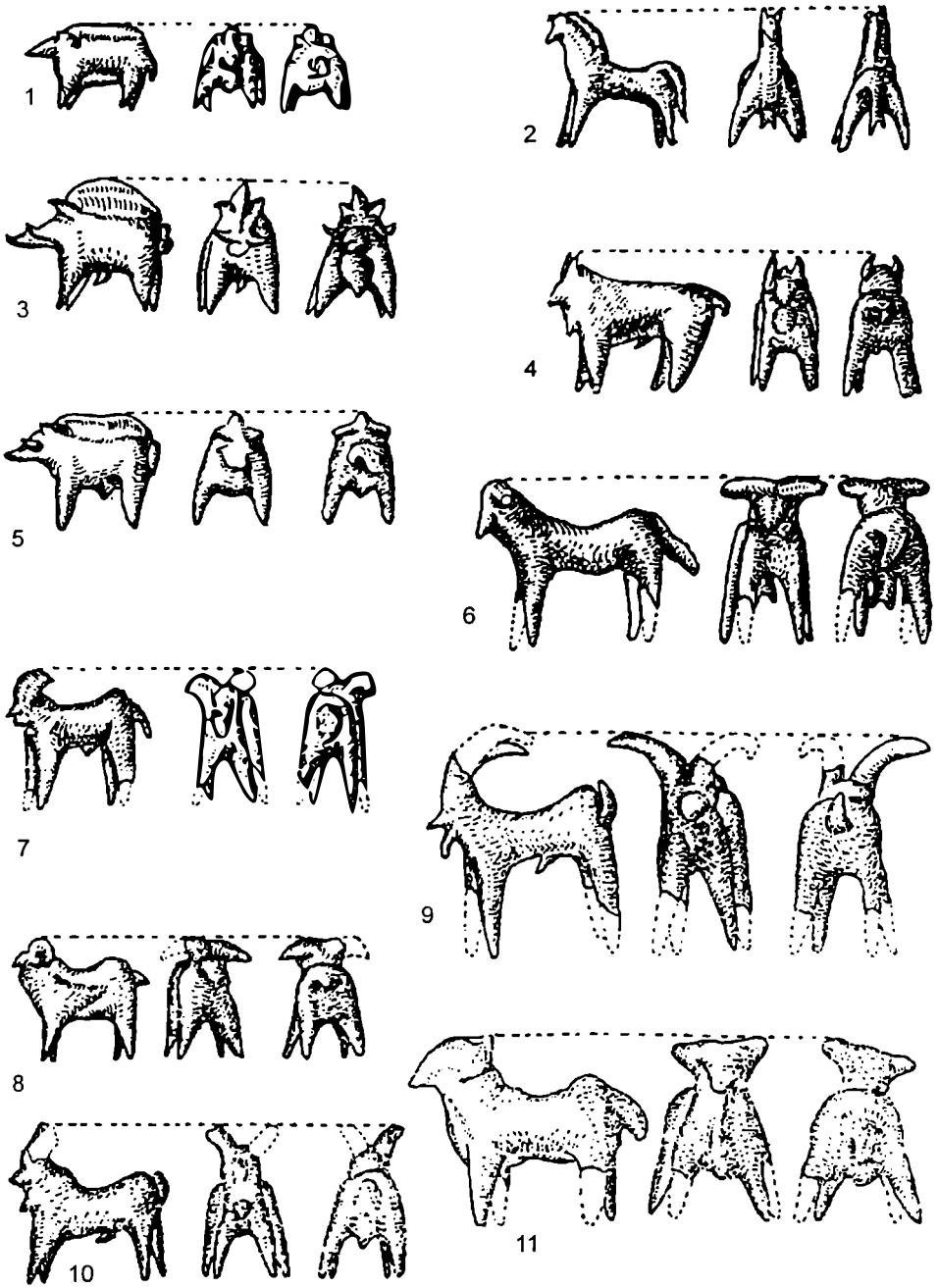

Fig. 4 – 1-11 - figurine zoomorfe de la Lechința de Mureș (după K. Horedt, 1963)

wwww.cimec.ro

în sec. XI-IX î.Hr. şi s-au găsit în aria nordică de locuire a tracilor. Lipsa sau numărul extrem de redus al figurinelor zoomorfe din anumite epoci, zone şi culturi arheologice exprimă, probabil, o realitate istorică, nu numai un stadiu de cercetare.

În nici un sanctuar nu s-au găsit figurine zoomorfe sau antropomorfe (Sîrbu, 1999, p. 55, 56), deci nu avem nici o dovadă sigură că ele ar fi putut reprezenta divinităţi ori că ar fi fost depuse ca *ex voto* pentru acestea. Este adevărat, însă, că s-au descoperit extrem de puţine sanctuare din prima epocă a fierului. La Cârlomăneşti este vorba de alt tip de piese, şi anume statuete aşezate pe suporturi conice, astfel că ele nu intră în această categorie; oricum, aici nu s-au găsit reprezentări de cai, ci doar, probabil, de cavaleri (Babeş, 1977, p. 319-352).

Figurinele sunt de mici dimensiuni (3-5 cm), fără valenţe artistice; de obicei, s-au găsit mai multe figurine ce redau diverse specii de animale, marea majoritate domestice. Niciodată nu s-au găsit împreună, adică în aceeaşi *trusă*, figurine antropomorfe şi zoomorfe.

Figurinele zoomorfe n-au canale, orificii, împunsături şi nici nu s-au putut observa urme ale unor mutilări ori distrugeri intenţionate. În schimb, asemenea urme s-au constatat asupra a numeroase figurine antropomorfe (Sîrbu, 1999, p. 51, 52, 55, 56).

Din sec. XI-VIII î.Hr. se cunosc cca. 30 de descoperiri, cu peste 200 de figurine zoomorfe, reprezentând diferite specii de animale, marea majoritate domestice; ca număr, reprezentările de cai sunt pe locul al treilea, după taurine şi ovicaprine (Sîrbu, 2004).

Şi în sec. IV î.Hr.-I. d.Hr. aceste caracteristici se menţin, cu două diferenţe: sunt mult mai puţine descoperiri şi piese, iar reprezentările de porci şi mistreţi sunt mai numeroase (Sîrbu, 1993, p. 62-64, 122-125). Încă nu s-au descoperit figurine din sec. VII-V î.Hr.

Dacă avem în vedere toate caracteristicile descoperirilor de figurine zoomorfe – tipuri de situri şi complexe, aspectul şi asocierile cu alte categorii de piese –, se poate afirma că ele au fost folosite în efectuarea unor practici magice şi vrăjitoreşti privitoare la protecţia şi fertilitatea turmelor. Lipsa lor din sanctuare sugerează faptul că a fost vorba de practici familiale ale populaţiei de rând, îndeosebi ale comunităţilor în care creşterea animalelor a avut o pondere deosebită. Desigur, este dificil şi riscant a se face diferenţieri între practicile magice şi religioase la comunităţile de la începutul epocii fierului, dar informaţiile de care dispunem par a sugera o asemenea interpretare. Nu poate fi exclusă nici utilizarea lor, în cadru familial, la unele ritualuri religioase. Descoperirile de până acum indică, cu siguranţă, doar faptul că ele n-au fost utilizate în edificii publice de cult la care să participe întreaga comunitate. Lipsa figurinelor antropomorfe şi zoomorfe din sanctuarele din a doua epocă a fierului pare a întări această ipoteză (Sîrbu, 1993, p. 60-63).

Calul a fost unul din animalele cel mai des reprezentat pe diverse alte tipuri de piese, de toreutică ori vase ceramice (Haimovici, 1992, p. 179-182; Sîrbu, Florea, 2000, *passim*), dar această problemă va fi abordată cu alt prilej.

www.cimec.ro

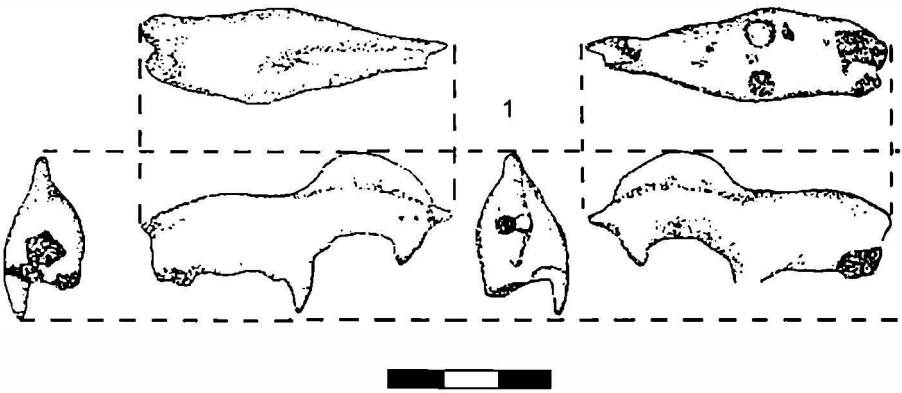

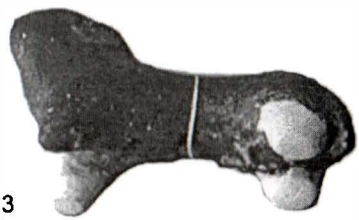

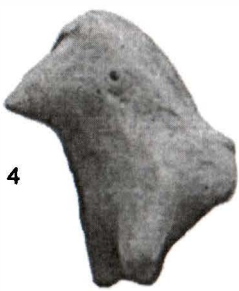

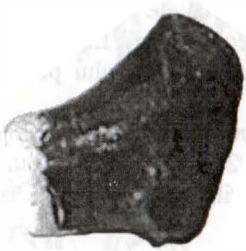

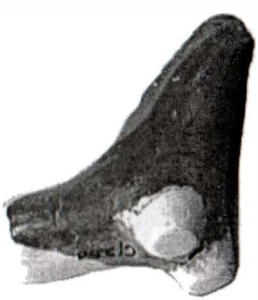

Fig. 5 – Figurine de cai: 1 - Popeşti (după C. Beldiman, 1992); 2-6 - Siret (după A. László, I. Mareş, B. Niculică, M. Ignat, 2003)

wwww.cimec.ro

Nr. crt.	Localitatea	Tipul de sit			Materiale		Nr. total de piese	Cronologie (î.Hr.)
		Aşezări	Morminte	Gropi izolate	Argilă	Bronz		
1	Bâzdâna	1	-	-	-	1	1	300-201
2	Bedrikontzi	1	-	-	1	-	1	1100-901
3	Bujoru	-	1	-	-	1	1	900-701
4	Căuaş	1	-		1	-	1	1100-901
5	Horodnica	1	-	-	1	-	1	1100-901
6	Grăniceşti	5	-	-	5	-	5	1100-901
7	Hlingeni	1	-	-	1	-	1	1000-801
8	Krivče	1	-	-	1	-	1	1100-901
9	Lechinţa de Mureş	-	-	1	1	-	1	1000-801
10	Lissičniki	6	-	-	6	-	6	1100-901
11	Popeşti	1	-	-	1	-	1	1000-801
12	Rapolţ	2	-	-	2	-	2	1000-801
13	Reci	1	-	-	1	-	1	1000-801
14	Siret	6			6		6	1100-901
15	Teleac	4	-	-	4	-	4	1000-801
16	Vărădia	2	-	-	2	-	2	1000-801
17	Zalevski	1	-	-	1	-	1	1100-901

Tab. 1 – Figurine de cai din epoca fierului la tracii de la nord de Balcani (sec. XI î.Hr. - I d.Hr.)

wwww.cimec.ro

BIBLIOGRAFIE

Beldiman, 1992 – C. Beldiman, *Noi piese ceramice de plastică din Dacia preromană*, în *Cumidava*, XV-XIX, p. 22-35.

Horedt, 1963 – K. Horedt, *Hallstattische Tierfiguren aus Lechinţa de Mureş*, în *Dacia*, NS, VII, p. 527-534.

Iercoşan, 1997 – N. Iercoşan, *Sondajul arheologic Căuaş-„Sighet", jud. Satu Mare*, Comunicare susţinută la a XXXI-a Sesiune Anuală de Rapoarte Preliminare de Săpături Arheologice, Bucureşti.

László, 1983-1984 – A. László, *Un grup hallstattian timpuriu în Podişul Moldovei*, în *CercIst*, 14-15, p. 65-84.

László, 1994 – A. László, *Începuturile epocii fierului la est de Carpaţi. Culturile Gáva-Holihrady şi Corlăteni-Chişinău pe teritoriul Moldovei*, *BiblThr*, VI, Bucureşti.

László, Mareş, Niculică, Ignat, 2003 – A. László, I. Mareş, B. Niculică, M. Ignat, *Siret, jud. Suceava. Punct: Dealul Ruina*, în *CCAR. Campania 2002*, p. 293-295.

Leviţki, 1994 – O. Leviţki, *Culturile Hallstattului timpuriu şi mijlociu în Moldova*, Chişinău.

Maleev, 1989 – Iu. Maleev, *Galštatskaja plastika Verhnego Podnestrov'ja*, în *ZFFUK*, XXXIX-XL, Bratislava, p. 77-92.

Maleev, 1992 – Iu. Maleev, *Kultova halstatska plastika ot leso-stepnogo Podnestrovie*, în *Arheologija Sofia*, p. 13-24.

Moscalu, Beda, 1988 – E. Moscalu, C. Beda, *Un tumul cu car-cazan votiv aparţinând culturii Basarabi*, în *TD*, IX, p. 23-48.

Sîrbu, 1987 – V. Sîrbu, *Figurinele antropomorfe şi zoomorfe traco-geto-dacice din prima şi a doua epocă a fierului*, în *Istros*, V, p. 91-157.

Sîrbu, 1993 – V. Sîrbu, *Credinţe şi practici funerare, religioase şi magice în lumea geto-dacilor*, Brăila-Galaţi.

Sîrbu, 1999 – V. Sîrbu, *Figurinele antropomorfe din prima epocă a fierului descoperite în lumea tracică*, în *Istros*, IX, p. 47-88.

Sîrbu, 2004 – V. Sîrbu, *Figurinele zoomorfe din prima epocă a fierului descoperite în lumea tracică* (ms).

Ursache, 1999 – C.-N. Ursache, *On the zoomorphic figurines at the beginning of the Iron Age*, în *SAA*, VI, p. 41-60.

Vasiliev, 1985-1986 – V. Vasiliev, *Descoperiri arheologice cu semnificaţie cultică în aşezarea din prima epocă a fierului de la Teleac (jud. Alba)*, în *AMN*, 22-23, p. 79-90.

Vasiliev, Aldea, Ciugudean, 1991 – V. Vasiliev, I. Al. Aldea, H. Ciugudean, *Civilizaţia dacică timpurie în aria intracarpatică a României. Contribuţii arheologice: aşezarea fortificată de la Teleac*, Cluj-Napoca.

www.cimec.ro

FIGURINES DES CHEVAUX CHEZ LES THRACES SEPTENTRIONAUX DE L'ÂGE DU FER

Résumé

Dans l'analyse qui suit nous nous sommes heurtés à de nombreuses difficultés, vu que, autant les découvertes (17) que les pièces (36) sont en un nombre tellement réduit. D'un côté, il s'agit des difficultés d'ordre morphologique, et de l'autre, de leurs significations.

Aire géographique

Toutes les pièces que nous connaissons proviennent du nord du Danube, trouvées presque toutes dans des sites situés au nord des Carpates Méridionales. Il est bien probable que ces découvertes reflètent la réalité historique, et non seulement une étape de la recherche, car cette zone géographique a été intensément fouillée (tab. 1).

Chronologie

Sur les 36 pièces en question, 35 datent du Xi^{e}-IXe siècles av. J.-C. et seulement une pièce du IIIe-IIe siècles av. J.-C. (tab. 1).

Matériaux, modelage, morphologie

Comme l'on peut observer, 34 figurines sont faites en argile et deux en bronze (tab. 1). En ce qui concerne les 34 figurines en argile, il est bien évident qu'il ne s'agit pas de maladresse, car ce qui intéressait l'artisan n'était pas l'aspect esthétique, mais tout simplement leur destination.

Pour la plupart, il n'est pas facile d'identifier l'espèce de mammifère que l'artisan a voulu modeler. Dans le cas des chevaux, leurs caractéristiques ont été rendues d'une manière suggestive (fig. 2/1, 3, 7, 8; 4/2, 5, 8, 13); il y a aussi des cas où l'on ne saurait être sûr que la figurine représente vraiment cet animal et non pas un autre (fig. 2/5, 10, 11; 3/1, 6).

Toutes les figurines reproduisent des animaux debout, en position de repos; l'âge ne pourrait pas être estimé, tandis que le sexe n'est pas indiqué. On ne rend pas de détails, sauf la crinière; le harnais n'est pas représenté.

Les dimensions des figurines sont assez petites, d'habitude entre 3-5 cm; à la différence des figurines anthropomorphes, il n'y a pas de canaux, orifices ou piqûres.

L'apparente gaucherie expressive n'est pas un indice pour la maladresse des modeleurs, du moment que, dans la même période, ont été créés des véritables chefs-d'œuvre en argile, y compris des représentations des chevaux.

Types de sites et de complexes

Aucune figurine en argile ne se trouvait dans les tombes; une seule pièce en bronze provient du tumulus de Bujoru (tab. 1, fig. 3/16).

wwww.cimec.ro

Il y a un seul cas – dans l'établissement de Lechinţa de Mureş – où, dans une fosse profonde, les archéologues ont trouvé deux vases complets et 11 figurines zoomorphes rendant trois sangliers, quatre ovinés, deux chèvres, un cheval et un aurochs (fig. 4). Toutes les autres figurines se trouvaient dans des sites, la moitié des cas, dans les habitations, souvent, près du foyer.

Associations

Là où les fouilles ont été plus intenses, on a découvert plusieurs figurines représentant maintes espèces d'animaux. Ce qui n'est jamais arrivé, ce sont les figurines anthropomorphes et celles zoomorphes dans le même complexe.

Significations possibles

Rappelons le fait que, dans notre démarche, nous avons eu à notre disposition un nombre réduit autant de trouvailles (17) que de figurines (36) et que l'on en a trouvé, avec une exception, dans les établissements. Elles se datent presque toutes aux XIe-IXe siècles av. J.-C. et proviennent de la région septentrionale d'habitation des Thraces. L'absence ou bien le nombre extrêmement réduit de figurines zoomorphes dans certaines zones, époques et cultures archéologiques sont probablement un indice d'une réalité historique, plutôt que d'une étape de la recherche.

On n'a trouvé aucune figurine, soit anthropomorphe ou zoomorphe, dans un sanctuaire, ce qui veut dire qu'il n'y a pas de preuve pour affirmer qu'elles représentent des déités ou bien qu'on les avait déposées comme des *ex-voto* pour celles-ci.

Les figurines zoomorphes n'ont pas de canaux, orifices, piqûres, ni même de traces de mutilations ou destructions intentionnelles. En échange, de telles traces sont faciles à déceler sur les figurines anthropomorphes.

Une trentaine de découvertes comprenant plus de 200 figurines, qui rendent diverses espèces d'animaux, domestiques pour la plupart, datent des XIe-VIIIe siècles av. J.-C.; les chevaux occupent, comme nombre, la troisième place, après les taurins et les ovicapres. Aux IVe siècle av. J.-C. - Ier siècle ap. J.-C. aussi, ces caractéristiques se maintiennent, à deux différences: les découvertes et les pièces sont beaucoup moins nombreuses et il y a plusieurs représentations de porcins et sangliers.

Compte tenu de toutes les caractéristiques des figurines zoomorphes dévoilées – types de sites et complexes, aspect et associations avec d'autres catégories de pièces – nous serions à même d'affirmer leur utilisation dans les pratiques magiques et sorcières faites pour la protection et la fertilité des troupeaux. Leur absence dans les sanctuaires suggère leur emploi dans des pratiques familiales du bas peuple, notamment dans les communautés où l'élevage du bétail occupait une place importante.

Il n'en est pas de même pour le cheval, l'un des animaux le plus souvent représenté sur divers autres types d'objets, de toreutique ou bien de poterie.

Les différents types d'informations – sources écrites, représentations iconographiques, inhumations, figurines – prouvent sans conteste le rôle éminent que ce noble animal a eu dans les mentalités des Thraces.

wwww.cimec.ro

LÉGÉNDE DU TABLEAU

Tab. 1 – Figurines de chevaux chez les Thraces du Nord des Balkans (XIe s. av. J.-C. - Ier s. ap. J.-C.).

LÉGÉNDE DES FIGURES

Fig. 1 – Figurines de chevaux chez les Thraces du Nord des Balkans (XIe s. av. J.-C. - Ier s. ap. J.-C.). Légende: 1 – tombes, 2 – établissements; 3 – fosses isolées des XIe - VIIIe s. av. J.-C.; 4 – établissements des IIIe - Ier s. av. J.-C. Localités: 1 – Bâzdâna; 2 – Bedrikovtzi; 3 – Bujoru; 4 – Căuaş; 5 – Grăniceşti; 6 – Hlingeni; 7 – Horodnica; 8 – Krivče; 9 – Lechinţa de Mureş; 10 – Lissičniki; 11 – Popeşti; 12 – Rapolţ; 13 – Reci; 14 – Siret; 15 – Teleac; 16 – Vărădia; 17 – Zaleski.

Fig. 2 – Figurines de chevaux en argile: 1-5 – Grăniceşti; 6 – Krivče; 7 – Bedrikovtzi; 8, 12, 13 – Lissičniki; 9 – Zaleski; 10, 11 – Horodnica (*apud* A. László, 1994; J. Maleev, 1989).

Fig. 3 – Figurines de chevaux en argile (1-11, 13-15) et en bronze (12, 16): 1 – Vărădia; 2-4 – Rapolţ; 5 – Lechinţa de Mureş; 6 – Hlingeni; 7, 8, 10, 14 – Teleac; 9 – Căuaş; 1 – Bujoru; 16 – Bâzdâna; 11, 15 – Siret; 13 – Recea (*apud* E. Iaroslavschi, A. Ardeu, A. Bălos, 2002; K. Horedt, 1963; O. Levitki, 1994; V. Vasiliev, 1985-1986; N. Iercoşan, 1997; N.V. Goltzeva, M.T. Kašuba, 1995; E. Moscalu, C. Beda, 1988; C.M. Tătulea, 1984; C.-N. Ursache, 1999).

Fig. 4 – Figurines zoomorphes de Lechinţa de Mureş (*apud* K. Horedt, 1963).

Fig. 5 – Figurines de chevaux: 1 – Popeşti (*apud* C. Beldiman, 1992); 2-6 – Siret (*apud* A. László, I. Mareş, B. Niculică, M. Ignat, 2003).

wwww.cimec.ro

wwww.cimec.ro

APARTENENȚA CULTURALĂ A NECROPOLEI TUMULARE HALLSTATTIENE DE LA TRINCA, JUD. EDINEȚ

de Oleg Levițki

Necropola tumulară Trinca-*Drumul Feteștilor* a fost descoperită în anul 1990 și investigată exhaustiv pe parcursul a patru campanii de săpătură (1991, 1994, 1995 și 1999). Inițial, pe baza particularităților constructive ale tumulilor, a ritului și a ritualului funerar practicat, precum și a inventarului, aceasta a fost atribuită grupului podolian de vest și datată în a doua jumătate a secolului al VII-lea - secolul al VI-lea î.Hr.[1]; aceeași încadrare cultural-cronologică a fost acceptată și pentru tumulii investigați ulterior[2].

Necropola de la Trinca reprezintă unul dintre puținele monumente funerare din perioada hallstattiană târzie din spațiul est-carpatic cercetată complet și care oferă informații importante despre ritul și practicile funerare oficiate de comunitățile ce populau Platoul Moldovei de Nord în această perioadă. Stabilirea încadrării culturale a acestui sit va contribui, credem, la clarificarea situației culturale din zonă în perioada hallstattiană târzie, care continuă să rămână insuficient cunoscută.

Situată la circa 700-800 m spre sud de marginea satului, pe un promontoriu înconjurat de un meandru al râului Drăghiște, necropola cercetată se întindea pe panta lină de sud-vest a înălțimii (fig. 1/3). Promontoriul, orientat pe direcția sud-est – nord-vest, are înălțimea relativă de 75 m (245,2 m altitudine absolută). În momentul descoperirii se observau 12 tumuli de dimensiuni mici, dintre care cinci puternic afectați de lucrări agricole. Cel mai bine conservați erau patru tumuli cu înălțimea de 0,5 m. Cele 12 movile, răspândite pe o suprafață de cca. 2 ha, erau aliniate în trei șiruri, pe direcția sud-vest – nord-est (fig. 1/2).

O.G. Levickij, E.N. Savva, L.F. Cioban, *Issledovanie kurgannogo mogil'nika rannego zeleznogo veka u s. Trinca*, în *An. MNIM*, 1, 1992, p. 95-107.

O. Levițki, *Investigațiile arheologice de la Trinca, raionul Edineț, Republica Moldova*, în *CAANT*, 1, 1995, p. 254-256; Idem, *Considerații asupra monumentelor funerare din perioada hallstattiană târzie de pe teritoriul Moldovei*, în *RevArh*, 2, 1998, p. 34-45; Idem, *Necropola tumulară hallstattiană târzie – Trinca „Drumul Feteștilor" (jud. Edineț)*, în *Funeral Practices as Forms of Cultural Identity (Bronze and Iron Ages)*, Abstracts, Tulcea, 2000, p. 38, 39; O. Levițki, V. Haheu, *Șantierul arheologic Trinca (Republica Moldova), (Campania 1995)*, în *CAANT*, 2, 1997, p. 176-179.

wwww.cimec.ro

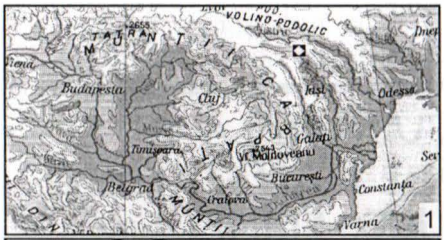

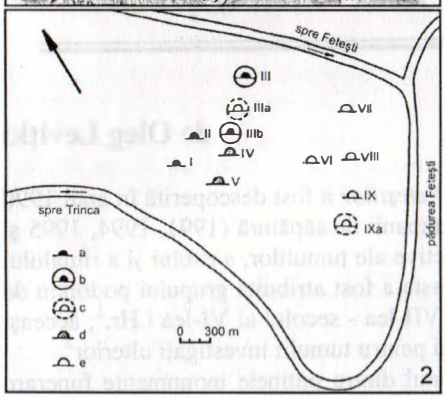

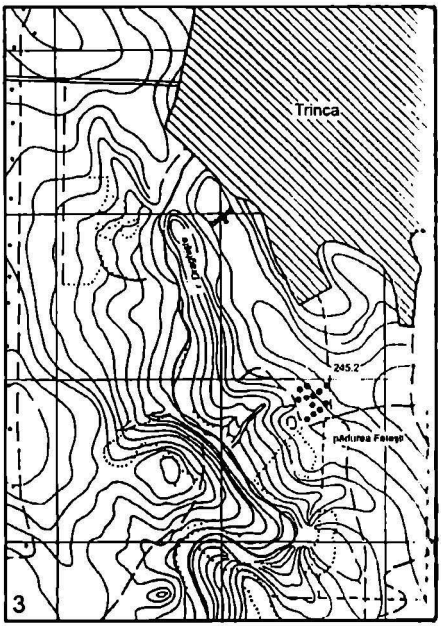

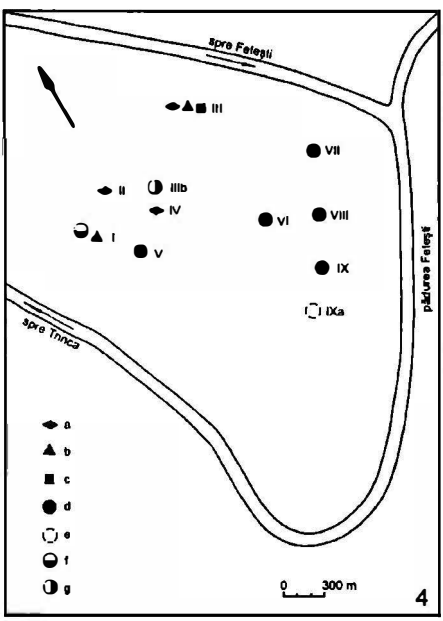

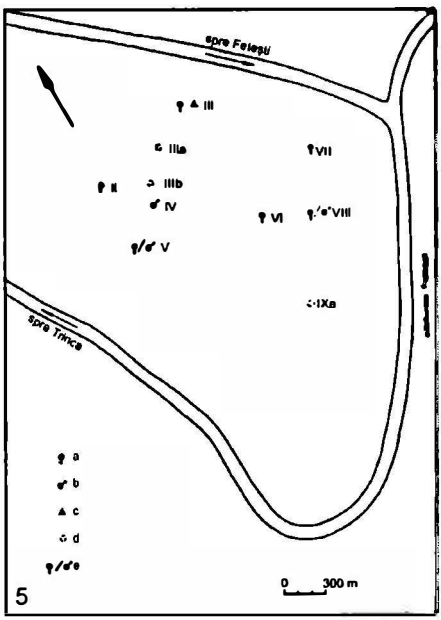

Fig. 1 – 1 - amplasarea necropolei în Europa de SE;
2 - cartarea mormintelor în funcţie de perioada cercetării lor;
3 - schiţa topografică a zonei de amplasare a necropolei;
4 - tipuri de morminte; 5 - cartarea mormintelor în funcţie de sexul înhumaţilor

wwww.cimec.ro

Tumulii din necropola de la Trinca au, în linii mari, aceeaşi structură, aparţinând tipului cu mantaua construită din piatră şi pământ. Locul înmormântării – orizontul antic de călcare – era înconjurat de un ring de formă circular-ovală, cu diametrul cuprins între 5 x 5,2 m (T. IX) şi 10 x 10,5 m (T. VIII), amenajat din pietre de calcar de dimensiuni mari, lăţimea pavajului fiind de 1-2,2 m. Locul depunerii resturilor funerare şi a inventarului era acoperit cu pietre de dimensiuni mici şi mijlocii, dispuse în mai multe rânduri, întreaga construcţie fiind acoperită cu un strat de pământ; în cazul T. VI şi VII depunerea funerară a fost acoperită iniţial cu o moviliţă de pământ. Înălţimea mantalei de piatră varia între 0,4-0,6 m (atingând chiar 0,7 m în cazul tumulilor mai bine păstraţi), iar diametrul putea atinge 12-14 m. Fiecare tumul a fost destinat unei singure înmormântări; excepţie fac T. I şi T. III, care conţineau şi câte un mormânt-cenotaf depus în mantaua de piatră.

Atât în cazul incineraţiei, cât şi al înhumaţiei resturile funerare au fost depuse sub mantaua tumulului, direct pe suprafaţa orizontului antic. Vestigii ale construcţiilor funerare au fost depistate doar în trei tumuli în care au fost atestate:

o construcţie din lemn şi piatră, amenajată la suprafaţa orizontului antic (în T. IIIb), arsă ulterior; la baza construcţiei se afla o platformă de lut ars de formă ovală, orientată pe axa sud-nord, înconjurată de şase gropi, dispuse câte două în trei grupe;

- gropi adâncite în lutul galben (pământul steril), de formă ovală-alungită, orientate pe direcţia nord-vest – sud-est, amplasate la periferia mantalelor de piatră (T. I şi III).

Pentru necropolă este caracteristic biritualismul, raportul dintre incineraţie şi inhumaţie fiind de 7:3.

De regulă, incinerarea defuncţilor se efectua în afara locului înmormântării, resturile cinerare împreună cu inventarul fiind depuse fie direct pe sol (T. V-IX), fie în urnă (T. III-aglomerarea B); doar în T. IIIb a fost dezvelită o construcţie care ar fi putut fi folosită ca rug, înainte de ridicarea tumulului. De asemenea, sunt practicate şi incinerări parţiale, caz în care era preferat pentru săvârşirea ritualului chiar locul viitorului tumul (T. I).

Indivizii înhumaţi au fost depuşi direct pe solul antic, după care au fost acoperiţi cu mantaua din pietre şi pământ a tumulului (T. II-IV). Nu a putut fi stabilită poziţia şi orientarea defuncţilor; presupunem că aceştia au fost aşezaţi în poziţie chircită pe o parte, cu capul spre nord-vest sau est. Au fost descoperite atât morminte individuale, cât şi duble, pentru acestea din urmă fiind greu de stabilit dacă este vorba de înmormântări contemporane sau succesive în timp, chiar reînhumări.

De regulă, tumulii adăposteau câte un singur mormânt, situat central; excepţie fac T. I şi III, în care s-au descoperit şi două morminte-cenotaf, secundare, amplasate periferic.

Ca urmare a investigaţiilor arheologice au fost sesizate unele elemente de ritual:

în morminte au fost depuse granule de ocru (T. VI) sau groapa a fost presărată cu var sau cretă (T. VI, VII, IX);

uneori sunt depuse ofrande de carne direct în groapa mormântului (T. I), într-o strachină, în mormânt (T. VI), sau pe solul antic (T. III, IV);

inventarul funerar este aşezat mai ales în partea de sud a suprafeţei ocupate de înmormântarea propriu-zisă, iar uneori resturilor cinerare sunt împrăştiate;

www.cimec.ro

– piese din inventarul care însoţea defunctul au fost descoperite în diferite locuri din manta: în centrul tumulului, împreună cu resturile cinerare (T. V-IX), în imediata apropiere a suprafeţei ocupate de resturile funerare, de obicei la sud-sud-est de acestea (T. VI-VIII), acoperite de mantaua de piatră; sau în afara perimetrului mantalei de piatră, în sectorul de sud-est al mantalei de pământ (T. VI, VIII);
– depunerea ofrandelor (în sectorul de sud-est al mantalei de pământ – T. VI, VIII) este adesea ulterioară înmormântării şi coincide cu arderea rugurilor pe mantalele de piatră şi organizarea banchetului funerar.

Au fost supuşi expertizei antropologice doar trei din cei patru indivizi înhumaţi, stabilindu-se că cele două schelete din T. III au aparţinut unor persoane de sex feminin (12, respectiv, 18-21 de ani), iar în T. IV a fost înhumat un individ de sex masculin (40-45 de ani). În lipsa examinării antropologice, atribuirea antropologică a scheletului din T. II s-a efectuat pe criterii culturale; inventarul nu conţine arme sau piese de harnaşament, de aceea considerăm că este vorba de mormântul unei femei.

Pentru stabilirea sexului indivizilor incineraţi au fost luate în considerare diferenţele de inventar. Mormântul principal din T. I (incineraţie parţială, arme) aparţine unui individ de sex masculin; aceeaşi atribuire poate fi acceptată şi pentru mormintele cenotaf din T. I şi III. Mormintele din T. VI, VII, în care au fost depuse – alături de piesele de inventar – ofrande de carne, aparţin unor persoane de sex feminin, în timp ce în cazul mormintelor din T. V şi VIII inventarul nu permite stabilirea sexului indivizilor. Cu unele rezerve, mormântul din T. IX poate fi considerat ca aparţinând unei femei (fig. 1/5).

Ţinând cont de particularităţile constructive ale mantalelor, amenajarea construcţiilor sepulcrale, ritul funerar practicat şi tipurile de morminte, se poate stabili prezenţa în cadrul necropolei a două grupuri de morminte, cu trăsături distincte (fig. 1/4). Caracteristicile primului grup (situat spre nord-vest) sunt:
– amenajarea construcţiilor sepulcrale de suprafaţă, ulterior arse, şi a construcţiilor adâncite.
– practicarea biritualismului;
– prezenţa mormintelor-cenotaf;
– diversitatea tipurilor de morminte – de înhumaţie, de incineraţie, acestea din urmă cu mai multe variante: incinerări incomplete, locul incinerării coincizând cu locul depunerii; incinerări complete, în construcţii de lemn ridicate pe locul înmormântării sau în afara acestuia.

Pentru cel de-al doilea grup (cu monumente situate spre sud-estul spaţiului funerar) caracteristice sunt:
– acoperirea resturilor cinerare cu o moviliţă de pământ suprapusă de mantaua de piatră şi pământ a tumulului;
– practicarea în exclusivitate a incineraţiilor în afara locului înmormântării, cu depunerea resturilor cinerare pe suprafaţa orizontului antic, fără amenajarea unor construcţii funerare.

Se constată că în timp ce primul grup conţine atât morminte de bărbaţi, cât şi de femei, cel de-al doilea este format cu precădere din morminte de femei (fig. 1/5).

wwww.cimec.ro

Inventarul funerar este compus din vase, obiecte de uz comun, arme şi piese de podoabă. Ceramica depusă în mormintele de la Trinca, modelată cu mâna, aparţine categoriei fine şi celei uzuale. Un singur fragment de vas era lucrat la roată (fig. 2/34).

Formele ceramicii fine sunt:

- străchini larg deschise, tronconice, având mai multe variante (a: fig. 2/1, 7, 10; b: fig. 2/2, 8; c: fig. 2/3, 4), unele prevăzute cu mânere-suporturi;
- căni de forme diverse (a: fig. 2/11; b: fig. 2/12), una ornamentată cu o nervură în relief şi cu un şir de alveole;
- cupe (a: fig. 2/6; b: fig. 2/9);
- chiupuri;
- pahare (fig. 2/5).

Ceramica de uz comun este reprezentată de mai multe tipuri de vase:

- vase-borcan cu variante diverse (a: fig. 2/13-22; b: fig. 2/23-25, 28; c: fig. 2/26, 27, 29-31), ornamentate sub buză cu brâu alveolat sau continuu, brâu alveolat în asociere cu un şir de găuri complete sau incomplete, brâu alveolat suprapus de un şir de găuri complete, şir de găuri complete sau incomplete, mânere-suporturi;

vase de tip lalea, cu brâu alveolat pe umăr (fig. 2/33);

vase de formă globulară (fig. 2/32)

De asemenea, inventarul mormintelor mai cuprindea:

obiecte de uz comun: cuţite de fier cu profilul longitudinal curb sau drept (fig. 3/16, 17), fragmente de piese de fier corodate (fig. 3/18-20), fusaiole (fig. 3/21, 22);

arme: vârfuri de săgeată de os (fig. 3/12-15) şi de bronz (fig. 3/9, 10), încheietoare de os pentru tolbă (fig. 3/6), cui din os (fig. 3/5);

piese de podoabă: mărgele de sticlă / pastă sticloasă (fig. 4/4-38), mărgică de lut ars (fig. 4/3), mărgică de bronz (fig. 4/2); cercei de bronz în formă de spirală (fig. 3/4, 7; 4/1), ace de bronz în formă de cui (fig. 3/1-3), pandantiv de os ornamentat cu cercuri concentrice dispuse în şiruri verticale (fig. 3/11);

piese de toaletă: tavă de gresie (fig. 3/8).

Pe baza inventarului funerar, mormintele de la Trinca au fost atribuite intervalului de timp cuprins între mijlocul secolului al VII-lea - primul sfert al secolului al VI-lea î.Hr., care corespunde perioadelor Ha C-D (etapa a III-a a perioadei scitice arhaică)[3].

Apartenenţa culturală a necropolei tumulare de la Trinca poate fi determinată prin analiza indicilor etno-culturali, ce ţin atât de condiţiile de habitat, cât şi de sfera ideologicului[4]: construcţiile, ritul şi ritualul funerar, ceramica (în special sub aspect stilistic), piesele de podoabă. În scopul propus vom recurge la compararea tuturor elementelor menţionate cu realităţile atestate în necropolele contemporane din spaţiul carpato-dunărean şi din zona de silvostepă din bazinul Niprului Mijlociu (în special cu cele din bazinul Nistrului Mijlociu şi Superior şi Depresiunea Rădăuţi).

---

3) I. Leviţki, *Încadrarea cronologică a necropolei tumulare Trinca „Drumul Feteştilor"*, în *In honorem Gheorghe Postică*, Chişinău, 2004.

4) V. F. Gening, *Arheologiceskaja kul'tura – social'no-istoriceskij organizm – central'naja kategorija poznanija arheologii (k razrabotke teorii arheologiceskoj kul'tury)*, în *Issledovanie social'no-istoriceskih problem v arheologii*, Kiev, 1987, p. 19.

wwww.cimec.ro

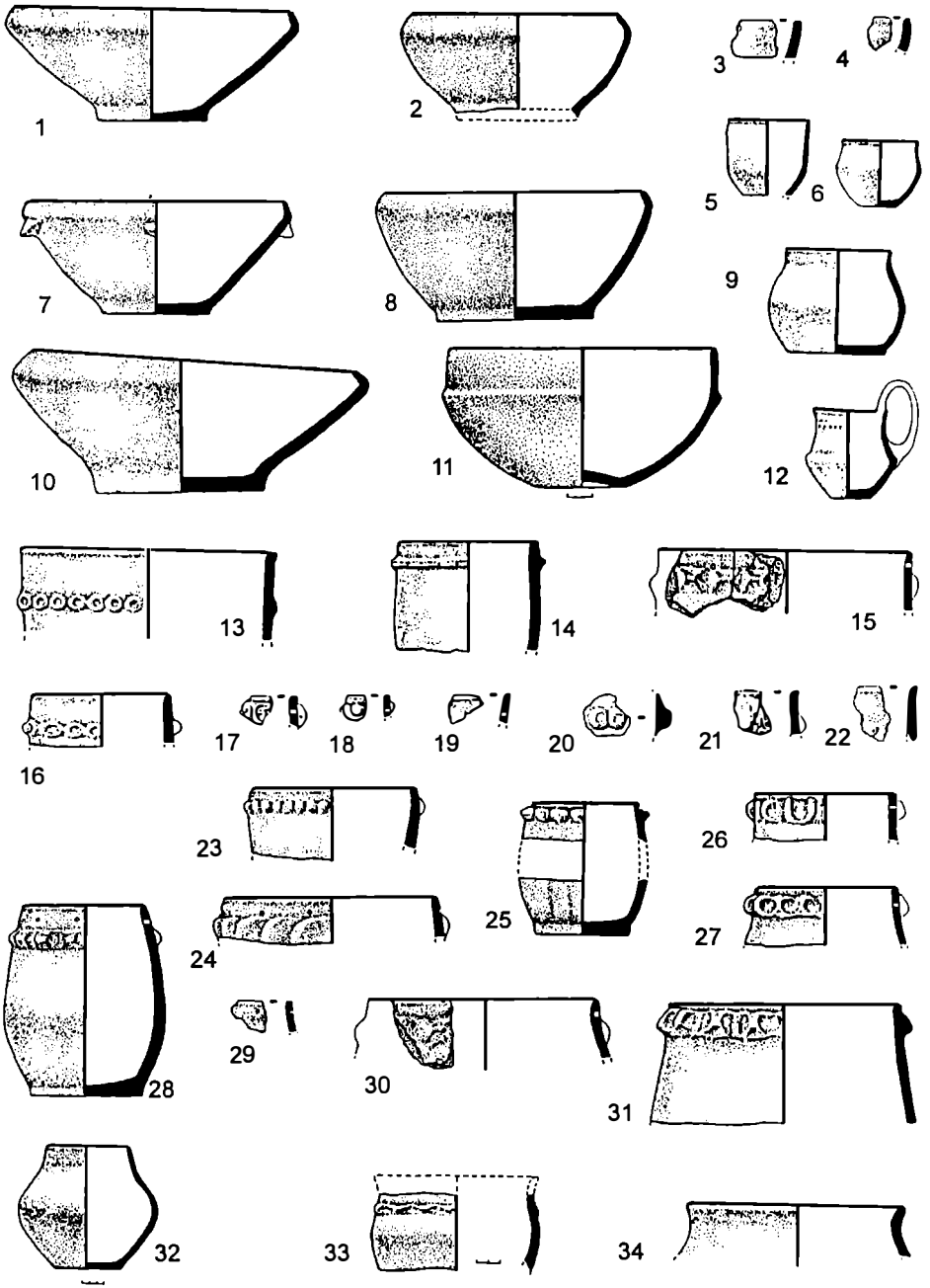

Fig. 2 – 1-34 - tipologia ceramicii

wwww.cimec.ro

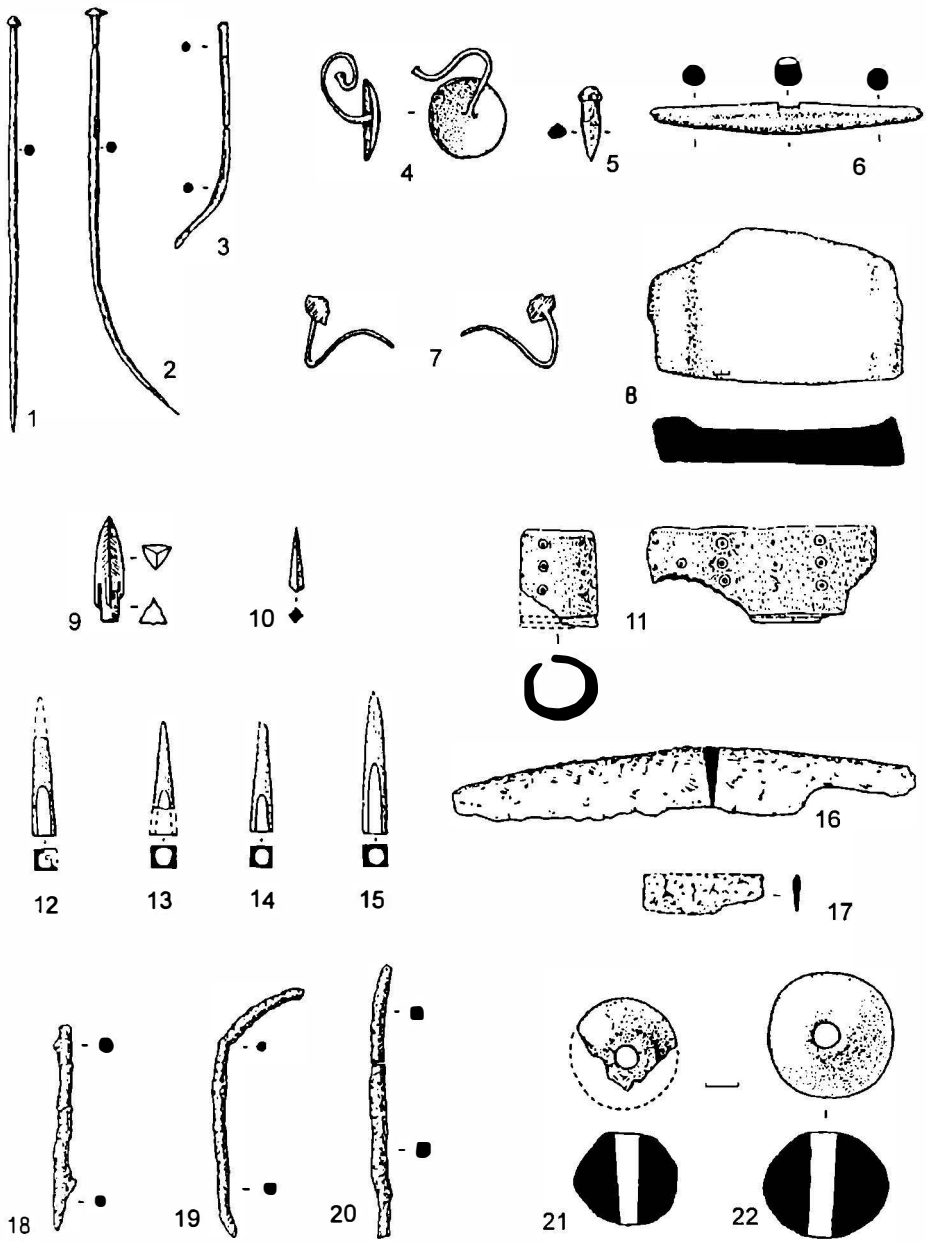

Fig. 3 – Piese de inventar din bronz (1-4, 7, 9, 10), os (5, 6, 11-15), gresie (8), fier (16-20) şi lut ars (21, 22). Scări diferite

wwww.cimec.ro

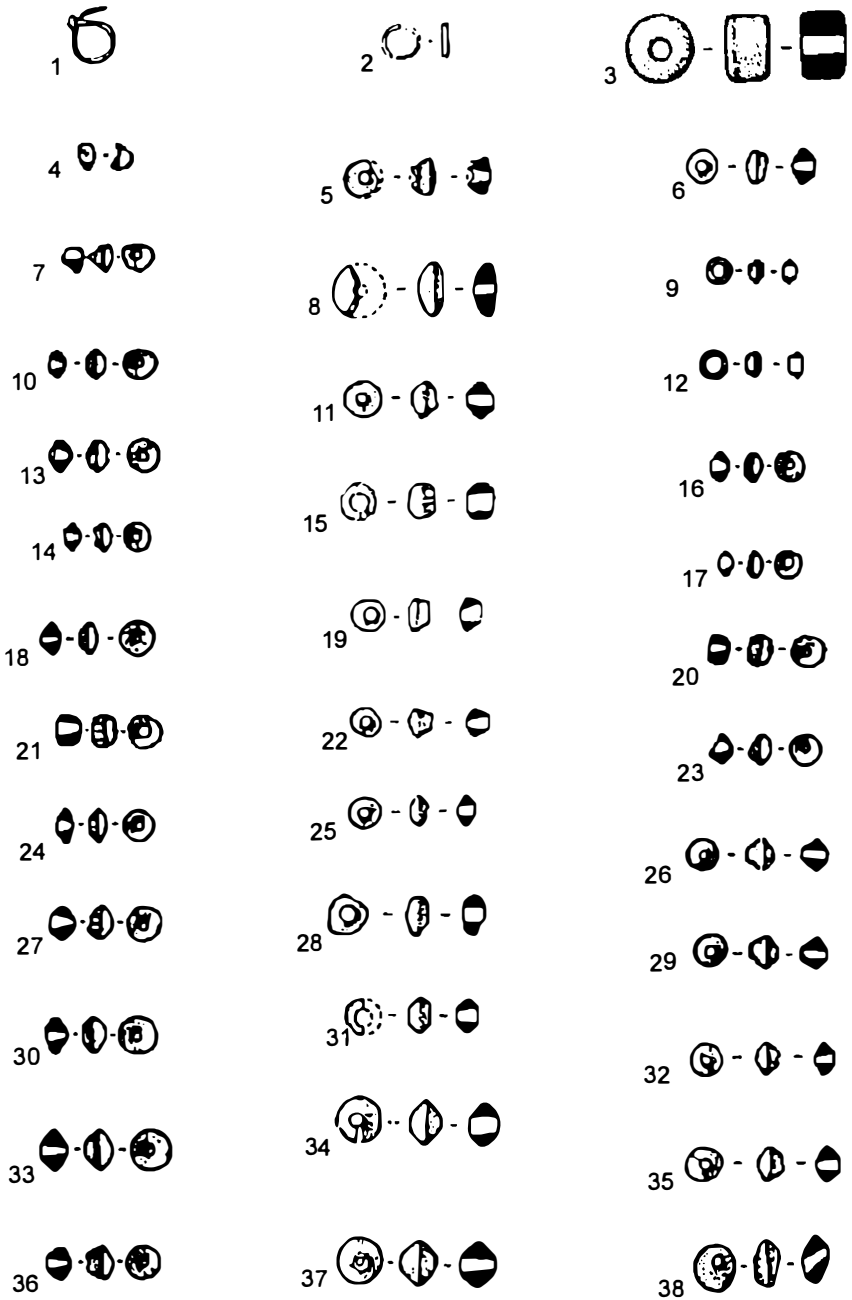

Fig. 4 – Obiecte de podoabă din bronz (1, 2), lut ars (3) şi pastă sticloasă (4-38). Scări diferite

wwww.cimec.ro

Tipul de monument, amplasarea și structura internă a acestuia, precum și durata de folosire își găsesc cele mai bune analogii în obiectivele funerare ale grupului podolian de vest din zona Nistrului Mijlociu (cu paralele directe în mediul cultural precedent – Cernyj Les-faza târzie[5]) și în cele din Depresiunea Rădăuți, atribuite recent grupului podolian-moldav[6]. Se pot stabili afinități și cu necropolele culturii Kustanoviče din regiunea Transcarpatică a Ucrainei[7] Monumentele funerare ale grupului Ferigile-Bârsești din zona Carpaților Meridionali și de Curbură sunt compuse – spre deosebire de necropola de la Trinca – dintr-un număr mult mai mare de tumuli, conținând unul sau mai multe morminte[8]. Sub acest aspect, necropola de la Trinca are analogii și în necropolele scitice arhaice din zona de silvostepă din dreapta Niprului[9].

Mantalele de piatră și pământ reprezintă o trăsătură specifică a grupului podolian de vest din zona Nistrului Mijlociu[10], fiind larg răspândite și în spațiul carpato-dunărean (grupul Ferigile-Bârsești, inclusiv necropola de la Gogoșu), dar mai puțin în Depresiunea Rădăuți[11]. În zona de silvostepă din interfluviul Prut-Nistru construcțiile funerare de acest tip apar sporadic în cadrul culturii Chișinău-Corlăteni (Braniște[12]) și

[5] I.G. Sovkopljas, *Kurgannij mogil'nik peredskifs'kogo casu na Sredn'omu Dnistri*, în *Arheologicni pam'tki URSR*, 4, 1952 p. 5, fig. 1; I.G. Sovkopljas, E.V. Maksimov, *Doslidzennja kurgannogo mogil'nika peredskifs'kogo casu na Credn'omu Dnistri*, în *Arheologia*, 7, 1952, p. 89, fig. 1; G.I. Smirnova, *Zakrytye predskifskie kompleksy u sela Dnestrovka-Luka*, în *Drevnie pamjatniki kul'tury na territorii SSSR*, Leningrad, 1982, p. 30.

[6] M. Ignat, *Un nouveau groupe du Hallstatt tardif sur le territoire de la Roumanie*, în *SAA*, 7, 2000, p. 331-339.

[7] I.I. Popovici, *Pamjatniki Kustanovickoj kul'tury*, în *Arheologija Prikarpat'ja, Volyni i Zakarpat'ja (eneolit, bronza i rannee zelezo)*, Kiev, 1990, p. 158, 159.

[8] Al. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, București, 1967, p. 9, 15; Al. Vulpe, Eug. Popescu, *Contribution a la connaissance des débuts de la culture geto-dacique dans la zone subcarpatique Vîlcea-Argeș (La nécropole tumulaire de Tigveni)*, în *Dacia*, NS, 16, 1972, p. 77; Eug. Popescu, Al. Vulpe, *Nouvelles découvertes du type Ferigile*, în *Dacia*, NS, 26, 1982, p. 77, 99; S. Morintz, *Săpăturile de la Bîrsești (reg. Galați, r. Vrancea)*, în *MCA*, 3, 1957, p. 219.

[9] V.A. Il'inskaja, *Ranneskifskie kurgany bassejna r. Tjasmin (VII-VI vv. do.n.e.)*, Kiev, 1975, p. 73, 74; G.T. Kovpanenko, *Kurgany ranneskifskogo vremeni v bassejne r. Ros'*, Kiev, 1981, p. 60, 61; G.T. Kovpanenko, S.S. Bessonova, S.A. Skoryj, *Pamjatniki skifskoj epohi Dneprovskogo-lesostepnogo Pravoberez'ja (Kievo-Cerkasskij region)*, Kiev, 1989, p. 27.

[10] G.I. Smirnova, *Kurgany u sela Perebykovcy – novyj mogil'nik skifskoj arhaiki na Srednem Dnestre*, în *Trudy GE 20*, 1979, p. 63; Eadem, *Kul'turno-istoriceskie procesy v Prikarpat'e v konce II – pervoj polovine I tysjaceletija do n.e. Po materialam Zapadno-Ukrainskoj ekspedicii*, în *Itogi arheologiceskih ekspedicij*, 1989, p. 28.

[11] M. Ignat, *Découvertes du Hallstatt tracé dans le département de Suceava*, în *TD*, 1, 1976, p. 106.

[12] O.G. Levickij, *Novyj tip pogrebal'nyh pamjatnikov rannih frakijcev lesostepnoj Moldavii*, în *Aktual'nye problemy istoriko-arheologiceskih issledovanij*, Kiev,1987, p. 97, 98; Idem, *Kurgan u s. Branešty i nekotorye voprosy pogrebal'nogo obrjada rannegal'statskoj kul'tury lesostepnoj Moldavii*, în *AIM*, V, 1984 g., 1989, p. 137-149.

www.cimec.ro

sunt predominante în cadrul grupului Saharna-Solonceni (Cozia, Saharna)[13] În zona Nistrului Mijlociu acestea sunt atestate în mediul cultural pre-scitic – cultura Cernyj Les-faza târzie (Luka Vrubleveckaja, Dnestrovka Luka, Mervincy[14]). În spaţiul carpato-dunărean mantalele de piatră şi pământ încep să fie folosite în perioada a doua a Hallstatt-ului timpuriu (Vârtop[15]). Unul din tipurile de tumuli de la Trinca îşi găseşte analogii exclusiv în zona Carpaţilor Meridionali şi de Curbură; aici apar tumuli în care locul depunerii resturilor cinerare se acoperea iniţial cu o moviliţă de pământ, suprapusă de un strat de pietre şi unul de pământ[16].

Ridicarea tumulilor pentru o singură înmormântare este proprie atât grupului podolian de vest din bazinul Nistrului Mijlociu[17], cât şi culturii scitice timpurie din zona de silvostepă a Ucrainei[18]. În spaţiul carpato-dunărean destinaţie similară aveau doar unii tumuli din cadrul culturii Kustanoviče[19], majoritatea conţinând atât morminte principale, cât şi secundare[20], situaţie caracteristică şi pentru alte grupuri culturale[21].

În regiunea de nord a Republicii Moldova amenajarea mantalelor de piatră şi pământ pentru o singură înmormântare se practica deja în perioada hallstattiană timpurie – tumulul de la Branişte (cultura Chişinău-Corlăteni)[22]. Cu rare excepţii şi comunităţile culturii Cozia-Saharna din interfluviul Nistru-Prut ridicau movilele din piatră şi pământ pentru un mormânt, dublu sau individual[23] Le fel, unii tumuli cu morminte colective sau individuale din perioada pre-scitică din zona Nistrului Mijlociu – T. 2 şi 3 din necropola de la Luka Vrubleveckaja[24], T. 1 şi 2 de la Mervincy[25], T. 1 şi 2 din necropola

---

[13] O. Leviţki, *Culturi din epoca hallstattului timpuriu şi mijlociu*, în *TD*, 15, 1-2, 1994, p. 180, 181; M.T. Kašuba, *Rannee zelezo v lesostepi mezdu Dnestrom i Siretom (kul'tura Cozia-Saharna)*, în *Stratum plus 3, Kul'turnaja antropologija, Arheologija*, 3, 2000, p. 274.

[14] I.G. Sovkopljas, *op.cit*, p. 89; I.G. Sovkopljas, E.V. Maksimov, *op.cit*, p. 31, 32; G.I. Smirnova, *O hronologiceskom sootnosenii pamjatnikov tipa Saharna-Solončeny i Zabotin (po marerialam kurganov u s. Mervincy na Dnestre)*, în *SA*, 4, 1977, p. 94-100; Eadem, *Zakrytye predskifskie kompleksy u sela Dnestrovka-Luka*, în *Drevnie pamjatniki kul'tury na territorii SSSR*, p. 31, 32.

[15] Al. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, p. 20.

[16] Al. Vulpe, Eug. Popescu, *op.cit*, p. 88; Eug. Popescu, Al. Vulpe, *op.cit.*, p. 102-118; S. Morintz, *Săpăturile de la Bîrseşti (reg. Galaţi, r. Vrancea)*, în *MCA*, 3, 1957, p. 219.

[17] L.I. Krušel'nickaja, *Kul'tury Prikarpat'ja, Volyni i Zakarpat'ja ranneskifskogo vremeni*, în *Arheologija Prikarpat'ja, Volyni i Zakarpat'ja (eneolit, bronza i rannee zelezo)*, Kiev, 1990, p. 152.

[18] G.T. Kovpanenko, *op.cit.*, p. 63; G.T. Kovpanenko, S.S. Bessonova, S.A. Skoryj, *op.cit.*, p. 28.

[19] G.I. Smirnova, *Kustanovickie kurgany v Zakarpat'e u sela Cernyj Potok*, în *ASGE*, 20, 1979, p. 51

[20] I.I. Popovici, *op.cit.*, p. 160.

[21] M. Ignat, *Un nouveau groupe du Hallstatt tardif sur le territoire de la Roumanie*, în *loc.cit.*, p 332, 333; Al. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, p. 22; S. Morintz, *Săpăturile de la Bîrseşti (reg. Galaţi, r. Vrancea)*, în *MCA*, 3, 1957, p. 221; D. Berciu, E. Comşa, *Săpăturile arheologice de la Balta Verde şi Gogoşu (1949-1950)*, în *MCA*, 2, 1956, p. 453.

[22] O.G. Levickij, *Novyj tip pogrebal'nyh pamjatnikov rannih frakijcev lesostepnoj Moldavii*, în *loc.cit.*, p. 97, 98.

[23] M.T. Kašuba, *op.cit.*, p. 268-402.

[24] I.G. Sovkopljas, E.V. Maksimov, *op.cit.*, p. 90-92.

www.cimec.ro

de la Bandyševka[26]. Celelalte complexe tumulare atribuite culturii Cernyj Les (faza târzie) din acest spațiu conțineau mai multe morminte cu caracter diferit, caracteristică ce deosebește ritul funerar pre-scitic de cel scitic timpuriu[27] Tumulii din perioada pre-scitică din zona de silvostepă a Ucrainei sunt mai puțin cunoscuți. Dintre cele 19 monumente cunoscute, doar în patru situații un tumul adăpostea o singură înmormântare[28] (după catalogul lui S. Skoryj ar fi, de fapt, opt situații din 14 cunoscute[29]). Tot aici merită amintit și faptul că T. 10 de la Steblevo – unul din rarele complexe funerare tumulare de tip Cernyj Les-faza târzie din bazinul râului Rosi – conținea, de asemenea, o singură înmormântare[30].

Construcțiile funerare din lemn și piatră amenajate la suprafața orizontului antic, ulterior arse – așa cum apare structura din T. IIIb de la Trinca –, reprezintă una din caracteristicile ritualului funerar specific grupului podolian de vest din zona Nistrului Mijlociu[31], cu cele mai apropiate analogii în cazul tumulilor scitici timpurii din bazinul Niprului Mijlociu și în spații mult mai estice[32]. Aceste construcții nu își găsesc prototipul în mediul cultural local, ci încep să fie atestate odată cu apariția în regiunile amintite a unui val de populație nomadă din est, respectiv a sciților[33]. În zona de silvostepă din dreapta Niprului construcțiile de lemn amenajate la suprafața orizontului antic încep a fi practicate, sporadic, deja în faza finală a perioadei pre-scitice, așa cum sunt atestate în tumulul de la Kvitki, T. 175 de la Konstantinovka (structură arsă) și T. V de la Ryzanovka[34].

Gropile săpate de la nivelul orizontului antic, descoperite în T. I și III de la Trinca, au analogii în privința amplasării (la periferia mantalei de piatră) doar în unii

---

[25] G.I. Smirnova, *Kurganyj mogil'nik ranneskifskogo vremeni u sela Dolinjany*, în *ASGE*, 18, 1977, p. 94-97.

[26] S.A. Skoryj, *Kimmerijcy v Ukrainskoj lesostepi*, Kiev, 1999, p. 79, 80.

[27] G.I. Smirnova, *O formirovanii pozdnecernolesskoj kul'tury na Srednem Dnestre. Po materialam poselenija Dnestrovka-Luka*, în *ASGE*, 25, 1984, p. 55; Eadem, *Kul'turno-istoriceskie procesy v Prikarpat'e v konce II – pervoj polovine I tysjaceletija do n.e. Po materialam Zapadno-Ukrainskoj ekspedicii*, în *loc.cit.*, p. 25-28.

[28] G.T. Kovpanenko, *op.cit.*, p. 58, 59.

[29] S.A. Skoryj, *op.cit.*, p. 12.

[30] V.I. Klocko, S.A. Skoryj, *K issledovaniju pozdnecernolesskogo pogrebal'nogo obrjada*, în *RA*, 4, 1993, p. 56.

[31] G.I. Smirnova, *Scodo pohoval'nogo harakteru rann'oskifc'kih pam'jatok poblizu sil Dolinjani, Novosilki, Bilousivki*, în *Arheologija*, 23, 1977, p. 3-10.

[32] Eadem, *Kul'turno-istoriceskie procesy v Prikarpat'e v konce II – pervoj polovine I tysjaceletija do n.e. Po materialam Zapadno-Ukrainskoj ekspedicii*, în *loc.cit.*, p. 28; Eadem, *Kul'turno-istoriceskie processy v bassejne Srednego Dnestra v konce II - pervoj polovine I tysjaceletij do n.e.*, Dissertacija na soiskanii ucennoj stepeni doktora ist. nauk, Kiev, 1990, p. 26, 27.

[33] A.I. Terenozkin, *Predskifskij period na Dneprovskom Pravoberez'e*, Kiev, 1961, p. 46; V.A. Il'inskaja, *op.cit.*, p. 168-171; G.I. Smirnova, *Kurgany u sela Perebykovcy – novyj mogil'nik skifskoj arhaiki na Srednem Dnestre*, în *loc.cit.*, p. 65; Eadem, *Kul'turno-istoriceskie procesy v Prikarpat'e v konce II - pervoj polovine I tysjaceletija do n.e. Po materialam Zapadno-Ukrainskoj ekspedicii*, în *loc.cit.*, p. 25-29.

[34] S.A. Skoryj, *op.cit.*, p. 13.

wwww.cimec.ro

tumuli din necropola culturii Kustanoviče de la Kolodnoe II, din regiunea Transcarpatică a Ucrainei[35], iar în ceea ce priveşte particularităţile constructive, orientarea şi destinaţia, în M. 10 din necropola plană de la Ferigile, din zona Carpaţilor Meridionali[36].

Biritualismul, atestat în necropola de la Trinca, era practicat în cadrul mai multor formaţiuni culturale, atât carpato-dunărene, cât şi scitice timpurii din bazinul Niprului Mijlociu, care utilizau necropolele tumulare şi plane, cu specificarea că predominarea incineraţiilor asupra înhumaţiilor (7:3 la Trinca) este caracteristică numai pentru grupul podolian de vest[37] În acest context vom mai menţiona că în zona de silvostepă din interfluviul Nistru-Prut practicarea biritualismului este atestată încă în necropolele hallstattiene timpurii de tip Saharna-Solonceni, în care majoritatea covârşitoare o constituie înhumaţiile, incineraţiile reprezentând numai 7% din numărul de complexe cunoscute[38]. Situaţia se schimbă radical în perioada hallstattiană mijlocie, când în necropolele culturii Şoldăneşti-Basarabi, din 39 de morminte numai unul este de înhumaţie. În perioada următoare, în cadrul culturii getice timpurii, predomină – de asemenea – incineraţia, raportul fiind de 38:16[39]. În silvostepa din dreapta Niprului înmormântările săvârşite conform ambelor rituri (înhumare şi incinerare) sunt cunoscute începând din epoca bronzului. În cadrul culturii Belogrudovka predomină înhumaţiile[40], incineraţiile fiind atestate doar sporadic. De exemplu, în necropola plană de la Zaloma (bazinul râului Tjasmin) doar două din cele 14 morminte sunt de incineraţie[41]. În perioada culturii Cernyj Les ponderea incineraţiilor creşte[42], ele fiind descoperite atât în bazinul Nistrului Mijlociu (T. 6 şi 8 de la Luka Vrubleveckaja[43], T. 1 de la Dnestrovka Luka[44]), cât şi a Niprului[45]. În cadrul culturii Cernyj Les şi în etapa finală a perioadei pre-scitice predomină înhumaţiile[46].

Obiceiul incinerării defuncţilor în afara locului înmormântării, frecvent practicat în necropola de la Trinca, a avut o răspândire vastă în perioada hallstattiană târzie-scitică timpurie. Depunerea resturilor funerare împreună cu inventarul direct pe

---

[35] G.I. Smirnova, K.V. Bernjakovici, *Proishozdenie i hronologija pamjatnikov Kustanovickogo tipa Zakarpat'ja*, în *ASGE*, 7, 1965, p. 106-109, fig. 1, 2, 4.

[36] Al. Vulpe. *op.cit.*, p. 187, fig. 23.

[37] A.I. Meljukova, *Pamjatniki skifskogo vremeni lesostepnogo Srednego Podnestrov'ja*, *MIA*, 64, 1958, p. 40; G.I. Smirnova, *Naselenie Srednego Podnestrov'ja v VI-V vv. do n.e. i ego zapadnye sosedi*, în *Actes du Ier CIT*, 1980, p. 243; L.I. Krušel'nickaja, *op.cit.*, p. 152, 153; M. Ignat, *Un nouveau groupe du Hallstatt tardif sur le territoire de la Roumanie*, în *loc.cit.*, p. 332, 333.

[38] M.T. Kašuba, *op.cit.*, p. 279.

[39] V.L. Lapusnjan, *Rannie frakijcy X - nacala IV v. do n.e. v lesostepnoj Moldavii*, Chişinău, 1979, p. 41, tab. 5.

[40] A.I. Terenozkin, *op.cit.*, p. 46.

[41] N.M. Bokij, *Gruntovyj mogil'nik u s. Zalomy*, în *Kimmerijcy i skify, Tezisy dokladov Vsesojuznogo seminara, posvjascennogo pamjati A.I. Terenozkina*, Kirovograd, 1987, p. 23.

[42] A.I. Terenozkin, *op.cit.*

[43] I.G. Sovkopljas, E.V. Maksimov, *op.cit.*, p. 102, 113, fig. 11, 12, n. 1.

[44] G.I. Smirnova, *Zakrytye predskifskie kompleksy u sela Dnestrovka-Luka*, în *loc.cit.*, p. 34.

[45] A.I. Terenozkin, *op.cit.*, p. 44, 45; V.I. Kločko, S.A. Skoryj, *op.cit.*, p.56.

[46] G.T. Kovpanenko, *op.cit.*, p. 59; S.A. Skoryj, *op.cit.*, p. 13, 14.

wwww.cimec.ro

solul antic este atestată doar în necropola Caşvana-*Codru*, din întreaga regiune populată de comunităţile grupului podolian de vest[47]. Sporadic, acest tip de înmormântare este cunoscut şi în regiunea Transcarpatică a Ucrainei, în cultura Kustanoviče[48]. Depunerea resturilor cinerare şi a inventarului direct pe nivelul antic era practicat cu precădere de comunităţile tracice din zona Carpaţilor Meridionali şi de Curbură[49], obicei care în acest spaţiu continuă tradiţia hallstattiană timpurie din necropola tumulară Vârtop-*Plopşor*[50]. Resturile incineraţiilor (efectuate în afara locului înmormântării) depistate în tumulii scitici timpurii erau depuse în gropi[51]. Obiceiul incinerării defuncţilor într-un loc diferit de cel ales pentru înmormântare şi depunerea resturile oaselor calcinate împreună cu inventarul direct pe sol era practicat, sporadic, şi de unele comunităţi a culturii Cernyj Les (faza târzie) din bazinul râului Rosi, din zona de silvostepă din dreapta Niprului – T. 10 de la Steblev, datat în secolul VIII î.Hr[52].

Depunerea resturilor cinerare în urne, înregistrată într-un singur caz la Trinca, este cunoscută în cadrul grupului podolian de vest numai în tumul de la Kačanovka şi în T. 1 de la Loevcy[53]. O frecvenţă sporadică înregistrează şi în cadrul culturii Vekerzug[54]. Obiceiul este mai des întâlnit în practicile funerare ale culturii Kustanoviče[55] şi la comunităţile grupului Ferigile-Bârseşti[56]; înmormântările din necropola de la Gogoşu sunt exclusiv de acest tip[57] În zona de silvostepă din dreapta Niprului depunerea resturilor cinerare în vase-urne sau gropi-urne special săpate în podeaua camerei funerare este atestată în tumulul scitic timpuriu de la Perepjaticha[58]. Incinerarea defuncţilor în afara

---

[47] M. Ignat, *Un nouveau groupe du Hallstatt tardif sur le territoire de la Roumanie*, în *loc.cit.*, p. 333.

[48] I.I. Popovici, *op. cit.*, p. 159; I. Popovici, *Kustanovic'ka grupa pam'jatok*, în *Pam'jatki gal'stat'skogo periodu meziriccja Visli, Dnistra i Prip'jati*, Kiev, 1993, p. 265; G.I. Smirnova, *Kustanovickie kurgany v Zakarpat'e u sela Cernyj Potok*, în *loc.cit.*, p. 51.

[49] Al. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, p. 20-23; Al. Vulpe, Eug. Popescu, *op.cit.*, p. 78, 79; Eug. Popescu, Al. Vulpe, *op.cit.*, p. 102, 110; Gh. Călotoiu, I. Mocioi, V. Marinoiu, *Mărturii arheologice în Gorj*, Târgu-Jiu, 1987, p. 85; S. Morintz, *Săpăturile de la Bîrseşti-Vrancea (r. Vrancea, reg. Galaţi)*, în *MCA*, 3, 1957, p. 355; Idem, *Săpăturile de la Bîrseşti (r. Vrancea, reg. Galaţi)*, în *MCA*, 6, 1959, p. 231; Idem, *Săpăturile de la Bîrseşti (r. Vrancea, reg. Galaţi)*, în *MCA*, 7, 1961, p. 203.

[50] Al. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, p. 28.

[51] V.A. Il'inskaja, *op.cit.*, p. 85; G.T. Kovpanenko, *op.cit.*, p. 70.

[52] V.I. Klocko, S.A. Skoryj, *op.cit.*, p. 54-64.

[53] T. Sulimirski, *Scytowe na zachodniem Podolu*, Lwow, 1936, p. 84; A.I. Meljukova, *Pamjatniki skifskogo vremeni lesostepnogo Srednego Podnestrov'ja*, în *loc.cit.*, p. 41; L.I. Krušel'nickaja, *op.cit.*, p. 140.

[54] E. Jerem, *Skifskij period v vostocnoj Vengrii*, în *Arheologija Vengrii, konec II tysjaceletija do n.e. - I tysjaceletie n.e.*, Moscova, 1986, p. 176; A.I. Meljukova, *Skifoobrazhye pamjatniki v srednej Evrope*, în *Stepi evropejskoj casti SSSR v skifo-sarmatskoe vremja*, Moscova, 1989, p. 90.

[55] I.I. Popovici, *op.cit.*, p. 159; I. Popovici, *op.cit.*, p. 265.

[56] Al. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, p. 22, 23; S. Morintz, *Săpăturile de la Bîrseşti (r. Vrancea, reg. Galaţi)*, în *MCA*, 7, 1961.

[57] D. Berciu, E. Comşa, *op.cit.*, p. 410 şi urm.

[58] G.T. Kovpanenko, S.S. Bessonova, S.A. Skoryj, *op.cit.*, p. 34; S.A. Skorij, *Kurgan Perep'jatiha*, Kiev, 1990, p. 12, 13.

wwww.cimec.ro

locului înmormântării şi depunerea resturilor cinerare în urne cu sau fără capac ori în necropole plane constituie caracteristicile definitorii ale culturilor hallstattiene timpurii cu ceramica canelată de tip Chişinău-Corlăteni şi Gáva-Holihrady din spaţiul est-carpatic[59] Necropola de la Volovăţ-*Dealul Burlei*, din aria grupului Grăniceşti, era constituită din tumuli care conţineau 1, 5 sau 15 morminte de incineraţie în urne, recipientele fiind aşezate cu gura în jos[60] Obiceiul depunerii urnei cu gura în jos în spaţiul est-carpatic persistă şi în perioadele hallstattiană mijlocie (necropola plană de la Şoldăneşti[61]) şi târzie (necropola tumulară de la Bârseşti[62] şi mormântul de incineraţie de la Ciurelu, lângă Bucureşti[63]). În zona Nistrului Mijlociu depunerea resturilor funerare în urne este atestată sporadic şi în unele obiective funerare de tip Cernyj Les târzii – T. 6 şi 8 din necropola Luka Vrubleveckaja[64] şi T. 1 din necropola Dnestrovka Luka[65] Urna din T. 6 de la Luka Vrubleveckaja era depusă pe o lespede de piatră, cu gura în jos, similar celor din necropola de la Volovăţ. În zona de silvostepă din dreapta Niprului, în mediul cultural Belogrudovka-Cernyj Les, astfel de morminte de incineraţie cu urne (vase de tip *lalea*) au fost descoperite întâmplător în apropierea localităţilor Motovilovka şi Trojanov[66]. Mormântul de incineraţie din apropierea cetăţuii culturii Cernyj Les de la Poludnevka cuprindea, de asemenea, un vas de tip *lalea* aşezat cu gura în jos[67] În acelaşi mod era depusă şi urna ce conţinea resturi cinerare din mormântul 2 (secundar) din T. 2, grupul XV de la Veseloe (regiunea Dnepropetrovsk, în stânga Niprului), atribuit orizontului Cernyj Les timpuriu; urna, un chiup de dimensiuni mari, era abundent presărată cu praf de cretă şi acoperită cu un schelet de bovină[68].

Cel mai frecvent practicat ritual al comunităţilor din grupul podolian de vest[69] şi al celor scitice timpurii din bazinul Niprului Mijlociu[70] era incinerarea defuncţilor chiar

---

[59] A. László, *Începuturile epocii fierului la est de Carpaţi*, *BiblThr*, VI, Bucureşti, 1994, p. 57, 58, 108-110; O. Levițki, *Cultura hallstattului canelat la răsărit de Carpaţi*, *BiblThr*, VII, Bucureşti, 1994, p. 64-72.

[60] M. Ignat, *Necropola tumulară hallstattiană de la Volovăţ-Dealul Burlei*, în *Suceava*, V, 1978, p. 107 şi urm.; A. László, *op.cit.*, p. 58-61.

[61] A.I. Meljukova, *Pamjatniki skifskogo vremeni lesostepnogo Srednego Podnestrov'ja*, în *loc.cit.*, p. 66-68.

[62] S. Morintz, *Săpăturile de la Bîrseşti (r. Vrancea, reg. Galaţi)*, în *MCA*, 6, 1959, p. 232.

[63] Al. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, p. 95.

[64] I.G. Sovkopljas, E.V. Maksimov, *op.cit.*, p. 102, 103, n. 1.

[65] G.I. Smirnova, *Zakrytye predskifskie kompleksy u sela Dnestrovka-Luka*, în *loc.cit.*, p. 34.

[66] A.I. Terenozkin, *op.cit.*, p. 45.

[67] *Ibidem*; V.A. Il'inskaja, *op.cit.*, p. 74-79.

[68] V.A. Romsko, *Nekotorye osobennosti pogrebal'nogo obrjada cernolesskoj kul'tury Levoberez'ja Dnepra*, în *Problemy arheologii Podneprov'ja*, Dnepropetrovsk, 1984, p. 107, fig. 1/7; Idem, *Pozdnij bronzovyj vek v pogranic'e lesostepi i stepi levobereznoj Ukrainy (XII-X vv. do n.e.)*, Dnepropetrovsk, 1995, p. 54, fig. 22/4, 5.

[69] A.I. Meljukova, *Pamjatniki skifskogo vremeni lesostepnogo Srednego Podnestrov'ja*, în *loc.cit.*, p. 41; G.I. Smirnova, *Naselenie Srednego Podnestrov'ja v VI-V vv. do n.e. i ego zapadnye sosedi*, în *loc.cit.*, p. 236;.L.I. Krušel'nickaja, *op.cit.*, p. 152, 153.

[70] V.A. Il'inskaja, *op.cit.*, p. 84, 85; G.T. Kovpanenko, *op.cit.*, p. 70; G.T. Kovpanenko, S.S. Bessonova, S.A. Skoryj, *op.cit.*, p. 34.

wwww.cimec.ro

pe locul viitorului tumul, direct pe nivelul antic de călcare sau în construcții de suprafață. Același obicei funerar era practicat mult mai rar în cadrul culturii Kustanoviče[71], și doar sporadic în cadrul culturii Vekerzug[72], fiind atestat doar în cazuri izolate în necropolele grupului Ferigile-Bârsești (Ferigile – T. 150[73] și Bârsești – T. XVII[74]).

Incinerările incomplete, de tipul celei descoperite în T. 1 de la Trinca, au fost atestate în tumulii de la Gorodnica, Bilce Złote și Bratysev[75] – în aria grupului podolian de vest – și în necropola Csanytelek[76], aparținând culturii Vekerzug. Ritualul arderii incomplete era practicat ceva mai frecvent de către comunitățile scitice timpurii din bazinul Niprului Mijlociu[77]. În zona de silvostepă dintre Nistru și Nipru acest obicei este atestat și pentru perioada pre-scitică[78], rezidând din tradiția locală mai veche[79]

Înhumațiile individuale, duble, succesive sau re-înhumările, toate în poziție chircită pe o parte, orientate spre est sau nord-vest, depuse direct pe nivelul antic de călcare, acoperite cu o manta din pietre și pământ, au cele mai apropiate analogii în practicile funerare ale comunităților grupului podolian de vest din zona Nistrului Mijlociu[80] și ale celor scitice timpurii din bazinul Niprului Mijlociu[81]. Asemănări ceva mai vagi au mormintele de înhumație de la Trinca cu cele descoperite în necropolele plane ale grupului scitic din Transilvania[82] și în cele ale culturii Vekerzug[83] În zona de silvostepă din spațiul carpato-nistrean – cu excepția culturii Cozia-Saharna, pentru care înhumațiile în poziție chircită pe o parte, orientate spre sud-est și est, constituie parametrul definitoriu al ritului funerar[84] – comunitățile Hallstatt-ului timpuriu și mijlociu practicau ritul incinerării. În același timp, ritul înhumației în poziție chircită pe o parte – atât în necropolele plane, cât și tumulare la nivelul orizontului antic – este un

[71] G.I. Smirnova, K.V. Bernjakovic, *op.cit.*, p. 91; G.I. Smirnova, *Kurgany u sela Perebykovcy – novyj mogil'nik skifskoj arhaiki na Srednem Dnestre*, în *loc.cit.*, p. 51.

[72] A.I. Meljukova, *Skifoobrazhye pamjatniki v srednej Evrope*, în *loc.cit.*, p. 90.

[73] Al. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, p. 75, 78.

[74] S. Morintz, *Săpăturile de la Bîrsești (r. Vrancea, reg. Galați)*, în *MCA*, 6, 1959, p. 232.

[75] A.I. Meljukova, *Pamjatniki skifskogo vremeni lesostepnogo Srednego Podnestrov'ja*, în *loc.cit.*, p. 41.

[76] Eadem, *Skifoobrazhye pamjatniki v srednej Evrope*, în *loc.cit.*, p. 89.

[77] G.T. Kovpanenko, *op.cit.*, p. 70; G.T. Kovpanenko, S.S. Bessonova, S.A. Skoryj, *op.cit.*, p. 34.

[78] V.A. Il'inskaja, *op.cit.*, p. 78; G.T. Kovpanenko, *op.cit.*, p. 58-60; S.A. Skoryj, *op.cit.*, p. 11-17.

[79] O. Levițki, *Lumea tracică și masivul cultural nord-pontic în perioada hallstattiană timpurie (secolele XII-X î.e.n.)*, Autoreferatul tezei de doctor habilitat în științe istorice, Chișinău, 2002, p. 28, 30.

[80] A.I. Meljukova, *Pamjatniki skifskogo vremeni lesostepnogo Srednego Podnestrov'ja*, în *loc.cit.*, p. 40; G.I. Smirnova, *Naselenie Srednego Podnestrov'ja v VI-V vv. do n.e. i ego zapadnye sosedi*, în *loc.cit.*, p. 236; L.I. Krušel'nickaja, *op.cit.*, p. 152-153.

[81] V.A. Il'inskaja, *op.cit.*, p. 79-88; G.T. Kovpanenko, *op.cit.*, p. 68-70; G.T. Kovpanenko, S.S. Bessonova, S.A. Skoryj, *op.cit.*, p. 34-35.

[82] V. Vasiliev, *Sciții agatîrși pe teritoriul României*, Cluj-Napoca, 1980, p. 42-49.

[83] E. Jerem, *op.cit.*, p. 176-178; A.I. Meljukova, *Skifoobrazhye pamjatniki v srednej Evrope*, în *loc.cit.*, p. 89.

[84] M.T. Kašuba, *op.cit.*, p. 275.

wwww.cimec.ro

obicei local în zona de silvostepă dintre Nistru şi Nipru, propriu comunităţilor de tip Belogrudovka, Cernyj Les – perioada timpurie şi târzie[85].

Obiceiul construirii mormintelor-cenotaf, practicat în preistorie într-un diapazon cultural-cronologic vast, nu are analogii în perioada hallstattiană târzie-scitică timpurie, aşa cum este documentat în necropola de la Trinca. De obicei, astfel de morminte sunt reprezentate prin tumuli aparte sau morminte de sine-stătătoare în necropolele plane. Amplasarea mormintelor-cenotaf în mantaua de piatră a tumulilor este atestată doar în necropolă de la Ferigile[86]. În necropola plană din aceeaşi localitate găsim analogii şi pentru gropile în care au fost efectuate mormintele-cenotaf de la Trinca[87]

Depunerea ofrandei de carne, aşa cum apare în toate categoriile de morminte cercetate la Trinca, reprezintă un obicei funerar ce ţine de tradiţiile epocii bronzului, considerat a fi de origine estică[88]. Cu excepţia culturii Kustanoviče, acesta era practicat de comunităţile tuturor culturilor şi grupurilor culturale hallstattiene târzii din spaţiul carpato-dunărean şi din zonele de stepă şi silvostepă din nordul Mării Negre[89]. Tot origine estică îi este atribuită şi asocierii ofrandei de carne cu un cuţitaş de fier (aşa cum apare documentat la comunităţile grupului podolian de vest[90] şi la grupul scitic din Transilvania[91]), precum şi obiceiul depunerii în morminte a tăvilor de gresie împreună cu granulele de coloranţi naturali[92].

Inventarul funerar depistat în tumulii de la Trinca este unul obişnuit pentru complexele funerare din perioada hallstattiană târzie, atât din punct de vedere al categoriilor componente, cât şi al modurilor de amplasare. Dar, dacă amplasarea pieselor de inventar în centrul tumulului, împreună cu resturile cinerare, sau printre oasele scheletelor (incinerări incomplete şi înhumaţii), acoperite de mantaua de piatră, este

---

[85] A.I. Terenozkin, *op.cit.*, p. 45; V.A. Il'inskaja, *op.cit.*, p. 74-79; G.T. Kovpanenko, *op.cit.*, p. 58-60; G.I. Smirnova, *O formirovanii pozdnecernolesskoj kul'tury na Srednem Dnestre. Po materialam poselenija Dnestrovka-Luka*, în *ASGE*, 25, 1984, p. 55; Eadem, *Kul'turno-istoriceskie procesy v Prikarpat'e v konce II - pervoj polovine I tysjaceletija do n.e. Po materialam Zapadno-Ukrainskoj ekspedicii*, în *loc.cit.*, p. 28; L.I. Krušel'nickaja, Ju. N. Maleev, *Plemena kul'tury frakijskogo gal'stata (Gáva-Goligrady)*, în *Arheologija Prikarpat'ja, Volyni i Zakarpat'ja (eneolit, bronza i rannee zelezo)*, Kiev, 1990, p. 126.

[86] Al. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, p. 23, 35, 36.

[87] *Ibidem*, p. 187, fig. 23.

[88] T. Kemenczei, *Predskifskaja epoha v vostocnoj Vengrii*, în *Arheologija Vengrii, konec II tysjaceletija do n.e. - I tysjaceletie n.e.*, Moscova, 1986, p. 144, 145, 151-153; O. Leviţki, *Lumea tracică şi masivul cultural nord-pontic în perioada hallstattiană timpurie (secolele XII-X î.e.n.)*, p. 22.

[89] A.I. Meljukova, *Pamjatniki skifskogo vremeni lesostepnogo Srednego Podnestrov'ja*, în *loc.cit.*, p. 42; V. Vasiliev, *op.cit.*, p. 50-53; E. Jerem, *op.cit.*, p. 180; D. Nicolaescu-Plopşor, W. Wolski, *Elemente de demografie şi ritual funerar la populaţiile vechi din România*, Bucureşti, 1975, p. 31-48; Eug. Popescu, Al. Vulpe, *op.cit.*, p. 100, 101; D. Berciu, E. Comşa, *op.cit.*, p. 417, 450; G.T. Kovpanenko, S.S. Bessonova, S.A. Skoryj, *op.cit.*, p. 35, 40.

[90] G.I. Smirnova, *Kurgany u sela Perebykovcy – novyj mogil'nik skifskoj arhaiki na Srednem Dnestre*, în *loc.cit.*, p. 63.

[91] V. Vasiliev, *op.cit*, p. 53.

[92] V.A. Il'inskaja, *op.cit.*, p. 155.

wwww.cimec.ro

caracteristic pentru mai multe culturi sau grupe culturale din perioada hallstattiană târzie, prezența a două grupe de inventar – una acoperită de mantaua de piatră, iar alta în afara ei – este atestată numai în unii tumuli din necropolele grupului Ferigile[93]. Obiceiul depunerii ofrandelor într-un moment ulterior înmormântării are, de asemenea, paralele doar în zona Carpaților Meridionali (necropolele Ferigile,[94] Tigveni-*Babe*[95] și Cepari-*Topliţa*[96]).

Arderea unor ruguri pe mantalele de piatră amenajate pe locul depunerii resturilor cinerare aduse de la locul incinerării propriu-zise și organizarea banchetului funerar erau practicate atât de comunitățile grupului podolian de vest din zona Nistrului Mijlociu[97], cât și de cele scitice timpurii din zona de silvostepă din dreapta Niprului[98].

Referindu-ne la materialul ceramic, menționăm că acesta prezintă caracteristici tehnologice proprii în general vaselor utilizate în perioada hallstattiană târzie-scitică timpurie din Europa Centrală și de Sud-Est. Pentru comunitățile din perioada și spațiul nominalizat sunt comune, cu rare excepții, și tipurile morfologice și de ornamentare ale ceramicii fine, cu precădere de origine carpato-dunăreană, dar cu o arie mult mai mare de răspândire. De aceeași tradiție sunt și unele elemente de ornamentare a ceramicii de uz comun (mânerele-suporturi, proeminențele conice simple sau dispuse în pereche etc.). Pentru stabilirea apartenenței culturale a necropolei de la Trinca mult mai importante sunt, tipurile ceramicii de uz comun și, în primul rând, elementele ornamentale (compozițiile formate de ele, precum și locul amplasării lor pe corpul vasului). Principalele tipuri de decor pentru vasele-borcan sunt brâul alveolat, perforații complete, împunsături, simple sau în compoziții (de tipul brâu alveolat suprapus de perforații incomplete; brâu alveolat în asociere cu un șir de împunsături aplicate din exterior sau cu un șir de perforații complete amplasate sub margine, ori puțin mai jos). Acestea constituie motivele de ornamentare predominante pe vasele comunităților care populau zona Nistrului Mijlociu și Superior, Bugului de Sud, Niprului Mijlociu[99], cu paralele directe în mediul cultural precedent – Cernyj Les-faza

[93] Al. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, p. 25; Al. Vulpe, Eug. Popescu, *op.cit.*, p. 79, 80.
[94] Al. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, p. 117, 118.
[95] Al. Vulpe, Eug. Popescu, *op.cit.*, p. 109; Eug. Popescu, Al. Vulpe, *op.cit.*, p. 95.
[96] Eug. Popescu, Al. Vulpe, *op.cit.*, p. 90.
[97] A.I. Meljukova, *Pamjatniki skifskogo vremeni na Srednem Dnestre*, în *KSIIMK*, 51, 1953, p. 60; G.I. Smirnova, *O hronologiceskom sootnosenii pamjatnikov tipa Saharna-Solonceny i Zabotin (po marerialam kurganov u s. Mervincy na Dnestre)*, în *loc.cit.*, p. 38.
[98] G.T. Kovpanenko, *op.cit.*, p. 73; G.T. Kovpanenko, S.S. Bessonova, S.A. Skoryj, *op.cit.*, p. 36; B.S. Ol'hovskij, *Pogrebal'no-pominal'naja obrjadnost' naselenija stepnoj Skifii (VII-III vv. do n.e.)*, Moscova, 1991, p. 176-178.
[99] A.I. Meljukova, *Pamjatniki skifskogo vremeni lesostepnogo Srednego Podnestrov'ja*, în *loc.cit.*; G.I. Smirnova, *Severinovskoe gorodisce (po materialam Jugo-Podol'skoj ekspedicii 1947-1948, 1953 gg.)*, în *ASGE*, 2, 1961; Eadem, *Naselenie Srednego Podnestrov'ja v VI-V vv. do n.e. i ego zapadnye sosedi*, în *loc.cit.*; Eadem, *Nemirovskoe gorodisce v hronologiceskoj sheme skifskoj arhaiki Severnogo Pricernomor'ja*, în *Severnoe Pricernomor'e: ot eneolita k anticnosti*, Tiraspol, 2002; L.I. Krušel'nickaja, *op.cit.*; G.T. Kovpanenko, S.S. Bessonova, S.A. Skoryj, *op.cit.*

wwww.cimec.ro

târzie şi Vysock[100]. Prototipuri în acelaşi mediu cultural au şi vasele de tip *lalea* ornamentate pe umăr cu brâu alveolat[101]. Vasele scunde, globulare, cu gâtul conic, buza neevidenţiată şi fundul plat sunt de tradiţie Lausitz[102].

În privinţa pieselor de podoabă, pentru stabilirea încadrării culturale a necropolei de la Trinca relevante sunt piesele precum cerceii, acele de bronz. Cerceii de bronz în spirală, cu unul din capete în formă de măciulie conică sau pălărioară rotundă, reprezintă una din categoriile de podoabă caracteristice perioadei scitice timpurii din zona de silvostepă din dreapta Niprului şi din Podolia de Vest. Într-o măsură mai mică aceştia sunt atestaţi în Depresiunea Rădăuţi, bazinul Nistrului Superior şi în regiunea Transcarpatică a Ucrainei. Piese similare celor de la Trinca sunt cunoscute şi mai la vest, îndeosebi în interfluviul Vistula-Sena, în Polonia de Est[103], unde înregistrează o frecvenţă redusă, şi în zona Carpaţilor Meridionali[104]. Acele în formă de cui cu gămălia conică sau concavă sunt, de asemenea, de tradiţie scitică timpurie, fiind răspândite cu precădere în zona de silvostepă a Ucrainei, în bazinul Nistrului Mijlociu şi Superior. Tăvile de gresie constituie una din componentele de bază ale inventarului funerar scitic din bazinul mijlocii ale Nistrului şi Niprului.

Analiza prezentată demonstrează că necropola de la Trinca prezintă similitudini pronunţate cu cimitirele tumulare hallstattiene târzii-scitice timpurii de la Dunăre până la Nipru. Cele mai multe dintre elementele caracteristice au paralele în complexele funerare din bazinul Nistrului Mijlociu şi Depresiunea Rădăuţi, zonă populată de comunităţile grupului podolian de vest[105] sau podolian-moldav[106].

În opinia specialiştilor grupul podolian de vest a luat naştere ca urmare a transformărilor intervenite în mediul cultural local la începutul secolului al VII-lea î.Hr., când în Podolia de Vest şi în regiunea Subcarpatică, în aria culturii Gáva-Holihrady, încep să pătrundă elemente ale culturii Cernyj Les-faza târzie (Cernyj Les-Zabotin); către mijlocul celei de-a doua jumătăţi a secolului al VII-lea î.Hr. asupra acestor comunităţi s-au suprapus elemente de origine estică (scitică)[107] Tradiţiile hallstattiene

---

[100] G.I. Smirnova, *Poselenie u s. Dnestrovka – pamjatnik Cernolesskoj kul'tury na Dnestre*, în *ASGE*, 26, 1985; O.G. Levickij, *Gorizont rannego zeleznogo veka na mnogoslojnom pamjatnike Meresovka*, în *Moldavskoe Podnestrov'e v pervobytnuju epohu*, Chişinău, 1987; L.I. Krušel'nic'ka, *Cornolis'ka kul'tura Seredn'ogo Pridnistrov'ja (za materialami neporotivs'koj grupi pam'jatok)*, Lvov, 1998.

[101] L.I. Krušel'nic'ka, *Pam'jatki rann'oskifs'kogo casu (HaC-HaD)*, în *Pam'jatki gal'stats'kogo periodu meziriccja Visli, Dnistra i Prip'jati*, Kiev, 1993, p. 235.

[102] R. Kisza, *Chronologie der Nadeln in der Frühphase der Lausitzer Kultur*, în *SLK*, 1974, Taf. XIII, 1; J. Kvicala, *Vznik Slezke Kultury na Morave*, în *PA*, 100 let od zalozeni, 45, 1-2, Obr. 2/11.

[103] Z. Bukowski, *The Scythian influence in the area of Lusatian culture*, Wroclaw-Varşovia-Cracovia, 1977.

[104] Al. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, p. 73, pl. XXVI/3.

[105] G.I. Smirnova, *Kul'turno-istoriceskie processy v bassejne Srednego Dnestra v konce II pervoj polovine I tysjaceletij do n.e.*, Dissertacija na soiskanii ucennoj stepeni doktora ist. nauk, Kiev, 1990, p. 24-31; L.I. Krušel'nickaja, *op.cit.*, p. 151-157.

[106] M. Ignat, *Un nouveau groupe du Hallstatt tardif sur le territoire de la Roumanie*, în *loc.cit.*, p. 313-344.

[107] G.I. Smirnova, *Kurgany u sela Perebykovcy – novyj mogil'nik skifskoj arhaiki na Srednem Dnestre*, în *loc.cit.*, p. 63; Eadem, *Naselenie Srednego Podnestrov'ja v VI-V vv. do n.e.*

www.cimec.ro

locale, de tip Gáva-Holihrady – Cernyj Les se manifestă în: utilizarea din abundenţă a pietrei la amenajarea construcţiilor funerare, practicarea biritualismului, arderea defuncţilor în afara locului înmormântării, depunerea resturilor cinerare în urne, înhumarea în poziţie chircită, formele ceramicii şi unele categorii de piese de uz comun. Elementele de origine scitică sunt practicarea construcţiilor funerare de tip cavou din lemn şi piatră, efectuarea înmormântărilor succesive, arderea defuncţilor pe locul înmormântării, arderea construcţiilor funerare, depunerea ofrandelor de carne împreună cu un cuţit de fier, prezenţa componentelor triadei scitice (tipurile de arme, piesele de harnaşament, stilul animalier), piesele de podoabă. În cazul grupului podolian de vest se remarcă absenţa mormintelor cu schelete de cai sacrificaţi, prezenţa ceramicii şi pieselor de metal de origine hallstattiană şi utilizarea ceramicii lucrate la roată.

Aspectul cultural deosebit în comparaţie cu fondul cultural anterior al descoperirilor funerare din Podolia şi Moldova de Nord, încadrate în grupul podolian de vest - podolian-moldav – caracterizat printr-un amestec de tradiţii diverse privind ritul funerar şi tipologia ceramicii – este susţinut şi de către cercetătorii români, care le consideră înrudite cu grupul Ferigile-Bârseşti[108], fără a uita prezenţa influenţelor răsăritene. Dat fiind faptul că nu sunt cunoscute descoperiri de tip Basarabi în Podişul Sucevei, se consideră că grupul hallstattian timpuriu cu ceramica canelată (Grăniceşti) evoluează până la sfârşitul secolului al VII-lea î.Hr., populaţia Gáva-Holihrady fiind asimilată de noii veniţi din regiunea din dreapta Nistrului – sciţi sau un alt neam, împins spre vest de către aceştia[109].

Începând cu perioada hallstattiană timpurie platoul Moldovei de Nord constituie – după cum am menţionat şi cu alte ocazii – zona interferenţelor culturale dintre comunităţile tracice şi cele contemporane din est, rezultanta fiind un grup cultural cu caracter mixt, ce evoluează inclusiv în perioada hallstattiană târzie[110]. Vestigiile hallstattiene târzii în zonă sunt reprezentate, cu excepţia descoperirilor din aşezarea pluristratificată de la Trinca-*Izvorul lui Luca*, numai prin obiective funerare, care –

---

ego zapadnye sosedi, în *loc.cit.*, p. 124; Eadem, *Kul'turno-istoriceskie procesy v Prikarpat'e v konce II - pervoj polovine I tysjaceletija do n.e. Po materialam Zapadno-Ukrainskoj ekspedicii*, în *loc.cit.*, p. 28; Eadem, *Kul'turno-istoriceskie processy* v *bassejne Srednego Dnestra v konce II – pervoj polovine I tysjaceletij do n.e.*, în *loc.cit.*; Eadem, *Pro etnokul'turni zmini v rozvitku Seredn'odnistrovs'kogo regïonu v VII st. do n.e.*, în *Arheologija*, 3, 1997, p. 57-65; A.I. Meljukova, *Arheologiceskie dannye o frakijcah na territorii SSSR v I tysjaceletie do n.e.*, în *Etnogenez narodov Balkan i Severnogo Pricernomor'ja*, Moscova, 1984, p. 229; Eadem, *Skifoobrazhye pamjatniki v srednej Evrope*, în *loc.cit.*, p. 73; L.I. Krušel'nickaja, *op.cit.*, p. 151-157.

[108] Al. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, p. 98, 99, 102; Idem, *Problèmes actuels de la protohistoire thrace*, în *Actes du IIe CIT*, Bucureşti, 1980, p. 218, 219; M. Ignat, *Découvertes du Hallstatt thrace dans le département de Suceava*, în *TD*, I, 1976, p. 105-108; Idem, *Un nouveau groupe du Hallstatt tardif sur le territoire de la Roumanie*, în *loc.cit.*, p. 331-344.

[109] A. László, *op.cit.*, p. 94, 95, 161.

[110] O. Levitki, *La situation culturelle et historique dans l'espace Carpato-Dniestrien a l'époque du Hallstatt*, în *SympThr*, 9, 1992, p. 119-121; Idem, *Consideraţii asupra monumentelor funerare din perioada hallstattiană târzie de pe teritoriul Moldovei*, în *loc.cit.*, p. 45.

wwww.cimec.ro

împreună cu necropola tumulară discutată aici – au fost atribuite grupului podolian de vest[111]. Legătura genetică dintre orizontul hallstattian târziu şi nivelurile de locuire precedente, de tip Cernyj Les târziu, Cernyj Les timpuriu-Belogrudovka şi Komarov din aşezarea Trinca-*Izvorul lui Luca* este certă[112]. În acelaşi timp, materialele necropolei Trinca-*Drumul Feteştilor*, mai ales ceramica, dar şi piesele de podoabă şi vestimentare, nu au paralele în nivelul hallstattian târziu din aşezarea Trinca-*Izvorul lui Luca*. Elementele comune ale celor două situri, amplasate la distanţă mică unul de altul (1,5-2 km)[113], constau în prezenţa ceramicii lucrate la roată, străchinile cu marginea trasă spre interior şi vasele de tip *lalea*. Vase din categoria de uz comun de tip borcan, prevăzute sub margine cu brâu alveolat în asociere cu un şir de perforaţii, frecvente în necropolă, lipsesc din aşezare, circumstanţă care se datorează probabil faptului că sectorul din aşezare populat de comunitate în perioada hallstattiană târzie (corespunzătoare timpului de funcţionare al necropolei) nu a fost încă investigat.

Recapitulând cele menţionate referitor la perioada hallstattiană târzie din zona Nistrului Mijlociu, Depresiunea Rădăuţi şi Platoul Moldovei de Nord, putem constata puternica asemănare cu fondul cultural din perioada precedentă, pe care se grefează elementele estice de tip Cernyj Les.

Necropola de la Trinca, comparată cu obiectivele funerare tumulare de tip podolian de vest, atestă şi unele trăsături deosebite. Specificul ei constă în prezenţa tumulilor în care resturile cinerare şi inventarul se acopereau iniţial cu o moviliţă de pământ, suprapusă de mantaua de piatră şi pământ; utilizarea gropilor ovale de dimensiuni mari, amplasate la periferia mantalei de piatră pentru construirea mormintelor-cenotaf; predominarea incineraţiei defuncţilor în afara locului înmormântării şi depunerea resturilor cinerare şi a inventarului direct pe solul antic; prezenţa în tumuli a două grupuri de inventar, unul acoperit de mantaua de piatră, iar altul în afara ei; obiceiul depunerii ofrandelor ulterior efectuării înmormântării etc. Toate caracteristicile menţionate sunt de tradiţie hallstattiană, cu paralele directe în necropolele grupului hallstattian târziu Ferigile-Bârseşti. Caracteristică este şi ponderea limitată a elementelor proprii grupului podolian de vest, de origine scitică (amenajarea construcţiilor de lemn şi piatră la nivelul orizontului antic, ulterior arse; incinerarea defuncţilor pe solul antic sau în construcţii de suprafaţă, pe locul ridicării viitorului tumulul; incinerările incomplete; numărul mic de morminte care conţin arme şi piese de toaletă în inventar; lipsa pieselor executate în stilul animalier).

Tipul de monument, condiţiile topografice de amplasare, modul de dispunere al tumulilor, structura mantalelor, tipologia construcţiilor sepulcrale, riturile funerare practicate, elementele complementare de ritual, inventarul (componenţa, modul de amplasare) demonstrează că Platoului Moldovei de Nord era populat în perioada hallstattiană târzie de aceleaşi comunităţi ce locuiau zona Nistrului Mijlociu şi Depresiunea Rădăuţi. Inovaţiile intervenite în ritul şi practicile funerare, oficierea

[111] Idem, *Consideraţii asupra monumentelor funerare din perioada hallstattiană târzie de pe teritoriul Moldovei*, în *loc.cit.*, p. 34-45.

[112] Idem, *Investigaţiile arheologice de la Trinca, raionul Edineţ, Republica Moldova*, în *loc.cit.*, p. 248, 249.

[113] O.G. Levickij, E.N. Sava, L.F. Cioban, *op.cit.*, p. 95.

wwww.cimec.ro

(preluarea) unor noi obiceiuri rituale, depunerea în morminte în calitate de inventar funerar a unor seturi de piese de origine sunt un indiciu privind caracterul mixt al acestei populații, diversă în comparație cu perioadele precedente – consecință a proceselor etno-culturale care au cuprins teritorii vaste în secolele VII-VI î.Hr. (componenta de bază continuând să fie cea autohtonă, tracică). De asemenea, se evidențiază astfel contactele comunităților locale cu grupuri de populație din diferite zone ale spațiului carpato-dunărean, pe de o parte, și cu cele din silvostepa nord-pontică, pe de alta.

În monumentele funerare din Platoul Moldovei de Nord și din Depresiunea Rădăuți elementele tracice de tradiție Ferigile-Bârsești sunt mai relevante, cele scitice fiind mai puțin reprezentative. Influențele estice devin definitorii în ritul funerar al comunităților din zona Nistrului Mijlociu numai în absența tradițiilor de tip Ferigile-Bârsești.

Așadar, necropola tumulară Trinca-*Drumul Feteștilor* atestă un aspect hallstattian mult mai pregnant în comparație cu grupul podolian de vest. Elementele scitice, cu o pondere limitată, sunt grupate într-o zonă separată a necropolei (caracterizată în primul rând prin lipsa de omogenitate a ritului și a practicilor funerare). Prezența mormintelor de inhumație aparținând unor bărbați, cu inventar de luptător, pot fi puse în legătură cu pătrunderea la vest de Nistru – începând cu mijlocul secolului al VII-lea – a grupurilor de cuceritori răsăriteni.

THE CULTURAL AFFILIATION OF THE HALLSTATT BARROW BURIALS FROM TRINCA, EDINEȚ COUNTY

Abstract

The local cultural fund of the Middle Hallstatt, and, in the first place, the burials, funeral rite and ritual of the communities, which inhabited the North-Moldavian Plateau is virtually unknown. In these circumstances the determination of the cultural affiliation of the Trinca burial was made on the basis of the artefacts, representing the ethno-cultural parameters of the archaeological culture and connected with its ideology and everyday life (decorations, utensils, pottery, ornaments, funeral rites, cult items and so on) (Gening, 1987, 19), which are compared with the realities, discovered in other synchronous necropolis in both the neighbouring zone of the Middle and Upper Dnestr basin, Rădăuți Lowland and in more remote zones – the Carpathian-Danubian region and the forest-steppe zone of the Middle Dnepr.

The made analysis show that the features of the burial by the Village of Trinca, are characteristic, on the whole, both of the Late Hallstatt barrow necropolis and of the Early Scythian ones from the Danube to the Dnepr. Alongside with it, the overwhelming majority of them have direct parallels in the burial complexes of the neighbouring territories, inhabited by the communities of the West-Podolian group of sites, which combination is the result of the transformation of the local cultural environment since the beginning of the VII BC, when the elements of the Later

wwww.cimec.ro

Chernolessk culture (Chernyi Les II - Jabotin), which adopted certain Eastern Scythian elements in the second half of the VII century BC, begin to penetrate in the West-Podolian and Fore-Carpathian areas of the developed Gava-Golygrady culture (Smirnova, 1979, 63; 1980, 28; 1990, 28; Meliucova, 1984, 229; Krushelnitskaya, 1990, 151-157). The local elements of the Late Golygrady and Late Chernolessk traditions include: wide use of stone for constructing burial structures; biritualism; cremation of the dead outside the burial place; the placing of cremation remains in an urn; contracted posture of the skeletons; ceramics, working implements, certain adornments and utensils. The eastern Scythian traditions are revealed in: constructing of burial structures from wood and stone – repositories; successive burials in one and the same repository; the burning of repositories; accompanying food with an iron knife; the presence of all the elements of the Scythian triad and so on. The complete absence of horse burials to accompany the deceased, the presence of pottery, made on a potter wheel, and metal Hallstatt pieces and the wide use of grey clay potter-wheel-made ceramic pieces is specific for the West-Podolian group.

When compared with leading characteristics of the West-Podolian barrow burials the burial by the Village of Trinca manifests certain specific features. In the first place, it is revealed in: the construction of barrows, where the burning remains and accompanying pieces were at first covered with a small hillock of earth a mound was made afterwards; the use of big oval pits for arranging cenotaph burials; the prevalence of the burials burning remains and accompanying pieces intermittently on the level of the ancient horizon; the presence of two group of implements in the barrows – one, placed under the stone banking, the other one outside its sphere: the custom of adding offering after the interment and so on according to the Hallstatt traditions with direct parallels in the burials of the Ferigile-Bârseşti group in the Southern Fore-Carpathian zone. Secondly, it is the scarcity of the elements, which are characteristic of the West-Podolian group and which are of the Scythian origin: the construction of aboveground burials from stone and wood, which were later burned; the burning of the deceased on the level of the ancient horizon or in burial structures directly on the construction place of a barrow; partial cremations; insignificant number of burials with weaponry; the absence of pieces, made in the Scythian animal style; placing the elements of the funeral rite and the Scythian ritual attributes on a certain place inside the burial.

Thus, the Trinca barrow burial *Drumul Feteştilor* has a more expressed Hallstatt pattern in comparison with the West-Podolian group, on the whole, the Scythian elements are less represented.

wwww.cimec.ro

EXPLANATION OF THE FIGURES

Fig. 1 – 1 – the location of the barrow necropolis in South-Eastern Europe; 2 – the layout of the burials, considering the moment of the archaeological researches (a – barrows excavated in 1991; b – barrows excavated in 1994; c – barrows discovered in 1992; d – barrows excavated in 1995; e – barrows excavated in 1999); 3 – the draught of the zone; 4 – burial types (a – inhumations; b – cenotaph burials; c – incineration graves with urns; d – incineration with placing remains on the level of the ancient horizon; e – destroyed barrows; f – incompleted incineration; g – incineration in a wooden structure); the arrangement of burials in accordance with the sex of the deceased (a – female; b – male; c – cenotaph (male?)); d – destroyed barrows; e – male / female?).

Fig. 2 – 1-34 – the typology of the pottery.

Fig. 3 – Inventory goods of bronze (1-4, 7, 9, 10), bone (5, 6, 11-15), gritstone (8), iron (16-20) and clay (21, 22). Different scales.

Fig. 4 – Adornement pieces of bronze (1, 2), clay (3) and glass paste (4-38). Different scales.

КУЛЬТУРНАЯ ПРИНАДЛЕЖНОСТЬ ГАЛЬШТАТСКОГО КУРГАННОГО МОГИЛЬНИКА У С. ТРИНКА, ЕДИНЕЦКОГО УЕЗДА

Резюме

Местный культурный фонд периода среднего гальштата и в первую очередь – погребальные памятники, обряд и ритуал обществ населявших Северо-Молдавское плато, практически неизвестен. В такой ситуации, определение культурной принадлежности могильника у с. Тринка было осуществлено посредством выявленных здесь артефактов представляющих собой этно-культурные параметры археологической культуры, связанных по происхождению со сферой идеологии и быта (украшения, посуда, орнаментика, погребальные обычаи, культовые вещи и т.п.) (Генинг, 1987, 19), рассмотренных в сравнении с реальностями обнаруженными в других синхронных некрополях, как соседней зоны – бассейн Среднего и Верхнего Днестра, низменность Рэдэуць, так и более отдаленных – карпато-дунайский регион и лесостепная зона бассейна Среднего Днепра.

Проведенный анализ показывает, что характеристики могильника у с. Тринка, в целом свойственны как позднегальштатским курганным некрополям, так и раннескифским от Дуная до Днепра. В то же время, их преобладающее большинство имеют прямые параллели в погребальных комплексах соседних

wwww.cimec.ro

территории заселенных общностями западно-подольской группы памятников, сложение которой является результатом трансформации местной культурной среды начавшейся в начале VII в. до н. э., когда в Западно-Подольском и Прикарпатском ареале развитой Гава-Голиградской культуры проникают элементы позднечернолесской культуры (Черный лес II Жаботин), над которыми, во второй половине VII в. до н. э. наслоились элементы восточного, скифского происхождения (Смирнова, 1979, 63; Она же, 1980, 28; 1989, 28; 1990, 28; Мелюкова, 1984, 229; Крушельницкая, 1990, 151-157). К местным элементам позднеголиградских – позднечернолесских традиций относятся: широкое использование камня для сооружения погребальных конструкций; биритуализм; кремация покойников за пределами места захоронения; помещение остатков сожжения в урне; скорченное трупоположение; керамический комплекс, орудия труда, некоторые украшения и бытовая утварь. Восточные скифские традиции проявляются в: сооружении погребальных конструкций из дерева и камня – склепы; последовательные захоронения в одном и том же склепе; сжигание склепов; положение напутственной пищи вместе с железным ножиком; наличие всех компонентов скифской триады и др. Специфично для западно-подольской группы является полное отсутствие захоронений коней, сопровождавших умерших; присутствие керамики и изделий из металла гальштатских типов и широкое использование сделанной на круге серо-глиняной керамики.

Могильник у с. Тринка при сравнении с ведущими характеристиками курганных могильников западно-подольского типа указывает на наличие определенных специфических черт. Его специфика, в первую очередь, проявляется в: в сооружении курганов в структуре которых остатки сожжения и инвентарь первоначально накрывались небольшой кучкой земли и лишь потом поднималась каменно-земляная насыпь; использование больших овальных ям для устройства погребений-кенотафов; преобладание погребений с положением остатков сожжения и инвентаря непосредственно на уровне древнего горизонта; наличие в курганах двух групп инвентаря – одна под каменной насыпью, другая – вне ее пределов; обычай положения жертвопрношений после совершения захоронения и др. – все гальштатских традиций с прямыми параллелями в могильниках группы Ферижиле-Бырсешть в Южном Прикарпатье. Во вторых в ограниченности элементов свойственных западно-подольской группе являющихся скифскими по происхождению: устройство наземных каменно-деревянных погребальных сооружений, в последствии сожженных; сожжение покойников на уровне древнего горизонта или в погребальных сооружениях, непосредственно на месте строительства кургана; частичные кремации; незначительное число погребений с оружием; отсутствие предметов выполненных в зверином стиле; расположение элементов погребального обряда и обрядности скифского происхождения на определенном месте в рамках площади могильника.

Таким образом, курганный могильник Тринка-*Друмул Фетештилор* имеет более отчетливый гальштатский облик в сравнение с западно-подольской группой в целом, скифские элементы являются менее представлены.

www.cimec.ro

СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЙ

Рис. 1 – 1 – расположение могильника в Юго-Восточной Европе; 2 – внутренняя планировка могильника (a – курганы раскопанные в 1991 году; b – курганы раскопанные в 1994 году; c – курганы обнаруженные в 1992 году; d – курганы раскопанные в 1995 году; e – курганы раскопанные в 1999 году); 3 – топографические условия расположения могильника; 4 – типы погребений (a – ингумации; b – погребения-кенотаф; c – сожжение в урне; d – сожжения с положением остатков на уровне древнего горизонта; e – разрушенные курганы; f – неполное сожжение; g – сожжение в деревянной конструкции); 5 – расположение погребений по половой принадлежности (a – женское; b – мужское; c – кенотаф (мужское?); d – разрушенные курганы; e – мужское / женское?).

Рис. 2 – 1-7 – миски; 8 – стаканообразные сосуды; 9, 10 – кубки; 11, 12 – черпаки; 13-22 – банковидные сосуды с вертикальными стенами в верхней части; 23-26 – банковидные сосуды максимальный диаметр которых расположен в нижней третьей части тулова; 27-31 – банковидные сосуды со слегка биконическим туловом; 32 – сосуды с шаровидным туловом; 33 – тюльпановидные сосуды; 34 – фрагмент сосуда изготовленном на круге.

Рис. 3 – Изделия из бронзы (1-4, 7, 9, 10), кости (5, 6, 11, 15), песчаника (8), железа (16-20) и обоженной глины (21, 22). В разных масштабах.

Рис. 4 – Украшения из бронзы (1, 2), обоженной глины (3) и стекляииой пасты (4-38). В разных масштабах.

wwww.cimec.ro

wwww.cimec.ro

DEPOZITUL DE UNELTE ŞI ARME MEDIEVALE TIMPURII DE LA GÂRBOVĂŢ, JUD. GALAŢI

de Dan Gh. Teodor

În anul 1960 pe teritoriul localităţii Gârbovăţ, com. Ghidigeni, jud. Galaţi, au fost iniţiate sondaje arheologice pentru cercetarea sistematică a unor obiective aparţinând sfârşitului epocii bronzului, depistate ca urmare a unor investigaţii de suprafaţă[1]. Cu acest prilej, în punctul *Arcaci*, situat în marginea de vest a satului, au fost identificate – pe lângă unele vestigii preistorice – şi câteva resturi ceramice aparţinând epocii medievale timpurii. În urma cercetărilor sistematice întreprinse am constatat că staţiunea, situată pe o pantă, a fost în mare parte afectată de alunecări de teren, orizonturile culturale fiind deteriorate pe o suprafaţă întinsă. Secţiunea deschisă în zona unde au fost depistate iniţial – prin recunoaşterile întreprinse – resturi ceramice preistorice şi medievale timpurii, a scos la iveală, răvăşite pe o lungime de 25-30 m şi la o adâncime variind între 0,35-0,60 m, mai multe unelte şi arme, care au făcut – în mod cert – parte dintr-un depozit.

Din cauza stării precare a orizonturilor culturale, condiţiile în care piesele au fost depozitate, ca şi numărul lor, nu au putut fi corect precizate[2].

În secţiunea săpată în punctul *Arcaci* au fost recuperate un număr de 19 piese întregi sau fragmentare, dintre care 17 din fier şi două din bronz, aflate actualmente în colecţiile Muzeului de Istorie din Tecuci. Luând în consideraţie destinaţia pieselor, nouă dintre acestea reprezintă unelte meşteşugăreşti, patru unelte agricole, trei arme şi alte trei obiecte de uz gospodăresc general.

I. Unelte meşteşugăreşti

1. *Ciocan* (fig. 2/1) lucrat dintr-o bară din fier, având partea superioară teşită, corpul îngust şi orificiul de introdus mânerul aproximativ oval în secţiune. Lungimea piesei este de 9,6 cm, dimensiunile medii ale corpului de 2,3 x 1,4 cm, iar a orificiului pentru mâner de 1,6 x 1,4 cm.

2. *Dorn* (fig. 2/2) din fier, circular în secţiune, prevăzut cu manşon (toc) pentru mânerul de lemn. Către margine manşonul are un mic orificiu pentru introdus

[1] A.C. Florescu, Şt. Rugină, D. Vicoveanu, *Aşezarea din epoca bronzului târziu de la Gîrbovăţ (r. Tecuci, reg. Galaţi)*, în *Danubius*, I, 1967, p. 75.

[2] Informaţiile privitoare la condiţiile de descoperire a depozitului ne-au fost transmise de către A.C. Florescu, care ne-a oferit materialele spre publicare.

www.cimec.ro

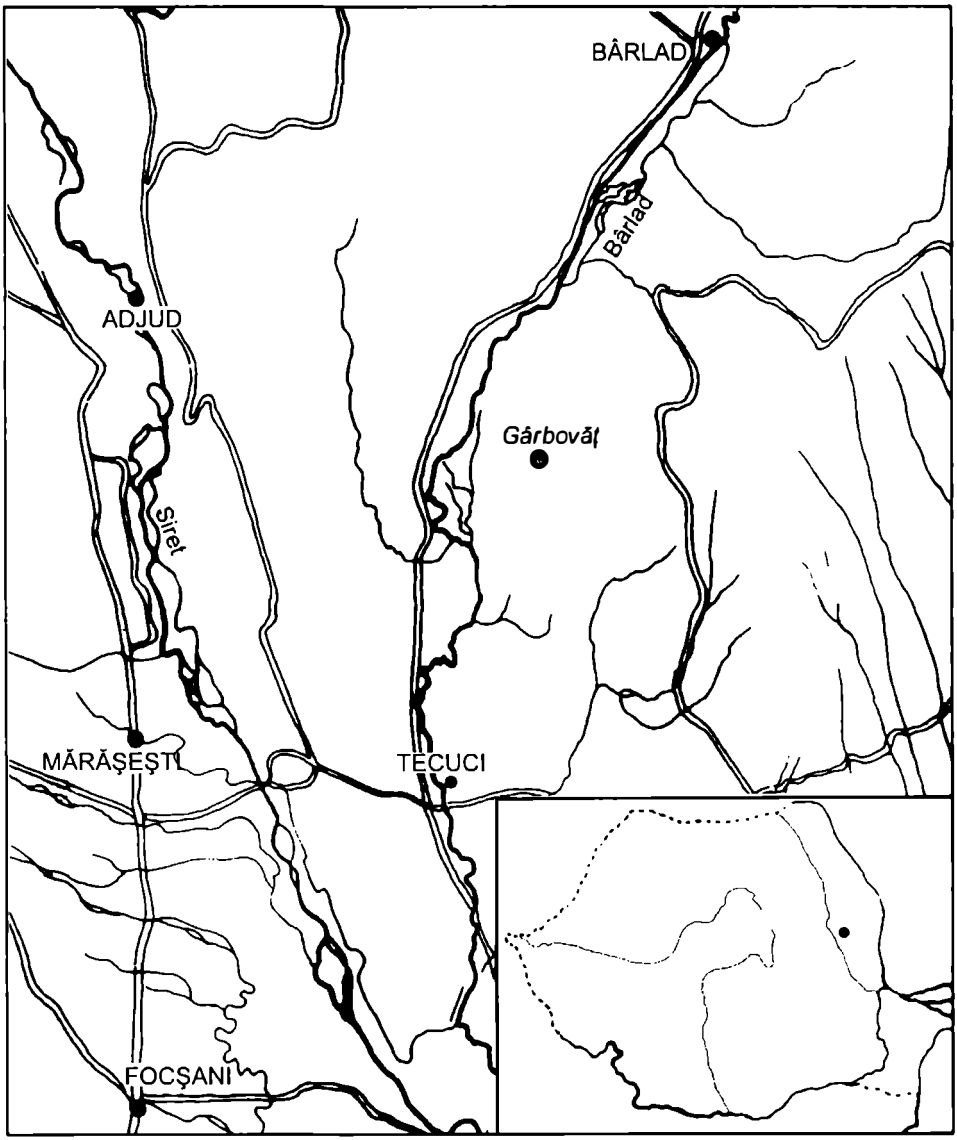

Fig. 1 – Harta zonei de sud-est a Moldovei

wwww.cimec.ro

cuiul de fixare a mânerului. Lungimea piesei este de 9,2 cm, diametrul maxim al manşonului de 1,9 cm, iar diametrul mediu al corpului de 0,7 cm.

3. *Dorn* (fig. 2/8) din fier, circular în secţiune, ascuţit la unul din capete. Lungimea este de 7 cm, iar diametrul mediu al corpului de 0,6 cm.

4. *Pilă* (fig. 2/6) fragmentară (cu partea superioară a lamei ruptă) din fier (oţelit?), elipsoidală în secţiune, cu mânerul subţire, circular în secţiune, terminat la capăt cu un inel oval. La inel şi pe mâner se mai păstrează patru verigi provenite probabil de la un lanţ sau de la fixarea mânerului de lemn. Lungimea piesei este de 10,3 cm, lăţimea lamei de 1,1 cm, iar lungimea mânerului de 5,5 cm.

5. *Pensetă* (cleşte?) (fig. 2/3) din fier, prevăzută cu un mâner circular în secţiune şi terminată cu un cârlig de care este prinsă o verigă. Pe mâner, lateral, dispus invers, se află lipit un mic manşon. Destinaţia reală a piesei nu ne este cunoscută. Lungimea pensetei este de 13,8 cm, iar cu veriga de la capătul mânerului de 15,8 cm. Lamelele de prindere (una cu un capăt rupt) au lungimea de 8,7 cm, mânerul are lungimea de 5,1 cm, iar veriga de la capătul său 2 cm în diametru.

6. *Daltă* (fig. 2/9) din fier, de dimensiuni reduse, având secţiunea pătrată, iar partea activă cu tăişul uşor rotunjit. Lungimea piesei este de 7,1 cm, iar lăţimea medie a lamei de 0,7 cm.

7. *Daltă* (dorn?) (fig. 2/4) din fier, circulară în secţiune. Lungimea este de 0,9 cm, iar diametrul de 0,4 cm la capătul subţire şi 0,6 cm la cel gros.

8. *Ac* (fig. 2/5) din fier, cu secţiunea circulară având capătul rupt şi cu corpul parţial îndoit. Lungimea este de 11 cm, iar grosimea de 0,3 cm.

9. *Cuţit* (fig. 2/7) pentru curăţat piei (?), având lama trapezoidală, uşor curbată şi mânerul lung şi subţire, terminat la capăt cu o buclă. Lama este triunghiulară în secţiune, iar mânerul circular. Lungimea piesei este de 23,7 cm, lăţimea maximă a lamei de 2,5 cm, lungimea sa de 11,9 cm, iar a mânerului de 1,8 cm.

II. Unelte agricole

1. *Seceră* (fig. 3/2) din fier, cu vârful rupt, având mânerul lung şi subţire. Lungimea totală a piesei este de 22,4 cm, lăţimea medie a lamei active de 2,3 cm, iar grosimea ei maximă de 0,3 cm. Lungimea mânerului este de 9 cm, secţiunea sa fiind dreptunghiulară, de 0,8 cm lăţime.

2. *Seceră* (fig.3/2) din fier, fragmentară; se mai păstrează doar o parte din lamă. Pe margine, lama activă este prevăzută cu o nervură în relief. Lungimea acesteia este de 10,5 cm, iar lăţimea medie de 2,3 cm.

3. *Cosor* (fig. 3/5) din fier, cu lama activă scurtă şi mânerul lung. Lungimea totală a piesei este de 20 cm. Lama, triunghiulară în secţiune, are lăţimea medie de 2,5 cm, iar lungimea mânerului (dreptunghiular în secţiune) este de 10,5 cm.

4. *Cosor* (fig. 3/3) din fier, cu lama activă scurtă, aproximativ egală cu mânerul, având lungimea totală de 15,3 cm. Lama, triunghiulară în secţiune, are lăţimea medie de 2 cm şi lungimea de 8 cm. Lungimea mânerului (dreptunghiular în secţiune) este de 7,3 cm.

wwww.cimec.ro

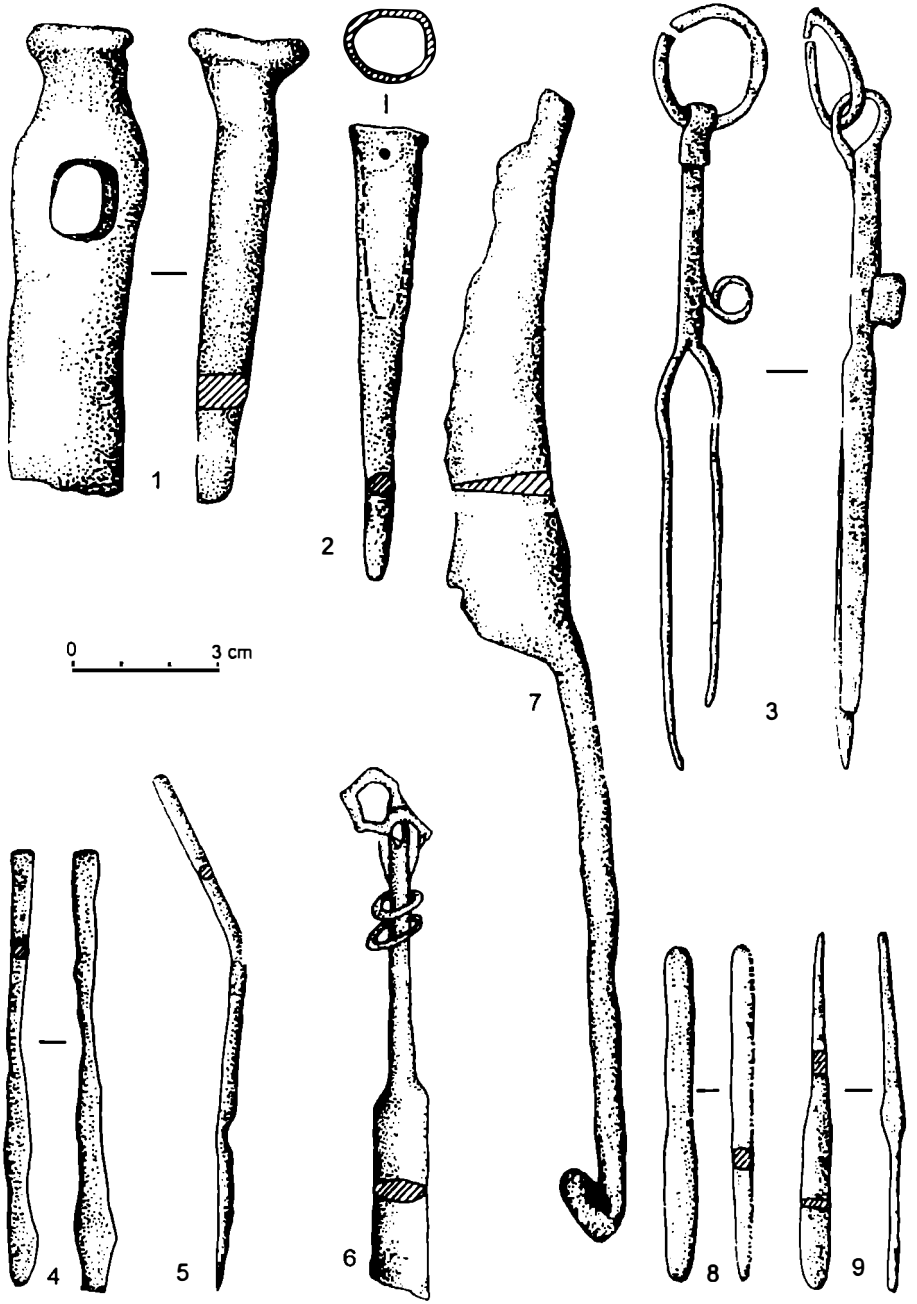

Fig. 2 – Unelte meşteşugăreşti: 1 - ciocan; 2, 8 - dornuri; 3 - pensetă; 4, 9 - dălţi; 5 - ac; 6 - pilă; 7 - cuţit pentru pielărie

wwww.cimec.ro

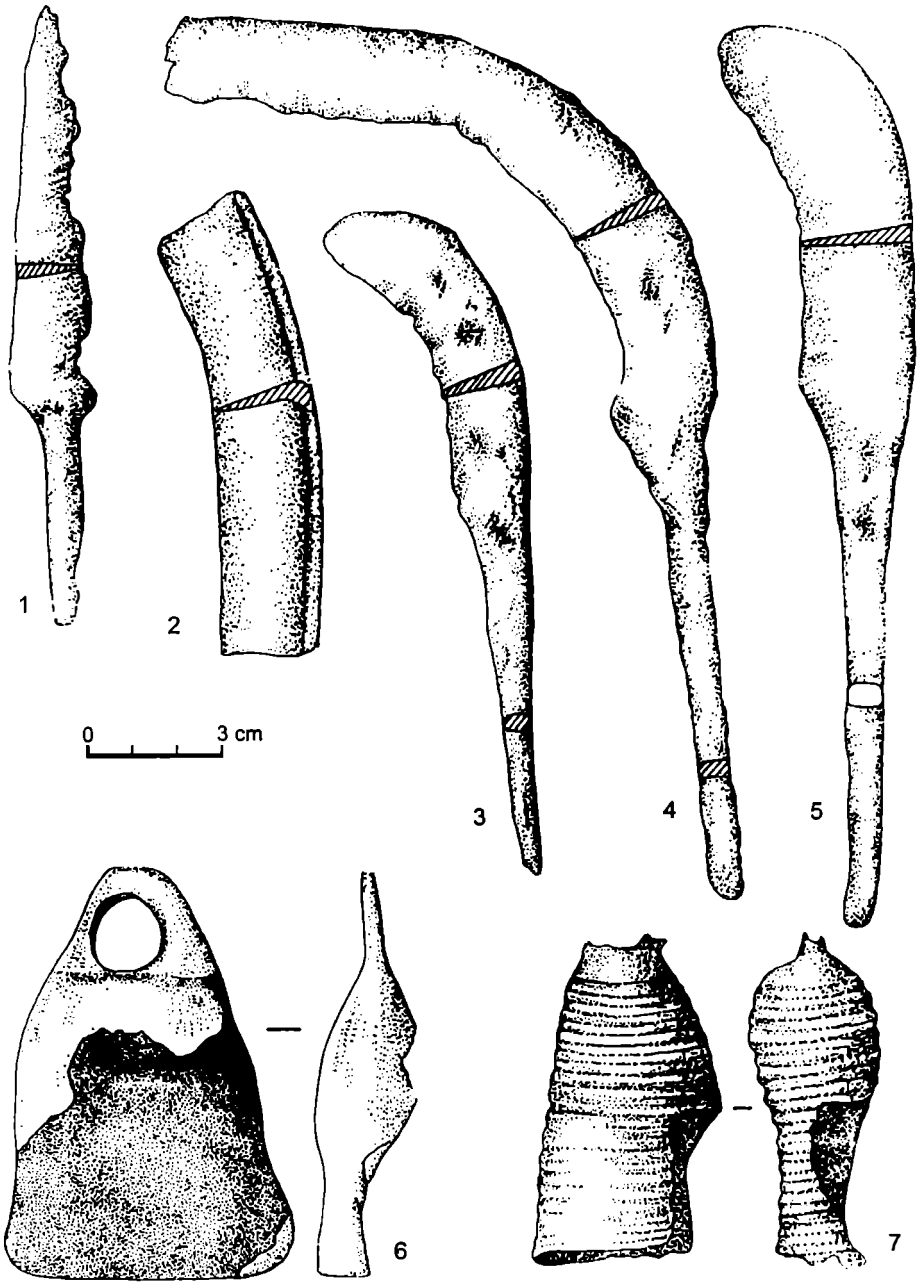

Fig. 3 – Unelte agricole şi gospodăreşti: 1 - cuţit; 2, 4 - seceri; 3, 5 - cosoare; 6-7 - clopote (1-5 - fier; 6, 7 - bronz)

wwww.cimec.ro

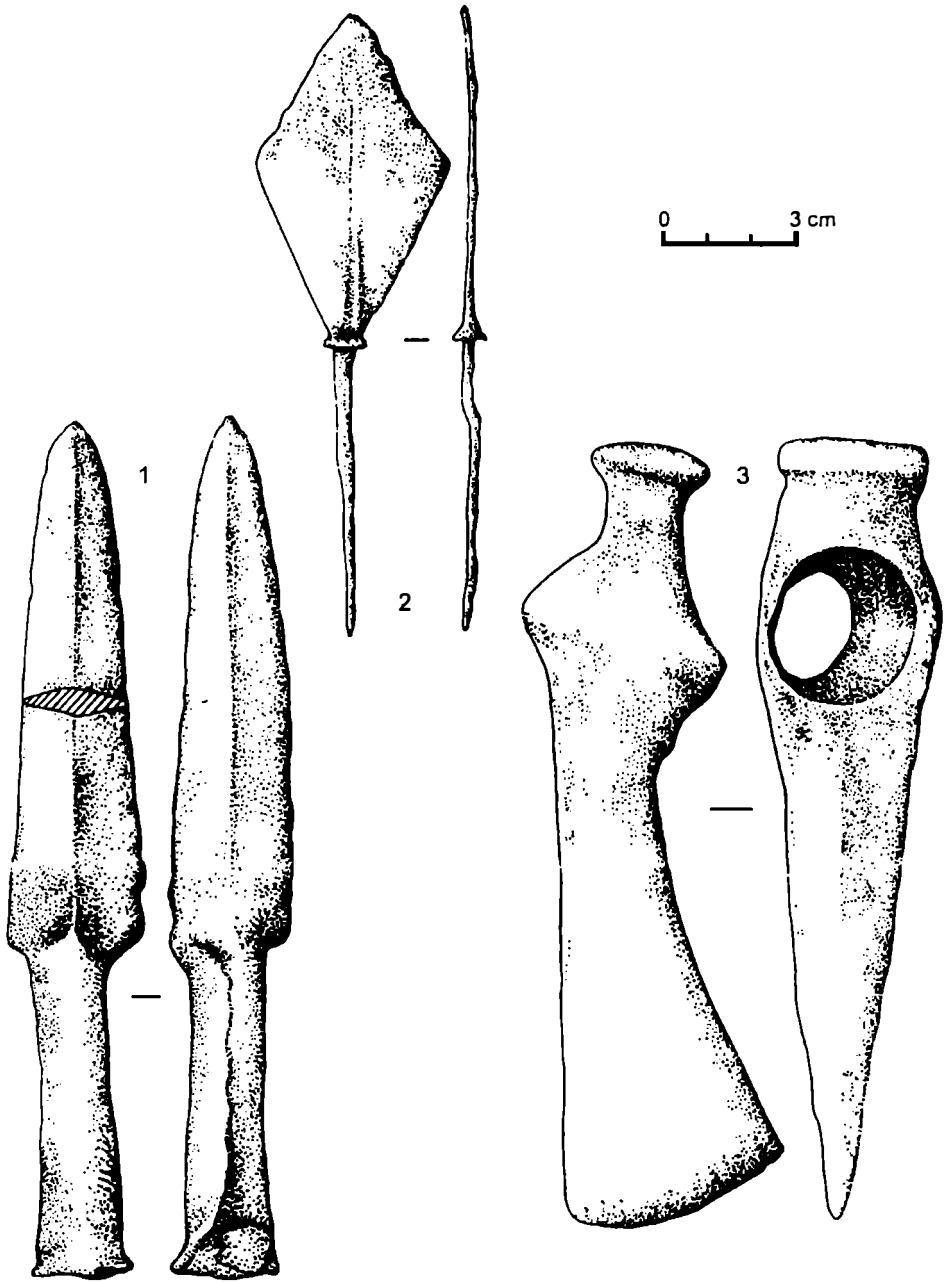

Fig. 4 – Arme: 1 - vârf de lance; 2 - vârf de săgeată; 3 - topor de luptă

wwww.cimec.ro

III. Arme

1. *Vârf de lance* (fig. 4/1) din fier, cu lama triunghiulară alungită, romboidală în secţiune, cu un manşon (toc) cilindric pentru mâner. Manşonul este realizat prin batere şi îndoire. Lungimea piesei este de 19,3 cm, lama având 12 cm lungime şi lăţimea maximă de 3 cm la bază. Manşonul are 7,3 cm lungime şi 1,7 cm diametru.

2. *Topor de luptă* (fig. 4/3) din fier, cu corpul uşor curbat şi lama puţin lăţită la capăt, tăişul convex, ceafa relativ înaltă şi turtită. De o parte şi alta a orificiului pentru mâner toporul este prevăzut cu aripioare de formă triunghiulară. Lungimea totală a piesei este de 17,4 cm, iar lăţimea maximă a tăişului de 5,1 cm. Orificiul pentru introducerea mânerului, cilindric în secţiune, are un diametru de 3,3 cm.

3. *Vârf de săgeată* (fig. 4/2) din fier, cu lama romboidală terminată cu o tijă lungă pentru fixare. Între lamă şi tijă săgeata este prevăzută cu un mic guler mai îngroşat. Lungimea totală a piesei este de 13,9 cm, lama având 7,4 cm, iar lăţimea maximă de 4,4 cm. Tija de prindere, circulară în secţiune (uşor îndoită), are lungimea de 6,5 cm.

IV. Obiecte diverse

1. *Cuţit* (fig. 3/1) din fier, cu lama triunghiulară alungită şi mânerul scurt. Lungimea piesei este de 14 cm, iar lăţimea medie a lamei (triunghiulară în secţiune) este de 1,7 cm.

2. *Clopot* (fig. 3/6) lucrat din foaie de bronz, de formă conică şi prevăzut la capăt cu verigă pentru atârnat. O jumătate din calotă este ruptă. În interior se mai păstrează un cârlig pentru agăţat limba. Lungimea piesei este de 9,4 cm, iar diametrul bazei de 6,7 cm. Inelul de agăţat, de formă circulară, are diametrul de 0,6 cm.

3. *Clopot* (fig. 3/7) lucrat din foaie de bronz, de formă conică. Foaia de bronz este canelată pe suprafaţa exterioară. Inelul de atârnat a fost rupt din vechime. De asemenea, o parte din calotă a fost distrusă. Lungimea piesei este de 7,5 cm, iar diametrul maxim al calotei de 4 cm.

Întrucât nu au putut fi precizate condiţiile reale în care depozitul s-a constituit şi nici poziţia lui stratigrafică, încadrarea cronologică şi culturală a pieselor se bazează doar pe analogiile cu descoperirile similare din alte părţi, unele dintre acestea relativ bine datate. Nu omitem nici posibilitatea ca cele câteva fragmente ceramice de factură medievală timpurie, descoperite în aceeaşi secţiune cu piesele depozitului, să indice cu aproximaţie perioada căreia îi aparţin uneltele şi armele scoase la iveală prin săpăturile de la Gârbovăţ.

Cele câteva fragmente ceramice descoperite cu prilejul săpării secţiunii arheologice din punctul *Arcaci* se încadrează în categoria olăriei lucrată la roata înceată, din pastă în amestec cu şamotă, incomplet arsă, având culoarea brun cenuşie sau brun roşcată. Fragmentele fac parte din oale-borcan cu gâtul relativ scurt, corpul bombat şi fundul destul de îngust, recipientele având buza răsfrântă (fig. 5). Ele sunt ornamentate cu benzi de linii incizate orizontale şi vălurite[3]. După caracteristicile lor,

[3] Din informaţiile arheologilor care au efectuat sondajul respectiv, fragmentele ceramice au apărut la acelaşi nivel cu piesele depozitului, dar şi cu fragmente aparţinând epocii bronzului, fiind antrenate de alunecările de teren şi de amestecul orizonturilor culturale.

www.cimec.ro

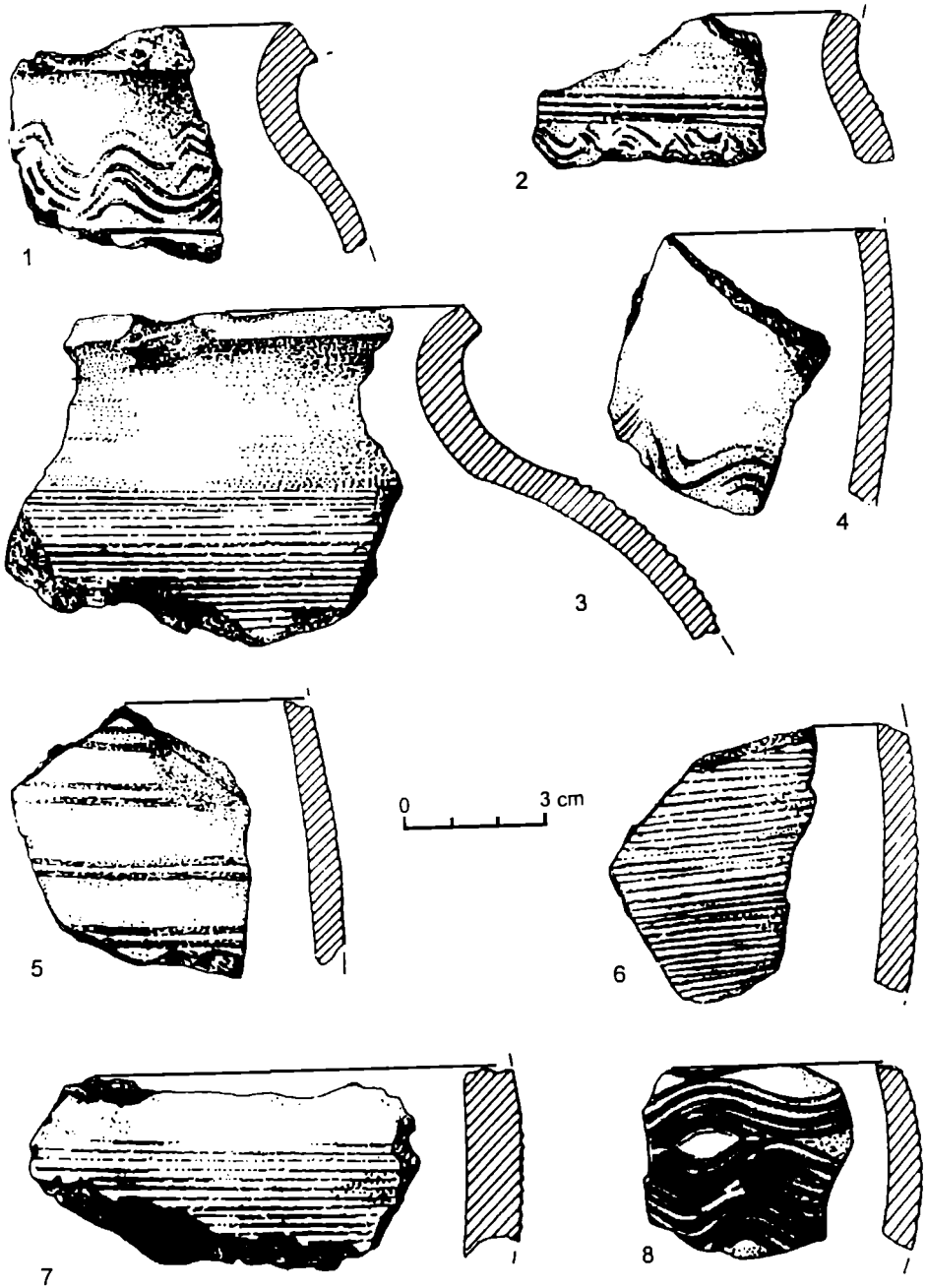

Fig. 5 – 1-8 - fragmente ceramice descoperite împreună cu armele şi uneltele depozitului

wwww.cimec.ro

asemenea tipuri ceramice au analogii identice în obiectivele de la Dodeşti (jud. Vaslui)[4], Spinoasa[5] şi Băiceni (jud. Iaşi)[6], Izvoare-Bahna[7] şi Brăşăuţi (jud. Neamţ)[8] şi se datează în perioada secolelor IX-X d.Hr.

Considerăm că aceleiaşi perioade îi aparţin şi piesele din fier şi bronz care au făcut parte din depozitul de la Gârbovăţ, analogiile cu descoperirile din restul ţării confirmând încadrarea cronologică propusă.

Astfel, uneltele meşteşugăreşti cum ar fi ciocanul, dornurile, dălţile sau cuţitul de pielărie etc. sunt întâlnite atât în unele depozite datate în secolele IX-X d.Hr. – precum cele de la Dragosloveni (jud. Vrancea)[9], Curcani (jud. Ilfov)[10] sau Bârlogu (jud. Argeş)[11] –, cât şi în aşezările din aceeaşi perioadă de la Mateeni (jud. Botoşani)[12], Dodeşti (jud. Vaslui)[13], Bucov (jud. Prahova)[14] sau Dridu (jud. Ialomiţa)[15].

Secerile şi cosoarele au, de asemenea, numeroase similitudini. Piese identice sau apropiate ca tip şi dimensiuni sunt atestate în depozitele amintite de la Dragosloveni[16] şi Bârlogu[17], precum şi în aşezările de la Dodeşti[18], Fedeşti[19], Murgeni[20] şi Sărăţeni (jud. Vaslui)[21], Coşna (jud. Suceava)[22], Hansca (Ialoveni)[23], Dobrinăuţi şi Revna (Cernăuţi)[24].

---

[4] D. Gh. Teodor, *Continuitatea populaţiei autohtone la est de Carpaţi. Aşezările din secolele VI-XI e.n. de la Dodeşti-Vaslui*, Iaşi, 1984, p. 88-93, fig. 39-57.

[5] A. Niţu, D. Teodor, *Raport asupra sondajului din aşezarea prefeudală de la Spinoasa (r. Târgu Frumos, reg. Iaşi)*, în *MCA*, V, 1959, p. 488, 489, fig. 6; Em. Zaharia, D. Gh. Teodor, *Sondajele de la Spinoasa şi Erbiceni*, în *MCA*, VIII, 1962, p. 37, fig. 3/2-4, 6, 8).

[6] I. Ioniţă, V. Spinei, *Aşezarea prefeudală târzie de la Băiceni*, în *ArhMold*, VII, 1972, p. 313-322, fig. 6-9.

[7] I. Mitrea, *Aşezarea din secolele VI-IX de la Izvoare-Bahna*, *BMA*, IV, Piatra-Neamţ, 1998, p. 79-81, fig. 27/1-8; 29/2, 3, 5, 9, 11, 12; 32; 35; 36/2-9; 39/1-9.

[8] V. Spinei, D. Monah, *Aşezarea prefeudală de la Brăşăuţi*, în *MemAntiq*, II, 1970, p. 376-380, fig. 9-14.

[9] M. Comşa, Gh. Constantinescu, *Depozitul de unelte şi arme din epoca feudală timpurie descoperit la Dragosloveni (jud. Vrancea)*, în *SCIV*, 20, 1969, 3, p. 426, fig. 1/1, 2.

[10] M. Comşa, C. Deculescu, *Un depozit de unelte şi arme descoperit la Curcani (jud. Ilfov)*, în *SCIV*, 23, 1972, 3, p. 469, fig. 2/5.

[11] I. Nania, *O importantă descoperire din perioada feudalismului timpuriu la Bîrlogu, com. Negraşi, jud. Argeş*, în *StCom Piteşti*, II, 1969, p. 122, fig. 3/2.

[12] D. Gh. Teodor, *Teritoriul est carpatic în veacurile V-XI e.n.*, Iaşi, 1978, p. 77, fig. 29/11.

[13] Idem, *Continuitatea populaţiei autohtone la est de Carpaţi. Aşezările din secolele VI-XI e.n. de la Dodeşti-Vaslui*, p. 78, fig. 30/3-9.

[14] M. Comşa, *Cultura materială veche românească (aşezările din secolele VIII-X de la Bucov-Ploieşti)*, Bucureşti, 1978, p. 47-53, fig. 34/1-8; 35/2-4, 9).

[15] Eug. Zaharia, *Săpăturile de la Dridu*, Bucureşti, 1967, p. 94, fig. 53/1, 4, 5.

[16] M. Comşa, Gh. Constantinescu, *op.cit.*, p. 426, 429, fig. 2/12-16.

[17] I. Nania, *op.cit.* p. 122, fig. 2/3.

[18] D. Gh. Teodor, *Continuitatea populaţiei autohtone la est de Carpaţi. Aşezările din secolele VI-XI e.n. de la Dodeşti-Vaslui*, p. 75, fig. 29/3, 4, 7, 8.

[19] G. Coman, *Statornicie, Continuitate. Repertoriul arheologic al judeţului Vaslui*, Bucureşti, 1980, p. 234, fig. 162/12.

[20] D. Gh. Teodor, *Teritoriul est carpatic în veacurile V-XI e.n.*, p. 77, fig. 26/2.

[21] G. Coman, *op.cit.* p. 190, fig. 164/2.

wwww.cimec.ro

Unele exemplare de unelte agricole apar şi în morminte, precum cele din necropolele de la Izvoru (jud. Giurgiu)[25], Sultana (jud. Călăraşi)[26] sau Obârşia Nouă (jud. Olt)[27]

În ceea ce priveşte armele, descoperiri de piese asemănătoare sunt cunoscute în mai multe locuri din regiunile de la est şi sud de Carpaţi. Între acestea mai numeroase sunt topoarele de luptă, exemplare de acelaşi tip cu cel de la Gârbovăţ fiind documentate în 24 de localităţi[28] din regiunea carpato-nistreană. Destul de multe sunt şi vârfurile de lance sau săgeţi, asemenea piese fiind atestate la Dragosloveni (jud. Vrancea)[29], Fundu Herţei[30] şi Tudora (jud. Botoşani)[31], Bârlăleşti[32] şi Chirceşti (jud. Vaslui)[33], Bucov (jud. Prahova)[34]. Alături de acestea semnalăm şi analogiile celor două clopote fragmentare cu piesele din aceeaşi vreme de la Bucov[35] şi Dinogeţia (jud. Tulcea)[36].

Depozitul descoperit la Gârbovăţ, desigur parţial recuperat, se adaugă altor descoperiri de acest gen (unele de asemenea incomplete), atestate mai ales în regiunile extra-carpatice ale României, toate aparţinând perioadei medievale timpurii (sec. IX-X d.Hr.).

Cauzele care au determinat constituirea unor asemenea depozite, semnificaţia lor economică şi socială, precum şi evenimentele care au dus la ascunderea lor sunt încă dificil de precizat, cu atât mai mult cu cât – în cele mai multe cazuri – contextul arheologic în care ele au apărut este superficial sau deloc cunoscut. Analiza tipologică a pieselor arată că datarea acestora este totuşi diferită, valoarea economică determinând folosirea lor vreme îndelungată şi, astfel, acumularea obiectelor în timp. De aceea şi concluziile unor specialişti referitoare la aspectele multiple pe care acest gen de descoperiri le impun cercetării nu au fost întotdeauna convingătoare, în pofida unor analize menite să clarifice originea, cronologia sau apartenenţa lor culturală[37]

---

[22] D. Gh. Teodor, *Teritoriul est carpatic în veacurile V-XI e.n.*, p. 77, fig. 26/7.

[23] I. A. Rafalovič, *Slavjane VI-IX vekov v Moldavii*, Chişinău, 1972, p. 36, 112, fig. 7/3, 5; 17/4-6.

[24] B.O. Timoščiuk, *Slov'jani pivičnoi Bucovini, V-IX st*, Kiev, 1976, p. 101, fig. 18/32; L.P. Mihailina, *Naselenja verchnego po Pruta VIII-X st.*, Cernăuţi, 1997, p. 99, fig. 47/17, 18.

[25] B. Mitrea, *Das Gräberfeld aus dem VIII Jahrhundert von Izvorul, jud. Giurgiu, (I)*, în *Dacia*, NS, XXXIII, 1-2, 1989, p. 171, 173, fig. 23/2.

[26] Idem, *La nécropole birituelle de Sultana. Résultats et problèmes*, în *Dacia*, NS, XXXII, 1-2, 1988, p. 115, 131, pl. 8/62.

[27] O. Toropu, O. Stoica, *La nécropole pré-féodale d'Obârşia-Olt (Note préliminaire)*, în *Dacia*, NS, XVI, 1972, p. 171, 174, fig. 10/2, 3.

[28] D. Gh. Teodor, *Topoare medievale timpurii în regiunile carpato-nistrene*, în *Temeiuri ale civilizaţiei româneşti în context european (In memoriam Radu Popa)*, Cluj-Napoca, 2003, p. 186,187, fig. 2/3.

[29] M. Comşa, Gh. Constantinescu, *op.cit.*, p. 432, fig. 5/6.

[30] M. Petrescu-Dîmboviţa, D. Gh. Teodor, *Sisteme de fortificaţii medievale timpurii la est de Carpaţi. Aşezarea de la Fundu Herţei, jud. Botoşani*, Iaşi, 1978, p. 53, fig. 33/3, 4.

[31] D. Gh. Teodor, *Teritoriul est carpatic în veacurile V-XI e.n.*, p. 109, fig. 31/12.

[32] G. Coman, *op.cit.*, p. 130, fig. 155/16-18.

[33] D. Gh. Teodor, *Teritoriul cst carpatic în veacurile V-XI e.n.*, p. 109, fig. 30/14.

[34] M. Comşa, *op.cit.*, p. 125, fig. 143/1, 2.

[35] *Ibidem*, p. 46, fig. 30/4.

[36] I. Barnea, în *Dinogeţia*, I, 1967, p. 72, 78, fig. 39/9, 10; 41/3.

[37] A. Canache, Fl. Curta, *Depozite de unelte şi arme medievale timpurii pe teritoriul României*, în *Mousaios*, IV, 1994, p. 179-214. Informaţiile incomplete şi critica excesivă făcută

wwww.cimec.ro

Descoperirile de acest gen, atestate în regiunile de la est şi sud de Carpaţi, au fost considerate de unii cercetători ca fiind fie proprietatea colectivă a unor obşti săteşti[38], fie a unor negustori şi meşteşugari[39] sau chiar bunurile unei *aristocraţii* rurale[40].

Fără îndoială, evenimentele de ordin militar, petrecute în zonă au determinat, în toate cazurile, îngroparea lor. Diversitatea pieselor, cronologia acestora relativ largă, numărul obiectelor, absenţa unor asemenea depozite sau, dimpotrivă, gruparea lor în anumite areale geografice, faptul că nu au putut fi recuperate de cei care le-au îngropat etc. ridică în continuare o serie de probleme, încă dificil de elucidat în stadiul actual al cercetărilor.

Fireşte, importanţa unor asemenea descoperiri pentru perioada respectivă este deosebit de mare, deoarece – prin diversitatea pieselor, tipologia şi tehnica de execuţie – ele reflectă nu numai ocupaţiile de bază ale unei populaţii sedentare, utilizând metode de făurire la acelaşi nivel cu cele atestate în zonele civilizate ale sud-estului european, ci şi un anumit stadiu social-economic de dezvoltare al comunităţilor rurale din perioada secolelor IX-X d.Hr. Neîndoielnic, existenţa lor trebuie pusă în legătură directă cu transformările multiple care au avut loc în sânul obştilor săteşti din perioada menţionată, evidenţiind apariţia unor diferenţieri sociale şi economice între indivizii sau grupurile familiale ale unor sate.

Este însă interesant de constatat că, până în prezent, în regiunile de la est şi sud de Carpaţi asemenea depozite nu au fost atestate pentru epocile anterioare secolului al IX-lea şi nici pentru cele posterioare celei de a doua jumătăţi a secolului al X-lea, ceea ce pune cu deosebire problema vizând cauzele reale ale ascunderii lor[41].

Pornindu-se de la aceste aspecte, considerăm că cercetarea atentă a tuturor depozitelor de unelte şi arme, dar şi a pieselor izolate apărute în aşezări şi necropole, datând din perioada secolelor IX-X d.Hr., poate aduce noi şi deosebit de utile contribuţii la cunoaşterea structurilor social economice şi politice din sânul societăţii de la nordul Dunării de Jos, în general destul de puţin studiate până acum.

---

referitor la datări au determinat emiterea unor puncte de vedere contrare realităţilor perioadei secolelor VIII-X d.Hr.

[38] Şt. Olteanu, *Societatea românească la cumpăna de milenii (secolele VIII-XI)*, Bucureşti, 1983, p. 158.

[39] Şt. Olteanu, Eug. Zaharia, M. Rusu, Şt. Pascu, *Evoluţia structurilor sociale (accentuarea diferenţierilor sociale; stadiul raporturilor de aservire)*, în *Istoria Românilor*, vol. III, coord. Şt. Pascu, R. Theodorescu, Bucureşti, 2001, p. 188.

[40] A. Canache, Fl. Curta, *op.cit.*, p. 197.

[41] Avându-se în vedere perioada în care depozitele au fost încadrate cronologic, s-a opinat că ele au putut fi îngropate mai curând ca urmare a luptelor purtate în zonele extra-carpatice între bulgari, bizantini şi unguri, în prima jumătate a secolului al IX-lea. Cf. D. Gh. Teodor, *Quelques aspects concernant les relations entre roumains, byzantins et bulgares aux IXe-Xe siècles de n.è.*, în *AIIAI*, XXIV/2, 1987, p. 13, 14.

wwww.cimec.ro

LE DÉPÔT DES OUTILS ET DES ARMES DU DEBUT DU MOYEN ÂGE DE GÂRBOVĂŢ, DÉP. DE GALAŢI

Résumé

A l'occasion des travaux archéologiques réalisés en 1960 sur le lieu dénommé *Arcaci*, sur le territoire de la localité de Gârbovăţ, com. de Ghidigeni, dép. de Galaţi, on a découvert un dépôt d'outils et d'armes. A cause des glissements de terrain, les horizons culturaux se sont mélangés et partiellement détruits, ce qui ne nous permet plus de faire des appréciations d'ordre stratigraphique.

Le dépôt est composé de 19 pièces (17 en fer et deux en bronze) qui représentent des outils artisanaux, des outils agricoles, de divers objets à utilisation ménagère et quelques armes. A côté des pièces du dépôt, dans la même section on a trouvé aussi quelques fragments céramiques.

A partir des caractéristiques des outils et des armes, ainsi que des fragments céramiques, les découvertes mentionnées être datées entre le IXe et le Xe siècle ap. J.-C.

Le fait de cacher ce dépôt ainsi que d'autres du même genre découverts dans les régions extra-carpatiques du nord du Bas Danube est probablement dû à certains événements d'ordre militaire déroulés dans la période respective.

Il y a encore la supposition que les dépôts d'outils et d'armes de ce genre aient appartenue soit à un artisan local, soit à une communauté villageoise.

LÉGÉNDE DES FIGURES

Fig. 1 – Région sud-est de la Moldavie où est située la localité de Gârbovăţ.
Fig. 2 – Outils artisanaux: 1 – marteau; 2, 8 – poinçons; 3 – pincette; 4, 8 – ciseau; 5 – aiguille; 6 – lime; 7 – couteau pour pelleterie.
Fig. 3 – Outils agricoles et ménagers: 1 – couteau; 2, 4 – faucilles; 3, 5 – serpes; 6, 7 – cloches (1-5 – en fer; 6, 7 – en bronze).
Fig. 4 – Armes: 1 – point de lance; 2 – point de flèche; 3 – hache de lutte.
Fig. 5 – Fragments céramiques découverts à côté des outils et des armes du dépôt.

wwww.cimec.ro

UN TEZAUR DE MONEDE MEDIEVALE TÂRZII DE LA REDIU, COM. BÂRA, JUD. NEAMȚ

de Dan Mihăilescu

Tezaurul a fost descoperit în ziua de 4 noiembrie 1999 de către frații Cristina, Florentina și Gheorghe Ghercă, cu prilejul efectuării lucrărilor agricole de toamnă pe pământul vechii școli a satului, deținut actualmente de locuitorul Iancu Baciu. Locul descoperirii se află în apropierea bisericii ortodoxe, la cca. 150-200 m vest de aceasta (fig. 1/1).

Lotul de monede, păstrat în două vase care erau sparte, a fost recuperat în două etape. O primă etapă a constat în aducerea la Muzeul de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț, de către preotul catolic Marin Temea, a unui număr de 98 de monede, după care – la data de 15 noiembrie 1999 – am primit tot de la acesta încă șase monede. O a doua etapă de recuperare s-a făcut de către Inspectoratul Județean de Poliție Neamț[1] în luna ianuarie 2000, prin care ni s-au predat încă 49 de monede.

În total, tezaurul recuperat conține 153 de piese, în greutate de 3,470 kg, care au fost restaurate, conservate și inventariate la numerele 3485 F-3676 F.

Din spusele preotului M. Temea se pare însă că tezaurul ar fi mai mare[2].

Acesta se compune din monede ale Imperiului Romano-German – Austria; un *kreutzer* bătut de Leopold I pentru Statele Germane; Franciscus (1745-1765) taleri 1760, 1761, 1763; 10 EINE FEINE MARCK: 1764; Maria Teresia (1740-1780) taleri: 1760 – 1 buc., 1763 – 2 buc., 1765 – 4 buc., 1767 – 3 buc.); ducați de argint ai Ragusei (1756, 1768, 1772, 1773). Cea mai veche monedă este *kreutzer*-ul bătut de Leopold I (1657-1705) pentru Statele Germane, iar cele mai recente sunt *altmâslâcii*, de la Abdul-Hamid I (1774-1789), din 1774.

În marea lor majoritate, piesele sunt bine conservate, *kreutzer*-ul și o monedă otomană sunt perforate, câteva sunt tăiate pe margini, unele sunt tocite pe ambele părți, probabil datorită circulației lor. Diametrul și greutatea variază în raport cu valoarea acestora.

În secolul al XVIII-lea în Moldova au fost utilizate numeroase monede străine, circulația cea mai redusă având-o cele turcești.

Pe teritoriul Moldovei s-au descoperit tezaure mixte la Vădurele[3] (com. Iana, jud. Vaslui), s-a descoperit un tezaur alcătuit din monede emise pentru: Rusia, Saxonia,

---

[1] Proces verbal de primire a 49 de monede, din data de 17 ianuarie 2000.

[2] C. Galan, *Comoara de la Bâra*, în *Realitatea Nemțeană*, nr. 1200, din 15-16 ianuarie 2000, p. 4, 5.

[3] F. Ursu, *Un tezaur monetar din sec. al XVIII-XIX-lea, descoperit la Vădurele (jud. Vaslui)*, în *Cercist*, XI, 1980, p. 331-342.

wwww.cimec.ro

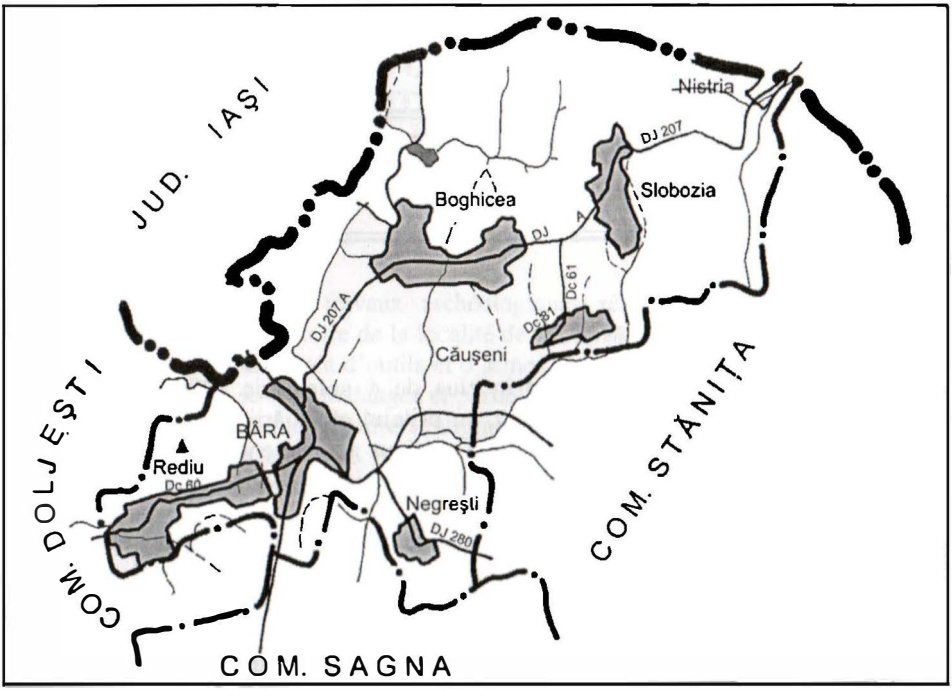

1

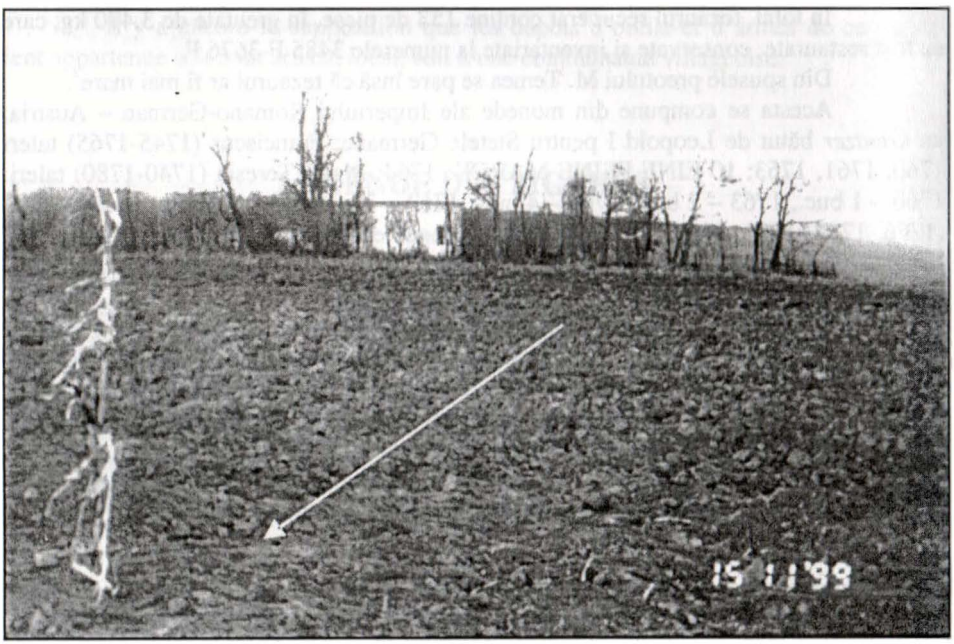

2

Fig. 1 – 1 - harta comunei Bâra; 2 - locul descoperirii tezaurului

wwww.cimec.ro

Spania, Austria, Turcia şi Ragusa; la Copăceşti[4] (jud. Vrancea), din monede emise pentru Turcia şi Ragusa; la Hârlău[5] şi Curteşti[6] din monede emise pentru Turcia, Rusia şi Ragusa.

În spaţiul dintre Carpaţi şi Prut s-au descoperit numeroase tezaure cu monede turceşti, cum ar fi cele de la: Cârlegi[7], Cleja[8], Mănăstirea Caşin[9], Drăgeşti-Tătăreşti[10], Burca[11], biserica Sfânta Paraschiva din Botoşani[12], Bahna[13], Ştefăneşti[14] şi Galaţi[15].

Din analiza acestora se observă prezenţa în toate a monedelor turceşti şi a ducatului de Ragusa, excepţie făcând tezaurul de la Hârlău, unde s-a descoperit un *vizlin* în valoare de un ducat şi jumătate. Pe lângă cele două componente – ducatul de argint şi *guruşii* – în tezaurele de la Rădeni-Bâra şi Vădurele se găsesc monede austriece de la Francisc I (1745-1765), Maria Tereza (1740-1780) şi Franciscus I (1805-1835). În afară de aceste monede, remarcăm moneda rusească în tezaurele de la Vădurele, Hârlău şi Curteşti.

Tezaurul de la Rediu a ajuns în această parte a ţării fie datorită legăturilor economico-comerciale, fie datorită prezenţei trupelor străine în zonă.

Datorită monedei de valoare mare, acesta a aparţinut unui negustor sau cămătar ancorat în economia de piaţă a vremii. Semnificativ este faptul că el a fost descoperit într-o aşezare sătească.

Dat fiind faptul că cele mai recente monede din tezaurul de la Rediu-Bâra sunt *altmâslâcii* din 1774 de la Abdul-Hamid, acesta ar fi putut fi îngropat în anii 1787-1792, în timpul războiului turco-austro-rus, încheiat prin pacea de la Şistov, când Romanul a fost ocupat de austrieci şi transformat în reşedinţă vremelnică a teritoriului luat în stăpânire[17]

---

[4] V. Căpitanu, C. Buzdugan, *Un tezaur de monede turceşti descoperit la Copăceşti (jud. Vrancea)*, în *Carpica*, II, 1969, p. 349.

[5] O. Iliescu, *Însemnări privitoare la descoperiri monetare*, în *SCN*, I, 1957, p. 456-466.

[6] Gr. Foit, *Noi tezaure monetare medievale descoperite în regiunea Suceava*, în *Suceava*, 1967, p. 8; N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmboviţa, Em. Zaharia, *Aşezări din Moldova de la paleolitic până în sec. al XVIII-lea*, Bucureşti, 1970, p. 230.

[7] M. Chiţescu, Gh. Constantinescu, *Trei tezaure feudale descoperite în raionul Focşani*, în *Danubius*, I, 1967, p. 224 şi urm.

[8] Al. Artimon, *Un tezaur monetar din secolul al XVIII-lea descoperit la Cleja, judeţul Bacău*, în *Carpica*, VI, 1973-1974, p. 102.

[9] Al. Artimon, C. Eminovici, *Un tezaur monetar din sec. XVIII, descoperit la Mănăstirea Caşin*, în *Carpica*, IV, 1971, p. 343.

[10] Al. Artimon, *Câteva consideraţii asupra tezaurului monetar descoperit la Drăgeşti-Tătăreşti, jud. Bacău*, în *Carpica*, V, 1972, p. 188.

[11] *Ibidem*, n. 13.

[12] Al. Păunescu, P. Şadurschi, V. Chirica, *Repertoriul arheologic al judeţului Botoşani*, vol. I, 1976 p. 51.

[13] D. Mihăilescu, E. Enechiuc, *Tezaurul de monede otomane descoperit la Ţuscanii din Deal, com. Bahna, jud. Neamţ*, Comunicare susţinută la Sesiunea de Comunicări a Complexului Muzeal Judeţean Neamţ, din 2 noiembrie 2001.

[14] Gr. Foit, *Tezaure monetare răzleţe (inedite)*, în *Suceava*, VI-VII, 1979-1980, p. 140, 141.

[15] El. Isăcescu, *Contribuţii la studiul circulaţiei monetare în oraşul Galaţi în sec. XVIII şi începutul sec. al XIX-lea*, în *Danubius*, IV, 1970, p. 185-195.

[17] *Istoria României*, vol. III, Bucureşti, 1964, p. 507; *Istoria oraşului Roman*, Bacău, 1992, p. 153.

wwww.cimec.ro

Fig. 2 – 1,3 - taleri emişi de Francisc I; 2 - *10 Eine Feine Marck*, Francisc I

www.cimec.ro

CATALOG[18]

Imperiul Romano-German

Leopold I

1. Kreutzer; 1700?; AR; G: 0,45 g; D: 16 mm; C: S.

Francisc I

2. Taler; 1760; Hall.; AR; G: 28 g; D: 40 mm; C: B; Herinek, I, p. 106, nr. 136.
3. Taler; 1761; Praga; AR; G: 28 g; D: 40 mm; C: B; Herinek, I, p. 106, nr. 154.
4. Taler; 1763; KREMNICA; AR; G: 28 g; D: 40 mm; C: B; Herinek, I, p. 108, nr. 180.
5. 10 EINE FEINE MARCK; 1764; NÜRENBERG; AR; G: 28 g, D: 41 mm; C: B; Davenport, nr. 2486.

Maria Tereza

6. Taler; 1760; Hall.; AR; G: 28,85 g; D: 40 mm; C: B; Herinek, II, p. 29, nr. 458.
7. Taler; 1763; Hall.; AR; G: 28,50 g; D: 40 mm; C: B; Herinek, II, p. 29, nr. 458.
8. Taler; 1765; Hall.; AR; G: 28 g; D: 40 mm; C: B; Herinek, II, p. 29, nr. 464.
9. Taler; 1765; Viena; AR; G: 28 g; D: 41 mm; C: B; Herinek, II, p. 26, nr. 414.
10. Taler; 1765; Hall.; AR; G: 27,50 g; D: 40,5 mm; C: B; Herinek, II, p. 29, nr. 464.
11. Taler; 1765;Günzburg; AR; G: 28 g; D: 41 mm; C: B; Herinek, II, p. 29, nr. 464.
12. Taler; 1765;Viena; AR; G: 28 g; D: 40 mm; C: B; Herinek, II, p. 26, nr. 414.
13. Taler; 1765;Günzburg; AR; G: 28,10 g; D: 40 mm; C: B; Herinek, II, p. 32, nr. 494.
14. Taler; 1767; Viena; AR; G: 28,10 g; D: 40 mm; C: B; Herinek, II, p. 27, nr. 424.
15. Taler; 1767; Viena; AR; G: 28 g; D: 40 mm; C: B; Herinek, II, p. 29, nr. 424.
16. Taler; 1767; Viena; AR; G: 28 g; D: 40 mm; C: B; Herinek, II, p. 29, nr. 424.

Ragusa

17. Ducat; 1756; AR; G: 28,50; D: 42 mm; C: B; Davenport, 1639.
18. Ducat; 1768; AR; G: 28,50; D: 42 mm; C: B; Davenport, 1639.
19. Ducat; 1772; AR; G: 28,40; D: 40 mm; C: B; Davenport, 1639.
20. Ducat; 1773; AR; G: 28,35; D: 41 mm; C: B; Davenport, 1639.

[18] Mulţumim domnului V.M. Butnariu, de la Institutul de Istorie *A.D. Xenopol* Iaşi, pentru sprijinul în identificarea monedelor. Pentru determinarea pieselor s-au folosit următoarele cataloage numismatice: L. Herinek, *Osterreichische münpragungen, von 1740-1969*, Viena, 1970 (în continuare Herinek); J.S. Davenport, *German talers, 1700-1800*, Galesburg, 1958 (în continuare Davenport); J. Davenport, *European Crowns, 1700-1800*, Londra, 1964 (în continuare Davenport); N. Pere, *Osmanlîlarda madenî paralar*, Istanbul, 1968 (în continuare Nuri Pere).

wwww.cimec.ro

1

2

3

Fig. 3 – 1-3 - taleri emişi de Maria Tereza

wwww.cimec.ro

Imperiul Otoman

Mustafa III

21. Guruş; 1757; Constantinopol; AR; G: 18,50 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
22. Guruş; 1757; Constantinopol; AR; G: 19 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
23. Guruş; 1757; Constantinopol; AR; G: 19,50 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
24. Guruş; 1757; Constantinopol; AR; G: 19,50 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
25. Guruş; 1757; Constantinopol; AR; G: 19,10 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
26. Guruş; 1757; Constantinopol; AR; G: 20,70 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 636.
27. Guruş; 1757; Constantinopol; AR; G: 19,20 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 636.
28. Guruş; 1757; Constantinopol; AR; G: 19,20 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 636.
29. Guruş; 1757; Constantinopol; AR; G: 19,20 g; D: 37,5 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 636.
30. Guruş; 1757; Constantinopol; AR; G: 19,13 g; D: 37,5 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 636.
31. Guruş; 1757; Constantinopol; AR; G: 19,25 g; D: 37 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 636.
32. Guruş; 1757; Constantinopol; AR; G: 19,15 g; D: 39 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 636.
33. Guruş; 1757; Constantinopol; AR; G: 18,70 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 636.
34. Guruş; 1757; Constantinopol; AR; G: 18,60 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
35. Guruş; 1757; Constantinopol; AR; G: 18,60 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
36. Guruş; 1757; Constantinopol; AR; G: 19,75 g; D: 39 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 636.
37. Guruş; 1757; Constantinopol; AR; G: 17,70 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 636.
38. Guruş; 1757; Constantinopol; AR; G: 19,70 g; D: 37 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 636.
39. Guruş; 1757; Constantinopol; AR; G: 17,80 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
40. Guruş; 1757; Constantinopol; AR; G: 18,80 g; D: 37 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
41. Guruş; 1757; Constantinopol; AR; G: 19 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 636.
42. Guruş; 1757; Constantinopol; AR; G: 18,40 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 636.
43. Guruş; 1757; Constantinopol; AR; G: 18,50 g; D: 39 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
44. Guruş; 1757; Constantinopol; AR; G: 18,50 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
45. Guruş; 1757; Constantinopol; AR; G: 19,50 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
46. Guruş; 1757; Constantinopol; AR; G: 18,10 g; D: 39,5 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
47. Guruş; 1757; Constantinopol; AR; G: 18 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
48. Guruş; 1757; Constantinopol; AR; G: 18,40 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 636.
49. Guruş; 1757; Constantinopol; AR; G: 18,80 g; D: 39 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 636.
50. Guruş; 1757; Constantinopol; AR; G: 18,70 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 636.
51. Guruş; 1757; Constantinopol; AR; G: 17,40 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
52. Guruş; 1757; Constantinopol; AR; G: 18,50 g; D: 39 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
53. Guruş; 1757; Constantinopol; AR; G: 18,50 g; D: 38,5 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
54. Guruş; 1757; Constantinopol; AR; G: 18 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
55. Guruş; 1757; Constantinopol; AR; G: 18,20 g; D: 39,5 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
56. Guruş; 1757; Constantinopol; AR; G: 18,70 g; D: 37,5 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
57. Guruş; 1757; Constantinopol; AR; G: 19 g; D: 37 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
58. Guruş; 1757; Constantinopol; AR; G: 18 g; D: 37 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
59. Guruş; 1757; Constantinopol; AR; G: 19,60 g; D: 39 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
60. Guruş; 1757; Constantinopol; AR; G: 18,60 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.

wwww.cimec.ro

Fig. 4 – 1-3 - ducaţi emişi în Ragusa

wwww.cimec.ro

61. Guruş; 1757; Constantinopol; AR; G: 18,20 g; D: 39,5 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
62. Guruş; 1757; Constantinopol; AR; G: 19,70 g; D: 37 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
63. Guruş; 1757; Constantinopol; AR; G: 19,70 g; D: 37 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
64. Guruş; 1757; Constantinopol; AR; G: 19 g; D: 37,5 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
65. Guruş; 1757; Constantinopol; AR; G: 19 g; D: 37,5 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
66. Guruş; 1757; Constantinopol; AR; G: 18,70 g; D: 39 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
67. Guruş; 1757; Constantinopol; AR; G: 19 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
68. Guruş; 1757; Constantinopol; AR; G: 19 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
69. Guruş; 1757; Constantinopol; AR; G: 19,20 g; D: 39 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
70. Guruş; 1757; Constantinopol; AR; G: 18,70 g; D: 39,5 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 635.
71. Guruş; 1757; Constantinopol; AR; G: 18,20 g; D: 38,5 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 631.

Abdul-Hamid I

72. Guruş; 1774; Constantinopol; AR; G: 19,20 g; D: 39 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
73. Guruş; 1774; Constantinopol; AR; G: 18,60 g; D: 37 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
74. Guruş; 1774; Constantinopol; AR; G: 18,50 g; D: 38,5 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
75. Guruş; 1774; Constantinopol; AR; G: 18,80 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
76. Guruş; 1774; Constantinopol; AR; G: 19,20 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
77. Guruş; 1774; Constantinopol; AR; G: 18,70 g; D: 39 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
78. Guruş; 1774; Constantinopol; AR; G: 17,40 g; D: 37 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
79. Guruş; 1774; Constantinopol; AR; G: 19 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
80. Guruş; 1774; Constantinopol; AR; G: 19,30 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
81. Guruş; 1774; Constantinopol; AR; G: 17,20 g; D: 37 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
82. Guruş; 1774; Constantinopol; AR; G: 19 g; D: 37,5 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
83. Guruş; 1774; Constantinopol; AR; G: 19,60 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
84. Guruş; 1774; Constantinopol; AR; G: 26,50 g; D: 39 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
85. Guruş; 1774; Constantinopol; AR; G: 19,20 g; D: 37 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
86. Guruş; 1774; Constantinopol; AR; G: 19,15 g; D: 37 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
87. Guruş; 1774; Constantinopol; AR; G: 19,70 g; D: 39,5 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
88. Guruş; 1774; Constantinopol; AR; G: 19 g; D: 39 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
89. Guruş; 1774; Constantinopol; AR; G: 18,80 g; D: 39 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
90. Guruş; 1774; Constantinopol; AR; G: 18,70 g; D: 39 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
91. Guruş; 1774; Constantinopol; AR; G: 18,90 g; D: 39,5 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
92. Guruş; 1774; Constantinopol; AR; G: 17,30 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
93. Guruş; 1774; Constantinopol; AR; G: 17,20 g; D: 37 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
94. Guruş; 1774; Constantinopol; AR; G: 19,50 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
95. Guruş; 1774; Constantinopol; AR; G: 19 g; D: 35 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
96. Guruş; 1774; Constantinopol; AR; G: 19,60 g; D: 39,5 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
97. Guruş; 1774; Constantinopol; AR; G: 18,80 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
98. Guruş; 1774; Constantinopol; AR; G: 17,20 g; D: 37 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
99. Guruş; 1774; Constantinopol; AR; G: 19,20 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
100. Guruş; 1774; Constantinopol; AR; G: 19,60 g; D: 37 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
101. Guruş; 1774; Constantinopol; AR; G: 18,80 g; D: 38,5 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.

wwww.cimec.ro

Fig. 5 – 1-3 - guruşi emişi de Mustafa III

wwww.cimec.ro

102. Guruş; 1774; Constantinopol; AR; G: 19,40 g; D: 37,5 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
103. Guruş; 1774; Constantinopol; AR; G: 19,10 g; D: 35 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
104. Guruş; 1774; Constantinopol; AR; G: 18,80 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
105. Guruş; 1774; Constantinopol; AR; G: 18,60 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
106. Guruş; 1774; Constantinopol; AR; G: 19,20 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
107. Guruş; 1774; Constantinopol; AR; G: 19,20 g; D: 38 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.
108. Guruş; 1774; Constantinopol; AR; G: 13,50 g; D: 36 mm; C: B; Nuri Pere; p. 224, nr. 675.

Mustafa III

109. Yarimzolta; 1757; Istanbul; G: 4,10 g; D: 29 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 633.
110. Altmâslâk; 1757; Constantinopol; AR; G: 25,70 g; D: 42 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 633.
111. Altmâslâk; 1757; Constantinopol; AR; G: 27 g; D: 43 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 632.
112. Altmâslâk; 1757; Constantinopol; AR; G: 28,50 g; D: 44,5 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 632.
113. Altmâslâk; 1757; Istanbul; AR; G: 28,20 g; D: 43 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 632.
114. Altmâslâk; 1757; Istanbul; AR; G: 28,20 g; D: 42 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 632.
115. Altmâslâk; 1757; Istanbul; AR; G: 28,20 g; D: 42 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 632.
116. Altmâslâk; 1757; Istanbul; AR; G: 28,20 g; D: 43,5 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 632.
117. Altmâslâk; 1757; Istanbul; AR; G: 26,90 g; D: 43 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 632.

Abdul-Hamid I

118. Altmâslâk; 1774; Istanbul; AR; G: 29 g; D: 45 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
119. Altmâslâk; 1774; Istanbul; AR; G: 26,40 g; D: 45 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
120. Altmâslâk; 1774; Istanbul; AR; G: 28,20 g; D: 44 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
121. Altmâslâk; 1774; Istanbul; AR; G: 26,70 g; D: 42 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
122. Altmâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 28,50 g; D: 43 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
123. Altmâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 26,60 g; D: 44 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
124. Altmâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 26,70 g; D: 43 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
125. Altmâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 23,30 g; D: 43 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
126. Altmâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 26,70 g; D: 43 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
127. Altmâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 26,75 g; D: 43 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
128. Altmâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 26,30 g; D: 45 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
129. Altmâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 28 g; D: 42 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 632.
130. Altmâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 26,50 g; D: 45 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
131. Altmâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 28 g; D: 43 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
132. Altmâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 28 g; D: 43,5 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
133. Altmâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 28,50 g; D: 45 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
134. Altmâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 27,70 g; D: 43,5 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
135. Altmâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 27 g; D: 43 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
136. Altmâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 26,90 g; D: 43 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
137. Altmâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 27 g; D: 43 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
138. Altmâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 26,90 g; D: 42 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
139. Altmâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 26,70 g; D: 42 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.

wwww.cimec.ro

140. Altınâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 29,40 g; D: 47,5 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
141. Altınâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 26,20 g; D: 42 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
142. Altınâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 27,40 g; D: 44,5 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
143. Altınâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 28,40 g; D: 42,5 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
144. Altınâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 28,40 g; D: 42 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
145. Altınâslâk; 1757; Constantinopol; AR; G: 26,50 g; D: 44 mm; C: B; Nuri Pere, p. 216, nr. 632.
146. Altınâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 27,90 g; D: 42 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
147. Altınâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 27,90 g; D: 42,5 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
148. Altınâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 25,80 g; D: 43 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
149. Altınâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 26,90 g; D: 42 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
150. Altınâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 28,20 g; D: 43,5 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
151. Altınâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 28,50 g; D: 43 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
152. Altınâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 28,50 g; D: 43 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.
153. Altınâslâk; 1774; Constantinopol; AR; G: 26,40 g; D: 45 mm; C: B; Nuri Pere, p. 224, nr. 674.

A LATE MEDIEVAL COIN HOARD FROM REDIU, BÂRA COMMUNE, NEAMT COUNTY

Abstract

During the 1999 autumn a late medieval 153 silver coin hoard was discovered some 200 m westward from the orthodoxe church of the above mentioned village.

The silver coins, with a total weight of 3.470 kilos, were restoured in the laboratory of the History Museum from Piatra-Neamţ, where they are preserved, too. The hoard consists in several types of coins issued between 1745-1774 by Leopold I, Francisc I, Maria Tereza (Roman-German Empire), Mustafa III, Abdul-Hamid I (Otoman Empire) and by the city of Ragusa.

This discovery presented above brings an interesting update to the research of the monetary circulation of the XVIIIth century.

EXPLANATION OF THE FIGURES

Fig. 1 – The map of the Bâra commune; 2 – the place of the discovery.
Fig. 2 – 1, 3 – *talers* issued by Francisc I; 2 – *10 Eine Feine Marck*, Francisc I.
Fig. 3 – 1-3 – *talers* issued by Maria Tereza.
Fig. 4 – 1-3 – *ducats* issued at Ragusa.
Fig. 5 – 1-3 – *gurus* issued by Mustafa III.

wwww.cimec.ro

UN DEPOZIT MEDIEVAL TÂRZIU DE VASE DIN METAL DE LA MÂNĂSTIREA SECU, JUD. NEAMȚ

de Vitalie Josanu

În urmă cu doi ani Muzeul de Istorie şi Arheologie Piatra-Neamţ a intrat în posesia unui depozit de vase de bucătărie medievale din cositor şi aramă, de o valoare deosebită, care provine de la Mânăstirea Secu, com. Vânători-Neamţ, jud. Neamţ, şi care a fost descoperit cu ocazia unor lucrări de drenare a apei pluviale, executate în incinta mânăstirii.

În cele ce urmează nu vom insista asupra informaţiilor din teren din momentul supravegherii arheologice, acestea fiind comunicate şi publicate cu altă ocazie[1]. Ne vom ocupa în special pe informaţiile de ordin istoric şi economic pe care le furnizează şi le confirmă aceste piese, care – în ansamblul lor – constituie un depozit unicat pentru Moldova.

Deşi piesele se află încă în faza de restaurare, s-a stabilit o împărţire în funcţie de dimensiuni şi metalul din care au fost lucrate, pentru a înlesni analizarea lor. S-a remarcat existenţa a cinci tipuri de piese, în care sunt incluse atât exemplarele de cositor, cât şi cele de cupru, ultimele fiind grupate în categoriile a IV-a şi a V-a.

Primul tip este reprezentat de cinci farfurii-platouri de dimensiuni mari (trei piese cu marginea ruptă, una păstrată doar pe jumătate şi una din care a rămas doar fundul). Vasul păstrat pe jumătate şi unul dintre cele trei mai bine conservate au câte un medalion identic pe margine, executat prin presare. În ceea ce priveşte dimensiunile, diametrul maxim al primului tip este de 43 cm, diametrul fundului de 22 cm, înălţimea de 5 cm şi lăţimea marginii de 7,5 cm.

În al II-lea tip se încadrează opt piese, aflate în stare de conservare precară (doar trei vase prezintă deteriorări nesemnificative), fără inscripţii sau mărci de identificare. Singurele elemente decorative sunt două linii incizate pe margine şi două cercuri pe fund. Diametrul maxim este de 29,5 cm, diametrul fundului de 10,5 cm, înălţimea de 3,2 cm şi lăţimea marginii de 5 cm.

În al III-lea tip sunt incluse nouă vase şi un fragment (aproape jumătate de piesă). Artefactele au marginile rupte şi centrul marcat prin două cercuri. Toate piesele au zgâriate numele *ГЛИГОРАШКО БОТЕЗУ* pe margine, în exteriorul acesteia.

[1] C. Asăvoaie, V. Josanu, Gh. Dumitroaia, *Mănăstirea Secu*, în *CCAR. Campania 2002*, 2003, p. 282, 283.

wwww.cimec.ro

Fig. 1 – Curtea interioară a Mânăstirii Secu;
săgeţile indică locul în care a fost descoperit depozitul de vase

wwww.cimec.ro

Dimensiunile pieselor sunt următoarele: diametrul maxim – 28,5 cm, diametrul fundului – 9,5 cm, înălţimea – 3,8 cm, lăţimea marginii – 5 cm.

Al IV-lea tip conţine cinci piese de aramă foarte bine păstrate, lipsite de informaţii scrise, dacă se face abstracţie de litera *И*[2], aflată şi pe materialele din primul tip. Dimensiuni acestora sunt următoarele: diametrul maxim – 27,9 cm, diametrul fundului – 14 cm, înălţimea – 5 cm, lăţimea marginii – 3,5 cm[3].

Ultimul tip este reprezentat de câteva cratiţe de aramă, de dimensiuni diferite, cu câte doi suporţi laterali pentru toartă. Deşi starea de conservare a vaselor este precară, se poate remarca modul de îmbinare al acestor piese. Fâşia de tablă – de formă dreptunghiulară – din care urma să se confecţioneze cratiţa, era tăiată în zig-zag pe lungimea şi marginile laterale care urmau să fie asamblate; era tăiată, de asemenea, şi bucata rotundă care constituia fundul viitorului vas. Asamblarea se realiza prin îmbinarea perfectă şi apoi prin baterea la rece a marginilor tăiate şi suprapuse peste suprafeţele limitrofe. Vârfurile unei margini suprapuneau suprafaţa pe interior, iar al celeilalte pe exterior.

Probabil că ultimele piese reprezintă o producţie locală, atestată şi de antroponimie[4]. Totodată, tehnica de prelucrare prezentată mai sus era cunoscută în Moldova şi a perpetuat până în sec. XX, asemenea procedee de îmbinare ale tablei fiind folosite şi în prezent de către ţiganii-căldărari.

În ceea ce priveşte piesele de cositor, acestea nu prezintă nici un interes artistic, sunt lipsite de decor şi constituie marfă de serie, simplă veselă de masă. Aşa-numitele *lucrări de breaslă* conţin armoariile atelierului, ca element ornamental[5]. Doar primul tip de vase conţine informaţii heraldice. Aşa cum s-a mai precizat, vasele cele mai mari, din tipul I, conţin un medalion pe aversul marginii, cu textul *П(о)мози / Теос / Петр(ъ) руб* (*Ajută Dumnezeule pe robul tău Petru*). Compoziţia este înscrisă într-un cerc format din volute duble simple, cu centrul marcat de motivul liniar al *arborelui vieţii*, flancat şi suprapus pe patru niveluri cu litere chirilice. Medalionul a fost executat prin ştanţare cu ajutorul unei ştampile[6].

Două din cele trei piese din primul tip păstrează câte trei steme ştanţate, dispuse triunghiular; unul dintre scuturile heraldice reprezintă trei turnuri cu poartă – stema Clujului[7] –, iar celelalte două un vultur monocefal şi bourul moldovenesc[8].

---

[2] Litera *И* poate constitui o sursă inepuizabilă de interpretări. În contextul dat, credem că poate indica faptul că cel puţin vasele de aramă din tipul IV şi acelea din staniu, din primul tip, au aparţinut aceleiaşi persoane. Ţinând cont şi de alte aspecte, conturate în prezentul demers, există motive să afirmăm că întreaga colecţie, executată sau nu într-un singur atelier, se afla în posesia lui Gligoraşco Botezu.

[3] C. Asăvoaie, V. Josanu, Gh. Dumitroaia, *op.cit.*, p. 282.

[4] Este vorba de numele *Doschinescu* (din slavă *доска* = tablă), strămoşi ai acestei familii ocupându-se de prelucrarea tablei.

[5] A. Haldner, *Colecţia de cositoare. Catalog*, *Muzeul Brukenthal*, Sibiu, 1972, p. 14.

[6] *Eadem*, p. 10.

[7] S. Goldenberg, *Clujul în sec. XVI. Producţia şi schimbul de mărfuri*, Bucureşti, 1958, p. 95; I. Holl, *Zinn im Spätmittelalterlichen ungarn (einige historische Angaben und funde)*, în *AAASH*, 39, 1987, p. 323.

[8] C. Asăvoaie, V. Josanu, Gh. Dumitroaia, *op.cit.*, p. 282.

www.cimec.ro

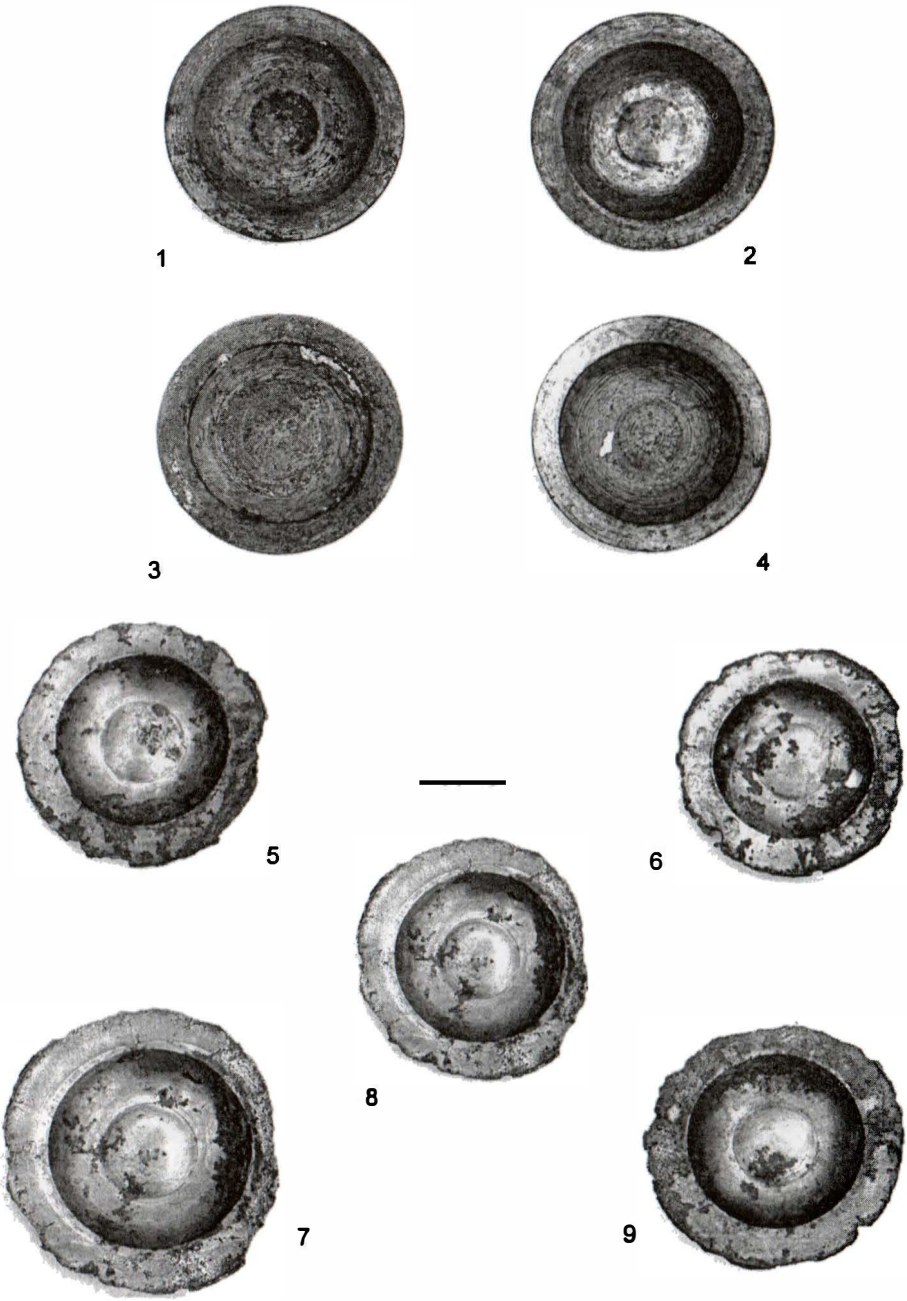

Fig. 2 – Vase din cupru (1-4) şi din cositor (5-9)

wwww.cimec.ro

Prezența scutului cu vultur monocefal o interpretăm ca fiind un indiciu referitor la locul de proveniență a metalului folosit – cositor. Staniul nu se găsea în Transilvania, ci era importat[9]; la începutul sec. XIX acest metal era intens extras din Munții Cehiei, în regiunea Elbogen[10] Este posibil ca și în sec. XVIII meșteșugarii transilvăneni să fi utilizat cositor ceh, iar vulturul monocefal să indice acest fapt. Plumbul, care era integrat cositorului – importat de meșteșugarii și negustorii transilvăneni –, este considerat a fi de proveniență poloneză. Exportat prin Cracovia, plumbul provenea din Malopolska, din minele de la Olkusz[11].

Bourul moldovenesc prezent pe al treilea sigiliu pare să indice proveniența comanditarului. Produsele meșteșugarilor transilvăneni se adresau în mare parte cumpărătorilor din Moldova și Țara Românească[12], fără a excepta însă și piețele interne și internaționale (Viena, Cracovia, Liov, Košice, Levoča, Nürnberg, Buda, Praga, Zara, Veneția, Raguza, Colonia, Frankfurt etc.)[13].

În cazul producției de *cositoare* manifestăm o anumită reținere față de afirmația lui Al. Ligor, potrivit căreia *unii dintre meșterii transilvăneni, strict specializați într-o ramură sau alta (...) lucrau pentru trebuințele moldovenilor nu numai în Transilvania dar și în Moldova, unde erau chemați deseori pentru a executa unele lucrări de o factură deosebită sau numai pentru a le da celor de aici învățătură*[14]. Din păcate, în cazul de față nu sunt cunoscute izvoare care să ateste fabricarea de piese din cositor în Moldova. De altfel, vasele din colecția Muzeului de Istorie Piatra-Neamț sunt, deocamdată, unice în spațiul dintre Carpați și Prut. În schimb există două izvoade de zestre din colecția de documente a familiei Moțoc și a moșiei Oglinzi, din ținutul Neamțului, în care sunt pomenite atât *talgire de cositoriu*, cât și *linguri de cositoriu*[15] Faptul că asemenea piese se regăsesc în listele de zestre ale unor familii de răzeși din Moldova ne permite să considerăm că acestea nu se aflau doar pe mesele unei categorii restrânse de locuitori.

Farfuriile-platou din primul tip mai păstrează un sigiliu repetat de trei ori și dispus triunghiular. Ca și cele trei mărci descrise mai sus, sigiliul este format dintr-un scut francez, în câmp fiind reprezentate o coroana închisă și semnul ω dedesubt. Prezența acestui însemn pare să se datoreze tiparelor în care au fost turnate farfuriile. Prelucrarea dificilă a tiparelor de alamă și prețul ridicat al materialului a condus la specializarea unor meșteri pentru realizarea acestora, atât în centrele germane, cât și în Transilvania. Prototipurile erau vândute atelierelor de turnătorie sau chiar breslelor de

---

[9] S. Goldenberg, *op. cit.*, p. 83, 263. M. Dan, *Din relațiile comerciale ale Transilvaniei cu Slovacia în sec. XVI. Relațiile cu Levoča*, în *SUBB*, fasc. 1, XIV/1969, p. 22.

[10] M. Bunta, P. Gylai, *Batiz. Monografia manufacturii de faianță fină*, Cluj, 1971, p. 95.

[11] M. Dan, *op. cit.*, p. 20, 24, 25.

[12] *Ibidem*, p. 267, 268. L.A. Demeny, *Regimul negustorilor străini din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XVII-lea*, în *RevIst*, 26, 2, 1973, p. 283, 284. Al. Ligor, *Din legăturile Moldovei cu celelalte Țări Române în vremea domniei lui Vasile Lupu*, în *RevIst*, 31, 3, 1978, p. 437. *Din arta metalelor în Transilvania între secolele XIV-XVIII, Muzeul Brukenthal* (prezentare de expoziție), p. 1.

[13] S. Goldenberg, *op. cit.*, p. 247, 265, 270. L.A. Demeny, *op. cit.*, p. 283. M. Dan, *op. cit.*, p. 17-23, 27.

[14] Al. Ligor, *op. cit.*, p. 437.

[15] Colecția de documente referitoare la familia Moțoc se află deocamdată în stadiul de cercetare.

www.cimec.ro

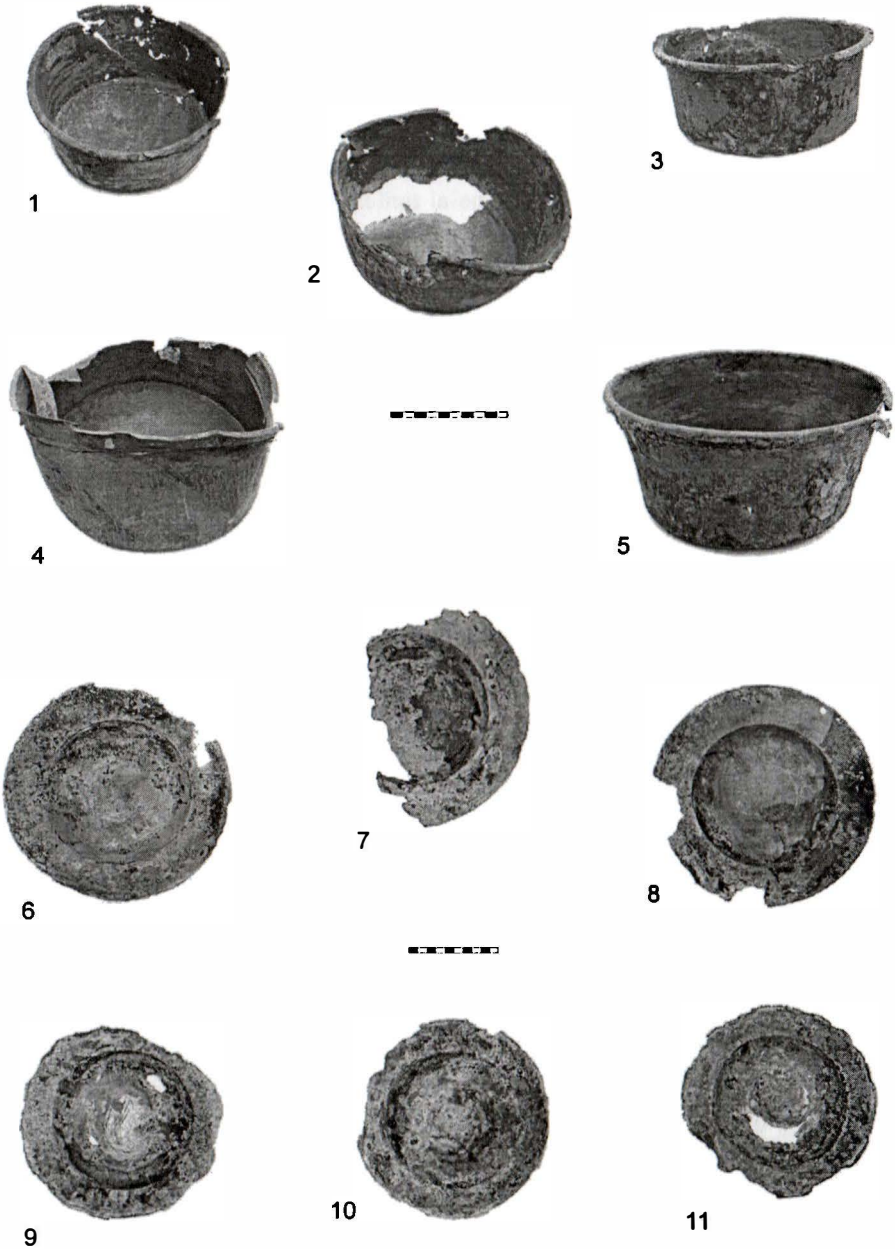

Fig. 3 – Vase din cupru (1-5) şi din cositor (6-11)

wwww.cimec.ro

stănari; unele dintre tipare puteau conţine armele heraldice, marca atelierului sau meşterului care le-a produs[16]. Fenomenul de mai sus, regăsit şi pe alte obiecte de cositor din colecţiile Muzeului Brukenthal, poate motiva în bună măsură prezenţa a două tipuri diferite de mărci: cele ştanţate, descrise mai sus, şi ultima imprimată de pe tipar în timpul turnării, repetată de trei ori.

Faptul că însemnul coroanei închise nu apare şi pe alte farfurii-platou nu semnifică neapărat că vasele au fost fabricate de meşteri sau ateliere diferite, ci probabil că au fost turnate în alte tipare, care nu conţineau stema. Totodată, trebuie remarcat că simbolul coroanei închise – apărut pe aceste exemplare de la începutul sec. XVIII – îşi pierduse semnificaţia imperială pe care o avea cu câteva veacuri mai devreme. De aceea, nici nu se încearcă în cazul de faţă o interpretare similară; simbolul putea fi preluat de un atelier obişnuit şi poate fi perceput ca atare.

După cum s-a observat, mărcile reprezintă elementul principal de identificare a atelierelor şi centrelor unde au fost fabricate piesele. Acestea sunt imprimate prin ştanţare şi, mai rar, prin turnare într-un tipar de alamă gravat[17]. Marcarea produselor de cositor a fost impusă de legile de breaslă pentru a garanta calitatea aliajului şi controlarea în special a procentul de plumb necesar cositorului pentru rezistenţă[18]. Oxizii plumbului sunt toxici, de aceea breslelor le era impusă obligativitatea de a garanta că proporţia de plumb al produselor lor nu dăunează sănătăţii clienţilor[19] Din acest motiv sigla meşterului, numită şi marcă de control[20] sau de calitate, conţinea iniţialele meşterului, numele întreg, semnul heraldic al atelierului, denumirea tipului (*Feizinn*, *Probzinn* etc. = cositor fin, cositor de experiment), trandafirul repetat până la trei ori (semn al locului de extracţie a metalului) şi stema oraşului[21]. În cazul de faţă, marca de control este stema oraşului Cluj. Proporţia optimă plumb-cositor se încadrează între 1/6[22] şi 1/10[23]; probabil între aceste limite se înscrie şi aliajul farfuriilor din colecţia Muzeului de Istorie Piatra-Neamţ.

Marca de calitate se foloseşte mai ales în sec. XVIII şi XIX[24], nu se regăseşte pe articole de sec. XVI şi se pare că a apărut în oraşele Transilvaniei abia la începutul sec. XVIII; tot în această perioadă trebuie să fi apărut şi stema Clujului ca marcă de control[25]. În cazul farfuriilor, marca era imprimată pe interiorul marginii până în primii ani ai sec. XVIII, iar mai târziu pe exteriorul piesei, în centru[26].

[16] A. Haldner, *op. cit.*, p. 11.
[17] *Ibidem*, p. 14.
[18] *Ibidem*; S. Goldenberg, *op. cit.*, p. 95.
[19] A. Haldner, *op. cit.*, p. 14.
[20] S. Goldenberg, *op. cit.*, p. 95.
[21] A. Haldner, *op. cit.*, p. 15.
[22] S. Goldenberg, *op. cit.*, p. 83.
[23] A. Haldner, *op. cit.*, p. 14.
[24] *Ibidem*.
[25] S. Goldenberg, *op. cit.*, p. 95
[26] A. Haldner, *op. cit.*, p. 15.

wwww.cimec.ro

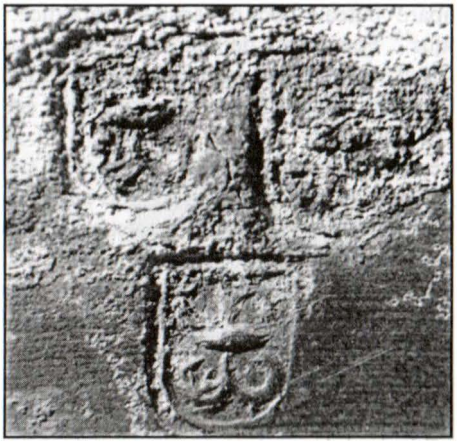

1

2

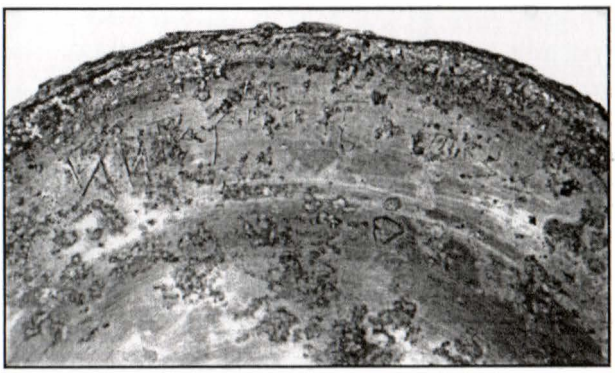

3

Fig. 4 – 1-3 - detalii ale unora dintre vase

wwww.cimec.ro

Nu toate piesele din tezaur au imprimate ştanţe sau mărci; cu excepţia tipului I, celelalte sunt lipsite de simboluri de fabricaţie. Erau marcate doar piesele care valorau mai mult de o marcă, iar mai târziu (sec. XVIII) acelea de o jumătate de marcă[27].

Principalele centre transilvănene unde existau ateliere de stănari erau Sibiu, Sighişoara, Braşov, Cluj, Mediaş, Bistriţa, Ghimbav sau Vulcan, de lângă Braşov[28], Făgăraş[29] Marca de calitate cu stema Clujului de pe farfuriile-platou constituie un indiciu că vasele sunt produse ale unui atelier din acest oraş.

Deşi, *in extremis*, pornind de la observaţia că nu toate piesele de la Mânăstirea Secu deţin mărci de identificare, s-ar putea susţine că acestea sunt executate în ateliere diferite; se pot prezenta câteva elemente comune, regăsite până şi pe piesele de aramă. Indiferent de tip, toate vasele au câte o protuberanţă inelară pe fund, marcată de două linii circulare incizate (acelaşi tip de linii se află şi pe margine).

Farfuriile care se încadrează în al III-lea tip au pe reversul marginii o inscripţie zgrafitată cu numele *Глигорашко Ботезў*. Faptul că inscripţia este zgâriată indică executarea sa grăbită, în contextul pericolului care impunea tezaurizarea pieselor. Aceeaşi grabă ar putea explica şi lipsa inscripţiei pe celelalte farfurii. Gligoraşco Botezu trebuie să fie numele ultimului proprietar al vaselor, cel care le-a ascuns, iar Petru – de pe medalionul ştanţat – poate fi meşterul sau, mai curând, comanditarul din Moldova, care a preferat o inscripţie slavă. Astfel, se pare că Gligoraşco era moştenitorul / ultimul cumpărător al vaselor, iar Petru – probabil bunicul lui Gligoraşco – comanditarul lor. Spre o atare concluzie duc şi rezultatele preliminare ale investigaţiei arheologice şi problemele legate de datare.

Groapa de tezaurizare în care au fost depuse vasele pornea de la un nivel de călcare cu arsură datat în 1821, produs în urma jafului şi incendierii Mânăstirii Secu de către turci. Nici călugării – cu atât mai mult eteriştii asediaţi – nu au scăpat de tăişul sabiei[30]. În aceste împrejurări pare să fi murit şi deţinătorul pieselor prezentate în studiul de faţă. Vasele, tezaurizate în 1821, au fost fabricate la începutul sec. XVIII, fiind utilizare de trei, poate chiar patru generaţii.

Până la această dată studiul documentelor nu ne-a oferit informaţii referitoare la un personaj sau o familie Botezu. Am remarca doar o familie Botezatu, care stăpânea o moşie la Târgu Neamţ şi pe care, în 1713, a dăruit-o Mânăstirii Neamţ[31] Tot o familie

---

[27] S. Goldenberg, *op. cit.*, p. 95.

[28] A. Haldner, *op. cit.*, p. 5. *Din arta metalelor în Transilvania între secolele XIV-XVIII*, p. 2. Şt. Pascu, *Meşteşugurile din Transilvania până în secolul al XVI-lea*, Cluj, 1954, p. 175.

[29] T. Bodogae, *Le privilège commercial accordé en 1636 par G. Rákocz aux marchands grecs de Sibiu*, în *RRH*, XI, 4/1972, p. 650.

[30] *Documente privind istoria României, colecţia Eudoxiu Hurmuzachi*, (serie nouă), vol. III, Bucureşti, 1967, doc. 386, 399, 400, 403, 408, 411; C. Bobulescu, *Sihăstria Secului şi Sihla din judeţul Neamţ*, în *ALPR*, 1936-1940, 1942, p. 6; C.D. Aricescu, *Istoria revoluţiunii de la 1821*, p. 311.

[31] *Catalogul Documentelor Moldoveneşti din Direcţia Arhivelor Centrale*, vol. V, 1701-1720, întocmit de V. Vasilescu, D. Duca-Tinculescu, Bucureşti, 1974, doc. 1142; D.I. Ivan, pr. S. Porcescu, *Mănăstirea Neamţ*, Iaşi, 1981, p. 86. În 4 august 1706 apare un Eremia Botezu, implicat într-un conflict cu Paraschiva, stareţa Topolii. Stareţa fusese căsătorită

wwww.cimec.ro

Botez ctitorea la 1891 cişmeaua cu bazin[32] din incinta aceleiaşi mănăstiri, iar în exteriorul faţadei de vest a bisericii principale se află mormântul neamului[33]. Nu excludem existenţa unei legături între Botezu – Botezatul – Botez (poate chiar Botezu şi Botezatul au fost una şi aceeaşi familie).

În ceea ce priveşte datarea pieselor din depozitul de la Mânăstirea Secu, vom prezenta succint, în cele ce urmează, indiciile pe baza cărora considerăm că perioada fabricării lor se situează în primii ani ai sec. XVIII.

În primul rând, marca de control cu stema oraşului Cluj, prezentă pe unele piese din depozit, apare la începutul sec. XVIII[34]. Plasarea armelor heraldice se efectua până la începutul sec. XVIII, pe aversul marginii farfuriilor şi abia mai târziu pe reversul vaselor, central[35]. Descoperirea obiectelor sub un nivel de arsură din 1821 nu permite datarea producerii lor într-o perioadă ulterioară. Primele două indicii *ante quem non* şi *post quem non* par să fie cele mai concludente şi trebuie coroborate cu datele unei analize metalografice care se impune şi care ar putea stabili şi proporţia plumb-cositor în aliaj.

În mod tangenţial se poate preciza că apogeul meşteşugului stănarilor în Transilvania are loc în sec. XVII, până la sfârşitul sec. XVIII, urmat de o perioadă de criză, cauzată de concurenţa faianţei şi sticlăriei manufacturiate. Produsele manufacturilor de faianţă imitau formele şi aspectul unor vase din cositor pe cale de dispariţie[36]. În sec. XIX breasla meşteşugarilor stănari se desfiinţează, ultimul meşter Karl Slaminek din Braşov – murind în primii ani ai secolului trecut[37].

Chiar dacă vesela de cositor se găsea în număr mare în inventarul de averi al oricărei familii mai înstărite de orăşeni[38] din Transilvania, fiind utilizată şi de unele familii de răzeşi din Moldova, poate şi din Ţara Românească, asemenea produse s-au păstrat în număr foarte mic. Principalele cauze sunt, pe de o parte, slaba rezistenţă a metalului, iar pe de alta, achiziţionarea şi topirea vaselor şi utilizarea metalului pentru tunuri, în vreme de război, în Transilvania[39]. De aceea, în raport cu abundenţa lor în epocă, valoarea istorică a vaselor de cositor transilvănene este inestimabilă.

Demersul de faţă concentrează doar câteva dintre rezultatele cercetărilor efectuate până în prezent. Este posibil ca unele informaţii să fie infirmate sau confirmate, altele să apară în urma operaţiunilor de restaurare-conservare la care vasele sunt supuse. În momentul de faţă nu se poate susţine că depozitul de vase de cositor şi de aramă a fost descoperit în întregime, impunându-se deschiderea unei noi suprafeţe pentru cercetarea arheologică.

---

cu un *cupar*, dar care – din contextul izvorului – nu pare să fi avut vreo legătură cu Eremia Botezu, în sensul realizării unor vase (doc. 575).

[32] D.I. Ivan, pr. S. Porcescu, *op.cit.*, p. 161.

[33] *Ibidem*, p. 246.

[34] S. Goldenberg, *op. cit.*, p. 95.

[35] A. Haldner, *op. cit.*, p. 15.

[36] M. Bunta, P. Gylai, *op. cit.*, p. 18.

[37] A. Haldner, *op. cit.*, p. 6.

[38] *Ibidem*, p. 5; S. Goldenberg, *op. cit.*, p. 83, 84.

[39] A. Haldner, *op. cit.*, p. 5.

wwww.cimec.ro

UN DÉPÔT MÉDIEVAL TARDIF DE VASES EN METAL DU MONASTÈRE SECU, DÉP. DE NEAMŢ

Résumé

L'étude proposée ici relève quelques résultants provisoires sur le trésor de pièces d'étain découvert il y a deux ans dans l'enceinte du Monastère Secu, de la com. de Vânători-Neamţ, dép. de Neamţ.

Le trésor est formé de plates en étain et cuivre et de casseroles en cuivre de dimensions diverses qui sont classifiées par dimensions. On a séparé ainsi cinq types de pièces, le dernier comprenant seulement des casseroles. Même si elles n'ont pas de décor, les plates, surtout celles du premier type, gardent certaines informations héraldiques et historiques, ce qui a conduit à des renseignements sur le centre de production, le dernier propriétaire du trésor et la datation. Parallèlement, on a essayé d'identifier les centres d'extraction de l'étain, les voies de pénétration des pièces en Moldavie et la conjoncture qui a mené à la thésaurisation.

En étudiant les marques – disposées en triangle sur la face supérieure de la marge de certains exemplaires – on a constaté que les plates ont été fabriquées à Cluj (fait indiqué aussi par l'écu avec le blason de la ville transylvaine: trois tours avec une porte). Les plates datent du début du XVIIIe siècle (jusqu'à cette date, les armes héraldiques étaient imprimées sur l'avers de la marge de la vaisselle et dès le XVIIIe siècle a été introduite l'obligation de matricer la marque de garantie, représentée – en ce cas – par le blason de la ville) et elles ont été commandées, probablement, par une personne du Pays de la Moldavie (le médaillon est en slave et le blason moldave). L'aigle monocéphale du troisième écu suggère, probablement – de paire avec d'autres informations documentaires – que la matière première, l'étain – procuré par les commerçants et les maîtres transylvains – était extrait des Montagnes de la Tchéquie, de la région d'Elbogen.

Selon toutes probabilités, les marchandises ont été importées en Moldavie par Bistriţa et non par Adjud, car cette ville avait régressé au début du XVIIIe siècle et avait changé de foyer à cause des calamités naturelles.

Les recherches archéologiques qui ont mené à la découverte du trésor confirment le fait que la vaisselle a été enterrée avant le siège turc sur les hétairistes installés dans le monastère, en 1821. Sur le remplissage de terre de la fosse de thésaurisation on a observé un niveau de brûlure, qui est provenu de l'incendie qui a suivi le massacre fait par les Turcs, fait prouvé aussi par les informations documentaires.

Outre les blasons matricés qu'on a décrits en haut, on a observé l'existence d'une marque réalisée par fonte et répétée trois fois. Le blason en discussion représente une couronne fermée avec un ω en dessous, qui sont les armes de la presse en cuivre exécutée dans un autre atelier qui possédait ces armoiries.

Même si l'on a constaté une abondance de pièces d'étain dans la Transylvanie des XVIIe-XVIIIe siècles, dans nos jours ils sont rares, fait expliqué par le

wwww.cimec.ro

faible résistance du métal, mais surtout ils sont difficilement à trouver parce que, pendant la guerre, cette vaisselle était collectée, en Transylvanie, pour la fondre et l'utiliser à l'obtention du bronze pour les canons.

En conclusion, on peut affirmer que les plates en étain des collections du Musée d'Histoire et d'Archéologie de Piatra-Neamț sont – pour le moment – uniques dans l'espace de la Moldavie, ce qui rend à ces pièces une grande valeur historique.

LÉGÉNDE DES FIGURES

Fig. 1 – La cour interne de la Monastère Secu; les flèches indiquent le lieu de la découverte du dépôt.
Fig. 2 – Des vases en cuivre (1-4) et en étain (5-9).
Fig. 3 – Des vases en cuivre (1-5) et en étain (6-11).
Fig. 4 – 1-3 – détails des quelques vases.

wwww.cimec.ro

SĂPĂTURI ARHEOLOGICE SISTEMATICE ŞI PERIEGHEZE DIN JUDEŢELE NEAMŢ, BACĂU ŞI SUCEAVA (2002-2003)

de Gheorghe Dumitroaia

Cronica din acest volum prezintă, în mod succint, toate cercetările sistematice efectuate în judeţul Neamţ de către arheologii muzeelor locale (Piatra-Neamţ, Roman, Târgu Neamţ) şi din instituţii din ţară (Institutul de Arheologie *Vasile Pârvan* Bucureşti, Universitatea *Al. I. Cuza* Iaşi, Universitatea *Valahia* Târgovişte), trei şantiere din judeţul Bacău, care sunt coordonate de către specialişti din instituţie sau la care aceştia colaborează de mai mulţi ani, şi un şantier arheologic din judeţul Suceava, în care am conlucrat cu colegi de la Universitatea *Ştefan cel Mare* Suceava şi Muzeul de Istorie a Bucovinei din Suceava.

Referindu-ne, în mod special, numai la personalul Muzeului de Istorie şi Arheologie Piatra-Neamţ, putem spune că acesta a obţinut date foarte interesante şi promiţătoare, ca urmare a săpăturilor sistematice din câteva situri situate în apropierea izvoarelor de apă sărată din zona de salifer a Moldovei. Necesitatea valorificării unor observaţii mai vechi şi interesul ştiinţific pe care îl avem faţă de implementarea proiectului privind exploatarea preistorică a slatinelor, în cadrul căruia participă şi alte instituţii din ţară şi străinătate, ne-au supus, mai ales în anul 2003, unui travaliu semnificativ, răsplătit însă cu rezultate notabile.

Cercetările de suprafaţă, deşi au fost mult mai reduse ca altădată, ca urmare a unor activităţi prioritare, a stării vremii şi a numărului scăzut de arheologi din muzeele subordonate Complexului Muzeal Judeţean Neamţ, au avut în obiectiv împrejurimile mai multor izvoare de apă sărată, care au fost folosite de către comunităţile umane din toate timpurile.

În continuare trecem în revistă principalele rezultate obţinute, menţionând localităţile, punctele şi unităţile administrative în care se află acestea, precum şi cercetătorii şi instituţiile la care aceştia activează. Între timp o parte dintre aceste cercetări au fost publicate succint în volumul *Cronica Cercetărilor Arheologice din România*, apărut în 2003 cu prilejul Sesiunii Naţionale de Rapoarte Arheologice de la Covasna sau în articole pregătite pentru tipar. Tuturor celor care ne-au oferit informaţii cu privire la săpăturile şi perieghezele efectuate le mulţumim călduros.

wwww.cimec.ro

Gârcina

Bălţăteşti

Ţolici I

Ţolici II

wwww.cimec.ro

1. Sat Bălțătești, com. Bălțătești, jud. Neamț

În 2002-2003 s-au efectuat noi periegheze în vecinătatea imediată a slatinei situată la intrarea în sat dinspre Crăcăoani, pe partea stângă a șoselei Piatra-Neamț – Târgu Neamț. Menționată de noi într-un articol anterior, slatina de la Bălțătești este exploatată intens și în prezent de către săteni și diferite societăți comerciale din apropiere. Deși materialele arheologice găsite la suprafață sunt puține și relativ recente, obiectivul menționat va rămâne în atenția noastră, urmând a fi inclus în programul româno-francez de cercetare a izvoarelor de apă sărată din Moldova.

Cercetare de suprafață efectuată de către Gh. Dumitroaia, E.-R. Munteanu, C. Preoteasa și D. Nicola (CICCC – MIAPN), D. Monah (IAI) și O. Weller (CNRS).

2. Sat Borșeni, com. Războieni, jud. Neamț

În anul 2003, pe malul stâng al pârâului Ruginosu, în punctul *La moară la Câmpanu*, cu prilejul lucrărilor de îmbunătățiri funciare, comandate de Direcția Agricolă Neamț – făcute fără avizul Ministerului Culturii și Cultelor – au fost scoase la iveală numeroase materiale arheologice din sec. II-III d.Hr., de factură carpică (oale, străchini, căni, amfore etc. de culoare cenușie și roșie, precum și chirpici), ceramică din perioada târzie a evului mediu (sec. XVII-XVIII) și două morminte de înhumație, nedatate, care se pare că nu aveau inventar.

Informații: El. Ciubotaru (DCCPCN Neamț).

3. Sat Brad, com. Negri, jud. Bacău

Cercetările arheologice sistematice din anul 2002 din cunoscuta *davă* dacică, situată în punctul *La Stâncă*, au avut ca obiectiv investigarea unei mici suprafețe (de 70 m^2) de pe malul Siretului, reprezentând un martor dintre secțiunile excavate în anii 1982 și 1995. Au fost cercetate mai multe complexe, dintre care trebuie remarcate câteva locuințe suprapuse, evidențiate de numeroase podine lutuite. Dezvelirea locuințelor a permis înregistrarea sistemului de construcție, mărimea și dispunerea lor față de alte complexe de același fel din așezare. Una dintre locuințele de suprafață, de dimensiuni mai mari, cu două încăperi, a fost refăcută de mai multe ori, așa cum a dovedit-o podeaua sa. Au mai fost cercetate nouă gropi, de provizii sau menajere, remarcabile dovedindu-se complexele 1, 3 și 5, în care s-au găsit oase de animale și pește, ceramică dacică, resturi de vetre, cenușă, chirpici ars provenind de la locuințe, unelte de os, piatră, bronz și fier. Din cimitirul medieval de pe acropolă s-a dezvelit doar un mormânt, malul abrupt al Siretului impunând folosirea cu maximă prudență a terenului pentru înhumări. În anul 2003 nu s-au făcut săpături în situl de la Brad din cauza lipsei forței de muncă.

Săpături sistematice: V. Ursachi (MIR).

4. Sat Costișa, com. Costișa, jud. Neamț

În anul 2002 săpăturile au avut loc în sectorul de sud-vest al *Cetățuii*, deschizându-se inițial trei casete cu dimensiunile de 4 x 4 m, după desființarea martorilor dintre acestea obținându-se o suprafață de 14 x 14 m, care a fost excavată până la aproape 0,60 m adâncime. Sub solul vegetal s-a cercetat o depunere de aproximativ 0,35-0,40 m grosime, de culoare cenușie, ce conținea ceramică Monteoru

www.cimec.ro

Ic_2-Ic_1 şi Costişa, predominantă fiind cea aparţinând primei civilizaţii menţionate. Ceramica Costişa a apărut îndeosebi sub pietrele care se aflau în această depunere. Sub stratul arheologic de epoca bronzului a fost interceptat un nivel de culoare cafenie, compact, ce conţinea ceramică precucuteniană.

În 2003 în zona de sud-vest a platoului a fost deschisă o secţiune cu dimensiunile 10 x 8 m, notată S. III/03. Secţiunea se afla în pantă uşoară de la nord la sud şi în pantă accentuată de la est spre vest. Principalul obiectiv urmărit în cursul acestei campanii a fost completarea datelor referitoare la depunerea din epoca bronzului.

La adâncimea de 0,25-0,30 m au apărut pietre, însă în porţiunile dinspre pantă, unde stratul vegetal era mai subţire, acestea se aflau la 0,05-0,10 m sub iarbă. Pietrele erau răspândite pe o mare parte a S. III, în strat gros de cca. 0,15 m. Printre ele au fost găsite vase întregi sau întregibile şi fragmente ceramice Monteoru Ic2-Ic1, fragmente ceramice Costişa (în proporţie mult mai mică faţă de cele Monteoru), bucăţi disparate de crustă de vatră, bucăţi de chirpici, unele arse până la vitrifiere, obiecte din bronz, piatră, lut şi os, oase de animale. Depunerea Monteoru conţinea şi două vetre a căror bază de construcţie era la acelaşi nivel cu baza stratului de pietre. Lângă cele două vetre se aflau fragmente din vase Monteoru decorate în stil Ic2. Sub stratul de pietre şi sub cele două vetre au fost găsite aglomerări de fragmente ceramice de tip Costişa, bucăţi de chirpici cu amprente de pari, obiecte din os. Fragmentele Costişa, chirpicii şi oasele stăteau în acelaşi pământ de culoare cenuşie, care conţinea şi complexele Monteoru.

Săpăturile au fost oprite după ce a fost desenată suprafaţa cu aglomerările de cioburi Costişa şi adunate pe complexe şi carouri materialele arheologice aflate la acest nivel.

Săpături sistematice: A. Popescu, R. Băjenaru şi C. Ştefan (IAB).

5. Sat Crăcăoani, com. Crăcăoani, jud. Neamţ

În noiembrie 2003 a fost localizată slatina de pe teritoriul satului, de către D. Monah şi O. Weller, trecându-se în revistă principalele sale coordonate şi informaţii de natură etnoarheologică, culese de la săteni. Obiectivul va rămâne în atenţia noastră, fiind inclus pe lista izvoarelor de apă sărată care ar fi putut fi exploatate în preistorie.

6. Sat Cucuieţi, com. Solonţ, jud. Bacău

a) Slatina Veche

Situl arheologic care a stat în centrul atenţiei se găseşte în punctul *Slatina Veche*, semnalarea sa datorându-se inginerului Vladimir Ştefănescu din Moineşti. Cu prilejul perieghezei efectuate în 2002 s-au cules materiale ceramice care dovedeau prezenţa unor comunităţi străvechi. Acestea şi situaţia oarecum identică cu cea de la Lunca-*Poiana Slatinei* determinându-ne să solicităm autorizarea de săpături sistematice.

Săpăturile întreprinse în vara anului 2003 au constat în secţionarea longitudinală a sectorului neafectat de alunecările de teren, eroziuni şi intervenţiile antropice lângă izvorul de terasă. Secţiunea I, de 14 x 2 m, a fost trasată pe movila mai apropiată de fântână, iar secţiunea II, de 7 x 2 m, având aceeaşi orientare pe direcţia est-vest ca şi prima, a fost trasată ceva mai sus la cca. 5 m de aceasta, profilul său sudic fiind pe direcţia profilului de nord al primului şanţ.

wwww.cimec.ro

Succesiunea stratigrafică este aproximativ aceeași în cele două secțiuni, cu specificarea că S. II oferă o situație mai clară, panta fiind în această porțiune mai puțin accentuată și nivelurile mergând, pe o porțiune însemnată, relativ drept. S-a constatat că:

1. stratul vegetal de culoare brun-cafenie are consistență prăfoasă și o grosime de 0,05-0,15 m, conținând o cantitate însemnată de ceramică fragmentară, preistorică și modernă;
2. următorul strat, de aceeași culoare, conține materiale arheologice amestecate din mai multe epoci (neo-eneolitic, epoca bronzului, a doua epocă a fierului, epoca modernă), reprezentând rezultatul alunecărilor pantei de-a lungul timpului;
3. între - 0,10 (în capătul de vest) și - 0,30 (spre est) în S. I și la -1,20 m în S. II se observă un nivel de consistență mai dură, compus din straturi succesive de cenușă și pământ ars, de culoare neagră-maronie, conținând fragmente ceramice din epoca bronzului – cultura Costișa-Komarovo;
4. nivelul Costișa-Komarovo suprapune o depunere argiloasă, de culoare brun-cafenie, de consistență dură, aparținând neo-eneoliticului – cultura Cucuteni, faza A;
5. primul nivel de frecventare de la *Slatina Veche*, aflat imediat deasupra lutului galben, steril, de aceeași consistență ca și nivelul Cucuteni, dar de culoare ceva mai galbenă, conține materiale specifice culturii Precucuteni, faza III.

Singura categorie de vestigii descoperită în stațiunea de la Cucuieți-*Slatina Veche* o constituie ceramica, care este extrem de fragmentară. Trebuie remarcat faptul că deși în al doilea nivel au fost identificate și materiale arheologice aparținând epocii fierului (La Tène-ul geto-dacic) și epocii moderne, nu există un nivel propriu-zis din nici una din aceste epoci. De asemenea, o analiză preliminară a ceramicii indică preponderența printre tipurile de vase a formelor largi și a celor de dimensiuni medii.

Consistența și modul de formare a principalei depuneri arheologice de aici – cea aparținând epocii bronzului – alături de tipurile de vase descoperite își găsesc analogii în stațiunea de la Lunca-*Poiana Slatinei*. Este vorba, așadar, de același tip de așezare sezonieră, folosită pentru exploatarea resurselor naturale.

Colectivul de cercetare a fost format din: E.-R. Munteanu, D. Nicola, C. Preoteasa, D. Monah și Gh. Dumitroaia (responsabil de șantier).

În perioada desfășurării săpăturilor arheologice de la *Slatina Veche*, au fost întreprinse și unele cercetări de suprafață în apropierea altor fântâni de slatină, de la Pădurăreni (*Fântâna din sat*), Solonț (*Slatina Fundoaia*) și Sărata (jud. Bacău). Doar în preajma fântânii de slatină de la Pădurăreni-sat au mai fost identificate resturi arheologice care indică o folosire a acestei surse de sare într-o perioadă mai mare de timp.

b) Fântâna de slatină din sat

În centrul cătunului Pădurăreni, care este înglobat satului Cucuieți, pe proprietatea lui Constantin Păduraru, se află o slatină amenajată, exploatată de către localnici, lângă care au fost observate foarte multe fragmente ceramice, de mici dimensiuni, care datează cel puțin din epoca modernă. Acest izvor, ce conține mult sulf, se găsește pe partea de nord-est a Dealului Osoi / Pădurăreni. Nu este exclus ca în apropiere să se găsească urme ale unor depuneri preistorice, cu toate că amenajările gospodărești au schimbat semnificativ configurația terenului.

wwww.cimec.ro

Cucuieţi-*Slatina Veche*

Poduri-*Dealul Ghindaru*

Prohozeşti

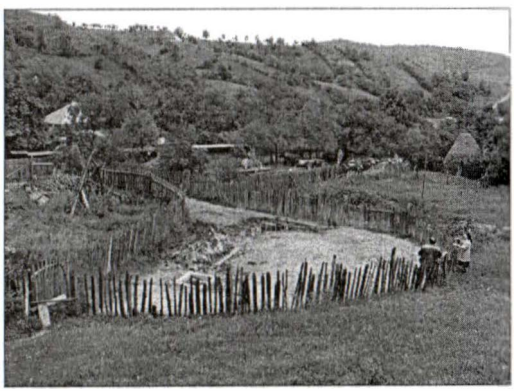

Cucuieţi-*Fântâna din sat*

wwww.cimec.ro

Cercetări de suprafață efectuate de către colectivul de cercetare al sitului din punctul *Slatina Veche*.

7. Sat Dulcești, com. Dulcești, jud. Neamț

a) Dealul lui Stan

De pe suprafața dealului au fost culese foarte multe fragmente ceramice și topoare de piatră aparținând unei faze neprecizate a culturii Cucuteni.

b) Humărie

În acest punct au fost găsite fragmente ceramice din secolele II-III d.Hr., de culoare cenușie sau roșie, lucrate la roată.

Aceste așezări, deși fuseseră cunoscute anterior, nu au fost consemnate în repertoriile publicate până în prezent.

Periegheză efectuată de R. Butnariu și G. Hânceanu (MIR).

8. Sat Gârcina, com. Gârcina, jud. Neamț

La baza versantului de nord al Dealului Cozla, în apropierea unui pârâiaș care marchează hotarul dintre localitățile Gârcina și Cuiejdi, într-o zonă accidentată, parțial împădurită în prezent, se găsește un izvor de slatină a cărei apă este folosită de locuitorii satelor menționate. Periegheza efectuată în anul 2003 nu a prilejuit descoperirea unei stațiuni arheologice concrete, dar ținând cont de vecinătatea siturilor preistorice și dacice din partea opusă a dealului, de pe teritoriul municipiului Piatra-Neamț, obiectivul la care facem referire necesită atenție și în continuare.

Periegheză: Gh. Dumitroaia, E.-R. Munteanu, C. Preoteasa și D. Nicola.

9. Sat Girov, com. Girov, jud. Neamț

Lucrările de desecări din 2003, făcute în punctul *Ferma Văleni*, au dus la descoperirea a numeroase fragmente de chirpici ars și ceramică de factură daco-carpică (sec. II-III d.Hr.) și din evul mediu.

Informații: El. Ciubotaru.

10. Sat Lunca, com. Vânători-Neamț, jud. Neamț

Cercetările sistematice efectuate în anul 2002 în situl din *Poiana Slatinei* se înscriu într-un proiect mai amplu, care are ca subiect cunoașterea modului în care au fost exploatate izvoarele de apă sărată în preistorie, ce urmează a fi realizat împreună cu colegii din țară și străinătate.

În marginea estică a zonei B a fost epuizată Secțiunea X, cu dimensiunile de 24 x 2 m, adâncită parțial în 2001. Trasată pe un teren în pantă ușoară, S. X nu a oferit, asemenea secțiunii III din partea centrală a zonei, o situație stratigrafică coerentă, nici material arheologic concludent. Depunerea antropică, interceptată sub un consistent strat de pământ adus de aluviuni din partea înaltă a terenului, este destul de subțire (conține îndeosebi fragmente ceramice cucuteniene, din rândul cărora se remarcă câteva *briquetages*), urmele de vatră, arsură și cenușă fiind puține. Tot în zona B au fost verificate anomaliile magnetometrice sesizate în anul 2000. Au fost deschise două

wwww.cimec.ro

casete (Tr. 3-02 şi Tr. 4-02), de dimensiuni reduse (2 x 4 m şi, respectiv, 3 x 4 m), pe adâncirea cărora nu s-a constatat decât faptul că solul vegetal este urmat de un strat de pământ steril, galben, de consistenţă lutoasă. S-au descoperit doar puţine fragmente ceramice şi un topor fragmentar din piatră, greu de încadrat din punct de vedere cultural şi cronologic. Aproximativ în centrul zonei A a staţiunii, a fost trasată, pe martorul stratigrafic dintre S. II şi S. VII, o casetă (Cas. 1-02) cu dimensiunile de 2,50 x 2,50 m. Cercetarea acestei mici suprafeţe a permis completarea profilului stratigrafic al zonei A constatându-se că în acest sector grosimea depunerii Starčevo-Criş atinge 1,50 m.

Nivelul arheologic care aparţine acestei culturi, poate cel mai consistent pe care îl cunoaştem în prezent pentru neoliticul timpuriu din estul României, este format din straturi succesive de mici rămăşiţe de vetre, arsură, cenuşă, cărbuni şi o mare cantitate de fragmente ceramice. După aspectul şi structura descoperirilor se poate spune că în fazele finale ale culturii Criş, în zona A a avut loc o intensă activitate a unei comunităţi care s-a ocupat cu obţinerea sării prin fierberea slatinei din izvorul din preajmă. Cu suprafeţe care au forme neregulate şi dimensiuni de maximum 1 m^2, aşa zisele vetre sunt greu de urmărit în săpătură, atât datorită desimii şi structurii lor, cât şi răvăşirilor care au avut loc la vremea respectivă sau mai târziu. Folosite doar atunci când condiţiile meteorologice erau favorabile, şi în mod evident în anotimpurile călduroase, pe vetrele fără structură erau aşezate îndeosebi vase cu gura largă, în care era fiartă slatina până la starea de huscă, care după uscarea definitivă era transmisă, cu siguranţă, către comunităţile aflate la distanţă. Nivelurile mai recente, precum şi partea superioară a depunerii neolitice timpurii, au fost perturbate de gropi, în strat fiind amestecate fragmente ceramice aparţinând culturilor Starčevo-Criş, Precucuteni şi din secolele X-XII. La baza depunerii primei culturi neolitice, în jurul adâncimii de 2 m în pământul steril, a fost observată o groapă cu diametrul de aproximativ 2,30 m, a cărei destinaţie nu poate fi precizată, deocamdată. Cercetarea acestui complex a fost întreruptă la - 4,10 m adâncime, în principal datorită apei infiltrate, care s-a dovedit a fi sărată. Materialul ceramic recuperat din groapă este specific culturii Starčevo-Criş şi este de aceeaşi factură cu cel găsit în depunerea obişnuită. Din punct de vedere al calităţii pastei, ceramica Criş găsită în Cas. 1-02 poate fi grupată în trei categorii, inegale cantitativ. Ceramica foarte fină, lucrată din lut bine ales, arsă la cenuşiu-gălbui sau maroniu-cenuşiu, este acoperită cel mai adesea cu un slip roşiatic. Predomină formele globulare sau cu tendinţe de bitronconism, mai ales cupele cu fundul inelar, pereţii subţiri şi marginile drepte. Ca decor pot fi remarcate inciziile fine, în reţea, zig-zag sau în diagonală, dar şi motivele pictate cu alb sau negru, reprezentând linii simple sau în reţea, triunghiuri, spirale sau buline. Ceramica fină, în cantitate mult mai mare, reprezintă îndeosebi cupe tronconice, străchini sau fructiere cu angobă gălbuie sau ciocolatie, pe care se află uneori linii pictate cu alb sau negru. Ceramica grosieră constituie peste 50% din cantitatea fragmentelor recoltate, este la fel de bine conservată datorită cenuşii în care s-a păstrat şi este reprezentată îndeosebi de vase mari, lucrate din pastă ce conţine resturi organice (paie şi pleavă), nisip şi chiar cioburi pisate. Predomină fructierele şi vasele globulare, cu funduri masive, plate şi cu pereţii groşi. Suprafaţa exterioară este în general fără decor; atunci când acesta există el reprezintă alveole, apăsări, ciupituri, ornamente în relief, barbotină sau perforaţii. Ţinând cont de trăsăturile

www.cimec.ro

sale generale, ceramica descoperită permite încadrarea depunerii cercetate în fazele IIIB-IVA ale culturii Starčevo-Criș.

Fragmentele ceramice Precucuteni găsite în campania 2002 sunt nesemnificative, atât cantitativ cât și din punct de vedere tipologic, situație explicabilă, de altfel, ținând cont de inexistența unei depuneri propriu-zise Precucuteni în locul respectiv. Mult mai numeroasă, ceramica din secolele X-XII, reprezentând căldări de lut, are o importanță aparte atât prin caracterul insolit al descoperirilor (sunt extrem de puține piese de acest tip pe teritoriul dintre Siret și Carpații Orientali), cât și prin trăsăturile sale tipologice. Prezența sa nu face decât să sublinieze importanța pe care o aveau izvoarele se apă sărată pentru comunitățile purtătoare ale unei astfel de ceramici, care, după cum s-a apreciat, erau crescătoare de vite. Deși au fost înregistrate mai multe ca altădată, fragmentele osteologice găsite în săpătură nu pot schimba impresiile anterioare cu privire la specificul stațiunii din *Poiana Slatinei*.

Structura specială a depunerii din zona A a permis colectarea a numeroase probe de cărbune, care sperăm să ofere, în urma analizei ^{14}C, repere cronologice importante pentru cultura Starčevo-Criș. Nu mai puțin edificatoare ar putea fi analizele asupra resturilor de plante obținute prin flotație și o serie de investigații chimice asupra fundurilor de vase folosite pentru fierberea apei sărate. În acest sens totul depinde de colaboratorii externi care și-au luat obligația de a se ocupa de aceste probleme.

Colectivul de cercetare: Gh. Dumitroaia (responsabil de șantier), E.-R. Munteanu, D. Nicola, C. Preoteasa; la săpături au participat și D. Monah, O. Weller și J. Chapman (UD).

11. Sat Luncani, com. Mărgineni, jud. Bacău

În cătunul Sărata, devenit actualmente un adevărat centru rezidențial pentru protipendada Bacăului, se află un abundent izvor de slatină, care în prezent este captat și orientat spre un bazin special amenajat și utilizat pe timpul verii în scop terapeutic. Deși situația din teren este cu siguranță diferită de cea inițială, ca urmare a intervențiilor antropice, presupunem că aici nu există urme de locuire mai vechi decât epoca modernă.

Cercetare de teren: Gh. Dumitroaia, C. Preoteasa și D. Nicola, în 2003.

12. Sat Mânăstirea Secu, com. Vânători-Neamț, jud. Neamț

În anul 2002, după săparea – fără autorizație – șanțului colector al apelor pluviale din incinta mănăstirii, care a prilejuit găsirea unui depozit de vase de bucătărie din metal, datate în secolul al XVIII-lea, s-a efectuat un sondaj de verificare. Lângă șanțul colector, săpat până la 1,80 m adâncime, situat foarte aproape de zidul cerdacului din fața depozitului de icoane, a fost trasată o casetă de 2 x 3 m, separată de șanț printr-un martor de 0,50 m lățime. S-a observat că ultima depunere, reprezentând un strat de nivelare, conține pietre de râu și fragmente de piatră de carieră, zgură și lemn putred. Sub el se află o nivelare din epoca modernă, relativ compactă, de pământ negru, situată peste un nivel de zgură și fragmente de lemn carbonizat. Ultimul strat care a fost surprins, în ordinea efectuării săpăturii, conține pigmenți de arsură care provin dintr-un incendiu. Săpăturile din acest obiectiv sunt importante și pentru faptul că cercetările anterioare, majoritate inedite, nu oferă prea multe informații cu privire la situația arheologică existentă.

www.cimec.ro

Lunca-*Poiana Slatinii*

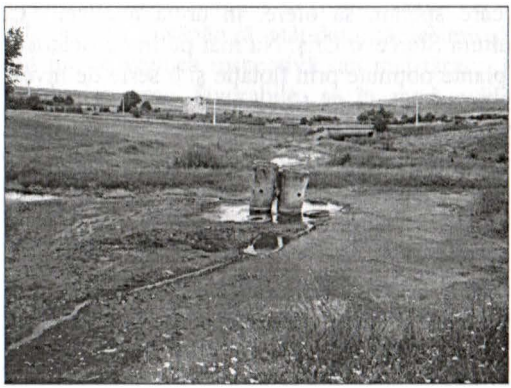

Oglinzi-*Izvorul Corugea*

Târgu-Neamţ-*Pometea*

Izvoare de apă sărată şi aşezări din zona Târgu-Neamţ

wwww.cimec.ro

Sondaj arheologic efectuat de V. Josanu (MIETN), din colectiv făcând parte C. Asăvoaie (IAI) și Gh. Dumitroaia.

13. Sat Negrițești, com. Podoleni, jud. Neamț

În vara anului 2003 a fost efectuată o nouă recunoaștere a slatinei satului, acolo unde în 1991 am efectuat un mic sondaj de informare, prilej cu care a fost identificată o depunere arheologică care conține resturi de arsură și fragmente ceramice din secolele IV-III î.Hr. S-au înregistrat unele date referitoare la coordonatele și specificul izvorului de apă sărată, la împrejurimi, precum și informații de natură etnoarheologică.

Cercetare de teren: Gh. Dumitroaia, O. Weller și M. Alexianu (UAIC).

14. Mun. Piatra-Neamț, jud. Neamț

a) Poiana Cireșului

În anii 2002-2003 au continuat cercetările sistematice în situl paleolitic din *Poiana Cireșului*. În prima campanie s-a trasat secțiunea IV, de 3 x 4 m, iar în cea de-a doua secțiunea V, de 3 x 32 m, care a fost plasată în partea de vest și est a secțiunii III/2001. Întreprinsă cu minuțiozitate și profesionalism, săpătura a urmărit dezvelirea planimetrică a diferitelor straturi de locuire și înregistrarea fidelă a relațiilor dintre artefacte și structurile care s-au mai păstrat, fiind recuperat întregul material arheologic și prelevate eșantioane palinologice și probe pentru datări ^{14}C. Stratigrafia geologică a sitului poate fi urmărită de-a lungul a șapte depozite diferite, care se succed de la aproximativ - 4 m până la nivelul de călcare actual, dintre care ultimele trei (7, 6 și 5) conțin materiale atribuite neoliticului timpuriu (cultura Starčevo-Criș). Dintre depozitele paleolitice, cel mai bogat este cel situat între 1,70 m și 2,10 m adâncime, care cuprinde cel puțin trei niveluri de locuire gravetiană, în care s-au cercetat resturi de vetre și s-au recuperat materiale litice și faunistice, coloranți minerali și resturi de rășină, piese de artă mobilieră, galeți plați etc.

Rezultatele deosebite obținute de către colectivul condus de prof. univ. dr. M. Cârciumaru (UVT) vor contribui, cu siguranță, la reliefarea importantei așezări din *Poiana Cireșului* pentru paleoliticul din România.

b) Sărata

În anul 2003 a fost revăzut izvorul de slatină situat în anexa *Sărata*, prilej cu care au fost înregistrate coordonatele și specificul obiectivului, precum și unele informații de natură etnoarheologică. Cu siguranță, această sursă de apă sărată a fost exploatată de comunitățile preistorice și protoistorice din zonă, drept pentru care cercetarea va continua.

Periegheză întreprinsă de M. Alexianu și O. Weller.

15. Sat Poduri, com. Poduri, jud. Bacău

Cercetările din anul 2002, cu toate că au fost foarte mult îngreunate de timpul nefavorabil, au permis înregistrarea unor informații și materiale importante. În Cas. A s-a finalizat investigarea L. 73b (cu dimensiunile de 11 x 5 m), datată în etapa Cucuteni A_1). Deși a avut un inventar sărăcăcios (lame de silex și un vas *in situ*), această locuință

wwww.cimec.ro

a oferit date preţioase referitoare la sistemul de amenajare a platformei, a gropilor pentru stâlpii de susţinere (de până la 30 cm grosime) şi a ritului de fundare (constând din două răzuitoare pe lamă neutilizate, din silex balcanic, dispuse în sens invers, la distanţă apropiată unul faţă de celălalt, depuse între lipiturile platformei). În Cas. B s-a degajat pământul care suprapunea L. 75, locuinţă cu etaj datată în etapa B_1 a culturii Cucuteni. În cadrul ei s-a descoperit un complex de 21 de vase, în mare parte pictate, dintre care unele arse secundar, situate în spaţiul dintre două vetre. Materialele faunistice recoltate evidenţiază prezenţa mai multor specii de animale domestice.

În anul 2003 s-a săpat exclusiv în Cas. A, unde a fost terminată investigarea complexului de locuinţe nr. 73, datat în etapa Cucuteni A_1, prin demontarea integrală a L. 73d. În interiorul acesteia au fost realizate două vetre, amplasate probabil în două încăperi. Prima dintre ele, prevăzută cu o gardină şi având o singură fază de utilizare, a fost distrusă în cea mai mare parte de o groapă de braconaj. Cea de-a doua însă, reprezenta o structură de combustie complexă. Aceasta fusese realizată pe o porţiune cruţată din platformă, iar patul său de amenajare era constituit dintr-un strat consistent de chirpici arşi la roşu-cărămiziu, proveniţi dintr-o altă construcţie. Vatra avea două faze de utilizare, ultima fiind rezultatul unei refaceri, şi era prevăzută cu o gardină groasă de cca. 10-15 cm. Şi aceasta era tăiată de o groapă, provenită însă din vechime. În apropierea sa, sub o aglomerare de pietre de râu, a fost găsit un vas de cult ars secundar, de forma unui castron, dar prevăzut în interior cu un fel de postament masiv, circular în secţiune, pe care se făcea probabil focul în cadrul unor ceremonialuri. Amintim faptul că în interiorul L. 73d, în anul 2000 a fost descoperită, în apropierea celei din urmă vetre, o casetă lut, de formă rectangulară, tăiată de o groapă, în care erau depozitate numeroase vase de uz comun.

De asemenea, au fost demontate două amenajări de lut, prevăzute probabil doar cu un acoperiş şi lipsite de pereţi, pe care au fost construite vetre. Una dintre vetre era simplă, din lut curat, avea o singură fază de utilizare şi era lipsită de gardină. Pe una dintre amenajări au fost ridicate două vetre, mai complexe, a căror gardină făcea corp comun la unul dintre colţuri. Acestea aveau mai multe faze de utilizare şi prezentau refaceri succesive. Patul lor de amenajare consta din lut amestecat cu pietre şi plăcuţe provenite fie de la alte vetre, deja distruse, fie de la fazele anterioare de utilizare a lor. Şi aceste vetre erau tăiate de gropi posterioare.

Cercetarea unei locuinţe datate tot în etapa Cucuteni A_1 a prilejuit scoaterea la iveală a unui nou complex de vase, asemănător celui descoperit în L. 73d. Se pare că şi acestea erau depozitate tot într-o casetă de lut. Deocamdată, această construcţie a fost investigată doar parţial.

În urma săpăturilor a fost recuperate un mare număr de fragmente ceramice, piese de silex şi oase de animale.

Totodată s-a continuat dezvelirea unor structuri de locuire din etapa Cucuteni A_2, care vor fi cercetate în campaniile viitoare.

Colectivul de cercetare a fost format din: D. Monah (responsabil de şantier), Gh. Dumitroaia, C. Preoteasa, E.-R. Munteanu, D. Nicola, D. Garvăn (FCM III), C. Bem (MNIR), A. Bălăşescu, C. Haită şi V. Radu (CNCP – MNIR).

wwww.cimec.ro

16. Mun. Roman, jud. Neamț

Săpăturile sistematice din anul 2003, efectuate la *Episcopie* au avut ca scop depistarea amplasamentului vechii biserici din secolul al XIV-lea, ctitorie a domnitorului Roman Mușat. Cele trei casete trasate în dreptul absidelor, altarului și naosului, precum și la baza contrafortului dintre naos și pronaos ale bisericii actuale au permis identificarea unor elemente inedite. S-a demonstrat existența unei temelii mai vechi ale bisericii care ajunge până la aproximativ 3 m adâncime, făcută din blocuri de gresie, zidite cu mortar făcut din var și nisip, cu o grosime ce depășește cu mult dimensiunile actualei biserici episcopale. Se poate spune că Petru Rareș a construit actuala biserică pe temeliile uneia mai vechi, dar nu la dimensiunile inițiale, actualul edificiu fiind mai mic. În jurul bisericii au fost depistate 40 de morminte de înhumație, datate din secolul al XIV-lea până în secolul XX. Situate în partea de nord a catedralei, unde s-a trasat un șanț cu dimensiunile de 36 x 2 m, mormintele au avut un inventar destul de sărac, ce constă în special din obiecte de podoabă sau piese vestimentare. Limita de nord a cimitirului este marcată de existența unei construcții civile, bine delimitată stratigrafic.

Cercetări efectuate de V. Ursachi și G. Hânceanu.

17. Sat Săbăoani, com. Săbăoani, jud. Neamț

În lunile septembrie-octombrie 2003 au fost reluate cercetările sistematice din așezarea și necropola aparținând culturii Sântana de Mureș din punctul *La Izvoare*. Au fost trasate trei secțiuni cu dimensiunile de 26 x 2,5 m, 21 x 2 m și 20 x 2 m, în scopul delimitării necropolei care a fost investigată în anii anteriori. În secțiunile săpate au fost surprinse materiale datate în eneolitic, epoca bronzului, Hallsttat, secolele II-III, VI-VII și XIV-XV. În nivelul carpic a fost descoperită o monedă imperială romană, pentru perioada formării poporului român au fost semnalate câteva bordeie, iar din evul mediu au fost cercetate câteva cuptoare pentru pâine și gropi menajere.

Săpături efectuate de V. Ursachi și G. Hânceanu.

18. Sat Săcuța, com. Boroaia, jud. Suceava

La nord de zăcământul de sare și izvoarele de slatină de la Oglinzi și Poiana, (jud. Neamț), pe teritoriul ocolului silvic Boroaia, la baza dealului Săcuța și la aproximativ 3 m de pârâul cu același nume se află un izvor de apă sărată folosit relativ intens de către oamenii din partea locului. La aproximativ 15 m de sursa de slatină se găsește o mică înălțime, probabil antropică, care conține în partea superioară un strat de culoare cenușie, de cca. 0,20 m grosime, cu resturi de cărbune și pigmenți de ceramică. Amenajată cu ghizdele din bârne, fântâna de la Săcuța este asemănătoare tuturor celorlalte slatine din zona subcarpatică a Moldovei. Deși se află pe un teren împădurit, cu accesibilitate redusă, la depărtare de situri arheologice cunoscute, obiectivul de aici ar putea oferi informații prețioase cu privire la exploatarea preistorică și protoistorică a sării din această parte a țării.

Periegheză efectuată de Gh. Dumitroaia, E.-R. Munteanu și D. Nicola.

wwww.cimec.ro

19. Sat Sărata, com. Solonț, jud. Bacău

În marginea pădurii, foarte aproape de malul pârâului cu apă dulce se găsește *Slatina Fundoaia*, al cărei izvor a fost reamenajat după mai mulți ani de părăsire. Având o împrejmuire făcută din piatră clădită, slatina pare să fi fost folosită doar în perioada modernă. Deși nu au fost depistate resturi arheologice mai vechi, nu este exclusă exploatarea acestei surse încă din antichitate, cercetările viitoare urmând a elucida acest aspect.

Periegheză: E.-R. Munteanu, C. Preoteasa și D. Nicola – 2002-2003.

20. Sat Siliștea, com. Români, jud. Neamț

În anul 2002 au fost reluate cercetările în S. I și au fost trasate alte două casete: α și β, de 4 x 4 m. Secțiunea I a fost adâncită în zona carourilor 10-15, până la - 0,90 m, în cadrul lor apărând două straturi compacte de gresie. Resturile arheologice care s-au găsit către extremitatea nordică a secțiunii reprezintă ceramică tipică Costișa, o verigă de bronz și materiale osteologice. În Cas. α s-au găsit plăci de mari dimensiuni din același tip de gresie, care ar putea aparține unei structuri de locuire. Materialul este predominant Costișa, dar s-a găsit și un fragment dintr-o toartă Monteoru Ic_2. Caseta β a fost deschisă pentru a verifica eventuala prelungire, spre nord, a structurii de locuire apărută în Cas. α. Sub stratul vegetal, variind ca grosime de la 0,13 până la 0,69 m, s-a identificat stratul arheologic propriu-zis, cu grosimea de aproape 0,30 m, care conținea fragmente de gresie, oase, ceramică fragmentară Costișa, o toartă Monteoru Ic_2 și un buton de bronz.

În anul 2003 s-a prelungit S. I spre nord-nord-vest cu încă trei carouri și jumătate (7 x 2 m), s-au deschis două casete de control în pădure, la 16 m est de aceasta (CTRL. 4 – 4 x 2 m – și CTRL. 5 – 2 x 2 m) și s-au mai săpat încă trei casete (4 x 4 m), una dintre ele în prelungirea Cas. α din 2002, fără a se păstra martorul stratigrafic.

Cercetări sistematice: N. Bolohan – responsabil (UAIC), G. Bilavschi (IAI), C. Crețu și Fl. Mătău (UAIC).

21. Oraș Solca, jud. Suceava

a) Slatina Mare

Săpăturile sistematice și perieghezele efectuate în preajma izvoarelor de apă sărată din Moldova, care au luat o amploare deosebită în ultimii ani, impun clarificarea situației arheologice existente la *Slatina Mare*. După cum se cunoaște, în urma unicului sondaj întreprins în 1968 de către M. Ignat, s-a afirmat cu tărie, în dese rânduri, că aici ar exista cele mai vechi *briquetages* din Europa, atribuite în 1977, de către N. Ursulescu, neoliticului timpuriu (cultura Starčevo-Criș). Cum observațiile noastre de la Lunca, județul Neamț nu coincideau cu demonstrația domniei sale, întrucât am descoperit *briquetages* doar în nivelul Cucuteni, astfel de piese lipsind din depunerile Starčevo-Criș din zona A, precum și din depunerile neolitice timpurii din zona B din *Poiana Slatinei* și de la Oglinzi-*Băi*, eram foarte interesați de verificarea situației de la Solca. Prilejul s-a ivit în anul 2003, când – prin amabilitatea profesorilor M. Ignat și D. Boghian – am fost acceptați să participăm la săpăturile, susținute în întregime, logistic și metodologic, de către un colectiv de arheologi din cadrul Muzeului de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț și colegul dr. D. Monah. Campania din luna august 2003 a avut ca scop determinarea perioadelor și epocilor istorice în care a fost exploatată sursa de apă sărată și stabilirea

www.cimec.ro

unei stratigrafii cât mai exacte a nivelurilor arheologice din apropierea fântânii. Interesul nostru a devenit cu atât mai mare, cu cât, anterior începerii săpăturilor, în luna iunie, am făcut o recunoaştere de teren, prilej cu care am recoltat, de pe întreaga suprafaţă a poienii în care se află slatina numai materiale ceramice care aparţin eneoliticului, resturi de tip Starčevo-Criş, din epoca bronzului şi Hallsttat nefiind depistate.

Noile săpături de pe Dealul Cociniş au debutat cu trasarea secţiunii I, la o distanţă de 10,5 m nord-vest de fântâna de slatină. După îndepărtarea stratului vegetal s-a observat că acesta consta în pământ de culoare brun-cafenie, cu puţine fragmente ceramice neo-eneolitice şi de epocă modernă, identificate mai ales spre estul secţiunii (la baza pantei). În carourile 1-3 la - 0,10 m a fost identificat un pavaj de pietre, aşezate în mai multe straturi, a căror grosime era de 0,20-0,30 m. În restul carourilor nivelul arheologic a apărut la - 0,30 m, pământul fiind cafeniu închis de consistenţă dură, fără a se observa diferenţe mari de culoare între stratul vegetal şi cel arheologic. Materialul arheologic recoltat din acest strat este extrem de fragmentat, evidenţiindu-se prezenţa masivă a ceramicii Cucuteni C, însoţită de numeroase fragmente de *briquetages*, unele fragmente Cucuteni B din pastă fină şi ceramică modernă (smălţuită, roşie). Sporadic au fost observate şi fragmente ceramice care ar putea proveni din epoca bronzului.

După îndepărtarea pavajului din primele trei carouri, nivelul arheologic a fost evidenţiat la - 0,60 m, prin identificarea pe fundul şanţului şi pe profilul de sud, în caroul 1, a unei gropi cu diametrul de cca. 1 m, conţinând pământ de culoare neagră şi fragmente de lemn carbonizat. Nivelul din care pornea groapa era de culoare brun-cafenie, cu o puternică pigmentaţie roşiatică datorată numărului mare de fragmente ceramice mărunte aflate în compoziţia sa, atribuite fazei Cucuteni B. De remarcat şi în această zonă prezenţa a sute de fragmente de *briquetages* şi ceramică Cucuteni C, ca şi în cazul depunerii scurse pe pantă.

În caroul 7, la - 0,80 m a fost evidenţiată o groapă conţinând pământ mai negru şi mai multe fragmente de lemn, dintre care unele arse. Din groapă izvora apă sărată. În partea centrală a S. I, culoarea solului se schimbă devenind negru-lutos la adâncimea de cca. 1 m, materialul arheologic fiind mai puţin frecvent de la - 0,60 la - 0,90 m, unde au apărut mai multe lentile de lut galben, care urmau în general trama movilei. În acest strat materialul arheologic identificat este preponderent de factură Cucuteni C, alături de care apar şi fragmente ceramice Cucuteni B.

În caroul 6, la adâncimea de - 1,20 m a apărut o lentilă de pământ de culoare neagră, suprapusă de o lentilă cu grosimea de 0,20 m, de culoare gri-cenuşie, cu textura foarte fină. În lentila de culoare neagră au fost observate mai multe bucăţi de crengi şi nuiele împletite. Din această zonă au fost recoltaţi mai mulţi stâlpi fragmentari, ascuţiţi la vârf, aşezaţi pe mai multe rânduri, în legătură cu împletiturile de nuiele, ceea ce pare să ateste existenţa unor întăriturii relativ recente menite să sprijine marginea terasei. În pământul de culoare neagră au fost descoperite trei fragmente ceramice, lucrate la roată, de factură medievală (probabil sec. XVII-XVIII). În construcţia menţionată, în afara stâlpilor şi a nuielelor au fost observate şi pietre de mărime diferită. Vârfurile stâlpilor erau înfipte în lutul de culoare vineţie, apoi galben, steril arheologic.

www.cimec.ro

Solca-*Slatina Mare*

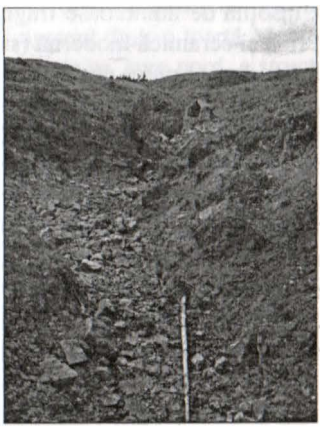

Solca-*Slatina de pe islaz*

Săcuţa

Izvoare de slatină de pe teritoriul judeţului Suceava

wwww.cimec.ro

În capătul de est al secțiunii, la - 1,50 m a apărut, de asemenea, o adâncitură cu pământ de culoare neagră, care însă datorită acumulării apei de ploaie în ultimele zile de cercetare, nu a mai putut fi săpată în întregime.

Săpăturile de la Solca, executate cu toată atenția și respectul cuvenit predecesorilor, nu au oferit deocamdată materiale arheologice mai vechi de faza B a culturii Cucuteni, ceea ce ar corespunde nu doar rezervei exprimate de noi pe baza descoperirilor de la Lunca, cât mai ales materialului arheologic existent la Suceava și provenit din săpăturile vechi. Pe baza observațiilor din teren și a vestigiilor culese, precizăm că la Solca-*Slatina Mare* nu sunt atestate, încă, depuneri Starčevo-Criș, și cu atât mai mult *briquetages* din neoliticul timpuriu, și nici materiale din epoca bronzului și Hallsttat.

Dacă vor fi descoperite cândva niveluri de locuire din alte epoci, cei care se vor bucura primii vom fi noi. Publicarea săpăturilor de la Lunca are nevoie de analogii și comparații!

Colectivul de cercetare a fost format din: Gh. Dumitroaia, D. Nicola, E.-R. Munteanu, C. Preoteasa, D. Monah, D. Boghian și S. Ignătescu (UȘMS).

b) Slatina de pe islaz

Dintre fântânile cu apă sărată semnalate la nord de orașul Solca, în afară de *Slatina Mare*, a mai fost utilizată și slatina de pe izlaz. Apa din fântână, aflată la cca. 1 m adâncime față de marginea ghizdelei de beton, are o concentrație de sare semnificativă, după cum o demonstrează și depunerile din albia de scurgere în pârâul Solcuța. La nord de izvorul sărat se găsește un izvor de apă dulce care alimentează adăpătoarea pentru animale de pe islazul din apropiere. Deși nu au fost găsite resturi arheologice, obiectivul menționat va sta în atenția noastră și pe viitor, fiind inclus în baza de date a proiectului referitor la izvoarele de apă sărată din Moldova.

Cercetare – în 2003: Gh. Dumitroaia, D. Nicola, D. Boghian, S. Ignătescu.

22. Sat Ștefan cel Mare, com. Ștefan cel Mare, jud. Neamț

Reabilitarea rețelei de apă potabilă pentru școala profesională specială în 2003 a prilejuit găsirea unor conducte de ceramică de la sfârșitul evului mediu și din epoca modernă, precum și fragmente ceramice și chirpici ars aparținând culturii Precucuteni.

Supraveghere arheologică: El. Ciubotaru.

23. Oraș Târgu Neamț, jud. Neamț

Stațiunea arheologică de pe Dealul Pometea, cu niveluri aparținând culturii Cucuteni, faza B, și epocii moderne, este cunoscută ca urmare a sondajelor efectuate în anii 1938 (C. Matasă și R. Vulpe) și 1972-1973 (I. Untaru). Se cunosc însă puține lucruri despre aceste cercetări, singurele informații publicate – de fapt, scurte note informative – semnalând numai existența unui bogat material arheologic, în bună parte corodat.

Cercetările arheologice din 2003 au avut un caracter de salvare și au debutat prin trasarea unei secțiuni transversale (S. I), cu dimensiunile de 70 x 2 m, orientată relativ pe direcția nord-sud, cu scopul de a stabili stratigrafia așezării. Paralel cu aceasta, la 2 m spre vest, a fost realizată o altă secțiune (S. II), de 28 x 2 m, iar în apropierea bisericii,

wwww.cimec.ro

între absida nordică şi limita de nord a terenului acesteia, a fost efectuată o a treia secţiune (S. III) de 6,50 x 2 m, având aceeaşi orientare ca şi precedentele. Spre capătul nordic al S. I, în dreptul carourilor 30-32, spre vest, a fost deschisă ulterior o casetă (Cas. A), cu dimensiunile de 6 x 6 m, având drept scop dezvelirea unui complex cucutenian.

Succesiunea stratigrafică se prezintă astfel:

- stratul vegetal, până la 0,15-0,30 m adâncime, de culoare brun-cafenie, cu granulometrie mare, care conţine numeroase vestigii arheologice aparţinând culturii Cucuteni şi perioadei moderne, fragmentare şi puternic corodate;
- nivelul arheologic propriu-zis, între 0,30-0,50 m adâncime, nediferenţiat prin culoare şi textură de stratul vegetal, ce conţine materiale arheologice din faza Cucuteni B;
- nivelarea modernă, ce apare parţial în S. I, S. II şi Cas. A, între 0,15-0,50 m, constând în argilă nisipoasă, de culoare gălbuie, cu gresii şi şisturi verzi în compoziţie;
- stratul steril, de la 0,50 m, constând în argilă lutoasă de culoare galbenă.

Cercetările arheologice efectuate au evidenţiat faptul că în zona cimitirului nou cea mai mare parte a solului, împreună cu vestigiile arheologice, a fost rasă până la partea superioară a stratului de steril (argila nisipoasă cu calcare şi şisturi verzi mărunţite în compoziţie), creându-se astfel un platou, pe care în urmă cu aproximativ un secol a fost construită din lemn vechea casă parohială, ce nu se mai păstrează în prezent.

Ulterior, au fost săpate două gropi de mari dimensiuni, până la cca. 1,00-1,15 m adâncime, surprinse în cuprinsul S. I (G. 2 în carourile 17-20 şi G. 3 în carourile 12-14), în care au fost aruncate cel puţin o parte din vestigiile arheologice distruse, printre acestea remarcându-se resturile unui complex cucutenian, precum şi o aglomerare de pietre de râu cu urme de lipitură, folosite probabil la fundaţia unei construcţii moderne.

În cuprinsul S. I, în carourile 5-6, la cca. 0,15-0,30 m adâncime, a fost descoperit un şir de pietre de râu, orientat pe direcţia est-vest, aparţinând probabil unui complex modern.

În S. II, în caroul 11, la 0,35 m adâncime, a fost găsită o vatră cucuteniană de cca. 1 m^2 cu o singură fază de utilizare, construită pe un pat de fragmente ceramice. Pe latura vestică aceasta era tăiată de o groapă.

În cuprinsul S. I, în carourile 30-32, şi în Cas. A (carourile A-C 1-3), între 0,35-0,85 m, a fost descoperită o aglomerare de pietre de râu, ce reprezenta probabil resturile unui complex modern, precum şi cele ale unei locuinţe Cucuteni B, orientate est-vest, ambele fiind tăiate înspre centrul casetei de nivelarea amintită. Resturile locuinţei cucuteniene se prezentau sub forma a două mase relativ compacte de chirpici ars la roşu-cărămiziu, dispuse pe capătul de nord şi, respectiv, de sud. Construcţia, lipsită de platformă, avea forma rectangulară şi dimensiuni medii (cca. 8 x 5 m). Din cuprinsul său au fost recoltate numeroase fragmente ceramice corodate, câteva piese de silex, precum şi un topor trapezoidal lucrat din şist. Complexul modern suprapunea în mare parte resturile locuinţei.

În caroul 30 al S. I şi spre limita sudică a Cas. A a fost observat un şanţ posterior complexelor amintite, cu dimensiunile de 7 x 0,5 x 0,5 m, care le taie pe latura sudică.

În urma cercetărilor efectuate au fost recoltate numeroase fragmente ceramice aparţinând epocilor menţionate, fragmente plastice şi utilaje litice cucuteniene (predominante fiind piesele de silex), precum şi obiecte de fier moderne.

wwww.cimec.ro

Trebuie menţionat faptul că aşezarea de pe Dealul Pometea se află la mică distanţă (cca. 3 km) de slatinele de la Corugea şi Oglinzi-*Băi*.

Colectivul de cercetare a fost format din: Gh. Dumitroaia – responsabil de şantier, C. Preoteasa, E.-R. Munteanu, D. Nicola şi V. Josanu.

24. Sat Ţolici, com. Petricani, jud. Neamţ

a) Slatina de pe teritoriul satului

Cercetarea de suprafaţă efectuată în anul 2002 în jurul slatinei de pe teritoriul satului, din vecinătatea locuinţei lui V. Nistor, situată pe partea dreaptă a drumului Ţolici-Bodeşti, aproape de fundătura satului, nu a oferit resturi arheologice semnificative mai vechi de epoca modernă. Izvorul de apă sărată, protejat de ghizdele de lemn, folosit intens de către localnici, poate constitui un reper important pentru cercetările de teren viitoare, inclusiv a celor de natură etnoarheologică.

Observaţii realizate de: Gh. Dumitroaia, D. Nicola, D. Monah şi O. Weller.

b) Izvoarele / bălţile din pădure

În pădurea Ţolici, în marginea unei poieni din partea dreaptă a drumului care duce spre Mănăstirea Brădiţel, se află două izvoare / bălţi cu apă sărată ce evidenţiază depozitele de sare gemă (NaCl) din zonă. În preajma a trei promontorii, înconjurate de teren mlăştinos, s-au găsit resturi ceramice din evul mediu târziu şi secolele XIX-XX.

Periegheza a fost efectuată în 2002 de acelaşi colectiv care a realizat şi observaţiile referitoare la slatina de pe teritoriul satului.

În lunile aprilie-mai 2003 au fost efectuate cercetări de suprafaţă şi în zona Romanului, pe terasa din partea dreaptă a râului Moldova (sectorul Dulceşti-Trifeşti-Secuieni-Horia). Informaţiile oferite de colegii de la Muzeul de Istorie Roman – R. Butnariu şi G. Hânceanu – vor fi luate însă în consideraţie cu rezerve, întrucât sunt puţin edificatoare, câteva puncte fiind de fapt *redescoperite* la mai mult timp după publicare. Sperăm totuşi că efortul depus va fi fructificat în publicaţii viitoare.

wwww.cimec.ro

wwww.cimec.ro

Expoziția itinerantă
ARTĂ ENEOLITICĂ. CUCUTENI
Muzeul Național Cotroceni și Muzeul Județean de Istorie Brașov

Rod al activității de investigare arheologică sistematică a specialiștilor din cadrul Muzeului de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț, respectiv a Centrului Internațional de Cercetare a Culturii Cucuteni, și a colaboratorului său permanent dr. Dan Monah, această expoziție a reunit un număr de 106 exponate, dintre cele mai reprezentative (ceramică și plastică) existente în colecțiile Muzeului de Istorie Piatra-Neamț și Muzeului de Istorie Roman, care pun în valoare măiestria artistică a meșterilor cucutenieni, din mileniile IV-III î.Hr.

Primul vernisaj a avut loc în cadrul Muzeului Național Cotroceni, care a găzduit pentru prima dată o expoziție de acest gen. Au fost prezente personalități marcante în cercetarea și valorificarea civilizațiilor preistorice din România. Au vorbit cu acest prilej prof. univ. dr. Alexandru Vulpe, membru corespondent al Academiei Române, directorul Institutului de Arheologie *Vasile Pârvan* din București, ca invitat de onoare, dr. Dan Monah, cercetător la Institutul de Arheologie Iași și dr. Gheorghe Dumitroaia, director al Complexului Muzeal Județean Neamț, ca organizatori.

Găzduind pentru prima dată o expoziție dedicată culturii Cucuteni și implicit popularizării capodoperelor artei eneolitice, Muzeul Național Cotroceni, în calitatea onorantă de amfitrion, a reușit să mediatizeze în mod strălucit această manifestare științifică și culturală, fapt ilustrat atât de numărul invitaților care au participat la vernisaj, cât și de diversitatea reprezentanților *mass-media* prezenți cu această ocazie. Evenimentul a beneficiat de cronici și reportaje elogioase cu impact asupra publicului atât din țară, cât și din străinătate, mai cu seamă datorită prezenței la vernisaj a unor reporteri TV din cadrul redacțiilor *TVR1 – Emisiunea Telematinal*, *TVR Cultural*, *TVR Internațional*, *TV România de Mâine* și *Radio România Internațional*, care au imortalizat atât alocuțiunile organizatorilor expoziției și a invitaților lor, cât și interesul cu care a fost primit de către public acest proiect expozițional de excepție.

Invocând importanța acestei culturi, prof. Al. Vulpe a sintetizat elementele de greutate ale civilizației cucuteniene, argumentând cu mult tact științific locul și rolul pe care îl ocupă studiul acestei culturi în cercetarea arheologică a ultimelor decenii. Au fost prezentate astfel auditoriului aspecte definitorii legate de cultura Cucuteni și purtătorii acesteia pe teritoriul actual al României, insistându-se asupra individualității și specificității civilizației Cucuteni în contextul mai larg al preistoriei *Europei Vechi*.

Ca organizator și inițiator al acestei manifestări, dr. Gheorghe Dumitroaia, directorul Complexului Muzeal Județean Neamț, a prezentat succint contribuția predecesorilor săi la cunoașterea și valorificarea științifică a inestimabilelor vestigii arheologice descoperite pe plaiurile moldave, cel mai adânc respect și cuvenita aducere aminte fiind destinate părintelui-arheolog, fondator al Muzeului Arheologic Regional

wwww.cimec.ro

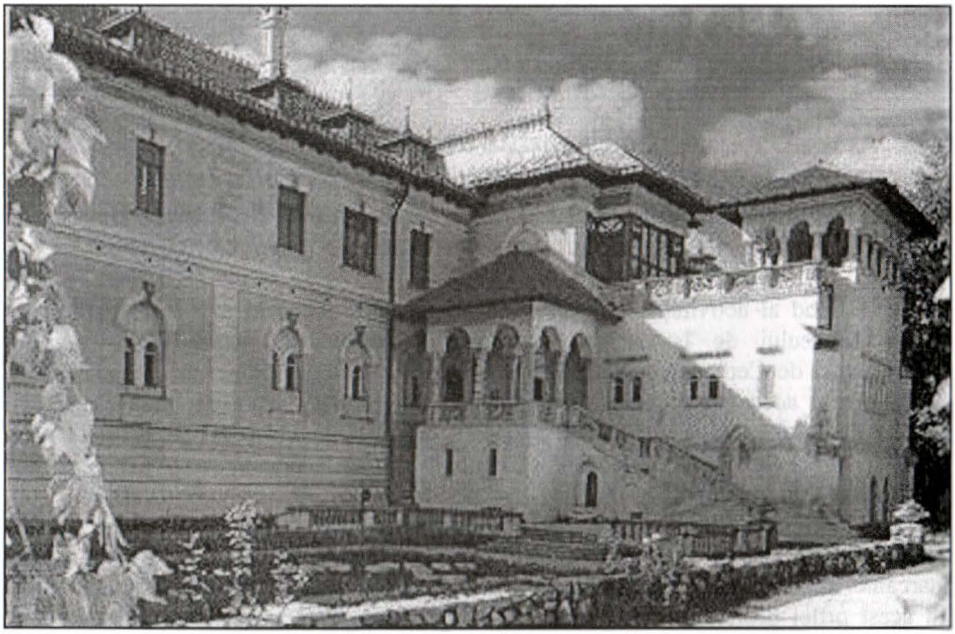

Aripa Palatului Cotroceni în care se află Muzeul

Aspect de la deschiderea expoziţiei la Bucureşti

www.cimec.ro

Piatra-Neamţ, în 1934 – preotul Constantin Matasă. Vorbitorul a evidenţiat eforturile şi dăruirea părintelui C. Matasă pentru a pune bazele unei colecţii de ceramică eneolitică cucuteniană în cadrul muzeului, acolo unde – în urmă cu aproape un deceniu – lua naştere, din dorinţa unei mai atente cercetări şi valorificări ştiinţifice a patrimoniului artistic cucutenian, Centrul Internaţional de Cercetare a Culturii Cucuteni.

Au fost evocaţi cu acest prilej şi cercetătorii care au contribuit prin săpături arheologice sistematice la definirea şi cunoaşterea culturii Cucuteni, de la descoperirea aşezării eponime (în 1884) şi până în prezent, ca un prinos de recunoştinţă faţă de cei pentru care cunoaşterea civilizaţiei Cucuteni s-a metamorfozat cu timpul în misia unei vieţi.

Apreciind în mod unanim atât activitatea înaintaşilor săi, cât şi contribuţia mai tinerilor săi colaboratori la realizarea proiectelor ştiinţifice ale instituţiei pe care o conduce – implicit şi a expoziţiei de faţă –, dr. Gh. Dumitroaia a oferit posibilitatea bunului său coleg, dr. D. Monah, cercetător în cadrul Institutului de Arheologie Iaşi, coordonator al expoziţiei, de a încununa prezentarea proiectului *Artă eneolitică. Cucuteni* prin împărtăşirea către auditoriu a câtorva dintre semnificaţiile ascunse ale artei celei mai importante civilizaţii preistorice din Europa.

Dr. D. Monah a captivat întreaga asistenţă prin elocvenţa detaliilor şi accesibilitatea explicaţiilor de natură ştiinţifică, astfel încât specialistul în studiul civilizaţiilor neo-eneolitice a cucerit nu doar atenţia, ci şi inimile auditoriului, pornind de la sacralitatea *matroanei*, *Mare Zeiţă*, păstrătoare a secretului vieţii şi ajungând treptat la simbolurile legate de reînnoirea naturii, ciclul anotimpurilor, fertilitate şi fecunditate, reunite simbolic în *Marea Mamă* şi plastic în fermecătoarea frumuseţe a statuetei feminine cu corpul stilizat.

Expoziţia de la Cotroceni s-a bucurat de un ecou generos în rândul cotidienelor locale (*Ceahlăul*, an XIV, nr. 3439, din 16-17 martie 2002, p. 4 – *Cultura Cucuteni între Cotroceni şi Stockholm* – şi an XIV, nr. 3466, din 17 aprilie 2002, p. 7 – *Piese de Cucuteni la Cotroceni*; *Realitatea Press*, an I, nr. 3, din 17 aprilie 2002, p. 4 – *Valori istorice şi artistice ale Muzeului de Istorie Piatra-Neamţ la Cotroceni. Arta eneolitică Cucuteni*) şi naţionale (*România Liberă*, din 13 aprilie 2002 – *Mesajul culturii Cucuteni*; *Curierul Naţional*, nr. 3383, din 16 aprilie 2002 – *Mesaje din preistorie la Muzeul Naţional Cotroceni*; *Curentul*, din 11 aprilie 2002 – *Mesaje din Preistoria României*; *Flacăra*, nr. 16 (32), din 25 aprilie 2002 – *Cultura Cucuteni la Cotroceni*; *Timpul Liber*, din 16 mai 2002 – *Mesaje din Preistoria României. Cultura Cucuteni*; *Dimineaţa*, din 24, 30 mai, 3, 4 iunie 2002 – *Istoria în mărturii de artă. Mesaj în timp. I-IV*).

Din articolele enumerate se desprinde imaginea unei *îmbinări fericite a pieselor cu imaginile fotografice, prezentând predilect locurile unde au fost întreprinse cercetările sistematice care au evidenţiat aceste aşezări umane. Lor li s-a alăturat o serie de desene sugestive, care în actualul stadiu de cunoaştere sugerează tipul de locuinţe cu modalităţi de realizare a ceramicii cu mijloace tehnice care au precedat roata olarului. Pe parcursul expoziţiei sunt plasate note explicative menite a-l ajuta pe vizitator să înţeleagă aceste mesagere ale unor timpuri apuse* (Virgil Teodorescu).

Ceea ce a captat cel mai mult atenţia publicului larg, au fost artefactele. Dintre acestea, un loc deosebit de important l-a reprezentat plastica (în special cea

www.cimec.ro

Casa Sfatului din Braşov, unde a fost itinerată expoziţia

Vernisajul expoziţiei la Muzeul Judeţean de Istorie Braşov

wwww.cimec.ro

antropomorfă), care a impresionat atât prin bogăţia, cât şi prin varietatea formelor şi decorurilor incizate sau pictate.

Aşa cum afirma dr. D. Monah, prin cele două componente principale ale sale – decorativă şi figurativă –, arta cucuteniană a evoluat de-a lungul timpului, cunoscând mai multe perioade, curente şi stiluri. Prin această expoziţie arta figurativă a fost sugestiv ilustrată de *Marea Mamă*, prezentă în postura de *matroană* sau de *fecioară*, modul de expunere al pieselor accentuând o evoluţie ascendentă, oscilând între geometrism, stilizare şi naturalism, pentru a aduce în atenţia vizitatorilor exponate ce se înscriu între cele mai valoroase realizări ale artei preistorice europene.

Prin conţinutul său ilustrativ sugestiv şi bine sintetizat, catalogul care a însoţit manifestarea, realizat în memoria prof. Vladimir Dumitrescu, la împlinirea a 100 de ani de la naştere, a oferit publicului larg posibilitatea de a înţelege mai bine procesul evolutiv de dezvoltare a civilizaţiei prezentate. Pornind de la un argument al realizării acestei expoziţii, purtând semnătura dr. Gh. Dumitroaia, şi amplificând importanţa culturii Cucuteni prin titulatura sugestiv aleasă de *fenomen în preistorie*, catalogul a oferit, prin intermediul dr. D. Monah, detalii bine articulate ştiinţific asupra artei decorative şi figurative care au stat la baza evoluţiei acestei civilizaţii, precum şi o prezentare individuală, realizată de către C. Preoteasa, a fiecărei piese din cadrul expoziţiei. Conceput ca un ghid de popularizare, catalogul expoziţional este, în acelaşi timp, o lucrare ştiinţifică de valorificare a patrimoniului arheologic cucutenian, atât de detaliile de ordin cronologic, materialul cartografic minuţios, cât şi de bibliografia selectivă şi ilustraţiile incluse în volum. Vizând atât publicul din ţară, cât şi numeroşii vizitatori din străinătate, catalogul a beneficiat şi de o versiune în limba engleză realizată, de către D. Nicola şi R. Munteanu.

Organizatorii şi colaboratorii acestora şi-au văzut recompensate eforturile depuse în vederea realizării acestui proiect expoziţional atât prin interesul publicului cunoscător, cât şi prin gradul ridicat de participare a publicului larg la vizitarea pieselor numite pe drept cuvânt *capodopere ale artei eneolitice cucuteniene*.

Plecând de la expoziţie, vizitatorul avizat a putut înţelege gradul de emoţie al organizatorului-trezorier, cu atât mai mult cu cât devine evident că mişcarea unor asemenea valori constituie un mare risc. Răspunderea este cu atât mai mare cu cât în aceste valori este încorporată munca celor de demult, calitatea de arhivă a pământului acestei ţări, grija şi priceperea celor care le-au scos la iveală, care au implicat munca de migală şi pricepere a celor din laboratoarele muzeelor, precum şi prin munca de a le conferi condiţii de conservare în depozite şi spaţii generoase de expunere pentru a fi cunoscute.

Ca un corolar al devotamentului faţă de arheologie, unul dintre organizatori mărturisea cu ocazia prezentării acestei expoziţii că *pământul e un depozit de comori care, chiar dacă nu sunt întotdeauna de aur, sunt foarte importante pentru identificarea rădăcinilor neamului nostru. Acestea ne sunt izvoarele, ele sunt hrana noastră spirituală, ele sunt dovada vechimii, a continuităţii noastre aici, dar şi a civilizaţiei create de strămoşii noştri, una dintre cele mai evoluate din vremea aceea, pentru că arta cucuteniană, oscilând între figurativ, stilizare şi naturalism, reprezintă una dintre cele mai valoroase realizări ale artei preistorice europene.*

www.cimec.ro

Concepută spre a fi itinerată la mai multe muzee din ţară, expoziţia la care ne-am referit a mai poposit şi la Muzeul Judeţean de Istorie – Casa Sfatului Braşov, între 26 septembrie-15 noiembrie 2002. Prin amabilitatea şi cu sprijinul directorului acestei instituţii, dr. Radu Ştefănescu, expoziţia a beneficiat de un interes substanţial din partea publicului larg, cu atât mai mult cu cât la vernisaj au fost prezenţi şi reprezentanţii Consiliului Judeţean Braşov şi alte oficialităţi, care au exprimat importanţa unor astfel de manifestări culturale, ce oferă posibilitatea unui segment din ce în ce mai variat de vizitatori de a cunoaşte noi valori aparţinând patrimoniului cultural naţional.

Propusă ca obiect de studiu pentru clasele de elevi şi subiect de meditaţie pentru vizitatorii maturi, expoziţia *Artă eneolitică. Cucuteni*, revenită în cadrul Muzeului de Istorie şi Arheologie Piatra-Neamţ, constituie un prilej de mândrie pentru organizatori, care îşi văd astfel răsplătite eforturile făcute de ani şi ani pentru valorificarea tezaurului arheologic din zona subcarpatică a Moldovei.

Adrian Ciobanu

wwww.cimec.ro

Conferința Internațională
GIANT-SETTLEMENTS OF TRIPOLIAN CULTURE
Talianki, Ucraina, 5-8 august 2003

În vara anului trecut, cu prilejul aniversării a 110 ani de la descoperirea așezării eponime a culturii Tripolie, a avut loc în orășelul Talianki, regiunea Čerkask, din Ucraina, o importantă reuniune științifică internațională, care a reunit peste 40 de specialiști din domeniul cercetării eneoliticului sud-est european (Ucraina, România, Rusia, Republica Moldova, Bulgaria, Marea Britanie și Israel). Această întâlnire nu a constituit, de fapt, o noutate pentru mulți dintre colegii care se ocupă de investigarea monumentelor tripoliene, având în vedere că de la începutul săpăturilor sistematice de la Talianki, în 1981, au mai fost organizate aici și alte manifestări de acest gen (în anii 1990, 1991 și 1993), ale căror lucrări au fost între timp publicate.

Organizatorii conferinței au fost colegii de la Institutul de Arheologie din Kiev, al Academiei de Științe a Ucrainei, care investighează situl de la Talianki, respectiv dr. Alexei Korvin-Piotrovski, dr. Vladimir Kruc și dr. Serghei Ryzhov, împreună cu colaboratorii lor apropiați, care ne-au făcut invitația de a ne deplasa în țara vecină. Mărturisim că am primit invitația cu plăcere, având în vedere că între Institutul de Arheologie din Kiev și Muzeul de Istorie și Arheologie din Piatra-Neamț se înfiripaseră unele relații de colaborare încă de acum un deceniu, colegii ucraineni vizitându-ne în două rânduri, cu prilejul organizării colocviilor internaționale *Cucuteni – 110 ani de la descoperirea așezării eponime* și *Tell-urile – axe cronologice ale preistoriei*. Între cele două instituții exista un schimb de publicații, iar interesul nostru pentru conferința de la Talianki însemna, în fapt, materializarea unui vis frumos de ani și ani, de a vedea pe viu, la ele acasă, unele dintre cele mai interesante descoperiri tripoliene.

Am plecat din Iași în dimineața zilei de luni 4 august, împreună cu ceilalți colegi din România, care primiseră invitații: dr. Dan Monah, mandatat să prezinte și un mesaj din partea secției de istorie a Academiei Române, dr. Cornelia-Magda Mantu-Lazarovici (Institutul de Arheologie Iași) și dr. Gheorghe Lazarovici (Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei Cluj-Napoca). Alături de noi s-au aflat dr. John Chapman (Universitatea Durham, Marea Britanie) și colega Bisserka Gaydarska, din Bulgaria, care participaseră la săpăturile de la Prohozești (jud. Bacău) și vizitaseră alte obiective arheologice din România. Cei șase cercetători alcătuiau o veritabilă echipă, ce trebuia să reprezinte, într-un fel, eneoliticienii de la vest de Prut.

După cinci ore de călătorie cu trenul pe o distanță de doar 120 de km, am ajuns la Chișinău, unde am fost așteptați de dr. Valentin Dergacev, directorul Institutului de Arheologie și Istorie Veche din capitala Republicii Moldova. Am plecat cu autobuzul imediat și în foarte scurt timp am ajuns la frontiera cu așa-zisa Republică Transnistreană, ale cărei *autorități* (vameși și grăniceri) s-au *străduit* să le simțim vigilența și importanța! După un drum epuizant de peste 10 ore, cu un mijloc de

wwww.cimec.ro

Sosirea participanţilor la *Casa Ştiinţei* din Talianki

Aspect din timpul conferinţei

wwww.cimec.ro

transport cu care parcă ne întorceam în timp şi după ce am luat cunoştinţă cu rigorile de sorginte staliniste ale poliţiei de frontieră ucraineană, am ajuns în oraşul Uman, unde eram aşteptaţi de către colegii de la Kiev. Căldura cu care am fost primiţi şi ospitalitatea pe care ne-au arătat-o aceştia, au făcut să uităm greutăţile unui traseu dificil, atmosfera găsită la baza şantierului de la Talianki, fiind deosebit de amicală, deşi unele dintre gazde ne erau complet necunoscute.

A doua zi, pe 5 august, am fost conduşi pe şantierul arheologic de la Talianki, de către Vl. Kruc, responsabilul acestuia, care ne-a informat asupra sistemului de săpătură, situaţiei stratigrafice şi a principalelor descoperiri, din rândul cărora două locuinţe *in situ*, cu dimensiunile de cca. 15 x 6 m, erau absolut impresionante. Vedeam pentru prima dată astfel de complexe, estimate la câteva mii pe întreaga suprafaţă a aşezării, pe baza cărora colegii ucraineni încearcă să argumenteze existenţa unuia dintre primele *proto-oraşe* din această parte a lumii. După amiază am fost invitaţi la reşedinţa familiei Kruc, după care ne-am întâlnit cu colegii ajunşi la Talianki, din Ucraina şi Rusia.

În dimineaţa zilei de 6 august a avut loc primirea oficială a participanţilor la conferinţă, oferindu-ni-se un agreabil program artistic, susţinut de un grup de tineri din raionul Talianka, care ne-au impresionat prin costumele tradiţionale şi frumuseţea cântecelor şi dansurilor populare ucrainene.

Au fost rostite apoi, în sala de conferinţe a bibliotecii, cuvinte de bun-venit din partea Academiei de Ştiinţe a Ucrainei, de către acad. Piotr Toločko, cunoscută personalitate a arheologiei şi istoriei europene, preşedintele părţii ucrainene din comisia mixtă româno-ucraineană de arheologie, istorie şi etnografie. Au fost subliniate importanţa culturii Tripolie în contextul preistoriei europene şi momentele de vârf din cercetarea acestei culturi, la care arheologii ucraineni şi-au adus o contribuţie substanţială. În cuvântul său, reprezentatul regiunii Čerkask ne-a oferit date despre trecutul şi prezentul acesteia, asigurându-ne că autorităţile locale îşi dau toată silinţa pentru a proteja valorile moştenite de la înaintaşi.

Au urmat apoi cuvântările invitaţilor. Dr. V. Dergacev a prezentat salutul colegilor din Republica Moldova, subliniind interesul pe care specialiştii din afara Ucrainei îl manifestă faţă de descoperirile culturii Tripolie, precum şi contribuţia altor centre, inclusiv cel de la Piatra-Neamţ, la cercetarea şi valorificarea culturii Cucuteni-Tripolie. Dr. Vladimir Zbenovici, fost cetăţean al Ucrainei, un recunoscut cercetător al acestei culturi, care în prezent trăieşte şi lucrează în Israel, şi-a manifestat bucuria de a se reîntâlni cu foştii săi colegi şi a insistat asupra tradiţiei şi importanţei ştiinţifice a conferinţelor de la Talianki. Apoi dr. J. Chapman a prezentat salutul instituţiei la care activează, subliniind totodată valoare sitului de la Talianki. Institutul de Arheologie din Iaşi, al Academiei Române, şi-a prezentat salutul prin dr. Dan Monah, cunoscută personalitate din domeniul cercetării civilizaţiei Cucuteni-Tripolie, foarte apreciat de către neo-eneoliticienii din Ucraina. Adresând mulţumiri pentru invitaţia adresată colegilor din România, arheologul ieşean a subliniat necesitatea unei cât mai bune conlucrări între cercetătorii celor două spaţii culturale. După salutul adresat de dr. Tatiana Popova, de la Sankt Petersburg, au fost acordate diplome de recunoştinţă unora dintre personalităţile care s-au remarcat în investigarea culturii Tripolie.

www.cimec.ro

J. Chapmann, B. Gaydarska şi D. Monah în faţa *Casei Ştiinţei*

Colegi din România şi Marea Britanie pe şantier

wwww.cimec.ro

La sfârşitul primei părţi a şedinţei de deschidere, dr. A. Korvin-Piotrovski a mulţumit autorităţilor, sponsorilor şi colegilor pentru sprijinul acordat în organizarea conferinţei, iar dr. Vl. Kruc a susţinut comunicarea Asupra originii aşezărilor-gigant tripoliene. Încă din această fază iniţială am observat că în Ucraina se acordă o importanţă deosebită culturii Tripolie, care depăşeşte cu mult atenţia cu care este tratată cultura Cucuteni în România. Nu mai puţin adevărat este faptul că unii cercetători de la Kiev, printre care şi cei care efectuează săpăturile de la Talianki, beneficiază de programe de finanţare din străinătate, aşa cum este şi cel susţinut de firma *QES Investment Ltd.* din Marea Britanie, precum şi *Search Foundation* din S.U.A., ai căror reprezentanţi au şi participat la conferinţă. Casetele video care au fost proiectate cu această ocazie au prezentat două proiecte de arheologie experimentală, care au fost însă neconvingătoare, din punctul nostru de vedere.

În aceeaşi zi, după masa de prânz, invitaţii s-au deplasat la situl de la Talianki, prilej cu care am fost impresionaţi de interesul nedisimulat pe care l-au dovedit nu numai participanţii la conferinţă, cât şi autorităţile regionale şi locale şi reprezentanţii mass-media faţă de descoperirile realizate. Ne-am deplasat apoi la Legedzinoe, unde ne-au fost prezentate două reconstituiri de construcţii tripoliene: una reprezentând un sanctuar la scară redusă, caruia îi fusese dat foc anterior, iar cealaltă o locuinţă de mari dimensiuni, din bârne masive, aflată în curs de finalizare. Vizita la muzeul din localitate, unde se află descoperirile de la Talianki, destul de puţine la număr, nerestaurate şi nu atât de spectaculoase, nu ne-a impresionat, poate şi pentru faptul că luasem cunoştinţă cu ele din catalogul săpăturilor, primit cu un an înainte chiar de la autorii săi (V.A. Kruc, A.G. Piotrovski şi S.N. Ryzhov).

Începând cu orele 17^{00} au urmat şedinţele de comunicări. Mihail Videiko a prezentat comunicarea *Procese de urbanizare în Vechea Europă şi proto-oraşele tripoliene*, prilej cu care au fost reiterate ideile din cartea publicată în anul 2002. Comunicarea colegului de la Kiev parcă a fost intenţionat planificată pentru dr. Dan Monah, care a prezentat materialul intitulat *O stafie bântuie Europa: proto-oraşele neolitice*. Cu argumente, dar şi cu umor, specialităţi recunoscute ale colegului ieşean, s-au demontat unele exagerări şi interpretări mai puţin fundamentate privind specificul marilor aglomerări umane din timpul eneoliticului sud-est european.

Au urmat Vitali Ostrochenko de la Kiev, cu *Fenomenul proto-oraşelor de la Talianki şi Syntashta*, şi Vadim Mytsyk din Tal'noe, care a prezentat o serie de consideraţii privind specificul terenurilor ocupate de aşezările tripoliene. Elena Tsvek, de la Institutul de Arheologie din Kiev, a prezentat comunicarea *Câteva aspecte ale relaţiilor dintre comunităţile aşezărilor Cucuteni-Tripolie şi populaţiile de stepă*, ideile acesteia fiind expuse şi la Piatra-Neamţ, în 1994. Iuri Rassamakin, cunoscut specialist în domeniul studierii vestigiilor populaţiilor de stepă, a susţinut comunicarea *Dezvoltarea primelor societăţi agricole în zona de stepă a Mării Negre*. Au urmat apoi discuţii şi întrebări, întrerupte cu greu de lăsarea serii.

În dimineaţa zilei de 7 august au fost reluate comunicările de la *Casa Ştiinţei*, o clădire impunătoare, realizată în stil stalinist, care ar putea să funcţioneze foarte bine chiar şi ca muzeu. Prima comunicare a aparţinut dr. Dan Monah, care a prezentat *Tezaurele culturii Cucuteni-Tripolie*, pe care autorul le consideră drept obiecte de prestigiu

www.cimec.ro

Vizita specialiştilor şi oficialităţilor pe şantier, în ziua de 6 august

A. Korvin-Piotrovski, J. Chapmann, o studentă ucraineană,
Gh. Dumitroaia, Vl. Kruc, B. Gaydarska şi S. Rhyzov pe şantier

wwww.cimec.ro

ale conducătorilor comunităţilor acestei civilizaţii. A urmat un grup de comunicări prezentate de către colegii de la Kiev (Natalia Burdo – *Aspecte religioase ale arhitecturii proto-oraşelor tripoliene*; Iacob Gershkovici – *Semnele arheologice şi paralelele etnografice ale ritualului părăsirii locuinţelor*; Eduard Ovchinnikov – *Materiale şi elemente de construcţie ale caselor tripoliene*; Valentina Shumova – *Noi date privind construcţiile tripoliene*), având la bază rezultatele obţinute în urma cercetărilor proprii. Dr. J. Chapman a vorbit apoi despre aprovizionarea cu sare a megasiturilor tripoliene, ocazie cu care a scos în evidenţă şi descoperirile făcute de cercetătorii Muzeului de Istorie din Piatra-Neamţ în zona subcarpatică a Moldovei. A urmat, din nou, dr. Dan Monah, care – în calitatea sa de şef de şantier şi în numele dr. Felicia Monah – a prezentat *Noile determinări arheobotanice din tell-ul de la Poduri, jud. Bacău.* Înaintea pauzei de prânz, dr. Galina Pashkevich a prezentat comunicarea *Asupra nivelului de dezvoltare al culturii Tripolie*, după care toţi invitaţii s-au deplasat la cimitirul din Talianki, pentru a păstra un moment de reculegere la mormântul reputatului fizician-arheolog G. Zagnij, participant la detectările şi investigaţiile aşezărilor tripoliene de la Talianki, Dobrovodî şi Maidaneckoe, decedat în anul 1996.

În după-amiaza zilei de 7 august au urmat comunicările colegelor dr. C.-M. Mantu-Lazarovici (*Noi descoperiri de fragmente de resturi umane din aşezarea de la Scânteia, jud. Iaşi*) şi B. Gaydarska din Sofia (*Aplicarea GIS în arheologia aşezărilor*), după care s-au susţinut şapte comunicări ale colegilor ucraineni Oleg Zhuravliov (*Resturi faunistice din siturile tripoliene din vestul Ucrainei*), Taras Tkachuc (*Mari aşezări ale grupului Tomashevka în lumina datărilor radio-carbon*), Mihail Soukhatsky (*Influenţa condiţiilor geografice asupra topografiei aşezărilor tripoliene din teritoriul dintre Zburch şi Strypa*), S. Ryzhov (*Monumente tripoliene din grupul Petruska din Podolia*), Evgheni Pichkur (*Istoricul cercetării grupului local Kosenovka*), Galina Buzian din Pereiaslav-Hmelnitski (*Grupuri tripoliene din aşezări de pe malul stâng al Pereislavului*), Boleslav Zhurakovsky (*Centre de aşezări tripoliene pe râul Murafa*).

A venit apoi rândul intervenţiei noastre, care a constat în prezentarea activităţii Centrului Internaţional de Cercetare a Culturii Cucuteni, de la înfiinţare şi până în prezent, ocazie cu care am insistat asupra legăturilor existente de-a lungul anilor între Muzeul de Istorie şi Arheologie Piatra-Neamţ şi eneoliticienii care s-au ocupat de cultura Tripolie, fie ei ucraineni sau basarabeni. Este cunoscut faptul că, de multă vreme, a existat dorinţa apropierii şi comunicării între arheologii români şi cei din spaţiul ex-sovietic, dar bariere politice şi de natură economică au zădărnicit acest lucru. Contactele au fost extrem de rare, situaţie care s-a răsfrânt nu numai asupra cunoaşterii directe a cercetătorilor, cât mai ales asupra schimburilor ştiinţifice dintre aceştia. Primul arheolog ucrainean interesat de Muzeul de Istorie şi Arheologie Piatra-Neamţ a fost N. Danilenko, care – în calitatea sa vremelnică de ofiţer al Armatei Roşii – i-a făcut o vizită preotului C. Matasă în vara anului 1944. În răstimpul în care unitatea sa a poposit în oraşul de la poalele Pietricicăi, N. Danilenko s-a interesat de muzeul creat cu 10 ani înainte, unde se aflau şi descoperirile de la Izvoare, din anul 1936, comunicate şi publicate de Radu Vulpe. N. Danilenko s-a deplasat în această staţiune şi a efectuat un sondaj, materialele scoase la lumină fiind trimise la Kiev şi publicate mai târziu. În 1956 Muzeul de Arheologie din Piatra-Neamţ este vizitat de Tatiana Passek, iar Radu

wwww.cimec.ro

Vulpe se deplasează la Institutul de Arheologie din Kiev în 1957. Schimbul de publicaţii lipseşte însă aproape cu desăvârşire, ca şi întâlnirile cu caracter ştiinţific dintre cele două părţi. Încetul cu încetul, în România şi spaţiul sovietic, informaţiile de ordin ştiinţific încep să circule, dar mai uşor pe direcţia Bucureşti-Moscova-Kiev, decât pe relaţia Chişinău, aşa cum ar fi fost mai firesc. De abia după 1991 legăturile cu cercetătorii din Republica Moldova şi Ucraina încep să se înfiripe, în aşa fel încât în 1994, când am organizat Colocviul Internaţional *Cucuteni – 110 ani de la descoperirea aşezării eponime*, regretatei cercetătoare Tamara Movša nu-i venea să creadă că se afla la Piatra-Neamţ. Era prima ieşire a sa în *străinătate* după destrămarea Uniunii Sovietice, acolo unde – după cum mărturisea – ar fi dorit să ajungă cu mulţi ani înainte. Contactele ulterioare, dintre grupuri sau specialişti sosiţi individual în spaţiul cucutenian (mai ales din Republica Moldova şi Ucraina), cu cercetătorii din România dovedesc utilitatea dialogului atât de necesar pentru cunoaşterea proceselor istorice petrecute în aria Cucuteni-Tripolie în urmă cu multe milenii. Expunând obiectivele principale care stau la baza activităţii Centrului Internaţional de Cercetare a Culturii Cucuteni (unirea tuturor forţelor – instituţii şi publicaţii – pentru o mai bună cunoaştere a acestei civilizaţii, iniţierea şi realizarea programelor de cercetări sistematice, studii interdisciplinare, crearea instrumentelor de lucru şi a unei baze de date, asigurarea unor stagii de documentare dintre specialiştii din ţările aflate în acest areal, organizarea reuniunilor ştiinţifice internaţionale, valorificarea prin publicaţii a rezultatelor cercetării, facilitarea schimbului de informaţii ştiinţifice de profil şi a publicaţiilor specifice, difuzarea informaţiilor referitoare la cultura Cucuteni prin *mass-media* etc.) nu am făcut, în fond, decât o invitaţie de colaborare. Prezentând realizările din ultimii ani (săpături, expoziţii, publicaţii, colocvii şi sesiuni), precum şi proiectele de viitor (îndeosebi colocviul internaţional organizat în toamna acestui an cu prilejul împlinirii a 120 de ani de la descoperirea aşezării eponime a culturii Cucuteni), am constatat un evident interes din partea tuturor participanţilor la conferinţă, semn că eforturile noastre din ultimii ani nu vor rămâne fără ecou în viitorul apropiat.

Ziua de 8 august a fost la fel de densă ca şi precedentele, pe lângă comunicările din program (10 la număr), fiind susţinute şi alte referate. Elena Tsvek şi Ivan Movchan au făcut un portret al marelui arheolog ucrainean Serghei Bibikov, fost director al Institutului de Arheologie din Kiev, de la a cărei naştere s-au împlinit anul trecut 95 de ani. Vl. Zbenovici a prezentat comunicarea *Vârfuri de săgeată din neolitic şi eneolitic*; Pavel Shidlovsky şi Evgheni Pichkur – *Atelierul de prelucrare a silexului din aşezarea Pekari II*; Tatiana Popova, din Rusia – *Ceramica din aşezările Racoveţ din nordul Moldovei*, de care luasem cunoştinţă cu ocazia unuia dintre colocviile din România; Elena Iacubenko – *Vase-binoclu din aşezarea de la Vladimirovka*; Natalia Ryndiuk, din Rusia – *Două statuete inedite de la Bernovo-Luka*; Ana Shijanova – *Prelucrarea în teren a ceramicii eneolitice*; Andrei Lazarenko, din Cherkassy – *Cultura Pyvyhynska din perioada eneolitică din zona de silvostepă a Niprului*. Între aceste comunicări a intervenit dr. Gh. Lazarovici, care a prezentat săpăturile din sud-estul Transilvaniei, din arealul Cucuteni-Ariuşd, subliniind legăturile dintre comunităţile de la est şi vest de Carpaţi. Evident că şi după aceste comunicări s-au purtat discuţii şi au

www.cimec.ro

fost adresate întrebări, dar – aşa cum se întâmplă cel mai adesea – timpul a fost insuficient pentru epuizarea dezbaterilor.

În final, dr. A Korvin-Piotrovski, în calitatea sa de organizator principal al acestei prestigioase manifestări, dar şi ca secretar ştiinţific al Institutului de Arheologie din Kiev, a tras concluziile cuvenite, subliniind că întâlnirea la care am participat a fost deosebit de benefică, cu acest prilej făcându-se schimburi utile de informaţii, experienţe, lucrări de specialitate, adrese, impresii etc., s-au iniţiat colaborări între instituţii şi specialiştii interesaţi de fenomenul Cucuteni-Tripolie. Discuţiile au continuat şi după încheierea oficială a conferinţei, în timpul excursiei făcute la Uman, când ni s-au arătat şi celelalte situri arheologice de pe traseu, în timpul vizitării renumitului parc dendrologic Sofiivka, cât şi la banchetul final oferit de organizatori şi oficialităţile locale, când unitatea dintre cele două spaţii culturale – cucutenian şi tripolian – a fost declarată indestructibilă!

Impresionaţi de cele auzite şi văzute, atât din punct de vedere ştiinţific, cât şi al realităţilor actuale din acest spaţiu cultural, am mulţumit călduros tuturor colegilor de la Kiev pentru ospitalitate, iar prietenului V. Dergacev pentru turul lingvistic şi diplomatic pe care l-a făcut în timpul deplasării la Talianki.

Revenirea în ţară s-a produs pe 9 august.

Gheorghe Dumitroaia

wwww.cimec.ro

Expoziția temporară
PODURI-DEALUL GHINDARU.
O TROIE ÎN SUBCARPAȚII MOLDOVEI
Piatra-Neamț, noiembrie - decembrie 2003

În ziua de 6 noiembrie 2003 a avut loc la Muzeul de Istorie şi Arheologie Piatra-Neamţ vernisajul expoziţiei retrospective *Poduri-Dealul Ghindaru. O Troie în Subcarpaţii Moldovei*, dedicată aniversării a 25 de ani de la descoperirea uneia dintre cele mai importante staţiuni preistorice din Europa – *tell*-ul de la Poduri, jud. Bacău, precum şi aniversării din 2004, când se împlinesc 120 de ani de la descoperirea aşezării eponime a culturii Cucuteni.

La această dată a fost organizat în fapt un întreg complex de manifestări cultural-ştiinţifice: deschiderea expoziţiei şi lansarea catalogului cu acelaşi nume, precum şi a altor două lucrări monografice de excepţie din prestigioasa colecţie *Bibliotheca Memoriae Antiquitatis*, ajunsă deja la cea de-a XIII-a apariţie – *Aspectul regional cucutenian Drăguşeni-Jura*, de Victor Sorochin şi *Cercetări arheologice şi istorice din zona lacului de acumulare Bicaz*, lucrare colectivă coordonată de academicianul Mircea Petrescu-Dîmboviţa şi prof. univ. dr. Victor Spinei, membru corespondent al Academiei Române. De asemenea, a avut loc şi sesiunea de comunicări ştiinţifice a Complexului Muzeal Judeţean Neamţ, extrem de interesantă şi variată ca tematică, abordându-se subiecte din diferite domenii precum: arheologia, istoria, arta, ştiinţele naturii şi protecţia patrimoniului cultural naţional.

Expoziţia se înscrie într-o serie de acţiuni similare menite să facă cunoscute atât specialiştilor, cât şi publicului larg descoperirile din cadrul *tell*-ului de către colectivul condus de dr. Dan Monah, din care au mai făcut parte de-a lungul anilor Silvia Antonescu (Iacobescu), prof. Alexe Bujor, dr. Ştefan Cucoş, prof. univ. Dragomir-Nicolae Popovici, Alexandra Bolomey, dr. Felicia Monah, prof. univ. dr. Marin Cârciumaru, dr. Gheorghe Lupaşcu, dr. Gheorghe Dumitroaia, Adrian Muraru, prof. univ. dr. Linda Ellis, dr. Cătălin Bem, dr. Adrian Bălăşescu, Constantin Haită, Valentin Radu, Dragoş Moise, Vasile Cotiugă, Constantin Preoteasa, Elena-Roxana Munteanu, Dorin Nicola şi Daniel Garvăn. Cercetările efectuate în cadrul staţiunii au beneficiat în toţi aceşti ani de sprijinul unor prestigioase instituţii de profil: Muzeul de Istorie şi Arheologie Piatra-Neamţ – finanţator al săpăturilor timp de 16 ani şi depozitarul celei mai importante părţi a materialului arheologic descoperit până în prezent –, Muzeul Judeţean de Istorie Bacău, Muzeul Naţional de Istorie a României Bucureşti, Institutul de Arheologie Iaşi şi, din anul 2000, Fundaţia Cucuteni pentru Mileniul III din Bucureşti, condusă de dr. Romeo Dumitrescu.

Rezultatele cercetărilor de pe Dealul Ghindaru au fost valorificate până acum în numeroase studii, articole, comunicări, monografii, majoritatea lor realizate de însăşi membrii colectivului şantierului, dintre care le amintim pe următoarele:

wwww.cimec.ro

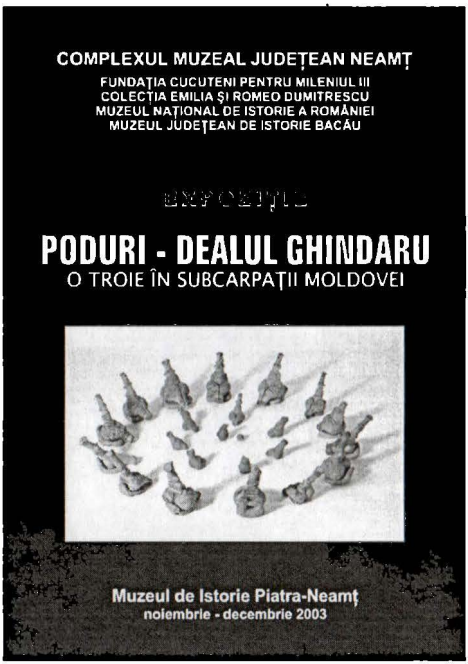

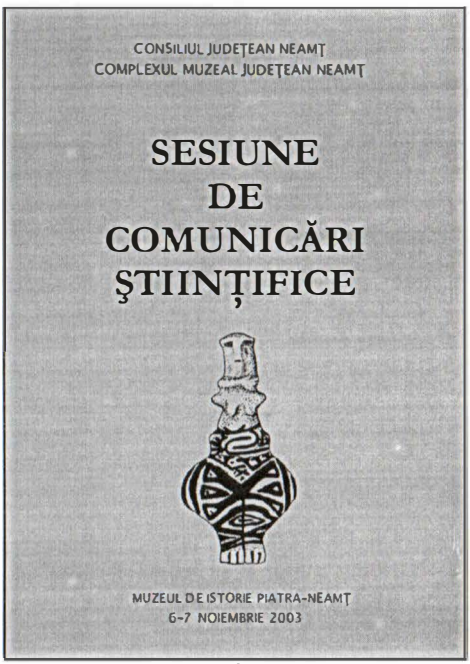

wwww.cimec.ro

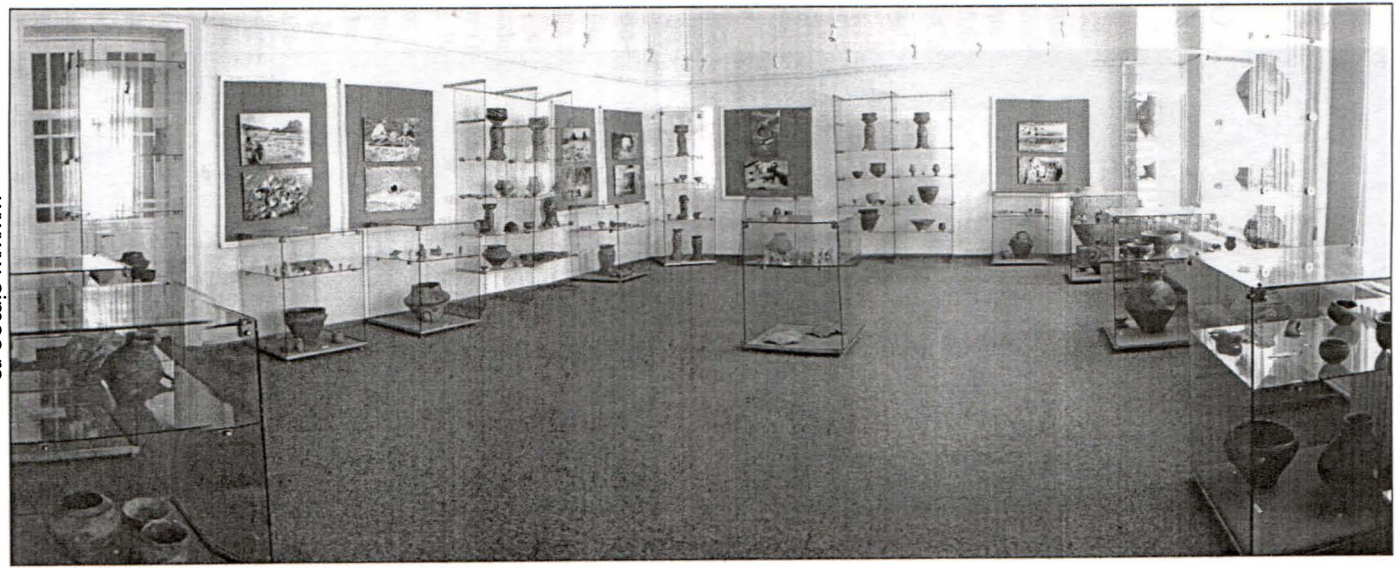

Imaginea generală a sălii în care a fost deschisă expoziția la Piatra-Neamț

www.cimec.ro

D. Monah, Şt. Cucoş – *Aşezările culturii Cucuteni din România*; M. Cârciumaru – *Paleoetnobotanica. Studii în preistoria şi protoistoria României*; Linda Ellis – *The Cucuteni-Tripolye Culture. A Study in Technology and the Origins of Complex Society*; D. Monah – *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie*; C.-M. Mantu – *Cultura Cucuteni. Evoluţie, cronologie, legături*; Şt. Cucoş – *Faza Cucuteni B în zona subcarpatică a Moldovei*; D.N. Popovici – *Cultura Cucuteni. Faza A. Repertoriul aşezărilor (I)*; Gh. Dumitroaia – *Comunităţi preistorice din nord-estul României. De la cultura Cucuteni până în bronzul mijlociu*; I. Mareş – *Metalurgia aramei în neo-eneoliticul României*. Acestora li se adaugă o serie de cataloage, care au însoţit expoziţiile în cadrul cărora au fost ilustrate integral s-au parţial artefacte descoperite pe Dealul Ghindaru: *Cucuteni. The Last Great Chalcolithic Civilization of Europe* (eds. C.-M. Mantu, Gh. Dumitroaia, A. Tsaravopoulos); *Cultura Costişa în contextul epocii bronzului din România* (coord. V. Cavruc, Gh. Dumitroaia); *Artă eneolitică. Cucuteni.* (eds. Gh. Dumitroaia, D. Monah). De asemenea, amintim aici şi unele manifestări ştiinţifice şi expoziţii speciale dedicate *tell*-ului de la Poduri: colocviul internaţional *Tell-urile. Axe cronologice ale preistoriei*, organizat la Bacău, Poduri şi Tescani, în septembrie 1995; expoziţia *O lume regăsită. Satul cucutenian de la Poduri*, organizat la Bucureşti, în decembrie 2000.

Expoziţia *Poduri-Dealul Ghindaru. O Troie în Subcarpaţii Moldovei*, al cărui principal scop este acela de a pune în lumină rezultatele acestui prim sfert de veac de cercetări sistematice efectuate în cuprinsul *tell*-ului, a fost organizată de către colectivul Centrului Internaţional de Cercetare a Culturii Cucuteni, format din dr. Gheorghe Dumitroaia, dr. Dan Monah, Constantin Preoteasa, Elena-Roxana Munteanu şi Dorin Nicola, cu sprijinul Laboratorului de Restaurare al Muzeului de Istorie Piatra-Neamţ, coordonat de Mircea-Răzvan Ciacâru şi al conservatorilor Paula Chiribuţă şi Florin Macoveiu.

Artefactele expuse provin de la Muzeul de Istorie şi Arheologie Piatra-Neamţ (309 piese), Fundaţia Cucuteni pentru Mileniul III (48 piese), Colecţia Emilia şi Romeo Dumitrescu (34 piese), Muzeul Judeţean de Istorie Bacău (2 piese) şi Muzeul Naţional de Istorie a României Bucureşti (2 piese).

Cele 395 de exponate, care se numără printre cele mai spectaculoase descoperiri de la Poduri, aparţin tuturor nivelelor de locuire documentate în cadrul staţiunii, datând din perioada neo-eneolitică (complexul cultural Precucuteni-Cucuteni) şi epoca bronzului (culturile Jigodin şi Costişa). Cu acest prilej au fost introduse în circuitul ştiinţific nu mai puţin de 288 de piese. Acestora li se adaugă o serie de exponate devenite de acum celebre, printre care amintim două din cele mai vechi complexe de cult din Europa, respectiv *Soborul Zeiţelor* şi *Sfânta Familie*, ambele datând din Precucuteni II. De asemenea, atrage atenţia şi numărul ridicat (25) de *importuri* din cadrul unor civilizaţii contemporane cu cele atestate aici (Gumelniţa, Petreşti, Trichterbecher, Cucuteni C), care evidenţiază existenţa unei bogate şi intense activităţi economico-comerciale. Expoziţia a fost însoţită de un număr de aproximativ 100 materiale fotografice, realizate în condiţii excelente, care ilustrează în special aspecte de şantier.

www.cimec.ro

Cu siguranţă, această expoziţie evidenţiază o dată în plus, prin bogăţia, diversitatea, calitatea şi caracterul deosebit al materialelor prezentate, importanţa aşezării de la Poduri-*Dealul Ghindaru*, purtătoarea în timp a vestigiilor celei mai importante civilizaţii preistorice europene, care reprezenta probabil un centru de polarizare zonală. Depunerea antropică de peste 4,50 m, precum şi numeroasele niveluri de locuire care se succed, constituie motivele care l-au determinat pe descoperitor, dr. Dan Monah, să o numească pe drept cuvânt, sugestiv şi inspirat totodată, drept o *Troie*.

Expoziţia s-a bucurat de un interes deosebit din partea tuturor celor prezenţi, până acum numeroase personalităţi manifestându-şi dorinţa de a o găzdui în cadrul instituţiilor lor. De altfel, expoziţia a fost preluată de Muzeul Judeţean de Istorie Braşov, în perioada următoare urmând a fi itinerată şi în alte oraşe din ţară.

Dovada în plus şi de netăgăduit a recunoaşterii importanţei acestei manifestări o constituie acordarea de către Ministerul Culturii şi Cultelor a Premiului pentru Patrimoniul Cultural-Naţional pe anul 2003, care poartă numele regretatului arheolog *Adrian Rădulescu*.

Următorul moment al manifestării l-a constituit lansarea celor trei volume amintite anterior, de o înaltă ţinută ştiinţifică şi apărute în condiţii grafice deosebite, la editura *Constantin Matasă*, aparţinând de acum prestigioasei colecţii *Memoria Antiquitatis*.

Catalogul *Poduri-Dealul Ghindaru. O Troie în Subcarpaţii Moldovei*, realizat de o parte a membrilor colectivului şantierului, respectiv Dan Monah, Gheorghe Dumitroaia, Felicia Monah, Constantin Preoteasa, Elena-Roxana Munteanu şi Dorin Nicola, a fost prezentat de dr. Virgil Mihăilescu-Bîrliba, care a subliniat importanţa sa, ce trece dincolo de statutul unui catalog de expoziţie, constituind în fapt o veritabilă monografie a staţiunii.

Volumul *Aspectul regional cucutenian Drăguşeni-Jura* al regretatului coleg de la Chişinău, Victor Sorochin, care din nefericire nu a mai apucat să-şi vadă opera – din partea familiei acestuia participând la manifestare soţia Lidia şi fiul Alexandru, el însuşi un viitor istoric –, editat de către dr. Gheorghe Dumitroaia şi dr. Dan Monah, care l-a şi prezentat de altfel, are o importanţă deosebită, reprezentând prima monografie a unui aspect regional aparţinând unei civilizaţii preistorice. Domnia sa şi-a exprimat totodată speranţa că debutul unui coleg din Basarabia în cadrul colecţiei *Bibliotheca Memoriae Antiquitatis* va fi urmat în viitor şi de alte apariţii editoriale.

Lucrarea *Cercetări arheologice şi istorice din zona lacului de acumulare Bicaz*, redactat de un colectiv numeros de cercetători preocupaţi de toate perioadele istorice, majoritatea lor trecuţi din păcate în nefiinţă, coordonat şi prezentat de acad. Mircea Petrescu-Dîmboviţa şi Victor Spinei, membru corespondent al Academiei Române, prezintă exhaustiv rezultatele cercetărilor efectuate în urmă cu o jumătate de secol pe Valea Bistriţei, în zona dintre localităţile Galu şi Bicaz, afectată de crearea lacului de acumulare al hidrocentralei de la Stejaru. Aceasta se constituie într-o veritabilă monografie a zonei, menită să o completeze în chip fericit pe cea cu caracter etnografic, apărută cu trei decenii în urmă.

www.cimec.ro

Aspecte de la deschiderea manifestărilor

wwww.cimec.ro

Imagini de la vernisajul expoziţiei

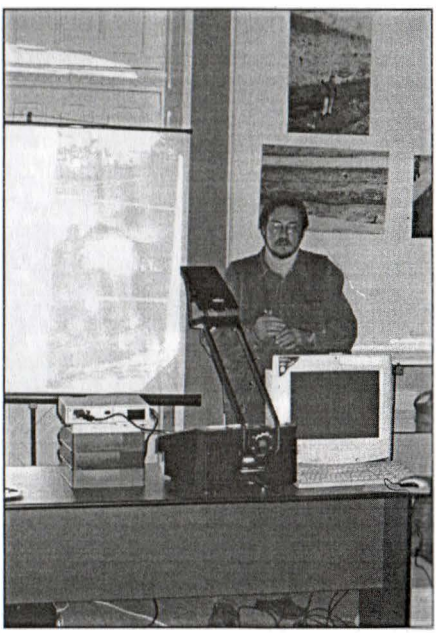

Dr. O. Weller şi dr. A. Korvin-Piotrovski prezentând comunicările

wwww.cimec.ro

Prima parte a manifestărilor s-a încheiat cu prezentarea unui număr de şapte comunicări referitoare, aşa cum era şi firesc, la situl arheologic de la Poduri, redactate de o parte a membrilor colectivului şantierului (D. Monah, F. Monah, Gh. Dumitroaia, D.N. Popovici, C. Bem, C. Haită, A. Bălăşescu, C. Preoteasa, E.-R. Munteanu, D. Nicola şi D. Garvăn), în care au fost prezentate parţial rezultatele ultimelor cercetări, în special cele interdisciplinare. De altfel, în cadrul acestei staţiuni a fost acordată din totdeauna o mare atenţie cercetării interdisciplinare, precum şi arheologiei experimentale.

Ziua de 7 noiembrie a fost consacrată integral sesiunii de comunicări ştiinţifice, care s-a bucurat de un mare interes, ce a atras după sine o largă participare din partea specialiştilor. Acest fapt, precum şi diversitatea temelor abordate au necesitat structurarea ei în patru secţiuni, după cum urmează: arheologie neo-eneolitică, sarea în preistorie – moderată de prof. univ. dr. Gheorghe Lazarovici şi dr. Olivier Weller; arheologie, istorie veche şi medievală – moderator prof. univ. dr. Dan Gh. Teodor; istorie, artă – moderator Emanuel Nadler; protecţia patrimoniului, ştiinţele naturii – moderator dr. Nicoleta Nechita.

Lucrările s-au bucurat de prezenţa unui număr de 52 de specialişti de la 22 de instituţii de specialitate din ţară şi doi din străinătate (Olivier Weller – Centre National des Recherches Scientifiques Besançon, Franţa şi Olexeij Korvin Piotrovskij – Institut Arheologij Kiiv, Ucraina), care au susţinut 43 de comunicări extrem de interesante, ce au generat ulterior numeroase dezbateri.

În cadrul primei secţiuni accentul s-a pus pe cercetarea interdisciplinară legată în special de exploatarea sării în preistorie (O. Weller, D. Monah, Gh. Dumitroaia), în acest sens fiind prezentate rezultatele cercetărilor din cadrul unor staţiuni precum cele din zona Poduri, zona Târgu Neamţ şi staţiunea de la Solca, care a oferit date noi legate de vechimea exploatării izvorului sărat din punctul *Slatina Mare*; nu au fost însă omise nici arheologia experimentală, rezultatele obţinute în urma ultimelor cercetări efectuate în arealul tripolian din Ucraina (O. Korvin Piotrovskij) sau legăturile transcarpatice dintre comunităţile cucuteniene (Gheorghe Lazarovici şi Cornelia-Magda Mantu-Lazarovici). O comunicare deosebit de interesantă i-a aparţinut şefului Laboratorului de Restaurare din cadrul Muzeului de Istorie Piatra-Neamţ, Mircea-Răzvan Ciacâru, referitoare la regula *dreptunghiului de aur*, după cum a numit-o domnia sa, aplicată în cazul restaurării vaselor-binoclu, dar aplicabilă tuturor vaselor de prestigiu aparţinând complexului cultural Precucuteni-Cucuteni.

În secţiunea a doua s-au prezentat comunicări în care a fost abordate cu precădere domeniul numismatic (Virgil Mihăilescu-Bîrliba şi Dan Mihăilescu), restaurarea (Radu Ştefănescu) şi introduse în circuitul ştiinţific rezultatele cercetărilor efectuate în incinta unor lăcaşuri de cult, precum Episcopia Romanului (Vasile Ursachi şi George Hânceanu), Mânăstirea Tazlău (Adrian Bătrâna) şi Mânăstirea Secu (Vitalie Josanu). De asemenea, a fost făcută şi o interesantă propunere de reconstituire a Cetăţii Neamţ, dar şi a altor astfel de obiective istorice medievale din Moldova, de către Gheorghe Sion, cercetător în cadrul Institutului Monumentelor Istorice din Bucureşti.

Secţiunea a treia a fost consacrată evocării unor personalităţi, instituţii şi evenimente din istoria modernă şi contemporană a României, evidenţiindu-se în acest

wwww.cimec.ro

sens comunicarea referitoare la marele pictor nemţean Victor Brauner, comemorat la 100 de ani de la naştere.

Ultima secţiune a fost consacrată problemelor privind restaurarea, conservarea şi protejarea patrimoniului cultural naţional, precum şi a unor specii floristice şi faunistice de pe teritoriul ţării noastre. De asemenea a fost realizată o deosebit de interesantă proiecţie de diapozitive referitoare la expediţia paleontologică din Caucazul de Nord, de către Sorin Baciu, participant direct la aceasta, precum şi o prezentare video a *esteticii cristalelor* de către Georgeta Şalgău.

În concluzie, considerăm că această manifestare deosebit de complexă, utilă şi interesantă totodată, a constituit un bun prilej de întâlnire şi schimb de păreri pe teme de interes comun între specialiştii din ţară şi străinătate, care şi-au exprimat speranţa că astfel de evenimente vor continua şi în viitor. De altfel, cu acest prilej, organizatorii le-au lansat acestora invitaţia de a participa în anul 2004 la două astfel de evenimente, legate de celebrarea a 70 de ani de la înfiinţarea Muzeului de Istorie şi Arheologie Piatra-Neamţ (fost Muzeu Regional de Arheologie) de către preotul şi arheologul Constantin Matasă şi, respectiv, 120 de ani de la descoperirea staţiunii eponime a culturii Cucuteni (*Cetăţuia*), acest din urmă colocviu cuprinzând o secţiune specială deosebit de interesantă, legată de exploatarea sării în preistorie.

Adrian Ciobanu

wwww.cimec.ro

Colocviul internațional
LA SPIRITUALITÉ
Liège, Belgia, 10-12 decembrie 2003

Serviciul de Preistorie al Universității din Liège, fondat și condus de prof. Marcel Otte, reprezintă un centru de prestigiu al cercetării actuale în domeniu, consacrat de mai multe decenii prin derularea unei variate palete de activități cu impact major asupra progresului arheologiei preistorice: proiecte interne și la scară multinațională; prospecțiuni și săpături arheologice în colaborare cu specialiști din alte țări, între care și România; serii de publicații monografice sau periodice; organizarea periodică a unor reuniuni științifice de mare amploare (și aici este de ajuns a aminti doar recentul Congres Internațional de Științe Pre- și Protoistorice, din septembrie 2001) etc.

De această dată, sub patronajul Comisiei a 8-a (*Paleolitic superior*) a *UISPP* (președinte: Janusz K. Kozlowski; vicepreședinte: Marcel Otte) și cu sprijinul financiar și logistic al Universității din Liège și al FNRS – Belgia, neobositul prof. Marcel Otte a organizat, în luna decembrie a anului 2003, un colocviu având ca temă *Spiritualitatea în paleolitic și epipaleolitic*. Așa cum însuși profesorul belgian preciza în circulara finală, dezvoltarea spiritului uman este ilustrată în mod particular prin datele arheologice referitoare la paleoliticul superior european; acum asistăm la multiplicarea exponențială a manifestărilor artistice, dovezi ale existenței unor adevărate sisteme mitologice; mormintele se diversifică, atestând manifestarea unor ritualuri organizate; unele elemente ale naturii sunt controlate prin folosirea unor arme noi, ușoare și eficiente; tradițiile sunt definite, respectate și urmate în mod clar; odată cu debutul paleoliticului superior, se poate contura o adevărată istorie a grupurilor umane, sesizate prin explorarea arheologică. Întâlnirea de la Liège și-a propus să abordeze și să încerce clarificarea problematicii legate de toate aceste aspecte prin confruntarea faptelor, a ipotezelor și interpretărilor.

Lucrările s-au desfășurat în spațiul multifuncțional al Teatrului Universității, dispunând de toate dotările necesare. În hol s-a organizat un bogat și foarte util stand, reunind publicațiile de preistorie și arheologie mai vechi sau recente ale Universității din Liège. Numărul total al participanților (comunicanți și auditori) a depășit 100, între ei numărându-se specialiști din unele țări europene, amatori pasionați de arheologie și preistorie, precum și studenți. Programul a cuprins un număr de 35 comunicări, elaborate de 47 specialiști (cadre didactice universitare și cercetători) din 20 de țări (Europa și S.U.A.); 12 dintre participanți au lipsit, astfel că numărul comunicărilor susținute a fost de 25. Remarcăm faptul că Franța a înregistrat numărul cel mai mare de participanți având comunicări (13), fiind urmată, în mod semnificativ, de România (5 participanți).

Lucrările colocviului au fost conduse în toate cele trei zile de către prof. Marcel Otte. Comunicările au fost structurate în jurul a cinci teme fundamentale, așa

wwww.cimec.ro

cum va reieşi în continuare. Ele au fost reunite, sub forma rezumatelor, în volumul de Pre-Acte (30 p.), editat de organizatori.

Discursul de primire a fost rostit de prof. Marcel Otte, care a urat bun venit participanţilor şi a reliefat importanţa cercetărilor internaţionale şi a rezultatelor din ultimii ani relative la viaţa spirituală în preistorie, şi în special în paleoliticul superior; un loc aparte ocupă preocupările materializate în proiectele şi publicaţiile Universităţii din Liège. Astfel că organizarea unui astfel de colocviu se impunea pentru a face bilanţul acumulărilor, a le analiza şi a trasa liniile viitoarelor tendinţe şi obiective ale cercetării.

Comunicările din prima zi (10 decembrie) s-au concentrat în jurul temei *Funcţii spirituale*; dintr-un număr de opt titluri acceptate în program s-au susţinut trei. Dušan Mihailovič (Serbia şi Muntenegru) a trecut în revistă datele recente referitoare la spiritualitatea şi identitatea culturală în perioada de tranziţie de la paleoliticul mijlociu la paleoliticul superior în Balcani, abordând sintetic documentele arheologice de caracter simbolic descoperite în mai multe ţări: a sa de origine, Bulgaria, România, Grecia, Macedonia, Albania. Mietje Germonpré (Belgia) a prezentat dovezile relative la existenţa unui comportament simbolic în paleoliticul superior din ţara sa, pe baza descoperirilor unor fragmente de craniu aparţinând ursului de peşteră, colorate cu ocru roşu. Janusz K. Kozłowski (Polonia) a abordat un subiect incitant şi care revine în actualitatea cercetării din ce în ce mai frecvent în ultimii ani: valoarea de indicatori ai identităţii etnice a elementelor stilistice / simbolice în cultura materială şi spirituală a paleoliticului superior din *Lumea Veche*. La finalul primei zile a colocviului a fost vizitat complexul de vestigii multimilenare din Place Saint Lambert, centrul vechi al Liège-ului (mezolitic – secolul al XIX-lea); este vorba de *ArchéoForum de Liège*, inaugurat cu doar două săptămâni înainte; amenajarea urmează un plan original într-o structură subterană, beneficiind de aportul mijloacelor multimedia utilizate într-o concepţie de ultimă oră; este de menţionat, totodată, contribuţia esenţială a cercetărilor conduse aici pe parcursul a circa 25 de ani de prof. Marcel Otte, care a făcut – cu acest prilej – ghidajul grupului de invitaţi.

În ziua a doua (11 decembrie) au fost susţinute 14 din cele 17 comunicări inserate în program, ele fiind grupate în jurul a două teme. La tema *Obiecte simbolice* s-au prezentat şase comunicări. Eugenia Adam şi Eleni Kotjabopoulou (Grecia) ne-au oferit, în premieră, setul de date disponibile referitoare la piesele de artă mobilieră şi podoabe atribuite paleoliticului superior din Epir; se remarcă, în acest sens, prezenţa preponderentă a elementelor de colier de tipul cochiliilor şi a dinţilor de animale perforaţi. Corneliu Beldiman (România) şi-a propus tratarea unui subiect care până de curând nu putea fi abordat de o manieră coerentă, datorită numărului mic al descoperirilor şi absenţei cadrului metodologic clar conturat în cercetarea preistorică de la noi: este vorba de podoabele în paleoliticul superior din România, respectiv lotul pandantivelor; acestea au fost analizate în mod exhaustiv, cu accent pe datele de natură paleotehnologică; datele şi imaginile prezentate (apreciate de auditoriu la capitolul de întrebări şi discuţii) sunt de natură a elimina carenţele de documentare internaţională asupra acestui subiect, subliniind totodată existenţa unui fenomen deplin conturat, chiar dacă el este încă relativ slab documentat ca număr de descoperiri. Nuno Bicho (Portugalia) a formulat în comunicarea sa ipotezele asupra legăturilor la mari distanţe, care probabil funcţionau în paleoliticul

wwww.cimec.ro

superior între sudul peninsulei Iberice şi regiunile central-vestice şi nord-vestice ale continentului; martorii analizaţi ai acestor conexiuni sunt podoabele realizate pe cochilii de scoici marine şi uneltele de os. Comunicarea elaborată de Marian Vanhaeren şi Francesco D'Errico (Franţa) s-a referit la inventarul (podoabe – dinţi de cerb şi cochilii de scoici marine perforate) mormântului unui copil descoperit în situl Lagar-Velho (Portugalia); cu acest prilej s-a etalat un model de abordare actuală a cercetării în domeniu, reunind analiza datelor arheologice şi paleotehnologice, a căror interpretare a fost prelungită în plan sociologic şi paleoetnologic; valoarea podoabelor ca indicatori de afiliere totemică şi etnolingvistică a fost argumentată solid şi pertinent, în maniera devenită inconfundabilă atunci când se face referire la cercetătorii menţionaţi. Tsoni Tsonev (Bulgaria) a stăruit asupra descoperirilor de obiecte aparţinând categoriei artei mobiliere şi podoabelor, databile în paleoliticul superior din ţara sa, ilustrând complexitatea tehnologică şi sistemul simbolic al comunităţilor respective. Aleta Guadelli şi Jean-Luc Guadelli (Bulgaria / Franţa) au adus în prim plan importanţa descoperirilor făcute recent în situl din peştera Kozarnika (Bulgaria de nord-vest); misiunea franco-bulgară, care – de mai mulţi ani – îşi desfăşoară aici cu succes cercetările pluridisciplinare, a furnizat deja un set de priorităţi ale domeniului; cu prilejul colocviului de la Liège ne-a fost prezentat un fragment diafizar de os lung, având – în interpretarea autorilor – o serie de linii grupate, paralele, gravate transversal; acest artefact, prelevat din stratul datat în paleoliticul inferior, poate coborî în mod sensibil, la scară continentală, datarea celor mai timpurii dovezi ale unor comportamente de caracter simbolic. La sfârşitul zilei a doua a avut loc şedinţa Comisiei a 8-a a *UISPP*; reprezentantul din partea României în cadrul acesteia este Vasile Chirica.

Tema *Arta* a reunit opt comunicări prezentate. Alberto Broglio şi Fabio Gurioli (Italia) ne-au făcut cunoscute datele referitoare la comportamentul simbolic al omului modern timpuriu, aşa cum este el ilustrat prin descoperirile recente din peştera Fumane, situată în regiunea Prealpilor venetici (galet pictat, obiecte de artă mobilieră din materii dure animale etc.). Corneliu Beldiman (România) a sintetizat setul de date relative la fenomenul artei mobiliere a paleoliticului superior din ţara noastră (obiecte utilitare decorate; obiecte non-utilitare; podoabe diverse din materiale litice şi din materii dure animale). Marin Cârciumaru, Monica Mărgărit şi Loredana Niţă (România) au făcut cunoscute piesele de artă mobilieră identificate recent în loturile de materiale paleofaunistice recuperate prin săpăturile efectuate în situl de terasă de la Piatra-Neamţ, punctul *Poiana Cireşului* şi care sporesc repertoriul, încă subreprezentat, al artefactelor de acest gen de la noi; este vorba de doi dinţi perforaţi, fragmente de oase lungi şi plate de mamifere purtând linii gravate, un galet cu crestături şi mai multe cochilii de scoici fosile, culese din regiune şi aduse în sit. François Djindjian (Franţa) a tratat în mod amplu şi recurgând la metode statistice aplicate sistematic o temă de interes major în planul manifestărilor spirituale ale paleoliticului superior: raportul dintre speciile animale prezente în mediul natural (şi sesizate pe baza descoperirilor paleofaunistice) şi bestiarul reprezentat în arta parietală şi a obiectelor din Europa; concluziile formulate se relaţionează la teritoriile explorate / exploatate de vânătorii paleolitici şi domeniul realului / imaginarului în fenomenul artistic / spiritual. Ludmila Iakovleva (Ucraina) a oferit o trecere în revistă a obiectelor simbolice atribuite paleoliticului superior recent

www.cimec.ro

din bazinul Niprului. Gaëlle Rosendhal şi Wilfried Rosendhal (Germania) au studiat sistematic colecţiile muzeelor Reiss-Engelhorn din Mannheim, unde au identificat un important lot de obiecte de artă databile în paleoliticul superior, descoperite în Franţa în secolele al XIX-lea şi al XX-lea, achiziţionate de pe piaţa de antichităţi a epocii; toate reperele tipologice şi stilistice ne-au fost oferite cu multe detalii relevante. George Sauvet a susţinut una dintre comunicările de marcă ale colocviului, elaborată împreună cu Javier Fortea, Carole Fritz, Jose Luis Sanchidrian şi Gilles Tosello; ea s-a referit la corelarea elementelor de stil şi a datărilor absolute (^{14}C) în analiza artei parietale paleolitice din aria franco-cantabrică. Andrei Sinitsyn (Rusia) a stăruit asupra uneia dintre cele mai vechi asocieri (în interpretarea sa) a elementelor de artă figurativă şi decorativă din Europa: este vorba de prezenţa în situl Kostenki 14 (Markina Gora), în nivelurile datate la 36-37 kya, a unui set de obiecte simbolice: cochilii perforate de origine mediteraneană, figurină antropomorfă şi baston perforat.

Ultima zi a colocviului (12 decembrie) a prilejuit susţinerea a opt comunicări. La tema *Religii* au fost prezentate şase dintre ele. Lisbeth Bredholt Christensen şi David Warburton (Danemarca) s-au oprit asupra coordonatelor metodologice ale studiului celor mai vechi manifestări religioase. Codrin Valentin Chirica (România) a trecut în revistă repertoriul obiectelor simbolice din materii dure animale şi litice în spaţiul cuprins între Carpaţi şi Nistru, subliniind totodată semnificaţia lor în plan cultural / spiritual. Vasile Chirica (România) a făcut interesante paralele iconografice şi corelaţii între descoperirile paleolitice şi cele neo-eneolitice relative la reprezentările feminine legate de cultul *Marii Zeiţe* din spaţiul european; concluziile formulate pot contribui la nuanţarea interpretărilor relative la arta figurativă a paleoliticului superior. Jean Clottes ne-a prilejuit un *regal* prin etalarea foarte sugestivă şi convingătoare a fundamentelor ipotezei legate de interpretarea fenomenului artei paleoliticului superior ca reflex al manifestărilor credinţelor şi practicilor de tip şamanic. Nicholas Conard (Germania) a oferit detalii asupra recentelor interpretări ale descoperirilor de artă mobilieră din situl Hohle Fels (statuetă de fildeş numită *Omul-leu* şi reprezentarea în aceeaşi materie primă a unei gâşte); este vorba de aportul lor în testarea modelelor şamanismului timpuriu şi a conceptului *Kraft und Agression*, elaborat de Joachim Hahn. Anne-Catherine Welté şi Georges Lambert (Franţa) au abordat, pe baza descoperirilor de artă mobilieră din aria franco-cantabrică, elementele gândirii metafizice în paleoliticul superior.

Tema *Morminte* a beneficiat de aportul a două comunicări. Pablo Arias Cabal şi Esteban Alvarez Fernandez (Spania) au propus revizuirea setului de date referitoare la contextul funerar al comunităţilor paleoliticului superior şi mezoliticului din Peninsula Iberică, exploatând rezultatele recentelor cercetări arheologice (mai ales piesele de inventar – podoabe) şi paleoantropologice. Andrei Sinitsyn (Rusia) a adus în discuţie mormintele din situl celebru de la Kostenki, abordând aspectele legate de rit şi ritual funerar, elementele de inventar, de cronologie şi atribuire culturală.

Fiecare dintre comunicările prezentate a fost urmată de întrebări formulate de asistenţă, precum şi de discuţii la finalul fiecărei secţiuni a zilei, încheiată de epuizarea unei teme; aceste discuţii (înregistrate pe suport magnetic pentru redarea în volum), uneori cu accente polemice, s-au dovedit benefice, clarificatoare şi deschizătoare de noi perspective pentru viitoarele abordări.

wwww.cimec.ro

Concluziile au fost formulate de prof. Marcel Otte în cuvântul de închidere; s-a subliniat valoarea şi importanţa comunicărilor şi a discuţiilor, ca şi aportul lor la îmbogăţirea cunoştinţelor noastre despre viaţa spirituală a primilor oameni moderni. Aceste contribuţii se vor reuni într-un volum editat în binecunoscuta şi prestigioasa colecţie *ERAUL* a Universităţii din Liège. În final subliniem organizarea exemplară a acestei prestigioase manifestări ştiinţifice; în acest sens, un cuvânt de mulţumire se cuvine atât prof. Marcel Otte, cât şi membrilor echipei sale, între care se remarcă: Josiane Derullieur, Rebecca Miller, Pierre Noiret şi Emmanuel Delye.

Considerăm că atenţia acordată numeroasei delegaţii române (în total şapte persoane), invitată special de către organizatori, reflectă fructuoasele relaţii de colaborare româno-belgiene, devenite tradiţionale în domeniul cercetării preistoriei şi deja materializate în derularea şi finalizarea unor proiecte comune, studii publicate etc., ca şi aprecierea, interesul real şi semnificativ generat de rezultatele obţinute de-a lungul anilor în ţara noastră. Pe de altă parte, este de domeniul evidenţei că specialiştii români s-au ridicat fără probleme la nivelul înalt al exigenţelor impuse de o astfel de reuniune, iar comunicările prezentate de ei au contribuit sensibil la sporirea cunoştinţelor generale şi îmbunătăţirea percepţiei internaţionale a problematicii manifestărilor vieţii spirituale în paleoliticul superior, specifice acestei părţi a Europei.

Corneliu Beldiman

wwww.cimec.ro

wwww.cimec.ro

IN MEMORIAM
MARIN-MARCEL DRĂGOTESCU
(1934-2002)

Suntem ca o frunză ce creşte pe ramul bătrânului copac, alintată de soare şi bătută de vânturi, dar care la soroc se desprinde firavă şi ofilită, pierzându-se în neant, neştiută de nimeni...

Cu această reflecţie, care exprimă în fond un adevăr general valabil, pentru noi toţi, îşi începea Marcel Drăgotescu, cu un an înainte de dispariţie, unul dintre articolele dedicate personalităţii ilustrului său prieten, istoricul Iulian Antonescu, dispărut şi el prematur dintre noi. S-a gândit oare, vreo clipă, la timpul respectiv, că şi *sorocul* său poate fi atât de aproape?. Oricum, pentru familie, prieteni şi colegi, plecarea sa prea timpurie spre lumea celor drepţi a căzut ca o adevărată lovitură de trăsnet. Nenea Marcel, aşa cum ne plăcea să-i spunem, familiar, ca unui frate mai mare, nu mai este!

S-a născut pe 4 februarie 1934 la Craiova, unde a frecventat şcoala generală şi Colegiul Naţional *Nicolae Bălcescu*. Studiile universitare le-a urmat la Bucureşti, fiind declarat la absolvire, în 1957, şeful promoţiei.

După un an petrecut în învăţământ la Goicea Mare şi Băileşti, vine la Bicaz, la recomandarea profesorului Dionisie Pippidi, fiind atras de cercetările arheologice care mai aveau loc încă pe Valea Bistriţei, precum şi de Iulian Antonescu, directorul muzeului din Bacău.

La 1 decembrie 1958 a fost numit director al Muzeului de Istorie din Bicaz, cu sarcina de a valorifica, din punct de vedere expoziţional, descoperirile făcute de

wwww.cimec.ro

grupul de cercetători ai Academiei Române, aflat pe aceste meleaguri încă din 1953. Cei 10 ani petrecuți la Bicaz au însemnat o experiență inedită pentru Marcel Drăgotescu, multiplele probleme existente (necesitatea găsirii unui spațiu adecvat, dotarea cu mobilierul necesar și structurarea expoziției de bază) punându-i la încercare aptitudinile, puterea de muncă și disponibilitățile față de muzeografie, domenii de care nu se putea vorbi, pe aceste locuri, până în deceniul șase al secolului trecut.

Cu eforturi deosebite și entuziasm, având sprijinul autorităților locale și al constructorilor hidrocentralei, muzeul din Bicaz a fost deschis la 1 noiembrie 1958.

Experiența căpătată în anii de studii (participarea la săpăturile sezoniere de la Histria și Jurilovca, apropierea de unii profesori, precum D. Pippidi, I. Nestor sau D. Tudor, atmosfera găsită la venirea sa în Bicaz și necesitatea cercetării unor situri din zonă l-au apropiat de arheologia paleoliticului, fiind prezent îndeosebi pe șantierele de la Bofu și Bicaz.

Odată cu reorganizarea administrativă din 1968, Marcel Drăgotescu s-a transferat la Piatra-Neamț. În calitate de inspector și apoi de vicepreședinte al Comitetului de Cultură și Artă al județului Neamț, timp de peste 20 de ani, a desfășurat o diversă și laborioasă activitate, prezența sa în cadrul acestui organism cultural fiind determinantă pentru buna funcționare a instituțiilor muzeale nemțene. Deși, oficial a fost mereu pe locul secund în ierarhia în care a activat, era evident pentru toată lumea că el era *profesionistul*. Prin competența, diplomația și discreția cu care a conlucrat cu unitățile muzeale și-a câștigat stima colegilor, o dovadă în acest sens fiind căldura cu care a fost întâmpinat permanent în muzee, inclusiv după 1990.

Referindu-ne în mod concret doar la domeniul muzeografiei, nu putem să nu remarcăm contribuția adusă de Marcel Drăgotescu la organizarea și modernizarea unor unități și expoziții muzeale, fie ele din Piatra-Neamț, Roman sau Târgu Neamț, ale căror tematici le avea în grijă. Marcel Drăgotescu a avut în vedere nu numai soarta muzeelor, ci și a monumentelor istorice din județ, față de care nutrea o nedisimulată dragoste, nu de puține ori acestea constituind un subiect predilect pentru preocupările sale.

După anul 1990 a funcționat ca profesor de istorie la Liceul Forestier din Piatra-Neamț, până la pensionare, această funcție didactică – pentru care își dăduse toate gradele – făcându-i mare plăcere.

Ieșirea sa la pensie nu a însemnat ruperea legăturilor cu instituțiile de cultură din județ, în mod special cu Muzeul de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț, unde se simțea cel mai bine. Ne-a fost foarte apropiat cu sfatul și acțiunea, fiind prezent la vernisarea unor simpozioane, expoziții sau lansări de carte. Nu întâmplător, a fost vicepreședintele Fundației Cultural-Științifice *Constantin Matasă*, care acționează pe lângă Muzeul de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț. Paralel cu aceasta, a desfășurat o intensă activitate în calitate de colecționar și membru al Asociației Filatelice Neamț, de la fondare și președinte al acesteia din 1993; președinte al Asociației Româno-Elene *Ceahlău-Olimp* și membru de onoare al Uniunii Elene din România; vicepreședinte în Consiliul Național Român al Păcii; membru fondator și corespondent al unor ziare și reviste precum: *Asachi*, *Opinia*, *Credința Neamului*, *Ateneu*, *Informația Primăriei*, *Acțiunea* ș.a.

Pentru activitatea sa prodigioasă în domeniul culturii a fost răsplătit cu Ordinul Muncii și Meritul Cultural clasa a III-a, cu alte peste 30 de distincții, medalii,

www.cimec.ro

diplome de merit şi excelenţă, plachete comemorative etc. În anul 2004 Consiliul Local Bicaz i-a acordat *post-mortem* titlul de Cetăţean de Onoare al oraşului.

Dispariţia neaşteptată a celui care a fost prof. Marcel Drăgotescu, produsă pe 6 iulie 2002, a adus tristeţe şi regrete în sufletul tuturor celor care l-au cunoscut, stimat şi apreciat, instituţiile muzeale nemţene rămânând văduvite de unul dintre cei mai apropiaţi colaboratori şi prieteni.

Dumnezeu să-l odihnească în pace!

Gheorghe Dumitroaia

LISTA SELECTIVĂ A LUCRĂRILOR

– *Aşezarea paleolitică de la Bicaz*, în *Carpica*, I, 1968, p. 17-25;
– *Muzeele şi locul lor în spiritualitatea contemporană*, în *MemAntiq*, I, 1969, p. 405-413;
– *Monumente istorice de pe Valea Bistriţei* (în colab.), Bucureşti, 1970;
– *Judeţul Neamţ. Ghid turistic* (în colab.), Bucureşti, 1971;
– *Monumente istorice din judeţul Neamţ* (în colab.), Bucureşti, 1971;
– *Muzee din judeţul Neamţ*, Bucureşti, 1974;
– *Palatul Cnejilor şi Mănăstirea Durău*, Bucureşti, 1980;
– *Petrodava, important centru economic, politic şi spiritual*, în *Petrodava. Tradiţie şi continuitate* (red. în colab.), Piatra-Neamţ, 1980, p. 29;
– *Piatra-Neamţ – mic îndreptar turistic*, Bucureşti, 1980;
– *Studiu introductiv* în I. Nădrag, *Piatra-Neamţ*, Bucureşti, 1986.
– *Dovezi arheologice ale continuităţii populaţiei autohtone în sec. V-IX e.n., în judeţul Neamţ*, în *MemAntiq*, XV-XVII (1983-1985), 1987, p. 151-157;
– *Un apostol al muzeografiei româneşti*, în *Carpica*, XXII, 1991.
– *Drumuri la mănăstiri moldave*, Bucureşti, 1992;
– *Constelaţia Ceahlăului*, Piatra-Neamţ, 1994;
– *Unele consideraţii privind civilizaţia geto-dacică pe actualul teritoriu al judeţului Neamţ*, în *MemAntiq*, XIX, 1994, p. 243-259;
– *Izvoare de lumină* (coord.), Piatra-Neamţ, 1995;
– *O viaţă de permanentă dăruire*, în *Iulian Antonescu. Spirit universal*, Piatra-Neamţ, 2001, p. 7-17;
– *Iulian Antonescu – un slujitor consecvent de mare vocaţie al istoriei*, în *Iulian Antonescu şi dreptul la neuitare*, Bucureşti, 2002, p. 61-66;
– *Monumente istorice şi de arhitectură din judeţul Neamţ* (în colab.), Piatra-Neamţ, 2003;
– *Piatra-Neamţ, file de monografie*, Piatra-Neamţ, 2004;

wwww.cimec.ro

wwww.cimec.ro

V.A. Kruts, A.G. Korvin-Piotrovskiy, S.N. Ryzhov,
Трипольское поселение-гигант Тальянки. Исследования 2001 г. / Talianki – settlement-giant of the Tripolian culture. Investigations in 2001,
Kiev, 2001, 110 p. + 32 pl.

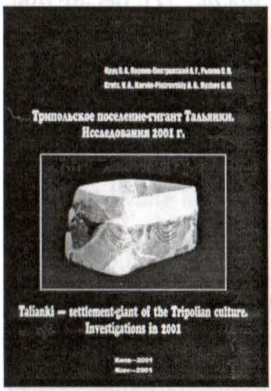

Lucrarea, realizată în colaborare de V.A. Kruts, A.G. Korvin-Piotrovskiy şi S.N. Ryzhov, cercetători la prestigiosul Institut de Arheologie al Academiei de Ştiinţe a Ucrainei din Kiev, a prefaţat practic organizarea la Talianki a Conferinţei Internaţionale *Giant-settlements of Tripolian culture*, eveniment ce a avut loc în vara anului 2003 cu prilejul celebrării a 110 ani de cercetare a acestei civilizaţii. Aşa cum reiese din însuşi titlul său, volumul evidenţiază în principal rezultatele cercetărilor arheologice complexe efectuate în cadrul celei mai mari aşezări tripoliene (o veritabilă aşezare-gigant, cu o suprafaţă de cca. 450 ha) pe parcursul anului 2001.

Acesta reprezintă în fapt rezultatul unei activităţi extrem de laborioase, întreprinsă de o întreagă echipă de specialişti, în frunte cu autorii citaţi, precum şi a generozităţii celor care au susţinut din punct de vedere material acest proiect de cercetare de mare anvergură (*QES Investment LTD* – Marea Britanie şi *Search Foundation* – S.U.A.).

Catalogul este redactat în limbile rusă şi engleză, facilitând astfel accesul tuturor celor interesaţi la conţinutul său. În plus, condiţiile grafice sunt excelente.

Bine structurată din punct de vedere tematic, lucrarea debutează cu câte o listă a ilustraţiilor (*Список иллюстраций / List of illustrations in the text*) şi, respectiv, a tabelelor (*Список таблиц / List of tables in the text*), urmate de prefaţă (*Введение / Preface*) şi introducere (*Предисловие / Introduction*).

În primul capitol (*История изучения / The history of the settlement investigation*) este realizată o succintă trecere în revistă a istoricului cercetărilor aşezărilor-gigant din arealul tripolian, fiind amintiţi – totodată – şi cercetătorii care s-au ocupat în ultima jumătate de secol de investigarea acestui fenomen.

Capitolul următor (*Топография / Topography*) conţine o scurtă prezentare a cadrului geografic al zonei aşezării, precum şi apartenenţa acesteia din punct de vedere politico-administrativ, textul fiind însoţit în acest sens şi de o hartă.

În capitolul trei (*Планировка / The planning*) este ilustrat planul staţiunii, aşa cum reiese el în urma prospecţiunilor geomagnetice şi, respectiv, aerofotometrice. De asemenea, sunt prezentate o serie de aprecieri – rezultate tocmai în urma acestor prospecţiuni – referitoare la organizarea internă a spaţiului destinat locuirii (numărul de locuinţe, dispunerea acestora – în cercuri concentrice, spaţiile dintre ele etc.). Pentru a oferi

wwww.cimec.ro

o imagine de ansamblu a staţiunii sunt prezentate şi două planuri ale aşezării, obţinute în urma prospecţiunilor.

Următorul capitol (*Методика полевых исследований / Technique for the field archaeological investigations*) este consacrat prezentării tehnicii folosite la cercetarea de teren a sitului, menită să conducă la o cât mai bună cunoaştere a limitelor aşezării, precum şi la localizarea diferitelor complexe şi artefacte din cadrul acesteia.

Capitolul cinci (*Исследования объектов в 2001 г. / Investigations of 2001*) a fost împărţit în patru subcapitole (*Площадка № 28 / Site no. 28*; *Площадка № 29 / Site no. 29*; *Площадка № 30 / Site no. 30*; *Площадка № 31 / Site no. 31*), fiecare dintre acestea fiind dedicat prezentării amănunţite a câte unui complex de locuire, respectiv locuinţele nr. 28-31. Textul este însoţit de o serie de planuri de ansamblu, dar şi de detalii ale complexelor propriu-zise, precum şi ale zonei de nord-vest a aşezării, unde au fost descoperite acestea. Sunt oferite o serie de date referitoare la dimensiunile, orientarea, planul şi compartimentarea locuinţelor, amenajările lor interioare, elementele de ordin arhitectonic, precum şi asupra inventarului lor. Locuinţele nr. 28 şi 29 aparţin cercului XV, iar 30 şi 31 cercului XVI.

Următorul capitol (*Находки из Раскопок в 2001 г. / The finds from excavations 2001*) este, de asemenea, împărţit în subcapitole, trei la număr (*Керамика / Ceramics*; *Пластика / Plastic arts*; *Орудия труда / Working tools*), dedicate principalelor artefacte descoperite în cadrul sitului. Textul este însoţit de numeroase imagini şi desene ale celor mai reprezentative piese găsite.

În subcapitolul destinat ceramicii sunt prezentate principalele categorii de vase, clasificarea acestora având la bază cele trei criterii definitorii, respectiv pasta, forma şi decorul. În funcţie de pastă, au fost deosebite trei categorii de vase: de provizii, de bucătărie (ambele modelate din pastă grosieră, diferenţa dintre ele fiind dată de dimensiunile acestora) şi de masă (lucrate din pastă semifină şi fină). Mărturisim că, în ceea ce priveşte terminologia ultimelor categorii – care după părerea noastră este sinonimă –, ea ne este neclară. În prima categorie au fost identificate vase de mari dimensiuni, cu partea superioară a corpului semisferică, iar cea inferioară tronconică. Unele dintre ele au fost decorate cu ocru roşu sau cu ornamente adâncite. În cea de-a doua categorie au fost incluse castroanele, străchinile şi cupele. Primele dintre acestea sunt neornamentate, iar ultimele decorate cu diferite motive în relief. Ultima categorie, predominantă, conţine în marea majoritate vase pictate, în special la partea superioară, decorul fiind împărţit adeseori în registre şi metope. În cadrul acestei categorii, în funcţie de forma lor, vasele au fost împărţite în mai multe tipuri: tronconice (castroane, străchini, cupe, pahare), bitronconice (vase de dimensiuni medii şi mici – cupe, pahare), sferice (cu frecvenţa cea mai redusă), amfore, cratere (piese caracteristice), vase piriforme (de asemenea, puţine la număr), vase-binoclu şi vase miniaturale. Credem însă că o parte dintre acestea puteau fi incluse, tot în funcţie de forma lor, în cadrul celor trei tipuri principale (tronconice, bitronconice şi sferice). Tipurile de decor întâlnite pe ultima categorie de vase sunt foarte variate, motivele ornamentale constând în benzi liniare, meandre, spirale, volute spiralice, motive circulare etc. Considerăm că ceramica de tip Cucuteni C ar fi trebuit analizată separat de cea clasică Cucuteni-Tripolie, chiar dacă proporţia ei în cadrul aşezării este redusă.

wwww.cimec.ro

În subcapitolul dedicat artei plastice au fost analizate statuetele antropomorfe (găsite într-un număr foarte mic – opt piese – şi în stare fragmentară), figurinele zoomorfe (predominante şi redând o gamă variată de specii) şi aşa-numitele (de către autori) *modele de sănii*. După părerea noastră termenul folosit pentru ultimele piese menţionate este impropriu, iar încadrarea tipologică nepotrivită.

Ultimul subcapitol este consacrat analizei principalelor unelte de muncă descoperite, destul de puţine la număr, clasificate atât după materia primă din care au fost realizate, cât şi după tipul funcţional al acestora. Artefactele găsite au fost confecţionate din silex (vârfuri, lame), piatră şlefuită (frecătoare, percutoare), os-corn (împungătoare, săpăligi) şi lut ars (greutăţi, fusaiole).

Capitolul şapte(*Некоторые результаты исследований 2001 г. в области домостроительства и структуры поселения / Some results of the researches in house-building domains and settlement structures in 2001*) este, la rândul său, împărţit în cinci subcapitole (*Общие проблемы / General problems*; *Экономика и хозяйство / Economics and husbandry*; *Земледелие / Agriculture*; *Животноводство и охота / Cattle-breeding and hunting*; *Домашние промыслы / Handicrafts*).

În primul dintre acestea sunt abordate o serie de probleme de ordin general referitoare la civilizaţia tripoliană, care au atras încă de la început atenţia cercetătorilor, respectiv cele privitoare la fenomenul *aşezărilor-gigant*, precum şi la diferitele aspecte de amenajare, organizare şi utilizare a spaţiului, mai ales în ceea ce priveşte modul de construcţie şi de dispunere al locuinţelor. De altfel, în acest sens au fost realizate o serie de reconstituiri, menite să conducă la o mai bună înţelegere a acestei probleme.

În următorul subcapitol sunt menţionate condiţiile naturale din zona aşezării, precum şi compoziţia florei, aşa cum a reieşit în urma cercetărilor paleobotanice efectuate, datele obţinute fiind incluse într-un tabel. De asemenea, sunt prezentate o serie de date deosebit de interesante referitoare la materia primă lemnoasă utilizată în construcţie de comunitatea tripoliană de aici, precum şi la suprafaţa defrişată pentru obţinerea acesteia, rezultatele obţinute fiind absolut impresionante.

Subcapitolul trei este consacrat exclusiv agriculturii, în cadrul său fiind inserate o serie de rezultate privind suprafaţa cultivată pentru satisfacerea necesităţilor de hrană vegetală.

Următorul subcapitol conţine o prezentare detaliată a cercetărilor arheozoologice efectuate (inclusiv o serie de tabele de date), menţionându-se toate speciile de animale domestice (predominante) şi sălbatice determinate. De asemenea, s-au realizat diferite studii comparative, din acest punct de vedere, între diferitele aşezări tripoliene, precum şi între fazele de evoluţie ale acestei civilizaţii. Totodată, nu lipsesc nici estimările de ordin statistic, referitoare la numărul de animale crescute în cadrul aşezării, precum şi cantitatea de hrană, dar şi de alte produse oferite de acestea, rezultatele obţinute fiind deosebit de interesante.

Ultimul subcapitol este consacrat îndeletnicirilor de natură meşteşugărească documentate în cadrul aşezării.

În ultimul capitol (*Проблема возникновения поселений-гигантов в Трипольской культуре / Appearance of settlements-giant of the Tripolian culture*) sunt menţionaţi o serie de factori, care – în opinia cercetătorilor – au dus la apariţia

www.cimec.ro

aşezărilor-gigant tripoliene, aşa-numitele *proto-oraşe*. De asemenea, sunt redate o serie de caracteristici ale acestora, precum şi enumerarea siturilor din această categorie.

Volumul mai conţine şi un supliment (*Приложение – Определение остеологического материала из раскопок 2000 и 2001 гг. / Supplement – Definition of the osteological material from excavations 2000, 2001*), însoţit de un tabel, în care sunt expuse rezultatele cercetărilor resturilor osteologice descoperite în cadrul aşezării în campaniile din 2000 şi 2001, precum şi speciile determinate de către E.V. Markova.

Lucrarea se încheie cu un rezumat în limba rusă (*Резюме*), urmat de note (*Литература / Notes*), care reprezintă în fapt o bogată listă bibliografică referitoare la subiectul abordat.

Opera colegilor ucraineni prezintă o importanţă deosebită pentru cercetarea eneoliticului european, în general, şi al culturii Cucuteni-Tripolie, în special, ea constituindu-se într-o încercare reuşită – credem noi – de a reliefa o serie de aspecte deosebit de importante referitoare la *aşezările-gigant* (*proto-oraşele*) ale celei mai strălucite civilizaţii preistorice europene.

Constantin Preoteasa

D. Ja. Teleghin, A.L. Nečitailo, I.D. Potehina, Ju. V. Pančenko, *Srednestogovskaja i Novodanilovka kul'tury eneolita Azovo-Černomorskogo reghiona*, Lugansk, 2001, 152 p.

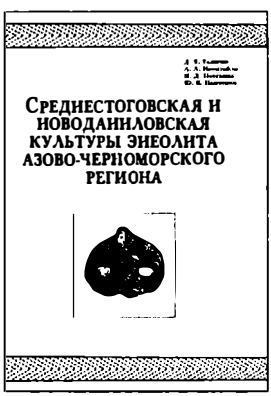

Lucrarea cercetătorilor ucraineni, dedicată culturilor Srednii Stog şi Novodanilovka, este structurată în trei capitole încadrate de *Introducere* şi *Încheiere*. Volumul este îmbogăţit cu un rezumat în limba engleză şi o anexă.

În primul capitol (*Osnovnye čerty i hronologhija Srednestogovskoi kul'tury*) este prezentat istoricul cercetătorilor, principalele caracteristici şi periodizarea culturii Srednii Stog.

Aşezările acesteia sunt situate, de obicei, pe terasele joase ale văilor râurilor, iar necropolele se găsesc în apropierea aşezărilor (Dereivka), pe teritoriul lor (Alexandria) sau în afara acestora (Igreni). Ele sunt – în marea lor majoritate – plane, au suprafaţa mică şi numai într-un singur caz mormintele Srednii Stog se aflau sub mantalele tumulilor (Boguslav). Defuncţii erau depuşi pe spate, cu picioarele îndoite de la genunchi, orientaţi diferit şi

wwww.cimec.ro

presărați cu ocru. Inventarul mormintelor era alcătuit uneori din cuțite de silex, topoare, vase și diferite obiecte de podoabă.

Pe baza analizei tipologice a ceramicii și câtorva observații stratigrafice, evoluția culturii a fost împărțită în două mari perioade: timpurie (*srednestogovskii*) și tardivă (*dereivsko-molijuhovskii*). Prima perioadă se caracterizează prin lipsa ornamentului șnurat pe ceramică, iar cea tardivă prin apariția acestui decor, precum și a vaselor cu fundul plat. Importurile tripoliene din așezările și necropolele culturii Srednii Stog au contribuit la stabilirea vârstei ei. Astfel, în stratul de cultură al așezării Stril'ča Skelja au fost găsite două fragmente de ceramică bicromă tripoliană din etapa BI (după periodizarea T.S. Passek). Într-un mormânt din necropola Dereivka se afla o strachină de dimensiuni mici din etapa BII-CI. O altă strachină de dimensiuni mici și un vas pictat au fost descoperite în necropola de la Igreni. Câteva fragmente ceramice tripoliene de la începutul etapei CI au fost semnalate în stratul de cultură al așezării Moljuhov Bugor. La rândul ei, ceramica de tip Moljuhov Bor este prezentă în așezarea tripoliană Ol'hovec.

Pentru cultura Srednii Stog se cunosc cca. 15 date radiocarbon, pe baza cărora s-a stabilit că ea a evoluat în regiunea Marea Azov-Marea Neagră aproximativ 1000 de ani, începând cu mijlocul mileniului V î.Hr. și până spre sfârșitul mileniului IV î.Hr., când împreună cu alte culturi eneolitice din sudul Europei de Est dă naștere comunității culturii Iamnaja. Ocupația de bază a purtătorilor acestei culturi o constituia creșterea animalelor, în special a cailor. Circa 50% din numărul de oase de la Dereivka, Moljuhov Bugor și Alexandria aparțin acestui animal. În repertoriul așezărilor și necropolelor au fost incluse și descoperirile izolate, dar și așezările tripoliene unde a fost descoperită ceramică Srednii Stog, în total 145 de puncte.

Capitolul II (*Novodanilovskaja kul'tura*) este dedicat culturii Novodanilovka. Purtătorii ei sunt considerați în prezent drept *primii păstori*, pe care unii cercetători îi asociază cu purtătorii culturii protoindoeuropene. Arealul acestei culturi include, în principal, regiunea situată la nord de Marea Azov și Marea Neagră, dar vestigii asemănătoare sunt răspândite în tot arealul de stepă al Europei de Est, de la Carpați și Dunărea de Jos până la Marea Caspică. În prezent sunt cunoscute aproximativ 100 de morminte.

După opinia mai multor cercetători, culturii Novodanilovka îi pot fi atribuite și depozitele compuse din piese de silex, în special cele care conțin lame de dimensiuni mari. Deocamdată sunt cunoscute cca. 10 astfel de depozite. Dintre acestea se evidențiază cel descoperit la Goncearovka, regiunea Harkov (Ucraina), care conținea 193 piese de silex (6 nuclee, 168 lame-cuțite de dimensiuni mari, 7 vârfuri de suliță, 12 unelte de tipul topoarelor). Purtătorii culturii Novodanilovka locuiau, probabil, în stațiuni sezoniere, ale căror urme sunt greu de semnalat deocamdată. Autorii presupun existența unei astfel de stațiuni în imediata apropiere a necropolei de la Alexandrovsk.

Este combătută opinia lui Ju. Rassamakin, care unifică vestigiile de tip Novodanilovka și cele timpurii Srednii Stog în cadrul *culturii skeljanskaja*. Autorii lucrării consideră că civilizațiile vizate de acesta au puține trăsături comune și nu poate fi vorba de unificarea lor.

wwww.cimec.ro

Repertoriul descoperirilor atribuite culturii Novodanilovka include 41 de puncte. La acest repertoriu adăugăm şi mormântul cercetat în anul 1994 într-un tumul de lângă oraşul Slobozia, pe malul stâng al Nistrului (Republica Moldova)[1].

Capitolul III este consacrat caracteristicilor antropologice ale purtătorilor culturilor Srednii Stog şi Novodanilovka. Pentru prima cultură materialele osteologice provin, în special, din necropolele Igreni, Alexandria şi Dereivka II, iar pentru ce-a de-a doua din necropolele Mariupol, Lugansk şi Giurgiuleşti. Pentru ambele culturi s-a stabilit existenţa craniilor cu trăsături protoeuropoide (predominante) şi mediteranoide.

În încheiere, pe lângă constatările de ordin general, se specifică faptul că ipoteza privind formarea complexului etnocultural indoeuropean în partea sudică a teritoriului actual al Ucrainei necesită precizări şi argumentări suplimentare. Tot aici găsim inserat un tabel cu datele radiocarbon pentru necropolele de tip Mariupol, culturile Bugo-Nistreană, Cucuteni-Tripolie, amforelor sferice, Srednii Stog, Novodanilovka, Varna, Gumelniţa etc., care prezintă sincronismele culturilor neolitice timpurii şi celor neo-eneolitice din sud-vestul Europei de Est.

Anexa semnată de D. Ja. Teleghin reprezintă rezumatul unei comunicării în care autorul supune criticii modelul de evoluţie a culturilor eneolitice de stepă propus de Ju. Rassamakin. Ultimul consideră fazele culturii Srednii Stog drept culturi aparte: *kvitjanskaja*, *skeljanskaja* şi *dereivskaja*. Mai mult decât atât, în aşa-numita *cultură skeljanskaja* Ju. Rassamakin include şi vestigiile culturii Novodanilovka. D. Ja. Teleghin este de părerea că noul model este în multe cazuri în disonanţă cu materialul factologic. Obiecţiile expuse de acest cercetător coincid în mare parte cu opiniile specialiştilor în domeniu (A. Nečitailo, I. Kovaleva, V. Dergacev, E. Jarovoi ş.a.).

Lucrarea este înzestrată cu un bogat material ilustrativ şi cu indicele aşezărilor, fapt care facilitează utilizarea repertoriilor incluse în ea. În acest fel volumul se prezintă ca un instrument de lucru util pentru specialiştii în domeniu.

Sergiu Bodean

[1] E.V. Jarovoi, *Pervyi pamjatnik novodanilovskogo tipa v Podnestrov'e*, în *Čiobručeskii arheologhičeskii komplex i drevnie kul'tury Podnestrov'ja (materialy polevogo seminara)*, Tiraspol, 2000, p. 72-80.

wwww.cimec.ro

Archéologie du sel. Techniques et sociétés dans la Pré- et Protohistoire européenne, ed. Olivier Weller, Leidorf, 2002, 260 p.

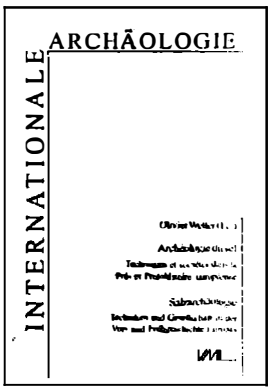

Lucrarea a fost editată din dorința de a oferi specialiștilor o sinteză a stadiului actual de cercetare în ceea ce privește arheologia sării, în general, prin publicarea comunicărilor prezentate în cadrul a două întâlniri științifice internaționale: prima – *Exploatarea sării în Franța protoistorică și limitele sale. O aducere la zi a tehnicilor de briquetage,* care a avut loc pe data de 18 mai 1998 la Paris în cadrul sediului *Comitetului Salinelor Franței* și cea de-a doua, *Arheologia Sării în Europa. Timpul sintezelor,* desfășurată pe 4 septembrie 2001 în cadrul celui de-al XIV-lea Congres *UISPP* de la Liège.

Editorul acestei lucrări, dr. Olivier Weller, este un renumit cercetător din cadrul *CNRS*-Paris, interesul său față de arheologia sării beneficiind de stagii aprofundate de cercetare atât pe teritoriul Franței, dar și în exteriorul acesteia, în zone limitrofe precum China, Noua Guinee și în prezent, prin intermediul unor proiecte de colaborare, în România. Observațiile sale de teren, studiul aproape exhaustiv al referințelor bibliografice și colaborarea cu ceilalți specialiști interesați de acest domeniu arheologic l-au determinat să reunească într-un volum informațiile dezbătute cu prilejul celor două reuniuni științifice, desfășurate la trei ani distanță una de cealaltă, în scopul realizării unui bilanț al stadiului actual de documentare asupra arheologiei sării, la scară europeană. Cele două colocvii au constituit punctul de plecare al unor interesante abordări metodologice ale acestui domeniu arheologic, cu atât mai mult cu cât informațiile documentare au crescut în mod considerabil, atât ca număr cât și calitativ, păstrându-se însă caracterul inegal din punct de vedere al ariilor geografice și în special cronologice supuse cercetării.

Concluzia evidentă a acestor manifestări științifice a fost aceea potrivit căreia arheologia sării nu mai poate fi privită doar ca o simplă activitate de colectare și cercetare a unor fragmente de lut ars, ci mai curând ca o știință care-și propune să înțeleagă pe deplin funcționalitatea intrinsecă a acestor produse originale (briquetages), analizând interacțiunile acestora cu mediul înconjurător și integrându-le diferitelor sfere sociale, economice, culturale și implicit simbolistice ale comunităților umane care le-au creat.

Meritul volumului care ne reține atenția rezidă, în principal, în sinteza laborioasă asupra cercetărilor realizate în domeniul arheologiei sării din ultimele două decenii, aspectele cu caracter național, mai ales cele referitoare la teritoriul Franței, fiind completate în mod fericit de experiența acumulată și rezultatele obținute de cercetători din Germania, Belgia, Spania, Italia, România și ex-Yugoslavia, întinzându-se pe o arie cronologică vastă, din neolitic și până la sfârșitul epocii fierului, printr-o diversitate de metode de lucru și tehnici de abordare.

wwww.cimec.ro

Fie că este vorba de analiza urmelor de dizolvare şi spălare a sărurilor solubile din sol de către apa din precipitaţii sau a fragmentelor ceramice impregnate cu sare, de evaluarea aproximată a productivităţii atelierelor galice de exploatare a sării, precum şi de încercările de încadrare cronologică a originii preistorice a primelor astfel de exploatări, observăm evoluţia graduală a unui domeniu de cercetare din ce în ce mai captivant, în speţă arheologia sării. Având ca substrat o serie de săpături de salvare din nordul Franţei, cercetarea acestui domeniu a fost restrânsă pentru o lungă perioadă de timp doar la cunoaşterea vestigiilor specifice celei de-a doua epoci a fierului, caracterizată mai ales pe baza tehnicilor de exploatare şi a evoluţiei condiţiilor şi instrumentelor de lucru.

Considerată mult timp ca fiind un apanaj al specialiştilor locali, arheologia sării îşi are începuturile încă din secolul al XVIII-lea, în Lorraine, ca urmare a descoperirii unor deşeuri de lut ars, amorfe, numite de cercetătorii acelor vremi, *briquetages*. Rămase pentru aproape două secole obiecte inedite, aceste vestigii şi-au găsit corespondenţe din ce în ce mai numeroase în restul Europei, motiv suficient pentru apariţia unui nou domeniu de interes pentru arheologi, care au descoperit în sare urmele concrete ale unei industrii străvechi.

Dacă prima dintre reuniunile având ca subiect de cercetare exploatarea sării este limitată doar la investigarea siturilor descoperite în partea de nord a Franţei, cea de-a doua, organizată în Belgia, a consfinţit propriu-zis abordarea ştiinţifică elaborată a acestui nou domeniu de cercetare, prin prezentarea descoperirilor inedite şi a celor sistematice legate de sare, fiind evidenţiată particularitatea dinamică a arheologiei sării, care după o lungă perioadă de latenţă la scară europeană, se integra acum perfect în aria problematicii arheologice, atât prin studiul exploatărilor resurselor naturale, cât mai ales prin raportarea tehnicilor de producţie la reţeaua de schimburi şi diferitele tipuri de organizare socială. Importanţa acestui schimb de rezultate şi diversitatea metodelor de abordare adoptate de către cercetătorii prezenţi la reuniune, au demonstrat în mod elocvent faptul că arheologia sării nu se mai reduce doar la simpla analiză a *briquetages* şi tehnicilor specifice realizării acestora, ci presupune şi alte moduri de producţie care nu implică neapărat folosirea ceramicii, integrându-se totodată pe deplin noilor problematici legate de mediul înconjurător, cel socio-economic şi nu în ultimul rând, cel politic.

Creşterea graduală a surselor de documentare, fie că ne referim la cercetarea de teren, cea de laborator şi a bibliografiei de specialitate, a demonstrat că în prezent originea primelor exploatări de sare nu mai constituie apanajul exclusiv al comunităţilor epocii fierului, ci poate fi atribuită cu certitudine celui mai timpuriu neolitic european. Schimbul de informaţii din cadrul acestui colocviu a oferit posibilitatea cunoaşterii unor rezultate provenind din spaţii teritorial şi temporal diverse, fie ca urmare a celor mai noi descoperiri din teren, fie prin reconsiderarea unor descoperiri mai vechi, prin căutarea de noi direcţii de abordare având la bază sinteze bibliografice sau pur şi simplu prin avansarea unor reflecţii generale pertinente.

Din punct de vedere ştiinţific, lucrarea la care ne referim redă unele dintre cele mai interesante comunicări susţinute în cadrul celor două întruniri internaţionale la care ne-am referit mai sus, precedate de o scurtă prefaţă, tradusă atât în germană cât şi în engleză, în care editorul realizează atât o trecere în revistă a principalelor momente

wwww.cimec.ro

din evoluţia arheologiei sării, cât şi o prezentare sumară a articolelor incluse în volum. Bine structurat, volumul numărând 260 de pagini, cuprinde 21 de articole grupate separat, opt referitoare la reuniunea Comitetului Salinelor Franţei din 18 mai 1998 de la Paris şi respectiv 13 articole din cadrul celui de-al XIV-lea Congres UISPP de la Liege, din 4 septembrie 2001. Fiecare articol debutează cu un scurt rezumat redactat în limbile franceză, engleză şi germană, facilitând astfel parcurgerea rapidă a informaţiilor, notele fiind aranjate la sfârşit, după bibliografie, iar figurile inserate în text. Deşi majoritatea ilustraţiilor din volum sunt realizate alb-negru, acolo unde importanţa deosebită a descoperirilor a cerut-o, au fost inserate şi câteva reprezentări color. De o înaltă calitate grafică şi de o excelentă calitate ştiinţifică acest volum se constituie într-un veritabil instrument de muncă pentru cei interesaţi de studiul exploatării sării.

Cercetările recente privind producţia pre- şi protoistorică a sării în Europa s-au datorat în principal unor lucrări de salvare, variind ca suprafaţă, aşa cum o dovedesc din plin activităţile desfăşurate în partea de nord a Franţei, unor campanii de cercetări arheologice programate sau a unor săpături sistematice de tipul celor întâlnite în aria Subcarpaţilor României, a Alpilor, în nord-vestul Toscanei, în nordul Bretaniei sau în cadrul mlaştinilor din Vendeea. Ele se datorează în egală măsură Proiectelor de Cercetare Interdisciplinară bazate în principal pe abordări etno-arheologice şi studii referitoare la mediul înconjurător, de tipul celor realizate în preajma izvoarelor sărate din Franche-Comte şi Bourgogne sau a bazinelor endoreice din Mexic. Au fost reconsiderate de asemenea vechile informaţii prin intermediul noilor prospecţiuni, aşa cum este cazul în Finistere, sau prin experimente de tipul celor realizate la Baden-Wurttemberg.

Scurtul istoric al cercetării pe care îl regăsim în prefaţa acestui volum acordă o semnificaţie aparte şi tendinţei de punere în valoare a parcurilor arheologice, fiind realizate o serie de reconstituiri a atelierelor de obţinere a sării, accentuând în mod evident pe rolul pe care îl joacă studiul exhaustiv al referinţelor bibliografice în găsirea de noi direcţii de cercetare şi moduri de abordare a informaţiilor arheologice, indiferent de zona lor de proveniență, fie că ne referim la centre de exploatare din Balcani, din Peninsula Iberică, din alte diferite regiuni ale Europei şi nu în cele din urmă şi de dincolo de continent.

Concluzia la care ajunge editorul acestui volum şi în general toţi cei care vor aprofunda articolele care-l alcătuiesc, este aceea că arheologia sării devine din ce în ce mai pregnant o realitate cu totul şi cu totul complexă, axată atât pe aspectele de ordin tehnic ale exploatării, cât şi pe considerentele de ordin socio-economic ce presupun cunoaşterea mijloacelor de control a producţiei şi a căilor de desfacere a produsului obţinut, atenţia fiind concentrată în principal asupra rolului avut de sare în cadrul relaţiilor de schimb, cu atât mai mult cu cât originile exploatării sării se află undeva în urmă cu mai bine de 5000 de ani înainte de începuturile istoriei.

Dintre comunicările susţinute la Paris, amintim: *Arheologia sării. Istorie şi metode ale unei cercetări particulare* (Pierre Gouletquer), *Ateliere de fierbători de sare în Tregor (Bretania). Informaţii recente şi inedite* (Marie-Yvane Daire), *Atelierul augusteean de producere a sării din situl Conchil le Temple* (Frederic Lemaire), *Atelierele de producere a sării din apă de mare de la Sorrus (Pas de Calais): o contribuţie majoră la tehnicile de producere a sării şi la dezvoltarea lor de-a lungul*

wwww.cimec.ro

celei de-a doua epoci a fierului (Olivier Weller, Yves Desfosses), *Briquetage şi producerea sării prin dizolvarea şi spălarea solurilor sărate din Mexic* (Chaterine Liot), *Ateliere de producere a sării şi briquetages. Eseu asupra productivităţii aşezărilor galice producătoare de sare din partea central-vestică atlantică în urma studierii zăcământului de la Nalliers (Vendeea)* (Nicolas Rouzeau), *Sare în eprubetă. Încercare de sinteză a unei mese rotunde* (Pierre Gouletquer).

Dintre comunicările susţinute la Liege reţinem: *Exploatarea preistorică a sării în Carpaţii Orientali* (Dan Monah), *Comerţul neolitic cu sare în sud-estul Europei* (Neda Tasič), *Extragerea sării în Alpi de-a lungul preistoriei (5810-5526 cal. BC). Izvorul de apă sărată de la Moriez, Alpii din Haute Provence* (Denis Morin), *La originile producerii sării în Europa. Vestigii, funcţii şi contexte arheologice* (Olivier Weller), *Aşezarea din epoca bronzului de la Isola di Coltano şi producerea sării în regiunea coastei nordice a Toscanei* (Marinella Pasquinucci, Simonetta Menchelli), *În legătură cu sarea hispanică* (Nuria Morere), *Colegiul Trois-Vallees, Salies-du Salat (Haute Garonne). Un nou sit de producere a sării în sud-estul Franţei* (Jean-François Chopin), *Briquetage de Seille a Moyenvic (Moselle, Franţa) în locul numit Les Croleurs* (Jean-Denis Laffite), *Producerea şi comerţul cu sare din epoca fierului în Baden-Wurttemberg* (Martin Hees), *Încercare de reconstituire a unui cuptor protoistoric de obţinere a sării din parcul Samara (Somme)* (Cyrille Chaidron), *Atelierele de sărătură din golful Douarnenez (Finistere)* (Aude Leroi), *Exploatarea surselor sărate din Franche-Comte: impactul asupra mediului forestier din neolitic şi până în epoca medievală* (Alexa Dufraisse, Emile Gauthier).

Considerând acest volum un instrument de lucru, pentru cei interesaţi de studiul exploatării preistorice a sării, editorul a realizat în cadrul prefaţei o analiză succintă a informaţiilor oferite de publicarea prezentului volum de comunicări ştiinţifice, grupând articolele în funcţie de perioada cronologică de care aparţin principalele vestigii descoperite ca urmare a activităţii de cercetare, respectiv din neolitic, epoca bronzului, epoca fierului şi perioada galo-romană.

În ceea ce priveşte neoliticul, cele mai multe dintre comunicările susţinute în cadrul acestor reuniuni au evidenţiat faptul că deşi este evident că sarea a devenit indispensabilă omului din momentul sedentarizării sale şi adoptării practicilor de agricultor-crescător, în prezent argumentul fiziologic nu mai poate furniza prin el însuşi detalii asupra înţelegerii diverselor configuraţii arheologice din teren, fiind din ce în ce mai imperios necesară găsirea de noi direcţii de abordare a apariţiei unei exploatări atât de străvechi tocmai în neoliticul timpuriu. Astfel, de un interes din ce în ce mai atent, se bucură din acest motiv aspectele de ordin socio-economic precum şi cele etno-arheologice, care ar putea oferi explicaţii cu mult mai elocvente în avansarea unor teorii pertinente referitoare la împrejurările şi raţiunile care au determinat această emergenţă neolitică timpurie a exploatării resurselor minerale de sare.

Ne revine astfel un loc de onoare în rândul celor preocupaţi de cercetarea acestui domeniu arheologic, cu atât mai mult cu cât prin comunicarea sa Dr. Dan Monah a adus la cunoştinţa lumii ştiinţifice europene informaţiile referitoare la cea mai veche exploatare europeană a sării, din cadrul zonei subcarpatice a României, datată la sfârşitul mileniului VI î.Hr., atribuind apariţia şi dezvoltarea tehnicii *briquetages*

www.cimec.ro

mileniului V î.Hr., insistând în mod argumentat asupra rolului central pe care l-a avut producerea şi răspândirea sării din cadrul acelei perioade în constituirea şi organizarea teritoriului, precum şi în evoluţia treptată a relaţiilor de schimb. Aceeaşi idee este dezvoltată şi amplificată pentru zona Balcanilor, prin studiul lui Neda Tasič, care referindu-se la repartizarea inegală a depozitelor salifere în diferitele centre de exploatare din Balcani, pledează pentru rolul determinant al sării în derularea relaţiilor de schimb şi mai ales în organizarea modului de viaţă al principalelor comunităţi care populau această regiune de-a lungul neoliticului timpuriu.

Ilustrativ pentru aspectele particulare pe care le îmbracă exploatarea resurselor de sare de-a lungul Europei, studiul elaborat de Denis Morin, ca urmare a cercetării siturilor aflate în zona munţilor Alpi, ne supune atenţiei trăsăturile unui sistem de captare a unui izvor de apă sărată în apropiere de Moriez, cu o structură subterană aflată la nu mai puţin de 10 m adâncime. Fiind vorba despre o amenajare din lemn, cercetarea acestui punct de exploatare a sării, situat într-o zonă alpină şi datat în cadrul perioadei timpurii de desfăşurare a neoliticului alpin, constituie un element de bază în înţelegerea modului de realizare a aşezărilor neolitice în contextul unei altitudini ridicate, în paralel cu desfăşurarea relaţiilor de schimb.

Deşi redus sub aspectul cantitativ al articolelor dedicate perioadei neolitice, acest capitol beneficiază de unele dintre cele mai interesante abordări metodologice, editorul acestui volum contribuind din plin la cunoaşterea exploatării preistorice a sării. În acest sens Olivier Weller realizează o prezentare de ansamblu , la nivelul întregii Europe, a tehnicilor de exploatare a sării, în scopul evidenţierii unor tehnici cu totul speciale, diferite de cele tradiţionale cunoscute la scară europeană, tocmai ca urmare a explorării unei zone puternic marcată de primitivism, precum Noua Guinee. Studiile etnografice realizate aici i-au oferit posibilitatea de a aplica vechilor mijloace de obţinere a sării prin intermediul *briquetages*, modelul specific acestor comunităţi în cadrul cărora lipsa vaselor de ceramică a fost suplinită în exploatarea sării prin utilizarea unor suporturi vegetale, încă din perioada neolitică. Ca urmare a acestei abordări autorul transpune aria de interes a cercetătorului nu numai asupra exploatării şi utilizării sării, ci mai ales pe relaţiile acestora cu diferitele tipuri de implantare, de distribuire a bunurilor de preţ în cadrul comunităţii, raportând toate acestea la densitatea numărului de componenţi ai comunităţii.

Mult mai bine documentată referitor la exploatarea sării, perioada epocii bronzului a devenit în scurt timp perioada de referinţă în înţelegerea apariţiei şi evoluţiei tehnicilor de obţinere a sării din zona Europei occidentale, atât din prisma cercetării izvoarelor de apă sărată, cât şi a atelierelor existente de-a lungul zonelor de coastă sau a întinderilor de litoral. Pentru zona interioară continentului, deosebit de interesant este articolul lui Jean-Francois Chopin care, cercetând zona munţilor Pirinei, expune o serie de concluzii referitoare la descoperirea la Salies-du-Salat a două cuve, a unei vetre şi a unui vast depozit de fragmente ceramice aparţinând epocii bronzului mijlociu, vestigii care se înscriu pe baza comparaţiilor de natură arheologică şi etnologică în tipicul amenajărilor de exploatare a sării din partea de sud-vest a Franţei.

Pentru zona litoralului mediteranean lipsa unor informaţii mai ample cu privire la centrele de exploatare a sării a fost fericit compensată de descoperirea celor

www.cimec.ro

dintâi exploatări pre-romane de la Toscana, atât Marinella Pasquinucci cât şi Simonetta Menchelli evidenţiind existenţa cu mult anterioară mareelor sărate de la Ostia, a unor centre de exploatare a sării pe bază de ceramică începând cu bronzul mijlociu. Aşezarea cercetată între 1993 şi 1997 pare să fi funcţionat între 1600-1200 î.Hr., fără a fi descoperite nici locuinţe, nici urme de resturi fragmentare, nivelele antropice fiind constituite în principal din peste 10.000 de fragmente aparţinând unor recipiente ceramice de mari dimensiuni. Prezentând asemănări cu alte instalaţii similare situate de-a lungul coastelor Toscanei şi a Latium-ului, descoperirile celor două cercetătoare contribuie în mod esenţial la iniţierea unor campanii mai vaste de cercetare a exploatărilor pre- şi protoistorice a sării din Italia.

O abordare la fel de originală constatăm şi în cazul articolului semnat de Nuria Morere care, pe baza inventarului descoperirilor din zona litorală şi din interiorul Peninsulei iberice, realizează o activitate de sinteză a informaţiilor despre centrele de obţinere şi modalităţile de exploatare a sării din întreaga peninsulă de-a lungul întregii preistorii. Noutatea metodei sale de cercetare constă în principal în definirea unor indicatori de fabricare pe baza elementelor de combustie utilizate în cadrul principalelor centre de obţinere a sării din Peninsula Iberică. Ţelul cercetătoarei devine în acest caz definirea unui nou punct de plecare pentru reconsiderarea unor centre ale căror vestigii nu au fost puse în legătură directă cu exploatarea sării, evidenţiindu-se în mod clar calităţile sării ignigene în contextul plasării geografice a acestor centre iberice, comunităţile care le produceau atribuindu-le astfel semnificaţia unui mijloc de control a valorii proprii, deosebite în contextul relaţiilor intersociale.

Cu toate că epoca bronzului rămâne perioada de referinţă în arheologia sării, cea mai bine documentată perioadă din evoluţia acestei exploatări rămâne şi la această dată cea a epocii fierului, datorită avântului înregistrat de-a lungul întregii Europe de la începutul Hallstatt-ului a atelierelor de producţie care utilizau tehnica deja cunoscută a *briquetages*, având ca rezultat mici calupuri de sare de formă predefinită. Studiile laborioase dedicate acestei perioade au permis redefinirea acestei activităţi productive sub forma unui artizanat specializat, integrat de cele mai multe ori în cadrul comunităţii ca o adevărată protoindustrie. Direcţiile actuale de cercetare vizează în principal analiza modului în care se exercita controlul comunităţii preistorice asupra acestui tip de exploatare a sării, urmărind îndeaproape căile sale de difuziune în scopul unei reconstituiri cât mai apropiate de realitate a circuitelor comerciale în care erau înscrise produsele finale ale acelui artizanat local.

Articolul semnat de Jean-Denis Laffite ne introduce în atmosfera unui astfel de centru de producere a sării de la Moyenvic, referindu-se în special la numeroase cuptoare destinate obţinerii sării având la bază izvoare naturale sărate. Tehnica bazată pe astfel de resurse s-a dezvoltat începând din perioada bronzului final, de-a lungul întregului Hallstatt, pentru a decade şi a dispărea definitiv în cadrul celei de-a doua epoci a fierului. Caracterul industrial al acestei exploatări este sugerat de descoperirea a nu mai puţin de 40 de cuptoare săpate în sol, repartizate în cadrul a 15 ateliere, cărora le corespund 70 de fose de pregătire a argilei aflate în apropierea a patru cariere de extracţie a argilei. În cadrul acestor tipuri de ateliere sarea era obţinută prin fierberea şi evaporarea unei compoziţii de apă sălcie în cuve largi de ceramică, instalate pe un grilaj

wwww.cimec.ro

constituit din *briquetes* aranjate deasupra focului. Studiul resturilor ceramice protoistorice provenind din perimetrul acestor ateliere a permis datarea acestor centre între perioada bronzului final III şi Hallstattul târziu C-D1.

Cercetările recente, efectuate în partea de nord a Bretaniei, au pus în evidenţă mai multe vestigii ale unor ateliere de producere a sării datând din perioada finală a La Tène-ului (sec. II-I î.Hr.). Informaţiile referitoare la aceste campanii sistematice de cercetare se regăsesc în articolul aparţinând lui Marie-Yvane Daire, care descrie descoperirea unor cuptoare pentru obţinerea sării purtând semne evidente ale folosirii şi restaurării în cadrul mai multor etape, ceea ce rămâne dificil fiind stabilirea duratei totale de funcţionare a acestor ateliere. Dat fiind materialul arheologic bogat care a însoţit această descoperire, cuptoarele aflate într-o stare destul de bună de conservare, însoţite chiar de resturile dispersate ale ultimei şarje destinate producţiei, de cuve de stocaj sau tratare a materialelor componente acestei activităţi, cercetătoarea se opreşte în detaliu asupra întregului inventar arheologic recoltat emiţând o serie de ipoteze legate de funcţionarea globală a acestui atelier, precum şi de caracterul peren al activităţii desfăşurate cu ajutorul acestor mijloace de producţie preistorică a sării.

La fel de important se dovedeşte a fi şi articolul semnat de Nicolas Rouzeau, preocupat de studiul resturilor de *briquetages* din regiunea atlantică central-vestică, care îşi propune să realizeze o reconstituire a lanţului operator al atelierelor galice de obţinere a sării, ipoteza emisă de cercetător fiind aceea de a recunoaşte în fragmentele de lut ars din cadrul resturilor de cenuşă şi nisip din apropierea acestor ateliere, rebuturi ale vaselor utilizate pentru obţinerea sării, prin arderi repetate în foc viu, pentru a fi folosite mai apoi la depozitarea amestecului de apă sălcie necesar procesului de obţinere a sării.

Pentru partea de nord a Franţei au fost identificate o serie de centre de exploatare a sării care funcţionau încă din cea de-a doua epocă a fierului, pe baza unor resturi considerabile de cuptoare, puţuri de extracţie, unelte şi amenajări din lemn, Olivier Weller şi Yves Desfosses evidenţiind un întreg ansamblu de activităţi din lanţul operator al obţinerii sării şi oferind, în principal, o primă datare precisă asupra *briquetages*, pusă în legătură cu gestionarea mediului înconjurător şi organizarea producţiei. Realizată pe baza cercetării resturilor dendrologice din cadrul a două ateliere de producere a sării din Sorrus, această primă încadrare cronologică a tehnicilor utilizate de producătorii de sare din această regiune se situează între sfârşitul secolului al IV-lea şi începutul secolului al II-lea î.Hr.

Ilustrativ pentru abordarea experimentală a cercetării sării în partea de nord a Franţei este articolul semnat de către Cyrille Chaidron. Acesta şi-a propus reconstituirea unui cuptor pentru producerea sării, cu grătar şi două guri, tipic pentru perioada celei de-a doua epoci a fierului din partea de nord a Franţei, realizând în cadrul parcului arheologic de la Samara în vara anului 2000, o serie de experimente care aveau la bază utilizarea anumitor fragmente de *briquetages*, precum şi găsirea mijloacelor de a înţelege diferitele procese de cristalizare a sării, fără a obţine însă adevărate calupuri de sare.

Trecând mai spre interiorul continentului, prin studiul lui Marţin Hees ne este prezentată o sinteză regională a descoperirilor de *briquetages* corespunzătoare epocii fierului din regiunea Baden-Wurttemberg, în paralel cu stabilirea unei tipologii a elementelor şi tehnicilor necesare în obţinerea sării în atelierele preistorice de producţie de

wwww.cimec.ro

pe teritoriul Germaniei, însoţite şi de o încercare de individualizare a circulaţiei calupurilor de sare în spaţiul german din acea perioadă. Autorul evidenţiază două tipuri de briquetages specifice perioadei de sfârşit a Hallstatt-ului şi evoluând până către La Tène-ul final, pe baza materialelor arheologice descoperite în partea de sud-vest a Germaniei putând fi avansată ipoteza transportului de calupuri de sare la distanţe depăşind adeseori 100 km. În acelaşi timp, pornind de la cele două tipuri de *briquetages* evidenţiate mai ales în cadrul salinei de la Schwabisch Hall, au fost realizate o serie de experimente de obţinere a sării în urma cărora au putut fi furnizate date importante cu privire la modul de desfăşurare a unei arderi a *briquetages* într-unul din cuptoarele reconstituite, precum şi timpul şi materialele necesare obţinerii unor veritabile calupuri de sare.

Încercările de sinteză referitoare la comerţul cu sare desfăşurat de-a lungul Europei centrale în pre- şi protoistorie fac obiectul studiului realizat de către Thomas Saile, care stabileşte, pe baza descoperirilor arheologice şi a materialelor bibliografice existente în prezent, existenţa unor relaţii de schimb cu sare, între Germania Centrală, zona Alpilor Orientali şi Bohemia, insistând în mod accentuat pe rolul jucat de salina de la Schwabisch Hall în aprovizionarea cu sare a regiunilor din partea de sud-vest a Germaniei, în timp ce pentru regiunile continentale de coastă şi cele britanice, autorul avansează ideea că centrele de producţie a sării existente aici ar fi putut furniza acest produs, de schimb, către regiunile situate spre interiorul continentului.

Pentru a încheia şirul cronologic al perioadelor în care se încadrează descoperirile prezentate în cadrul acestor două manifestări ştiinţifice, ne referim la perioada galo-romană, reprezentată în acest volum prin intermediul informaţiilor conţinute de două articole, unul aparţinând lui Frederic Lemaire, cu privire la săpăturile de salvare de la Conchil le Temple, din nordul Franţei, iar cel de-al doilea semnat de Aude Leroy, referitor la atelierele din zona Finistere.

Volumul de faţă nu se opreşte însă doar la simpla punere laolaltă a unor articole cu caracter de analiză detaliată a descoperirilor referitoare la exploatarea sării în preistorie, ci grupează şi anumite studii mai ample, adevărate reflecţii asupra arheologiei sării şi evoluţiei acesteia în perioada care va urma, astfel încât abordarea interdisciplinară şi studiul etno-arheologic îşi găsesc în aceste articole cea mai profundă manieră de prezentare a rolului pe care astfel de interpretări îl au în înţelegerea mai profundă a situaţiei existente în teren.

În acest sens, pe baza unei impresionante documentaţii arheologice, etnoistorică şi etnografică Catherine Liot a realizat o sinteză a tehnicilor de exploatare a solurilor sărate din Mexic, apropiindu-se în cercetarea sa de funcţionalitatea şi specificul amenajărilor periferice din cadrul centrelor de producere a sării, devenind astfel mult mai uşor de înţeles caracterul exact al produselor exploatate, căutate sau obţinute prin prelucrare şi nu în ultimul rând modul concret de organizare a acestei activităţi de producţie.

Exploatarea izvoarelor de apă sărată din regiunea Franche-Comte a oferit prilejul lui Alexa Dufraisse şi lui Emilie Gauthier de a le analiza dintr-o perspectivă ecologică, pornind din epoca bronzului şi până în evul mediu. Impactul decisiv al exploatării sării asupra vegetaţiei din epoca fierului a putut fi astfel evidenţiat ca urmare a abordării palinologice şi antracologice a vestigiilor legate de centrele de exploatare a

wwww.cimec.ro

sării, fiind astfel delimitate mai clar aspectele legate de aprovizionarea comunităţilor şi buna gestionare a spaţiului împădurit.

Excursul lui Pierre Gouletquer, care deschide de altfel acest volum, ne familiarizează cu începuturilor cercetării arheologice a acestui mineral atât de preţuit, nu înainte de a realiza o analiză pertinentă a contribuţiei descoperirilor din acest domeniu de până acum în stabilirea direcţiilor viitoare de cercetare, putând fi regăsite în bilanţul său cele mai importante momente ale evoluţiei cercetării *briquetages*, din 1960 şi până în zilele noastre.

Pentru a conchide, volumul care reuneşte cele 21 de articole referitoare la cercetarea punctelor de exploatare a sării în preistorie constituie un model din punct de vedere al prezentării ştiinţifice a contribuţiei cercetătorilor europeni la cunoaşterea mai profundă a arheologiei sării în general, erijându-se în acelaşi timp într-un instrument de lucru deosebit de bine documentat pentru cei care ajung de-abia acum să cunoască importanţa acestui domeniu de cercetare arheologică.

Dorin Nicola

Ion Mareş, *Metalurgia aramei în neo-eneoliticul României / The metallurgy of cooper in the Romanian neo-eneolithic**, Editura „Bucovina Istorică", Seria arheologie, Suceava, 2002, 482 p. + 73 pl. + 18 h.

Lucrarea reprezintă valorificarea tezei de doctorat a autorului, coordonată de acad. M. Petrescu-Dîmboviţa, susţinută la Univ. *Al. I. Cuza* din Iaşi, ce a vizat metalurgia aramei eneoliticului de pe teritoriul României, aceasta fiind completată cu descoperirile din aceiaşi categorie de piese, atribuite neoliticului românesc.

Lucrarea este precedată de o *Prefaţă* realizată de dr. Dan Monah, în care volumul este prezentat sintetic. Este subliniat meritul deosebit al autorului, care a reuşit *să realizeze un preţios instrument de lucru, o carte de referinţă pentru toţi cei interesaţi de studierea începuturilor metalurgiei aramei pe teritoriul României* (p. 16).

* După părerea noastră traducerea incorectă a titlului în limba engleză creează o primă impresie nefavorabilă asupra lucrării. Considerăm însă că această eroare, totuşi minoră, nu poate impieta asupra calităţii ştiinţifice incontestabile a conţinutului volumului.

wwww.cimec.ro

Cartea este structurată în două părți. Prima partea include, alături de *Abrevieri și Introducere*, cinci capitole: *I. Istoricul cercetării, II. Condițiile de descoperire, III. Proveniența aramei, IV. Prelucrarea aramei, V. Tipologia, cronologia, răspândirea și utilizarea pieselor de aramă.* Capitolele sunt reîmpărțite în subcapitole, conform unor criterii ce țin de organizarea analizei materialului. Partea a II-a cuprinde *Corpus-ul descoperirilor de obiecte de aramă* și *Considerații generale.* Această din urmă parte mai cuprinde patru anexe, un rezumat în limba engleză, o listă a ilustrațiilor, bibliografia și ilustrații.

În *Introducere* autorul expune metodologia care a stat la baza analizei materialului arheologic neo-eneolitic din aramă. Este subliniată dificultatea înțelegerii fenomenului strict arheologic, în contextul în care pe teritoriul României lipsesc cercetări arheologice care să abordeze vechile exploatări miniere (p. 19). Clasificarea și codificarea pieselor în categorii, grupe tipologice, serii și variante au ca finalitate prelucrarea statistică a datelor (p. 22).

În *Istoricul cercetării* sunt prezentate diacronic, descoperirile de piese din aramă de pe teritoriul României. Sunt trecute în revistă principalele articole și studii în care au fost analizate cele mai importante descoperiri de piese, dar și cele care au abordat metalurgia aramei atât în România, cât și în țările din apropiere, precum și din Anatolia.

Capitolul II este rezervat condițiilor de descoperire. Analiza piesele se derulează pe două paliere, respectiv tipologia în cadrul contextelor arheologice. Este remarcată eterogenitatea contextelor arheologice în care au fost descoperite piese de aramă, respectiv așezări, locuințe, șanțuri de apărare, depozite, morminte. Se observă predilecția descoperirii unor piese de aramă în anumite contexte arheologice (p. 52).

În capitolul III sunt redate informații cu caracter geologic, asupra resurselor de cupru de pe teritoriul României, Bulgariei și ex-Iugoslaviei, raportate la cercetările arheologice și analizele chimice realizate. Pe baza unor deducții ce au în vedere descoperirea pe teritoriul României a unei cantități importante de piese confecționate din cupru pur din punct de vedere chimic, gruparea unor serii tipologice de topoare în zone în care se află zăcăminte de cupru, precum și descoperirea unor *ciocane de miner*, autorul vede indirect exploatarea unor mine de cupru locale (p. 59). Aceste resurse au fost utilizate încă de la începutul neoliticului de către comunitățile Starčevo-Criș (p. 61).

În capitolul consacrat prelucrării aramei sunt abordate tehnologiile de prelucrare a acestui metal. Sunt amintite principalele analize efectuate asupra unor piese de aramă descoperite pe teritoriul României. În concluziile acestui capitol autorul propune existența unor *meșteșugari profesioniști care au folosit atât procedee mecanice, cât și tehnici de reducere, topire și turnare* (p. 84). Remarcă prezența în neo-eneoliticul românesc a două etape de evoluție a metalurgiei cuprului. Prima, marcată de o metalurgie mecanică, practicată de *inițiați* prin acumularea unor cunoștințe dobândite prin prelucrarea metalului; subliniază raportul dintre caracterul cercetărilor arheologice și numărul de piese descoperite, ambele reduse cantitativ. A doua etapă este generată de utilizarea tehnicilor de reducere și turnare, alături de cele mecanice. Autorul plasează această etapă în perioada eneoliticului dezvoltat. Tehnologia topirii cuprului este pusă în legătură directă cu dezvoltarea cuptoarelor pentru arderea ceramicii (p. 85). De asemenea, remarcă existența circulației metalului sub forma semifabricatelor, a materiei prime, a obiectelor în condițiile

wwww.cimec.ro

în care zăcămintele de cupru sunt la mare distanţă de aşezări şi faptul că fabricarea pieselor revenea meşterilor itineranţi. Pe baza descoperirilor de piese mai ales eneolitice, dar şi a resurselor naturale, evidenţiază *zona de producţie carpatică, cu eventuale vetre, centre de producţie şi ateliere în Transilvania, Banat, Oltenia, Muntenia, Moldova, mai puţin Dobrogea*, în relaţie cu culturile contemporane. Descoperirea unor creuzete în siturile de la Căscioarele, Gumelniţa, Hăbăşeşti, Poduri etc., precum şi a *atelierului* de la Brânzeni VIII, subliniază prezenţa prelucrării cuprului în cadrul aşezărilor, de meşteri itineranţi (p. 85, 86).

În capitolul V sunt abordate probleme ce privesc *Tipologia, cronologia, răspândirea şi utilizarea pieselor de aramă* pe teritoriul României. Conform unor criterii morfologice şi funcţionale, piesele de cupru sunt clasificate în categorii distincte: unelte, unelte-arme, podoabe, unelte şi podoabe, table. Piesele acestor categorii sunt, la rândul lor, împărţite pe baza criteriilor morfologic şi tehnic. Se remarcă dificultatea încadrării unor piese într-o categorie distinctă, respectiv armă sau unealtă, fără să fie exclusă dubla funcţionalitate a acestora. De altfel, încadrarea topoarelor în categoria unelte-arme subliniază cel mai bine acest inconvenient, fapt reliefat şi de autorul lucrării. Topoarele, dar şi alte piese de aramă, au apărut şi în contexte rituale (Bucşani, Mărgineni), utilitatea lor fiind astfel legată şi de practici de cult (p. 40) sau ca obiecte de prestigiu (p. 99). De altfel, autorul precizează limitele interpretării funcţionalităţii unor piese, în lipsa analizelor traseologice. De asemenea, sunt completate şi tabelele tipologice referitoare la topoarele de cupru realizate în anul 1975 de către Al. Vulpe. Observă că producţia pieselor de cupru atât cantitativ, cât si tipologic, *parcurge o curbă ascendentă în eneoliticul timpuriu, este maximă în perioada eneoliticului dezvoltat şi descendentă în eneoliticului dezvoltat* (p. 141).

Partea a doua a lucrării cuprinde un *corpus* al descoperirilor de obiecte din aramă de pe teritoriul României. Acesta este organizat pe situri arheologice (localităţi în fapt) în care au fost descoperite astfel de piese, în ordine alfabetică. Obiectele sunt redate într-o ordine ce respectă clasificarea realizată în capitolul rezervat tipologiei pieselor respective. Artefactele au primit numere de ordine, ce se regăsesc în text şi hărţi. Analizând cel mai important lot de piese din aramă abordat până acum în arheologia românească (1775, dar în realitate sunt analizate mult mai multe piese), autorul pune la dispoziţia cercetătorilor, majoritatea descoperirilor pieselor de aramă de pe teritoriul României, inclusiv piese inedite. *Corpus*-ul include şi o consistentă listă bibliografică. Este bine cunoscut că un astfel de repertoriu constituie un instrument de lucru foarte util cercetătorilor. Referitor la *corpus*-ul descoperirilor pieselor de aramă, credem că, pentru a fi mai uşor de manipulat, s-ar fi impus organizarea acestuia alfabetic-cronologic-cultural. Astfel organizat, *corpus*-ul poate oferi mult mai rapid o imagine punctuală sau de ansamblu asupra evoluţiei tipologice, cronologice, cantitative etc. a acestor piese şi a metalurgiei aramei, dar şi dispunerea geografică a unor categorii de piese în contexte culturale bine individualizate. Un indice cronologic la sfârşitul *corpus*-ului sau existenţa unor hărţi în care să fie punctate descoperirile cronologic-cultural ar fi rezolvat în parte această problemă. Hărţile plasate la sfârşitul lucrării reduc din acest inconvenient, cel puţin în ce priveşte evoluţia cronologico-tipologică a pieselor de aramă. O organizare strict alfabetică, aşa cum a fost realizată de către autor, îngreunează simţitor utilizarea sa.

wwww.cimec.ro

Analizând descoperirile de piese de aramă de pe teritoriul României, raportându-se la descoperirile din Anatolia, Orientul Apropiat şi Europa, autorul schiţează câteva *Concluzii* cu caracter de generalitate, unele dintre ele fiind deja menţionate în cadrul capitolelor anterioare. Având un suport reprezentat de bogate resurse de minereuri de cupru, piese de cupru apar pe teritoriul României încă din neoliticul timpuriu. Dacă pentru perioada timpurie a neoliticului, tehnica utilizată pentru realizarea pieselor de cupru, este mecanică, în eneolitic caracteristică este metalurgia propriu-zisă, prin utilizarea alături de aceasta, a reducerii, topirii şi turnării. Ascensiunea metalurgiei cuprului este legată direct de acumularea cunoştinţelor specifice, de evoluţia tehnologică în ce priveşte construirea cuptoarelor de ars ceramica, ajungându-se astfel la o adevărată *industrie*. Fabricare pieselor este realizată de meşteri specializaţi, itineranţi. Este subliniată prezenţa în eneolitic, a unor centre de producţie, în Transilvania, Banat, Oltenia, Moldova, Dobrogea, în care zona carpatică ocupă locul cel mai important. Constată o diversitate tipologică, neegalată de altă grupă de piese confecţionate din altă materie primă. Pe baze statistice şi nu numai observă că pătrunderea comunităţilor Cernavoda I, reprezintă debutul declinului metalurgiei cuprului pe teritoriul României. Trebuie subliniat că metalurgia cuprului cunoaşte un adevărat *salt* cantitativ şi calitativ, în perioada eneolitică, faţă de epoca neolitică, neputându-se vorbi în stadiul actual al cercetării, de o evoluţie liniară.

Anexa 1 cuprinde aria zăcămintelor de cupru de pe teritoriul României. Pot fi observate câteva zone distincte, toate situate în Munţii Carpaţi, cu excepţia zăcământului de la Altân Tepe, aflat în judeţul Tulcea. Cele mai importante zăcăminte au fost identificate în zona munţilor din judeţele Maramureş, Suceava, Harghita, pentru Carpaţii Orientali, Braşov, Dâmboviţa, Prahova, Gorj, Mehedinţi, pentru Carpaţii Meridionali, Caraş-Severin, Hunedoara, Arad, Bihor, Alba, pentru Carpaţii Occidentali.

În *Anexa 2* este expus un experiment ce îşi propune reconstituirea tehnologiei de turnare a unui topor din cupru.

Anexa 3 cuprinde cinci analize de laborator ale unor topoare.

În tabelul 1 sunt expuse tipologic, pe provincii istorice, topoarele de aramă cu gaură transversală din eneolitic, descoperite pe teritoriul României.

Pentru a facilita accesul cercetătorilor străini la conţinutul său, volumul beneficiază de un *Rezumat* realizat în limba engleză. De asemenea, monografia mai conţine o *Listă a ilustraţiilor*, o *Bibliografie* consistentă şi 72 de planşe cu ilustraţii.

Într-o perioadă în care, paradoxal, accesul la informaţii – inclusiv la lucrări publicate în România –, dar şi la materialul arheologic a devenit o problemă, apariţia unei lucrări ce abordează monografic o anumită categorie de piese, este mai mult decât necesară şi, totodată, binevenită. Lucrarea este un instrument foarte util pentru cercetătorii interesaţi de preistoria României şi nu numai. Volumul evidenţiază obiectiv stadiul cercetării arheologice a metalurgiei aramei neo-eneolitice de pe teritoriul României, trasând în acelaşi timp direcţii ce privesc perspectiva cercetări acestei teme de larg interes.

Alin Frînculeasa

www.cimec.ro

M. Ju. Videiko, *Tripil's'ki protomista. Istoria doslidjeni / Trypillya culture proto-cities: history of investigations*, Kiev, 2002, 144 p.

Lucrarea arheologului ucrainean are ca subiect istoricul cercetărilor şi istoriografia problemei aşa-numitelor *proto-oraşe* tripoliene. Volumul este structurat în două capitole, fiecare dintre acestea fiind divizat în mai multe subcapitole, precedate de *Introducere*. El este îmbogăţit cu un rezumat în limba engleză şi o listă bibliografică.

Capitolul 1 (*Istorija doslidjennija poselen'-protomist*) este împărţit în patru subcapitole.

În primul dintre acestea autorul face o trecere în revistă a principalelor investigaţii efectuate în aşezările tripoliene din Ucraina, începând cu sfârşitul secolului XIX şi până în prezent, oprindu-se mai detaliat asupra investigaţiilor realizate în *aşezările-gigant* (Tal'janki – 450 ha, Čičerkozovka – 300 ha, Maidaneckoe – 270 ha, Dobrovody – 250 ha, Veselyj Kut – 150 ha, Kosenovka – 100 ha ş.a.). Acestea au fost evidenţiate de K.V. Šiškin la mijlocul anilor '60 ai secolului XX, în urma descifrării fotografiilor aeriene realizate în spaţiul cuprins între Bugul de Sud şi Nipru. La sfârşitul subcapitolului sunt enumerate conferinţele ştiinţifice (trei la număr) şi expoziţiile consacrate problemelor ridicate de cercetarea aşezărilor menţionate.

Următorul subcapitol este dedicat cercetărilor interdisciplinare (aerofotometria – K.V. Šiškin, magnetometria – V.P. Dudkin, G.F. Zagnii, palinologia – K.V. Kremeneckii, paleobotanica – G.A. Paškevič, Z.V. Januševič, paleozoologia – V.I. Gromova, V. Calkin, O.P. Juravlev, petrografia – V.F. Petrun, metalografia – N.V. Rândina, datări prin metoda radiocarbonului şi arheomagnetismului – O.M. Rusakov, G.F. Zagnii). Pe parcursul celor 30 de ani de când sunt cunoscute *aşezările-gigant*, cu ajutorul prospecţiunilor magnetometrice au fost cercetate în total cca. 50 de situri din diferite faze de evoluţie a culturii Cucuteni-Tripolie, fiind investigată o suprafaţă de peste 1200 ha. De asemenea, autorul face referire la procesul de studiere şi interpretare a resturilor locuinţelor de suprafaţă, menţionând în special contribuţiile aduse de V.I. Marchevici şi K. Zin'kovskii, care au insistat în lucrările lor asupra existenţei locuinţelor tripoliene cu etaj. Autorul se opreşte şi asupra problemelor legate de paleodemografie şi paleoeconomie (S.N. Bibikov, N.M. Šmaglii, M. Ju. Videjko, V.A. Kruc).

În subcapitolul dedicat istoriografiei M. Ju. Videjko stabileşte cele mai importante curente de opinii în aprecierea fenomenului studiat: *aşezările-gigant* sunt *proto-oraşe* (N.M. Šmaglii, M. Ju. Videjko); aceste aşezări nu au trăsături certe de urbanizare, cum ar fi arhitectura monumentală, cartiere de meşteşugari şi aristocraţie etc. şi de aceea nu sunt argumente pentru a considera aşezările menţionate oraşe (sau *proto-*

wwww.cimec.ro

oraşe) (V.M. Masson, E.V. Saiko, V.G. Zbenovici, K.P. Bunjatjan ş.a.); aceste aşezări erau centre tribale, locul concentrării şi vieţuirii tribului (E.V. Tsvek, V.A. Kruc).

În capitolul 2 (*Veliki poselennja, jak protomista*) autorul – în prezent principalul promotor al ipotezei *aşezări-gigant = proto-oraşe* – îşi expune punctul de vedere asupra acestei probleme. El consideră că societatea tripoliană din regiunea Bugului de Sud în etapa BII-CI era constituită într-un organism complex, stratificat social. În opinia sa existau mai multe niveluri de organizare socială.

O grupă de până la 20 locuinţe era echivalentă cu familia mare, care putea forma o aşezare cu suprafaţa de până la 1 ha sau ocupa un număr de locuinţe într-o *aşezare-gigant*. În opinia sa această grupă număra 100-140 oameni. Autorul admite că numărul membrilor familiei putea varia. Următoarea treaptă era constituită din aşezările mici sau grupa de locuinţe din aşezările mari – obştea sătească –, care putea număra 200-280 sau 1000-1400 oameni, ce locuiau într-o singură aşezare, iar în *aşezările-gigant* putea ocupa un cartier. Următorul nivel de organizare socială este reprezentat de *aşezările-gigant*. Ele erau centre cu funcţii economice, politice, sociale, ideologice şi militare.

Aşezările cu suprafaţa de 30-50 ha şi chiar de 70-80 ha pot corespunde, în opinia autorului, nivelului de *orăşel*, analog celui din Sumer. *Nomul*, un alt nivel de organizare socială, era alcătuit din aşezări mari, mijlocii şi mici. În regiunea Bugului de Sud în etapa BII ele puteau avea de la 5000 până la 8500 de oameni, iar în etapa CI 13000-19000 de locuitori. Concomitent existau câteva *nomuri tripoliene*, dintre care unul era, de regulă, mai mare. Treapta superioară de integrare o constituia *liga* sau *confederaţia nomurilor*. Confederaţia grupurilor de populaţie tripoliană din etapele BII-CI din regiunea Bugului de Sud în toată perioada sa de existenţă reprezenta o structură închisă. Datele demografice pentru aceste grupuri de aşezări erau diferite: 9000-12600 de oameni pentru grupul de aşezări de tip Vladimirovka, 24800-34400 de locuitori pentru grupul de aşezări de tip Tomaševka. Au fost semnalate perioade când numărul populaţiei scădea, în special în prima şi a patra fază de dezvoltare a grupei de aşezări de tip Tomaševka. Ele se explică, probabil, prin migrarea populaţiei. Orânduirea socială a populaţiei culturii tripoliene la etapele BII-CI din regiunea Bugului de Sud are multe afinităţi cu organizarea comunităţilor de agricultori din Mesopotamia, Africa, America Centrală. Apariţia *proto-oraşelor* la populaţia tripoliană din regiunea Bugului de Sud la începutul mileniului IV î.H. decurgea pe aceleaşi căi ca şi în alte părţi ale lumii. Sub noţiunea de *proto-oraş* M. Ju. Videiko subînţelege oraşul şi satul care formează împreună o structură unică. Acesta reprezintă o formă de tranziţie în procesul de formare a primelor oraşe timpurii. În aşezările tripoliene cu suprafaţă mare, în opinia autorului, se poate regăsi în formă incipientă (embrionară) arhitectura monumentală (fortificaţii, construcţii cu suprafaţă mare), *proto-scrisul* (de exemplu, sisteme de simboluri pe vase), numărul populaţiei care depăşea cifra de 5000 locuitori. Dar totodată în aceste aşezări nu atestăm trăsăturile oraşelor din Orientul Apropiat (zigurate, palate, ziduri de apărare, arhive de tăbliţe din lut). De aceea el propune noţiunea de *proto-oraş*, subliniind astfel caracterul de tranziţie a acestui fenomen. Principalul stimul în formarea *proto-oraşelor* era necesitatea de control asupra teritoriului, resurselor naturale şi umane pentru care, la rândul său, era necesară concentrarea populaţiei într-un singur loc.

www.cimec.ro

Referitor la cele menţionate anterior de către autorul volumului credem însă că sunt necesare câteva precizări, şi anume: specificarea metodelor de calcul folosite şi diferitele criterii avute în vedere pentru estimarea numărului de locuitori al aşezărilor luate în discuţie; deşi structura socială complexă prezentată de către autor merită privită cu atenţie, aceasta nu este argumentată de cercetările efectuate până în prezent, fiind lipsită de exemple concrete atât în ceea ce priveşte grupele de aşezări menţionate, cât şi diferitele microzone; de asemenea, frecventele analogii cu procesele de urbanizare petrecute în Mesopotamia sunt după părerea noastră premature, dacă nu chiar riscante, autorul ne ţinând seama de particularităţile fiecăreia dintre cele două zone în parte.

Într-un subcapitol aparte autorul evocă şi cauzele apariţiei *proto-oraşelor* tripoliene. Aşezările de tipul *proto-oraşelor* fiinţează în regiunea Bugului de Sud încă din etapele BI-BII şi au existat până la începutul etapei CII (grupul de aşezări de tip Tomaševka, iar mai apoi grupul de aşezări de tip Kosenovka). Această perioadă cuprinde sfârşitul mileniului V – prima jumătate a mileniului IV î.H., ceea ce constituie aproximativ 700 ani. Cea mai plauzibilă explicaţie pentru concentrarea populaţiei tripoliene în *aşezări-gigant* este ipoteza despre existenţa unui pericol de invazie din partea populaţiei de stepă sau din partea altor triburi tripoliene. În timpul etapei BII aşezările de tip Vladimirovka substituie aşezările est-tripoliene din interfluviul Bugul de Sud-Nipru. Atunci a avut loc reîmpărţirea teritoriului în favoarea triburilor tripoliene migrate din vest, rămăşiţele comunităţilor est-tripoliene fiind împinse spre Nipru. Aceste evenimente au fost precedate de formarea aşezărilor cu suprafaţă mare din arealul est-tripolian – Veselyj Kut (150 ha), Miropol'e (200 ha). *Aşezări-gigant* erau caracteristice şi pentru grupul de aşezări de tip Vladimirovka (Vladimirovka – 80 ha) şi Nebelivka (Nebelivka – 300 ha). Astfel – conchide autorul – primele *aşezări-gigant* au apărut nu în momentul contactelor tripolienilor cu triburile de stepă, ci în momentul intensificării procesului de extindere a triburilor tripoliene.

În continuare M. Ju. Videjko îşi expune punctul de vedere referitor la relaţiile stabilite între tripolieni şi purtătorii culturilor Srednii Stog şi Nijnemihailovskaja. Ceramica Cucuteni C se înrudeşte cu ceramica culturii Srednii Stog prin prezenţa scoicii pisate în pastă şi câteva elemente decorative. Formele vaselor sunt însă specific tripoliene şi nu au nimic comun cu ceramica Srednii Stog. În opinia autorului nu există dovezi care ar ilustra presiunea exercitată de triburile de stepă asupra celor tripoliene, ce putea să-i determine pe ultimii să fondeze *aşezări-gigant* fortificate. Rezultatele săpăturilor demonstrează sedentarismul purtătorilor culturii Srednii Stog şi Nijnemihailovskaja. Densitatea populaţiei care locuia în aşezările acestor culturi nu era mare.

M. Ju. Videjko afirmă că în eneolitic nu existau cauze economice pentru valorificarea de către triburile culturii Srednii Stog şi Nijnemihailovskaja a teritoriului locuit de tripolieni. Pentru păscutul bovinelor este puţin probabil să fi fost necesară strămutarea la zeci şi sute de kilometri în adâncul silvostepei, când alături se găsea valea largă a Niprului. Numărul mare al populaţiei tripoliene constituia un factor decisiv în ciocnirile militare din eneolitic. Numărul populaţiei care locuia în *proto-oraşele* tripoliene dintre Nistru şi Nipru este estimat la cca. 10000-15000 de oameni. Prezenţa artefactelor tripoliene în mediul culturii Srednii Stog şi Nijnemihailovskaja serveşte ca mărturie a colaborării şi a contactelor economice ce au avut loc între aceste civilizaţii. Mai mult decât

wwww.cimec.ro

atât, sunt cunoscute cazuri când agricultorii sedentari duceau o politică agresivă față de triburile de păstori. O situație similară putea fi și în silvostepa din interfluviul Bugului de Sud-Nipru, unde coabitarea pașnică alterna cu ciocniri militare, în care victoria o puteau obține numai triburile tripoliene, mai numeroase și mai bine organizate.

M. Ju. Videjko nu insistă asupra cauzelor dispariției așa-numitelor *proto-orașe*, doar în rezumatul publicat în limba engleză menționându-se că procesul în cauză reflectă criza economiei bazate pe agricultura extensivă.

După părerea noastră reconstrucțiile sociale elaborate de către M. Ju. Videiko – pe cât de atractive ar părea la prima vedere – trebuie privite cu multă prudență, deoarece au mai mult un caracter ipotetic, ele ne fiind susținute de realitățile din teren, acestea din urmă având, la rândul lor, un grad scăzut de relevanță, dacă avem în vedere faptul că până în prezent săpăturile sistematice efectuate în cadrul *așezărilor-gigant* nu au afectat decât 1-2% din suprafața acestora, iar prospecțiunile magnetometrice și aerofotometrice, deși foarte importante, sunt totuși insuficiente pentru lămurirea – chiar și numai parțială – unei probleme de asemenea importanță.

Este evident că în cazul *așezărilor-gigant* din Ucraina avem de-a face cu niște structuri complexe, dar statutul lor urmează să fie stabilit numai în urma unor cercetări sistematice ample și minuțioase, în caz contrar ele riscând să rămână – după cum menționa N.M. Šmaglii și M. Ju. Videiko într-un articol apărut în 1990 – o *veșnică descoperire senzațională*[1].

Bibliografia conține cca. 200 de lucrări, însă din cadrul acesteia lipsesc titlurile mai multor articole citate pe parcurs, fapt ce nu favorizează lectura ei.

Volumul este ilustrat cu fotografii ce prezintă aspecte de la șantierele arheologice efectuate în siturile puse în discuție, conferințe științifice, planuri de așezări cu suprafață mare – obținute prin prospecțiuni magnetometrice sau fotoaerometrie –, reconstituiri de locuințe cu etaj, construcții de cult, interiorul unei locuințe tripoliene, străzi din *așezările-gigant* etc., realizate de M. Ju. Videiko și M. Korbut.

Cu toate neajunsurile sale, lucrarea poate servi drept un ghid util tuturor celor interesați de problematica *așezărilor-gigant* tripoliene.

Sergiu Bodean

[1] N.M. Šmaglii, M. Ju. Videiko, *Krupnye tripol'skie poselenija i problema rannih form urbanizacii*, în *Rannezemledel'českie poselenija-giganty tripol'skoj kul'tury na Ucraine*. Tal'janki 1990, p. 16.

wwww.cimec.ro

Doina Ciobanu, *Exploatarea sării în perioada marilor migrații (sec. I-XIII e.n.) în spațiul carpato-dunărean*, Editura „Alpha", Buzău, 2002, 242p.

Încă din antichitate este cunoscut fenomenul exploatării sării în spațiul românesc, carpato-dunărean. Acest proces s-a perpetuat și în epocile următoare, fapt atestat de izvoarele scrise, însoțite uneori de imagini sugestive, precum cele din timpul dominației romane sau din vremea domniei voievozilor români (Mircea cel Bătrân, Alexandru cel Bun). În istoria noastră rolul deosebit al sării este cunoscut și prin intermediul episodului bănățean al vămuirii sării regale maghiare, de către ducele Ahtum, care a determinat lupta pentru deținerea monopolului acestei materii prime în spațiul menționat. Dacă scopul exploatării și valorificării sării este cunoscut, precum și căile de acces rezultate în urma schimburilor comerciale, mai puțin știute sunt tehnicile, metodele și uneltele utilizate în vederea extragerii sării din spațiul carpato-danubian în perioadele incipiente ale omenirii. În acest ultim scop, și nu numai, este foarte bine venită lucrarea Doinei Ciobanu, care și-a propus să argumenteze, din punct de vedere politic, economic și spiritual valoarea acestui mineral.

Volumul de față este o sinteză a aspectelor economice cu multe implicații în evoluția societății carpato-danubiene din perioada secolelor I-XIII d.Hr. Argumentul redactării lucrării este legat de dezinteresul cercetărilor cu privire la întregul proces al exploatării, din perioadele vechi ale istoriei noastre, atenția specialiștilor pentru problema în discuție fiind consemnată în istoriografia românească doar pentru epoca modernă și contemporană.

Cuprinzând patru capitole, cartea este prefațată de cuvântul prof. univ. dr. Dan Gh. Teodor, explicația abrevierilor utilizate și argumentul autoarei. Ea se încheie cu un rezumat în limba engleză, un important catalog al izvoarelor sărate exploatate și valorificate în spațiul și secolele amintite, precum și cu o bogată listă bibliografică, repartizată pe capitole, succedată de o anexă care include tabele cu zăcăminte de sare din diferite zone geografice (spre exemplu: din văile Sucevei, Trotușului, Buzăului, Dâmboviței, Jiului; din depresiunile Transilvaniei) și hărți diverse cu sublinierea centrelor de extracție a sării. Tehnicile, metodele și uneltele folosite sunt sugestiv reflectate în ilustrația aferentă lucrării.

Prefața cuprinde o succintă trecere în revistă a conținutului celor patru capitole, cu menționarea realizărilor autoarei. Argumentul conține intenția de a limpezi imaginea tulbure ce persistă încă și astăzi asupra sistemului de exploatare a sării din perioadele de început din spațiul carpato-danubian. În vederea reușitei, autoarea a apelat la sursele de informare oferite de opere, publicații științifice din domeniul arheologiei, istoriei, geologiei, medicinei, la care se adaugă propriile cercetări de teren.

wwww.cimec.ro

Introducerea, care este în fapt capitolul I, aduce unele lămuriri privitoare la natura mineralului în discuţie, amintind totodată depozitele de sare existente şi folosirea lor; acestea sunt apele mărilor şi oceanelor cu o salinitate foarte mare (30g sare/litru). D. Ciobanu accentuează condiţiile necesare pentru extracţia sării din mări, oceane şi lacuri, cu specificarea că acest fapt este posibil doar în zonele cu clima adecvată, ca temperatură şi umiditate, de obicei cele tropical-aride. Cum era de aşteptat este subliniat rolul indispensabil al sării în viaţa oamenilor şi a animalelor. Potrivit informaţiilor din acest prim capitol, România este una dintre ţările Europei ce dispune de mari cantităţi de sare (200-300 de centre de exploatare). Conform unor statistici ţara noastră este plasată chiar în vârful ierarhiei ţărilor europene deţinătoare de sare. Firul introductiv laudă calitatea zăcămintelor din masivele de sare, însă exagerează în privinţa condiţiilor uşoare de exploatare a acestora. Autoarea enumeră principalele centre de extracţie: Ocna Şugatag, Ocna Dej, Ocna Mureş, Ocna Sibiului, Turda şi salinele de la Praid (Transilvania); pentru Oltenia, Muntenia şi Moldova aminteşte centrele salifere de la Ocnele Mari, Slănic Prahova, Târgu Ocna şi Cacica. Rolul economic al sării este dublat de unul spiritual, de legătura între semeni, exemplificat la vechii arieni, care considerau sarea *sfântă*, întrucât împiedica descompunerea cadavrelor. Egiptenii foloseau acest mineral în vederea îmbălsămării morţilor, iar la romani contribuţia sării se reflecta în numele zeiţei sănătăţii şi prosperităţii, Salus. Cunoscutul obicei al întâmpinării oaspetelui cu pâine şi sare era la arabi o garanţie din partea gazdei, pentru viaţa si avutul noului venit.

Capitolul II aduce în prim plan un al treilea rol al sării, în afara celui economic şi spiritual, cel politic. Ca orice lucrare istorică, şi aceasta porneşte de la izvoarele scrise ale vremii, precum şi cele arheologice, ambele surse destul de reduse în consistenţă, însă permit sublinierea însemnătăţii sării în societatea veche, geto-dacă, romană şi în timpul marilor migraţii prezente în spaţiul carpato-danubian. În absenţa unor mărturii scrise, D. Ciobanu crede că, în preistorie, oamenii au depistat sursele de sare prin intermediul animalelor. Astfel îşi argumentează ideea amplasării aşezărilor umane, din epoca bronzului şi hallstattului, în preajma surselor de sare şi nu ca urmare a unei stabiliri aleatorii. În sprijinul ipotezei îl aminteşte pe John Fichtel, care la 1780 semnala urme preistorice de exploatare, cu unelte de piatră şi bronz, vechi de 3500 ani, în salinele din Maramureş, Rodna si Ocna Şugatag.

Expunerea continuă cu ciclul exploatării sării în perioada geto-dacă, în vremea domniei lui Burebista fiind consemnate schimburi economice între autohtonii din zona Ocnelor Mari şi negustorii greci şi romani. Dovezile schimburilor comerciale dintre autohtoni şi lumea greco-romană sunt mai numeroase: tezaurele monetare descoperite pe văile Jiului, Buzăului, Oltului asigurau plata exportului de sare. Capitolul continuă cu reconstituirea tabloului exploatării populaţiei, a solului şi a subsolului provinciei Dacia de către autorităţile romane. Sărăcia Peninsulei Italice în zăcăminte de sare şi minereuri este înlocuită de bogăţia geto-dacilor.

Izvoarele antice oferă cunoaşterea pentru spaţiul carpato-danubian a 18 mine mari şi 11 mai mici: Cojocna, Dej, Ocna Mureş, Turda, Domneşti, Bistriţa-Năsăud ş.a. În urma acestor izvoare autoarea a depistat cele două drumuri importante ale sării, al Mureşului şi al Oltului, ce permiteau accesul dintr-o zona în alta, din antichitate şi până în vremurile moderne. Centrele de exploatare a sării erau apărate de legiuni romane,

wwww.cimec.ro

fapt atestat de urmele prezenţei castrelor; spre exemplu la Drajna de Sus legiunea a V-a Macedonica şi a XI-a Claudia. Bogăţia salină a geto-dacilor era prezentă în toată lumea romană. În acest sens şi-a exprimat punctul de vedere şi D. Ciobanu, care a fost influenţată în decizie de însemnările lui V. Pârvan, potrivit cărora: *sarea pleca din Dacia până la Salonae, la Mytilene şi chiar până în Egipt.*

În mod just, s-a constatat că în spaţiul carpato-danubian exploatarea bogăţiilor solului şi a subsolului a continuat şi după retragerea aureliană, chiar dacă în zonă s-au infiltrat migratori. În majoritatea lor crescători de vite, aceştia din urmă aveau nevoie de acest mineral. Necunoscători ai procesului de extracţie, ei s-au folosit de autohtoni pentru a beneficia de mineralul în cauză, pe căi mai mult sau mai puţin paşnice. Provincia Dacia oferea nu doar sarea necesară animalelor, dar şi spaţii largi pentru păşunat. Iată de ce, intuitiv, este recunoscută schimbarea relaţiilor comerciale bazate pe bani cu o economie naturală, în care plata obligaţiilor se onora în natură (cereale, sare, metale, munca fizică). În cadrul acestei economii, sarea a fost nu doar o sursa de plată, ci şi o *monedă de schimb.* Capitolul schiţează, în mare, periplul populaţiilor migratoare în spaţiul fostei Dacii după părăsirea ei de autorităţile romane. Menţionaţi în ordinea cronologică a pătrunderii lor (sarmaţi, goţi, huni, gepizi, avari, slavi, unguri), accentul cade pe dependenţa aşezării lor în preajma salinelor şi încercarea de a obţine controlul, autoritatea asupra acestor zăcăminte. Evidenţierea importanţei asupra acestui mineral în viaţa migratorilor se reflectă în cazul ungurilor, pentru care sarea, alături de aur şi păşuni, reprezenta întregul lor avut. Din acest motiv ungurii, iar înaintea lor avarii şi slavii, s-au aşezat în Podişul Central Transilvănean, în preajma surselor de sare, pe care cu vremea le-au luat sub autoritate proprie.

Documentele din perioada evului mediu românesc au înlesnit cercetările autoarei şi au permis desprinderea unor concluzii certe. În Transilvania salinele au devenit proprietatea regilor maghiari (Geza I, Bela al II-lea, Bela al III-lea, Andrei al II-lea, Bela al IV-lea), din care rezultau venituri consistente sau erau oferite ca danii mănăstirilor ori persoanelor din anturajul coroanei maghiare. Aceeaşi situaţie este consemnată, pe baza documentelor din secolele XIV-XV, în Ţara Românească şi Moldova. Însemnările călătorilor străini ce au vizitat aceste meleaguri (Petru Bogdan Baksič, Ioan Travelski, Elina Domenico) subliniază calitatea şi cantitatea mare de sare exportată.

Capitolul al III-lea este dedicat tehnicilor, metodelor şi uneltelor folosite cu scopul obţinerii sării. În debutul său este schematic înfăţişată creşterea şi evoluţia demografică din antichitate şi până în evul mediu. Numărul mare al locuitorilor îi obligă la exploatarea bogăţiilor solului şi subsolului în vederea supravieţuirii. În lipsa unor menţiuni a izvoarelor antice, referitoare la mijloacele tehnice, prin care se obţinea producţia de sare, autoarea a apelat la metodele populare actuale, care sunt similare celor antice, doar că în prezent ele au evoluat, fiind perfecţionate şi mult mai rentabile cantitativ şi calitativ; spre exemplu: tehnica crivacului, metoda maramureşană sau metoda puţurilor gemene, ultima evidenţiată de descoperirea de la Valea Florilor din Transilvania. Descoperirea luată ca exemplu de D. Ciobanu se remarcă prin păstrarea uneltelor folosite în antichitate la extragerea sării: cazmaua, lopata mare şi mică, de tip vâslă, cociorba (săpăliga), ţiul de sare, troaca, pârghia simplă şi pârghia cârlig, râşniţa din piatră. Cea mai mare parte a

wwww.cimec.ro

obiectelor sunt comune şi astăzi, însă pentru unele nu s-a stabilit o analogie adecvată, fiind – se pare – unelte aparte (ţiul de sare, troaca şi râşniţa din piatră).

Cu sprijinul surselor antice (Plinius cel Bătrân), la care a apelat autoarea, aflăm de modul de iluminare al minelor (cu opaiţe), de fabricarea uneltelor în ateliere meşteşugăreşti locale şi de abandonarea centrelor de exploatare, când nu mai ofereau siguranţă, rezervele de sare secau, sau în interiorul minei se infiltra apa. Această veche îndeletnicire de extracţie a sării în spaţiul carpato-danubian, văzută ca o preocupare exclusiv autohtonă, constituie pentru D. Ciobanu un alt argument al continuităţii neîntrerupte a daco-romanilor şi apoi a populaţiei româneşti din teritoriul fostei Dacii.

Ultimul capitol al lucrării este rezervat concluziilor generale, de multe ori reluate pe parcursul acestui volum şi asupra cărora nu vom mai insista, întrucât au mai fost menţionate. Ca orice lucrare, şi aceasta are unele scăpări, cum ar fi neclarităţile din cadrul aparatului critic (note de trimitere ce nu au legătură cu textul respectiv), referinţe bibliografice cu caracter de popularizare şi nu de specialitate, nevalorificarea tuturor izvoarelor şi posibil reducerea textului, în vederea publicării, a lipsit întregul de o uniformitate totală între scris şi imagine. Regretul autoarei este legat de imposibilitatea cercetărilor arheologice de a acoperi, în lipsa unor izvoare scrise, lacunele din cadrul procesului de extracţie a sării, factor important în evoluţia societăţii româneşti, întrucât în preajma salinelor s-au produs modificări de-a lungul vremii, care nu mai permit accesul liber în zonă. Pentru viitor ea speră ca cercetarea de teren să aducă o contribuţie mai largă în vederea cunoaşterii amănunţite a tuturor aspectelor *aurului alb*. Totodată, perioada de timp aleasă fiind prea largă, este foarte greu de acoperit subiectul şi de epuizat, în totalitate, sursele de informare.

În ultima parte a lucrării, pe lângă bibliografia selectivă, rezumatul în limba engleză, ilustraţia bogată şi hărţile cu centrele saline, se află şi catalogul surselor de sare exploatate în spaţiul carpato-danubian, în perioada secolelor I-XIII d.Hr., foarte util prin coordonatele geografice ale fiecărei localităţi.

Ca urmare a unor preocupări statornice în domeniu, însoţite şi de cercetări proprii de teren, în decursul mai multor ani, D. Ciobanu a reuşit cu succes să îmbine într-un singur volum informaţiile izvoarelor scrise, contribuţiile arheologice şi progresele tehnice ale lumii moderne în privinţa abordării unui subiect sensibil, cu puternice rezonanţe în plan economic şi politic.

George Hânceanu

wwww.cimec.ro

Dumitru Protase, *Obreja. Aşezarea şi cimitirul daco-roman. Secolele II-IV. Dovezi ale continuităţii în Dacia,* Editura „Neremia Napocae", Cluj-Napoca, 2002, 356p.

Perioada cuprinsă între anii 1961-1973 a fost decisivă pentru cercetarea arheologică românească din zona satului Obreja, comuna Mihalţ (jud. Alba). Efortul specialiştilor a urmărit să pună în valoare vestigiile rămase de la daci şi daco-romani, în spaţiul fostei provincii romane, din cursul secolelor II-IV d.Hr., sub forma unei monografii a aşezării şi cimitirului roman de la Obreja. Rod al arheologiei româneşti în domeniu, lucrarea poartă semnătura cunoscutului arheolog Dumitru Protase, preocupat îndeaproape de trecutul şi importanţa geto-dacilor în istoria antică.

Descoperirile de la Obreja constituie un argument al permanenţei populaţiei dacice, aflată sub stăpânire romană şi pentru continuitatea daco-romană după retragerea aureliană. Ele contrazic teoria roesleriană şi neoroesleriană despre nimicirea dacilor ca popor şi despre dispariţia populaţiei autohtone din fosta Dacie în epoca migraţiilor.

Până în prezent în Transilvania şi în restul provinciei Dacia se cunosc numeroase descoperiri care evidenţiază prezenţa, în masă, a dacilor şi a populaţiei daco-romane (romanice în secolele ulterioare retragerii aureliene) în spaţiul Daciei romane. Potrivit autorului, satul şi cimitirul de la Obreja au o situaţie particulară, în favoarea continuităţii daco-romane, întrucât este unul din puţinele complexe arheologice de la noi, din epoca romană şi postromană, în care autohtonii au putut fi cercetaţi sistematic, atât în aşezare, cât şi-n cimitirul acesteia, permiţând o paralelă favorabilă specialiştilor.

Pe lângă cele patru capitole mari, monografia este prefaţată de o introducere, urmată de punctarea poziţiei geografice a satului Obreja şi sublinierea istoricului cercetărilor din zonă. Nu lipseşte rezumatul lucrării, redactat în limba franceză, explicarea abrevierilor bibliografice, indicele, ilustraţiile şi explicarea lor, planurile de săpătură şi hărţile.

Din introducere se desprinde clar scopul urmărit de autor, acela de a expune sistematic obiectivele de la Obreja – aşezarea şi cimitirul –, cu înregistrarea materialului faptic şi a situaţiilor existente în teren, ilustraţia necesară (planuri, schiţe, tabele sinoptice, fotografii, desene), pentru ca ele să permită interpretarea arheologică sub toate aspectele. Firul introductiv continuă cu poziţia geografică a satului Obreja, în raport cu aşezările rurale, centrele urbane şi căile de comunicaţie din apropiere, descrierea săpăturilor şi categorisirea tuturor obiectelor descoperite, cu încadrarea corespunzătoare în serii tipologice, determinate cronologic, riturile şi ritualurile funerare constatate în cimitir, în strânsă legătură cu cele cunoscute în alte părţi din Dacia sau din Imperiul Roman, datarea şi atribuirea etnică a aşezării şi cimitirului printr-o demonstraţie arheologico-istorică corespunzătoare. Cele enumerate mai sus sunt componentele avute în vedere de autor la realizarea lucrării de faţă.

Potrivit izvoarelor istorice scrise, satul Obreja a fost menţionat pentru prima dată în secolul XVI şi este situat pe un platou deasupra Târnavei, pe malul stâng al

wwww.cimec.ro

râului, cu o largă privelişte spre vest, peste valea Mureşului, până la Munţii Apuseni. În cadrul geografic al provinciei Dacia, aşezarea autohtonă de la Obreja, al cărei nume antic nu se cunoaşte astăzi, nu apare într-o zonă izolată de viaţa social-economică romană ci, dimpotrivă, era plasată într-o zonă centrală provinciei, în apropiere de centrele urbane, militare şi economice, lângă marile artere de circulaţie. Avea în preajmă drumul imperial de la Apulum spre Potaissa şi Napoca, care trecea pe la Teiuş şi Aiud, precum şi traseul de pe Târnave, ce venea de la Apulum peste Mureş, pe la Drâmbar, Hăpria, Henig, pe Valea Secaşului şi intra în lunca Târnavei. Drumurile antice, menţionate deja, sunt bine punctate într-o hartă a vremii, în lucrarea de faţă. După cucerire viaţa social-economică, politică şi culturală a locuitorilor de la Obreja a fost legată îndeosebi de marele centru urban de la Apulum.

D. Protase îşi aminteşte cum, în urma descoperirii întâmplătoare a unor resturi de vase romane şi dacice, lucrate cu mâna şi la roată, satul Obreja a intrat în atenţia arheologilor români din perioada postbelică. Astfel au debutat cercetările de la de aici, care au oferit, după 13 ani, o situaţie concretă a existenţei şi continuităţii dacilor şi apoi a daco-romanilor în secolele II-IV d.Hr., oglindită în aşezarea şi cimitirul acesteia. Autorul a fost înconjurat de o pleiadă de profesori de istorie, muzeografi şi cercetători (M. Párducz, B. Bassa, I. Paul, S. Dumitraşcu etc.), care şi-au adus contribuţia la dezvelirea noii aşezări.

Primul capitol, dedicat aşezării de la Obreja, este împărţit în mai multe subcapitole: descrierea săpăturilor, stratigrafia, locuinţele de suprafaţă, bordeiele, gropile de provizii, cuptoarele şi vetrele de foc, datarea şi apartenenţa etnoculturală a locuitorilor. Datorită întinderii foarte mari a aşezării (8-10 ha), D. Protase a adoptat metoda explorării unui spaţiu cât mai mare cu ajutorul secţiunilor. Casete au fost deschise doar în zona bordeielor, gropilor de hrană, locuinţelor de suprafaţă şi vetrelor de foc. Aceste metode i-au permis autorului să degajeze zone întinse, unitare, să observe stratul de cultură în diverse puncte şi să descopere urme de locuire romană şi postromană.

Din cele 46 de secţiuni trasate se observă că vatra principală a aşezării daco-romane s-a menţinut pe lângă lunca Târnavei şi Secaşului, iar partea cea mai veche a locuirii din perioada romană s-a dovedit a fi cea dinspre Secaş. Materialul ceramic dacic şi roman apare amestecat atât în stratul de cultură, cât şi în complexele închise ale locuirii(gropi de provizii, bordeie etc.). Ceramica romană predomină (85-90%) în raport cu cea dacică, ceea ce demonstrează că produsele romane s-au impus pe o scară largă în mediul autohton dacic.

Cercetătorul datează sfârşitul locuirii antice de la Obreja pentru secolul IV d.Hr., iar reluarea vieţii în vechea vatră apare după şase secole, la începutul evului mediu românesc (sec. X-XI), când o comunitate, probabil românească, a ridicat bordeie şi locuinţe de suprafaţă. În privinţa locului de plasare a aşezării antice de la Obreja s-a constatat că a *găzduit* anterior şi alte aşezări din perioade diferite: neolitic, Hallsttat şi La Tène. În spaţiul rezervat aşezării daco-romane au rezultat 11 locuinţe de suprafaţă, una din timpul culturii Petreşti, şapte daco-romane şi trei medievale. Legat de răspândirea lor pe vatra propriu-zisă a aşezării, nu se observă o grupare a locuinţelor de suprafaţă într-o anumită zonă, ci ele se află răspândite peste tot, cu excepţia unui sector din partea de sud-vest. Din punct de vedere stratigrafic, nu există cazuri în care

wwww.cimec.ro

locuinţele de suprafaţă să fie tăiate de bordeie sau gropi de provizii. Locuinţele erau modeste, cu o singură încăpere, făcute din lemn şi lut, fără material pietros sau feros, specifice aşezărilor rurale autohtone din epoca romană şi postromană.

În urma cercetării sistematice a bordeielor (34 în total) din aşezarea rurală de la Obreja, D. Protase a constatat absenţa totală a elementelor de cultură materială urbană, atât în domeniul instalaţiilor casnice-gospodăreşti, cât şi în privinţa uneltelor şi obiectelor sau al sistemului de grupare a locuinţelor. Însă s-a păstrat caracterul arhaic al întregului habitat, care este o continuitate a celui cunoscut din La Tène-ul dacic.

Suprafaţa aşezării cuprindea 86 de gropi de provizii şi menajere, dintre care majoritatea săpate integral, conţinutul lor fiind examinat cu atenţie. Ele datează din epoca bronzului (11), din perioada medievală timpurie (4), epoca romană (69) şi postromană (2). Forma, dimensiunile, particularităţile şi conţinutul lor arheologic demonstrează că au fost săpate pentru păstrarea rezervelor de hrană. Pentru argumentarea acestor date autorul a redactat un tabel concludent al gropilor de provizii.

D. Protase datează complexul arheologic de la Obreja în secolele II-IV d.Hr. pe baza fibulelor, a vaselor romane roşii, cenuşiu-negricioase sau de culoare gri, utilizate până în secolul IV d.Hr (în Transilvania chiar până la mijlocul secolului IV, fiind preluate de la goţi) şi a ceştilor dacice fără toartă şi cu alveole în jurul bazei. Caracterul dacic al aşezării este subliniat de păstrarea şi prelungirea sistemului de locuire, specific La Tène-ului final, în perioada clasică. În sprijinul trăsăturilor dacice se adaugă formele ceramice (ceşti, oale, chiupuri, fructiere), lucrate cu mâna sau la roată, prezente în aşezare, dar şi în inventarul mormintelor din cimitirul apropiat, care – prin condiţiile rituale-funerare – se apropie de comunităţile autohtone din provincia Dacia. Autorul crede că datorită dominanţei culturii romane provinciale, cea dacică fiind redusă (doar 10%), la Obreja trăiau şi activau economic, politic şi spiritual o populaţie dacică, în curs de romanizare, amestecată cu un număr de colonişti romani. Aşadar, aşezarea de aici a luat naştere, pe un loc nou, în vremea domniei lui Hadrian (117-138 d.Hr.) şi a durat până spre sfârşitul secolului IV d.Hr., când locuitorii au abandonat-o în condiţii paşnice, ipoteză susţinută de lipsa urmelor de incendiu general sau de distrugere violentă.

Foarte bine structurată, monografia împarte în capitole cele două componente ale complexului arheologic de la Obreja. Primul capitol conţine aşezarea, aşa cum s-a observat din prezentarea lucrării, iar realizările arheologilor români din zona cimitirului sunt incluse în capitolul secund. Cercetarea arheologică s-a ocupat vreme de şase ani (1961-1966) de aşezare, iar din 1967 până în 1971 inclusiv, a dezvelit integral suprafaţa cimitirului, situat la cca. 400 m distanţă de marginea vestică a habitatului. Totalul mormintelor dezvelite se ridică la 240, însă se pare că necropola plană daco-romană se întindea pe o arie mai largă şi este probabil să fi cuprins, în zona viilor – după cum argumentează autorul – un număr mai mare; posibil ca numărul lor să se ridice la 320. Aşadar, se poate ca cele 240 de morminte, descoperite şi cercetate în totalitate, să reprezinte doar 75% din capacitatea maximă a cimitirului. Se pare că, din punct de vedere stratigrafic, în spaţiul cimitirului şi în apropierea lui imediată nu există nici un fel de vestigii din alte epoci, mai vechi sau mai noi. Capitolul în discuţie se referă la mai multe probleme: descrierea mormintelor, riturile şi ritualurile funerare, tipurile de morminte, mormintele de înhumaţie şi de incineraţie, inventarul funerar, repere cronologice etc.

wwww.cimec.ro

Ampla descriere a celor 240 de morminte denotă existenţa unui cimitir biritual, în care raportul incineraţie-înhumaţie este copleşitor în favoarea primului rit, consemnându-se 233 de morminte de incineraţie şi doar şapte morminte de înhumaţie (patru copii şi trei adulţi). Statistica continuă cu o împărţire a mormintelor de incineraţie în două categorii: morminte cu urnă şi morminte fără urnă, cu resturile incinerării aşezate într-o groapă mică, scobită în pământ. Mormintele cu urnă sunt în total 119, iar ca urne s-au folosit oale romane şi dacice, de diferite forme şi mărimi, întregi sau fragmentare, cu capac (95 ex.) sau fără capac (24 ex.).Urnele au fost plasate la o adâncime cuprinsă între 40/45 cm şi 80/90 cm de la suprafaţa actuală a solului.

La mormintele de incineraţie fără urnă, asemeni celor în urnă, arderea defuncţilor nu s-a făcut pe loc, dovadă fiind lipsa totală a urmelor de foc de pe pereţii gropilor mortuare. Mormintele de incineraţie fără urnă cuprind cantităţi mici de resturi cinerare, deseori simbolice. De asemenea, inventarul funerar este sărăcăcios comparativ cu cel al mormintelor de incineraţie în urnă. Din punct de vedere stratigrafic, s-a observat că unele morminte de incineraţie s-au suprapus şi deranjat reciproc.

Cele şapte morminte de înhumaţie aveau defuncţii orientaţi cu capul la nord şi picioarele la sud, constatându-se însă şi unele deviaţii. Adâncimea variază între 45-60 cm. Mormintele de înhumaţie nu fac un grup aparte, ci sunt răspândite pe întreaga suprafaţă, îndeosebi în zona de est şi mai puţin în vest. Pentru stabilirea cronologiei mormintelor de înhumaţie autorul a avut la dispoziţie doar ceramica, descoperită în mormintele de copii. Aceasta a indicat contemporaneitatea mormintelor de înhumaţie cu cele de incineraţie. În acest sens pledează orientarea uniformă a scheletelor şi adâncimea lor. În totalitatea lui, inventarul mormintelor (obiecte, monede, ceramică) din cimitirul de la Obreja este, aproape în întregime, de factură romană. Nu s-au găsit arme, o trăsătură a comunităţilor rurale băştinaşe; fapt interpretat a fi legat de un obicei religios-funerar, dar mai degrabă evidenţiat prin prisma caracterului paşnic al populaţiei. Inventarul funerar reflectă starea materială a decedaţilor, însă pune în prim-plan şi traiul modest, agricol-păstoresc al populaţiei autohtone.

D. Protase menţionează două din elementele specifice lumii greco-romane, pe care autohtonii le-au *împrumutat* sub influenţă romană. Atestarea lor, anterioară cuceririi romane, nu este posibilă. Spre exemplu: tipul de mormânt de incineraţie cu groapa arsă, în formă de albie; prezenţa a patru monede de bronz, de secol II d.Hr., cu evidente urme de ardere, conduc (îndeosebi arderea monedelor) la cunoscuta practică *obolul lui Caron*, plata luntraşului pentru trecerea sufletelor peste apa Styx-ului.

O caracteristică a cimitirului de la Obreja este lipsa vaselor-urnă, arse secundar, în mod ritual, în maniera celor din cultura Przeworsk şi Sântana de Mureş-Cerneahov, ceea ce indică că populaţia daco-romană de pe Valea Târnavei nu cunoştea această practică rituală, cu semnificaţii particulare. Rarele cioburi arse găsite în cimitirul de la Obreja fac parte din categoria vaselor sparte intenţionat, cu ocazia banchetului funerar din timpul incinerării defuncţilor. Asemeni celorlalte necropole daco-romane, din spaţiul nostru, şi aici copii erau înhumaţi (majoritatea), iar adulţii incineraţi. Dintre cei înmormântaţi balanţa înclină spre copii, ceea ce indică existenţa unei mortalităţi infantile destul de ridicate în rândurile populaţiei de pe Valea Târnavei.

wwww.cimec.ro

Prezenţa într-o anumită arie din cimitirul de la Obreja a mormintelor diferite ca perioadă, denotă că nu se practicau înmormântări pe criterii determinate de sex, vârstă, poziţie socială, ci în funcţie de legăturile de rudenie dintre decedaţi. Tipurile de morminte şi diversele variante rituale nu reprezintă ceva izolat în sistemul de înmormântare al geto-dacilor, ele semnificând continuarea fireàscă a formelor La Tène-ului local şi perpetuarea lor până în secolul IV d.Hr. Faptul că înhumaţia a fost practicată pe o scară redusă la Obreja, iar cele două variante ale incinerării apar în egală măsură, l-au determinat pe autor să vadă posibilitatea existenţei unui lung proces de simplificare şi uniformizare pe plan funerar. Potrivit acestuia, sub raportul ritului şi ritualului funerar, precum şi al obiectelor din inventar, cimitirul de la Obreja nu furnizează nimic concret în a indica prezenţa unor defuncţi creştini, ci dimpotrivă cei înmormântaţi erau păgâni.

Pe baza unei statistici, din cele 240 de morminte ale cimitirului de la Obreja, doar 92 dispun de inventar funerar. Analiza acestuia din urmă a permis datarea lui odată cu debutul domniei lui Antoninus Pius (138-161 d.Hr.) şi se încheie cu perioada lui Gallienus (253-268 d.Hr.). Totuşi, se ştie că în orice caz există posibilitatea prelungirii termenului, anterior şi posterior celor două domnii, reflectând totodată şi perioada folosirii cimitirului. De asemenea, partea necercetată a necropolei, ocupată de viţa-de-vie, pare a fi posterioară domniei lui Gallienus. Ca urmare, cimitirul daco-roman de la Obreja a început să fie utilizat, foarte probabil, din a doua parte a domniei lui Hadrian (după anul 130 d.Hr.). Astfel se explică că era în uz în vremea lui Antoninus Pius şi a luat sfârşit, odată cu aşezarea, în timpul invaziei hunilor, dacă admitem că pentru perioada de final mormintele se află în zona ocupată de viţa-de-vie. Sugestiv sunt realizate tabelele ataşate la sfârşitul capitolului II, care includ piesele din inventarele funerare ale celor 240 de morminte, tipurile acestora, categoriile ceramice etc.

Al III-lea capitol al lucrării cuprinde analiza obiectelor descoperite în aşezarea şi cimitirul de la Obreja. În patru morminte de incineraţie s-au găsit patru monede emise de împăraţii: Antoninus Pius, Marcus Aurelius şi Commodus. Fibulele din inventarele funerare şi din aşezare sunt în număr de 20 (13 din bronz şi 7 din fier), de forme şi tipuri diferite. Ceramica constituie cel mai bogat material, iar în vederea clasificării ei autorul a utilizat drept criterii: culoarea, arderea pastei şi forma vaselor, ceea ce i-a înlesnit selectarea şi gruparea ei în opt categorii mari. Cercei şi pandantive din argint şi aur s-au descoperit în 11 morminte, iar două brăţări, patru cercei, de tip roman şi mărgele de formă, culoare şi material diferit provin de la alte 32 de morminte de incineraţie. De asemenea, în patru morminte au apărut patru oglinzi de tip roman, cu ramă de plumb ornamentată şi pahare de sticlă în 23 de morminte de incineraţie. Materialul arheologic divers cuprindea şi alte obiecte: aplici, plăcuţe de bronz, străpungătoare, ace de os, fusaiole, bucăţi de silex, catarame etc.

Capitolul IV aduce în discuţie importanţa culturii materiale în procesul de romanizare. În interiorul ansamblului arheologic de la Obreja *s-au confruntat* două culturi materiale, diferite ca origine şi factură: cultura materială dacică şi cea romană provincială, adusă în Dacia după cucerire. Întrebarea care se pune este dacă această cultură materială, romană provincială, a contribuit efectiv la procesul de romanizare a populaţiei autohtone. Cu alte cuvinte, dacii au preluat limba latină şi modul de viaţă

wwww.cimec.ro

roman sau doar obiectele din cultura materială romană au fost utilizate în viaţa cotidiană a băştinaşilor, în locul celor dacice, fără ca fiinţa etnolingvistică a populaţiei să fi suferit modificări? Pe baza argumentelor invocate de autor, răspunsul la întrebare este marcat de importanţa deosebită a culturii materiale romane asupra procesului de romanizare a autohtonilor şi nu de o simplă necesitate a folosirii obiectelor respective.

Ultimul capitol conţine consideraţiile finale ale autorului, care reiau în mare ideile esenţiale ale capitolelor anterioare, prin accentuarea unor aspecte legate de romanizare, obiceiuri religioase (*obolul lui Caron*), lipsa influenţei sarmato-roxolane în cimitirul de la Obreja, ultima trăsătură fiind atestată şi în alte cimitire ale dacilor.

D. Protase crede că la Obreja, pe teritoriul oraşului Apulum, exista în perioada romană un sat de daci autohtoni în curs de romanizare. Se pare că ei şi-au păstrat felul de viaţă şi modul de înmormântare avute anterior, însă au acceptat varietatea de produse şi influenţele romane. După retragerea aureliană populaţia romanizată nu a plecat, ci a rămas mai departe, în vechea aşezare, continuându-şi modul de viaţă. La jumătatea secolului IV d.Hr. se constată abandonarea aşezării şi cimitirului de la Obreja, ca urmare a invaziei hunilor. Acelaşi capitol subliniază, selectiv, ideile centrale ale monografiei, care sunt grupate într-un rezumat în limba franceză, precedat de explicarea figurilor şi planşelor lucrării, în aceeaşi limbă. Anterior ilustraţiilor sunt notate abrevierile bibliografice şi indicele lucrării.

Finalul monografiei este înzestrat cu un volum bogat de imagini împărţite, asemeni capitolelor, în cele două mari categorii cunoscute: aşezarea şi cimitirul. În cazul aşezării au fost alocate 44 de planşe şi un plan evolutiv al săpăturilor, din 1961-1973, iar pentru zona cimitirului, 56 de planşe şi un plan al necropolei, dezvelită în urma cercetărilor din 1967-1971. Aşadar, abundenţa şi varietatea materialului ilustrativ confirmă argumentele aduse de autor în vederea redactării monografiei de faţă.

Indiscutabil avem de-a face cu o lucrare bine organizată, structurată pe probleme, analizate şi comentate pe larg, susţinută nu doar prin argumente teoretice, ci printr-o activă şi pasionată participare personală a autorului în campaniile de cercetare. Prin contribuţia adusă cu prilejul acestei monografii, a aşezării şi cimitirului de la Obreja, arheologia românească a mai parcurs o etapă importantă din dezvelirea siturilor antice şi valorificarea lor.

George Hânceanu

wwww.cimec.ro

Cercetări arheologice în Republica Moldova (2000-2003), vol. I, Chişinău, 2004, 132 p.

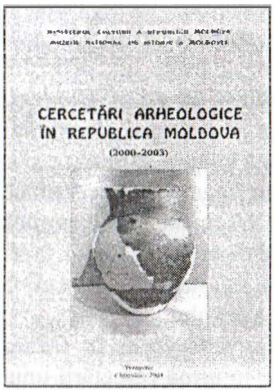

Culegerea, apărută sub egida Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei, reuneşte 12 articole care reflectă rezultatele investigaţiilor arheologice efectuate în Republica Moldova şi parţial în Ucraina pe parcursul anilor 2000-2003.

În prefaţa (p. 3, 4) semnată de Nicolae Răileanu, directorul general al instituţiei şi redactor responsabil al acestei publicaţii, se subliniază necesitatea existenţei unei asemenea lucrări, ce ar plasa operativ în circuitul ştiinţific ultimele descoperiri arheologice. De asemenea, se exprimă speranţa ca această ediţie să continue, devenind astfel o tradiţie necesară.

Şirul articolelor – publicate în ordinea cronologică a descoperirilor menţionate în cadrul lor – este inaugurat de Serghei Covalenco, autorul studiului *Raskopki mezo-neolitičeskoj stojanki Starye Biličeny 12* (p. 5-16). Autorul prezintă rezultatele obţinute în urma investigaţiilor efectuate în anii 1997, 2001 şi 2003 în cadrul staţiunii cu niveluri de locuire datate în mezolitic şi neolitic Bilicenii Vechi 12. În opinia sa inventarul litic recuperat (1486 de piese) poate fi atribuit comunităţii de tip Grebenikov. Din staţiune provin însă şi câteva fragmente de ceramică cu degresanţi vegetali, precum şi resturi osteologice aparţinând suinelor şi bovinelor. Oasele de taur ocupă o poziţie intermediară între forma sălbatică şi cea domestică. Autorul susţine că toate acestea indică posibila funcţionare a staţiunii la răscrucea epocii mezolitice şi neolitice, în perioada convieţuirii vânătorilor mezolitici de stepă şi a agricultorilor neolitici în zona de contact situată pe cursul mijlociu al râului Răut. Starea de conservare precară a stratului cultural, puternic afectat de arătura adâncă, de la Bilicenii Vechi 12, precum şi proximitatea staţiunilor cu materiale din epoca neolitică[1] oferă perspective pentru discuţii ce ar viza perioada şi condiţiile de funcţionare a sitului respectiv.

Informaţii preliminare privind săpăturile de salvare din aşezarea culturii Cucuteni-Tripolie, Horodca X sunt prezentate de Sergiu Bodean în articolul *Raskopki na tripol'skom poselenii Horodca X v 2003 godu* (p. 17-21). În cadrul acestor săpături a fost cercetată o groapă parţial distrusă, ce conţinea numeroase fragmente ceramice, oase de animale, plastică antropomorfă şi zoomorfă, unelte de piatră şi os, plăci de

[1] O.V. Larina, K.-P. Wechler, V.A. Dergačev, S.I. Covalenco, V.M. Bicbaev, *Novye polevye issledovanija pamjatnikov mezolita i neolita Moldovy*, în *Vestigii arheologice din Moldova*, Chişinău 1997, p. 73, 74; K.-P. Wechler, V. Dergačev, O. Larina, *Neue Forschungen zum Neolithikum Osteuropas. Ergebnisse der moldawisch-deutschen Geländearbeiten 1996 und 1997*, în *PZ*, 73 Band, 1998, Heft 2, p. 154.

wwww.cimec.ro

cuptor. Ceramica recuperată are afinităţi cu cea descoperită la Bereşti-*Dealul Bulgarului* şi Solonceni II_2.

Resturile osteologice recuperate din aşezarea cucuteniană Horodca X sunt examinate în articolul *Caracteristica resturilor scheletice de animale de la staţiunea eneolitică Horodca X* (p. 22-26), semnat de Anatolie David. Cele peste 870 de fragmente de oase provin în special de la animalele domestice (bovine, ovicaprine, suine, câine şi cal), în timp ce speciile sălbatice sunt reprezentate de cerbul nobil, vulpe şi iepure.

Serghei Agulnikov, Veaceslav Bicbaev şi Victor Panko, în articolul *Investigaţii arheologice de suprafaţă în microzona satului Limbenii Vechi (r. Glodeni)* (p. 27-39), prezintă rezultatele perieghezelor efectuate în vecinătatea localităţii menţionate. Cu acest prilej a fost semnalată o necropolă atribuită culturii sarmatice şi o aşezare a culturii Cucuteni-Tripolie. Din aceasta din urmă provin fragmente de ceramică cu decor pictat, cu decor incizat şi pictat, cu decor incizat, fragmente de ceramică grosieră şi cu scoică, care au oferit autorilor posibilitatea plasării ei la începutul fazei Cucuteni A-B_1. Plastica antropomorfă este reprezentată de o statuetă masculină fragmentară, cu picioarele modelate separat şi marcarea realistă a sexului.

În articolul *Investigaţii de şantier în aşezarea culturii Noua de la Odaia* (p. 40-49) Elke Kaiser şi Eugen Sava oferă informaţii obţinute în urma cercetării unui cenuşar din aşezarea epocii bronzului de lângă cătunul Odaia (r. Drochia). Un interes deosebit îl reprezintă rezultatele determinărilor radiocarbon efectuate pe şapte probe recoltate din diferite zone ale cenuşarului, inclusiv din unele construcţii.

Cercetărilor arheologice din aşezarea pluristratigrafică Ciobruci, raionul Slobozia (de pe malul stâng al Nistrului) le este consacrat articolul *Arheologhičeskie issledovanija na mnogosloinom poselenii Ciobruci*, semnat de Ion Niculiţă şi Serghei Fidel'skii (p. 50-63). În anii 2001-2003 aici a fost săpată o suprafaţă de 434 m^2, depistându-se materiale încadrate în secolele VIII-II î.Hr. Ceramica modelată cu mâna depistată în cadrul aşezării, are analogii apropiate în numeroase situri ale hallstattului tracic şi staţiuni getice din interfluviul Pruto-Nistrean. Amforele recuperate se încadrează în a doua jumătate a sec. VI - începutul sec. V î.Hr. şi, respectiv, în a doua jumătate a sec. III - începutul sec. II î.Hr.

În articolul *Fortificaţia getică Saharna-„La Revechin" (cercetările din anii 2000-2002)* (p. 64-80) Alexandru Levinschi menţionează rezultatele obţinute în urma cercetărilor efectuate în cadrul acestei aşezări pe parcursul anilor menţionaţi. Au fost cercetate două locuinţe adâncite în pământ, două locuinţe de suprafaţă, o locuinţă de suprafaţă-atelier de prelucrare a bronzului, cu două cuptoare cu boltă etc. De asemenea, au fost dezvelite parţial resturile a trei locuinţe alipite palisadei. Fortificaţia este datată la sfârşitul sec. VI - a doua jumătate a secolului IV î.Hr.

Octavian Munteanu este autorul studiului *Preliminarii privind sistemul defensiv de la Cosăuţi, judeţul Soroca* (p. 81-96), în care prezintă descrierea structurii sistemelor defensive ale fortificaţiei situate în punctul *La Zamca*, pe terasa superioară a unui promontoriu. Printr-un şanţ au fost secţionate toate cele patru linii defensive. Autorul oferă o descriere şi o analiză amănunţită a stratigrafiei şi structurii a trei din cele patru sisteme de fortificaţie, stabilind totodată şi existenţa a două faze de edificare a liniei defensive interioare. Fortificaţia este datată, în linii generale, în secolele V-III î.Hr.

wwww.cimec.ro

În articolul *Itoghi issledovanij drevnegrečeskogo kompleksa u s. Košary v 2000-2003 gg.* (p. 97-104) Evhgenia Redina prezintă rezultatele cercetărilor arheologice efectuate pe parcursul anilor 2000-2003 în complexul arheologic grecesc de la Košary (reg. Odessa, Ucraina). Investigaţiile s-au axat asupra necropolei, cetăţii şi cenuşarului aşezării antice. Stratul cultural al cetăţii constă în câteva orizonturi cronologice datate la începutul sec. IV - începutul sec. III î.Hr. Cenuşarul, în care s-au găsit mai multe piese de cult şi mărturii ale oficierii practicilor de cult, putea funcţiona începând cu sfârşitul primei jumătăţi a sec. IV şi până la sfârşitul primei jumătăţi a sec. III î.Hr. În necropola situată lângă cetate au fost cercetate până în prezent 242 de morminte. Pe lângă trăsăturile ritului funerar specifice populaţiei greceşti s-au înregistrat şi trăsături specifice populaţiei locale, scitice.

În studiul semnat de Natalia Mateevici şi Evghenia Redina, *Prezenţa importului amforistic grecesc la complexul arheologic Košary, reg. Odesa, Ucraina (campaniile anilor 2002-2003)* (p. 105-113), sunt publicate resturile de amfore recoltate din complexul menţionat pe parcursul acestor ani. Pe baza acestuia locuirea antică a fost datată la începutul sec. IV - începutul sec. III î.Hr.

Igor Četverikov, în articolul *Rezul'taty polevyh issledovanij u s. Glinoe v 2003 godu* (p. 114-118), prezintă rezultatul săpăturilor din necropola situată lângă satul Hlinaia, raionul Slobozia (de pe malul stâng al Nistrului). În baza materialului amforistic necropola a fost încadrată la sfârşitul sec. III începutul sec. II î.Hr. Materialele descoperite aici îşi găsesc multe analogii în Caucazul de Nord, gravitând mai mult către antichităţile sauromato-meotice, decât către complexele funerare scitice de stepă din a doua jumătate a sec. IV - începutul sec. III î.Hr.

Ultimul articol al revistei, *Novye arheologhičeskie issledovanija na poselenii svobodnyh dakov Pruteni* (p. 119-131), este semnat de Nicolae Telnov, Vlad Vornic şi Valeriu Bubulici. Dintre rezultatele mai semnificative obţinute în campania din anul 2003 efectuată în aşezarea dacilor liberi de la Pruteni, raionul Făleşti (sec. III î.Hr.) se remarcă cuptorul de ars ceramică nr. 4. Acesta era destinat arderii amforelor de tip roman, care în prezent – după cum afirmă autorii – nu au analogii în aşezările dacilor liberi. În acelaşi timp, absenţa amforelor similare din lumea romană a permis autorilor să le delimiteze într-un nou tip – *amfora de tip Pruteni*. Dintr-o regretabilă eroare de ordin tehnic, desenul amforei de la Pruteni – prezentat de autori la p. 131, fig. 4 – a fost trunchiat în partea superioară, fapt de care trebuie să ţină cont specialiştii interesaţi de perioada respectivă.

În încheiere ne exprimăm speranţa că acest volum va deveni o apariţie permanentă în cadrul literaturii de specialitate din Republica Moldova, cu atât mai mult cu cât importanţa şi, totodată, necesitatea sa sunt indiscutabile. În acest fel specialiştii din ţară şi străinătate ar putea face cunoscut în mod eficient rezultatele cercetărilor efectuate în cadrul siturilor arheologice aparţinând diferitelor epoci istorice, cu acest prilej fiind introduse în circuitul ştiinţific o serie de informaţii şi materiale de valoare.

Sergiu Bodean

wwww.cimec.ro

wwww.cimec.ro

PUBLICAȚII STRĂINE INTRATE ÎN BIBLIOTECA MUZEULUI (2000-2003)

Austria

- *Schild von Steier. Beiträge zur steirischen Vor- und Frühgeschichte und Münzkunde*, Kleine Schriften, 19, *Von Burgen Gräbern Brunnentiefen*, Landesmuseum Joanneum, 2002, Graz.
- *Annalen des Naturhistorischen Museums in Vien*, (2002), 2003.

Belgia

- *Les chercheurs de la Wallonie, Bulletin de la Société Royale Belge d'Etudes Géologiques et Archéologiques*, XXXIX/1999, XL/2000, XLI/2001-2002, Musée de la Préhistoire en Wallonie a Ramioul, Flémalle.
- *TLC. Arts and Society in Flanders and the Netherlands*, 9, „Stichting Ons Erfdeel" Foundation, 2001, Rekkem.

Bulgaria

- *Izvestia na Narodnia muzei Varna*, 29(44)/1993; 32-33(47-48)/(1996-1997), 2002.
- *Izvestia na reghionale istoričeski muzei Ruse*, V/1998, I/1999, 6/2000, 7/2002.
- *Izvestia. Tîrnovo – Krstopt na civilizacii*, XVII-XVIII/2002-2003, Reghionalen Istoriceski Muzei Veliko Tîrnovo, 2002.

Cehia

- *Časopis slezského zemského muzea*, Serie B, 47/1, 2, 3 (1998), 48/1, 2, 3 (1999), 49/1, 2, 3 (2000), 50/1, 2, 3 (2001), 51/1, 2, 3 (2002), Opava.

Croația

- *Radovi Razdio povijesnih znanosti*, 38(25)/1999; 39(26)/(2000), 2001, Svenčilište u Splitu Filizofski Fakultet, Zadar.

Danemarca

- *Kuml. Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab*, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, I Kommission hos Aarhus Universitetsforlag.

Elveția

- *Musée Militaire du Valais. Château de Saint-Maurice*, Musées Cantonaux du Valais, 1974, Sion.
- Patrick Elsig, *Une histoire des petits sous. La monnaie en Valais*, Musées Cantonaux du Valais, Cabinet cantonal de numismatique, 1993, Sion.

wwww.cimec.ro

- *Vallis Poenina. Le Valais à l'époque romaine*, Catalogue de l'exposition, Musées Cantonaux du Valais, 1998, Sion.
- S. Favre, A. Gallay, K. Farjon, B. de Peyer, *Stèles et monuments du petit-chasseur. Un site Néolithique du Valais (Suisse)*, Département d'Anthropologie de l'Université de Genève, 1986 Genève.
- *Fundberichte und Aufsätze / Chronique archéologique et textes*, Archäologie im Kanton Bern / Archéologie dans le canton de Berne, Band 4A, 4B, 1999.
- Martin Bossert, *Die Skulpturen des gallorömischen Tempelbezirkes von Thun-Allmendingen*, Corpus Signorum Imperii Romanim Corpus der Skulpturen der röm Welt, Schweizm Band I, 6, 2000, Bern.
- *Ville de Neuchâtel. Bibliothèques et Musées*, Conseil Communal de la ville de Neuchâtel – Section des Affaires Culturelles, 2000, 2001, 2002.
- *Musées Suisse. Schweizerische Nationalmuseen / Musees Nationaux Suisses / Musei Nazionali Svizzeri / Swiss National Museums*, 108/1999, 109/2000, 110/2001, 111/2002, Landesmuseum, Zürich.

Franţa

- *Bilan Scientifique des Centres Nationaux*, (1994), 1996, Ministère de la Culture, Direction du Patrimoine, Sous-Direction de L'Archéologie.
- *Bilan Scientifique du Département des recherches archéologiques subaquatiques et sous-marines*, (1996), 1997, Ministère de la Culture, Direction du Patrimoine, Sous-Direction de L'Archéologie, Marseille.
- *Antiquités Nationales*, Musée des Antiquités Nationales, 31/1999, 32/2000, 33/2001, Saint-Germain-en Laye.
- *Bulletin de la Société d'Histoire et d'Archéologie de Vichy et des Environs*, 137/2000, 138/2001, 139/2001.

Germania

- *Bonner Jahrbücher des Rheinischen Landesmuseums in Bonn*, 197/1997, 198/1998, 199/1999, Bonn.
- *Archäologische Ausgrabungen in Baden-Württemberg*, Landesdenkmalamt Baden-Württemberg, 1997 (1998).
- *Alt-Thüringen. Jahresschrift des Thüringischen Landesamtes für Archäologische Denkmalpflege*, 33/1999, 34/2001; 35/2002, Stuttgart.
- Gabriele Seitz , *Rainau-Buch I. Steinbauten im römischen Kastellvicus von Rainau-Buch (Ostalbkreis)*, Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg, Band 57, Stuttgart, 1999.
- Anita Gaubatz-Sattler, *Svmelocenna. Geschichte und Topographie des römischen Rottenburg am Neckar nach den Befunden und Funden bis 1985,* Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg, Band 71, Stuttgart, 1999.
- Günther Wieland, *Die keltischen Viereckschanzen von Fellbach-Schmiden (Rems-Murr-Kreis) und Ehningen*, Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg, Band 80, Stuttgart, 1999.

wwww.cimec.ro

- Ursula Maier, Richard Vogt, *Siedlungsarchäologie im Alpenvorland VI. Botanische und pedologische Untersuschungen zur Ufersiedlund Hornstaad-Hörnle IA*, Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühge schichte in Baden-Württemberg, Band 74, Stuttgart, 2001.
- Gertrud Lenz-Bernhard, *Lopodunum III. Die neckarswebische Siedlund und Villa rustica im Gewann „Zeigelscheuer". Eine Untersuschung zur Besiedlungsgeschichte der Oberrheingermanen*, Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg, Band 77, Stuttgart, 2002.
- Gebhard Bieg, *Hochdorf V. Der Bronzekessel aus dem späthallstattzeitlichen Fürstengrab von Eberdingen-Hochdorf (Kr. Ludwigsburg). Griechische Stabdreifüße und Bronzekessel der archaischen Zeit mit figürlichem Schmuck*, Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg, Band 83, Stuttgart, 2002.
- Siegfried Kurz, Siegwalt Schiek, *Bestattungsplätze im Umfeld der Heuneburg*, Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg, Band 87, Stuttgart, 2002.
- *Abbau und Verhüttung vou Eisenerzen im Vorland der mittleren Schwäbischen Alb*, Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg, Band 86, Stuttgart, 2003.
- Claus Joachim Kind, *Das Mesolithikum in der Talaue des Neckars. Die Fundstellen von Rottenburg Siebenlinden 1 und 3*, Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg, Band 88, Stuttgart, 2003.
- Regina Franke, *Arae Hlaviae V. Die Kastelle I und II von Arae Flaviae/Rottweil und die römische Okkupation des oberen Neckargebietes*, Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg, Band 93, Stuttgart, 2003.
- W. Kimmig, *Die „Wasserburg Buchau" – eine spätbronzezeitliche Siedlung, Forschungsgeschichte – Kleinfunde*, Materialhefte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg, Heft 16, Stuttgart, 1992.
- Rolf-Heiner Behrends, Dieter Müller, *Vor- und früh- geschichliche Befestigungen. Die Befestigungen auf dem Heiligenberg bei Heidelberg*, Atlas Archäologischer Geländedennkmäler in Baden-Württemberg, Band 2, Heft 5, Stuttgart, 2002.
- Christoph Morrissey, Claus Oeftiger, Dieter Müller, *Vor- und früh- geschichliche Befestigungen. Die Wallanlagen bei Münsingen-Trailfingen und Bad Urach-Hengen (Landkreis Reutlingen)*, Atlas Archäologischer Geländedennkmäler in Baden-Württemberg, Band 2, Heft 6, Stuttgart, 2002.
- Christoph Morrissey, Dieter Müller, *Vor- und früh- geschichliche Befestigungen. Die Lemberg bei Gosheim und der Hochberg bei Deilingen-Delkhofen (Landkreis Tuttlingen)*, Atlas Archäologischer Geländedennkmäler in Baden-Württemberg, Band 2, Heft 11, Stuttgart, 2002.
- Christoph Morrissey, Dieter Müller, *Vor- und früh- geschichliche Befestigungen. Die Wallanlagen im Landkreis Tübingen*, Atlas Archäologischer Geländedennkmäler in Baden-Württemberg, Band 2, Heft 12, Stuttgart, 2002.
- *Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte*, 68/1985, 69/1986, 70/1987, 71/1988, 72/1989, 73/1990, 74/1991, 75/1992, 76/1994, 77/1995, 78/1996, 79/1997, 82/1999, 83/2000, 84/2001, 85/2002, Landesamt für Archäologie Sachsen – Anhalt – Landesmuseum für Vorgeschichte, Halle.

wwww.cimec.ro

- *Luftbildorchäologie in Sachsen – Anhalt*, (Herausgegeben von Siegfried Fröhlich) Landesamt für Archäologie Denkmalphlege Sachsen-Anhalt, Landesmuseum für Vorgeschichte, Halle, 1997.
- *Alteuropäische Forschungen. Arbeiten aus dem Institut für Prähistorische Archäologie der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg. Neue Forschungen zur Siedlungsarchäologie in Ostdeutschland*, Neue Folge, 4, 2000.
- *Archiv für hessische Geschichte und Altertumskunde*, 57/1999, 58/2000, 59/2001, 60/2002, Staatsarchiv Darmstadt.
- *Die Kunde. Zeitschrift für Ur- und Frühgeschischte*, 50/1999, 51/2000, 52/2001, Niedersächsisches Landesmuseum Hannover.

Grecia

- *Athens Annals of Archaeology*, XXII/1989, XXIX/1996, XXXI/1998, Archaeological Recepts Fund, Athens.

Italia

- *Annali della Facoltà di Lettere e Filosofia*, XXXI/1995, XXXII/1997, XXXIII/2000, Università degli Studi di Perugia.
- *Preistoria Alpina*, 32/1996, 33/1997, 34/1998, 35/1999, 36/2000, 37/2001, 38/2002, Museo Tridentino di Scienze Naturali, Trento.
- *Rivista di Studi Liguri*, LXIII/1997, LXIV/1998, LXV/1999, LXVI/2000, Instituto Internazionale di Studi Liguri, Bordighera.
- *Annali della Facoltà di Lettere e Filosofia*, XLI/1998, XLII/1999, XLIII/2000, XLIV/2001, XLV/2002, Università degli Studi di Bari.
- *Rendiconti della Accademia di Archeologia, Lettere e Belle Arti*, LXVII/1998, LXVIII/1999, LXIX/2000, Società Nazionale di Scienze, Lettere e Arti, Napoli.
- *Aquileia Nostra*, LXX/1999, LXXI/2000, LXXII/2001, Associazione Nazionale per Aquileia.
- *Studi Romani*, 3-4/1999, 1-2/2000, 3-4/2000, 48/2000, 49/2001, Istituto Nazionale di Studi Romani, Roma.
- *Novità bibliografiche, Antichità Greca e Romana*, 31/2001, 32/2002, 33/2003, Roma.

Marea Britanie

- *The Antiquaries Journal*, 61-70/1981-1990, 80/2000, 81/2001, 82/2002, Society of Antiquaries of London.
- *Archaeology International*, 1999/2000, 2001/2002, 2002/2003, University College London, Institute of Archaeology.
- *Britannia*, XXX/1999, XXXII/2001, XXXIII/2002, Society for the Promotion of Roman Studies, London.

Olanda

- *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkunding Bodemonderzoek*, 43/1998-1999, 44/200-2001, 45/2002, Amersfoort.

wwww.cimec.ro

Polonia

- *Komorowo Stanowisko 12: osadnictwo nowożytne (XVII-XVIII W.). Ślady domniemanej karczmy*, Zielona Góra, 1999.
- Viktor I. Klochko, *Weapons of the Tribes of the Northern Pontic Zone in the 16th-10th Centuries B.C.*, Baltic-Pontic Studies, 1, Poznań,, 1993.
- Aleksander Kośko (ed.), *Cemeteries of the Sofievka Type: 2950-2750 BC*, Baltic-Pontic Studies, 3, Poznań, 1995.
- Aleksander Kośko (ed.), *Eastern Exodus of the Globular Amphora People: 2950-2350 BC*, Baltic-Pontic Studies, 4, Poznań, 1996.
- Aleksander Kośko (ed.), *The Foundation of Radiocarbon Chronology of Cultures Between the Vistula and Dnieper: 3150-1850 BC*, Baltic-Pontic Studies, 7, Poznań, 1999.
- Marzena Szmyt, *Between West and East. People of the Globular Amphora Culture in Eastern Europe: 2950-2350 BC*, Baltic-Pontic Studies, 8, Poznań, 1999.
- Aleksander Kośko (ed.), *The Western Border Area of the Tripolye Culture*, Baltic-Pontic Studies, 9, Poznań, 2000.
- Viktor I. Klochko, *Weaponry of Societes of the Northern Pontic Culture Circle: 5000-700 BC*, Baltic-Pontic Studies, 10, Poznań, 2001.
- Viktor I. Klochko, Aleksander Kośko, Maciej Popko, Piotr Taracha, Witold Tyborowski, *Fluted Maces in the System of Long-distance Exchange Trails of the Bronze Age: 2350-800 BC*, Baltic-Pontic Studies, 11, Poznań, 2002.
- Jacek Kabaciński, Donatella Usai, *Late Paleolithic chert assemblages from the Upper Egyptian Nile Valley*, Poznan Prehistoric Society, African Archaeological Records, vol. 1, 1999, Poznan.
- Lech Ktzyżaniak, Karla Kroeper, Mickał Kobusiewicz (eds.), *Recent Research Into the Stone Age of Northeastern Africa*, Studies in African Archaeology, 7, Poznań, 2000.
- *Fontes Archaeologici Posnanienses. Annales Musei Archaeologici Posnaniensis*, 39/2001.
- Michał Brzostowicz, *Bruszczewski zespół osadniczy we wczesnym średniowieczu*; Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 2002.
- *Trakt Cesarski Iława-Gniezno-Magdenburg*, Muzeum Archeologicznew Poznaniu, 2002.
- *Slavia Antiqua. Rocznik Poświęcony Starożytnościom Słowiańskim*, XLIII, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 2002.
- *Folia Praehistorica Posnaniensia*, X/XI, Uniwersytet im Adama Mickiewicza w Poznaniu, Instytut Prahistorii, 2003.
- *150 lat Muzeum Archeologicznego w Krakowie*, 2000.
- *Sprawozdania Archeologiczne*, 52, Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, Kraków, 2000.
- *Materiały Archeologiczne*, 32/2001, 33/2002, Muzeum Archeologiczne w Krakowie.
- *Swiatowit Rocznik Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego*, XLII/1999, XLIII/2000.
- *Antiquitates Prussiae. Studia z archeologii dawnych tiem pruskich*, 2000, Instytut Archeologii Uniwersytet Warszawskiego.
- *Barbaricum*, 6, Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, 2000.

wwww.cimec.ro

- Jerzy Zelozowski, *Honos bigae. Le statue onorarie romane su biga*, Światowit – Supplement Series A: Antiquity, VII, Warsawa, 2001.
- *Officina Archaeologica Optima. Studia ofiarowane Jerzemu Okuliczowi-Kozarynowi w siedemdziesiątą*, VII, Światowit Supplement Series: Prehistory and Middle Ages, vol. II, Warsawa, 2001.
- *Eidolon. Kultura Archaiczna w zwierciadle wyobrażeń, Słów i rzeczy. Materiały z Konferencji Gdańsk 7-8 maja 1999 roku* , 2000, Muzeum Archeologiczne w Gdańsku.
- Mirosław Fudziński, Judyta Julia, Gładykowska-Rzeczycka, *Cmentarzysko Ludności Kultury Pomorskiej w Rątach Gmina Somonino*, Muzeum Archeologiczne w Gdańsku, 2000.
- *Pomorania Antiqua*, XVIII/2001, Muzeum Archeologiczne w Gdańsku.
- *Szpitalnícy św. Jana na Ziemí Starogardzkíej*, Gdańsk, 2001.
- *Prace i Materiały*, Seria Archeologiczna, 39/1993-1996, 40/1997-1998, 41/1999-2001, Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łódzi.
- *Archaeologia et Historia. Księga jubileuszowa dedykowana Pani Profesor Romanie Barnycz-Gupieńcowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2000.
- *Łódzkie sprawozdania archeologiczne*, VI/2000, VII/2001, Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich Oddzial w Łodzi.
- *Acta Universitatis Lodziensis. Folia archaeologica*, I, 23, 2001, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i Ziemiach Pogranicznych*, 1996 (2000) 1997 (2000), 1998 (2001), 1999-2000 (2002), Śląskie Centrum Dziedzictwa Kulturowego w Katowicach.
- *Opactwo cysterskie w rudach na Górnym Śląsku w Świetle Badań Terenowych w Latach*, 1992-1995, 2001, Centrum Dziedzictwa Kulturowego Górnego Śląska, Instytut Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego, Katowice.
- *Materiały Zachodniopomorskie*, XLV/1999, XLVI/2000, Muzeum Narodowe, Szczecin.
- *Kultura Komornicka w Małopolsce i na Górnym Śląsku*, 14, Rocznik Muzeum Gornosloskiego w Bytom Archeologiczne, 2000.
- Jacek Pierzak, *Zamek Biskupów Krokowskich w Sławkowie*, Archeologia, 15/2002, Rocznik Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu, 2002.
- *Silesia Antiqua*, XXXIX/1998, XL/1999, Muzeum Archeologiczne we Wrocławiu.

Serbia

- *Zbornik radova Narodnog Muzeja*, nr. 27/1997, 28/1998, 29/1999, 30/2000, 31/2001, Čačak.
- Lidija Nikitović, Milorad Stojić, Rastko Vasić, *Moisinje. Nekropola pod Humkama iz Bronzanog i Gvozdenog Doba*, Čačak, 2002.
- Delfina Rajić, *Ikone Čačanskog Kraja (XVI-XIX vek)*, Čačak.
- *Pad Muzeja Vojvodine*, 39/1997, 40/1998, Muzei Vojvodine, Novi Sad.
- Miloje Vasić, Gordana Milošević, *Mansio Idimum. Rimska Poštanska i Putna Stanica kod Medveđe*, Beograd, 2000.

wwww.cimec.ro

- *Singidunum*, 2/2000, 3/2002, Arheološki Institut, Naučno-Istraživački Projekat za Beogradsku Tvrđavu, Beograd.
- *Starinar*, L/2000, LI/2001, LII/2002, Arheološki Institut, Beograd.
- Dragana Antonović, *Neolitska Industrija Glačanog Kamena u Srbiji*, Arheološki Institut - Posebna izdanja 37, Beograd, 2003.

Slovacia

- *Zbornik Slovenského národného muzea. Archeológia*, XCIII/2000, XCIV/2000, XCV/2001, XCVI/2002, Ročník.

Slovenia

- *Začetki in Razvoj Gozdov v Sloveniji*, 35/1996, Slovenska Akademija Znanoski in Umetnosti, Ljubljana.
- *Varstvo spomenikov*, 38/1998-1999, 39/2001, Ljubljana.
- *Letopis Slovenske Akademije Znanosti in Umetnosti*, 50/1999, 51/2000, 52/2001, 53/2002, Ljubljana.
- *Arheološki Vestnik*, 51/2000, 52/2000, 53/2002, Slovenska Akademija Znanoski in Umetnosti, Ljubljana.

Spania

- *Trabajos de Prehistoria*, 57/1/2000, 57/2/2000, 58/1/2001, 58/2/2001, 59/1/2002, 60/1/2003, Instituto de Historia, Departamento de Prehistoria, Madrid.
- *Arqueología, Paleontología y Etnografía*, 9/2001, 10/2001, Consejería de Madrid, Dirección General del Patrimonio Histórico.
- *Caesaraugusta. Crónica del Aragón Antiguo. De la Prehistoria a la Alta Edad Media*, 75(I)/2002, 75 (II)/2002, Institución „Fernando el Católico", Zaragoza.
- *Empúries*, 52/2001, 53/2002, Museu d'Arquelogia de Catalunya, Barcelona.
- *Perficit. Publicación de Estudios Clásicos, Textos y Estudios*, 22/1/1998, 22/2/1998, 23/1/1999, 23/2/1999, 24/1-2/2000, Colegió de San Estanislao Apartado, Salamanca.

Statele Unite alė Americii

- *Muse*, Annual of the Museum of Art and Archaeology, 31-32/1997-1998, University of Missouri-Columbia.
- Douglas H. Ubelaker, *Human Remains from La Florida, Quito, Ecuador*, Smithsonian Contributions to Anthropology, 43, Washington D.C., 2000.
- Gretchen A. Grisbaum, Douglas H. Ubelaker, *An Analysis of Forensic Anthropology. Cases Submitted to the Smithsonian Institution by the Federal Bureau of Investigation from 1962 to 1994*, Smithsonian Contributions to Anthropology, 45, Washington D.C., 2001.
- William L. Merrill, Ives Goddard (eds.), *Anthropology, History and American Indians: Essays in Honour of William Curtis Sturtevant*, Smithsonian Contributions to Anthropology, 44, Washington D.C., 2002.

wwww.cimec.ro

- Douglas H. Uberlaker, Erica B. Jones (eds.), *Human Remains from Voegtly Cemetery, Pittsburgh, Pennsylvania*, Smithsonian Contributions to Anthropology, 46, Washington D.C., 2003.
- Patrick Vinton Kirch (ed.), *Lapita and its Transformations in Near Oceania*, volume 1: *Introduction, excavations, chronology*, Archaeological Research, University of California at Berkley, 59, 2001.
- William J. Wallace, Francis A. Riddell (eds.), *Essays in California Archaeology. A Memorial to Franklin Fenenga*, Contributions of the University of California, Archaeological Research Facility, Berkeley, 60, 2002.
- Terry L. Jones, *Prehistoric Human Ecology of the Big Sur Coast, California*, Contributions of the University of California, Archaeological Research Facility, Berkeley, 61, 2003.
- Carol A. Redmount, Cathleen A. Keller, *Egyptian Pottery. Proceedings of the 1990 Pottery Symposium at the University of California, Berkley*, Contributions of the University of California, Archaeological Research Facility, 58, University of California Publications in Egyptian Archaeology, 5, Berkeley, 2003.
- Tatiana Proskouriakoff *Jades from the Cenote of Sacrifice Chichen Itza, Yucatan*, Memoirs of the Peabody Museum of Archaeology and Ethnology, 10/1, Harvard University, Cambridge, 1974.
- *Excavations at Seibal*, Number 1 – Gordon R. Willey, A. Ledyard, Gail Tourtellot III, *Introduction: The Site and its Setting*, Number 2 – Jeremy A. Sabloff, *Ceramics*, Memoirs of the Peabody Museum of Archaeology and Ethnology, 13, Harvard University, Cambridge, 1975.
- Jeffrey P. Brain, *Tunica Treasure*, Papers of the Peabody Museum of Archaeology and Ethnology, 71, Harvard University, Cambridge, 1979.
- Mariana Mesa, *Seven Prehistoric Settlements in West-Central New Mexico. A Report of the Upper Gila Expedition*, Papers of the Peabody Museum of Archaeology and Ethnology, 72, Harvard University, Cambridge, 1980.
- Stanley J. Olsen, *An Osteology of some Maya Mammals*, Papers of the Peabody Museum of Archaeology and Ethnology, 73, Harvard University, Cambridge, 1982.
- Jeffrey P. Brain, *Tunica Archaeology*, Papers of the Peabody Museum of Archaeology and Ethnology, 78, Harvard University, Cambridge, 1988.

Suedia

- *Tor. Tidskrift för arkeologi*, 30/1998-1999, Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala, 2000.
- Hans Göthberg, *Bebyggelse i Förändring. Uppland från slutet av yngre bronsålder till tidig medeltid*, Occasional Papers in Archaeology, 25, Uppsala, 2000.
- Michel Notelid, *Det Andra Påseendet, Del II. Den omvända diskursen,* Occasional Papers in Archaeology, 23, Uppsala, 2001.
- Frands Herschend, *Journey of Civilisation. The Late Iron Age View of the Human World*, Occasional Papers in Archaeology, 24, Uppsala, 2001.

wwww.cimec.ro

- Anders Kaliff, *Gothic Connections. Contacts between eastern Scandinavia and the southern Baltic coast 1000 BC-500 AD*, Occasional Papers in Archaeology, Uppsala, 26, 2001.
- Hans Bolin, Anders Kaliff, Torun Zachrisson (red.), *Mellan Sten och Brons. Uppdragsarkeologi och forskning kring senneolitikum och bronsålder*, Occasional Papers in Archaeology, 27, Uppsala, 2001.
- Anneli Sundkvist, *Hästarnas land. Aristokratisk hästhållning och ridkonst i Svealands yngre järnålder*, Occasional Papers in Archaeology, 28, Uppsala, 2001.
- Anne-Sofie Gräslund, *Ideologi och Mentalitet. Om religionsskiftet i Skandinavien från en arkeologisk horisont*, Occasional Papers in Archaeology, 29, Uppsala, 2001.
- Jonas Ros, Sigtuna. *Staden, kyrkorna och den kyrkliga organisationen*, Occasional Papers in Archaeology, 30, Uppsala, 2001.
- Linn Lager, *Den Synliga Tron. Runstenskors som en spegling av kristnandet i Sverige*, Occasional Papers in Archaeology, 31, Uppsala, 2002.
- Leif Karlenby, *Bronsyxan som ting och tanke i skandinavisk senneolitikum och äldre bronsålder*, Occasional Papers in Archaeology, 32, Uppsala, 2002.
- Ian Apel, *Daggers Knowledge and Power. The Social Aspects of Flint-Dagger Technology in Scandinavia 2350-1500 cal BC*, Coast to Coast books, 3, Uppsala, 2001.
- Anders Strinnholm, *Bland säljägare och fårfarmare Struktur och förändring i Västsveriges mellanneolitikum*, Coast to Coast books, 4, Uppsala, 2001.
- Per Lekberg, *Yxors liv, människors landskap*, Coast to Coast books, 5, Uppsala, 2002.
- Lars Sundström, *Det hotade kollektivet. Neolitiseringsprocessen ur ett östmellansvenskt perspektiv*, Coast to Coast books, 6, Uppsala, 2003.
- Per Johansson, *The Lure of Origins. A Inquiry into the Human-Environmental Relations, Focused on the „Neolithization" of Sweden*, Coast to Coast books, 8, Lund, 2003.
- John Coles, *Patterns in a Rocky Land: Rock Carvings in South-West Uppland, Sweden*, AUN, 27, vol. 1-2, Uppsala, 2000.
- Leif Sahlquist, *Det Rituella Landskapet. Kosmografiska uttrycksformer och territoriell struktur*, AUN, 28, Uppsala, 2000.
- Else Nordahl, *Båtgravar i Gamla Uppsala. Spår av en vikingatida högreståndsmiljö*, AUN, 29, Uppsala, 2001
- Helena Victor, *Med graven som granne. Om bronsålderns kulthus*, AUN, 30, Uppsala, 2002.
- Neil S. Price, *The Viking Way. Religion and War in Late Iron Age Scandinavia*, AUN, 31, Uppssala, 2002.

Ucraina

- *Arkheologhia*, 1-4/2000; 1-4/2001; 1-4/2002; 1-3/2003, Institut Arkheologhii, Kiev.
- *Davniia Istoriia Ucraini*, 2000, Institut Arkheologhii, Kiev.
- N.M. Šmaglii, *Veliki Tripil'ski poselennia i problema rannih form urbanizacii*, 2001, Kiev.

wwww.cimec.ro

Ungaria

- *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, Annales Musei Miklociensis de Herman Ottó Nominati, 39/2000, 40/2001, Miskolc.
- Viga Gyula, *Miscellanea Museologica*, Officina Musei 12, 2002, Miskolc.
- *Bulletin du Musée Hongrois des Beaux-Arts*, 92-93/2000, 94-95/2001, 96/2002, Szépművészeti Múzeum Közleményei, Budapest.
- *Antaeus*, 25/2002, *Communicationes ex Instituto Archaeologico Academiae Scientiarum Hungaricae, Prehistoric Studies im memoriam Ida Bognár-Kutzián*, Budapest.
- *Bronze Age tell settlements on the Great Hungarian Plain*, 1, Inventaria Praehistorica Hungariae, I, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 1988.
- József Korek, *Die Theiß-Kultur in der Mittleren und Nördlichen Theißgegend*, Inventaria Praehistorica Hungariae, III, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 1989.
- Miklós Szabó, Éva F. Petres, *Decorated Weapons of the La Tène Iron Age in the Carpathian Basin*, Inventaria Praehistorica Hungariae, V, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 1992.
- *Neuere Daten zur Siedlungsgeschichte und Chronologie der Kupferzeit des Karpatenbeckes*, Inventaria Praehistorica Hungariae, VII, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 1995.
- *Früh- und Mittelbronzezeitliche Gräberfelder von Battonya*, Inventaria Praehistorica Hungariae, VIII, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 1999.
- Edit D. Matuz, Gyula Nováki, *Spätbronzezeitliche, Früheisenzeitliche Erdwälle in Nordungarn*, Inventaria Praehistorica Hungariae, X, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 2002.
- László A. Horváth, Katalin H. Simon, *Das Neolithikum und die Kupferzeit in Südwesttransdanubien*, Inventaria Praehistorica Hungariae, IX, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 2003.
- *The foundation of the state, the bailiff's castle, the county*, Artificium et Historia, 5, 2000, Xántus János Múzeum, Győr.
- *Arrabona*, 38(1-2)/2000, 39(1-2)/2001, 40(1-2)/2002, Xántus János Múzeum, Győr.
- *A Rábaközi Múzeum Gyűjtémnyei*, 2000, Kápuvar.
- *Alba Regia. Annales Musei Stephani Regis*, XXIX/2000, XXX/2001, A Szent István Király Múzeum Közleményei, Székesfehérvár.
- Tari Edit, *Pest Megye Középkori Templomai / Medieval Churches in Pest County*, Studia Comitatensia, 27, 2000, Szentendre.
- *Kutatások Pest meyében. Tudományos konferencia III.*, Pest Megyei Múzeum Füzetek, 2001, Szentendre.
- Pest Megyei Tárlat, 2002, Műzészetmalom „XXI. Szádi Kihívások", Szentendre.
- *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve. Annales Musei Debreceniensis de Frederico Déri nominati*, 2000-2001, 2001, Debrecen.

wwww.cimec.ro

MATERIALE ARHEOLOGICE ŞI NUMISMATICE PROVENITE DIN TRANSFERURI, DONAŢII ŞI ACHIZIŢII (2001-2004)

1. Colecţia Eugen Caia

În anul 2001, conform procesului verbal din 18 mai, familia inginerului Eugen Caia a donat, în memoria sa, importanta colecţie de piese arheologice deţinută de acesta, care cuprinde cca. 2200 de piese, reprezentând fragmente ceramice, obiecte litice şi de os-corn. Materialele deţinute provin de pe o serie de obiective arheologice importante din judeţ (Izvoare. Girov, Traian, Piatra Şoimului / Calu, *Poiana Cireşului*, *Bofu*, Târgu Neamţ, *Ciritei*, Tazlău. Văleni, Ceahlău, Şerbeşti, Dobreni, Bicaz, Ghigoieşti, Ghelăieşti, Băluşeşti, *Pietricica*, *Cernegura*, Costişa, *Frumuşica* etc.) şi din afara lui (Barboşi), precum şi de peste graniţele ţării (Israel).

Dintre acestea, cca. 1700 de artefacte sunt intrate deja în patrimoniul muzeului şi păstrate în depozit sau incluse în cadrul expoziţiei de bază, după ce în prealabil au fost restaurate şi conservate.

De asemenea, conform proceselor verbale din 2 octombrie şi, respectiv, 18 decembrie acelaşi an, instituţia noastră a achiziţionat un număr de 234 de monede (preromane, romane, bizantine şi medievale).

O parte dintre acestea au făcut obiectul expoziţiei temporare *Monede romane, bizantine şi medievale din colecţia ing. Eugen Caia*, care a fost deschisă pe 7 decembrie 2001 la Muzeul de Istorie şi Arheologie Piatra-Neamţ, cu prilejul comemorării unui an de la trecerea în nefiinţă a îndrăgitului colecţionar.

Monedele au intrat în patrimoniul instituţiei, îmbogăţind astfel colecţia de specialitate, iar o parte dintre ele vor fi etalate în cadrul Cabinetului Numismatic după reorganizarea acestuia.

2. Colecţia Dan Purcara

Tot în 2001, conform procesului verbal din 20 septembrie, Muzeul de Istorie şi Arheologie Piatra-Neamţ a primit o donaţie de 148 de piese arheologice (fragmente ceramice, unelte şi arme de piatră, cupru şi bronz, obiecte de fier, plumb şi lut ars) din partea d-lui Dan Purcara, unul dintre colecţionarii apropiaţi instituţiei noastre, ale cărui exponate au făcut în mai multe rânduri obiectul unor expoziţii temporare găzduite de muzeele din subordinea Complexului Muzeal Judeţean Neamţ. Ulterior, domnia sa a mai făcut încă o donaţie, colecţia numărând în prezent cca. 250 de obiecte.

Artefactele, întregi şi fragmentare, provenind din situri arheologice datate în diferite epoci istorice, au intrat în patrimoniul muzeului, iar o parte dintre acestea au fost incluse în expoziţia de bază sau păstrate în depozitul Muzeului de Istorie şi Arheologie Piatra-Neamţ.

wwww.cimec.ro

3. Materiale provenite de la Institutul de Arheologie din Iaşi

Truşeşti

În anul 2002 colecţiile Muzeului de Istorie şi Arheologie Piatra-Neamţ au fost îmbogăţite semnificativ, odată cu primirea, de la Institutul de Arheologie din Iaşi – prin amabilitatea conducerii respectivei instituţii, a conducerii Academiei Române - Filiala Iaşi şi a acad. Mircea Petrescu-Dîmboviţa, responsabilul săpăturilor – a celei mai mari părţi a materialelor descoperite în urma cercetărilor arheologice efectuate în anii 1951-1959 şi 1961 la Truşeşti, în siturile *Ţuguieta* (cultura Cucuteni) şi *Movila din şesul Jijiei* (cultura Noua), obiective incluse în cadrul şantierului Valea Jijiei.

Materialele arheologice au intrat în colecţiile instituţiei noastre în două etape, conform proceselor verbale din 13 mai şi, respectiv, 3 decembrie, la această din urmă dată fiind preluate şi obiectele provenite de la Borniş.

Materialele eneolitice de la Truşeşti (însumând câteva mii de piese) sunt reprezentate de artefacte diverse, întregi sau fragmentare (vase, figurine antropomorfe şi zoomorfe, utilaj litic, piese de os-corn, lut ars etc.), cea mai mare parte a lor intrate în patrimoniul muzeului şi trecute printr-un complex proces de re-restaurare şi re-conservare. La această dată au rămas practic neinventariate doar fragmentele ceramice.

Cele mai semnificative dintre obiecte (cca. 100) au fost incluse în expoziţia de bază, iar celelalte sunt păstrate în cadrul depozitului muzeului.

De asemenea, în perioada următoare o parte dintre materialele arheologice de la Truşeşti vor face obiectul unei expoziţii temporare, special dedicată uneia dintre cele mai mari staţiuni preistorice din România, cercetată integral şi prezentată în detaliu în cadrul unui studiu monografic, motiv pentru care nu vom insista aici asupra prezentării lor.

În plus, ca o recunoaştere a importanţei materialului provenit de aici, o categorie specială de piese – respectiv câteva dintre vasele-binoclu cucuteniene – se bucură de publicarea într-un studiu special în cadrul acestui volum al revistei noastre. În acest fel, autorul – Mircea-Răzvan Ciacâru, şeful Laboratorului de restaurare şi Conservare din cadrul Muzeului de Istorie şi Arheologie Piatra-Neamţ – prezintă în premieră una dintre cele mai spectaculoase şi eficiente metode de restaurare a vaselor de prestigiu cucuteniene, şi anume aşa-numita regulă a *dreptunghiului de aur*.

Piesele de epoca bronzului însumează câteva sute, dintre ele remarcându-se cele cca. 20 de vase întregibile, intrate în patrimoniul instituţiei, iar o parte dintre ele incluse în cadrul expoziţiei de bază.

Borniş

De asemenea, au fost transferate de la Institutul de Arheologie din Iaşi unele materiale arheologice provenind din săpăturile întreprinse în anii '80 ai secolului trecut de către dr. Rodica Popovici şi prof. univ. dr. Dan Gh. Teodor în punctele *Mâleşti* şi *Vărărie* de pe teritoriul satului Borniş, comuna Dragomireşti, jud. Neamţ.

Din aşezarea din punctul *Mâleşti* au intrat în patrimoniul muzeului două amfore descoperite în nivelul aparţinând secolelor II-III d.Hr.; dintre materialele provenind din aşezarea feudală timpurie de la *Vărărie* ne-au fost predate mai multe vase. Şase dintre acestea, deja restaurate în momentul preluării lor, au completat expoziţia de bază a muzeului.

wwww.cimec.ro

4. Alte materiale

În ultimii ani la Muzeul de Istorie şi Arheologie Piatra-Neamţ au fost aduse o serie de materiale arheologice găsite întâmplător pe raza judeţului, cu ocazia efectuării diferitelor lucrări agricole sau de construcţie. Deşi scoase din context, odată intrate în patrimoniul unei instituţii muzeale piesele respective pot fi valorificate ştiinţific şi expoziţional.

Sat Vânători-Neamţ, com. Vânători-Neamţ

În vara anului 2001 a fost adus de către Vasile Urzică un triplu gros din argint, emis de Sigismund III Vesa (Polonia).

Sat Mărgineni, com. Mărgineni

În toamna anului 2001 au fost aduse de către Alexandru Veber fragmente ceramice şi resturi osteologice provenite din punctul *Pârvoaia / Cânechişte*, datate în secolele II-III d.Hr.

Sat Bahna, com. Bahna

Tot în anul 2001 au fost aduse de către C. Donici un topor eneolitic şi mai multe fusaiole din secolele V-VII, găsite pe teritoriul satului.

Din aceeaşi comună provin mai multe fragmente ceramice posibil hallstattiene, intrate în colecţia muzeului în 2002.

Sat Dobreni, com. Dobreni

În 2003 din punctul *Roşcani* au fost aduse de către Lăcrămioara Voican mai multe fragmente ceramice din secolele II-III d.Hr. Aşezarea din acest punct este deja cunoscută în literatura de specialitate.

Sat Bodeştii de Jos, com. Bodeşti

De pe teritoriul satului provine un topor-ciocan din diorit, găsit de către Gheorghe Gliga în anul 2003. Piesa este naviformă, fin şlefuită, cu muchia rotunjită şi tăişul lăţit.

Sat Gherăieşti, com. Gherăieşti

În 2004 în punctul *Iugani* a fost găsit de către Aurel Blaj, pe terenul lui Petru Hălăndruţ, un topor din piatră cu ceafa cilindrică, aparţinând epocii bronzului.

wwww.cimec.ro

wwww.cimec.ro

ABREVIERI

AAASH	– *Acta Archaeologica Academie Scientiarum Hungaricae*, Budapesta
AE	– *Archäologie in Eurasien*, Espelkamp
AFLF	– *Annali della Facoltà di Lettere e Filosofia*, Bari
AIIAI	– *Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A.D. Xenopol" Iaşi*, Iaşi
AIM	– *Arkheologičeskie Issledovanija v Moldavii*, Chişinău
AKM SSR	– *Arkheologičeskaja Karta Moldavskoj SSR*, Chişinău
ALPR	– *Anuarul Liceului „Petru Rareş"*, Piatra-Neamţ
AMN	– *Acta Musei Napocensis*, Cluj(-Napoca)
AMP	– *Acta Musei Porolissensis*, Zalău
An. MNIM	– *Anuarul Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei*, Chişinău
APSZP	– *Arkheologičeskie Pamjatniki Severo-Zapadnogo Pričernomorja*, Kiev
ArchRep	– *Archaeological Reports*, Durham
Arh. MA IAIV	– *Arhiva Muzeului de Arheologie al Institutului de Arheologie şi Istorie Veche din Republica Moldova*, Chişinău
Arh. MAIAE AŞ RM	– *Arhiva Muzeului de Arheologie a Institutului de Arheologie şi Etnografie al Academiei de Ştiinţe din Republica Moldova*, Chişinău
Arh. MC RM	– *Arhiva Ministerului Culturii al Republicii Moldova*, Chişinău
ArhMold	– *Arheologia Moldovei*, Iaşi
ASGE	– *Arkheologičesky Sbornik Gosudarstvenogo Ermitaža*, Leningrad / Sankt Petersburg
ATS	– *Acta Terrae Septemcastrensis*, Sibiu
BA	– *Biblioteca de Arheologie*, Bucureşti
BAI	– *Bibliotheca Archaeologica Iassiensis*, Iaşi
BAVA	– *Beiträge zur Allgemeinen und Vergleichenden Archäologie*
BCMI	– *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, Bucureşti
BiblThr	– *Bibliotheca Thracologica*, Bucureşti
BM	– *Bibliotheca Marmatiae*, Baia Mare
BMA	– *Bibliotheca Memoriae Antiquitatis*, Piatra-Neamţ
BMAp	– *Bibliotheca Musei Apulensis*, Alba Iulia
BMG	– *Bibliotheca Musei Giurgiuvensis*, Giurgiu
BMJG	– *Buletinul Muzeului Judeţean Giurgiu*, Giurgiu
BSRRG	– *Buletinul Societăţii Române Regale de Geografie*, Bucureşti
BSSC	– *Bulletin de la Société Scientifique de Cluj*, Cluj
CA	– *Cercetări Arheologice*, Bucureşti
CAANT	– *Cercetări Arheologice în Aria Nord-Tracă*, Bucureşti

wwww.cimec.ro

CAM	– *Cercetări Agronomice din Moldova*, Iaşi
CCA(R)	– *Cronica Cercetărilor Arheologice (din România)*, Bucureşti
CCDJ / CCBD	– *Cultură şi Civilizaţie la Dunărea de Jos / Culture et Civilisation au Bas Danube*, Călăraşi
CCM	– *Credinţă şi Cultură în Moldova*, Iaşi
CercIst	– *Cercetări Istorice*, Bucureşti
CICCC	– *Centrul Internaţional de Cercetare a Culturii Cucuteni*, Piatra-Neamţ
CISPP	– *Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques*
CIT	– *Congrès International de Thracologie*
CNCP	– *Centrul Naţional de Cercetări Pluridisciplinare*, Bucureşti
CNRS	– *Centre National des Recherches Scientifiques*, Besançon
Cota Zero. RAC	– *Cota Zero. Revista d'Arqueologia i Ciència*, Barcelona
DCCPCN Neamţ	– *Direcţia pentru Cultură, Culte şi Patrimoniu Cultural Naţional*, Neamţ
DP	– *Drevnosti Poingulia*, Kiev
DSPK	– *Drevnosti Severnogo Pričernomorija i Krâma*, Zaporoje
EN	– *Ephemeris Napocensis*, Cluj-Napoca.
ERAUL	– *Etudes et Recherches Archéologiques de l'Université de Liège*, Liège
FCM III	– *Fundaţia Cucuteni pentru Mileniul III*, Bucureşti
IAB	– *Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan" Bucureşti*, Bucureşti
IAI	– *Institutul de Arheologie Iaşi*, Iaşi
IAM	– *Izvestija Akademii nauk Moldavskoj SSR*, Chişinău
IAR	– *Inventaria Archaeologica, Corpus des ensembles archéologiques, Roumanie*, Bucureşti
JAS	– *Journal of Archaeological Science*, Londra
KSIA	– *Kratkie Soobščenija Issledovanija Arheologii*, Kiev-Moscova
KSIIMK	– *Kratkie Soobščenija Instituta Istorii Material'noj Kul'tury*, Moscova-Leningrad / Sankt Petersburg
LSA	– *Lucrările Simpozionului de Arheologie*, Târgovişte
MagIst	– *Magazin Istoric*, Bucureşti
MAPP	– *Materialy z Arkheologij Pivničnogo Pričernomorja*, Odessa
MASP	– *Materialy po Arkheologij Severnogo Pričernomorja*, Odessa
MCA	– *Materiale şi Cercetări Arheologice*
MemAntiq	– *Memoria Antiquitatis*, Piatra-Neamţ
MIA	– *Materialy i Issledovanija po Arkheologij*, Moscova
MIAEM	– *Materialy i Issledovanija po Arkheologij i Etnografij Moldavii*, Chişinău
MIAPN	– *Muzeul de Istorie şi Arheolog[illegible] Piatra-Neamţ*, Piatra-Neamţ
MIETN	– *Muzeul de Istorie şi Etnogr[illegible] Târgu Neamţ*, Târgu Neamţ
MIR	– *Muzeul de Istorie Roman*, [illegible]n
MNIR	– *Muzeul Naţional de Istorie a României*, Bucureşti
OL	– *Ősrégészeti Levelek*

wwww.cimec.ro

PA	– *Pervobytnaja Arkheologija*, Chişinău
PE	– *Préhistoire Européenne*, Liège
PZ	– *Prähistoriche Zeitschrift*, Leipzig
RA	– *Revista Arheologică*, Chişinău
REF	– *Revista de Etnografie şi Folclor*, Bucureşti
RevArh	– *Revista de Arheologie*, Bucureşti
RevIst	– *Revista de Istorie*, Bucureşti
RevMuz	– *Revista Muzeelor*, Bucureşti
RRH	– *Revue Roumaine d'Histoire*, Bucureşti
RSP	– *Rivista di Scienze Preistoriche*, Florenţa
SA	– *Sovetskaja Arkheologija*, Moscova
SAA	– *Studia Antiqua et Archaeologica*, Iaşi
SC Satu Mare	– *Studii şi Comunicări Satu Mare*, Satu Mare
SCA	– *Studii şi Cercetări Antropologice*, Bucureşti
SCIV(A)	– *Studii şi Cercetări de Istorie Veche (şi Arheologie)*, Bucureşti
SCN	– *Studii şi Cercetări Numismatice*, Bucureşti
SIRAR	– *Studii de Istorie şi Retrologie Agrară din România*
SLK	– *Studien zur Lausitzer Kultur*
SMA	– *Seria Monografii Arheologice*, Sfântu Gheorghe
StCom Piteşti	– *Studii şi Comunicări Piteşti*, Piteşti
SUBB	– *Studia Universitatis Babeş-Bolyai*, Cluj(-Napoca)
SympThr	– *Symposia Thracologica*
TD	– *Thraco-Dacica*, Bucureşti
UAIC	– *Universitatea „Al. I Cuza"*, Iaşi
UD	– *University of Durham*, Durham
UISPP	– *Union Internationale des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques*
UPA	– *Univesitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie*, Bonn
UŞMS	– *Universitatea „Ştefan cel Mare" Suceava*, Suceava
UVT	– *Universitatea „Valahia" Târgovişte*, Târgovişte
VMU	– *Vestnik Moskovkogo Universiteta*, Moscova
VUS	– *Vorgeschichtliche Untersuchungen in Siebenbürgen*, Alba Iulia
ZFFUK	– *Zbornik Filozofickej Fakulty Univerzity Komenského*, Bratislava
ZOAO	– *Zapiski Odesskogo Arkheologičeskogo Občestvo*, Odessa

wwww.cimec.ro

wwww.cimec.ro

Tiparul executat la
S.C. ANAMIR TRADING S.R.L.
IMPRIMERIA BACOVIA
BACĂU - Str. Mioritei nr. 27

wwww.cimec.ro

www.cimec.ro